

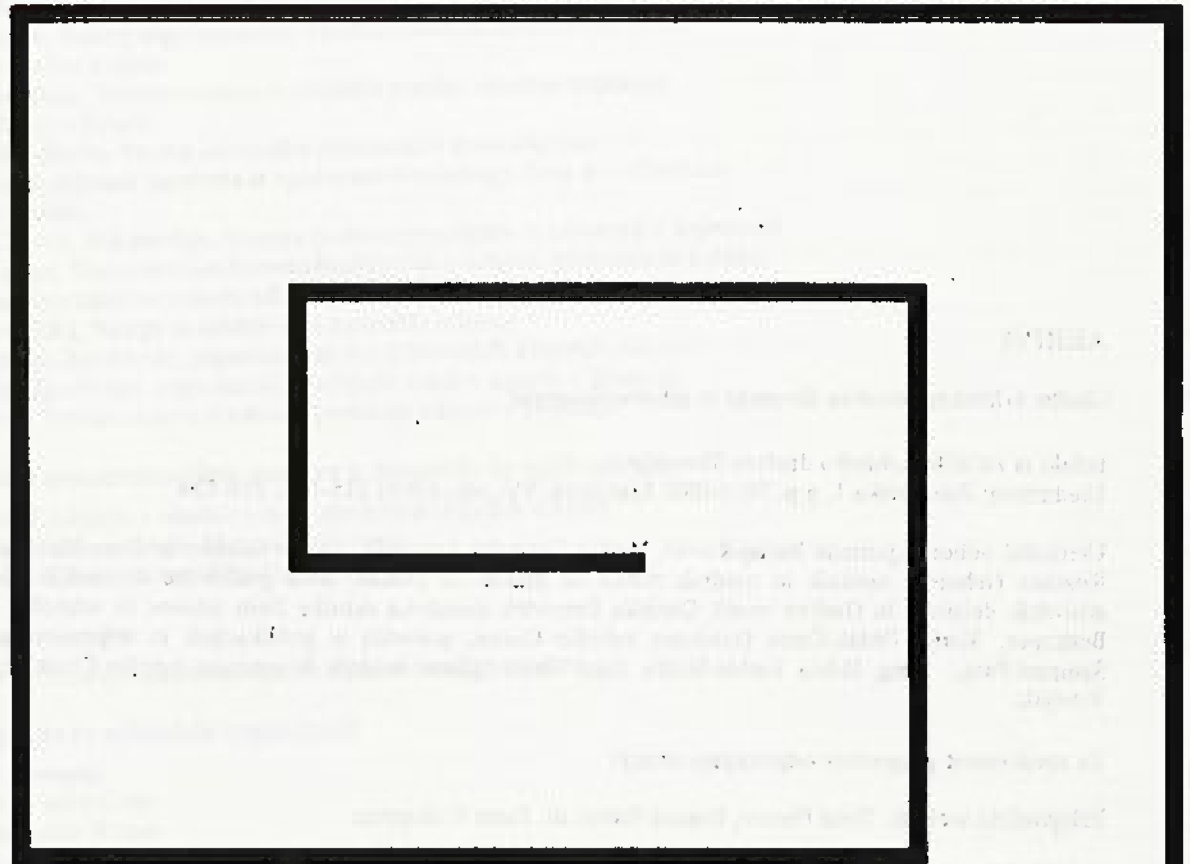
arhivi

Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije
Letnik VIII, številka 1—2

Ljubljana 1985

Jucanpa
17.3.87.

arhivi

Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije
Letnik VIII, številka 1—2 **Ljubljana 1985**

KAZALO

Članki in razprave

Zborovanje slovenskih arhivskih delavcev v Ormožu, oktober 1985

Anton Ozinger, Križniki pri Veliki Nedelji	7
Peter Klasinc, Ormož v zgodovini	9
Nada Jurkovič, Razvoj otroškega varstva na ptujskem področju od 19. stoletja do danes	12
Metka Gombač, Socialno varstvo v Slovenskem Primorju in Trstu, 1945–1947	13
Andrej Vovko, Nekatera vprašana iz zgodovine šolstva pri nas	16
Vlasta Tul, Arhivska problematika gradiva izobraževalnih ustanov	20
Nada Kobal, Slovensko šolstvo v ljubljanski pokrajini 1941–1943	22
Marko Polenšek, Organiziranost javne zdravstvene službe od konca 19. stoletja dalje	25
Boris Rozman, Arhivsko gradivo zdravstvenih domov	28
Mojca Grabnar, Valorizacija zdravstvene dokumentacije na primeru univerzitetnega kliničnega centra	31
Jasna Horvat, Razvoj muzejstva na Slovenskem	35
Antoša Leskovec, Arhivi in dokumentarno gradivo muzejev	39
Ivanka Zajc-Cizelj, Gledališče – ustvarjalec arhivskega gradiva	41
Iva Curk, Arhivi in organizacije za varstvo naravne in kulturne dediščine	43
Jurij Rosa, Arhivska problematika gradiva zavodov za varstvo naravne in kulturne dediščine	46
Branko Berčič, Razvoj organiziranosti knjižničarstva na Slovenskem in viri arhivskega gradiva o njem	51
Maruša Zagradnik, Dokumentarno in arhivsko gradivo osrednje knjižnice Srečka Vilharja v Kopru	56
Milica Trebša-Štolfa, Razvoj založniške dejavnosti v slovenski Istri	60
Ivan Nemanič, Izbrana vprašanja iz zgodovine slovenskega filma in o filmskem arhivskem gradivu	66
Katarina Udovič, Zakonodaja, ki ureja poslovanje radijske in televizijske dejavnosti	70
Marjeta Čampa, Slovenski narodnoosvobodilni tisk o šolstvu, zdravstvu in kulturi	76
Referati na slovensko bavarskem arhivskem dnevu, Ljubljana, junija 1985	
Walter Jaroschka, Naloge in težišče dela bavarskih arhivov	77
Albrecht Liess, Zgodovina, organizacija in fondi bavarskih državnih arhivov	80
Ema Umek, Zgodovina, organizacija in arhivski fondi v arhivih v Sloveniji	83
Jože Žontar, Težišče dela in strokovni problemi arhivov v Sloveniji	86

Obvestila o pomembnejšem gradivu v domačih in tujih arhivih

Ema Umek, Ljubljana z okolico v luči jožefinskih deželnih merjenj	91
Roman Savnik, Ema Umek, Karta Evropa miru	94
Ivan Nemanič, Evidentiranje filmskega gradiva v inštitutu Luce v Rimu	96

Iz prakse za prakso

Marija Oblak-Čarni, Pomembne zgodovinske obletnice in Arhivi	97
--	----

Delo arhivov in arhivskih organizacij

Arhiv SR Slovenije	98
Zgodovinski arhiv Celje	101
Pokrajinski arhiv Koper	103
Zgodovinski arhiv Ljubljana	106
Pokrajinski arhiv Maribor	108
Pokrajinski arhiv v Novi Gorici	111
Zgodovinski arhiv v Ptuj	113
Arhiv inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani	115
Kristina Šamperl-Purg, Poročilo o delu arhivskega društva Slovenije za čas od 1. 1. 1985 do 24. 10. 1985	116
Jože Žontar, 10. mednarodni kongres arhivov (Bonn, 17. do 21. septembra 1984)	117
Poročilo o obisku poljskih arhivskih strokovnjakov v arhivu SR Slovenije	120
Vladimir Kološa, Razstava viri za zgodovino gozda in gozdarstva	121
Marjan Zupančič, Razstava v Ljubljani: Zhou Enlai, življenje in delo	121
Branko Šuštar, Sodobni arhivi: Posvetovanja o strokovnih in tehničnih vprašanjih v arhivih	122

Marjan Dobernik, Poročilo o strokovnem potovanju v Rim in Firenze od 15.—25. aprila 1985	123
Marjan Dobernik, Poročilo o strokovnem potovanju v Riksarkivet (Nacionalni arhiv) v Oslu od 27. maja do 5. junija 1985	125
Marija Grabnar, Poročilo o razstavi v spomin Primožu Trubarju	125
Vladimir Kološa, Poročilo o obisku arhivskih institucij v Sovjetski zvezi (17.—27. junij 1985)	126
Marija Oblak-Čarni, Poročilo o obisku arhivskih institucij v Minsku	127
Marija V. Erjavec, Poročilo o zasedanju komisije za strokovne biblioteke v arhivih	128
Mateja Jeraj, Ema Umek, Poročilo o kulturni izmenjavi z Italijo v času od 1.—7. oktobra 1985	128
Kristina Šamperl-Purg, Poročilo o XII. zborovanju arhivskih delavcev Slovenije Ormož, 24.—26. oktobra 1985 (Varstvo arhivskega gradiva, njegova preglednost, informiranost o njem in strokovna obdelava)	130
Peter Ribnikar, Poročilo o študijskih obiskih na Češkoslovaškem leta 1984 in 1985	131
Marjan Drnovšek, Arhiv SR Slovenije: Razstava ob 40-letnici samostojnega delovanja	133
Kristina Šamperl-Purg, Le barbar se lahko roga preteklosti (Filmski portret dr. Frana Zwittera)	134
Antoša Leskovec, Poročilo o obisku v Ljudski republiki Madžarski 2. do 7. decembra 1985	135
Boris Rozman, Poročilo o seminarju za člane društev, ki delajo z dokumentarnim gradivom	135

Ocene, poročila o publikacijah

Darinka Drnovšek, Arhivski vjesnik, XXVII, Arhiv Hrvatske, Zagreb 1984	136
Arhivski pregled, glasilo društva arhivskih delavcev in skupnosti arhivov SR Srbije, Beograd 1983, 1982, 1983	136
Ljudmila Bezlaj-Krevel, Archivni časopis, Vydava archivni sprava ministerstva vnitra ČSR, letnik 1981—1983 (31—33), Praga	138
Majda Ficko, Scrinium, Zeitschrift des Verbandes Österreichischen Archivare, Wien 1983 (28)	143
Nada Jurkovič, Mitteilungen des Steiermärkischen Landesarchivs, Folge 34 Graz 1984	143
Ivan Nemanič, La Gazette des Archives, Pariz, št. 121—122 in 123, leto 1983	144
Branko Šuštar, Vodnik po fondih in zbirkah Zgodovinskega arhiva v Celju, Celje 1985, 243. str.	148
Peter Ribnikar, Vladimir Bystricky, Hruby Vaclav: Prehled archivu ČSR, Praha, 1984	149
Jelka Melik, Jože Žontar: Arhivistika, Dopisna delavska univerza Univerzum, Ljubljana 1984, 170 str.	150
Vladimir Kološa, Osnovnye pravila raboty gosudarstvenyh arhivov SSSR, red.: F. M. Vaganov, A. V. Elpatevski, J. G. Turiščev, V. V. Caplin, Moskva 1984, 240 str.	151
Vinko Demšar, Archivwesen der Deutschen Demokratischen Republik: Theorie und Praxis (vom einem Autorenkollektiv unter Leitung Botho Brachmann), Berlin, 1984, 480 str.	152
Mojca Grabnar, Miha Brejč, Peter Klasinc, Jože Žontar, Peter Ribnikar, Ana Zaletelj, Vladimir Žumer: Priročnik za strokovno usposabljanje delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom, Ljubljana 1984, 136 str.	153
Marjeta Adamič, Zbornik dokumentov in podatkov sanitetne službe v narodnoosvobodilni vojni na Slovenskem 1941—1945, knjige 1—4 in 4/priloga, Ljubljana 1982—1985	154
Martin Ivanič, Viri za zgodovino ZKJ, Izdajateljski center Komunist, Beograd	155
Janez Kos, Marjan Drnovšek, Ljubljana na starih fotografijah, Razstava fotografija iz fototeke Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Ljubljana 1985	157
Janez Kos, Pozdrav iz Ljubljane. Mesto na starih razglednicah, Ljubljana 1985	157
Marjeta Adamič, Izidor Cankar, Londonski dnevnik 1944—1945, Ljubljana 1985, 143 str. in faksimile dnevnika	158
Marija Oblak-Čarni, Sredoje Lalič, Arhivska služba v SAP Vojvodini, 1944—1975, Sremski Karlovci, 1984, 166 str.	159

Novo pridobitve slovenskih arhivov

Arhiv SR Slovenije 1985	160
Zgodovinski arhiv v Celju 1985	160
Pokrajinski arhiv Koper 1985	160
Zgodovinski arhiv Ljubljana	160
Pokrajinski arhiv v Novi Gorici	162
Zgodovinski arhiv v Ptujju	162

Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja 1985	162
Nadškofijski arhiv Ljubljana 1985	162
Bibliografija arhivskih delavcev 1983	163
Osebne vesti	
Kadrovske spremembe v arhivih za čas 1. 9. 1980 do 31. 1. 1985	167
Marija Oblak-Čarni, Dr. Fran Zwitter — osemdesetletnik	168
Janez Kos, Peter Ribnikar je šestdesetletnik	170
Peter Ribnikar, dr. France Škerl-Bregar (1909–1985)	170
Peter Ribnikar, Anton Šubic (1896–1985)	172
Sinopsisi	173

članki in razprave

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

ORMOŽ V ZGODOVINI

Peter Klasinc

Na območju Ormoža se odpirajo nekaka vrata v slovenski prostor: prva so na jugu pri Brežicah, druga pa ta pri Ormožu. Skoznja vrata so se premikala mnoga ljudstva. Do tega je seveda prilajalo šele, ko se je v obdobju poliocena (pred petimi milijoni let) umaknilo Panonsko morje, ki se je s svojimi zalivi širilo ob Dravi do

Pohorja, v Slovenske gorice do Lenarta in ob Muri v smeri proti Gradcu.¹

O prvih naselitvah nam pričajo izkopenine iz mlajše kamene dobe, 3000 do 2000 pr. n. š., ki pa so po količini zelo skromne: ohranjeni so le pepel požganih lesenih koč ter ostanki kamnitega orodja in črepinj glinastih posod. Značilnost za Ormož in njegovo okolico so prav kamnite sekire, ki so bile najdene na območju med Kogom, Tomažem in Dravo. Te izkopenine so razstavljene danes v muzejih na Ptujju, v Mariboru in Gradcu. Iz obdobja 3000 let pr. n. š. imamo torej naseljitveno kulturo neolita, ki je arheološko izpričana na

okoljskih njivah mesta Ormoža (Hardek) in pri Mihovcih, Pavlovskem vrhu ter Veliki Nedelji. Vsekakor so v tem času obstojali zametki kmečkih vasic, ki so se formirale na varnih suhih tleh, nedaleč od pitne vode; kopanje studencev je namreč poznejše odkritje. Prav omenjene kamnite sekire dovolj jasno pripovedujejo, da sta Ormož in njegova okolica naseljena relativno gosto že v mlajši kameni dobi, čeprav ozemlje današnjega mesta v tem obdobju najbrž še ni naseljeno. V bronasti dobi 2000 do 1000 pr. n. š. nam izkopanine arheologov ponudijo bronaste sekire, konice za kopja, sulice, nože, bodala, meče, srpe in seveda tudi različno lepoto okrasje za ženske predstavnice. Omeniti je treba še tako imenovane zakladne najdbe takih bronastih predmetov z lokacijo v Pušencih in Grabah pri Središču. Zanimivo je, da te eksponate hranita muzeja v Gradcu in Novem mestu. Med temi najdbami je potrebno omeniti meč, ki je bil najden na odpadu v Ormožu, ne da bi mogli ugotoviti njegov izvor. Je pa znamenit (po menju Stan-ka Pahiča) kot eden najstarejših mečev v Jugoslaviji. V obdobju, ki sledi, opazamo nekakšen zastoj v razvoju Ormoža in njegove okolice in šele okoli leta 1000 pr. n. š. lahko ugotovimo intenzivnejše naseljevanje mestnega območja, predvsem na razgledni legi nad Dravo, kjer se v tem času osnuje veliko naselje z lesenimi hišami (stale so v vrstah) in „s tlakovanimi ulicami“. Arheologi nam ponudijo izkopanine, predvsem posodje, ki so jih uporabljali za shranjevanje živil in za vodo, ob pogrebih pa so jih uporabljali za krste sezganih pokojnikov. O tej ilirski naselbini se nam je do današnjih dni ohranil okop z nasipom in jarkom, ki je v srednjem veku tudi osnova za obzidje mesta Ormoža.² Iz obdobja rimskega imperija moremo na osnovi arheoloških izkopanine ugotoviti nesporen potek rimske ceste, ki je vodila prav skozi mesto, mimo današnje bolnišnice ter proti pokopališču, saj je ta cesta še danes vidna. V rimski literaturi pa se ta prostor omenja z nazivom „in medio Curta“, kar bi nekako lokalizirali na področju Ormoža. Ni pa, kakor se dostikrat misli, ta rimska postaja, Curta imenovana, današnji Ormož. Zanimivo bi bilo videti rimski miljniki, ki so ga našli na terasi rimske ceste in je, kakor pričajo viri, vzdani v stolp ormoškega gradu. Nekaj drobnih arheoloških spomenikov, predvsem novcev, imamo evidentiranih iz ormoškega območja, ob sami rimski cesti. Zunaj Ormoža so znane rimske vile.³

Po 4. stoletju je bil ta prostor izpostavljen pustošenju Gotov, Hunov, Langobardov in Obrov ter končno tudi prihajajočim Slovencem. Prav ti Slovenci so imeli navado bivati v lesenih kočah, med ostanki rimske arhitekture pa so radi pokopavali svoje pokojne. V Središču ob Dravi je takšna najdba edina evidentirana in predstavlja pomemben podatek za zgodovino zgodnjega srednjega veka na ormoškem območju.

Okoli leta 800 je cesar Karel Veliki organiziral vzhodne pokrajine frankovske države, tako da je to ozemlje razdelil med svetne in cerkvene fevdalce. Prav ti so posebno sredi 9. stol. prevzeli funkcijo kolonizatorja tega prostora, ki bi ga geografsko označili za ozemlje vzhodno od Ptuja, med Dravo in Muro na eni strani, ter do reke Rabe in Blatnega jezera na drugi strani, v smeri JV. Vsekakor je po letu 860 prešlo to ozemlje v fevd nadškofjske cerkve iz Salzburga. Prav v tem času ugotovimo propad zadnje slovenske neodvisne kneževine, ki je delovala v takó imenovani Spodnji Panoniji in jo je

ustanovil knez Kocelj; ta je znan tudi po tem, da je močno podpiral dejavnost Cirila in Metoda. To uspešno kolonizacijo so ob koncu 9. stol. uničili navali Madžarov, s katerimi je leta 955 Salzburg dosegel vrnitev tega prostora. Meja se je ustalila na reki Pesnici, tako da je ostal Ormož zunaj prostora salzburške posesti. Podatke o povedanem nam posredujeta zgodovinska vira: Einhard — življenjepisa cesarja Karla Velikega, in spis o spreobrnitvi Bavarcev in Karantancev iz leta 871.⁴

Težišče zgodovinskih dogajanj se je zato v tem obdobju preneslo na Ptuj, kjer se je osnovala znana rodbina gospodov ptujskih, ki so, v službi salzburških nadškofov od leta 1132, dobili ptujski grad v zakup in upravo z nalogo, da varujejo Ptuj in njegovo okolico pred napadi divjih Ogrov — Madžarov. V neprestanih borbah je eden najbolj znanih gospodov ptujskih, Friderik, odvezel že okoli leta 1200 Madžarom „pust in neobljuden ormoški okraj“ in tedaj se je premaknila meja proti Madžarski od Pesnice na ozemlje vzhodno od Središča in Borla ob Dravi (današnja republiška meja, s posameznimi majhnimi korekturami).

Po tem zgodovinskem aktu so bili dani pogoji, a so gospodje ptujski leta 1277 že sezidali v Ormožu utrjen stolp, ki je bil nekakšen prvi pogoj za to, da se je lahko Ormož razvil v trg in pozneje v pravo mestno naselbino obrtnikov in trgovcev. Mestne pravice je dobil Ormož leta 1331.

Kot arhivarje nas mora seveda zanimati razvoj Ormoža, izpričan na listinah, predvsem od leta 1273, ko je na listini, na kateri je med drugim ohranjen tudi najstarejši pečat mesta Ptuja, prvič v viru omenjen tudi Ormož: to je bil Fric iz Ormoža (Fricus de Holermuos). Holermuos je najstarejša oblika imena Ormož in je po mnenju zgodovinarjev madžarskega izvora, jezikoslovci pa menijo, da je ime prav lepo slovensko, saj razvijajo to ime po jezikovnih prehodih, od Olermus, Olmus, Ormuš... Pod tem imenom se nam pojavlja Ormož do srede 14. stoletja, ko se pojavi naziv Fridau. Slovensko obliko pa zasledimo v listini iz leta 1487, in sicer Ormosd. Ime Fridau je dobil Ormož po Frideriku Ptujskem, ki si je okoli leta 1277 postavil prej omenjeni utrjen stolp kot obrambni element. Po izumrtju gospodov ptujskih (1438) pa začne mesto Ormož z gradom in zemljiško posestvijo prehajati iz rok v roke različnih plemiških rodbin: Schauenbergov, Frankopanov, Sekeljev — Zekeljev, Petheljev, Königsackerjev, dokler ob zatonu fevdalizma ne zaživi v letu 1848 v samostojno mestece, z lastno občinsko upravo, vendar brez statuta samostojnega mesta. V menjavah plemiških rodbin je prihajalo do kritičnih situacij, ki so zapuščale sledove v pisnih dokumentih, največkrat povezanimi s prepiri zaradi zemljiške posesti, zaradi pravic zemljiškega gospoda do mesta. Največ sporov je imela s samostojno mestno upravo prav rodbina Sekeljev, ki je dobila konec 15. stol. Ormož v zahvalo za vojaško službo, najprej pri Matiju Korvinu, pozneje pa pri cesarju Frideriku. Zato so Sekelji tudi spremenili svoj priimek v Zekelj ter zaradi vdanosti cesarju Maksimiljanu dobili od njega mesto, grad in gospodstvo Ormož. Konec 16. stol. je ta rodbina izumrla. Zapustila pa je rodbina dva spomenika: v času njihove vladavine je bila prvič zgrajena kamnita hiša (meščanske hiše so bile še lesene), ki predstavlja takrat mestno hišo ali Rathaus. Leta 1573 pa je Luka Zekelj ustanovil meščanski špital, ki je deloval vse do leta 1941.

Na arhivskem področju so prav Zekelj zapustili nemalo arhivskih dokumentov, ki pričajo o sporih in pravnih rodbine z mestom cela desetletja, dokler ni bil leta 1577 spor poravnán z listino, ki se nam je ohranila v originalu in jo danes hrani Zgodovinski arhiv na Ptuju. Leta 1605 je prešlo mesto Ormož z gradom v roke madžarske plemiške rodbine Pethe de Hethes, ki so bili deležni usode svojih predhodnikov in so bili v stalnih sporih zaradi dedne posesti ter zaradi pravic iz gospostva Ormoža. Ti spori so trajali do leta 1742, ko je pripadlo gospostvo neki daljni sorodnici že prej izumrle rodbine Pethe de Hethes, grofici Poliksena Thavonat, pozneje poročeni Königsacker. Ti so le redko prebivali v Ormožu. V njihovem imenu so upravljali z Ormožem njihovi, največkrat nasilni, lakomni in intrigantski upravitelji, ki pa so povzročali mestu Ormožu in njegovim pravicam več škode kot koristi.

Leta 1805 je grof Leopold Königsacker prodal grad in gospostvo Ormož osebi, značilni za prvo polovico 19. stol., to je meščanskemu pridobitniku v Zgornje Štajerske, Jožefu Pauerju. Ta si je leta 1812 po vsej verjetnosti kupil od cesarja plemiški naslov kot Jožef Pauer pl. Ormoški, v virih omenjen „Der Edle von Fridau“. Njegov sin Franc je morda zanimiv zaradi tega, ker je dejansko zadnji fevdalni gospod mesta in gosposčine Ormož. Prišlo je leto 1848 ter zakon o kmetški odvezi, ko je kmet postal pravi lastnik zemlje.⁵

V drugi polovici 19. stol. živi Ormož mirno, idilično življenje, z nekaterimi stresi, ki se kažejo v nacionalnih sporih ter v delovanju dveh institucij, mestne občine in sodišča. V tem času ustanovijo nekatera društva; omenim naj samo čitalnico ter nekatera stanovska društva ter združenja obrtnikov starih in novih obrti.

Prav to obdobje ormoške zgodovine pa čaka zgodovinarje in arhivske delavce, da na osnovi ohranjenega arhivskega gradiva opišejo razvoj in življenje mesta, ki se je izkazalo tudi v obdobju NOB, in ki je posebno od leta 1973 naredilo velik korak naprej, saj deluje danes v Ormožu cela vrsta pomembnih delovnih organizacij, med njimi tudi edina tovarna sladkorja v Sloveniji.

Opombe

Popis arhivskega gradiva v Zgodovinskem arhivu Ptuj

- 1 Stanko Pahič, Iz pradavnine ormoškega kraja (Tednik, letnik XX, 1967, št. 37)
- 2 Stanko Pahič, Iz pradavnine ormoškega kraja (Tednik, letnik XX, 1967, št. 38 in 39)
- 3 Stanko Pahič, Iz pradavnine ormoškega kraja (Tednik, letnik XX, 1967, št. 40)
- 4 Anton Klasinc, Ormož skozi stoletja (Tednik, letnik XX, 1967, št. 41 do 51)
- 5 Anton Klasinc, Ormož skozi stoletja (Tednik, letnik XX, 1968, št. 1 do 15)

Literatura

Zbornik Ormož skozi stoletja, ZO Maribor 1973, urednik Jože Curk (na straneh 213 do 243 je podana bibliografija Ormoža in okolice avtorja J. Emeršiča)
Zbornik Ormož skozi stoletja II, Ormož 1983, urednik P. Klasinc

ZUSAMMENFASSUNG

ORMOŽ IN DER GESCHICHTE

Peter Klasinc

Die Stadt Ormož liegt im Raum der sogenannten großen Tür ins slowenische Gebiet. Die ersten das Desiedeln dieses Raums prüfenden Spuren stammen aus der Zeit ungefähr um 3000 vor unserer Zeitrechnung. Es geht um zwar bescheidene archeologische Ausgrabungen von niedergebrannten Holzhütten und steinernen Werkzeugen. Die Bronzezeit wird archeologisch durch die Funde von Bronzäxten, Speerspitzen, Jagdspießen, Messern und ähnliches nachgewiesen.

Ungefähr um Jahr 1000 vor unserer Zeitrechnung kann eine intensivere Besiedelung des Stadtraums vor allem auf dem Aussichtspunkt über der Drau, wo zu dieser Zeit schon eine größere Holzhüttensiedlung entsteht, bewiesen werden. Diese illyrische Siedlung hat uns bis zum heute eine gut erkennbare Schanze mit dem Damm und Graben nachgelassen.

In der Zeit des Römischen Imperiums wurde durch Ormož die römische Straße durchgeführt. Hier es in der Römischen Literatur erwähnten Ort „in medio Curta“, der aber nicht genau lokalisiert ist. Diese Periode ließ Spuren in Ormož, noch mehrere aber in seiner umliegenden Gegend, hinter.

Nach dem Untergang des Römischen Imperiums war das Gerbeit von Ormož und seiner Umgebung dem Verwüsten der Goten, Hunnen, Langobarden und Awaren, und letztlich auch der Slowenen ausgesetzt.

Um Jahr 800 organisierte Kaiser Karl der Größte die östlichen Länder frankischen Staates und teilte das umfangreiche Land unter den weltlichen und kirchlichen Lehnsherren ein. Diese erfolgreiche Kolonisation wurde am Ende des 9. Jhs. durch Einfälle von Ungarn unterbrochen, was zu Folge hatte, daß sich Ormož und seine Umgebung erst nach dem Jahre 1200 wieder entwickeln konnten, nachdem Friderick von Ptuj den Ungarn „den verödeten und unbevölkerten Ormož-Bezirk“ weggenommen hat.

In den historischen Quellen wurde Ormož zum ersten Mal in einer Urkunde aus dem Jahre 1273 erwähnt. Auf diesem Dokument wurde auch der älteste Siegel erhalten: es wurde ein Zeuge erwähnt: Fric aus Ormož (Frico de Holermuos). Holermuos ist die lteste Version des Namens Ormož und nach der Meinung der Sprachforscher slowenischen Ursprungs. In der Urkunde wird im Jahre 1487 der Namen im Slowenischen – Ormosd erwähnt.

In den Quellen erscheint die Stadt häufig als Fridau – nach Friderick von Ptuj, der im Jahre 1277 in Ormož einen befestigten Turm aufgerichtet hat.

Nachdem die Herren von Ptuj in 1438 ausgestorben sind, ging Ormož mit dem Schloß und der Grundherrschaft von Hand zu Hand verschiedener adliger Familien: Schauenberg, Frankopan, Sekelj, Pethe, Königsacker, bis zu den letzten Landherren Pauer von Ormož über.

In der zweiten Hälfte des 19. Jhs. lebt Ormož ein friediges, idyllisches Leben mit zwar einigen nationalen Konflikten, und mit der Stadtgemeinde Ormož und dem Gerichtshof in Ormož.

Heute ist Ormož ein Gemeindezentrum und seit 1973 eilt auf den Wegen des Fortschritts, was die Tätigkeit einigen

erfolgreichen Arbeitsorganisationen beweist, unter ihnen auch die der einzigen Zuckerfabrik in Slowenien.

RAZVOJ OTROŠKEGA VARSTVA NA PTUJSKEM PODROČJU OD 19. STOLETJA DO DANES

Nada Jurkovič

1. Predstavitev fondov Zgodovinskega arhiva Ptuj v katerih je gradivo, ki se nanaša na otroško varstvo. Zgodovinski arhiv Ptuj, ki ima okrog 2000 tm gradiva, hrani na svojih policah več fondov, v katerih najdemo gradivo, ki se nanaša na otroško varstvo. Največ gradiva je v fondu Mestne občine Ptuj iz let od 1880 do 1941. To so predvsem letna statistična poročila in razni dopisi občini ter šolskemu svetu s strani vrtca in obratno. Gradivo fonda Mestne občine je odloženo po registraturnem planu pod številko 5, nekaj spisov tudi pod drugimi številkami. Za pomembnejše spise so narejeni registri.

Podatki o vrtcih, ki so začeli delovati takoj po vojni, so v fondu Okrajnega ljudskega odbora Ptuj, in sicer v gradivu Tajništva za prosveto in kulturo za čas od 1945 do 1957. Tu so mesečna poročila vrtecev, ki so jih pošiljali najprej Ministrstvu za prosveto Ljudske republike Slovenije, pozneje pa Tajništvu za prosveto in kulturo pri Okrajnem ljudskem odboru Ptuj.

Podatke o vrtcih pa sem dobila tudi v gradivu Službe družbenega knjigovodstva SRS podružnica Ptuj, in sicer v zaključnih računih za čas od 1953 do 1980. Gradivo je začasno urejeno po kronološkem in abecednem vrstnem redu. Iz tega gradiva sem dobila splošne podatke o vrtcih v ptujski občini.

2. a) Začetki organiziranega varstva

Začetki organiziranega varstva v Ptujju segajo v leto 1875, ko je bil z odlokom c. kr. deželnega šolskega sveta, dne 8. aprila 1875, št. 1705 ustanovljen privatni otroški vrtec. Vodila ga je Therese Gassner, ki je vodila tudi dekliško šolo. V letu 1880 je Gassnerjeva prosila krajevni šolski svet za finančno pomoč. Krajevni šolski svet je poslal dopis občinskemu odboru, v katerem predlaga naj se ustanovi javni vrtec ali pa se da denarno pomoč privatnemu vrtcu. Občinski odbor je predlagal Gassnerjevi naj s 1. majem 1880 vodi vrtec kot občinsko ustanovo s plačo 30 goldinarjev iz občinske blagajne. To se je tudi zgodilo in tako je v letu 1880 privatni vrtec postal javni vrtec, ki je deloval po Fröblovem sistemu. Med gradivom so tudi Pravila javnega Fröblovega vrtca v Ptujju - (Statuten des öffentlichen Fröbel'schen Kindergartens in Pettau), ki obsega 12 členov. Friedrich Fröbel je bil nemški pedagog (1782-1852), ki je leta 1840 ustanovil prvi otroški vrtec, kjer so upoštevali otrokove naravne potrebe po gibanju, igranju in učenju v predšolski dobi (Meyers Konversations-Lexicon, šesti zvezek, l. 1890, str. 742-743). Delovanje vrtca lahko spremljamo do leta 1918. Med gradivom Mestne občine Ptuj je tudi letno poročilo privatnega vrtca ptujškega notarja Karla Filafera za leto 1892. Ta privatni vrtec je bil ustanovljen l. 1889 in ga je vodila Marie v. Strobach, učiteljica na Mestni dekliški šoli. Če primerjamo podatke iz poročila

javnega vrtca s podatki privatnega vrtca za l. 1892 ugotovimo, da je privatni vrtec obiskovalo več otrok kot javni, in sicer 16 otrok več, da 7 otrok v javnem vrtcu ni plačevalo oskrbnine, v privatnem le 2. Mesečna oskrbnina je bila v obeh vrtcih enaka in je znašala 1 goldinar mesečno. To so tudi edini podatki o tem privatnem vrtcu, ki sem jih dobila iz gradiva.

Oglejmo si podatke za javni vrtec, ki so v statističnih poročilih. Prvo poročilo je iz leta 1892. V začetku leta je bilo vpisanih 30 otrok (11 iz prejšnjega leta, 19 na novo), ob koncu leta je bilo vpisanih 28 otrok. Polno oskrbo je plačevalo 13 otrok. Podatke imam za leta 1891/92, 1897, 1901, 1902, 1905, 1907/08, 1908/09, 1912/13, 1916 in 1917/18. Največ otrok je obiskovalo vrtec v letu 1916, in sicer 109, največji povprečni obisk pa je bil leta 1907/08, in sicer 61 otrok. Oskrbnina se je od leta 1891/92, ko je znašala 1 goldinar mesečno, do leta 1917/18 zvišala na 4 krone. Kot zanimivost naj omenim še to, da je bilo 1. oktobra 1908 ustanovljeno v Ptujju Društvo za otroško varstvo in mladinsko skrb v kmetijskih občinah sodnega okraja Ptuj in društvo Kinderschützund Jugendfürsorgeverein für den politischen Bezirk Stadt Pettau.

Zal podatkov o delovanju vrtca v času med obema vojnama nisem dobila. Lahko rečem le to, da je vrtec deloval, in sicer v vogalni hiši z vrtom med današnjo Aškerčevo in Krempljevo ulico.

Anica Dolanc v prispevku o Varstvu in vzgoji predšolskih otrok pravi, da so se vrtci imenovali zabavišča ter da so imeli status državne narodne šole za vzgojo otrok starih od 4 do 7 let (Zbornik Osnovna šola na Slovenskem 1869-1969, Slovenski šolski muzej, Ljubljana 1970, str. 663).

2. b) Vzgojnovarstvene ustanove danes

Danes je na področju ptujške občine vključenih v Vzgojno varstveno organizacijo 16 organizacijskih enot s 1400 otroki. Če pogledamo nekoliko nazaj ugotovimo, da so se vrtci takoj po letu 1945 imenovali Domovi igre in dela ter da so se po letu 1950 preimenovali v otroške vrtce. Iz mesečnih poročil razberemo, da je bil Dom igre in dela v Ptujju ustanovljen l. 1946 ter da ga je obiskovalo 53 otrok. Število otrok se je spreminjalo, v letu 1953 jih je bilo 62. V ptujškem okraju je bilo od leta 1946 do 1953 sedem vrtecev, in sicer na področju današnje občine Ptuj 5 ter na področju občine Ormož 2. Po osvoboditvi so se osnovali tudi sezonski domovi igre in dela pri kmečkih delovnih zadrugah in državnih posestvih, na primer Gorca - Dežno in Dravinjski vrh na ptujskem ter Jeruzalem in Vinski vrh na ormoškem področju. Obisk teh sezonskih domov igre in dela se je spreminjal iz meseca v mesec. Po podatkih za leto 1949 in 1950 je bilo najmanjše število otrok 7, največje pa 18.

V letu 1953 je spadal vrtec pod Okrajni ljudski odbor Ptuj, leta 1954 pa pod Občinski ljudski odbor. V letu 1961 je otroški vrtec prešel pod Stanovanjsko skupnost Ptuj. Vrtec je imel 7 članski upravni odbor, upravniku pa je pri delu pomagal svet vrtca, Leta 1965 je vrtec

postal z odločbo sveta za šolstvo pri skupščini občine Ptuj zavod s samostojnim poslovanjem in se je imenoval Vzgojno varstveni zavod. Ob koncu leta 1984 pa se je preimenoval v Vzgojno varstveno organizacijo Ptuj. Kakor se je večalo število zaposlenih žensk, tako je naraščalo število otrok v vrtcih. Zato je bilo potrebno ustanoviti nove enote. V samem mestu so leta 1965 odprli enoto na Potrčevi ulici in na Bregu, naslednje leto v Raičevi ulici in Med vrti, leta 1971 so odprli nov prostoren vrtec na Potrčevi ulici 9. V letu 1973 so se priključile vzgojno varstvene enote Gorišnica s 40 otroki Budina – 60 otrok in Cirkulane – 40 otrok. Skupno je bilo v tem letu 10 enot s 647 otroki.

Posebej moram omeniti še Otroški vrtec Kidričevo. Ustanovil ga je l. 1953 Okrajni ljudski odbor Ptuj, l. 1955 je prevzel dolžnosti ustanovitelja Občinski ljudski odbor, l. 1962 pa so bile le-te prenešene na Stanovanjsko skupnost Kidričevo. Tukaj varstvo ni zajemalo le predšolskih otrok, ampak tudi šolske tja do 12. leta. Otroške jasli Kidričevo je l. 1954 ustanovil Občinski ljudski odbor Ptuj, leta 1962 jih je prevzela Stanovanjska skupnost Kidričevo, ki je v začetku leta 1964 združila jasli in vrtec v Vzgojno varstveno ustanovo Kidričevo s 86 otroki. Sedaj pa spada med 16 organizacijskih enot Vzgojno varstveno organizacijo Ptuj.

3. Kategorije gradiva Vzgojnovarstvene organizacije Ptuj Vzgojno varstvena organizacija Ptuj spada med tiste delovne organizacije, ki je bila z odločbo določena, da bo njeno arhivsko gradivo prevzemal Zgodovinski arhiv v Ptuj. Delovna organizacija posebnega prostora za arhiv nima. Začasno je gradivo spravljeno po lesenih policah v enoti Med vrti I. Gradivo je neodbrano in obsega 10 tm. Zgodovinski arhiv Ptuj je poslal Vzgojno varstveni organizaciji Ptuj navodila za odbiranje arhivskega gradiva iz dokumentarnega. Z odbiranjem so pričeli še v tem letu. Delovna organizacija ima usposobljeno arhivarko, ki se je udeležila dveh seminarjev ter uspešno opravila preizkus strokovne usposobljenosti za delo z dokumentarnim gradivom.

Ob pregledu arhiva ter gradiva Vzgojno varstvene organizacije Ptuj sem ugotovila sledeče: večina gradiva je odložena v rednikih, nekaj tudi v mapah. Najstarejše gradivo je iz leta 1954 in obsega zapisnike roditeljskih sestankov ter razna navodila za delo. Sledijo poročila in analize za šol. leto 1962/63 ter od 1968. dalje, letni delovni načrti (1963–1977), okrožnice, pošta – spisi (1969–1977), sledijo zapisniki sej strokovnega odbora (1974–1978), zapisniki strokovnega odbora (1973–1980), zapisniki pedagoških in kolektivnih sestankov (1965–1971), zapisniki roditeljskih sestankov (1964–1975), hospitacije (1973–1975), zapisniki sej komisije za samoupravne akte (1978–1980), zapisniki

sej OO ZKS (1979–1981), sej IO ZSS (1976–1981), zapisniki sej upravnega odbora (1971–1973), delovne skupnosti (1976–1982), zapisniki sej stalnih komisij (1974–1976), pravila o sprejemanju otrok (1975), statut Vzgojno varstvene organizacije (1971–1974), zapisniki sej zbora delovnih ljudi (1975–1982) ter finančna dokumentacija (temeljnice, računi, prejemki in izdatki, kartice, izpiski – 1976–1982).

Viri in literatura:

- 1 Zgodovinski arhiv Ptuj (ZAP), fond Mestna občina Ptuj (1880–1941), skatle št. 6, 14, 23, 83, 110, 115, 143, 153, 155, 172, 210, 214, 231, 244
- 2 ZAP, fond OLO Ptuj, Tajništvo za prosveto in kulturo (1945–1957) fasc. št. 5, mapa št. 6
- 3 ZAP, fond Služba družbenega knjigovodstva, podružnica Ptuj, Zaključni računi (1953–1980), sk. št. 41, 42, 50, 73, 82, 90, 96, 103, 110, 116, 123, 129, 138
- 4 Zbornik Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969. Slovenski šolski muzej, Ljubljana 1970
- 5 Meyers Konversations-Lexicon, šesti zvezek, Leipzig 1890

ZUSAMMENFASSUNG

DIE ENTWICKLUNG DES KINDERSCHUTZES IM PTUJ – GEBIET VOM 19. JH. BIS ZUM HEUTE

Nada Jurkovič

Die Bestände, daß den Kinderschutz betreffende Archivgut enthalten, sind verschieden. Am meisten gibt es dieses im Bestand der Stadtgemeinde, weiter im Bestand des Bezirksvolksausschusses – Sekretariat für Bildung und Kultur, sowie in dem Schlußrechnungen des Dienstes der Gesellschaftsbuchführung. Die Anfänge des organisierten Schutzes reichen ins Jahr 1875 zurück, als ein privater Kindergarten gegründet wurde, der in 1880 zur Gemeindegastalt wurde. Die Tätigkeit des Kindergartens kann bis zum Jahre 1918 bewiesen werden. In der Zeit zwischen den beiden Weltkriegen ist er zwar bestanden, leider aber das Archivgut nicht erhalten wurde. Nach dem Jahre 1945 wurden die Kindergärten Spiel- und Arbeitsheime genannt, in 1950 wurden sie in Kindergärten umbenannt. Heute wirken sie unter dem Namen Erziehungsschutzorganisation (VVO).

Am Schluß werden die Kategorien des von VVO Ptuj aufbewahrte Archivgutes aufgezählt.

SOCIALNO VARSTVO V SLOVENSKEM PRIMORJU IN TRSTU, 1945–1947

Metka Gombač

Specifični položaj, ki je nastal v Slovenskem primorju in Trstu takoj po osvoboditvi maja 1945, se je odražal

na vseh področjih življenja. Štirideset dni jugoslovanske vlade in uprave, delitev na cono A z Zavezniško vojaško upravo in cono B z Vojaško upravo jugoslovanske armade do podpisa pariške mirovne pogodbe 10. februarja 1947, je bil čas, ki gotovo ni prinesel miru, ampak je podaljšal boj v Slovenskem primorju s Trstom še za nekaj časa. Dolgotrajna borba je pustila težke sledove

tudi v socialnem ustroju in zdravju prebivalstva, zato je bilo na področju socialnega skrbstva zasnovanih vrsta stvari in so jih izvajali v praksi po najboljših možnostih.

V okviru Pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora (PNOO) za Slovensko primorje in Trst je od osvoboditve naprej deloval odsek za socialno skrbstvo, ki je konec julija 1945, po reorganizaciji, prišel v okvir komisije za socialne zadeve. Komisija je delovala za področje mesta Trst, goriškega okrožja, tržaškega okrožja in njihovih okrajev in razvila zelo samostojno poslovanje, saj je PNOO kmalu po prihodu Zvezniške vojaške uprave izgubil vse oblastne funkcije.

Organi socialnega skrbstva so bili na terenu organizirani takole: vsak krajevni narodnoosvobodilni odbor je imel referenta, okraji in okrožja pa svoje odseke. Nadzor nad delom je imela komisija za socialne zadeve.

Odsek za socialno skrbstvo je imel naslednje oddelke:

1. Splošno socialno skrbstvo: prvo delo tega oddelka takoj po osvoboditvi je bilo zbiranje podatkov o socialno ogroženih, to je o družinah padlih in pogrešanih borcev, žrtev fašističnega terorja, internirancev, hraniteljev, ki so bili še v enotah Jugoslovanske armade ter drugih pomoči potrebnih družinah. V ta namen so po okrožjih, okrajih in krajih razdelili dvojezične obrazce. Izdana so bila tudi navodila za podeljevanje začasnih podpor, ki jih je izdalo Ministrstvo za socialno politiko Narodne vlade Slovenije. Zaradi posebnih razmer, ki so vladale v coni A, pa se socialno skrbstvo ni moglo izvajati po predpisih in navodilih, ki so bila veljavna v Sloveniji, kljub pritiskom ministrstva iz Ljubljane, da je to edini način za pridobitev kreditov za izplačevanje začasnih podpor. Po teh predpisih so morale komisije za podeljevanje podpor izdati upravičencem odločbe o začasnih podporah. Krediti za te podpore bi lahko šli potem v breme zveznega proračuna. V želji, da kljub vsemu ugone zahtevam navodil za podeljevanje začasnih podpor iz Ljubljane, so leta 1946 natisnili nove obrazce, organizirali poseben socialno-politični tečaj in pričeli v obeh okrožjih, tržaškem in goriškem, izdajati ustrezne odločbe, medtem ko so se referenti mestnega osvobodilnega sveta Trst temu odrekli in imamo za mesto Trst ohranjene le spiske uživalcev podpor, ne pa odločbe. To delo se je zavleklo do srede 1946. leta. Pričakovala se je že nova razmejitev med Italijo in Jugoslavijo in vprašanje podpor ter kreditov je ostalo nespremenjeno. Glede denarja za podpore je veljalo načelo, da so na podlagi mesečnih proračunov okrožij sestavili skupni mesečni proračun za vso cono A in ga dali finančnemu odseku pri PNOO. Finančni odsek je seveda po razpoložljivosti denarnih sredstev dal od časa do časa določena sredstva, ki pa so bila v primerjavi z denarno podporo, ki so jo dajale nekatere italijanske institucije, zelo skromna. Pri odrejanju za posamezne okraje so se držali tudi principa, da morajo v prvi vrsti priskočiti na pomoč tako imenovanemu „občutljivemu pasu“, tam je bil močno zastopan tudi italijanski živelj (Trst, Tržič), kjer so se podpore izplačevale kolikor toliko redno in v najvišjem znesku.

Druge oblike podpore so bile v blagu, hrani, omogočanju zdravljenja v bolnišnicah in zdraviliščih revnim, ki sami niso zmogli plačila.¹

2. Invalidsko skrbstvo: Oddelek je pričel takoj po osvo-

boditvi z zbiranjem podatkov in evidentiranjem invalidov, bivših borcev partizanskih enot. Po zbranih podatkih iz vseh okrožij in okrajev, bi morali organizirati komisijske preglede za invalide, niso pa uspeli organizirati posebne invalidske komisije, ki bi opravila to delo, kot je to potekalo v coni B. Predlog, da bi stopili v stik preko Zveze primorskih partizanov z Zvezniško vojaško upravo ter skušali po tej poti dobiti karkšnokoli pomoč pa ni prodr, ker so zavezniki odgovorili, da so bili to borci jugoslovanske vojske in naj se za pomoč obrnejo na Jugoslavijo.

Invalidsko skrbstvo je skušalo urejati tudi pereči problem zaposlovanja invalidov, kar pa je bilo veliki brezposelnosti na tem območju več ali manj neuspešno. Prav tako se je spoprijelo z organiziranjem raznih tečajev za prešolanje invalidov. Organizirali so nadalje brezplačno zdravniško pomoč in brezplačno zdravniško oskrbo v bolnici sv. Justa v Gorici.²

3. Najširše in najuspešnejše je delo potekalo na odročju mladinskega skrbstva. Po zbranih podatkih o otrocih, potrebnih socialne zaščite, se je le-ta v praksi organizirala takole:

a) Zaščita sirot:

- v obliki denarne podpore, ki pa je bila redka zaradi pomanjkanja denarnih sredstev,
- zaprta zaščita, v okvir katere je sodila skrb za sirote v domovih.

V januarju 1946 so odprli Mladinski dom v Portorožu, ki ga je omogočila akcija „Za naše sirote“. V domu so bili otroci slovenske in italijanske narodnosti predvsem iz cone A, imel pa je tudi oddelek za gluhoneme otroke. Tekla je akcija za obnovitev slovenskega sirotišča v Gorici, v italijanskem zavodu v Gradiški pa je bilo okoli štirideset slovenskih otrok. Pri mladinskem skrbstvu so se zavzemali za to, da bi jim dodelili vsaj slovenskega učitelja.

- odprta zaščita; v Slovenijo so poslali preko sto otrok – sirot, ki so jih porazdelili po domovih, okrevališčih, bolnicah oziroma družinah. Poleg tega so bile organizirane razne akcije za obdaritev sirot za Miklavža, Božič ipd.

b) Zaščita predšolskih otrok:

Mišljena je bila predvsem dnevna zaščita, vendar pa jim je Zvezniška vojaška uprava zaprla nekaj oddelkov vrtecev, tako da so delovali le trije, kjer je bila otrokom zagotovljena le malica. Organiziranje vsakodnevnega varstva za predšolske otroke, kakor tudi za šolarje, je bil najhujši problem, s katerim se je ukvarjalo mladinsko skrbstvo.

c) Zaščita šoloobveznega otroka je vključevala dnevno zaščito, zdravstveno zaščito in počitniške kolonije. Še najbolj zadovoljivo je bilo izpeljano organiziranje počitniških kolonij.

e) Zaščito dijakov so skušali izvajati preko Dijaške matice, ki je skrbela za delovanje dijaških domov v Trstu in Gorici. V organiziranju je bila tudi zdravstvena zaščita dijakov.

d) K izvajanju zaščite delovne mladine sta bili pritegnjeni prosvetna komisija in organizacija enotnih sindikatov. Precej pozornosti so namenili tudi vprašanju poklicnega izobraževanja mladine.³

4. Socialno zavarovanje so v coni A opravljali v glavnem italijanski zavodi. Pripsevki so šli polovico v breme delodajalca, polovico v breme delavca. Po 1. maju 1945 je jugoslovanska oblast imenovala delegate v te zavode, ki pa po prihodu zaveznikov niso smeli več opravljati svoje funkcije. Za uslužbence PNOO, tržaškega, goriškega okrožja in njihovih okrajev pa je bila pri PNOO 14. septembra 1945 organizirana bolniška blagajna. Zavezniki je niso priznali in je delovala le za uslužbence pri narodnoosvobodilnih odborih.⁴

Z beograjskim sporazumom, ki je začel veljati 12. junija 1945, je bila postavljena nova razmejitev v Slovenskem primorju in Trstu. V coni B je PNOO postavil Poverjeništvu pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora s sedežem v Ajdovščini. Pri Poverjeništvu je bil ustanovljen analogni odsek za socialno skrbstvo, kot pri PNOO. Njegove dejavnosti ni omejevala Zavezniška vojaška uprava in je razvil mnogo širšo dejavnost, kot je bilo to mogoče odseku za socialno skrbstvo v coni A. Po reorganizaciji odseka za socialno skrbstvo v coni B, oktobra 1945, je postajalo delo vse uspešnejše. Organizacijsko je odsek deloval v štirih oddelkih:

- 1/ Splošno skrbstvo ki je vključevalo komisijo za podeljevanje podpor. Komisija je bila ustanovljena 7. julija 1945 in je prevzela delo izdajanja začasnih podpor. Skrb tega oddelka je bila posvečena tudi ostarelim in onemoglim in že leta 1946 so obnovili Dom za onemogle v Rodiku.
- 2/ Oddelek invalidskega skrbstva je skrbel za invalide iz internacij, zaporov itd., medtem ko je skrb za vojne invalide v glavnem prevzel invalidski odsek IV. Armije. Izvedli so zdravniške preglede za borce – invalide, na osnovi katerih so jim delili podpore.
- 3/ Mladinsko skrbstvo je bilo organizirano kot v coni A. Poleg Mladinskega doma v Portorožu, sta delovala še mladinski dom Toneta Tomšiča v Št. Petru na Krasu (sedaj Pivka) in Mladinski dom Simona Kosa v Tolminu. Mladinske socialne ustanove pa so bile v koprskem okraju zaenkrat še v rokah raznih cerkvenih ustanov in je skušalo mladinsko skrbstvo doseči vsaj to, da bi imeli v vsaki ustanovi svojega delegata.⁵
- 4/ V Kopru je bil ustanovljen 6. avgusta 1945 Pokrajinski zavod za socialno zavarovanje, v soglasju z Vojaško upravo jugoslovanske armade.

S to odredbo se je uvedlo v Slovenskem primorju, v coni B, enotno socialno zavarovanje delavcev in nameščencev za bolezni, nezgode, onemoglost, starost in smrt, za otroške dodatke, za brezposelnost in sindikate. S 1. januarjem 1946 se je ta odredba izpopolnila še z odredbo o obveznem socialnem zavarovanju poljedelskih delavcev. Razen centrale v Kopru, je delovalo še sedem poslovalnic v Idriji, Ajdovščini, Postojni, Ilirski Bistrici, Kopru, Izoli, Piranu in štiri poverjeništa za socialno skrbstvo na okrajih Cerkno, Gragar, Tolmin in Hrpelje-Kozina. Čeprav je spadalo socialno zavarovanje pod odsek za socialno skrbstvo pri poverjeništvu PNOO, pa je bila to dokaj samostojna institucija, ki je imela svoj upravni odbor petih članov, poverjeništvu PNOO pa je imelo pravico nadzora.⁶

Gradivo socialnega skrbstva, ki ga hrani arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja, je precej obširno. Ne pokriva vedno popolnoma enakovredno vseh teritorialnih enot (okraje, kraje), pa vendar je treba poudariti

njegov velik obseg, posebej, če ga primerjamo z nekaterimi drugimi dejavnostmi. Mislim, da je glavni vzrok temu dejstvo, da so najrazličnejše dobrodelne akcije, redne in enkratne podpore, vsestranska pomoč otrokom in invalidom s hrano in obleko, ki so potekale prostovoljno in so bile pomoč v obupnem položaju na Primorskem po vojni, zavezniki spremljali dokaj tolerantno in je bil njihov odnos drugačen kot na primer do organov ljudske oblasti, ki so jih do jeseni 1945 sistematično ukinjali in zamenjevali s starimi. Prihajalo je kdaj pa kdaj celo do sodelovanja, dogovarjanja med komisijo za socialne zadeve in organi Zavezniške vojaške uprave: ne direktno, saj je komisija za socialne zadeve sodila pod PNOO, ampak preko organizacije Zveze primorskih partizanov, ki so jo zavezniki uradno priznali. Zveza primorskih partizanov je imela zato možnost zahtevati denarna sredstva od Zavezniške vojaške uprave za podpore invalidov, vdovam in sirotam, komisija pa je pripravila vse potrebne podatke o tistih, ki so bili upravičeni do podpore.⁷

Na področju socialne zaščite so prav množične organizacije v coni A kot Zveza primorskih partizanov, Slovensko-italijanska antifašistična unija, Antifašistična slovensko-italijanska ženska zveza, Zveza antifašistične mladine Julijske krajine, Enotni sindikati, Rdeči križ in Dijaška matica odigrale izredno pomembno vlogo, saj so s svojo angažiranostjo vzbudile sodelovanje širokih ljudskih množic z organiziranjem samopomoči, nabitih akcij, delovnih akcij, kar je pripomoglo vzpostaviti in opravljati vsaj najunujnejšo zdravniško in socialno pomoč. V prizadevanju, da bi bilo sodelovanje komisije za socialne zadeve in množičnih organizacij čim uspešnejše, so šli še korak dalje. Med letom 1946 so ustanovili socialni svet, ki so ga sestavljali predstavniki množičnih organizacij in oddelkov socialnega skrbstva. Osnovna naloga socialnega sveta je bila, da koordinira in potencira delo na področju socialne zaščite. Organizacija socialnih svetov je bila načrtovana v pokrajinskem, okrožnem, okrajnem in krajevnem merilu. Dogodki na političnem področju pa so prehiteli izpeljavo načrtov v praksi, saj so se ob koncu leta 1946 začele priprave na izvedbo nove razmejitve med Jugoslavijo in Italijo, ki jo je narekovala pariška mirovna konferenca.

Gradivo socialnega skrbstva za odročje con A in B v Slovenskem primorju in Trstu za obdobje 1945–1947, ki se nahaja v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja obsega okoli 100 fasciklov. Vključeno je v fonde PNOO za Slovensko primorje in Trst, tržaškega in goriškega okrožja ter njihovih okrajnih narodnoosvobodilnih odborov in Poverjeništvu PNOO Ajdovščina, ki je delovalo za cono B. Gradivo Mestnega osvobodilnega sveta Trst in precej gradiva množičnih organizacij iz cone A, pa se nahaja v arhivu CK ZKS v Ljubljani.

Gradivo prvega oddelka socialnega skrbstva, to je splošnega skrbstva, vsebuje sezname prosilcev podpor, sezname družin umrlih, pogrešanih, pripadnikov jugoslovanske vojske, izplačilne sezname, proračune, obračune, poročila in sejne zapisnike oddelka pri PNOO, okrožjih, okrajih in krajih. Zelo obsežno je gradivo mladinskega skrbstva, predvsem počitniških kolonij, ki obsega sezname in kartotečne liste otrok, dnevniške dela, blagajniške dnevniške, zdravstvene dnevniške, poročila in ocene kolonij, sezname družin za sprejem otrok v Sloveniji, zapisnike sestankov in poročila o izvajanju programa celotnega mladinskega skrbstva, poročila o organiziranju raznih dobrodelnih akcij za obdaritev otrok, načrte in

akcije za usposobitev mladinskih domov ipd. Gradivo oddelka za invalidsko skrbstvo vključuje sezname invalidov, prošnje za sprejem v invalidske domove v Sloveniji, v bolnice, zdravišča, prošnje za podpore, zaposlitev itd. Pri oddelku za socialno zavarovanje in bolniški blagajni se hrani cela vrsta poročil o organiziranju zavarovanja, pravila, dopisi glede odjavljanja in prijavljanja nameščencev, prijave svojcev, zdravniška poročila, plačilni nalogi itd.

Vrsta gradiva in razne okoliščine so vplivale na to, da se je ohranilo v takem obsegu. Že pred prevzemom v arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, je bilo gradivo urejeno po organizacijski strukturi ustvarjalcev: pokrajina, okrožji, okraj, kraji in okvirno popisano. Delitev do najmanjše skupine krajevnih narodnoosvobodilnih odborov ni bila vedno izvedena, odvisno seveda od tega, koliko gradiva je bilo. Delovodnikov praktično ni in jih ne moremo uporabljati kot pripomočke. Za orientacijo in uporabo gradiva je sedaj izdelan inventarni seznam. Zanimanje za gradivo tega obdobja za raziskave je vse večje, obširni imenski sezname z najrazličnejšimi podatki pa se koristno uporabljajo za praktične družbene potrebe in potrebe posameznikov.

Opombe

- 1 Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja, Ljubljana (odslej AIZDG), fond Pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora za Slovensko primorje in Trst (odslej PNOO), fasc. 10/IV. Poročilo o delu splošnega socialnega skrbstva 1945/46
- 2 Prav tam
- 3 AIZDG, fondi PNOO, fasc. 10/IV. Poročilo o delovanju oddelka za mladinsko skrbstvo, 17. april 1946
- 4 AIZDG, fond PNOO, fasc. 15/III. Letno poročilo bolniške blagajne 1946
- 5 AIZDG, fond Poverjeništa pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora Ajdovščina (odslej PPNOO), fasc. 90/IV. Poročilo za sejo načelnikov okrajnih odborov socialnega skrbstva, 2. marec 1946
- 6 AIZDG, fond PPNOO, fasc. 90/VI. Poročilo pokrajinskega zavoda za socialno zavarovanje, 14. junij 1946
- 7 AIZDG, fond PNOO, fasc. 4/I. Pojasnilo komisije za socialne zadeve, 8. oktober 1945

NEKATERA VPRAŠANJA IZ ZGODOVINE ŠOLSTVA PRI NAS

mag. Andrej Vovko

Dovolj znana je misel, da šolstvo ni vse, je pa začetek vsega. Mislim tudi, da bi bilo na tem mestu odveč gostobesedno dokazovati, kakšen pomen je imelo šolstvo v naši zgodovini. Če le bežno preletimo njegove razvojne

SOMMARIO

CURA SOCIALE AL LITORALE SLOVENO E TRIESTE 1945-1947

Metka Gombač

Nei giorni immediatamente successivi che seguirono la liberazione di Trieste (1.5.1945) si costituì il Comitato Regionale di Liberazione del Litorale Sloveno con un ufficio adibito agli affari sociali. Questo si reorganizzò nel luglio 1945 con la fondazione di una Commissione per la questioni sociali con pertinenze allargate per la città di Trieste e per i Comitati circondariali di Trieste e Gorizia con i rispettivi Comitati distrettuali. La commissione si suddivideva in sottosezioni che curavano questioni di invalidità, di opera d'infanzia e questioni di cassa mutuale.

Analogamente si costituì pure un organo parallelo che operava nella Zona B presso la Deputazione del Comitato Regionale di Liberazione con mansioni più vaste e articolate non dipendendo ovviamente dal Governo Militare Alleato.

Il materiale in questione viene custodito dall'Archivio dell'Istituto ljubianese per il movimento di liberazione ed è relativamente vasto ed articolato sia per la Zona A che per la Zona B non comprendo però tutto il territorio in questione. Si intravedono sfogliandolo i collegamenti tra le istituzioni sociali e le organizzazioni di base con conseguenti autofinanziamenti, collette generalizzate e simili. Per rafforzare questo collegamento si istituì nel 1946 un Consiglio sociale formato da rappresentanti di tutte le organizzazioni interessate su scala provinciale, circondariale e locale. Tutto questo lavoro che aveva ed ha ancora oggi una forte tradizione fu interrotto verso la fine del 1946 con i preparativi per una ridefinizione delle frontiere dettati dalla conferenza per la pace di Parigi.

Il materiale conservato dal suddetto Istituto raggiunge il numero di 100 fascicoli e fa parte dei fondi d'Archivio del Comitato Regionale di Liberazione Sloveno e Trieste. La maggior parte è formata da elenchi di orfani, vedove, pensionati, cioè da una classe sociale che più soffrì la guerra. Il fondo in questione testimonia palese del grande sforzo, prodotto dalla politica socialista in questo ramo d'interesse.

etape od srednjeveškega šolstva, reformacijskega šolstva, obdobja protireformacije in jezuitskega šolstva, obdobja Splošne šolske naredbe iz leta 1774, konkordatnega šolstva z vmesnim intermezzom šolstva Ilirskih provinc, obdobja po osnovnošolskem zakonu iz leta 1869, obdobja stare Jugoslavije, šolstva v času NOB (partizanskega in okupatorskega) ter šolstva v obdobju po letu 1945, potem najdemo v vsakem izmed njih dovolj dokazov, da je bilo šolstvo pogosto eden najpomembnejših dejavnikov slovenskega narodnega osveščanja, žal pa

često tudi orodje raznarodovalnih prizadevanj. Preveč prostora bi nam vzelo, če bi se začeli poglobljati v vso slovensko šolsko zgodovino, zato se omejimo na časovno obdobje po letu 1848 in našo pozornost posvetimo zlasti najpomembnejši literaturi o šolski zgodovini, najvažnejši šolski zakonodaji in najpomembnejšim oblikam šolske dokumentacije.

Osnovno zgodovinsko delo, ki ga vzamejo v roke vsi, ki se hočejo seznaniti z našo šolsko preteklostjo, je in bo verjetno še dolgo časa Zgodovina šolstva in pedagogike v treh knjigah, delo dr. Vlada Schmidta iz let 1963 do 1966. Temeljito in na podlagi bogatega arhivskega gradiva napisano delo sega od začetkov šolstva pri nas v srednjem veku do leta 1870. Njegovo največjo „pomanjkljivost“ pomeni prav slednja letnica, saj ostaja tako „nepokritih“ preko 100 let naše šolske zgodovine. Prednostna naloga tistih precej redkih slovenskih zgodovinarjev, ki se ukvarjajo (ukvarjamo) s šolsko zgodovino, ostaja torej dopolnitev raziskovalnega dela dr. Schmidta z nekaterimi novimi spoznanji in vrednotenji (zlasti za obdobje srednjega veka ter protireformacije oz. katoliške obnove), predvsem pa zgodovina šolstva na slovenskem ozemlju po letu 1870. Tudi na tem področju nismo danes povsem „praznih rok“, predvsem po zaslugi zbornika Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969, ki ga je leta 1970 izdal Slovenski šolski muzej. V njem je dovolj izčrpno zajet razvoj na šolskem področju v obdobju Avstro-Ogrske, nekateri prispevki pa segajo tudi v kasnejša obdobja, celo v čas NOB in po letu 1945. Navedimo nekatere najpomembnejše prispevke v tem zborniku. Dr. Vlado Schmidt je prispeval razpravo o osnovni šoli in osnovnošolski zakonodaji pred 100 leti, dr. Vasilij Melik o razmerju Slovencev do „nove“ osnovne šole, kot se je oblikovala po šolskem zakonu leta 1869, dr. Janez Sagadin pa analiziral razvoj osnovnega šolstva po uveljavitvi tega zakona na Štajerskem, Kranjskem in Primorskem ter ga primerjal s stanjem osnovnega šolstva v starojugoslovanski Dravski banovini. Posebno pozornost zaslužita še prikaza Lojzeta Udeta o zgodovini slovenskega pouka na koroških osnovnih šolah od 1869 do 1969 ter Draga Pahorja o razvoju osnovnega šolstva na zahodnem robu slovenskega ozemlja v avstrijskem obdobju in času med obema vojnama. Zanimivi so tudi prispevki dr. Franca Strmčnika o razvoju izobraževanja osnovnošolskega učiteljstva v času po letu 1869 do razpada Avstro-Ogrske, Alberta Žerjava o slovensčini kot učnem jeziku in predmetu v osnovnih šolah od 1869 do 1969, Venceslava Winklerja o osnovnem šolstvu med NOB, Franceta Ostanka o manjšinskem šolstvu v času stare Jugoslavije in po letu 1945, Marijana Pavčiča o razvoju posebnega šolstva pri nas v avstrijskem ter starojugoslovenskem času in Anice Dolenc o varstvu ter vzgoji predšolskih otrok v času Avstro-Ogrske. Ostali prispevki obravnavajo razvoj matematike, zemljepisa, prirodopisa oziroma spoznavanja narave in družbe in telesne vzgoje v osnovnih šolah na slovenskem ozemlju po letu 1869. Razvoj šolstva v času stare Jugoslavije delno prikazuje tudi delo dr. Milice Bergant. Poskusi reforme šolstva pri Slovencih 1919–1929 s podnaslovom Od prevrata do uvedbe diktature, izšlo leta 1958. Najobsežnejši prikaz partizanskega šolstva na slovenskem ozemlju pomeni delo Slavice Pavlič in Viktorja Smoleja Partizansko šolstvo na Slovenskem iz leta 1981. Pavličeva je strnila svoja spoznanja in prispevke nekaterih drugih avtorjev

(Venceslava Winklerja, Henrika Zdešarja, Ivana Bertoncija, Staneta Terčaka, Josipa Dolgana) o partizanskem osnovnem šolstvu, Smolej pa je napisal prikaz partizanskega srednjega šolstva. Takega celovitega prikaza še ni doživelo okupatorsko šolstvo, opozoriti pa velja na nekatere razprave o njem, predvsem na prispevke dr. Toneta Ferencca o nemškem okupacijskem šolstvu, tako npr. v razpravi Polom raznarodovalnih načrtov nemškega okupatorja v okrožju Kamnik v Zborniku občine Domžale iz leta 1979. Tudi za obdobje po letu 1945 še ni celovitega in zaokroženega prikaza šolstva, za katerega pa je jasno, da nikakor ne bo lahka in kratkotrajna delovna naloga.

Posebni razvoj šolstva v Prekmurju, ki je kot vemo do leta 1918 sodilo v ogrski del habsburške monarhije s svojo posebno šolsko zakonodajo ter pogosto specifičnim razvojem, sta v knjigi Prekmursko šolstvo od začetka reformacije do zloma nacizma obdelala Miroslav Kokolj in Bela Horvat. Delo je izšlo leta 1977. Avtor pričujočega članka skupaj s kolegom iz Slovenskega šolskega muzeja Jožetom Ciperlom pripravlja krajšo zgodovino slovenskega šolstva od njegovih začetkov do danes, ki bo izšla v Založbi Obzorja. Osnova za ta pregled je serija desetih člankov, ki so v letniku 1980/81 izhajali v poljudnoznanstveni reviji Pionir.

Od knjig, ki obravnavajo določen vidik naše slovenske šolske zgodovine, naj omenimo razpravo Andrea Vovka Oris zgodovine pedagoških strokovnih revij Popotnik in Sodobna pedagogika v Bibliografskem kazalu Popotnika in Sodobne pedagogike 1880–1980, ki je izšlo leta 1983 ter Šolsko varčevanje avtorjev Franceta Ostanka, Aleksandra Videčnika in Andreja Vovka, ki je izšlo leta 1984.

Naj omenimo še serijo katalogov občasnih razstav Slovenskega šolskega muzeja, ki obravnavajo posamezna vprašanja naše šolske zgodovine. Taki so med drugimi katalogi Ob stoletnici osemletne obvezne osnovne šole na Slovenskem iz leta 1969 s prispevki Franceta Ostanka, Slavice Pavlič, Vincenca Znidarja in Milivoja Lapuha, Šolstvo ob 20-letnici osvoboditve iz leta 1965 s prispevki Franceta Ostanka, Slavice Pavlič, Franca Jalna in Tatjane Hojan in Gimnazije na Slovenskem v letu 1948 ter njihov razvoj do leta 1918 Jožeta Ciperla iz leta 1979.

Če preidemo na področje šolske zakonodaje po letu 1848, potem lahko zgotovimo, da ta na osnovnošolskem področju po omenjenem letu ni doživela kakih posebnih novosti. Takrat ustanovljeno avstrijsko prosvetno ministrstvo, ki je zamenjalo prejšnjo študijsko dvorno komisijo, je pripravilo Osnutek temeljnih načel javnega pouka v Avstriji, ki pa je ostal na stopnji osnutka. Še naprej je ostala v veljavi Politična šolska ustava iz leta 1805, katere ena najznačilnejših potez je bilo uzakonjeno cerkveno nadzorstvo nad osnovnimi šolami na krajevni, okrožni in deželni ravni. To obdobje, ki ga poznamo tudi pod pojmom konkordatska šola, je trajalo vse do osnovnošolskega zakona iz leta 1869. Potem ko je leta 1867 vlado v avstrijski polovici habsburške monarhije prevzelo liberalno „meščansko ministrstvo“, je državni zbor sprejel več liberalno obarvanih zakonov, med njimi tudi zakon, „s katerim se uveljavljajo načela za poučevanje v ljudskih šolah“ oziroma državni ljudskošolski zakon z dne 14. maja 1869. Zakon je med drugim uvedel obvezno osemletno os-

novno šolo, odpravil cerkveno nadzorstvo nad šolo, izboljšal položaj učiteljstva in njegovo izobrazbo.

V ogrskem delu države, kamor je kot rečeno spadalo Prekmurje, je šolstvo urejala posebna zakonodaja, različna od tiste v avstrijskem delu, čeprav je imel vsak avstrijski zakon ustreznega ogrskega „bratca“. Tako je bil Ratio educationis I iz leta 1777 ogrska verzija Splošne šolske naredbe iz leta 1774, Ratio educationis II iz leta 1806 pa Politične šolske ustave. Omenjena zakona sta veljala le za katoliške šole v ogrski polovici, protestantske šole so imele svojo posebno zakonodajo, tako Ratio institutionis iz leta 1807. Avstrijskemu osnovnošolskemu zakonu iz leta 1869 je ustrežal Zakon o ureditvi osnovnega šolstva na Ogrskem, ki pa je izšel že leta 1868.

Po razpadu Avstro-Ogrske so morali na ozemlju novonastale jugoslovanske države na osnovnošolski zakon čakati vse do leta 1929. Višji šolski svet je na slovenskem ozemlju v okviru nove države takoj po letu 1918 odpravil nemščino kot učni jezik ter uvedel manjšinske šole za pripadnike nemške in madžarske narodnosti. Beograjsko prosvetno ministrstvo je 23. julija 1919 z zakonom o spremembah in dopolnitvah zakona o narodnih šolah razširilo na slovensko ozemlje le tiste člene srbskega zakona o osnovnih šolah, ki so urejali materialno stanje učiteljstva. Zakon o narodnih šolah je izšel decembra 1929, torej v času šestojanuarske diktature, ki lepo veje iz njega, saj naglašaja pouk in vzgojo „v duhu državnega in narodnega edinstva.“

Tisti Slovenci, ki so po razpadu Avstro-Ogrske ostali zunaj meja jugoslovanske države, so bili deležni vseh „ugodnosti“ avstrijskih, italijanskih in madžarskih šolskih sistemov in zakonodaje. Kako so te „ugodnosti“ v večini primerov izgledale, lepo priča zloglasna italijanska Gentilejeva reforma iz leta 1923, ki je neitalijanskemu prebivalstvu v celoti odvzela materin jezik kot učni jezik in celo kot učni predmet.

Lahko rečemo, da so bile šolske razmere pred 2. svetovno vojno v Italiji dobra napoved tega, kar se je zgodilo po okupaciji s slovenskim prebivalstvom v matični domovini na šolskem področju. Znano je, da so bili Nemci in Madžari pri svojih raznarodovalnih prizadevanjih direktnejši od Italijanov, ki so uporabljali bolj zvijačen način postopnega raznarodovanja na šolskem področju. Kako pa bi njihov šolski sistem izgledal čez nekaj časa, nam lepo pričajo že omenjene razmere na Primorskem.

Kot odgovor na okupatorsko raznarodovalno šolstvo je nastalo partizansko šolstvo, ki je dobilo svoj pravni temelj z Odlokom o poslovanju šolstva na slovenskem osvobojenem ozemlju, ki ga je izdal IO OF in objavil Slovenski poročevalec 1. junija 1942.

Po osvoboditvi so se osnovnošolski sistemi in z njimi povezana šolska zakonodaja zelo zivalno spreminjali. V letu 1945 je izšel Odlok o organizaciji osnovnih in srednjih šol, ki je poddržavil zasebne in ukinil meščanske šole kot posebno vrsto nižjih srednjih poklicnih šol brez možnosti prehoda v nadaljnje šolanje. Temeljni zakon o sedemletnem obveznem šolanju je izšel 11. julija 1946 ter je v predelih jugoslovanske države, kjer je že bilo uveljavljeno obvezno osemletno osnovno šolanje, pomenil dejansko korak nazaj. Odlok o obveznem osemletnem šolanju je izšel 8. oktobra 1953, prelomnega pomena za povojno osnovno šolstvo pa je bila šolska

reforma iz leta 1958. Beograjska zvezna skupščina je junija tega leta sprejela dva zakona, in sicer Uvodni zakon za splošni zakon o šolstvu ter Splošni zakon o šolstvu. Na podlagi te šolske reforme je nastala mreža osemletk ter štiriletnih srednjih šol. Na temelju zveznega je leta 1959 izšel republiški zakon o osnovni šoli. Za razliko od osnovnih šol pa so gimnazije po letu 1848 svoj temeljni zakon dobile zelo zgodaj. Dunajsko prosvetno ministrstvo je že 16. septembra 1849 izdalo Osnutek organizacije gimnazij in realk v Avstriji, ki ga je cesar ob manjših spremembah potrdil 9. decembra 1854. Na podlagi tega Osnutka se je uveljavil tip gimnazije in realke s štirimi nižjimi, štirimi višjimi razredi in maturo, ki se je pri nas odražal praktično nespremenjen vse do leta 1958. Podobno kot osnovne šole so tudi gimnazije dobile svoj starojugoslovanski zakon o srednjih šolah 7. novembra 1929. Ta zakon je predvidel tri tipe gimnazij: klasične gimnazije, realne gimnazije in realke.

V obdobju 1947–1951 so imele gimnazije pri nas tri nižje in pet višjih razredov, skladno z že omenjeno sedemletno splošno šolsko obveznostjo. Ko so leta 1950 spet uvedli osemletno šolsko obveznost, so nižji razredi gimnazije izgubili značaj izbirne šole in postali obvezni. S šolsko reformo v letu 1958 so postale gimnazije štirirazredne, ukinili so klasične gimnazije, z resolucijo Ljudske skupščine iz leta 1962 pa uvedli obveznost zagotovitve pogojev za delovanje gimnazij (verifikacijo). Osnovne vrste predpisane šolske dokumentacije se v obdobju po letu 1848 pri nas niso bistveno spreminjale. Ministrski ukaz z dne 20. avgusta 1870 v svojem 33. členu določa, da je vsak šolski vodja odgovoren za šolsko kroniko, šolsko matico, razrednice, imenike, tednike o učni snovi, zapisnike o učiteljskih zborih, izkazih o prejetih knjigah, popis prejetih učil ter da mora vse to hraniti v šolskem arhivu.¹ Bolj podroben glede šolske dokumentacije je razpis deželnega šolskega sveta za Kranjsko z dne 8. oktobra 1870, ki deli uradne šolske spise na šolsko matico, skupni pregled, katalog, razrednico, razrednico ponavljalne šole, tednik, šolsko naznanilo, zaznamek šolskih zamud, izpustnico, odhodnico, izposojilno knjigo šolarske ter učiteljske knjižnice, inventar, opravljeni zapisnik, spisek ubožnih knjig, spisek izposojenih ubožnih knjig, imenik knjig učiteljske knjižnice, imenik šolarske knjižnice ter navodilo, kako pisati šolsko kroniko. Določeno je, da mora okrajni šolski svet med jesenskimi počitnicami vse šoloobvezne otroke ne glede na starost, vero ali domovinsko pravico vpisati v šolsko matico. V opombe matice morajo napisati vzrok morebitne oprostitev obiskovanja osnovne šole, morebiten prestop otroka v drug šolski okoliš, odhod otroka v drug šolski okraj ter občino, kamor je otrok pristojen, če nima domovinske pravice v občini, kjer prebiva. Naglašeno je, da je treba imena vseh otrok, ki so dolžni hoditi v šolo, zabeležiti v katalog v abecednem redu, najprej dečke, nato deklice po posameznih razredih in razdelkih. Za vsakega otroka je predviden v katalogu prostor za vpis sodbe o vedenju, učenem uspehu in šolskem obisku. Razrednica je namenjena vpisovanju prisotnosti pri pouku, v njej pa morajo biti zabeleženi šolarji v istem redu kot v katalogu.² Z ministrskim ukazom z dne 12. februarja 1884 so ukinili izpustno knjigo ter izstop iz šole zaznamovali samo v šolski matici in šolskem katalogu.³

Višji šolski svet je v času stare Jugoslavije 24. marca

1921 odredil, da se z začetkom šolskega leta 1921/22 namesto šolske matice in kataloga uvede enotna tiskovina matični list, namesto šolskih naznanil pa knjižica izkaz o šolskem napredku.⁴ Z naredbo poverjeništa za uk in bogočastje z dne 13. aprila 1921 pa so v zvezi s to matico predpisali način popisovanja šoloobveznih otrok.⁵

Matični listi očitno niso mogli takoj zaživeti. Tako je že naslednje leto Višji šolski svet 17. novembra 1922 izdal Navodila k enotnemu uradovanju matičnih listov,⁶ ki pa očitno te vrste šolske dokumentacije niso kaj prida pospešila, saj je kraljevska banska uprava Dravske banovine 2. avgusta 1937 zopet predpisala postopno uvedbo matičnih listov in to s šolskim letom 1937/38, tako da bi katalog popolnoma odpadel v šolskem letu 1944/45.⁷

Tudi v partizanskih šolah so posvečali precej pozornosti šolski dokumentaciji, seveda odvisno od dejstva, ali so bile te šole na osvobojenem ali na od okupatorja nadzorovanem ozemlju. Ohranjena je predvsem dokumentacija o vzgojnoizobraževalnem delu razrednice, tedniki in dnevniki šolskega dela, redovalnice ter spričevala, manj pa listine o ustanovitvi šole, o številu razredov in oddelkov ter o šolskih stavbah. Partizanski učitelji so razen te vodili tudi pedagoško dokumentacijo: predmetnike in učne načrte in podrobne učne načrte, ki so jih pripravljali na podlagi splošnega, tedenske učne programe in tedenska ter mesečna poročila o delu, vpisne knjige zamud, na nekaterih šolah pa tudi šolske kronike.⁸

Za konec tega članka, ki se je resnično lahko dotaknil le nekaterih vprašanj iz bogatega področja šolske zgodovine in šolske dokumentacije, si oglejmo razdelitev šolske dokumentacije na podlagi Navodil za organizacijo šolske dokumentacije v osnovnih šolah, ki jih je izdal Zavod za šolstvo v letu 1965.⁹

Šolsko dokumentacijo, ki nastaja na različnih področjih šolskega življenja in dela (v šolski upravi, razredu, pri organih družbenega upravljanja, pri učnovzgojnem procesu zunaj razreda ter pri stikih z nešolskimi organi) Navodilo deli v:

- I. dokumentacijo šolske uprave in administracije ter
- II. dokumentacijo učnovzgojnega dela.

V prvo skupino sodijo temeljni, administrativni, materialni in finančni dokumenti. Med temeljne dokumente med drugim sodijo vse listine o ustanovitvi šole in njenih razredov, načrti, tlorisi šolske stavbe in njenega okolja, listine, ki urejajo lastništvo šole in njenih zgradb, zemljišča in naprav, listine glede prezidav, dozidav, novogradenj, načrti razvoja šole, pravila šole, šolski in hišni redi, šolski koledarji, šolski predpisi in odloki, organizacija šole, zapisniki, podatki o uspehih šole ter šolska kronika.

V skupino administrativnih šolskih dokumentov sodijo šolski matični listi (šolska matica, matična knjiga), organizacijska poročila, ki jih pisarna dostavlja različnim organom zunaj šole, personalna knjiga, drugi podatki o učnem in ostalem osebju v šoli, dokumenti o socialnih, zdravstvenih in kulturnih posegih v korist učencem, knjiga okrožnic, poštna knjiga, knjiga dopustov in izostankov razne vrste, delovodnik, spričevala in karakteristike šolskih delavcev, register administrativnih šolskih dokumentov, dokumenti o samoupravljanju šole.

Med materialne in finančne šolske dokumente sodijo

knjiga nepremičnin in inventarja, knjiga drobnega materiala, knjiga potrošnega materiala ter register dokumentov o materialnem poslovanju.

Dokumentacijo učnovzgojnega dela delimo v dokumentacijo razredne (oddelčne) administracije in v pedagoško dokumentacijo. V prvo skupino sodijo imenik učencev (razrednica), tednik in dnevnik šolskega dela v razredu, redovalnica, matični listi učencev, urniki za razredni in predmetni pouk, zapisniki razrednih posvetov, sej, sestankov, spričevala, razna potrdila, dokazila, statistični prikazi, tabele o delu razreda.

Med pedagoško dokumentacijo sodijo predmetniki in učni načrti, dogovori o oblikah in metodah učno-vzgojnega dela, zapisi o ekskurzijah, ogledih, hospitalizacijah, nastopih, popis učnih sredstev, učil in učnih pripomočkov, analize učnih in vzgojnih uspehov oziroma neuspehov, dokumentacija o dodatni pomoči učencem, dokumentacija o svobodnih aktivnostih učencev, dokumentacija o povezavi šole z domom, o organizacijah učencev ter o pripravah na pouk.

Precej od omenjenih vrst šolske dokumentacije skupaj še z nekaterimi, ki jih nismo posebej omenili, hrani arhiv Slovenskega šolskega muzeja, ki ga tokrat ne bomo posebej predstavljali, saj je bilo o njem v arhivih že govora.¹⁰

Opombe

- 1 Fr. Heinz, Zbirka zakonov in ukazov o ljudskem šolstvu na Kranjskem, Ljubljana 1895, str. 133
- 2 Prav tam, str. 105, 107
- 3 Prav tam, str. 123
- 4 Fr. Fink, Zbirka važnejših novih naredb in odredb za osnovne in meščanske šole ter učiteljišča v Sloveniji, II. zvezek, Ljubljana 1922, str. 20–21
- 5 Prav tam, str. 30–31
- 6 Fr. Fink, Zbirka važnejših novih naredb..., III. zvezek, Ljubljana, 1923, str. 87–89
- 7 Fr. Fink, Zbirka važnejših novih naredb..., XVII. zvezek, Ljubljana 1938, str. 119–121
- 8 Slavica Pavlič, Viktor Smolej, Partizansko šolstvo na Slovenskem, Založba Borec, Ljubljana 1981, str. 116–117
- 9 Drago Vončina, Šolska dokumentacija, Informacije, Bilten Zavoda za prosvetno pedagoško službo Ljubljana Vič, IV/1965, št. 4, str. 36–49.
- 10 Andrej Vovko, Arhiv Slovenskega šolskega muzeja, Arhivi IV/1981, št. 1–2, str. 120–121

ZUSAMMENFASSUNG

EINIGE DIE GESCHICHTE DES SCHULWESENS BEI UNS BETREFFENDE FRAGEN

Andrej Vovko

Der Beitrag macht alle, die die Geschichte des Schulwesens im slowenischen Gebiet erforschen, mit der elementaren Literatur hinsichtlich dieser Frage für die

Zeit nach dem Jahr 1848 bekannt. Für den Zeitabschnitt 1848–1958 beschreibt er auch die wichtigste Elementarschul- und Gymnasiumssetzung und die charak-

ARHIVSKA PROBLEMATIKA GRADIVA IZOBRAŽEVALNIH USTANOV

Vlasta Tul

V prispevku sem se osredotočila predvsem na nekaj problemov, ki se pojavljajo pri šolah in drugih izobraževalnih ustanovah ob valorizaciji ustvarjalcev, vrednotenju njihovega gradiva in strokovni obdelavi ter uporabi tovrstnega gradiva.

Za jasnejšo ponazoritev stanja in stopnje opravljenih del z ustvarjalci arhivskega gradiva in z gradivom samim sem zgodovinske in pokrajinske arhive v Sloveniji prosila za odgovore na manjšo anketo.

Najprej bi čisto na kratko predstavila, koliko arhivskega gradiva izobraževalnih ustanov hranijo danes regionalni arhivi v Sloveniji. Skupaj je v arhivih blizu 800 tm arhivskega gradiva oziroma 600 arhivskih fondov. Pri vseh arhivih prevladuje gradivo šolskih fondov. Število fondov je dokaj visoko in ni objektivni pokazatelj stanja, saj smo marsikje oblikovali fond iz fragmentov fondov pa tudi arhivi različno upoštevamo merila za določitev arhivskega fonda.

Fondi oziroma arhivsko gradivo izobraževalnih ustanov v arhivih segajo od konca 18. stoletja do 1982, to je do časa prehoda na usmerjeno izobraževanje.

Pri strokovni obdelavi arhivskih fondov smo arhivi dosegli različne stopnje in ubrali različne poti.

V Pokrajinskem arhivu Koper hranijo 19 tm gradiva šol oziroma 77 fondov; večina fondov je popisanih (s popisom je mišljena višja oblika obdelave arhivskega gradiva, ne le prevzemni seznam).

V Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici je popisanih približno polovica od 31 fondov oziroma 12 tm gradiva.

Posebna situacija je v Pokrajinskem arhivu Maribor, kjer imajo prevzetih kar 131 arhivskih fondov oziroma 258 tm gradiva, popisanih pa majo le 8 fondov. Za nekatere fonde ne obstajajo niti prevzemni sezname.

V Zgodovinskem arhivu Ljubljana imajo popisanih vsaj do stopnje prevzemnega seznama vseh 322 fondov oziroma 350 tm gradiva izobraževalnih ustanov. Izdelanih pa imajo tudi več oblik popisov arhivskega gradiva.

Kako pa je z dotokom novega arhivskega gradiva v arhive?

Star način oziroma postopek prehajanja gradiva od ustvarjalca v arhive je imel pomanjkljivosti, ki jih je skušal Zakon o naravni in kulturni dediščini leta 1981 odpraviti z uvedbo novega načina in postopka pridobivanja oziroma prevzemanja arhivskega gradiva v arhive.

Zaradi ogromnih količin pisanih dokumentov, ki nastajajo v današnjem času, so se arhivi odločili, da bodo med ustvarjalci arhivskega gradiva naredili nekaj izbor tistih ustvarjalcev, katerih gradivo bodo prevzemali, se pravi ustvarjalcev, pri katerih nastaja gradivo, ki ima po

terističnen Formen der Elementarschuldokumentation, wie sie die entsprechenden Gesetzschriften festgesetzt haben

terističnen Formen der Elementarschuldokumentation, wie sie die entsprechenden Gesetzschriften festgesetzt haben

sodbi današnjega časa širši pomen za proučevanje naše preteklosti. Večina arhivov je kmalu po izidu Zakona o naravni in kulturni dediščini pohitela s predlaganjem družbenih pravnih oseb in društev, katerih arhivsko gradivo bodo prevzemali. Predlagane ustvarjalce takega gradiva so za kulturo pristojni upravni organi občin tudi razglasili. Zanimivo je, da so zgodovinski arhivi v Ljubljani, Celju in Ptuju z upoštevanjem različnih kriterijev vsaj teoretično valorizirali le določeno število izobraževalnih ustanov, medtem ko so bili pokrajinski arhivi v Mariboru, Novi Gorici in Kopru mnenja, da je v dokumentarnem gradivu vsebujoče arhivsko gradivo vseh tovrstnih ustanov, ki delujejo na njihovem področju, širšega družbenega pomena in se bo torej prevzemalo v arhive.

Razporeditev valoriziranih ustvarjalcev izobraževalnih ustanov, katerih arhivsko gradivo bo prešlo v arhive, je v Sloveniji zelo neenakomerna. Sicer pa je moč in nuja odredbe valoriziranih ustvarjalcev preverjati in po potrebi dopolnjevati in spreminjati.

Potem, ko smo arhivi določili ustvarjalce, katerih arhivsko gradivo je zgodovinski spomenik, pa moramo določiti še tiste dele dokumentarnega gradiva pri ustvarjalcu, ki imajo lastnosti arhivskega gradiva. Da do takega gradiva pridemo, ga moramo odbrati iz dokumentarnega gradiva. O postopku in načinu odbiranja govori Pravilnik o odbiranju in prevzemanju arhivskega gradiva. Arhivsko gradivo se odbira iz dokumentarnega na podlagi pisnega navodila, ki ga da arhiv vsakemu ustvarjalcu, od katerega bo prevzemal arhivsko gradivo posebej. Navodilo obsega seznam dokumentarnega gradiva, ki ima lastnosti arhivskega gradiva in kriterije za določanje arhivskega gradiva.

Iniciativa in teža odbiranja je na strani ustvarjalca. Arhiv pa mu ob tem daje strokovne napotke. Postopek odbiranja po pravilniku o odbiranju zavezuje ustvarjalca za gradivo, ki je nastalo pri njem po letu 1945 (47, 54). Gradivo, nastalo do tega datuma, pa arhiv prevzame v celoti in ga sam odbere. Arhiv prevzame oziroma sam odbira gradivo do leta 1945 vseh nevaloriziranih ustvarjalcev.

Navodila, ki so jih ali jih še izročajo arhivi ustvarjalcem (v našem primeru izobraževalnim ustanovam), bi se morala nanašati le na zvrsti arhivskega gradiva, ki se pojavljajo oziroma nastajajo pri tovrstnih ustvarjalcih po letu 1945. Vse starejše gradivo pa prevzamemo arhivi neodbrano in smo ga dolžni sami odbrati. Praktično pa smo arhivi pri tem postopku ubrali vsak svojo pot.

Situacija sama, razpoložljive delovne moči pri ustvarjalcu, ki bi odbirale arhivsko gradivo, urejenost in količina gradiva, ki je še za prevzem v arhive narekujejo način, postopke in potek odbiranja.

Če si zopet ogledamo situacijo po arhivih. Vsi arhivi, razen Pokrajinskega arhiva Koper in Pokrajinskega arhiva Maribor so za izobraževalne ustanove pripravili navodila za odbiranje arhivskega iz dokumentarnega

gradiva vsaj za osnovne in srednje šole, oziroma šole usmerjenga izobraževanja. Ta dva arhiva sta po prej veljavni zakonodaji imela na svojem področju veliko potrjenih vnaprejšnjih izločitvenih seznamov in je delo s potrjevanji izvršilnih izločitvenih seznamov že dlje časa uspešno potekalo. Po izidu novega zakona so se odločili za nek kompromis med starim in novim načinom odbiranja. V vnaprejšnjem izločitvenem seznamu so označili arhivsko gradivo, ki ga vsebuje seznam in kriteriji za dokumentarno arhivsko gradivo šolskih ustanov, objavljen v Priročniku za usposabljanje delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom. Še vedno pa potrjujejo izvršilne izločitvene seznane.

Celjski arhiv je izdelal navodila za osnovne in srednje šole, za glasbene šole in za delavske univerze. Odbiranje po zakonsko določenem postopku pa na njegovem področju še ni potekalo.

Vsa navodila za osnovne in srednje šole, ki so jih izdelali arhivi v Ptuj, Ljubljani in Celju ter Pokrajinski arhiv v Novi Gorici vsebujejo v seznamu dokumentarnega gradiva, ki ima lastnosti arhivskega gradiva, tudi vrsti gradiva, ki so starejšega nastanka in se po letu 1945 ne pojavljajo več, v nemalo primerih pa navodilo ob določeni kategoriji tudi opozarja, da se navedene vrste določenega gradiva prevzemajo le do leta 1945.

Pri ustvarjalcih je pričakovati še veliko arhivskega gradiva iz časa pred letom 1945, zato smo (vsaj predvidevam) arhivi izdelali navodila in kriterije tudi za to gradivo, da se je s tem skrajšal in olajšal postopek odbiranja in prevzemanja gradiva. Arhivski delavci iz arhivov opravijo že pri ustvarjalcu določen del grobega odbiranja starejšega arhivskega gradiva. Večje začetno angaziranje delavcev arhiva pri odbiranju pa omogoča pripravo in pouk ustvarjalcu, da bo v naslednjih fazah bolj več sprotne odbiranja arhivskega gradiva.

Najintenzivnejšo akcijo takega načina prevzemanja arhivskega gradiva opravlja ljubljanski zgodovinski arhiv. Čeprav vseh šol niso valorizirali, prevzemajo v mnogih primerih njihovo gradivo tudi po letu 1945 oziroma do šolske reforme 1958/59. Podoben plan prevzemanja gradiva šol vsaj do leta 1945 pa imata tudi arhiv Celje in Nova Gorica. Problem pri nas in še v marsikaterem slovenskem arhivu pa je, da je učinkovitost pobud za odbiranje oziroma za sodelovanje pri odbiranju zmanjšana zaradi prostorske omejenosti za prevzem odbranega gradiva.

Na kratko bi omenila še glavne nejasnosti in problematiko, ki se pri odbiranju posameznih vrst arhivskega gradiva pri šolah pojavljajo. V glavnem je ta problematika predstavljena v prispevku Vladimirja Žunra v arhivih iz 1981. leta. Dodala bi le nekaj predlogov, ki izhajajo iz praktičnih potreb. Dobro bi bilo, da bi za nazive posameznih vrst pedagoške in druge dokumentacije pri šolah navedli v oklepaju v kronološkem redu termine, ki so se za istovrstne vrste že uporabljale, kar pomeni, da je potrebno poznati razvoj vrst dokumentarnega oziroma arhivskega gradiva tovrstnega ustvarjalca. V navodilih smo določili kot arhivsko trajno gradivo investicijsko-tehnično dokumentacijo šole, ki jo mora šola kot investitor trajno hraniti. Tu bo prišlo načelo izbora zanimivejše dokumentacije. Preučiti bi bilo potrebno, če bi morda take dokumentacije ne prevzemali raje pri zavodu za varstvo naravne in kulturne dediščine, izdelovalcu projekta ali pri pristojnem upravnem organu. Letni delovni načrti šole, letna de-

lovna, organizacijska in finančna poročila šole, letna statistika o učencih, učitelstvu, šolskem delu in pouku, o učenem uspehu, zapisnike šolskih nadzorovanj in podobno so gradivo, ki ga morajo šole izdelovati v več izvodih in ga izročati raznim organom, predvsem so to občinski upravni organi, pristojni enoti zavoda za šolstvo, Zavodu za statistiko, samoupravni interesni skupnosti za vzgojo in izobraževanje.

Če smo se pri valorizaciji ustvarjalcev s področja izobraževanja odločili le za določeno število ustvarjalcev, potem nam bodo kot vir za proučevanje zgodovine nevaloriziranih ustvarjalcev s področja šolstva služila vsaj letna šolska poročila, ki smo jih kot najbolj neposreden vir za proučevanje šolstva valorizirali pri gradivu samoupravnih interesnih skupnosti za vzgojo in izobraževanje, kjer se taka poročila zbirajo. Analogno velja za ostalo gradivo.

V praksi se je pokazalo, da med spisovnim gradivom, ki ga šole vodijo z delovodniki, skoraj ni vrst gradiva, ki bi jih označili kot trajne, zato v prihodnje prav gotovo v navodilu ne bomo več vnašali delovodnikov kot gradiva za prevzem v arhiv.

Večkrat se primeri, da je dokumentarno gradivo, ki ga je arhiv opredelil kot arhivsko gradivo, še velikokrat v operativni rabi pri ustvarjalcu. Zakon sicer zavezuje ustvarjalca, da mora predati gradivo v zaokroženih in kompletnih celotah, vendar so tu možni tudi dogovori. Seveda velja načelo, naj bodo taki dogovori, ko ustvarjalec obdrži del gradiva, ki ga še veliko uporablja, le izjemoma, saj vemo, da je tudi arhiv dolžan zagotoviti možnost uporabljanja prevzetega gradiva za uradne in poslovne namene. Pri gradivu šol bi tak dogovor morda prišel v poštev v primeru osebnih listov, nekaterih premoženjsko-pravnih zadevah, tehnični in investicijski dokumentaciji šole ter eventualno pri temeljnih listinah šole.

V največ primerih skušajo ustvarjalci tako izjemno doseči pri „borbi“ za šolsko kroniko. Zgodovinski arhiv v Ljubljani je problem s kroniko, na katero so šole v večini primerov izredno navezane, rešil tako, da kroniko kserokopira, original obdrži arhiv, kopijo pa izroči šoli. Problem predstavljajo tudi šolska glasila, ki se navadno predajajo in zbirajo le za potrebe knjižnice, podobno kot velja to za osnutke različnih raziskovalnih nalog, ki jih pripravljajo krožki oziroma interesne dejavnosti na šoli.

Še vedno se tudi dogaja, da šole v okviru krožkov zbirajo gradivo, ki pa gre na druge naslove, ker je arhiv premalo seznanjen in prisoten v šoli. Ob odbiranju arhivskega gradiva navadno sestavljamo tudi seznam odbranega gradiva. Arhivi so pri tem opravili različnih zahtevni. Nekateri le v grobem zabeležijo enote, imena enot, leto nastanka in količino gradiva, natančnejši popis pa izdelajo v arhivu. Drugod seznam gradiva izdelujejo ustvarjalci. V glavnem pa je opazna težnja, da bi se odbrano gradivo šol čim natančneje opisalo že pred prevzemom v arhiv, da bi tako v arhivu služilo za čim boljše orientacijo po gradivu in takojšnjo uporabo.

Potem, ko smo fond v celoti ali kot delni fond, kar je pri ustvarjalcih s področja šolstva najpogostejši primer (šole nepretirgoma delujejo, tudi z zamenjavo družbenega sistema) prevzeli v arhiv, ga zavedemo v predpisano evidenco.

Ob določitvi fondov se pri šolskih proveniencah naj-

večkrat pojavlja problem podružničnih šol, ki so v določenem času delovale kot samostojne šole, nato kot frakcije glavnih šol in spet kot samostojne šole, nazadnje pa je bile ukinjene kot podružnične šole.

V večini primerov je gradivo takih šol smatrano kot samostojen fond, vendar bi bilo tudi tu potrebno upoštevati specifičnosti.

Velikokrat so se spreminjali in se tudi še spreminjajo nazivi izobraževalnih ustanov, področje in vsebina dela in je zato pri združevanju gradiva predhodnikov oziroma naslednikov potrebna posebna pozornost, da bi ne prišlo do prevelike razdrobljenosti fondov.

Omenila sem že, da je dober prevzemni seznam lahko koristno pomagalo pri uporabi arhivskega gradiva v arhivu, vendar nam navadno ne daje natančnejših podatkov iz vsebine. Pomembnost, redkost, specifičnost, ohranjenost in povpraševanje po tovrstnem gradivu nam v arhivu narekujejo nadaljnje stopnje obdelave fonda.

Zbrani podatki iz arhivov v Sloveniji kažejo, da je vsaj število uporabnikov gradiva izobraževalnih ustanov v primerjavi z ostalimi dokaj nizko, več je uporabnikov, ki potrebujejo gradivo za upravne namene, manj za raziskovalne potrebe. Vzrok je verjetno v majhni količini do sedaj prevzetega gradiva v arhive in tudi v pozornosti pri popularizaciji takega gradiva, ki ji arhivi posvetimo premalo skrbi.

Strokovna obdelava arhivskega gradiva in izdelava pripomočkov za uporabo v arhivu pa terja poglobljeno analizo možnosti, ki se v primeru gradiva izobraževalnih ustanov kažejo.

Literatura

Vladimir Žumer: Navodila za odbiranje in izročanje arhivskega gradiva osnovnih in srednjih šol na območju Zgodovinskega arhiva Ljubljana (Arhivi, letnik IV, št. 1–2, Ljubljana 1981, str. 135–36); Vladimir Žumer: Kriteriji valorizacije dokumentarnega gradiva družbenih pravnih oseb in društev, katerih arhivsko gradivo prevzema Zgodovinski arhiv Ljubljana (Arhivi, letnik V, št. 1–2, Ljubljana 1982, str. 14–23)

ZUSAMMENFASSUNG

DIE ARCHIVPROBLEMATIK DES MATERIALS DER AUSBILDUNGSANSTALTEN

Vlasta Tul

Es wird der Zustand des Archivgutes der Ausbildungsanstalten – mitz Betonung auf dem Schularchivgut – in den slowenischen Regionalarchiven beschrieben, ihr Quantum und fachliche Bearbeitung, und auf einige Probleme hingewiesen, die bei den Schulen und anderen Ausbildungsanstalten anlässlich der Wertung der Registraturbildner und ihres Archivgutes bei der konkreten Aussonderung, Übernahme und Benutzung solcher Archivalien auftauchen.

Die Einteilung der Ausbildungsanstalten, derer Archivgut in die Archive übergeben wird, ist sehr ungleichmäßig in Slowenien. Das Verfahren der Archivgutaussonderung nach der Geschäftsordnung verpflichtet den Bildner hinsichtlich des Archivgutes, das bei ihm nach dem Jahre 1945 (1947, 1954) entstanden ist. Die Situation selbst, sowie auch die verfügbaren Arbeitskräfte beim Bildner, der das Archivgut aussondern würde, die Ordnung und die Menge des Archivgutes, das noch zu „übernehmen ist, diktierten die Abtretung von den Gesetzbestimmungen, so daß sich verschiedene Weisen der Archivgutaussonderung- und -übernahme in die Archive durchsetzen. In manchem slowenischen Archiv bleibt das Problem, daß die Wirkung der Anregungen hinsichtlich der Archivgutaussonderung, und die Beiwirkung eines Archivs bei der Aussonderung wegen der Raumnot bei der Archivgutübernahme vermindert ist.

Es werden einige praktische Probleme angeführt, die bei der Aussonderung der einzelnen Schularchivgutarten auftauchen, es wird die Frage der Beständegestaltung, Bearbeitung und Benutzung diesartigen Archivgutes angedeutet.

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Slstory nima soglasja avtorja za objavo članka

ORGANIZIRANOST JAVNE ZDRAVSTVENE SLUŽBE OD KONCA 19. STOLETJA DALJE

Marko Polenšek

Skrb za zdravje spremlja človeštvo od vsega njegovega začetka. To pa pravzaprav ni nič čudnega, saj je zdravje prvi pogoj za kakršnokoli uspešno človeško ustvarjanje. Druga polovica 19. stol. je prinesla nova odkritja tudi na področju medicine in higiene, kar je skupaj z zlomom fevdalizma povzročilo novo organiziranost in napredek v zdravstvu. Ustvarjeni so bili tudi boljše materialni pogoji za zdravljenje obolelih in poškodovanih, saj je pravno teorijo, ki je veljala še v prvi polovici 19. stol., da za sklepanje pogodb velja zgolj svobodna volja strank, zamenjala teorija obveznosti. Zlasti pri zakonih o zavarovanju delavcev je država uveljavila prisilni princip in začela ustanavljati poldržavne ustanove socialnega zavarovanja.

Javno zdravstveno službo je na novo organiziral avstrijski sanitetni zakon z dne 30. aprila 1870. Na podlagi tega zakona so posamezne dežele izdale svoje deželne zakone za ureditev zdravstvene službe v občinah. Tako je bil izdan za Kranjsko deželni zakon leta 1888 in za Štajersko 1892. S temi zakoni so bile razmejene pristojnosti v zdravstveni službi med državo in samoupravno oblastjo, uzakonjene pa so bile tudi določbe o okrajnih in okrožnih oziroma občinskih zdravnikih ter o njihovih stvarnih in krajevnih pristojnostih.

Mestne občine so morale same skrbeti za zdravljenje siromašnih občanov, manjše podeželske pa so se morale združevati v zdravstvena okrožja, ki so imela svoje okrožne zdravnike, ki so jih nastavljale in plačevale politične oblasti, druge stroške za zdravljenje siromakov pa so nosila okrožja sama. Na območju Slovenije smo sedaj imeli nad 120 okrožnih in kakih 10 občinskih

zdravnikov. Zdravstvena okrožja so s svojimi sredstvi skrbela tudi za druge zdravstvene potrebe in celo ustanavljala svoje bolnišnice.

Okrajni zdravnik je bil podrejen okrajnemu načelniku in je nadzoroval zdravstveno dejavnost okraja in občin, proučeval je zdravstvene in higienske razmere v okraju, skrbel je za širjenje zdravstvene prosvete med prebivalstvom, sodelovati pa je moral tudi pri neposrednih zdravstvenih ukrepih, ki so jih opravljali v okraju.

Okrožni oziroma občinski zdravniki so bili deloma podrejeni politični oblasti svojega službenega okoliša, deloma pa deželnemu odboru. Okrožni zdravniki so morali sodelovati z občinskimi odbori kot posvetovalni organ glede zdravstvene dejavnosti občin, opravljali pa so tudi nadzorstveno funkcijo nad delovanjem zdravstvenih ustanov in pomožnega zdravstvenega osebja. Posebno skrb so morali posvetiti nalezljivim boleznim in preventivnemu cepljenju. Če se v bližini njihovega bivališča ni nahajala javna lekarna, so bili dolžni imeti svoje hišne lekarne. Ena glavnih nalog okrožnih zdravnikov pa je bila brezplačno zdravljenje siromakov. V ta namen so imeli posebne sezname revežev, ki jih je izdajal načelnik zdravstvenega okrožja. Seveda so okrožni zdravniki nudili zdravstvene storitve za nagrado tudi ostalemu delu prebivalstva. Iz povedanega sledi, da je bila dejavnost službenih zdravnikov predvsem preventivna, zlasti za siromašnejše pa tudi kurativna.

Zaradi vse večjih potreb po zdravstvenem varstvu so občine in okrožja dodatno nameščala honorarne zdravnike, ki so sicer samostojno izvrševali svojo privatno prakso. Poudariti pa je treba, da se je marsikateri od njih izkazal s svojim požrtvovalnim delom, zlasti med kmečkim prebivalstvom.

Zobozdravnikov je bilo v naših krajih pred 1. svetovno vojno zelo malo. Večinoma so bili to zdravniki, ki so po daljši zobotehnični praksi opravljali tudi dentistične storitve.

Z razvojem trgovine so se v politično-upravnih enotah

začele hitreje ustanavljati lekarno, marsikatere od njih pa so se ukvarjale tudi z izdelavo zdravil. V drugi polovici 19. stol., je nadaljnji razvoj zdravstva potekal z ustanavljanjem novih bolnišnic. K temu je pripomogel zakon, sprejet leta 1859, ki je določal, naj se bolnišnice ločijo od hiralnic. Do tega časa so namreč bolnišnice obstajale v velikih deželnih središčih, v manjših mestih pa so se nahajale samo hiralnice (špitali), ki so oskrbovale ne samo bolne, ampak tudi ostarele, siromašne ljudi. V začetku 20. stol. je tako na slovenskem ozemlju delovalo že precej bolnišnic. Javne splošne bolnišnice so obstajale v Ljubljani, Mariboru, Celju, Novem mestu, Krškem, Postojni, Brežicah, Slovenjem Gradcu, Ptujju in Murski Soboti. Lastniki teh bolnišnic so bili deloma deželna odbora, deloma zdravstvena okrožja, bolnišnica v Krškem pa je bila občinska.

Poleg javnih sta delovali še dve redovni bolnišnici (usmiljenih bratov v Kandiji in nemškega viteškega reda v Ormožu) in bolnišnica Rdečega križa v Slovenskih Konjicah. Bratovske skladnice pa so imele svoje bolnišnice v Črni na Koroškem, na Jesenicah in v Trbovljah. Seveda vse bolnišnice niso bile enako dobro opremljene in urejene in so glede tega obstajale med njimi velike razlike. Edina bolnišnica za duševno bolne je delovala na Studencu, kjer pa so zaradi prenapoljenosti vladale zelo slabe razmere. Ustanovljena je bila tudi prva otroška bolnišnica v Ljubljani.

Z nastankom stare Jugoslavije se organiziranost zdravstvene službe ni spremenila, saj je še dobrih deset let ostala v veljavi nekdanja avstrijska zakonodaja. Šele leta 1930 je bilo s področja zdravstva izdana cela vrsta pravnih predpisov, in sicer: zakon o zdravstvenih občinah, zakon o zatiranju nalezljivih bolezni, zakon o nadzoru nad živili, zakon o ustroju socialne in zdravstvene uprave, ki je bil zlasti pomemben glede ustanavljanja higienskih zavodov, zakon o bolnišnicah, zakon o lekarnah in nadzorstvu nad prometom z zdravili — ta je uredil lekarniško službo — ter zakon o zdravnikih, ki je vseboval določbe o njihovih stanovskih pravicah in dolžnostih.

Zakon o zdravstvenih občinah je organiziral zdravstveno službo po občinah. Samostojne zdravstvene občine so ustanovila vsa mesta, trgi in večje vasi, ostali kraji pa so ustanovili združene zdravstvene občine. Samostojne zdravstvene občine so morale na vsakih 10.000 prebivalcev nastavit enega zdravnika. Plačevale so jih same, medtem ko so vzdrževale zdravnike pri združenih zdravstvenih občinah banovine. Zdravstvene občine so skrbele za zdravstvene zavode, sodelovale so pri asanacijskih in preventivnih delih ter plačevale stroške za zdravljenje revnih občanov. V Dravski banovini je bilo ustanovljenih 11 samostojnih in 110 združenih zdravstvenih občin.

Z uveljavitvijo zakona o zdravstvenih občinah so bila ukinjena zdravstvena okrožja in so področje njihovega dela prevzele banovine. S tem je tudi samoupravljanje na področju zdravstva zamrlo.

Vsa ta pozitivna zakonodaja je deloma spremenila oziroma dopolnila določbe sanitetnega zakona, ki je ostal še naprej v veljavi, kolikor ni bil v nasprotju s sprejetimi zakoni. Delokrog okrajnih zdravnikov, ki so se sedaj imenovali okrajni sanitetni referenti, in občinskih zdravnikov je bil na podlagi novih predpisov še bolj razširjen in natančneje določen.

Tako je banska uprava leta 1934 z uredbo predpisala navodilo glede vodenja zdravstvenih zadev za okrajne sanitetne referente. Dolžnosti in pravice občinskih zdravnikov pa so vsebovali predvsem zakon o občinah, pravilnik o delu občinskih zdravnikov ter pravilnik o delu zdravstvenih odborov. Iz vseh teh predpisov se da razbrati, da so bile pristojnosti občinskih zdravnikov zelo razširjene in se je zato v praksi pokazalo, da vseh niti niso mogli uspešno izvrševati. Še naprej je zdravljenje siromakov ostala važna naloga občinskih zdravnikov. Prav tako so večkrat opravljali naloge šolskih zdravnikov po zakonu o zdravstveni zaščiti učencev, kadar v kraju ni bilo šolskega zdravnika.

Še vedno pa je veliko zdravnikov in predvsem zobozdravnikov opravljalo izključno privatno prakso, se je pa že pojavila težnja, da so si zdravniki zaradi socialne varnosti iskali zaposlitve v javnih službah.

Vsi zdravniki so morali biti člani zdravniške zbornice, kajti to je bil pogoj za kakršnokoli zaposlitev ali prakso. Leta 1931 je bilo pri zdravniški zbornici v Ljubljani vpisanih 454 zdravnikov, od tega 20 žensk.

Javne bolnišnice je leta 1918 prevzel v upravo zdravstveni odsek deželne vlade za Slovenijo. Že leta 1919 pa je vlada v Beogradu ustanovila v Ljubljani Zdravstveni odsek za Slovenijo in Istro. S tem so prišle bolnišnice pod državno upravo vse do leta 1927, ko so jih prevzele ljubljanska in mariborska oblastna samouprava. Z ustanovitvijo banovin leta 1930 so javne bolnišnice v naših krajih prišle pod upravo Dravske banovine. Ljubljanski bolnišnici (splošna in ženska) ter bolnišnici za duševne bolezni na Studencu in Novo Celje pa so prišle leta 1931 ponovno pod državno upravo. Za skoraj vse bolnišnice v tem času velja, da se je število oskrbovancev podvojilo, zato jih je bilo potrebno obnavljati, izpopolnjevati v opremi in odpirati nove oddelke. Za zdravljenje takrat tako razširjene tuberkuloze pa sta po I. svetovni vojni začela delovati zdravilišči Golnik in Topolščica.

Za preventivno zdravstveno varstvo je bil izrednega pomena leta 1923 v Ljubljani ustanovljen Higienski zavod, katerega cilji so bili nuditi vsemu prebivalstvu učinkovito zdravstveno zaščito, vzbuditi med prebivalstvom smisel za javno zdravstveno delo, uvesti nove moderne zdravstvene metode in omogočiti boljše izobraževanje zdravnikov. Zavod je organiziral in opravljal higiensko službo v banovini, skrbel za zatiranje nalezljivih bolezni, nadzoroval zdravila in živila, vodil zdravstveno statistiko ter ustanovil in nadzoroval zdravstvene ustanove po različnih krajih Slovenije: 20 zdravstvenih domov, zavod za zdravstveno zaščito mater in otrok, 2 posvetovalnici za matere in dojenčke, 3 šolske poliklinike, protituberkulozni dispanzer in 2 stalni protitrahomski ambulanti. Prirejal je tudi higienske razstave in predavanja ter nudil tehnično in materialno pomoč za gradnjo vodovodov, vodnjakov in kopališč. Zlasti zdravstveni domovi katerih naloga je bila izboljšati zdravstveno stanje vsega prebivalstva, so bili v veliko pomoč okrajnim in občinskim zdravnikom. Občinski zdravniki so tudi vodili delo zdravstvenih domov, če so se ti nahajali v občinskih središčih.

Kar se tiče zdravstvenega zavarovanja delavcev, je bil leta 1922 sprejet obsežen zakon o zaščiti delavcev, na podlagi katerega so bili delavci zdravstveno zavarovani pri Okrožnem uradu za zavarovanje delavcev v Ljub-

ljani. Rudarji in kovinarji so imeli svoje bratovske skladišnice, kjer so bili zavarovani za bolezni, nesreče in onemoglost, železniški delavci in uslužbenci pa so imeli poseben humanitarni fond za zavarovanje. Obstajalo pa je še nekaj drugih manjših bolniških blagajn.

Kmetje so si zagotavljali zdravstveno varstvo tako, da so ustanovljali zdravstvene zadruge, saj večina njih ni bila tako siromašna, da bi jim morali pristojni zdravniki oz. bolnišnice nuditi brezplačno zdravniško pomoč.

Druga svetovna vojna tudi zdravstvu ni prizanesla. Po končani vojni je bilo čutili veliko pomanjkanje strokovnih delavcev, porušene so bile bolnišnice in zdravstveni domovi in izropan njihov inventar. Zdravstvena služba je bila organizirana še po starih predpisih. Še vedno je bila dovoljena privatna praksa, prav tako so delovale še privatne lekarne in celo bolnišnice. Do njihove nacionalizacije pride šele po nacionalizaciji podjetij. Zdravstvena služba je bila v prvih povojnih letih organizirana centralistično in so jo administrativno vodili državni organi (ministrstvo za ljudsko zdravje).

Začetki samoupravljanja v zdravstvu se pojavijo leta 1953 na podlagi republiške uredbe o začasnih organih upravljanja v zdravstvenih zavodih s samostojnim financiranjem. Po tem letu smo tudi dobili prve nove zakone o organizaciji zdravstvene službe (zakon o bolnišnicah, zakon o zdravstvenih domovih, zakon o lekarniški službi in še nekatere druge predpise). V letu 1957 je bila z zakonom praktično ukinjena privatna zdravstvena praksa. Leta 1960 in 1961 sprejeta zvezni in republiški zakon o organizaciji zdravstvene službe sta dokončno uveljavila družbeno samoupravljanje, samostojnost in samofinanciranje vseh zdravstvenih zavodov. Kmalu pa se je pokazalo, da je prenašanje uveljavljanje teh načel v praksi pripeljalo do prevelikega števila raznovrstnih samostojnih zdravstvenih organizacij, kar se je končno pokazalo kot neracionalno. Izhajajoč iz te ugotovitve je zakon o organizaciji zdravstvene službe leta 1967 dovolil le šest zdravstvenih zavodov: zdravstvene domove, bolnišnice, zavode za zdravstveno varstvo, specialne zavode in inštitute, naravna zdravilišča in lekarne. Pa še za te zavode so bile postavljene določene omejitve glede ustanavljanja. Zdravstveni dom je moral pokrivati območje najmanj 40.000 prebivalcev, mesta pa so lahko imela samo en zdravstveni dom in eno lekarno. Vse te določbe zakona so pripeljale do velikega števila integracij zdravstvenih zavodov. Isti zakon je tudi definiral klinični center kot najvišjo strokovnomedicinsko institucijo zdravstvene službe v SR Sloveniji.

Nova ustava in na njeni podlagi sprejet zakon o zdravstvenem varstvu leta 1974 je uzakonil sistem organiziranosti zdravstvenega varstva, ki ga financira samoupravna interesna zdravstvena skupnost po načelih svobodne menjave dela in v katerem ta skupnost ter v njej združeni uporabniki in izvajalci samoupravno določajo pravice do zdravstvenega varstva. V tem obdobju se tudi zdravstvene ustanove organizirajo v temeljne organizacije združenega dela, delovne in sestavljene organizacije združenega dela.

Nove spremembe v organiziranosti zdravstvene službe je prinesel zakon o zdravstvenem varstvu iz leta 1980. Opustil je organiziranost na podlag šestih vrst zdravstvenih organizacij in uzakonil organiziranost po vsebinskih področjih zdravstvenega varstva, ki obsegajo: osnovno zdravstveno dejavnost ambulantno-specialis-

tično, bolnišnično in zdraviliško zdravstveno dejavnost, dejavnost univerzitetnih klinik in inštitutov, preskrbo z zdravili ter nujno medicinsko pomoč in reševalne prevoze.

Na koncu naj še omenimo, da je bilo zdravstveno zavarovanje najprej organizirano v enotnem in splošnem državnem socialnem zavarovanju, da so si pozneje delavci, kmetje in obrtniki, kot uporabniki zagotavljali zdravstveno varstvo v skupnostih zdravstvenega zavarovanja in da so se jim z uvedbo samoupravnih zdravstvenih skupnosti pridružili še izvajalci zdravstvenih storitev.

Zakon o zdravstvenem varstvu iz leta 1980 pa zagotavlja najmanjši obseg zdravstvenega varstva tudi nezavarovanim občanom SR Slovenije in s tem z uresničitvijo ustavne določbe, da ima vsakdo pravico do zdravstvenega varstva, zagotavlja zdravstveno varnost posamezniku in družbi v celoti.

Viri

- Dr. Lovro Sušnik, Akademski poklici, Ljubljana, 1932.
 Dr. Ivo Pirc, Zdravje v Sloveniji, Ljubljana, 1938.
 Spominski zbornik Slovenije, Ljubljana, 1938.
 Poslanstvo slovenskega zdravnika, zbornik razprav in člankov, Ljubljana, 1965.
 Dr. Miran Mally, Organizacija zdravstvenega varstva, Ljubljana, 1983.

ZUSAMMENFASSUNG

ORGANISIERUNG DES ÖFFENTLICHEN GESUNDHEITSDIENSTES IM SLOWENISCHEN GEBIET VON 19. JH. AN

Marko Polenšek

Die zweite Hälfte des 19. Jhs. brachte neue Entdeckungen auch im Bereich der Medizin und Hygiene, was zusammen mit dem Untergang vom Feudalismus zu der neuen Organisierung und dem Fortschritt des Gesundheitswesens führte. Der öffentliche Gesundheitsdienst wurde durchs österreichische Sanitätsgesetz vom 30. April 1870 aufs neue eingerichtet. Aufgrund dieses Gesetzes wurde das Landgesetz für Krain (1888) und für die Steiermark (1892) erlassen. Der Gesundheitsschutz wurde im Einklang mit diesen Vorschriften von Bezirks- und Kreis- bzw. Gemeindeärzte durchgeführt. In der zweiten Hälfte des 19. Jhs. zeigte sich die Entwicklung des Gesundheitswesens im slowenischen Gebiet in der Errichtung neuer Krankenhäuser, derer Anzahl zu Beginn des 20. Jhs. sehr vergrößert wurde.

Der öffentliche Gesundheitsdienst wurde im alten Jugoslawien erst in 1930 aufs neue organisiert, als gar eine Reihe von das Gesundheitswesen betreffenden Rechtsvorschriften erlassen wurden. Diese ganze positive Gesetzgebung teilweise veränderte bzw. ergänzte die Bestimmungen des Sanitätsgesetzes und aufs neue den Gesundheitsdienst in den Gemeinden organisierte. Der Arbeitsbereich der Kreis und Gemeindeärzte wurde auf grund neuer Vorschriften noch erweitert und genauer

bestimmt. In fast allen Krankenhäusern zu dieser Zeit verdoppeltensich die Zahl der Patienten, so daß es notwendig wurde, sie zu erneuern, die Ausstattung zu vervollständigen und neue Abteilungen zu öffnen. Für den präventiven Gesundheitsschutz war von größter Bedeutung die in 1923 in Ljubljana gegründete Hygieneanstalt, deren Aufgabe war, der ganzen Bevölkerung den wirkungsvollen Gesundheitsschutz anzubieten, unter den Bewohnern den Sinn für die öffentliche Gesundheitsarbeit anzuregen, neue, moderne Gesundheitsmethoden einzuführen und bessere Ausbildung der Ärzte zu ermöglichen. Diese Anstalt hat auch die Gesundheitsheime errichtet, deren Aufgabe war, den Gesundheitszustand der Bevölkerung zu verbessern.

Nach dem Zweiten Weltkrieg war es notwendig, zuerst die

Organisierung des Gesundheitsdienstes mit der neuen sozialistischen Ordnung in Einklang zu bringen, daher wurde dieser zentralistisch organisiert und von den Staatsverwaltungsorganen geführt. Die in 1960 und 1961 erlassenen Bundesgesetz und Republikgesetz über die Organisation des Gesundheitsdienstes haben auch im Bereich des Gesundheitswesens endgültig die Selbstverwaltung, Selbstständigkeit und Selbstfinanzierung aller Gesundheitsanstalten durchgesetzt. Mit der Annahme der neuen Verfassung und des Gesundheitsschutzgesetzes in 1974 wurden aber die Gesundheitsgemeinschaften organisiert, in denen die Verwender und Durchführer aufgrund freien Arbeitswechsels selbstständig die aus dem Gesundheitsschutz ausgehenden Rechte festsetzen.

ARHIVSKO GRADIVO ZDRAVSTVENIH DOMOV

Boris Rozman

Zdravstveni domovi predstavljajo obliko organizirane in načrtne aktivnosti sodobne ambulantno-poliklinične službe. Po svoji organiziranosti in dejavnosti so postali objekt preučevanja teoretikov in organizatorjev zdravstvenega varstva širom po svetu. Poseben interes je pri tem pokazala tudi svetovna zdravstvena organizacija.¹

Zdravstveni domovi opravljajo na območju občine osnovne zdravstvene storitve na področju splošne medicine, zdravstvenega varstva žensk, otrok in mladine, zdravstvenega varstva borcev narodnoosvobodilne vojne, medicine dela, prometa in športa, pnevmofiziologije, mladinskega in splošnega zobozdravstva, psihiatrije, patronaže ter osnovne higijene in epidemiologije, če te za območje zdravstvenega doma ne organizira zavod za socialno medicino in higieno.

V zdravstvenih domovih je organizirano tudi opravljanje zdravstvenih storitev v zvezi z laboratorijsko in rentgensko diagnostiko in na področju fizikalne medicine na strokovni ravni osnovne zdravstvene dejavnosti, če teh potreb ni mogoče zadovoljevati v okviru zmogljivosti specialistične in bolnišnične zdravstvene dejavnosti.

Delavci zdravstvenih domov lahko organizirajo v okviru dejavnosti zdravstvenih domov tudi konziliarne specialistične storitve, če so za to izpolnjeni potrebni kadrovski in tehnični pogoji in je opravljanje teh storitev sestavni del programa zdravstvenega varstva.

Zdravstveni domovi morajo zagotoviti tudi zdravstvene storitve nujne medicinske pomoči in reševalnega prevoza, če opravljanje teh storitev ni organizirano drugače.²

V arhivih se s problematiko arhivskega gradiva zdravstvenih domov še nismo dovolj ukvarjali. Sicer smo izdelali navodilo za odbiranje arhivskega gradiva iz dokumentarnega gradiva zdravstvenih domov, na osnovi Zakona o naravni in kulturni dediščini, ki zahteva, da ustvarjalec arhivsko gradivo po navodilih arhiva odbere iz dokumentarnega gradiva, vendar pa je zaenkrat še

zelo splošno. Predstavlja pa osnovo za odbiranje arhivskega gradiva.

To pa je tudi vse. Končno pa tudi podatki iz knjige Arhivski fondi in zbirke v arhivih in arhivskih oddelkih v SRS, Beograd 1984, povedo marsikaj. Na področju Slovenije imamo prevzet v arhiv en sam fond zdravstvenega doma. Gre za fond Okrajnega zdravstvenega doma v Celju, ki obsega le dve škatli za čas od leta 1946 do leta 1956.³

Pregled rubrike Nove pridobitve slovenskih arhivov v Arhivih, glasilo Arhivskega društva Slovenije in arhivov Slovenije pa kaže, da tudi zadnja leta arhivskega gradiva zdravstvenih ustanov nismo prevzemali.

Seveda pa bo prej ali slej moral priti tudi čas, ki ga bomo morali posvetiti tudi tej zdravstveni ustanovi oziroma njeni dokumentaciji. V prispevku navajam dve vrsti dokumentarnega gradiva, ki nastaja pri delovanju zdravstvenih domov:

1. splošno gradivo: gradivo o ustanovitvi, zapisniki, poročila samoupravnih organov in
2. medicinsko gradivo: evidence, zdravstveni kartoni (kartoteke), poročila o delu strokovnih komisij medicinskega sveta.

Omejil pa sem se le na gradivo, ki se nahaja v zdravstvenih domovih, medtem ko bi bilo treba temeljito pregledati še ustanove, kjer se gradivo zdravstvenih domov še nahaja, s poudarkom na vsebini poročil oziroma statistike. Edino na tak način bo arhivsko gradivo zdravstvenih domov dobilo svojo pravo vrednost.

Zdravstveni dom lahko ustanovijo organizacije združenega dela, samoupravne interesne skupnosti, krajevne skupnosti, družbenopolitične skupnosti in druge družbene pravne osebe. Zlasti, če je tako delovno organizacijo ustanovilo več ustanoviteljev, je treba urediti pravice in obveznosti do zdravstvene organizacije in medsebojne odnose s samoupravnim sporazumom. Ustanovitelji pa si morajo prej priskrbeti za njeno ustanovitev mnenje zdravstvene skupnosti in soglasje pristojne družbenopolitične skupnosti. Pri tem nastaja tako imenovano GRADIVO O USTANOVITVI ZDRAVSTVENEGA DOMA.

Pri delovanju samoupravnih organov, kot so delavski svet, zbori delavcev in razne samoupravne komisije (za

delovna razmerja, stanovanjska, disciplinska, izvršilni odbor, samoupravna delavska kontrola, splošna ljudska obramba itd.) nastajajo zapisniki, poročila, ki se v glavnem nanašajo le na delovanje organizacije in njeno povezovanje z okolico oziroma z drugimi organizacijami. Med tem gradivom naletimo tudi na zapisnike referendumov in volitev.

Pozabiti ne smemo na pravila, pravilnike, statute, samoupravne sporazume in druge splošne akte, ki se včasih kar kopičijo po ustanovah in pa seveda letne in srednjeročne delovne in finančne programe oziroma letna in srednjeročna delovna in finančna poročila.

Posebno mesto zavzema tudi gradivo družbenopolitičnih organizacij, ki delujejo v zdravstvenem domu. To so osnovna organizacija Zveze komunistov, sindikat in mladina.

Vse to so kategorije arhivskega gradiva, ki jih najdemo pri vsaki delovni organizaciji ne glede na njeno stroko. Zdravstveni dom pa mora voditi tudi posebne evidence, ki jih zahteva zakon o evidencah na področju zdravstva (Uradni list SRS, št. 22/1978 in št. 6/1974), in sicer:

1. evidenca o sistematičnih in periodičnih zdravstvenih pregledih prebivalstva,
2. evidenca o dejavnostih v zvezi z načrtovanjem družine,
3. evidenca o imunizaciji proti nalezljivim boleznim,
4. evidenca o obiskih, zdravstvenih storitvah, ugotovljenih obolenjih, stanjih in poškodbah,
5. evidenca o nalezljivih boleznih (knjiga),
6. evidenca o kadrih v organizacijah združenega dela na področju zdravstva in v vojaških zdravstvenih zavodih.

Le te se vodijo tako, da se vpisujejo podatki v temeljno medicinsko dokumentacijo ali individualni karton, register, knjigo, zgodovino bolezni, sredstva za avtomatično obdelavo podatkov idr., in v druga evidenčna sredstva, ki jih določa predpis pristojnega republiškega oziroma pokrajinskega organa⁴ (3. člen). Na njihovi osnovi pa so v Zdravstvenih domovih dolžni sestavljati poročila.

V glavnem pa se evidence pojavljajo v obliki ZDRAVSTVENIH KARTONOV, ki tvorijo posamezne zdravstvene KARTOTEKE, osnovni pripomoček zdravnika pri pregledu pacienta.

Tako že ob rojstvu oboleli otrok dobi svoj zdravstveni karton, ki ga spremlja vse do šole. Nato ga zamenja z zdravstvenim kartonom učenca. Poleg osnovnih podatkov o rojstvu in starših, karton vsebuje podatke o boleznih otroka in cepljenju, za katera pa je nastavljen še poseben karton cepljenja. Študenti imajo posebne kartone, ki se nahajajo v posebej zanje organiziranih zdravstvenih institucijah. Vsak odrasel človek, ki ga zdravnik pregleda, dobi svoj zdravstveni karton splošne prakse. Karton vsebuje osebne podatke, podatke o zaposlitvi, in poklicu, evidence o izdanih potrdilih in ostala pomembna opažanja zdravnika splošne prakse.

Omembe vredni so tudi zobozdravstveni kartoni otrok, učencev, odraslih, kot tudi zdravstveni kartoni žene ali tako imenovani ginekološki listi.

Nisem našel vseh kartonov (kartotek) oziroma celotne medicinske dokumentacije, ki nastaja pri delu nekega zdravstvenega doma, toda dovolj, da se lahko vprašamo, kakšno gradivo predstavljajo.

Če raziskuješ gibanje bolezni na področju določene občine, strukturo obolelih, vrste obolenj, umrljivost

starejših ljudi, otrok, vzroke umrljivosti ipd., ti kartoteke nudijo veliko podatkov. Iz njih je celo razvidno, koliko je neki zdravnik obvladal tisto snov, ali je v svoji stroki kaj napredoval ali ne. Celotni recepti zelo dobro prikažejo njegov način zdravljenja (katera zdravila je najraje predpisoval bolnikom).

V zdravstvenih domovih so dolžni sestavljati in posebni zdravstveni statistični službi pošiljati statistična poročila o delu, problemih, ki so nastali v določenem obdobju, o številu obolelih, boleznih, ki so se pojavile ipd. Ta služba vse te probleme preučuje naprej. Tako npr. Zdravstveni dom Moste pošilja poročila Zdravstvenemu domu Ljubljana. Ta združuje vse zdravstvene domove ljubljanskih občin. Od tu grede zbirna poročila na zavod za socialno medicino in higieno, ki obsega celotno ljubljansko regijo. Vse regije pa zopet pošiljajo podatke na Zavod za zdravstveno varstvo SRS.

Poročila izpolnjujejo posamezni zdravniki. Na enakih poročilih (obrazcih, ki so predpisani) pa se vodijo zbirni podatki za posamezne občine, regije in celotno Slovenijo. Vse skupaj je objavljeno v zdravstveno statističnem letopisu, ki ga vsako leto izdaja Zavod za socialno medicino in higieno oziroma Zavod za zdravstveno varstvo SRS.

V zdravstvenih domovih tako nastajajo naslednja poročila:⁵

1. Poročilo o organizacijski strukturi.
2. Poročilo o stanju zdravstvenih delavcev na dan 31.12.
3. Poročilo o delu službe splošne prakse in specialističnih služb.
4. Poročilo o ugotovljenih boleznih in stanjih.
5. Poročilo o delu službe medicinske dela.
6. Poročilo o ugotovljenih boleznih in stanjih.
7. Poročilo o delu službe otroškega varstva.
8. Poročilo o ugotovljenih boleznih in stanjih.
9. Poročilo o delu službe varstva šolskih otrok.
10. Poročilo o ugotovljenih boleznih in stanjih.
11. Poročilo o statističnih pregledih šolskih otrok in mladine v šolskem letu.
12. Poročilo o delu službe varstva žena.
13. Poročilo o ugotovljenih boleznih in stanjih.
14. Poročilo o delu ATD.
15. Poročilo o delu službe ATD z nadomestnimi in dodatnimi tabelami.
16. Poročilo o delu službe za zaščito in zdravljenje zob.
17. Poročilo o delu polivalentne patronažne službe.
18. Poročilo o delu nege bolnika na domu.
19. Poročilo o delu bolniške stregne, obisk na domu in storitve
20. Poročilo o delu babic
21. Poročilo o delu poklicnih bolezni
22. Poročilo o zdravstvenih predavanjih.
23. Aktivnost materinske šole.
24. Poročilo o nesrečah pri delu.
25. Ambulante (dispanzerji) za borce NOV.
26. Poročilo o sistematskih pregledih dojenčkov
27. Poročilo o sistematskih pregledih malih in predšolskih otrok.
28. Poročilo o zdravstveni vzgoji.
29. Poročilo o delu pnevmoftizološke službe.

Vsa ta poročila morajo biti zanesljiva, kvalitetna in podrobna. Ker pa jih pošiljajo tudi regijskim in re-

publiškim organom je nesmiselno, da bi jih hranili zdravstveni domovi. Iz njih lahko razbereš, koliko zdravstvenih delavcev je v določenem letu delovalo v zdravstvenem domu, na območju regije, koliko obiskov je bilo, kakšni so bili ti obiski, kakšne bolezni in stanja je ugotovila služba medicine dela...

Da ne bi prišlo do kakšnih nesporazumov, jih obravnavajo tudi na strokovnih kolegijih,

- splošna medicina,
- zobozdravstvo,
- ginekologija,
- otroško varstvo (predšolski otroci),
- šolsko varstvo (osnovna šola, srednja šola),
- študenti,
- patronaža,
- medicina dela,
- pnevmoftizologija.

Tukaj nastajajo tudi zapisniki, ki jih hranijo v zdravstveni domovih.

Poročila nastajajo tudi na podlagi evidenčnih kartonov oziroma kartotek. Potemtakem bi sklepali, da te kartoteke predstavljajo zelo važno in pomembno gradivo, vse dotlej, dokler iz njih niso izdelana poročila. Ko pa so ta narejena, kartoteka izgubi vrednost in pomen. Pri tem pa se sedaj pojavi tudi vprašanje njenega trajnega hranjenja. Ima še smisel, da te kartone označimo kot arhivsko gradivo in ga tako trajno hranimo bodisi v zdravstvenem domu ali pa v arhivu? Verjetno to ne bi imelo nobenega smisla.

Zdravstvena statistika je torej veja statistike, ki postaja vse pomembnejša. Na osnovi poročil, ki jih dobiva, mora spremljati in preučevati množične pojave na področju zdravstva oziroma zdravstveno stanje prebivalstva. Hkrati s tem pa omogoča znanstvena raziskovanja in ostala raziskovanja glede vzrokov njihovega nastanka, sprememb in gibanj. Preučuje tudi faktorje, ki vplivajo na razširjenost pojavov, kot so na primer zavarovanci, bolniki, zdravstveni delavci, bolniške postelje in zdravstvene usluge. Na osnovi teh podatkov se namreč da tudi planirati in programirati delo za naprej, ali pa stopiti v takojšnjo akcijo. Z njo se seznanjajo samoupravne interesne skupnosti na področju zdravstva, uporabljajo jo za obrambo države, obveščajo javnost. Seveda pa pomaga tudi pri izpolnjevanju mednarodnih obveznosti na področju zdravstva in za druge namene. V zdravstvenih domovih nastaja ogromno število rentgenskih posnetkov, katerih vsebino je nemogoče preučevati, saj se bolniki večkrat rentgenizirajo, hkrati pa so vse spremembe vnesene tudi v kartone. Z njimi je mogoče na osnovi primerjave starih in novih posnetkov raziskovati, kako je današnja tehnika v tej smeri napredovala, kaj se je dalo iz posnetkov, pri enakem obolenju, razbrati danes, kaj pred dvajsetimi leti. Pri takih raziskavah rentgenski posnetki v celoti niso potrebni. Dovolj je, da se hrani le nekaj vzorcev.

Zdravstveni domovi večših izdajajo tudi svoja glasila, biltene in razne informatorje, v katerih delovni kolektiv seznanjajo z delom, ki ga opravljajo, poročila zdravnikov o strokovnih obiskih v drugih ustanovah, o njihovem delu... in seveda z manj strokovnimi stvarmi, ki pa so vendarle vezane na njihovo delo in kolektiv. Seveda je take vrste gradivo izredno pomembno za raziskovalca, ki se bo ukvarjal z zdravstveno problematiko.

Po zakonu o naravni in kulturni dediščini (Uradni list SRS, št. 1/81) in pravilniku o odbiranju in izročanju arhivskega gradiva arhivu (Uradni list SRS, št. 34/81) morajo družbene pravne osebe in društva (torej tudi zdravstveni domovi) odbirati arhivsko gradivo iz dokumentarnega gradiva. Občinski upravni organ, pristojen za kulturo, pa na predlog arhiva določi tiste družbene pravne osebe in društva, katerih arhivsko gradivo bo v skladu s tem zakonom prevzemal arhiv. Tem pristojni arhiv pošlje tudi pisмено navodilo za odbiranje arhivskega gradiva iz dokumentarnega gradiva, katerega glavni del sestavlja seznam dokumentarnega gradiva, ki ima lastnosti arhivskega gradiva.

Na osnovi vseh naštetih vrst gradiva, ki sem ga omenjal predlagam, da ima pri zdravstvenih domovih naslednje dokumentarno gradivo lastnosti arhivskega gradiva, to je gradiva, ki ima trajen pomen za znanost in kulturo:

1. gradivo o ustanovitvi zdravstvenega doma,
2. pravilniki, statuti, samoupravni sporazumi,
3. letni in srednjeročni finančni plani in poročila,
4. letni in srednjeročni delovni plani in poročila,
5. zapisniki samoupravnih organov in komisij (delovna razmerja, stanovanjska, disciplinska komisija, izvršilni odbor, splošna ljudska obramba, samoupravna delavska kontrola),
6. zapisniki družbenopolitičnih organizacij
7. zapisniki referendumov, volitev,
8. zapisniki strokovnih komisij z gradivom,
8. zapisniki strokovnih komisij z gradivom (splošna medicina, zobozdravstvo, ginekologija, otroško in šolsko varstvo, študenti, patronaža, medicina dela in pnevmoftizologija),
9. posebne publikacije (letopisi, glasila, bilteni).

Kot vzorec: zdravstveni kartoni, rentgenski posnetki.

Opombe

- 1 Dr. Predrag Dovijanić, Dom zdravstva, organizacija, funkcije i zadaci, str. 11, Beograd, 1975
- 2 Zakon o zdravstvenem varstvu, Uradni list SRS, št. 1/80, str. 30
- 3 Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ, SR Slovenije, str. 86, Beograd 1984
- 4 Zakon o evidencah na področju zdravstva, Uradni list SRS, št. 22/1978, str. 770, št. 6/74, str. 161
- 5 Rokovnik za pošiljanje poročil Zdravstveni skupnosti Slovenije
- 6 Seznam je še vedno nepopoln, ker je potrebno pregledati še vrsto zdravstvenih inštitucij oziroma ustanov, ki hranijo določene vrste gradiva zdravstvenih domov.

ZUSAMMENFASSUNG

DIE ARCHIVPROBLEMATIK DER GESUNDHEITSSANSTALTEN

Boris Rozman

Am Anfang seines Beitrags stellt der Autor die Rolle und Bedeutung der Gesundheitsanstalten in unserer Gesell-

schaft dar, in der Fortsetzung aber befaßt er sich mit der sie betreffenden Archivproblematik.

Er führt zwei Arten des bei der Tätigkeit der Gesundheitsanstalten entstehenden dokumentarischen Materials an: das allgemeine und das medizinische. Es interessiert ihn vor allem das medizinische Material, das er auf die Evidenzen, Gesundheitskartone (Kartotheken) und Berichte über die Tätigkeit der Expertenkommissionen des medizinischen Rates aufteilt. Er beschränkt sich vor allem aufs in den Gesundheitsanstalten befindende Ma-

terial, doch führt er auch diejenigen Materialarten an die die Gesundheitsanstalten als Berichte, Statistik oder auf eine andere Weise den speziellen statistischen Gesundheitsdiensten und anderen Diensten, die sich mit diesen Problemen befassen.

Aufgrund der aufgezählten Materialarten gibt der Autor am Ende seines Beitrags auch das Verzeichnis des dokumentarischen Materials, das die Eigenschaften eines Archivgutes hat und damit die dauernde Bedeutung für die Wissenschaft und Kultur.

VALORIZACIJA ZDRAVSTVENE DOKUMENTACIJE NA PRIMERU UNIVERZITETNEGA KLINIČNEGA CENTRA

Mojca Grabnar

Ko ocenjujemo vrednost dokumentarnega gradiva, nastajajočega v zdravstvenih organizacijah in iščemo trajno vrednost valoriziranega gradiva, naletimo na mnogotere težave. Kot prvo je treba omeniti, da se ob tovrstnem gradivu ne naslanjamo na prakso zbiranja oziroma materialnega varstva tako v naši ustanovi kot verjetno tudi v ostalih slovenskih arhivih. Za tipično arhivsko gradivo v najširšem smislu je veljalo od nekdanj gradivo upravnih in sodnih organov, po drugi svetovni vojni so se jim pridružili arhivi družbenopolitičnih organizacij in društev. Če rečemo, da je omenjeno gradivo organov in organizacij veljalo za arhivsko, mislimo tu predvsem na zavest samih ustvarjalcev o vrednosti nastajajočega gradiva, ki je omogočala, da se je gradivo v večjem merilu ohranilo. Kot drugo značilnost lahko poudarimo dejstvo, ki se v določeni meri s prvo ugotovitvijo povezuje; tovrstno gradivo je bilo nasploh sorazmerno malo uporabljeno v znanstveno-raziskovalne namene. (Tu se naslanjamo na statistične podatke, evidence uporabljeno arhivskega gradiva v znanstveno-raziskovalne namene v naši ustanovi). Aktualnost informacij v arhivskem gradivu pa je arhivistom tudi eno od vodil pri valorizaciji, še zlasti, če se srečujemo z gradivom, ki nam je vsebinsko težje dojemljivo. Prav zaradi vsebinske specifičnosti bomo rekli zadnje besede o vrednosti sporočila posamezne zvrsti dokumentarnega gradiva skupaj z medicinskimi strokovnjaki.

Zakon o naravni in kulturni dediščini predstavi dvoje temeljnih izhodišč valorizacije, ki jih upoštevamo že takoj v začetku, količino ohranjenega gradiva nasploh in starost gradiva. Določeno gradivo imamo že zaradi starosti za gradivo trajne vrednosti, gradiva, ki ga je malo ohranjenega, zaradi siceršnje skromnosti podatkov ne uničimo.

Kot primer navajam nedavno najdene matične knjige Šlajmarjevega doma izpred druge svetovne vojne, do sedaj edino znano ohranjeno gradivo omenjene ustanove.

Pri ocenjevanju gradiva današnjega Univerzitetnega kliničnega centra si v kratkem predstavimo že prevzeto gradivo te organizacije oziroma njenih predhodnic. Prvo gradivo smo prevzeli od Uprave nekdanjih Kliničnih bolnišnic že leta 1951. Sledili so prevzemi arhivskega in dokumentarnega gradiva od omenjene Uprave oziroma skupnih služb leta 1956, 1971, 1976, leta 1980 nam je izročila gradivo Ginekološka klinika, leta 1983 pa Interna klinika.

Pri prevzemu v zgodnjih šestdesetih letih so bili predvsem prostorska rešitev. Oddelki Kliničnih bolnišnic so se širili, selili, staro dokumentarno gradivo, spravljen na podstrešjih ali v kletih, pa je prevzel tedanji Osrednji državni arhiv.

Konec sedemdesetih let so delavci Arhiva SR Slovenije prvič sistematično preverjali stanje ohranjenosti nastajajočega gradiva v posameznih klinikah, zvrsti medicinske dokumentacije, opozorili na nepravilno ravnanje z gradivom. Posledica te akcije je bilo nekaj naslednjih že omenjenih prevzemov.

Ponovno smo posegli v varstvo gradiva leta 1976 s posebno anketo o materialnem stanju dokumentarnega gradiva, zvrsteh dokumentacije, o kvalifikaciji osebe, ki skrbi za dokumentarno gradivo. Na to anketo pa žal ni odgovorila niti polovica današnjih tozdev Univerzitetnega kliničnega centra.

Prevzetega gradiva niso ustvarjali izročitelji, temveč njihovi predhodniki v polstoletni ali stoletni preteklosti. Tako so nam npr. Klinične bolnišnice leta 1956 izročile protokole Civilne bolnice iz obdobja 1833–1849, ki že po starosti spadajo med arhivsko gradivo. Časovno si sledijo ustvarjalci prevzetega gradiva takole:

- Civilna bolnica, kot najstarejša predhodnica, je bila ustanovljena s cesarskim dekretom Jožefa II., leta 1786,
- le-ta se zaradi določbe državne ustave iz leta 1849, da se smatrajo vsi dobrodušni zavodi za deželne zavode, preimenuje v Deželno bolnico ali v literaturi imenovano Civilno-deželno bolnico,
- po propadu Avstro-Ogrske leta 1918 se Deželna bolnica preimenuje v Splošno državno bolnico in se tako imenjuje vse obdobje stare Jugoslavije in medvojno obdobje, če so posamezni oddelki eksistirali,
- po vojni leta 1946 nastanejo Klinične bolnišnice,

- leta 1975 se te preimenujejo v Klinični center,
- leta pa se leta 1981 preimenuje v Univerzitetni klinični center.

Omenjeno imenovanje je povzeto iz literature ali žigosanih matičnih knjig in ne iz ustreznih arhivskih dokumentov.

Bolnišnica se je prilagajala potrebam časa strokovno, njeno delovno področje se je širilo, ustanavljali so se novi oddelki, in prostorsko z nenehnimi dozidavami, selitvami. Zlasti slednje nam povzroči pri iskanju starejšega gradiva težave. Ko so se namreč oddelki selili v nove stavbe, so pustili staro gradivo v kletih, na podstrešjih, novemu osebju je bilo to gradivo tuje, gradivu se ni posvečala materialna skrb, po večkratni selitvi pa se je za njim izgubila vsakršna sled. Kot primer navajam protokole Šlajmarjevega doma iz predvojnega obdobja, še pred desetimi leti iskanega in do nedavno štetega za izgubljenega. V letošnjem poletju smo del gradiva našli v podstrešnih prostorih uprave Univerzitetnega kliničnega centra.

Prevzeto gradivo po vsebinskih in oblikovnih razdelitvah kot jih uporabljamo pri današnji valorizaciji, spada v naslednje zvrsti:

- med finančno dokumentacijo spada ohranjeno gradivo Splošne državne bolnice iz obdobja 1934 do 1940, to je deset knjig terjatev in patrialnih oskrbnih stroškov,
- med spisovne evidence (dokument pisarniškega poslovanja) spada najstarejši protokol civilne bolnice iz leta 1827, protokoli iz obdobja 1833 do 1849, vložni zapisniki iz obdobja 1851 do 1920, vložni zapisniki Splošne državne bolnice med leti 1922 in 1940, vložni zapisniki iz medvojnega obdobja 1940 do 1944, vložni zapisniki Kliničnih bolnišnic iz leta 1947; celotna količina spisovnih evidenc je približno petina vsega ohranjenega prevzetega gradiva, to je približno 15 tm gradiva. Kot zanimivo arhivsko gradivo navajam okrožnice Splošne državne bolnice iz obdobja 1929 do 1936. To gradivo in trije manjši fascikli prejetih spisov na upravo Splošne državne bolnice v medvojnem obdobju 1941 do 1943 je do sedaj edino prevzeto spisovno gradivo.

Glavnino prevzetega gradiva predhodnic Univerzitetnega kliničnega centra od leta 1789 do današnjih dni pa predatavlja zdravstvena dokumentacija bolnišnic oziroma njihovih oddelkov.

Osnovne in najsplošnejše ohranjene evidence so matične knjige oddelkov ali bolnišnic s pomagali. Prav matične knjige posameznih oddelkov so dobro ohranjene, zato organsko celoto arhivskega gradiva večkrat predstavlja gradivo določenega oddelka v daljšem obdobju, npr. matične knjige porodniškega oddelka Civilne bolnice, Deželno-civilne bolnice, Splošne državne bolnice, Kliničnih bolnišnic. Da sledimo gradivu posameznih oddelkov, nas sili tudi praksa, da so se posamezni oddelki osamosvajali in odnašali s seboj zdravstvene evidence, oziroma jih prinašali v osrednjo ustanovo, če so se vanjo vključevali.

Kot prvi primer navajam ginekološko-porodniški oddelak, ki se je skupaj z babiško šolo leta 1923 osamosvojil in postal samostojen zavod, imenovan Bolnica za ženske bolezni. Za ilustracijo drugega primera pa omenim 1865. leta ustanovljeno otroško bolnico, ki se je

zaradi finančnih težav leta 1934 vključila v tedanjo Splošno državno bolnico.

Najstarejše so matične knjige ženskih bolnic umobolnice iz obdobja 1844 do 1874 – sedem knjig in matične knjige moških bolnikov, prva knjiga iz 1819 in matične knjige internega oddelka iz 1819. leta. Največ ohranjenih matičnih knjig s področja ginekologije. Zdravstvena pomoč porođnicam in nosečnicam je ena najstarejših organiziranih zdravniških pomoči. V naši ustanovi hranimo omenjene matične knjige vse do leta 1950.

S področja ginekologije hranimo še porodne zapisnike vse od leta 1837, knjigo do leta 1950 in operacijske protokole porodniškega oddelka od leta 1902 do 1943. Poleg omenjenih zdravstvenih evidenc hranimo še mrliške knjige Deželne bolnice iz obdobja 1870 do 1900, sprejemne knjige Splošne državne bolnice iz let 1929 do 1946 in v zadnjem času prevzete popise bolezni oziroma dosjeje bolnikov Interne klinike iz leta 1947 do 1960.

Do sedaj prevzeto gradivo zavzema torej čas od 1789 (indeksi k protokolom Civilne bolnice) do 1960 (dosjeji bolnikov interne klinike).

Če osvetlimo to gradivo v luči že uveljavljenih kriterijev valorizacije, moramo reči naslednje: večina zdravstvenih evidenc je že zaradi starosti zanimivih in ocenjenih kot arhivsko gradivo trajne vrednosti. Možnosti izrabe podatkov v znanstvene namene so številne, a do sedaj še neizkoriščene. Zapisni so zanimivi oblikovno, jezikovno; prvi vpisi v slovenskem jeziku so iz sedemdesetih let 19. stoletja, v njih so uporabljeni slovenski medicinski izrazi. To še zlasti poudarimo zato, ker današnje evidence niso tovrstno zanimive.

Pri vrednotenju današnjega dokumentarnega gradiva Univerzitetnega kliničnega centra si lahko nekoliko pomagamo s spoznanji o zvrsteh strokovno-medicinske dokumentacije, nastale v preteklosti, glede finančno-materialne dokumentacije, še bolj pa glede samoupravne in upravne dokumentacije pa izhajamo iz današnjih zakonskih predpisov, ki določajo porajanje dokumentacije.

Razvoj Univerzitetnega kliničnega centra oziroma njegovih predhodnikov je potekal vse od povojne proračunske ustanove do porajajočih prvih oblik samoupravljanja v šestdesetih letih in končno povsem samoupravne delovne organizacije. Zvrsti gradiva so se zato spreminjale; čim samostojnejše je organizacija živela, tem več samoupravne splošne in finančne dokumentacije se je pojavljalo.

S 1. januarjem 1982 sta v veljavi samoupravni sporazum o združitvi v delovno organizacijo Univerzitetni klinični center in statut delovne organizacije Univerzitetnega kliničnega centra. Na osnovi teh dveh aktov in na njih temelječih pravilnikih in poslovnih spoznanj o notranjo organiziranost, samoupravno in strokovno, financiranje, družbenoekonomske osnove odnosov in povezav, sodelovanje z drugimi organi, organizacijami in skupnostmi. Delovna skupnost Univerzitetnega kliničnega centra opravlja strokovna dela skupnega pomena celotne delovne organizacije, zato se tu zbira in nastaja splošno dokumentarno gradivo, ki je bolj ali manj sorodno vsem delovnim organizacijam. Posamičnih zvrsti dokumentarnega gradiva tu ne navajam, pač pa predstavim glavne kategorije, ki bodo ocenjene kot trajne.

- Pri finančno-materialni dokumentaciji se orientiramo najhitreje, tu zakon o knjigovodstvu določa rok trajnosti glavni dokumentaciji vsaj deset let. Iz te dokumentacije izberemo resnično sumarne ocene in poročila, kot so zaključni računi s prilogami, letni finančni načrti, bilanca stanja v primeru statusne spremembe delovne organizacije. To je bil pri Univerzitetnem kliničnem centru v bližnji preteklosti pogost pojav.
- Dokumentacija, ki ureja pravni status delovne organizacije je tudi zakonsko določena in znana. To je zlasti dokumentacija v zvezi z ustanovitvijo in začetkom delovanja, dokumentacija o spremembi statusa, dokumentacija o uvedbi delovne organizacije pod prisilno upravo, oziroma o prenehanju prisilne uprave.
- Za razumevanje delovanja organizacije so važni vsi normativni akti, kot so statuti, samoupravni splošni akti, ki urejajo osnovno dejavnost, notranjo organizacijo, družbeni dogovori in samoupravni sporazumi z drugimi delovnimi organizacijami.
- Najobsežnejša vrsta dokumentarnega gradiva med tako imenovano splošno dokumentacijo so zapisniki sej samoupravnih organov, strokovnih organov, zborov, konferenc ali kakih drugih teles z vsemi prilogami (plani, analizami, poročili, informacijami, mišljenji, zaključki itd.). Ta dokumentacija predstavlja zbir vseh osnovnih informacij o dogajanju znotraj delovne organizacije, o življenju delovne organizacije nasplohi, saj se preko strokovnih in samoupravnih organov rešujejo vsi važnejši problemi. Z različnimi analizami, poročili z znanstveno-raziskovalnega in zdravstvenega delovanja Univerzitetnega kliničnega centra je predstavljena že strokovna dejavnost.
- Osnovne podatke o delavcih, zaposlenih v delovni organizaciji, bomo iskali v matični knjigi zaposlenih, morda lahko štejemo kot arhivsko gradivo tudi personalne dosjeje vodilnih strokovnih delavcev. Družbeni standard delavcev je predstavljen v obliki letnih poročil o koriščenju družbenih stanovanj in drugih objektov, v statističnih obdelavah, npr. delavcev brez stanovanj. Materialna podlaga družbenega standarda (nakupi stanovanj, izgradnja samskih domov, dopustniških hiš, menz) je vidna v finančno-materialni dokumentaciji.
- Med gradivo, ki predstavlja pisarniško poslovanje, spadajo obstoječe spisovne evidence, delovodniki, kartoteka.
- Pri korespondenci oziroma posameznih spisih se bomo odločili le za zanimivejše primere, ki so sprožili problematiko, obravnavano tudi na sejah samoupravnih in strokovnih organov.
- Pri delovanju nastajajo dokumenti, ki bi po zunanosti sodili med muzejske eksponate (značke, emblemi, fotografije, odlikovanja, diplome, razna druga priznanja) ali med bibliotečno gradivo (zborniki razprav, znanstveno-raziskovalne naloge, spominski zborniki, kronike, katalogi, plakati, letaki). Vendar se tu obnašamo, kot da je to arhivsko gradivo, in ga skušamo varovati, vsaj dokler ga v omenjenih ustanovah ne evidentiramo.
- Poleg zapisov na pisni podlagi se vse bolj porajajo kako drugače nastali zapisi, ki so tudi ocenjeni kot trajno vredni, če imajo tako sporočilnost (magneto-

fonski zapisi, filmski zapisi, računalniška obdelava podatkov, mikrofilmi).

Pri določanju trajne arhivske vrednosti dokumenta se odločimo za tistega, ki vsebuje največ podatkov. Poročila in analize, ki jih Univerzitetni klinični center pošilja določenim organizacijam oziroma skupnostim, bomo iskali pri slednjih. Pravno organiziranost posameznih TOZD Univerzitetnega kliničnega centra moramo posebej preveriti in tudi koliko je nastajajoče gradivo specifično za posamezno kliniko oziroma inštitut. Štiri izmed enaintridesetih TOZD so tudi finančno samostojnejši, zato moramo to dokumentacijo iskati in valorizirati pri njih.

Strokovno-medicinska dokumentacija karakterizira dejavnost univerzitetnih klinik in inštitutov ki po zakonu obsega:

- zdravstvene storitve, ki potrebujejo najzahtevnejšo strokovno-tehnološke in organizacijske pogoje,
- zdravstvene storitve, ki se opravljajo zaradi visokošolskega izobraževanja,
- zdravstvene storitve, ki so dogovorjene po posebnih raziskovalnih programih.

Te zdravstvene storitve obsegajo vse organizacijske oblike zdravstvene dejavnosti. Zato lahko v Univerzitetnem kliničnem centru, njegovih klinikah in inštitutih zajamemo praktično vse vrste zdravstvene dokumentacije. Zakon predpisuje enotna metodološka načela in statistične standarde osnovnih zdravstvenih evidenc. Celotno porajajočo zdravstveno dokumentacijo zaradi preglednosti delimo v tri enote:

1. Osnovna zdravstvena dokumentacija, iz katere izvira vsa ostala, je popis zdravljenja. Le-ta vključuje enkratne preproste medicinske posege ali komplcirane strokovno zahtevne pristope, odvisno od diagnoze in načina zdravljenja. Vse to seveda narekuje porajajočo medicinsko dokumentacijo, ki nastaja ob vsakokratnem zdravniškem posegu. Zapisnik oziroma protokol je neposreden zapis posega (operacijski, porodni, laboratorijski). Oblike neposrednih zapisov.

Osnovni in preprosti zapisi so tudi zaradi lažje uporabe na kartonih. Operacijski posegi so predstavljeni v daljših zapisnikih, ki so vezani v knjigo. To so tako imenovani operacijski protokoli.

2. Drug sklop široko razvejane medicinske dokumentacije so **evidence**. Namen evidenc je različen; zadostil naj bi vsem zahtevanim potrebnim informacijam najširše zdravniške prakse. Evidence določa predmet evidentiranja in potreba, ki jo pogojuje. Evidentiranje je lahko bolnik oziroma ozdravljenec, evidentirana je bolezen, evidentirano je lahko porabljeno zdravilo. Namen evidence je sumarna predstavitev posamičnih pojavov za določeno časovno obdobje. Pomagala k osnovnim evidencam (indeksi, kartotečna pomagala) nastajajo iz različnih praktičnih potreb, za lažjo uporabo osnovne evidence. (npr. osnovna evidenca hospitaliziranih bolnikov je matična knjiga, kjer so zapisani bolniki po zaporednem redu prihoda, z indeksom pa jih lahko poiščemo po abecedi). Zvrstnost porajajočih evidenc določa težina bolezni, stopnje razširjenosti obolenja. Le-ta lahko dobi širše družbene dimenzije in povzroči najrazličnejše dogajanje. V mislih imam širjenje nalezljivih boleznih in kot primer tovrstne evidence

navajam evidenčno knjigo o nalezljivih boleznih. Najobsežnejša zvrst evidence so registri, na primer register rakastih obolenj ali register samomorov in poskusov samomora za celotno Slovenijo. Ta evidenca zajame vse pojavljajoče se primere.

Človeška reprodukcija je družbeno močno organizirana, zato so evidence številne, na primer dnevna evidenca obiskov v posvetovalnici za kontracepcijo, dnevna evidenca obiskov v posvetovalnici za varstvo žena, dnevna evidenca obiskov v ginekološki ordinaciji.

3. V tretjo skupino medicinske dokumentacije štejejo poročila. Ta predstavljajo stanje dela v zdravstvenih organizacijah – tromesečna, letna, npr. poročilo o delu službe za preprečevanje in zdravljenje kužno-veneričnih bolezni, poročilo o delu službe za transfuzijo krvi, letno poročilo o delu pneumoftiziološke službe; poročila lahko predstavijo tudi ugotovljena bolezenska stanja, na primer poročilo o boleznih in stanjih ugotovljenih v službi varstva žene. Poročila že po samem imenovanju kažejo namen nastajanja – poročanje določene vsebine nekomu. Zato je tovrstna medicinska dokumentacija v večini primerov tudi statistično obdelana.

Ob razdelitvi medicinske dokumentacije v tri omenjene komplekse so izpuščeni vsi tisti dokumenti, ki imajo kratkotrajno vrednost in so potrebni za izračunavanje zdravniških uslug ali zdravljenju osebo: potrdila, pričevala, naročilnice, obračuni, napotnice itd.

Zapisi so poenoteni, predpisani v obliki obrazcev bodisi v nekaj straneh ali v knjižni obliki. Zapisovalec vnaša zahtevane podatke v posamezne rubrike, zato o avtorstvu pri teh zapisih težko govorimo. Izjema so zahtevana mnenja ali pa zdravljenje (mentalno), ki zahteva dolgotrajno opazovanje, ob pojavljajočih se novih tehnikah zapisa in obdelavah podatkov (mikrofilmski zapis, računalniška obdelava podatkov) bodo težnje k poenotenju in poenostavljanju še močnejše.

Pri vrednotenju medicinske dokumentacije skušamo upoštevati čim več aspektov, zavedamo pa se, da vsem kriterijem ni moč ustreči.

Najpreprostejša je ocena zunanje oblike zapisa. Evidenca so plod potreb, tehničnih zmogljivosti zapisovalcev in se v daljšem časovnem razdobju spremenijo. Ob nastajanju novih zapisov se bodo oblike spreminjale dosti hitreje kot doslej.

Če ocenjujemo vsebino zapisa, lahko zapis izberemo zaradi:

- vrednosti posega (nov tehnični pristop, uporaba novega instrumenta),
- zaradi zdravljenca (bolezenska stanja vidnejših oseb),
- zaradi zdravniške avtoritete izvrševalca posega (strokovnjaki, ki bistveno doprinesejo k novemu načinu zdravljenja).

Koliko lahko to iz danega zapisa vidimo, morajo oceniti zapisovalci sami. Zapis trajne vrednosti naj bi imel originalno sporočilo.

Drugo možnost raziskave dajejo množični pojavi, ki so uporabljivi za najrazličnejše statistične obdelave. Tu moramo opozoriti na obstoječo zdravstveno statistiko Zavoda SRS za zdravstvo, katere rezultat so osnovne statistične obdelave za slovensko področje. Raziskave so objavljene, uporabljena zdravstvena dokumentacija, na kateri je raziskava nastala, pa je najkasneje v treh letih uničena. Raziskava je torej rezultat statistično obdelane

dokumentacije in kot taka ni vir v pravem pomenu besede. Pri valorizaciji tovrstne dokumentacije (najrazličnejše evidence, matične knjige, ambulantne knjige), se bomo odločili za večje število v določenem obdobju in ne za posamične primere. Seveda pa bomo izbrali tiste evidence, ki vsebujejo čim več najrazličnejših podatkov.

Pričujoči sestavek je skušal predstaviti glavne kategorije gradiva, nastajajočega v Univerzitetnem kliničnem centru in probleme, ki se pojavljajo pri valorizaciji tega gradiva. Predvsem pa skušamo arhivski delavci opozoriti na odgovornost širše družbe pri določanju arhivskega gradiva, ker bo izbrano gradivo nekoč kulturna dediščina nas vseh in ne le strokovnih delavcev določenih za varstvo arhivskega gradiva.

Viri in literatura

- P. pl. Radich, Zgodovina deželne civilne bolnice, Ljubljana 1887
 Leopold Rijavec, Ljubljanske bolnišnice 1786–1960, Ljubljana 1960
 Poslanstvo slovenskega zdrava, zbornik razprav, Ljubljana 1965
 Seznam družbenih pravnih oseb in društev, katerih arhivsko gradivo bo v skladu z navedenim zakonom prevzemal Arhiv SR Slovenije, Uradni list SRS, št. 29/8, str. 1823

- Priloge k akciji knjižni Arhiva SR Slovenije
 Pregled arhivskih fondov Arhiva SR Slovenije, Ljubljana 1983, tipkopis
 Zakon o zdravstvenem varstvu, Uradni list SRS, št. 1/80
 Zakon o evidencah na področju zdravstva, Uradni list SFRJ, št. 22/78
 Navodilo o notnih metodoloških načelih in statističnih standardih za evidence na področju zdravstva, Uradni list SFRJ, št. 13/79
 Zakon o združenem delu, Uradni list, SFRJ, št. 57/83
 Statut Univerzitetnega kliničnega centra, 1982
 Zapisi pogovorov z delavci Univerzitetnega kliničnega centra, 1985

SUMMARY

APPRAISAL ARCHIVE VALUE OF THE HEALTH SERVICE DOCUMENTATION THE EXAMPLE OF THE UNIVERSITY CLINIC CENTRE

Mojca Grabnar

The report describes the protection of the records of the University Clinic Centre resp. its predecessors from the first beginnings after the war until today. The records taking overs are mentioned, and until today already taken over archives are described. The documents of the

University Clinic Centre is divided into:

- general documents,
- expert medical documents

Each of them is described more in detail. The elementary problems of the appraisal archive value of individual categories are enumerated.

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

GLEDALIŠČE – USTVARJALEC ARHIVSKEGA GRADIVA

Ivanka Zajc-Cizelj

Razvoj gledališke dejavnosti v Celju

O razvoju gledališke dejavnosti v Celju je nekoliko več znanega iz konca 18. stoletja, ko so tu delovale potujoče in domače igralske skupine. Leta 1822 je bilo ustanovljeno gledališko društvo, ki je skrbelo za redne gledališke predstave. Z razvojem dejavnosti se je postavilo tudi vprašanje stalnega odra – to vprašanje so rešili v letih 1836–1846. Poslopje, ki je bilo last celjskega meščana in posestnika Jakoba Smrekarja, je postalo last mestne občine 6. oktobra 1875, na podlagi kupne pogodbe med mestno občino in takrat že umirajočim lastnikom. Leta 1876 so gledališče obnovili: poslopje zidano v renesančnem slogu je prizidano k staremu mestnemu stolpu, ki so ga preuredili v shrambo in garderobe.

Do leta 1848, ko je nastopil tiskarnar Janez Krstnik Jeretin, so bile predstave v glavnem v nemškem jeziku; tega leta pa se je s celjskega odra prvič oglasila slovenska pesem, in sicer kot vložek v gledališki predstavi. 16. septembra 1849 pa je bila, ob otvoritvi proge Ljubljana – Celje, postavljena na celjski oder prva slovenska komedija Županova Micka Antona Tomaža Linhart. Jeretinu se je pri gledališkem uestvovanju priključil leta 1850 župnik in profesor verouka na celjski gimnaziji Josip Drobnič, ki je še istega leta ustanovil v Celju prvo dramatično šolo. V sezoni 1851/52 je uspelo Drobniču postaviti na oder celjskega mestnega gledališča kar štiri slovenske predstave. Z odhodom Drobniča iz Celja pa je slovensko gledališko delovanje zamrlo; obudilo se je šele v okviru celjske čitalnice pod vodstvom Eugena Jeretina. Predstave so bile v Tapinerjevi vili, na oder v mestnem gledališču jim je uspelo priti le s predstavami, ki so jih izvajali v dobrodelne namene. Zadnja taka predstava je bila 16. decembra 1866, nato pa so bila vrata mestnega gledališča zaprta za slovenske predstave vse do leta 1918. Po letu 1868 je gledališko delovanje celjskih Slovencev ponovno usahnilo. Leta 1873 pa je prenehala z delovanjem tudi celjska čitalnica, 1875. leta je začela čitalnica ponovno delovati, vendar pa razen redkih „igrokazov“, gledaliških del ni predvajala. Prelomnico v gledališkem delovanju pomeni ustanovitev Celjskega pevskega društva, ki se je v letih 1898–1911 ukvarjalo med drugim tudi z dramatikom in prirejanjem proslav (v okviru pevskega društva je deloval dramski odsek). Nove možnosti za razvoj slovenske gledališke dejavnosti je pomenilo odprtje Narodnega doma, za katerega je prispevala sredstva celjska posojilnica. Z gledališkimi predstavami so začeli leta 1899. 15. januarja 1911 se je dramski odsek odcepil od pev-

skega društva in ustanovljeno je bilo samostojno dramatično društvo, ki ga je vodil najprej Ralko Salmič, nato pa Ivan Prekoršek. V letih 1914–1918 je društvo zaradi vojnih razmer prekinilo z delovanjem.

Drugačno pot pa je šlo mestno gledališče, ki je bilo v rokah nemško govorečih Celjanov. Gledališče je upravljal poseben odbor, katerega predsednik je bil hkrati tudi gledališki intendant. Zaradi vse večjih zahtev po filmskih predstavah je bil gledališki prostor v letih 1914–1918 prirejen tudi v „oder za svetlobne igre“. Leta 1918 je gledališče dokončno prešlo v slovenske roke in začela so se prizadevanja za ureditev poklicne gledališke dejavnosti. 19. februarja je bil izredni občni zbor dramatičnega društva, na katerem so sklenili, da si pridobijo stalnega režiserja in se preselijo v stavbo mestnega gledališča, kjer naj bi si uredili stalno pisarno. V tem obdobju je za napredek gledališke dejavnosti veliko naredil Milan Skrbinišek, ki je prišel v Celje leta 1920 in še istega leta ustanovil dramatično šolo, v kateri je vzgajal igralski kader. Na žalost pa je v Celju deloval le krajše obdobje.

S pojavom strankarstva se je začela krhati tudi enotnost gledališke dejavnosti. Poleg dramatičnega društva so začele nastajati še druge bolj ali manj uspešne igralske skupine in društva. Gledališka vrata so bila za delovanje teh skupin zaprta in so se odprla le za nastope gostujočih gledaliških ansamblov vse do leta 1935. V celoti pa je gledališko dejavnost prekinil prihod okupatorja, ki je zasedel gledališko poslopje, ker naj bi nadalje služilo velikonemški politiki; v tem smislu so bili narejeni tudi načrti za obnovo gledališča, ki pa so bili le delno uresničeni. Tako je gledališče dočakalo svobodo nedokončano. Gledališka stavba je bila nato v celoti obnovljena in prilagojena potrebam poklicnega gledališča v letih 1950–1953.

Z gledališko dejavnostjo pa so začeli že leta 1945; gledališče je najprej delovalo v okviru ljudske prosvete kot kulturna ustanova z imenom Okrožno gledališče, leta 1946 se je preimenovalo v Ljudsko gledališče, leta 1950 v Mestno gledališče in leta 1957 je dobilo ime Slovensko ljudsko gledališče, ki ga ima še danes. Dolgotrajna prizadevanja, da bi gledališče postalo poklicno, so bila uspešno končana 6. decembra 1950, ko je Mestni ljudski odbor Celje izdal odločbo o ustanovitvi poklicnega gledališča, ki je prišlo pod splošno vodstvo in nadzorstvo poverjeništvu za kulturo pri Mestnem ljudskem odboru Celje. Ustanovo je vodil upravnik, poslovanje pa se je odvijalo preko uprave, umetniškega vodstva (umetniški svet) in tehničnega vodstva (tehnični svet). Poleg poklicne gledališke dejavnosti je bil 12. septembra 1951 ustanovljen še amaterski oder, ki se je pozneje preimenoval v delavski oder, vendar je bilo njegovo delovanje kratkotrajno in gledališko delo se je v celoti združilo v okviru poklicne ustanove.

Gradivo, ki nastaja z delovanjem gledališča

Dolgoletna gledališka tradicija v Celju je našla svoj odsev tudi v arhivskem gradivu, čeprav moramo na žalost sprejeti ugotovitev Fedorja Gradišnika (GL 1952/53, str. 220): „... Ves bogati arhiv, z vsemi zapisniki, z vsemi rokopisi iger in vlog, z vso korespondenco, z lepaki odigranih predstav, z vsemi fotografijami uprizoritev in igralce, z vso bogato zalogo kostumov in rekvizitov itd. je moralo „Dramatično društvo“ za režima JRZ kar čez noč odnesti iz poslopja mestnega gledališča na podstrešje takratnega „Celjskega doma“, ker je prevzel mestno gledališče klerikalni prosvetni referent celjskega magistrata... Hitlerjev roparski vdor v slovensko Celje 1941. leta je s svojimi hlapci uničil vse dokumente stoletne gledališke tradicije celjskih Slovencev...“

Večina gradiva je bilo ob okupaciji res uničenega; predvsem gre tu za arhiv, ki ga je hranilo društvo. Posamezni dokumenti, plakati in fotografije pa so se shranjeni pri posameznikih ohranili. Po osvoboditvi so začeli te dokumente sistematično in načrtno zbirati; zapisnik seje gledališkega sveta z dne 26. junija 1953. leta nam priča, da ta zbirka ni bila ravno majhna – saj so imeli v načrtu otvoritev gledališkega muzeja. Zapisnik med drugim navaja: „Ob prvi premieri bo otvoritev tudi gledališkega muzeja... Arhiv, ki ne bo razstavljen, bo v posebnih omaricah. Ko bo pa gradivo raslo, bo poleg delavnic predviden tudi prostor za muzej. Finančna sredstva pa se bodo črpala iz rednega proračuna.“ O arhivskem gradivu in njegovem pomenu piše tudi Janko Traven v Gledališkem listu 1954: „... Za naše razmere velika tradicija veleva, da se gradivo o zgodovini gledaliških prizadevanj v Celju zbira in hrani. Ena oblika tega mora biti varno hranjeni arhiv z vsem gradivom, med tem, ko druga oblika, zlasti v Celju, zahteva posebno zbirko dragocenega zgodovinskega gledališkega gradiva, urejeno smotno in z ustreznim spoštovanjem do gradiva, ki pomeni konec koncev gradivo za celotno slovensko gledališko zgodovino. Izraz tega spoštovanja odseva odločitev vodstva Mestnega gledališča, da gradivo zbere in ga prikaže na javni razstavi...“

Obenem, ko so potekala prizadevanja za otvoritev celjskega gledališkega muzeja (zbirke), so potekale tudi priprave za ureditev posebne zbirke, posvečene celjskemu gledališču v Slovenskem gledališkem muzeju. Zbrano gradivo o predvojni gledališki dejavnosti v Celju se sedaj nahaja v Slovenskem gledališkem muzeju v Ljubljani. Posamezni dokumenti pa bi se verjetno še našli pri posameznih predvojnih gledaliških delavcih oziroma njihovih potomcih. Od starejše arhivske dokumentacije so shranjeni v Zgodovinskem arhivu Celje le gradbeni načrti iz let 1903 (skica odra), 1919 in 1942/43, in sicer v zbirki gradbenih načrtov. Povojno gradivo, in sicer za obdobje 1945–1982 pa je arhiv prevzel Zgodovinski arhiv Celje 20. junija 1983.

Gradivo, ki nastaja z delovanjem gledališča, lahko delimo na dva dela: gradivo, ki nastaja pri upravni dejavnosti ustanove, in gradivo, ki nastaja pri temeljni dejavnosti. Tu bi se omejila le na nekatere kategorije gradiva, ki nastajajo pri temeljni dejavnosti: plakati – za vsako posamezno pridobitev nastane plakat, ki je namenjen javnosti, da jo seznani z gledališko predstavo in glavnimi igralci. Plakat ima poleg vsebinske tudi estetsko in umetniško vrednost; scenske skice – za posamezne

scene nastajajo scenske skice, ki so podlaga za opremo odra za posamezne kadre; narisane so na tanjši ali kartonski papir in so tudi po velikosti različne. Scene dokumentirajo prostor dogajanja kot tak in so razvidne tudi iz fotografij predstave; kostumske skice – narisane so na tanjši ali debelejši papir in so podlaga za izdelavo oblačil; navadno so kolorirane. Skicam so priloženi tudi vzorci blaga za posamezna oblačila. Posamezne kostumske skice imajo tudi umetniško vrednost (akademski slikarji);

fotografije – lahko so črno-bele ali barvne in dokumentirajo dogajanje na odru. Kot dokument lahko delno nadomestijo tudi scenske in kostumske skice;

ocene, poročila in kritike predstav – gradivo, ki ne nastaja z gledališko dejavnostjo kot tako, ampak ob njej; tu gre za članke, ki izidejo v posameznih časopisih in se nanašajo na gledališko dejavnost ter dokumentirajo odziv javnosti oziroma posameznikov na določeno predstavo. Gledališče te članke izrezuje, dokumentira in shranjuje; gledališki listi – za razliko od prej navedenih kategorij gradiva je šel gledališki list skozi najbolj pester razvoj. V sezoni 1945/46 je amaterska gledališka skupina nudila gledalcem samo gledališke programe z redkimi spremnimi članki. Ob sedmi premieri navedene sezone pa je že izšel program na štirih straneh, ki je poleg predstavite avtorja in predstave vseboval tudi kratek pregled gledališkega in ostalega kulturnega dogajanja v Celju. Že v naslednji sezoni pa je uredniku Gustavu Grobelniku uspelo, da je ob vsaki premieri izdal obširnejši program. Najbolj je gledališki list napredoval v sezoni 1947/48, ko je začel poleg predstavite posameznih gledaliških del objavljati tudi članke o celjski gledališki in kulturni problematiki ter prispevke Fedorja Gradišnika o zgodovini gledališke dejavnosti v Celju. Obseg gledališkega lista se je z leti spreminjal in končno obstal na predstavitvi gledališkega dela, avtorjev in igralcev.

Valorizacija

Predlog seznama dokumentarnega gradiva, ki nastaja z delovanjem gledališča in ima lastnost arhivskega gradiva:

Upravna dejavnost:

- dokumentacija o ustanovitvi gledališča, statusnih spremembah in morebitni likvidaciji,
- dokumentacija o premoženjsko-pravnih zadevah, če gre za nepremičnine,
- dokumentacija o gradnji in adaptaciji poslopja,
- statut gledališča,
- samoupravni sporazumi,
- interni samoupravni akti – po izboru,
- zapisniki sej delavskega sveta,
- zapisniki sej zbora delavcev,
- zapisniki sej gledališkega sveta,
- zapisniki sej tehničnega sveta,
- zapisniki sej posameznih komisij, če niso sestavni del zapisnikov delavskega sveta ali zbora delavcev,
- letni delovni in finančni plani,
- letna delovna in finančna poročila,
- srednjeročni plani,
- matične knjige zaposlenih.

Temeljna dejavnost:

- scenariji za posamezne predstave,
- knjige vlog igralcev in igralk,
- plakati,

- scenske skice,
- kostumske skice,
- fotografije predstav in igralcev,
- knjige obiskovalcev – vzorčno,
- priznanja, ki jih je dobilo gledališče in fotografije priznanj, ki so jih dobili igralci,
- gledališki listi,
- ocene, poročila in kritike predstav,
- statistike predstav.

Prevzemi in arhivistična obdelava gradiva

Arhivsko gradivo, ki nastaja z delovanjem gledališča, naj bi prevzemale strokovne organizacije – arhivi po desetih letih od nastanka gradiva. Ob tem se postavlja vprašanje pomena tega gradiva za tekoče poslovanje. Zlasti dokumentacija, ki nastaja pri temeljni dejavnosti, zgubi svoj pomen za tekoče poslovanje že po enem oziroma dveh letih – gradivo, ki nastane v eni sezoni je v bistvu zaključena celota. Drugače pa je z gradivom, ki nastaja pri upravni dejavnosti – roki tega gradiva pa so nekoliko daljši. Iz tega sledi, da bi bil lahko rok za prevzem gradiva v arhiv tudi krajši, vendar ne krajši od petih let. 68. člen Zakona o naravni in kulturni dediščini pravi, da morajo ustvarjalci izročiti arhivsko gradivo arhivu v originalu, urejeno, popisano, v zaokroženih in kompletnih celotah. Tako preostane arhivistu, da gradivo arhivistično obdela, tehnično oprepi in napiše inventar. Problem, ki nastane pri arhivistični obdelavi tega gradiva, je pestrost dokumentov – zlasti po velikosti in materialu. Arhivist se bo zato najverjetneje odločil, da bo gradivo, ki nastaja pri upravni dejavnosti uredil tematsko in kronološko v okviru enega ali več let.

Pri temeljni dejavnosti pa je najracionalnejša in tudi najbolj praktična rešitev, da gradivo uredimo po kategorijah v okviru ene sezone – npr. skice kostumov za posamezne predstave v okviru ene sezone itd. V prid temu sistemu govori še dejstvo, da so določene kategorije gradiva urejene na ta način že pri ustvarjalcu – npr. plakati vezani v knjigo v okviru posameznih sezon, albumi fotografij, ocene, poročila in kritike predstav idr. Kar se tiče tehnične opreme posameznih enot, se postavi vprašanje predvsem pri fotografijah, scenskih in kostumskih skicah. Pri fotografijah si lahko pomagamo s pisemskimi ovojnici različnih velikosti, za scenske in kostumske skice pa bi prišel v poštev predalnik, začasno lahko uporabimo tudi kartonske platnice (fascikli izrezani iz močnega kartona – nekoliko večji od formata skic) ali škatle, vendar je manipulacija zaradi velikosti in teže z enim ali drugim težka. Pri kostum-

skih skicah se pojavi še vprašanje opreme vzorcev blaga, ki so na skico pritrdjeni z buciko, sponko ali nalepljeni. Idealno bi bilo, da si za te vzorce izdelamo vrečke v izmeri 8 x 6 cm in jih opremimo z napisom in signaturo skice, lahko pa uporabimo tudi pisemske ovojnice. Ko imamo gradivo urejeno, ga signiramo in popišemo, in sicer po kategorijah v okviru posameznih tehničnih enot. K popisu lahko izdelamo tudi razna pomagala – kot npr. indeks predstav z navedbo sezone, signature in arhivske tehnične enote.

Opomba

Podatke o gledališki dejavnosti v preteklosti in o predvojnem gradivu (gradivu nastalem pred letom 1945) sem črpala iz prispevkov Fedorja Gradišnika, Gustava Grobelnika in Janka Travnja, objavljenih v gledaliških listih 1952–1954.

ZUSAMMENFASSUNG

DAS THEATER – ARCHIVGUT BILDNER

Ivanka Zajc-Cizelj

Es gibt eine organisierte Theaterätigkeit in Celje ab dem Jahre 1822, als hier der Theaterverein gegründet wurde. Die Tätigkeit entwickelte sich mehr oder weniger erfolgreich im Rahmen von Vereinen und für einige Zeit des Lesesaals; das Theater wurde zur beruflichen Anstalt erst nach dem Zweiten Weltkrieg.

Das bei der Theaterätigkeit entstehende Archivgut ist sehr bunt und kann auf das bei der Verwaltungstätigkeit der Anstalt entstehende Archivgut und auf dasjenige, das bei der Grundtätigkeit entsteht (Plakate, Szenen- und Kostümskizzen, Photographien), aufgeteilt werden. Von Bedeutung ist aber auch das Archivgut, das bei der Grundtätigkeit entsteht – die Theaterblätter, Rezensionen, Berichte und Auführungskritiken. Wegen der Buntheit der Dokumenten, besonders mit Hinsicht auf ihre Formate, taucht die technische Ausstattung und auch die archivistische Archivgutbearbeitung betreffende Frage auf. Bei der archivistischen Archivgutbearbeitung werden wir uns daher für die Ordnung nach den Kategorien und Jahren entscheiden, wodurch das technische Ausstattungen und auch die Dokumentenarchivierung erleichtert wird. Das Archivgut wird nach den Kategorien im Rahmen von einzelnen technischen Einheiten beschrieben. Zur Beschreibung können auch verschiedene Hilfsmittel – das Auführungsverzeichnis ausgearbeitet werden.

ARHIVI IN ORGANIZACIJE ZA VARSTVO NARAVNE IN KULTURNE DEDIŠČINE

Iva Curk

Varstvo naravne in kulturne dediščine, konservatorstvo kot stroka,¹ sloni na vrsti bazičnih historiografskih in

prirodoslovnih raziskovalnih disciplin. Iz teh disciplin je v preteklosti konservatorstvo tudi sploh izšlo. Stroki je cilj kar najboljše razumevanje in ohranitev vse stvarne naravne in kulturne dediščine v širšem in ožjem človekovem naravnem in umetnem življenjskem, bivalnem in delovnem okolju. Ker vzporedno z zavodi za varstvo naravne in kulturne dediščine enako dolgo ali celo dalj

in to v neprestanem prepletu aktivnosti delujejo tudi muzeji, s podobnimi cilji pa oddelki knjižnice in arhivov, se varstvo naravne in kulturne dediščine v ožjem smislu besede v praksi omejuje skoro izključno, zlasti v regionalnih in medobčinskih zavodih, na varstvo nepremične naravne in kulturne dediščine.

Pojem nepremične naravne in kulturne dediščine pa vzporedno z boljšim spoznavanjem raste tako po obsegu kot po utripu med posameznimi vsebinskimi in oblikovnimi poudarki. Vendarle so posamezne naravne znamenitosti in kulturni spomeniki – tako ali drugače izjemni objekti in območja, stržen pozornosti konservatorstva. Seveda se ravno v zadnjih desetletjih varstvo naravne in kulturne dediščine jasno zaveda, da dobrega varstva tega stržena brez pravega odnosa do celotnega tkiva, torej vse naravne in kulturne dediščine v prostoru ne more biti. Varstva posameznih stavbnih objektov brez varstva in pravilne obravnave celotne kulturne krajine, celotnih umetnih in naravnih sistemov, ne more biti.

Gotovo je temelj za uspešno varstvo naravne in kulturne dediščine popolna vednost o dediščini. Tako si iz varstva ne moremo odmisliiti popolnega topografskega evidentiranja vseh elementov in objektov, ki imajo vrednost naravne ali kulturne dediščine. Ker je dediščino treba znati razlagati in predstavljati, dopolnjujejo temeljno evidentiranje najrazličnejše raziskave vsebine in snovi naravne in kulturne dediščine. Nekaj tega opravlja strokovna služba za varstvo naravne in kulturne dediščine sama, nekaj pa pridobi od drugih organizacij.

Strokovna služba za varstvo naravne in kulturne dediščine je v današnjem trenutku še vedno dokaj pomemben akter tudi v osnovnih (bazičnih) bioloških in geografskih, zgodovinskih, še posebej pa etnoloških, umetnostnozgodovinskih in stavbnozgodovinskih ter arheoloških raziskavah. Na ovrednoteni in spoznani naravni in kulturni dediščini se gradi popularizacijska in vzgojna dejavnost varstva naravne in kulturne dediščine.

Kadar ožja in širša javnost ne razumeta prav in ne sprejemata naravne in kulturne dediščine, je jalov vsak trud za njeno zavarovanje. Popularizacija uporablja različne medije in različne so stopnje njene zahtevnosti: sega od preproste informacije v dnevnem časopisu, prek poučnega čtiva, filmskega zapisa ali avtorske filmske impresije in pisnega eseja do znanstvene razprave.

Vedenje o naravni in kulturni dediščini je osnova tudi za pravno varstvo. Najosnovnejše pravno varstvo spoznane dediščine in še posebej tiste, ki ima take lastnosti, da more ali mora biti razglašena za spomenik, izvaja sistem javne uprave na osnovi predloga strokovne službe. To varstvo se uresničuje z izdajo aktov o razglasitvi. Akti med drugim v praksi pomenijo tudi strožje sankcije proti kršiteljem, uničevalcem ali poškodovalcem.

Že akt o razglasitvi za naravno znamenitost ali kulturni spomenik vsebuje tudi razvojne usmeritve za območje ali za objekt in navedbo varstvenih režimov. Govori torej o namembnosti objekta ali območja, o potrebnih spremembah, posegih in finančnih vlaganjih, govori o omejitvah imetniku in o predlogih za rabo, o strogosti v izpolnjevanju konservatorskih norm ob morebitnih

posegih itd. Mnoge od teh zahtev pomembno vplivajo na procese družbenega planiranja. Stroka po eni strani pripravlja konservatorske programe, po drugi strani pa strokovne osnove za sistem družbenega planiranja v celoti. Sistem družbenega planiranja je prav za tisto dediščino, ki še ni ali, ki ne bo nikoli razglašena za naravno znamenitost ali kulturni spomenik, posebnega pomena. Ker je nepremičnina pojav v prostoru in ker opravlja tudi mnogokrat praktične funkcije, saj je – navsezadnje – tudi kmetijsko zemljišče ali stanovanjska stavba, ali ker je za njeno vzdrževanje treba nekaj ali mnogo finančnih sredstev, je v procesu družbenega planiranja potem potrebna verifikacija na osnovi strokovnih osnov oziroma usklajevanje interesov. Vsepovsod po svetu, in tako tudi pri nas pride večkrat pri tem usklajevanju do odločitev, ko mora naravna ali kulturna dediščina celo odstopiti svoje fizično mesto drugim dejavnostim v prostoru.

Navadno spremlja tako za dediščino negativno dogajanje intenzivno dokumentiranje vseh elementov, ki jih je treba odstraniti, posamezne detajle je mogoče prenesti ali shraniti v muzeju. Glavni podatki o objektu, o situaciji na terenu pa so shranjeni v posnetkih, opisih, risbah in fotografijah, fotogrametričnih posnetkih itd. V takem primeru govorimo o arhivskem varstvu.

Vsi materiali razpadejo, naravne tvorbe se spreminjajo. Taki procesi groze uničiti ali do nespoznavnosti spremeniti tudi tisto, kar smo spoznali in ovrednotili za naravno in kulturno dediščino ali za naravno znamenitost in kulturni spomenik. Da bi ustavili take negativne procese v snovi in okolju ali da bi take procese vsaj upočasnili, nam je na voljo več ukrepov. Eni so rezultati družbenega načrtovanja,³ ki ohranjajo ali ustvarjajo tako naravno okolje nekega območja ali objekta, da procesi v njem pozitivno vplivajo na kulturno vrednost v naravni in kulturni dediščini ali da omogočimo z njimi naravi da regenerira (zlasti naravno) dediščino. Drugi pa so strokovni posegi, konservatorstvo v ožjem pomenu besede. Konservatorstvo v ožjem pomenu besede je stroka, ki sloni na vrsti tehnoloških in kemičnih raziskav in ki preprečuje in zaustavlja negativne procese razpadanja v materialih. Usmerjajo jo številne, tudi mednarodno določene norme, definirane tudi v raznih konvencijah in priporočilih⁴ in to od tako imenovane atenske karte leta 1930 dalje. Vendarle pa ima vsak poseg v sebi tudi mnogo izvirnega (ali bi moral do določene mere imeti), saj je skoro vsaka tvorba iz preteklosti, še posebej, ko gre za spontano raslo stavbo ali za umetnino, tkivo, ki je v določenem oziru vselej unikatno, saj je ročno delo. Konservacijski in restavracijski posegi⁵ naj bi bili v načelu reverzibilni (kar je v praksi še vedno vendarle le bolj ali manj uspešno dosežen ideal, ki ga onemogoča povsem doseči tudi vrsta objektivnih okoliščin), naj bi se nadalje nehali, kjer se začenja domneva. Vsekakor pa naj bi posegi podaljšali fizični obstoj originalne ali ohranjene snovi, naj pa bi tudi z ustreznimi dopolnitvami razpadlega omogočili trdnost tkiva in pravilno razumevanje in doživljanje vsebine objekta ali območja iz naravne in kulturne dediščine. Rekonstrukcije v smislu ponaredka so prepovedane, rekonstrukcije, ki subtilno pomagajo fantaziji in razumevanju so pa vendarle vsepovsod del tudi najbolj kvalitetnega in tenkočutnega konservatorstva. Kakor se odnos do dediščine s časom spreminja, se

spreminjajo tudi pogledi na konservatorske posege. Tako mora tudi konservatorstvo od časa do časa „premeriti dalje“ in nebeško stran“. Zato je nadvse pomembno, da je vsa dejavnost v varstvu naravne in kulturne dediščine, vsa dejavnost organizacij za varstvo pa tudi specialnih organizacij za varstvo, vedno in dobro dokumentirana. Jasno je, da smo že s to zahtevo blizu arhivski dejavnosti, dokumentacija je v veliki meri arhivsko gradivo, INDOK centri potrebujejo tehnologijo arhivske stroke.

Seveda vemo, da vse, kar smo tu v naši predstavitvi varstva naravne in kulturne dediščine tako na kratko nanizali v naši praksi tudi tako gladko in samo po sebi umevno ne teče. O vrednosti naravne in kulturne dediščine je naša javnost občasno prav katastrofalno slabo obveščena, mnoge strukture pa zavestno brezbrizne. Javnost in strokovna služba zgubljata tako obilo energije za jalove razprave in razprtije v navideznih dilemah, ali je prav, da je v planski karti zarisano npr. območje Strunjana kot območje z naravno in kulturno dediščino, ko pa vendarle tam načrtujemo tudi druge aktivnosti. Nešteti dejavniki v taki polemiki ne zmorejo niti toliko dobre volje, da bi preverili, kako malo aktivnosti naravna in kulturna dediščina izključuje in kakšen stimulans je za množico drugih aktivnosti. Nadalje nam manjka na vsakem koraku še osnovnih raziskav. Tudi odstranitev tega ali onega elementa naravne in kulturne dediščine ni rezultat pretehtanega premisleka in zgolj arhivsko varstvo nekega objekta je raje poraz stroke, kot pa rezultat zrele skupne odločitve. Kvalitetnih in premišljeno oblikovanih načrtov in sporazumov marsikdaj ne spoštujemo in se jim izogamo s pomočjo poniglavega izgovaranja na „pomankanje materialnih sredstev“. Tudi grafična in besedna dokumentacija v strokovnih organizacijah še zdaleč ni dosegla potrebnega nivoja in obsega. Osnovano je le ogrodje, izdelan je posamezen detajl, izbran mnogokrat prav na osnovi zelo subjektivnih odločitev, celota pa še vse preveč sloni na spominu posameznih delavcev in slabo urejenih zapiskih. Za vsa ta odstopanja od želene kvalitete dejavnosti so objektivni in subjektivni vzroki. Naš prikaz ni ne opravičilo napak ne obtožba dejavnosti, ki je mnogokrat naredila nemogoče — želimo le zabeležiti stanje s problemi vred.

Zaradi svojega predmeta pa zaradi svojih pravkar opisanih nalog je varstvo naravne in kulturne dediščine tesno povezano z arhivi. Strokovna služba je uporabnik arhivov. Najbrž je odveč omenjati, kako pomembne so za varstvo npr. listine, prve omembe krajev, stavbnih objektov in drugi podobni podatki. Brez takih arhivalij ne bi bilo zgodovinopisja, brez tega pa ne vrednotenja nepremičnih kulturnih spomenikov. Mogoče nam je vsem skupaj bolj zanimiva misel, ki nanjo v praksi večkrat pozabimo in sicer to, da neko kratko omembo v pisnem viru skrbna analiza stavbnega objekta, njegove rasti itd. lahko prikaže zelo plastično, jo bistveno dopolni. Res je, da je mogoče stavbni objekt raziskovati in analizirati tudi namerno, iz čiste znanstvene vne. Gotovo za to služba za varstvo naravne in kulturne dediščine ni potrebna. A navadno je mogoče objekt najbolj minuciozno analizirati prav v trenutku, ko se pripravljamo h konservatorski akciji. Ko smo npr. odstranili omet ali odprli stare odprtine, smo objekt vse drugače spoznali, kot to lahko storimo pri še tako skrbnem pregledu. Dokler je stavba ometana, vidimo

npr. mnogo manj strukture zidov, stikov zidovja, preizidav itd. To, kar velja za stare pisne vire, velja tudi za druge dokumente, do najnovejšega časa. Zmajski most v Ljubljani je bilo npr. moč vse drugače sanirati, ker je bila v pisnih dokumentih nakazana smer, kako so bile sestavljene cementne mešanice za betonske dele. Originalni gradbeni projekt za cerkev ali hišo ali železniško progo je konservatorju temelj, na katerem zgradi lahko velik del svojega predloga za sanacijo in konservacijo, čeprav seveda to ni vse. Tudi v preteklosti so izvedbo projekta priznalo in nepriznalo prilagajali.

Služba za varstvo naravne in kulturne dediščine nadalje sama ustvarja arhivsko gradivo, ki ga je treba obravnavati po arhivističnih načelih. Ob tem imamo, kot smo že rekli, v mislih vse dokumente njenega poslovanja, zlasti pa vse dokumente, ki govore o njenih posegih. Raziskovalcu kulturnih dejavnosti bo verjetno kdaj v prihodnosti zanimivo vedeti, koliko ljudi je v določenem času delalo v nekem zavodu. Zanimivo bo tudi vedeti, kakšna strokovna mnenja ali strokovne nasvete so ti ljudje dajali, kakšni so bili njihovi osebni dohodki in delavnik. Toda javna listina — prav dokument je v osnovnih potezah tisto, kar zavod hrani v dosjehih in evidencah, v fotografskem arhivu in planoteki.⁶ To gradivo lahko sicer delno nastane na osnovi publikacij, delno pa vedno nastane na osnovi živega raziskovalnega in strokovnega dela, topografij in rekognosciranj. Je *conditio sine qua non* za delovanje službe za varstvo naravne in kulturne dediščine. Menim pa, da arhivsko gledano pri tem ne gre v vseh ozirih za dokumente najvišje vrednosti. Vsekakor pa gre za visoke vrednosti pri tistih dokumentih, ki dokazujejo načrtne (in izjemno spontane) spremembe na spomenikih in objektih dediščine, in to tiste spremembe, ki jih drugače ni več mogoče spoznati. Med tako gradivo moramo šteti dnevnik posameznih konservatorskih akcij, dokumente odstranjenih ali podrtih elementov, grafične in fotografske dokumentacije snetih ometov ali poslikav, dnevnik izkopavanj (z vsemi risbami vred) in več drugega. Vse drugače je, če vemo, da je gotško okno v tej in tej koprski hiši ob koncu prejšnjega stoletja prenešeno iz te in te porušene palače, ali če vemo, da je grški napis vzdian v istem mestu prišel tja med ladijskim tovorom pred stoletjem, kakor pa če stojimo pred nemim zidom in kamnom, ko načrtujemo obnovo širše okolice. Tega se morajo zavedati na obeh straneh v dogovarjanju med zavodi in arhivi, ko pripravljajo arhivi tudi delavce v posameznih strokovnih organizacijah za pravilno skrb za arhivsko gradivo.

Naposled pa bo potrebovalo varstvo naravne in kulturne dediščine tudi mnogo arhivskega gradiva, ki še danes nastaja ali je včeraj nastalo in ga bodo arhivi sprejemali ali ga že sprejemajo od različnih družbenih subjektov. Pomembni so zlasti dokumenti, ki so izvorni in unikatni (torej izvorni arhitekturni projekti za posamezne stavbe in ne tipski projekti), projekti, ki so bili narejeni za neko določeno okolje ali zanj tudi le prilagojeni. Prav tako so pomembni projekti za spremembe v širših okoljih, v naravnem in grajenem okolju, urbani ali kulturni krajini. Kadar je tak projekt opremljen s soglasjem, mnenjem strokovne službe za varstvo naravne in kulturne dediščine, je že zagotovljen minimalni interes te stroke za trajno hranjenje dokumenta.

Opombe

1 Obsežne bibliografije tu ni možno reproducirati. Navajam le najlažje dostopna dela, ki omogočajo prvo informacijo o področju, pa tudi iskanje bolj podrobnih naslovov.

Za varstvo naravne dediščine:

VARSTVO NARAVE, 12 števil, izdaja Zavod SRS za varstvo naravne in kulturne dediščine; Inventar najpomembnejše naravne dediščine SR Slovenije, Ljubljana 1976/Z SRS VNKD); LANDSCAPE PLANNING, 12. letnikov, izdaja Elsevier Science Publishers, Amsterdam; Garten und Landschaft, Zeitschrift der Deutschen Gesellschaft für Gartenkunst und Landschaftspflege, 13 letnikov, GDW Callway, München; NATUR UND UMWELT, Zeitschrift für Ökologie und Umweltpolitik, 65 zvezkov, izdaja Bundesamt für Umwelt und Naturschutz, Bonn; VESTNIK Z SRS VNKD, štev. 6, 7, 8 in 9.

Za varstvo kulturne dediščine:

A. Reigl, Der moderne Denkmalkultus, sein Wesen und seine Entstehung, Wien 1903; M. Dvorak, Katechismus der Denkmalpflege, Wien 1916; F. Stele, ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE 23, 1928, 297 ss; VARSTVO SPOMENIKOV 1/1949 in dalje; ZBORNİK ZAŠČITE SPOMENIKA KULTURE, Beograd, 1/1950 in dalje; MONUMENTUM, Bruxelles - York 27. letnikov, konec izhajanja 1984; DEUTSCHE KUNST UND DENKMALPFLEGE, München, 1 in dalje; MONUMENTS HISTORIQUES DE LA FRANCE, Paris, 1 in dalje; STUDIEN ZU DENKMALSCHUTZ UND DENKMALPFLEGE, Wien 1

2 Nekaj pogleda v zadevne sisteme Zbirka propisa - Stalna konferencija gradova, Beograd 1968; Museum 26, 1974, 60 ss; Prvo skupno poročilo o zgodovinskih središčih, Delovna skupina Alpe-Jadran za zgodovinska središča, Ljubljana 1985

3 Sinteza, 1979 in 1984

4 Dokumenti UNESCO, prevodi najpomembnejših v slovenščino v Varstvo spomenikov 12 in 13/14; tudi La conservation des monuments d'art et d'histoire, Paris 1933, 274 ali informativni bilteni UNESCO npr. World cultural heritage.

4 Poleg slovenske strokovne literature tudi načela v zbornikih razprav kot so Per la salvezza dei beni culturali in Italia, Roma 1967 ali Denkmalpflege in Oesterreich 1945-1970 Wien 1970 in prikazi in poročila o poteku posameznih akcij v revialnem tisku, začenši z Mitteilungen der Zentralkommission für Denkmalpflege.

6 Pregledno o kategorijah potrebnih podatkov za kulturno dediščino N. Wibiral v Denkmalpflege in Oesterreich 1945-1970; za naravno dediščino Vestnik Zavoda SRS za varstvo naravne in kulturne dediščine 7, 1980.

ZUSAMMENFASSUNG

DIE ARCHIVE UND ORGANISATIONEN FÜR DEN SCHUTZ DER NATUR- UND KULTURERBSCHAFT

dr. Iva Curk

Der Schutz der Natur- und Kulturerbschaft - eine Darstellung der Grundprinzipien und Arbeitsmethoden. Die Darstellung dieser Tätigkeit als Verwender der Archive und als Schöpfer des Archivgutes. Die Grundprinzipien für die Valorisierung des Archivgutes - abgesehen davon, wo es entsteht - das eine dauernde Bedeutung hat.

ARHIVSKA PROBLEMATIKA GRADIVA ZAVODOV ZA VARSTVO NARAVNE IN KULTURNE DEDIŠČINE

Jurij Rosa

Dejavnost zavodov za varstvo naravne in kulturne dediščine (ali kakor nam še vedno zveni v ušesih staro ime - zavodi za spomeniško varstvo) je v naši družbi opredeljena kot kulturna dejavnost posebnega družbenega pomena in za to področje dela v kulturi imamo pri nas že tudi dokaj utrjeno mrežo zavodov, ki se s to službo ukvarjajo. Naloge varstva naravne in kulturne dediščine opravljajo regionalni zavodi za varstvo naravne in kulturne dediščine kot samostojne strokovne organizacije in Zavod SRS za varstvo naravne in kulturne dediščine kot republiška upravna organizacija.

V svojem prispevku se ukvarjam le z regionalnimi zavodi, ki spadajo pod pristojnost pokrajinskih oziroma zgodovinskih arhivov, zlasti na primeru Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Gorica v Novi Gorici, ki je v arhivski pristojnosti Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici.

Zaradi majhnega števila tovrstnih ustanov v Sloveniji tisti arhivi, ki so valorizirali ustvarjalce gradiva in imajo na svojem območju ustvarjalca iz te panoge kulturne dejavnosti najbrž niso dvomili o tem, da je potrebno zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine vnesti v seznam tistih družbenih pravnih oseb, od katerih bodo prevzemali arhivsko gradivo. Specifična narava in vrsta dejavnosti ter vloga ustvarjalca v regiji, občini pa tudi v posameznem kraju, kjer je zavod prisoten s svojo služ-

bo, sta samo dva važnejša elementa vrednotenja kot dovolj močan argument, da se proglasi zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine za ustvarjalca arhivskega gradiva, ki ima značaj zgodovinskega spomenika.

Ni naša naloga raziskovati in ugotavljati, zakaj je sedanje stanje mreže zavodov za varstvo naravne in kulturne dediščine tako kot je, navedemo lahko le ugotovitev, da se razteza dejavnost zavodov na območja, ki ga s svojo službo pokriva več arhivov. Npr.: Zavod za varstvo pokriva območje, na katerega s svojo pristojnostjo posegajo trije arhivi (Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, Pokrajinski arhiv Koper in Zgodovinski arhiv Ljubljana). Obseg območja, kamor sega dejavnost takega ustvarjalca gradiva, sicer ne prinaša takega problema v zvezi s formiranjem oziroma pripadnostjo nastajajočega fonda gradiva temu ali onemu arhivu, saj gre za gradivo, ki nastaja na sedežu zavoda in se tam tudi hrani. Pomembno je pač to, da bo uporabnik arhivskega gradiva spomeniškovarstvene službe (ko bodo arhivi nekoč prevzeli to gradivo), vedel, v katerem arhivu iskati podatke za spomenik oziroma znamenitost na lokaciji, ki ga bo pač zanimala.

Pri posameznih arhivskih zavodih v Sloveniji sem se pozanimal, koliko je bilo dosedanjih stikov s spomeniškovarstvenimi organizacijami v smislu nalog, ki jih opravljajo arhivi v zvezi s prehodom dela dokumentarnega gradiva v arhivsko gradivo ter prevzemanjem in strokovno obdelavo arhivskega gradiva.

V času po izidu Zakona o naravni in kulturni dediščini ter pravilnikov, ki urejajo arhivsko dejavnost se še noben arhiv ni ukvarjal s spomeniškovarstveno organizacijo na svojem območju. Kar je bilo stikov, so bili še

v času veljavnosti starejše zakonodaje, pred 15 in več leti.

Tako je Arhiv SR Slovenije za potrebe svojih evidenc ugotovil pri Zavodu za spomeniško varstvo SRS ustvarjalce gradiva še iz časa stare Jugoslavije, in sicer Spomeniškega urada od 1920. dalje, Spomeniškega referata pri banski upravi od 1929 dalje ter od 1945 Zavoda za varstvo in znanstveno proučevanje kulturnih spomenikov in prirodnih znamenitosti, kasneje preimеноvanega v Zavod za spomeniško varstvo SRS, zdaj Zavod SRS za varstvo naravne in kulturne dediščine. Ugotavljal je že tudi, kakšne zvrsti gradiva so nastajale. Zgodovinski arhiv Ljubljana je dajal ljubljanskemu regionalnemu zavodu za spomeniško varstvo predloge za ureditev njihovega gradiva ter ugotovil tudi nekatere zvrsti gradiva v sklopu strokovne dokumentacije.

Predhodnik Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici, to je bil Zavod za varstvo arhivskega gradiva pri Skupščini občine Nova Gorica, je ob obisku spomeniškovarstvene organizacije v Novi Gorici ugotavljal območje njene pristojnosti, stanje urejenosti in materialnega varstva gradiva, zabeležil pa je tudi nekaj zvrsti gradiva.

Noben od arhivov v Sloveniji še nima v svojih depojih nikakršnega gradiva zavodov, zato seveda ne moremo še govoriti o kakih izsledkih strokovne obdelave gradiva tovrstnih ustvarjalcev.

Iz dokumentacije arhivov je tudi moč ugotoviti, da se arhivski delavci, ki pokrivamo to področje še nismo ukvarjali z delom na valorizaciji dokumentarnega gradiva zavodov za varstvo naravne in kulturne dediščine, zlasti strokovne dokumentacije, ki nas najbolj zanima.

Najprej moramo natančneje spoznati, kakšno gradivo in kje nastaja v zvezi s spomeniškovarstveno dejavnostjo, potrebno je poznati razvoj poslovnih opravil, iz katerih izhaja dejavnost in s tem tudi nastajanje dokumentarnega gradiva, in sicer pri vseh tistih skupnostih, organih in ustanovah, ki se s to dejavnostjo ukvarjajo oziroma jih to področje na različne načine zadeva.

Če pregledamo, kakšna opravila je nalagala zakonodaja za izvajanje spomeniškovarstvene dejavnosti ter kdo se je z njimi ukvarjal v preteklosti, ugotovimo, da je bilo to področje več ali manj v rokah centraliziranih upravnih organov do nastanka samostojnih zavodov za spomeniško varstvo kot strokovnih organizacij po 2. svetovni vojni. Zato je seveda tam tudi pričakovati gradivo, ki je nastajalo v zvezi z delom za zaščito in ohranjanje spomenikov in znamenitosti.

Tudi za Goriško, ki je do 1918 spadala pod Avstrijo, so veljali ukrepi, ki jih je predvidevala zakonodaja iz leta 1749 ter dekreti iz let 1782 in 1812, Centralna komisija za proučevanje in hranjenje stavbnih spomenikov na Dunaju, ustanovljena 1850, pa je postavila temelje za spomeniško varstvo. Kakšne sledi je v arhivskem gradivu pustilo delo te komisije in njenih naslednikov (Spomeniškega sveta in Spomeniškega urada na Dunaju), do konca avstrijske oblasti nad našimi kraji, bo treba ugotoviti, kljub temu, da se je spomeniškovarstvena služba za Goriško zanemarjala.

Za čas italijanske oblasti nad našimi kraji med obema vojnama je značilno, da je italijanski spomeniškovarstveni zakon rigorozno upošteval vse spomeniško varstvene objekte v državi, praktično pa so se ta načela izvajala le v italijanskih provincah, v naših krajih pa tedaj, ko je šlo za objekte italijanskega kulturnega

kroga, priče kulturne preteklosti našega ljudstva pa je italijanska spomeniškovarstvena služba zanemarjala.

Tudi za ta čas se pojavlja vprašanje evidentiranja gradiva te službe v italijanskih arhivih.

Posredno sicer včasih vendarle naletimo na kak dokument, ki priča o zastopanosti te službe tudi pri nas, in sicer se tu pa tam nahajajo taki spisi pri gradivu občin oziroma okrajev iz časa avstrijske in italijanske oblasti.

Več vprašanj se seveda zastavlja pri nastajanju gradiva spomeniškovarstvene službe v bližnji preteklosti, v času po 2. svetovni vojni. Prvi spomeniškovarstveni zakon iz leta 1948 je predvideval za okrajna območja le referente pri okrajnih upravnih organih. Poverjeništvu za prosveto goriške oblasti je 1949 pooblastilo referenta za kulturo in imetnost, da na terenu, ki se je formiral kot goriški okraj, raziskuje, zbira, dobavlja, odkupuje, odvaža ali samo zavaruje in zaščiti kulturne spomenike, umetnine, stare listine in knjige, narodopisne in narodoslovne predmete in tudi prirodne znamenitosti. Nekaj tega dela je bilo tudi opravljenega.

Pri urejanju in odbiranju gradiva okrajnega ljudskega odbora je zato treba biti pozoren, da se ohrani tiste dokumente, ki se nanašajo na „pionirske korake“ spomeniškovarstvene dejavnosti po osvoboditvi in se znotraj takega fonda pojavljajo. Pri pregledovanju neodbrnega gradiva v fondu upravnega organa za goriški okraj sem ugotovil, da so se ohranili zapisniki stanja na terenu, ki jih je referent v obliki poročil pošiljal okrajnemu upravnemu organu. V njih najdemo že tudi prve zbirne splošne popise kulturnih spomenikov za posamezne kraje pa tudi dokumente v obliki zapisov, kjer je glavna zadeva pobuda referenta, naslovljena na pristojni upravni organ, da bi se vzpostavila trdnjša osnova spomeniškovarstvene službe ter navodila referenta o najnujnejših ukrepih za zaščito spomenikov, naslovljena na tiste krajevne in kasneje občinske ljudske odbore, ki imajo na svojem območju kulturne spomenike, potrebne zavarovanja. Te dokumente ponavadi sicer najdemo tudi v fondih krajevnih oziroma občinskih ljudskih odborov, ki pa največkrat niso ustvarili novega gradiva, iz katerega bi bilo razvidno, kako so spomeniškovarstvene zadeve reševali.

Prvi povojni spomeniškovarstveni zakon je predvideval odločbe o varstvu določnega kulturnega spomenika ali prirodne znamenitosti, ki jo na predlog republiškega zavoda izda minister za prosveto LRS in se pošlje lastniku, posestniku ali upravitelju spomenika oziroma znamenitosti. Pravnomočne odločbe, s katerimi so bile razglašene za zavarovane določene nepremičnine, je hranilo pristojno okrajno sodišče, ki je tudi v zemljiški knjigi zaznamovalo zavarovanost nepremičnine.

Za to prvo obdobje spomeniškovarstvene dejavnosti po osvoboditvi je treba pri strokovni obdelavi gradiva tistih fondov, kjer so v dokumentih ostale sledi dela na spomeniškovarstvenem področju nujno upoštevati kriterij časa nastanka, ravno tako pa tudi kriterij obsega gradiva. Redki dokumenti so dragoceni za spoznavanje začetkov spomeniškovarstvene službe na našem območju po osvoboditvi in ni dvoma, da jih mora arhivist ohraniti kot arhivsko gradivo, in sicer v fondu okrajnega upravnega organa, v fondih nižjih upravnih organov pa praviloma ne, ker kaže tudi upoštevati kriterij dupliranja enakih dokumentov in podatkov.

Od leta 1956 do 1959 se je s spomeniškovarstvenimi

vprašanji ukvarjala komisija za varstvo spomenikov pri svetu za prosveto in kulturo Okrajnega ljudskega odbora Gorica, od leta 1957 pa je deloval referat za spomeniško varstvo pri Goriškem muzeju in ta je od leta 1959 do ustanovitve samostojnega zavoda za spomeniško varstvo v Novi Gorici leta 1962 opravljal strokovne zadeve spomeniškega varstva v goriškem okraju.

V tem času se obseg gradiva, ki se nanaša na to službo veča in z njim posluje več ustvarjalcev, pri katerih se gradivo tudi ohranja. Zakonodaja iz leta 1958 namreč že bolj natančno opredeljuje opravila in naloge okrajnih upravnih organov za spomeniško varstvo in zavodov ali drugih ustanov, ki naj se formirajo kot okrajne strokovne organizacije. Strokovne naloge se po tej zakonodaji začnejo ločevati in osamosvajati od nalog upravnega organa, pristojnega za kulturo.

Določene so pravice in dolžnosti, ki so jih pristojni državni in družbeni organi upravičeni in dolžni izvršiti ter dolžnosti in omejitve pravic vsakokratnega lastnika, posestnika, upravitelja ali kakega drugega upravičenca do spomenika.

Pristojni državni organi, o katerih je govora v zakonodaji, so bili na okrajnem nivoju: upravni organ za spomeniško varstvo v okviru sveta za prosveto in kulturo, upravni organ za urbanizem oziroma gradbeni upravni organ.

Upravni organ za spomeniško varstvo je odločal, potem ko je dobil mnenje strokovne organizacije, kateri premični in nepremični predmeti so spomeniki, ob katerih pogojih so dostopni javnosti, o dovoljenju za izvoz ali premestitev spomenika, raziskovalnju spomenika in podobno. Upravni organ za urbanizem oziroma gradbeništvo pa se ukvarja z opravili v zvezi z izdajami urbanističnih in zazidalnih načrtov ter gradbenimi dovoljenji, ki zadevajo tudi spomeniška območja oziroma posamezne objekte.

V zapisnikih sej sveta za prosveto in kulturo pri Okrajnem ljudskem odboru najdemo različne zadeve, ki se tičejo spomeniškega varstva: razprave o ureditvi kulturnih spomenikov, formiranju komisij za zbiranje podatkov o zgodovinskih spomenikih na območju občin, tudi že razprave o zaščiti naravnih znamenitosti, odločbe o zavarovanju spomenikov, prošnje lastnikov za obnovo spomenikov in odločbe — soglasja za obnovo spomenikov skupaj s strokovnimi mnenji Goriškega muzeja ali pa tudi republiškega zavoda. Del omenjenega gradiva se pojavlja še na več mestih: pri Goriškem muzeju kot strokovni organizaciji na našem območju (ker samostojni zavod še ni bil ustanovljen) in seveda pri čedalje več lastnikih ali upraviteljih spomenikov, ker je šlo za vedno več neposrednih spomeniškovarstvenih posegov. Ti so porajali tudi dokumentacijo, ki so jo ustvarjali ali prejeli tudi lastniki oziroma upravitelji — to pa so največkrat Občinski ljudski odbori, na področju katerih so spomeniki, civilnopravne osebe (župnijski uradi), družbenopolitične organizacije, društva in lastniki — posamezniki.

V celoti vzeto je nastalega gradiva v zvezi z upravno dejavnostjo za področje spomeniškega varstva že nekoliko več, enako gradivo pa se tudi hrani pri več imetnikih. Da se izognemo prevelikemu dupliranju gradiva, je bržkone najbolj primerno, da ga odberemo kot arhivsko gradivo v fondu Okrajnega ljudskega odbora, ker bomo že zaradi narave dejavnosti in pristojnosti dobili v tem fondu skupaj največ gradiva s tega področja.

Ob tej upravni dejavnosti pa ugotavljamo, da je zakonodaja leta 1958 konkretnije določila opravila okrajne strokovne organizacije za spomeniško varstvo. Ta so obsegala dajanje predlogov upravnemu organu o razglasitvi spomenikov in predlogov za ukrepe v zvezi z vzdrževanjem spomenikov, strokovno nadzorovanje izvrševanja določb zakona in dajanje predlogov za odpravo nepravilnosti ter skrb za opravljanje konservatorskih del na spomenikih in znamenitostih.

V zvezi s temi opravili se je začela tudi sistematičnejše izdelovati strokovna dokumentacija pri referatu za spomeniško varstvo Goriškega muzeja. Ker zakonodaja ni predpisovala, kako naj se izdeluje in vodi strokovna dokumentacija, strokovnega dela pa je bilo čedalje več, so začeli strokovni delavci spomeniškega varstva ustvarjati nekatere zvrsti gradiva, ki so postajale osnova za čimbolj popolno strokovno dokumentacijo, nujno potrebno ob razvijajočih se zahtevnih nalogah spomeniškovarstvene službe. Izdelovati so začeli kartoteke in fototeke, kar je bilo povezano z intenzivnejšim evidentiranjem spomenikov ter znamenitosti iz njihovega stanja, ustvarili so tudi obsežno topografsko gradivo NOB ter začeli z izdelavo obsežnejših študij — elaboratov za konkretne spomeniškovarstvene posege.

Dokumentacija se je izpopolnjevala, ko so tudi novi zakoni iz leta 1961, 1965 in 1981 razširili naloge regionalnih zavodov in jih natančneje določili.

Omenjeni zakoni so pustili upravnim organom le manjše število opravil v zvezi z varstvom naravne in kulturne dediščine, vendar zaradi večje skrbi za varstvo le-te narašča število zadev v gradivu upravnih organov. Ker se okrajni upravni organi razformirajo, preidejo te pristojnosti na občinske upravne organe.

Tako imamo opravka z gradivom občinskih upravnih organov, ki je večinoma še na terenu in ga bo treba še prevzemati.

Pri pregledu dokumentarnega gradiva enega od teh je bilo ugotovljeno, da prejemajo v reševanje gradivo, ki se tiče spomeniškovarstvene dejavnosti poleg za kulturo pristojnega organa npr. še organi za občno upravo, za družbeni plan in finance, za gospodarstvo, za notranje zadeve in seveda za urbanizem in gradbene zadeve.

Pri navodilih za odbiranje arhivskega gradiva občinskih upravnih organov bo potrebno konkretizirati ustvarjalcem napotke za odbiranje, ker se med posameznimi šiframi zanesljivo pojavlja enako gradivo.

Najnovejša zakonodaja predvideva tudi sodelovanje zavodov zlasti z organizacijami in samoupravnimi interesnimi skupnostmi za kulturo, vzgojo in izobraževanje, raziskovanje, urbanizem in komunalne dejavnosti, turizem in še druga področja dela pri načrtovanju in izvajanju nalog, ki imajo pomen za varstvo naravne in kulturne dediščine.

Pri podružbljanju varstva te dediščine se nujno pojavlja, zaradi potrebe po obveščanju, kopičenje enakega dokumentarnega gradiva pri različnih ustvarjalcih in imetnikih gradiva. Npr. Samoupravne interesne skupnosti za kulturo prejemajo od zavodov tudi letne plane in poročila o delu. V pismenih navodilih za odbiranje pri njih so predvideni kot arhivsko gradivo za prevzemanje tudi letni plani in poročila izvajalcev. Tukaj bo treba upoštevati določilo pismenega navodila zanje, ki pravi, da se ne odbira razmnoženo gradivo drugih družbenih pravnih oseb, ki jih dobijo v vednost.

Te zvrsti gradiva naj bi odbrali tam, kjer so nastale — torej pri izvajalcu — zavodu poleg ostalega gradiva splošnega poslovanja, ki je že standardno arhivsko gradivo (splošni akti, zapisniki sej, itd.).

Preostane še predstavitev tistih tipičnih vrst dokumentarnega gradiva zavoda, ki nastajajo pri strokovnih opravilih Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine v Novi Gorici, ki opravlja svoje delo kot samostojna strokovna organizacija od leta 1962.

Temeljna ugotovitev je, da predstavlja večino gradiva spisovna dokumentacija, ki je vodena na posebnih obrazcih, zraven pa je tudi veliko fotografskega gradiva in načrtov. Lahko bi rekli, da je pravzaprav slikovna zvrst gradiva bistvenega pomena, ker še najbolj verodostojno kaže značilnosti nekega spomenika ali znamenitosti, njegovo spomeniškovarstveno zanimivost oziroma pomen.

Osnovna shema, morda bi lahko rekli ureditveni načrt dokumentarnega gradiva, se veže na vsebinska strokovna področja, in sicer naslednja:

- umetnostnozgodovinski spomeniki,
- spomeniki 1. svetovne vojne in spomeniki NOB,
- arheološki spomeniki,
- etnološki spomeniki,
- tehnični objekti,
- naravne znamenitosti.

Znotraj teh strokovnih področij se dokumentacija vodi po občinah in v okviru teh po imenu krajev.

Omeniti velja, da je za področje tehničnih objektov in naravnih znamenitosti dokumentacija šele v nastajanju in jo je še razmeroma zelo malo. Pri naravnih znamenitostih težijo k temu, da bi bili glavni določilni elementi znamenitosti in s tem tudi ureditve dokumentacije geografske koordinate lokacije.

Prvi dokument o nekem evidentiranem spomeniku ali znamenitosti, ki najprej nastane, je *obrazec*, na katerem najdemo naslednje podatke: ime kraja, spomenika ali znamenitosti, številka objekta in avtor, ki ga je evidentiral. Zraven je priložena fotodokumentacija-kontaktne kopije objekta z različnih strani, ki najbolj predstavijo značilnosti spomenika ali znamenitosti; dodan je tudi zelo sumaren opis za vsak posnet del objekta.

Opisano bolj popoln je poseben karton, kjer je ob imenu spomenika in kraja, kjer se nahaja natančnejši opis spomenika s poudarkom na posebnih kvalitetah spomenika. Priložen je še poseben karton z navedbo literature o obravnavanem spomeniku.

Tako imenovani *evidenčni list* je enoten obrazec, ki pa se vodi posebej za arheološke spomenike, umetnostnozgodovinske, tehnične in etnološke spomenike, posebej za spomenike NOB in posebej za naravne znamenitosti. Evidenčni list za arheološke spomenike ter evidenčni list za umetnostnozgodovinske, etnološke in tehnične spomenike pa tudi za naravne znamenitosti ima v glavnem iste rubrike za naslednje podatke: občina, kraj, krajevna skupnost, ledinsko ime (pri naravnih znamenitostih), spomeniška enota, oznaka objekta ali območja, vrsta spomenika, številke koordinat (pri naravnih znamenitostih), lastnik ali uporabnik, katastrska občina, parcelna številka, številka zemljiškoknjižnega vložka, čas nastanka spomenika (pri naravnih znamenitostih to odpade), stanje ohranjenosti, sedanja namembnost, utemeljitev spomenika (znanstvena, kulturno-vzgojna, zgodovinska, dokumentarna, ekološka, krajinsko-oblikovna, prostorska izrazna, estetska, gospodarska, pri-

čevalna, čustvena vrednost, izjemnost-redkost, značilnost-tipičnost), opisna spomeniška oznaka, oznaka kategorije in varstvenega režima, predlog načina varovanja in stopnja nujnosti zaščite.

Ob vseh teh rubrikah, ki jih izpolnjujejo po nekakšnih tipskih merilih, je zraven še nekoliko podrobnejši opis spomenika.

Nekoliko drugačni so evidenčni listi za spomenike NOB. Tam zveemo za ime spomenika, kraj, krajevno skupnost, ožjo lokacijo, parcelno številko, lastnika, datum odkritja, avtorja načrta, avtorja napisa na spomeniku, kdo ga je financiral, stanje spomenika ter varstvene predloge.

Za pomembnejše objekte in objekte v nevarnosti je priložena k tem evidenčnim listom tehnična dokumentacija — načrti, in sicer izmere tlorisa, prereza in fasade objekta, ki se hranijo v posebnih dosjejih, ločeno po posameznih strokovnih področjih.

Vsi ti evidenčni listi so neke vrste matični listi spomenika.

Na podlagi te dokumentacije ovrednotijo spomenike in znamenitosti v okviru posamezne občine in sicer za vsa strokovna področja. Nastanejo nekakšni zbirni elaborati s podrobnimi opisi spomenikov in znamenitosti, njihovim ovrednotenjem, priloženo fotodokumentacijo in načrti, ki postanejo sestavni del prostorskih planov posameznih občin. To so obsežni zvezki in so jim iz zbirke evidenčnih listov priložene kopije le-teh za tiste spomenike, ki so bili selekcionirani.

Slovenski spomeniškovarstveni delavci so se odločili, da izdelajo za tiste spomenike in znamenitosti, ki jih je kot take razglasil pristojni upravni organ, enoten obrazec, ki vsebuje naslednje podatke: ime spomenika oziroma ledinsko ime znamenitosti, ime katastrske občine, število zemljiškoknjižnega vpisa, parcelno številko, kratek opis vrste spomenika, ime lastnika in njegov naslov, vrsto lastnine, ime imetnika pravice uporabe in njegov naslov, ime kraja, ulice in hišne številke ter občine, kjer se spomenik nahaja, nadmorsko višino, površino, koordinate, čas nastanka in slog izdelave spomenika, avtorja spomenika, namembnost, ovrednotenje spomenika (posebne kvalitete), obliko in režim varovanja ter podrobnejši opis spomenika. Priložena je fotografija in katastrska kopija nahajališča.

Posebna zvrst gradiva pri novogoriškem zavodu je nastala po hudem potresu leta 1976, ki je poškodoval tudi del naše naravne in kulturne dediščine, in sicer tako imenovani *popisniki potresne škode*. To so posebni obrazci, kjer najdemo poleg osnovnih podatkov o vrsti spomenika, njegovem izvoru, lokaciji, lastništvu ter stanju pred potresom še podatke o posledicah potresa (vrste poškodbe, stopnja prizadetosti, morebitna sprememba spomeniškega statusa, ocena stroškov obnove). Poleg teh popisnikov so še posebni dosjeji, kjer so zbrani natančnejši opisi prizadetih objektov na potresnem območju in predlogi za njihovo sanacijo.

Potek akcij za restavratske posege se odraža v dokumentarnem gradivu tako, da se izdelava program posega, ki je tudi finančno ovrednoten — zato tudi v računovodskem sektorju nastaja gradivo, iz katerega izvemo, koliko sredstev je bilo vloženih v katerega od spomenikov in na kakšen način je financiranje potekalo.

O samih restavratskih posegih nastajajo posebni delovodniki poteka akcije po posameznih fazah.

Veliko gradiva nastaja v zvezi z dajanjem pojasnil in

nasvetov občanom in pravnim osebam pri spoznavanju in varovanju naravne in kulturne dediščine. Na podlagi prijave za poseg v nek konkreten objekt, ki jo od lastnika ali upravitelja prejmeta zavod in občinski upravni organ in na podlagi ogleda dotičnega objekta ali območja, ki ga izvrši komisija spomeniškovarstvenih delavcev, nastanejo krajši zapisniki oziroma mnenja o upravičenosti ali neupravičenosti posega, nakar sledi sklep o ugotovitvah spomeniško varstvene službe, ki ga prejmeta stranka in upravni organ.

Zavod nima akta, ki bi določal roke hranjenja za strokovno dokumentacijo. Tukaj prihaja v poštev načelo o izkušnjah uporabe dokumentarnega gradiva pri poslovanju. Te izkušnje peljejo v smer ugotovitve, da ima to gradivo zelo dolgo, če že ne trajno operativno vrednost za ustvarjalca.

Čaka nas delo na valorizaciji tega gradiva z vidika njegovega trajnega pomena za znanost in kulturo, torej tudi izdelava pismenega navodila za odbiranje arhivskega gradiva pri zavodu.

Če upoštevamo splošne kriterije valorizacije dokumentarnega gradiva, lahko najbrž rečemo, da nas analiza podatkov, ki jih vsebujejo našete zvrsti gradiva pripelje k ugotovitvi, da je njihova vsebina tako pomembna, da bo potrebno kar precejšen del strokovne dokumentacije vnesti v pismeno navodilo za odbiranje, ki bo določalo seznam arhivskega gradiva za prevzem v arhiv.

Naloge zavoda pri varstvu naravne in kulturne dediščine že zdaj privabljajo številne uporabnike njihovega dokumentarnega gradiva — umetnostne zgodovinarje, etnologe, geografse, arheologe, zgodovinarje, arhitekta, urbaniste, kmetijske, gozdarske in ekološke strokovnjake.

Kriterij časa nastanka gradiva zavoda najbrž ne bo odigral kake pomembnejše vloge pri valorizaciji, ker ni bilo večjih sprememb v razvoju spomeniškovarstvene službe, ki bi bistveno vplivale na večji znanstveni in kulturni pomen nastalega gradiva, saj zavod deluje še razmeroma malo časa in ni doživljal večjih sprememb načina delovanja. V celoti bi pa kazalo posebej vrednotiti gradivo, ki je nastajalo v času, ko zavod še ni bil formiran kot samostojna strokovna organizacija, ampak so se strokovna opravila vršila pri Goriškem muzeju. Posebno obravnavo pri valorizaciji bo terjalo tudi gradivo, ki je nastajalo ob izrednih dogodkih, ki so v nekaterih območjih specifično vplivali na stanje varstva narave in kulturne dediščine, kar je porodilo posebno vrsto dokumentacije (npr. potres).

Kriterij dupliranja enakega gradiva je seveda najbolj prisoten v povezavi z gradivom pri upravnih organih in samoupravnih interesnih skupnostih ter lastnikih oziroma upraviteljih spomenikov ali znamenitosti (ti namreč hranijo od strokovne dokumentacije predvsem strokovna mnenja zavoda o posegih na spomeniku ali znamenitosti, elaborati pa so tudi sestavni del gradiva prostorskih planov upravnega organa). Sicer pa je večina strokovne dokumentacije omejena na delokroge samega zavoda in se koncentrira in hrani le pri njem. Mogoč bi bil primer dupliranja gradiva na relaciji regionalni zavod in republiški zavod, vendar se v praksi ne dogaja, da bi regionalni zavod pošiljal izvode katere od zvrsti strokovne dokumentacije, ki jo sam ustvarja, na republiški zavod.

Pač pa je v strokovni dokumentaciji več primerov ponavljanja in sumiranja podatkov. Različni, prej predstav-

ljeni evidenčni kartoni vsebujejo več enakih ali podobnih rubrik z mnogimi ponavljajočimi se podatki. Lahko bi sicer določili zadnjo fazo v procesu ponavljanja in sumiranja podatkov, ki ustvari najpomembnejše dokumente z obsegajočimi podatki za čimveč raziskovalnih potreb — to bi lahko bili že omenjeni elaborati, ki vsebujejo obsežne zbirne podatke, vendar le za selekcionirane spomenike in znamenitosti, ne zajamejo pa tudi vseh podrobnejših podatkov iz posameznih evidenčnih listov in drugih zvrsti gradiva.

Avtor gradiva kot element valorizacije bi bil morda pomemben pri pretresu vrednosti posameznih elaboratov, ki so že prave študije, vendar bodo zagotovo vsi elaborati, zaradi pomena in vsebine, spoznani kot arhivsko gradivo, ne glede na to, kdo jih je napisal.

Obseg in ohranjenost gradiva nista problematični pri valorizaciji gradiva zavoda. Količina gradiva je razmeroma majhna, ohranjenost pa stoddostna, ker ni bilo nobenega uničenja.

Vzročni kriterij bi kazalo upoštevati pri odbiranju strokovnih mnenj o posegih na spomenikih; tega gradiva je namreč razmeroma veliko in vsekakor ne bi mogli reči, da bi kaj izgubili, če bi odbrali le posamezne primerke za nekatere objekte, morda po teritorialnem principu. S stališča ostalih značilnosti gradiva je treba opozoriti na večje količine fotografskega in risane gradiva, ki ga je težje ovrednotiti s stališča umetniškega pomena, vsekakor pa gre za koncentrirano zbirko fotodokumentacije spomenikov in znamenitosti z različnih zornih kotov, kakor tudi načrtov objektov, za kar ni dvoma, da je to gradivo izredno zanimivo za potrebe znanosti in kulture in ima zatorej lastnosti arhivskega gradiva.

Poskusi valorizacije so tu le bežno nakazani. Vsekakor bo treba še natančnejšega študijskega pristopa pri izdelavi pismenega navodila, kjer bo določeno tisto dokumentarno gradivo zavoda, ki ima lastnosti arhivskega gradiva in ki ga bo prevzemal arhiv.

Ko govorimo o prevzemanju pa je treba tudi opozoriti, da je rok za izročitev arhivskega gradiva arhivu (10 let od nastanka, kakor se predvideva po zakonu za ustvarjalce arhivskega gradiva s področja družbenih dejavnosti) odločno prekratek in bi ga kazalo podaljšati.

Čeravno se zakonodaja o prevzemanju tolmači tako, da dolgotrajna uporabnost gradiva pri poslovanju ne obvezuje imetnika, da ga ne bi odbral, ko prejme pismeno navodilo in ga izročil arhivu, najbrž v praksi prevzemi arhivskega gradiva zavoda še dolgo ne bodo možni, ali pa se bo treba odločiti za rešitve kopiranja gradiva za potrebe ustvarjalca, da bi arhiv lahko prevzel originale.

Literatura

- Ana Zaleteľ, Zgodovinski pregled zakonodaje o spomeniškem varstvu in o arhivih, Arhivi, letnik III, št. 1–2, Ljubljana, 1980, str. 29–39
 Antoša Leskovec, Organizacija družbenih služb po osvojitvi, Arhivsko gradivo v Sloveniji po osvoboditvi, Ljubljana 1978, str. 128–129
 Emil Smole, Kulturni spomeniki in spomeniška služba, Goriški zbornik, 1968, str. 94–98
 Razvoj spomeniškega varstva na Primorskem, Problematika spomeniškega varstva v goriškem okraju. Tipkopis v Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici

SOMMARIO

LA PROBLEMATICA ARCHIVICA DEL MATERIALE DEGLI ISTITUTI PER LA TUTELA DELL'EREDITA NATURALE E CULTURALE

Jurij Rosa

Gli impiegati negli archivi sloveni non abbiamo che poche esperienze sulla problematica archivistica degli istituti per la tutela dell'eredita naturale e culturale. Parecchi anni fa, quando la vecchia legislazione archivistica era ancora in vigore, alcuni archivi hanno già stabilito qualche contatto con l'istituto nel suo territorio. Constatavano lo stato della tutela materiale e della regolarità del materiale documentario ed alcune specie del materiale appartenente a questo istituto.

Esaminando lo sviluppo dell'attività della tutela dei monumenti nel passato, dei lavori sovrapposti dalla legislazione per l'esecuzione di questa funzione facciamo la conoscenza dei vari possessori del materiale, delle specie e della quantità del materiale riguardando la tutela dei monumenti. Bisogna considerarlo quando si valorizza e seleziona il materiale archivistico dei vari fondi tenuti già nell'archivio.

Il lavoro principale ci spetta nella valorizzazione del

materiale documentario raccolto dall'istituto per la tutela dell'eredita naturale e culturale. In questo contesto dobbiamo tener conto anche della valorizzazione e selezione del materiale documentario degli altri possessori ai quali riguarda la stessa problematica (organi amministrativi, comunità d'interesse autogestite etc.).

La maggior parte della documentazione professionale – sull'esempio dell'istituto regionale per la tutela dell'eredita naturale e culturale a Nuova Gorizia – è rappresentata dalla documentazione scritta registrata sui moduli speciali, però ci si trova anche molto materiale – disegno (fotografie, piani). Il materiale è sistemato secondo i settori professionali (monumenti artistico-storici, monumenti della prima guerra mondiale e monumenti della lotta nazionale per la liberazione, monumenti archeologici, monumenti etnologici, oggetti tecnici, curiosità naturali). Nel determinare il materiale archivistico dobbiamo tener conto dei vari criteri, anzitutto del criterio del ripetere e del sommare dei dati delle varie specie della documentazione professionale. La maggior parte della documentazione professionale assumerà le qualità del materiale archivistico il quale sarà preso nell'archivio appena compiute le indicazioni scritte e selezionato il materiale archivistico. Tuttavia sarebbe opportuno di prolungare il termine della consegna del materiale archivistico a causa dell'uso a lungo termine di questo materiale dal suo creatore.

Uredništvo portala SIstory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

DOKUMENTARNO IN ARHIVSKO GRADIVO OSREDNJE KNJIŽNICE SREČKA VILHARJA V KOPRU

Maruša Zagradnik

Namen referata je prikazati dokumentarno in arhivsko gradivo Osrednje knjižnice Srečka Vilharja v Kopru. Pri tem se omejujem na specifično gradivo knjižnice, kajti tisti del gradiva, ki ga lahko označimo kot splošno, nastaja tudi pri drugih družbenih pravnih osebah in so kriteriji za vrednotenje tega z arhivskega vidika že izdelani (to so: samoupravni akti, računovodska in kadrovska dokumentacija, delovanje samoupravnih organov ipd.). Neizdelani pa so kriteriji za tisti del gradiva, ki nastaja pri osnovni dejavnosti knjižnic, t.j. pri njenem delu s knjigami in bralci.

Arhivsko gradivo, na podlagi katerega bi lahko natančno ugotovili letnico ustanovitve knjižnice, imenovane Biblioteca Civica, ni ohranjeno. Iz gradiva, ki ga hrani Pokrajinski arhiv Koper¹ je razvidno le, da so o njeni ustanovitvi razpravljali že leta 1864. Tudi avtorji dosedanjih obravnav te problematike navajajo različno leto ustanovitve: Srečko Vilhar v Prerezu zgodovine sloven-

skih knjižnic in knjižničarstva na Primorskem² navaja leto 1868, Miroslav Pahor pa v prispevku Mestna knjižnica v Kopru³ šteje za ustanovitveni dokument sklep Mestnega sveta (Consiglio Comunale) z dne 12. januarja 1882, po katerem mora mestni pisar popisati v inventarno knjigo vse knjige, ki so bile v prostorih mestne občine.

V tej inventarni knjigi, ki je bila napisana še istega leta, je pisar Adriano Pazdera popisal knjige, arhivsko gradivo, ki se je hranilo v istih prostorih, ter nekaj muzejskih predmetov. Arhivsko gradivo je štel za knjige (če je bilo vezano v knjige ali zvezke), ostalo arhivsko gradivo je imenoval zavoje (pacchi).

Leta 1893 je knjižnica dobila bibliotekarja prof. Francesca Majerja, ki je ločil arhivsko gradivo od knjižnega in napisal inventar arhivskega gradiva (objavljen v Kopru 1909), inventar knjig in inventar brošur. Poleg inventarne knjige je vodil abecedni imenski in stvarni katalog. Za brošure je vodil abecedno-imenski katalog.

Maja 1939 je prof. Majer umrl. V knjižnici ga je nasledil prof. Benedetto Lonza. Ta je začel pisati novo inventarno knjigo, ki pa je do leta 1952, ko je zapustil Koper, ni dokončal. Bibliotekar Lonza je namreč spomladi leta 1952 pobegnil v Trst, arhivsko gradivo Biblioteche Civiche pa je bilo pred tem skoraj v celoti

uničeno. Po begu Benedetta Lonze v Trst, je ... „Mestni ljudski odbor dal komisijsko odprieti prostore stare knjižnice. Komisija je ugotovila naslednje: V peči so bili ostanki arhiva knjižnice, skoraj povsem zgleneli in popolnoma neuporabni. Na kartotečnih listih so bile zamnjane signature, tako da večine knjig ni bilo mogoče najti... Zaradi sprememb v katalogu je bila nova uprava prisiljena sprejeti sklep o rekatalogizaciji.“⁴

To je tudi razlog, da arhivskih virov za obdobje Avstro-Ogrske, 1. svetovne vojne, italijanskega obdobja med obema svetovnima vojnima ter druge svetovne vojne za knjižnico skorajda ni. Zaradi tega je danes in bo tudi še v bodoče težko ugotoviti vrste, količino kot tudi vrednost uničenega gradiva. Podatkov o Bibliotechi Civichi tudi ni mogoče dobiti iz občinskega gradiva, ker so 26. junija 1944 Italijani odpeljali v Italijo stari koprski občinski arhiv (razen 9. skupine).⁵ Za Biblioteca Civico pomeni ta dan tudi osiromašenje njenega knjižnega fonda, ker so Italijani odpeljali tudi njene najdragocenejše knjige.

Po osvoboditvi se je začelo novo obdobje v zgodovini knjižnice. Mestni ljudski odbor jo je ustanovil 20. oktobra 1951 kot Mestno knjižnico Koper. Ločil jo je od muzeja, medtem ko je bil arhiv (arhiv kot ustanova) še vedno v njenem sklopu. Knjižnico je preselil v nove prostore in izpopolnil s slovenskim in hrvaškim knjižnim gradivom. Leta 1953 se je priključil knjižnici Zbirni center iz Portoroža. Mestna knjižnica Koper je imela funkcijo študijske in ljudske knjižnice.

Okranji ljudski odbor je 27. januarja 1956 ločil ti dve funkciji in iz Mestne knjižnice ustanovil študijsko knjižnico Koper in Ljudsko knjižnico Koper. Takrat je bil tudi arhiv (današnji Pokrajinski arhiv Koper) ločen od knjižnice. Študijska knjižnica je postala članica skupnosti študijskih knjižnic Slovenije. Skupščina občine Koper pa jo je proglasila za matično knjižnico na območju koprške občine.

Študijska in Ljudska knjižnica sta se 1. januarja 1975 znova združili, tokrat pod imenom Osrednja knjižnica Srečka Vilharja Koper. Ta je danes osrednja knjižnica na obalno-kraškem območju in matična knjižnica za občino Koper.

Za dobo več ko tridesetletnega obstoja knjižnice, t.j. od njene ustanovitve v drugi polovici 18. stoletja pa do leta 1952, arhivskega gradiva ni. Miroslav Pahor v svojem prispevku Mestna knjižnica v Kopru navaja, da je ohranjeno naslednje gradivo in ga podrobno razčlenjuje: inventarna knjiga občinskega pisarja Adriana Pazdere iz leta 1882, inventarna knjiga in inventarna knjiga brošur Francesca Majerja iz leta 1900. Nadalje navaja, da je ohranjena knjiga darov in zamenjav (giornale n. 4), ki jo je vodil Majer od 3. marca 1920 do 25. maja 1939 ter blagajniški dnevnik od leta 1927 do leta 1936. Žal moram opozoriti, da tega gradiva v knjižnici nimajo. Glede na to pa, da je bilo to gradivo leta 1954, ko je bil članek napisan, še ohranjeno, obstoji možnost, da bi se ob prizadavnem iskanju še našlo.

Abecedni imenski katalog je prof. Lonza leta 1951 uničil, zato je Mestna knjižnica v letih 1951 do 1955 izdelala nov abecedni avtorski in stvarni katalog. Za knjižno gradivo Zbirnega centra v Portorožu je ohranjena inventarna knjiga. Ohranjene so vse inventarne knjige od leta 1951 dalje s prepisom Lonzove inventarne knjige, nadalje knjige darov, dnevniki nabavk, knjige zamenjav in knjige varstev.

Organizacija knjižnice ter dokumentarno in arhivsko gradivo, ki nastaja ob delu v posameznih oddelkih

Osrednja knjižnica Srečka Vilharja Koper ima naslednje oddelke:

1. AKCESIJA

V tem oddelku sprejemajo, inventarizirajo in razdeljujejo med oddelke novoprispelo knjižno gradivo ter skrbijo za njegovo tehnično opremo. V okviru tega oddelka deluje komisija za nabavo knjig ter komisija za odpis.

2. KATALOGIZACIJA – KLASIFIKACIJA

V tem oddelku izdelujejo katalogne listke za knjižno gradivo, ki ni slovenskega izvora. Za slovenska dela, tiskana v SR Sloveniji, dobiva knjižnica katalogne listke iz Narodne in univerzitetne knjižnice.

3. DOMOZNANSKI ODDELEK

- a. Zbira, hrani in izposoja v domoznansko čitalnico:
  - gradivo, ki se vsebinsko nanaša na domoznansko ozemlje,
  - dela domoznanskih avtorjev,
  - dela, tiskana ali izdana na domoznanskem ozemlju (od leta 1895 le slovenska knjižna dela).
- b. Vodi domoznansko dokumentacijo.
- c. Daje obiskovalcem informacije o domoznanskih vprašanjih.
- č. Pripravlja razstave domoznanskega gradiva.

4. MATIČNA SLUŽBA

- a. Zbira podatke o knjižnicah na svojem področju, t.j. vodi razvid knjižnic za občine Koper, Izola, Piran.
- b. Zbira podatke o izposojališčih potujoče knjižnice.
- c. Skrbi za izobraževanje, daje strokovno pomoč knjižnicam.

Nato sledijo oddelki izposoje:

5. ODDELEK IZPOSOJE

Ta oddelek združuje izposajo knjig na dom, študijsko čitalnico in čitalnico časnikov in poljudnih revij.

6. ODDELEK SEMEDELA

Naloga oddelka je izposoja knjig in je bolj usmerjen v sodelovanje s šolami in vzgojno varstvenimi zavodi.

7. PIONIRSKI ODDELEK

Oddelk izposoja knjige zlasti mladim bralcem (cicibani, učenci in dijaki).

8. POTUJOČA KNJIŽNICA

Ta izposoja knjige v okoliških vaseh in zaselkih.

Ob delu posameznih oddelkov si oglejmo, katere kate-

gorije dokumentarnega in arhivskega gradiva nastajajo v Osrednji knjižnici Srečka Vilharja v Kopru:

AKCESIJA

Nabavna komisija določi, koliko izvodov posamezne knjige bo knjižnica nabavila. Zapisnikov te komisije ne pišejo: dokument, ki priča o njeni odločitvi je trabant. Na njem je vpisano, koliko izvodov knjige gre v posamezne oddelke. Knjiga dobi inventarno številko in jo vpišejo v inventarno knjigo. En izvod trabanta vložijo v katalog trabantov.

Preden gre knjiga v oddelek, za katerega je namenjena, ji napišejo knjižni listek. To je njena osebna legitimacija. Knjižni listek ima glavo, kamor zapišejo priimek in ime pisatelja, naslov dela, signaturo, število in vrste prilog in oznako, ki olajša delo pri izpolnjevanju statističnih pol glede stroke in jezika knjige. Ostali del knjižnega listka je namenjen podatkom o izposojanju knjige in ga izpolnjujejo v oddelkih izposoje.

Za periodiko vodijo kartoteko periodike, v kateri vodijo evidenco prispelih številke. To je začasna kartoteka. Prvo številko letnika vpišejo v inventarno knjigo in določijo letniku signaturo. Te podatke prenesejo v glavo začasnega kartotečnega lista za periodiko in nato vanj vpišejo vse številke, kakor so prispеле v knjižnico, vsa vplačila ter dopisovanje (npr. reklamacije zaradi nerednega pošiljanja). Periodika dobi svoj knjižni listek, ko je letnik popoln in vezan ali mapiran. Vsako periodično glasilo dobi tudi katalogni listek, ki ga vsako leto dopolnjujejo. Enega vložijo v katalog periodike, enega v matični katalog ter v signaturni katalog (to so katalogi, ki jih vodijo v akcisijskem oddelku) ter v ustrezne kataloge, namenjene čitalcem v oddelkih izposoje.

Glede inventarizacije moramo opozoriti, da inventarizirajo samo tista periodična glasila, ki jih hrani knjižnica trajno. Približno polovico periodike hrani knjižnica samo določen čas, nato pa jo s sklepom strokovnega kolegija odpšejo. Seznam izločene periodike mora potrditi komisija za odpis. Strokovni kolegij knjižnice določi, katera periodična glasila se hranijo trajno. Podobno je s knjigami. Po zakonu o obveznem izvodu iz leta 1960, dobiva knjižnica vse knjižno gradivo, ki izide v SR Sloveniji. Določen del te literature je za knjižnico nezanimiv in ga izločijo, ne da bi ga inventarizirali. Poleg knjig in periodike hrani knjižnica tudi neknjižno gradivo (drobne tiske, razglednice, geografske karte, notno gradivo, vabila), ki ga ob prejemu v knjižnico ravno tako vpišejo v inventarno knjigo.

V akcisijskem oddelku vodijo kataloge knjižnega in neknjižnega gradiva, s katerim razpolaga knjižnica.

Arhivsko in dokumentarno gradivo, ki nastaja v okviru tega oddelka je:

- inventarne knjige (inventarne knjige knjižnega gradiva, inventarne knjige neknjižnega gradiva, inventarne knjige domoznanskega gradiva, ki se vodijo posebej od leta 1978, knjige varstev, knjige darov, knjige zamenjav)
- matični katalog, ki je abecedno imenski in je kompletna evidenca nad stanjem knjižnega fonda v knjižnici. Odraža zatečeno stanje, kajti katalogne listke izgubljenih ali odpisanih knjig sproti izločajo.
- signaturni katalog, urejen po zaporedju signaturnih številke, je ravno tako kot matični katalog kompletna evidenca knjižne zaloge knjižnice.

- abecedni imenski katalog knjig. Je seznam bibliotečne knjižne zaloge, urejen po abecedi avtorskih imen oziroma stvarnih naslovov knjig.
- sistematski katalog, t.j. katalog po univerzalni decimalni klasifikaciji.
- katalog periodike
- kartoteka periodike
- katalog trabantov
- katalog deziderat ali knjiga želja. Bralci zapisujejo naslove knjig, ki bi jih želeli brati a jih v knjižnici nimajo. To je smernica knjižnici pri nabavi knjig.
- dopisi v zvezi z nabavo, zamenjavo, darovi knjižnega in neknjižnega gradiva,
- zapisniki komisije za odpis.

Ocena gradiva: izmed naštetih kategorij gradiva sta iz arhivskega stališča pomembni naslednji kategoriji: vse inventarne knjige in matični katalog. Vrednost inventarnih knjig je v tem, da so verna slika vse knjižne in neknjižne zaloge, ki je kdajkoli prišla v knjižnico.

Matični katalog je, kot že omenjeno, kompletan prikaz knjižnega gradiva knjižnice v zatečenem stanju (vključujoč periodiko in neknjižno gradivo), prednost pred signaturnim pa mu daje abecedna imenska ureditev. Nadalje imajo značaj arhivskega gradiva dopisi v zvezi z nabavo, zamenjavo, darovi knjižnega in neknjižnega gradiva po izboru ter zapisniki komisije za odpis. Ostali katalogi so nujen pripomoček za delo v knjižnici, z arhivskega stališča pa so manj zanimivi. Kartoteka periodike je le pripomoček za vodenje evidence.

ODDELEK KATALOGIZACIJA – KLASIFIKACIJA

Katalogne listke za slovenska dela, tiskana v SR Sloveniji, dobiva knjižnica iz Narodne univerzitetne knjižnice v Ljubljani, za ostala dela pa izdelujejo katalogne listke v tem oddelku. Skupno s knjigami jih pošljejo nazaj v akcisijski oddelk. Tu jih vstavlja v kataloge, ki jih vodijo v akcisijskem oddelku. Nekaj izvodov spremlja knjigo v oddelku izposoje, kjer postanejo sestavni del katalogov, namenjenih bralcem. Katalogni listki so zanimivi kot sestavni del katalogov, vrednost teh pa je že obravnavana v akcisijskem oddelku.

DOMOZNANSKI ODDELEK

V domoznanskem oddelku se hranijo in dajejo v uporabo knjige in periodika z domoznansko vsebino ter neknjižno gradivo: drobni tiski, razglednice, geografske karte, notno gradivo, vabila.

Na oddelek pridejo knjige že katalogizirane. Tukaj jih klasificirajo in vodijo katalog po univerzalni decimalni klasifikaciji. Vzoredno izdelujejo geselski katalog, katalog tiska po krajih, signaturni katalog ter abecedni imenski katalog.

Iz periodike selekcionirajo članke z domoznansko vsebino in jih klasificirajo. Za članke vodijo katalog po univerzalni decimalni klasifikaciji z abecednim geselskim katalogom, abecedni imenski katalog primorskih javnih delavcev in abecedni imenski katalog virov dokumentacije. Vodijo popise neknjižnega gradiva. V domoznanskem oddelku hranijo tudi popise in gradivo razstav, ki jih prireja Osrednja knjižnica Srečka Vilharja. Za obiskovalce čitalnice vodijo knjigo obiskovalcev in knjigo izposojenega gradiva v oddelku. Iz domoznanskega oddelka ne izposojajo knjig na dom, njihova uporaba je

mogoča le v čitalnici.

Pri vrednotenju gradiva, ki ga s svojim delom ustvarja domoznanski oddelek, ne moremo mimo definicije, kaj je domoznanstvo. Domoznanstvo je veda o stvareh in vrednotah ožjega domačega okolja, raziskovanje in preučevanje tega okolja.

Domoznansko okolje za Osrednjo knjižnico Srečka Vilharja pa je:

- južna Primorska z občinami Koper, Izola, Piran, Sežana, Ilirska Bistrica, Postojna
- Tržaško, Goriško, Beneška Slovenija, ko gre za manjšinska in obmejna vprašanja zamejskih Slovencev
- hrvaška Istra, ko gre za manjšinska vprašanja Italijanov v Jugoslaviji
- Primorska v celoti, ko gre za dela, ki obravnavajo širšo Primorsko.

Glede na to, da je predmet obdelovanja in sistematičnega zbiranja podatkov tega oddelka področje, ki ga s svojim delovanjem pokriva tudi Pokrajinski arhiv Koper, menim, da ima vse gradivo, ki nastaja pri domoznanskem oddelku Osrednje knjižnice Srečka Vilharja, značaj arhivskega gradiva. Edinole pri katalogih knjižnega gradiva se kaže odločiti za enega od dveh, ali abecedno imenskega ali katalog po univerzalni decimalni klasifikaciji. Podatki v njiju se namreč podvajajo, le da sta vodena po različnih sistemih.

MATIČNA SLUŽBA

Funkcijo matične knjižnice ima koprška knjižnica že od leta 1953. Tudi v njenih statutih se pojavlja matična služba kot poseben oddelek z nalogami da „nudi kot matična knjižnica strokovno pomoč vsem knjižnicam na svojem območju, s tem, da organizira knjižničarske tečaje, pomaga pri ustanavljanju in oblikovanju knjižnic, pospešuje knjižničarsko službo in stroko, posreduje izposojajo knjižnega gradiva, opravlja na svojem področju registracijo knjižnic in vodi evidenco o njihovem knjižnem gradivu“. V resnici oddelek ni nikdar zaživel in je začel delovati šele avgusta 1985 z nalogami, da zbira podatke o knjižnicah na področju občin Koper, Izola in Piran, da zbira podatke o potujoči knjižnici ter da skrbi za izobraževanje in daje strokovno pomoč ostalim knjižnicam. Po nalogah, ki jih bo opravljal ta oddelek je nesporno, da bo dobršen del gradiva, ki bo ob tem nastajal, imel značaj arhivskega gradiva.

ODDELKI IZPOSOJE

V izposojajo se vključujejo izposoja knjig na dom, izposoja knjig in periodike v študijski čitalnici in čitalnica časopisov.

V študijski čitalnici vodijo knjigo obiskovalcev. Za izposojajo knjig ali periodike v študijski čitalnici, mora bralec izpolniti obrazec. Ti obrazci služijo čitalnici za evidenco in so pripomoček za statistično obdelavo. Hranijo jih tri mesece.

Tudi v čitalnici časopisov vodijo vpisno knjigo obiskovalcev.

Pri izposoji knjig na dom nastaja dokumentarno in arhivsko gradivo ob vpisu bralca v knjižnico in ob izposoji sami. Knjižnica vodi razvid svojih obiskovalcev in v ta namen vodi imenik bralcev in kartoteko bralcev. Imenik bralcev je knjiga, v katero zapisujejo pod zaporednimi števkami bralca, ki se vpiše v knjižnico. Vsak

bralec dobi z vpisom v ta imenik svojo evidenčno številko, ki jo pri izposojanju uporabljajo namesto njegovega imena in priimka. Poleg imena in priimka ter zaporedne številke vsebuje imenik bralcev še naslednje podatke o vpisanem članu: datum vpisa, rojstni datum, poklic, stanovanje, opombe.

Kartoteka bralcev je pomožni razvid vpisanih članov in ga vodi knjižnica zato, da si olajša delo pri izposojanju knjig. Voden je v abecednem redu, po priimkih.

Naslednja evidenca, ki se vodi na oddelkih izposoje, je bralčev konto. Je kartoteka, ki je urejena po zaporednih številkah bralcev in je evidenca, katere knjige si je izposodil bralec. Podatki o bralcu, ki jih vsebuje so: priimek in ime, leto rojstva, poklic, zaposlitev, stanovanje. Ob izposojanju knjig se v bralčev konto vpiše signatura izposojenega dela, datum izposoje, datum vrnitve ter morebitna zamudnina.

Podatki o izposoji se vpisujejo tudi v knjižni listek. Vanj vpišejo številko izkaznice bralca, ki si je knjigo izposodil ter datum izposoje. Omenim naj še dve kategoriji gradiva, ki pa z arhivskega stališča nista pomembni. To so opomini (prvi opomin, drugi opomin) in bralčeva izkaznica, ki jo dobi bralec ob vpisu. Ta ne ostane v knjižnici ampak jo obdrži izposojevalec.

Pomembnejša so statistična poročila, ki jih vodijo dnevno in to po univerzalni decimalni klasifikaciji in so osnova za tromesečna, polletna in letna statistična poročila. Iz njih je razvidno, koliko knjig iz posameznih področij je bilo izposojenih. Bralce loči le na odrasle in mladino, ne loči jih pa po spolu, poklicu, izobrazbi.

Ocena gradiva:

Kategorije gradiva, ki nastajajo v oddelkih izposoje in bi jih kazalo označiti kot arhivsko gradivo so:

- imenik bralcev, ker je popoln razvid vseh vpisanih članov v knjižnico,
- statistična poročila, ker kažejo količino izposojenih del po strokah in jeziku. Menim pa, da žal ne kažejo kulture branja z vseh možnih vidikov,
- bralčev konto vsebuje podatke, iz katerih je mogoče obdelati kulturo branja iz različnih vidikov: koliko in kaj so si izposojali bralci različne starosti, izobrazbe, poklicov, spola, kakšna je kontinuiteta branja... Knjižnica jih ne hrani trajno, izločajo jih po desetih letih.

Vse do sedaj obravnavamo dokumentarno in arhivsko gradivo se nanaša na konkretno delo knjižničarjev s knjigami in bralci. Pomembna naloga knjižnice pa je poleg tega tudi popularizacija knjižnega gradiva in širjenje kulture branja med ljudi. V ta namen sodeluje s šolani in vzgojno varstvenimi zavodi, organizira ure pravljic, bralne krožke, literarne večere, predstavitve knjig, razstave. Oblika popularizacije je tudi plakat. Večje knjižnice izdajajo interna glasila. Nekatere vodijo albume novih knjig, albume aktualnih vprašanj (v njem navajajo pomembnejša literarna dela, opozarjajo na pomembnejše članke revij in časnikov, vanj vstavljajo izrezke iz časnikov), album bralcev (v njem zbirajo mnenja bralcev, kritike bralnih večerov in diskusij konferenc z bralci).

Pri preučevanju dela knjižnice ter dokumentarnega in arhivskega gradiva, ki pri tem nastaja, se je pokazalo, da je rok prevzema arhivskega gradiva v arhiv 10 let za nekatere kategorije gradiva prekratek. Del gradiva je za delovanje knjižnice nepogrešljiv. To so katalogi, ki so

osnovni pripomoček bibliotekarjem pri njihovem delu. Teh v arhiv potemtakem ne moremo prevzeti, vendar bi jih kljub temu kazalo označiti kot arhivsko gradivo s tem, da jih pustimo pri ustvarjalcu.

Opombe

- 1 Občinska knjižnica Koper (Biblioteca civica Municipale di Capodistria) Koper, 1864–1940
Občina Koper (Municipio di Capodistria), Koper, 1332–1945
- 2 Srečko Vilhar, Prerez zgodovine slovenskih knjižnic in knjižničarstva na Primorskem, V Koprju, Lipa 1961
- 3 Miroslav Pahor, Mestna knjižnica v Koprju, Njen nastanek in razvoj do leta 1954. Bibliotekarska naloga za strokovni izpit, oddana v NUK 1953, objavljena v Osrednji knjižnici Srečka Vilharja Koper, Koper 1979
- 4 Miroslav Pahor, Mestna knjižnica v Koprju, str. 71

RAZVOJ ZALOŽNIŠKE DEJAVNOSTI V SLOVENSKEI ISTRI

mgr. Milica Trebše-Štolfa

Razvoj založništva v Slovenski Istri si težko predstavljamo brez primerjave z razvojem te dejavnosti na celotnem območju Primorske, zato svoje izvajanje navezujem na najvidnejše založniške dosežke pri slovenskem tisku na Primorskem.

Za teritorialno opredelitev Slovenske Istre jemljem Savnikovo geografsko izhodišče, da je to razgibano Šavrinško, vse do južnih predmestij Trsta, do Savudrije, z dobršnim delom našega najbolj pustega in siromašnega Krasa okoli Materije in Podgrada, ki je bilo še za časa Avstrije poleg avtonomne tržaške občine najmanjši upravno-politični teritorialni del tedanje silno razkosane slovenske zemlje.¹

Če je vse do prve svetovne vojne veljalo Slovensko primorje za kulturno najbolj razgiban del Slovenije, če naj bi bil procentualno na Primorskem najnižji odstotek nepismenih, če naj bi bilo na področju Primorske največ društev in kulturnih prireditev, odkupljena skoraj polovica vseh novih slovenskih knjig, kot navajajo razni pisci, potem lahko začetek nacionalnega osveščanja Slovencev v slovenskem delu Istre pomaknemo šele v osemdeseta leta preteklega stoletja. Dotlej smo bili na tem območju brez lastne inteligence – razen zelo malo duhovščine – brez lastnega meščanstva in brez veleposestnikov z jasno, agrarno večino siromakov.

Tako v Slovenski Istri leto 1848 ni moglo imeti takega odmeva kot v ostali Sloveniji. K temu je pripomogla tudi neugodna nacionalna struktura. Nosilci italijanskega nacionalnega gibanja v Istri so bili inteligenca, patriciji in mladina. Slovenskega kmečkega vprašanja tudi Bleiweisov program ni reševal. Zato se je nadaljevala neenakopravnost pri opravljanju javnih funkcij. Nepis-

- 5 IX. Samostani, bratovščine, šole, cerkveni stavbni urad (Monasteri, Confraternite, Scuole, Fabbriceria) 1332–

SOMMARIO

MATERIALE ARCHIVISTICO E DOCUMENTARIO DELLA BIBLIOTECA CENTRALE SREČKO VILHAR DI CAPODISTRIA

Maruša Zagradnik

Nella relazione è rappresentata la storia, l'organizzazione e il materiale archivistico della Biblioteca centrale Srečko Vilhar i Capodistria.

Il materiale che nasce nel processo dell'attività e del lavoro nella Biblioteca è valorizzato secondo i principi archivistici.

menost med slovenskim prebivalstvom v tem delu Istre se ni manjšala. Ekonomska odvisnost in navezanost na Trst se je še povečevala. Saša Vrtnik je v svojem prispevku položaj v Slovenski Istri najlepše opisal z besedami, da je to „pod Benetkami živeče ljudstvo skoraj po čudežu ohranilo svojo slovensko govorico in je komaj zadnjih sto let Avstrije resnično združeno z ostalimi Slovenci na Primorskem, Kranjskem, Štajerskem in Koroškem. Tako tudi ob pojavu italijanskega raznarođovalnega fašizma še ni imelo dovolj trdne in stare slovenske kulture. Zato je to področje najbolj opustošeno in mrtvo.“²

Ob pregledu bibliografij sem lahko ugotovila, da je bilo v slovenščini ali z delno tiskanim slovenskim besedilom od leta 1607 – ko po dr. Francetu Kidriču poznamo prvo katoliško slovensko knjigo duhovnikom v pomoč pri slovenskih obredih (Vocabolario Italiano e Schiauo) – do prve svetovne vojne natisnanih skoraj 800 tiskanih enot. Sprva so bili to tiski z versko vsebino, nabožni spisi, deželni in vladni listi, zakonik in ukaznik, kasneje tudi šolske knjige, slovnice, številna originalna in prevedena leposlovna dela, vabila na shode in srečanja, obvestila in podobno.

Prve slovenske šolske knjige na Primorskem zasledimo v letu 1846, ko je izšel prvi Abecednik za šole po mestih, ki ga je izdalo šolsko vodstvo, sestavil pa Štefan Kociančič. Izšli so tudi začetki računanja, berilo za 2. razred malih šol na kmetih ter povesti za začetnike istega avtorja.

Že leto kasneje so izšle prve zgodbe za mladino, številni prevodi iz češčine, italijanščine, ter Kociančičeva priredba Vodnikove Kranjske pismenosti za male šole.

Med Slovenskimi spisi Pokrajinski arhiv v Koprju hrani tudi štirjezično vabilo Slavjanskega društva iz leta 1848 na zbor društva (tisk).³

Leta 1849 je začel izhajati prvi primorski slovensko-hrvatski časopis Slavjanski rodoljub. Žal je še istega leta prenehal, vendar ga je naslednje leto nadomestil Jadransko-

ski Slavjan. Po letu 1850 so poskusili še drugih časopisov, almanahov, potopisov, prevodov itd. Članki so bili zgodovinske, jezikoslovne, pedagoške vsebine, pripadali so društvena poročila, gospodarska in druga. Tiskale so jih tiskarne in zalagali rodoljubi v Trstu (kot Lloyd, Huala itd.), v Gorici (kot Seitz, Peternolli, Jesenko in drugi) in v Postojni (Šeber). V tem obdobju je izšlo tudi mnogo šolskih knjig, povesti, prevodov, šolskih beril itd.

V šestdeseta leta datirajo že šolska poročila, koledar kmetijske družbe, Slovencem so tudi predstavljeni sejni zapisniki deželnega zbora, dobimo že prvi znanstveni list Goriški zbornik v Gorici in tudi humoristični list v Trstu. V ta leta sodijo tudi številne izdaje strokovnih knjig v pomoč kmetovalcem, gospodinjim, gospodarstvenikom, pomorstvu, trgovini in drugim. Poleg učbenikov za nižje, dobimo tudi učbenike za srednje šole. Tako imamo v osemdesetih letih preteklega stoletja že izoblikovana dva močna slovenska politična in kulturna centra z množico društev ter močno založniško in izdajateljsko dejavnostjo – Trst in Gorico. V tem času dobimo tudi oba politična časopisa Soča (1871) in 1876 tudi Edinost kot prvi slovenski dnevnik.

Devetdeseta leta 19. stoletja so prinesla pravi razcvet slovenske knjige. V Gorici gre največ zaslug za to dejavnosti tiskarju, knjigarju in založniku Andreju Gabrščeku. Andrej Kumer navaja, da je „po njegovi zaslugi v Slovanski knjižnici med leti 1893 in 1913 izšlo 191 snopičev, v Knjižnici za mladino med leti 1895 in 1896 je izšlo 24 snopičev, v Salonski knjižnici od leta 1900 do 1911 je izšlo 11 knjig in v Taliji je med leti 1902 in 1910 izšlo 25 zvezkov gledaliških iger“.⁴ Poleg številnih izvirnih slovenskih del so bili zastopani prevodi leposlovnih del iz vseh slovanskih in drugih jezikov. Poleg Gabrščkove tiskarne in Hilarijanske tiskarne verskih tekstov, je omembe vredna tudi tiskarna Anton marki Obizzi, saj je bila to prva slovenska tiskarna. Delovala je v Gorici. V Trstu so začeli izhajati politični časniki – Delavski list (1890), Rdeči prapor (1898 z letnico 1899 po nekaterih virih), ženski leposlovní list Slovenka (1897) itd. Leta 1891 je v Trstu izšel tudi prvi prevod Martina Krpana v ruščini. V teh letih je bilo tudi v Trstu natisnjenega mnogo izvirnega slovenskega leposlovja (Prešeren, Gregorčič, Govekar itd.). Največ del je založila in natisnila tiskarna Dolenc. Kasneje je tudi Edinost imela svojo tiskarno, ki je zalagala in tiskala slovenska dela.

Leta 1893 je F. Musoni, ki je bil najbrž Beneški Slovenec, spisal knjigo La vita degli Sloveni, kar pomeni, da so tudi manjšinski slovenski narod začeli predstavljati večinskemu narodu.

Prva revija za znanost in kulturo Veda je začela izhajati v Gorici leta 1911.

Kljub tej splošni kulturni živahnosti na Primorskem, nam podatki za Slovensko Istro le niso dovolj znani. V različnih virih lahko najdemo, da je bila prva čitalnica na tem območju v Dekanih leta 1869, druga v Kopru 1870. Del virov trdi, da lahko Kuberski tabor, ki je bil 13. avgusta 1870 štejem za prvo množično manifestacijo prebujajoče se Slovenske Istre, saj se je na zboru zbralo nad 5000 ljudi.

V Pokrajinskem arhivu v Kopru hranimo med Slovenskimi spisi leta 1896 tiskana Pravila Pobežanskega posojilnega in konzumnega društva vpisane zadruga z omejenim poroštvom, pri Pobežih poleg Kopra, za osnovno

leto 1895,⁵ ki jih je natisnila tiskarna Cobol-Priora že v Kopru. Iz tega obdobja hranimo tudi primerek štiri-jezične službene knjižnice – nemščina, italijansščina, slovensščina in hrvaščina – iz leta 1898.⁶

Med slovenskimi tiski zasledimo prvo izdajo časopisa za negovanje zdravja, vzgojo otrok in zabavo Domači Zdravnik. Iz bibliografskega pregleda v Osrednji knjižnici v Kopru sledi, da je bil izdajatelj in urednik Jan. Okič-Jereb v Dekanah. Tiskala pa ga je tiskarna Carlo Priora v Kopru leta 1906. Istega leta tudi Posojilno in konzumno društvo v Dekanah s tiskanim vabilom v slovensčini, vabi na koncertno veselico.⁷

Naslednja slovenska publikacija je prav tako izšla v tiskarni Priora v Kopru leta 1908, saj je začel izhajati Železničar, glasilo slovenskih železniških nastavljenecv. Glasilo je bilo tržaški štirinajstnevnik. Tudi knjižnica društva Ljudski oder iz Trsta je bila leta 1910 tiskana v Kopru v tiskarni Priora.

Tiskarna Dragotin Priora je leta 1910 tiskala tudi pravila Lovskega in strelskega društva za Istro, v katerih je zanimivo odobrenje PR 1458/3–10: „V smislu S 9 postave z dne 15. 11. 1867 drž. zak. šte. 134 potrjuje se, da Lovsko in strelsko društvo za Istro v Kopru po predležečih pravilih postavno obstoji. Trst, dne 16. 10. 1910. Z. e. kr. namestnika Schaffgotsch, s. r.“⁸

V Kopru so tiskana tudi pravila Gospodarske zadruge v Kopru, sprejeta 19. junija 1910.⁹ V isti tiskarni je bila istega leta tiskana, sicer v nemščini, vendar za razvoj slovanskega šolstva v Slovenski Istri v obdobju 1875–1900 zelo pomembna knjiga z naslovom Bericht der k. k. Lehrerbildungsanstalt in Capodistria veröffentlicht an Schlusse des Schuljahres 1899/1900, ki jo je sestavil tedanji direktor J. Markelj in je izšla v samozaložbi.¹⁰

Čeprav ne mnogo, vendar je bila marsikatera knjiga tako že pred prvo svetovno vojno prebrana tudi v Slovenski Istri. Svetovna vojna pa je ta kulturni razmah zavrla.

V prvih povojnih letih Italije sta slovenske knjige v Gorici izdajali Goriška Matica (po objavljenih virih z naklado tudi do 15.000 izvodov) in goriška Mohorjeva družba ter Narodna knjigarna, Narodna tiskarna idr. V Trstu so slovenske knjige, časnike in periodiko zalagale, izdajale in tiskale Edinost, Knjigarna Štoka in Naša založba ter še nekatere manjše. To je trajalo vse dotlej, ko si je „fašizem zadal nalogo ‚prevzgojiti‘ slovensko primorsko ljudstvo“¹¹. Takrat so goreli proizvodi slovenske jezikovne in miselne kulture. Leto 1927 pomeni konec izhajanja tudi za slovensko periodiko. S tem, da so prepovedali dovoz knjig in tiska iz Slovenije, s prepovedjo širjenja slovenske pisane besede, z uničevanjem knjižnic, z Gentilijevo šolsko reformo, ki je zaprla vrata slovenskih šol leta 1928, so nastopili izredno težki časi za našo tiskano besedo. Izposlovali so tudi predpis po katerem „je morala vsaka že tiskana knjiga oziroma publikacija na cenzurni pregled v Rim, kjer so odločili, ali lahko gre delo v prodajo ali ne. Na odgovor je bilo včasih treba čakati tudi po leto dni, včasih so morali na novo dotiskovati cele pole, včasih je cenzura zavrnila delo v celoti“¹². Zanimiv je podatek v članku Kako se je knjiga dvigala in padala, ko avtor fašistični pritisk na slovenske knjige in avtorje podkrepljuje s primerom, da je leta 1935 celo eno Bevkovih literarnih del izšlo pod naslovom I morti ritornano, s slovenskim naslovom Mrtvi se vračajo, v oklepaju.¹³

Sporazum med Italijo in Jugoslavijo leta 1937 je prinesel nekako založniško olajšanje, ki pa je trajalo le do leta 1940, ko je Italija prešla v naslednjo vojno. S tem je popolnoma prenehal slovenski tisk na Primorskem.

Meja, ki je po prvi svetovni vojni ločila velik del Slovencev od matične domovine, ni mogla uničiti slovenske kulture in slovenske nacionalne pripadnosti in zavesti. Bolj je slovenstvo občutila in ga negovala starejša generacija kot mlajša, ki je obiskovala kasneje le italijanske šole.

Čprav v težkih pogojih, je slovensko založništvo v Slovenskem primorju izvršilo svoje narodno poslanstvo, ali kot navaja in trdi France Bevk, se je potrebno „zahvaliti veliki ljubezni primorskega človeka do slovenskega branja, da je naša knjiga do konca vzdržala pritisk in je bila v začetku nove svetovne vojne le s silo zatrta in ni sama shirala“.¹⁴

Leta 1960 je Jože Oblak v Primorskih novicah objavil pet nadaljevanj prikaza razvoja partizanskega tiska na Primorskem¹⁵, ki se je začelo razvijati takoj po sestanku primorskih revolucionarjev dne 8. julija 1941 na Kremencah nad Renčami, kjer so sklenili tudi to, „da je potrebno organizirati ilegalne tiskarne in tehnike za razmnoževanje propagandnega gradiva, s katerim bodo obveščali ljudstvo o ciljih in namenih osvobodilnega boja“.¹⁶ Takoj je začel na Primorskem izhajati ciklostirani ali kako drugače razmnoženi partizanski tisk. Šele kasneje so se ustanovile štiri tiskarne v okviru Pokrajinske tehnike KPS za Slovensko primorje (Ančka 222, Julij 63, Slovenija in Doberdob).

Med številnimi ilegalnimi ciklostilnimi tehnikami v Slovenskem primorju je že pred kapitulacijo Italije v Slovenski Istri delovala ciklostilna tehnika nad Gabrovico. Po kapitulaciji Italije pa so z okrožnimi odbori ustanovili tudi okrožne ciklostilne tehnike za razmnoževanje letakov, lepakov, okrožnic, razglasov in radijskih vesti pa tudi brošur. Poleg tehnike Snežnik v Gabrovici v Slovenski Istri je bila v Boljuncu, nedaleč od nje, ustanovljena tehnika Morje, ki se je kmalu selila v Trst. Različni viri navajajo različno število civilnih in vojaških ciklostilnih tehnik, različno število tiskov in različno višino skupne naklade. Eno pa bo prav gotovo res, da je bilo največ izdaj z najvišjimi nakladami prav na Primorskem, saj je bila želja po branju slovenske besede morda na tem območju največja. Vse to je veliko prispevalo k oblikovanju osvobodilne in odporiške zavesti. Zato tudi ni slučajno, da je prav na Primorskem začel, v okupirani Evropi edini, izhajati 26. novembra 1943 ciklostirani, kasneje tiskani Partizanski dnevnik, ki je do konca vojne dosegel skoraj milijon izvodov. Njegovo tradicijo nadaljuje v Trstu sedanji Primorski dnevnik.

Za primorske, torej tudi za istrske ciklostilne tehnike je značilno dejstvo, da so svoje publikacije lahko tiskali tudi v italijansčini. Tako so tudi napredno italijansko protifašistično prebivalstvo vzpodbujali k odporu. Te tehnike so bile prve znanilke sožitja. Izdelki in misli so ustvarjali prvi most med dvema različnima narodoma, ki živita na istem ozemlju.

Leta 1945, ko je bila večina slovensko govoreče Primorske vendarle priključena k matični domovini, sta bila Trst in Gorica ponovno odtrgana. Primorska je bila takorekoč obglavljena. V Trstu je sicer delala Gregorčičeva založba, vendar ni imela velikega vpliva na celotno Primorsko. Ko je propadla uresničitev Svobodnega tržaškega ozemlja, se je začel odpirati kot nov

center Koper.

Če izvzamemo časopise kot je bila Primorska Borba, ki je formalno izhajala v Ajdovščini med leti 1945 in 1947 in nato ob nastajajoči Novi Gorici še enako imenovani tednik (od novembra 1947 do junija 1948 kot štirinajstdnevnik), predhodnik Primorskih novic, je bil le Koper potencialno središče. Tu so namreč delale kar tri tiskarne (Jadran, Giuliano in Pecchiari/Pečarič); za potrebe časopisa, ki so ga ustanovili, so uvozili celo staro polrotacijo. Tako je Istrski dnevnik tudi prvi časopis tiskan v Slovenski Istri – 5. marca 1950.

Ob Istrskem tedniku se je rodila tudi Primorska založba. Že ob gospodarski reformi, ko so v bivši coni B ukinili bone in garantirano preskrbo ter prešli na izplačilo osebnih dohodkov izključno v gotovini, je uredništvo Istrskega tednika izdalo odloke o tem v brošuri z naslovom Bliže socializmu. Tedanji urednik¹⁷ pa je že takoj začel objavljati v podlistku dela iz slovenske literature, ki naj bi pritegnila istrskega bralca. Tako je v štirih nadaljevanjih izšel Levstikov Martin Krpan. Več bralcev je zaprosilo upravo Istrskega tednika naj jim pošlje posamezne številke časopisa, da bi imeli kompletno povest, zato je uredništvo, dne 31. marca 1951 objavilo sporočilo svojim bralcem: „Levstikov Martin Krpan bo kmalu izšel v brošuri. Ponovno vabimo vse, ki bi radi dobili to lepo slovensko povest v knjigi z bogatimi ilustracijami, da čimprej pošljejo prednaročila v naše uredništvo, ker bo naklada omejena“.¹⁸ To je tudi prvi dokumentiran vir o začetkih založništva v Kopru. Jurij Kozjak, naslednja nadaljevalka v podlistku, je bil v časopisu že stavljen v formatu in črkah, ki so dovoljevale oziroma predvidevale izdajo v knjigi. Tiste čase so se zelo razširile italijanske popevke in mladina jih je kar naprej požvižgavala. Uredništvo Istrskega tednika je tedaj začelo objavljati po nekaj ljudskih pesmi v vsaki številki. Tako so tudi nastale prve tri knjige iz založniškega programa.¹⁹

Tiskarna Jadran²⁰ je bila dokaj skromno opremljena in ji je tudi primanjkovalo svinca. Prav to pomanjkanje je pospešilo ustanovitev založbe, kajti v tiskarni so grozili, da bodo pretopili stavek, če ga ne bodo kmalu uporabili. Urednik časopisa se je že dogovarjal s slavistom Stanetom Suhadolnikom za koregiranje Jurija Kozjaka in z Ivanom Potrčem za Smrekarjeve ilustracije Martina Krpana. Ker naj bi te kličjeje Mladinska knjiga posodila, je zato Martin Krpan postavljen v večjih črkah.²¹

Stiska je torej bila velika in je bilo teba najti rešitev. Istrski tednik je bil na trhljih nogah kar zadeva finance, posebej pa še sposobnih in strokovnih ljudi in ni mogel prevzeti še vloge založnika. Zato je bilo treba ustanoviti založbo. Tako je bila založba ustanovljena v prostorih Istrskega tednika. Ustanovila jo je skupina državljanov: Jernej Humar, Srečko Vilhar, Stane Suhadolnik, Marcel Rožanc in Milko Štolfa kot pobudnik založbe. Ustanovni akt (ki ga v prvem originalu ni več mogoče najti!) v zadnjem členu predvideva, da je formalno založba ustanovljena, kot akt, kot šteti podpisnik, podpisuje tudi tedanji predsednik Istrskega okrožnega ljudskega odbora Julij Beltram. S tem je prvo založbo v Kopru, to je LIPO ustanovil formalno IOLO in ne poverjeništvu za prosveto, ki tudi ni imenovalo uredniškega odbora, ampak so bili uredniški odbor kar podpisniki ustanovne listine.²² Finančno poslovanje za založbo so vodili pri LiPi, t.j. pri Knjigotrškem podjetju Libreria-Papirnica, ki je bilo ustanovljeno 1. junija 1947

kot družba z omejeno zavezo.²³

Velik pobudnik založbe in med ustanovitelji je bil tudi Jaro Komac, tedaj profesor na gimnaziji v Postojni, ki je še pred formalno ustanovitvijo začel urejati Gradnikove Primorske sonete.

Ustanovni in vsi nadaljnji sestanki uredništva založbe so bili v prostorih Istrskega tednika oziroma Slovenskega Jadrana.

Osnove, ki so jih postavili pobudniki založbe, so bile dokaj preproste, a jasne: nadoknaditi zamujeno, zamašiti vrzel, ki jo je zapustil fašizem v teh krajih in vzpostaviti most med slovensko in sosedno italijansko kulturo.

Pomen realizacije takega osnovnega koncepta založbe so lahko najbolj občutili Primorci ali ljudje, ki so doživeli in občutili potrebe in hotenja primorskega in istrskega človeka. Zato je tudi v uredništvu založbe kmalu prišlo do razdora. Eni so vztrajali na konceptu, naj bo to ljudska založba v smislu bivše Goriske Matice in tudi Mohorjeve družbe, drugim pa je bilo pomembnejše, da ima založba varno streho pri Li-Pa. Zato tudi do imenovanja založbe; najprej Lipa, nato Primorska založba, dalje Primorska založba Lipa ter danes preprosto Založba Lipa. Med predlogi za poimenovanje založbe je bil tudi predlog naj bi bila Kosovelova založba, vendar je le prevladala „varna streha Li-Pa“.²⁴

Istrski tednik je koncem leta 1951 prenehal izhajati. Nasledil ga je Slovenski Jadran, ki si je zadal nalogo, poenostavljeno povedano, približati slovensko morje širšemu zaledju. Tudi uredniško se je okreplil, zlasti z zunanji sodelavci, saj so bili mnogi novinarji radia Koper in skoraj vsi profesorji in ravnatelj koprške gimnazije Martine. Časopis je bil vsekakor tedaj najbolj zglede urejevan in tako najboljši slovenski tednik. Objavljal je tudi slikanice, povesti v nadaljevanjih, črtice slovenskih avtorjev itd. Med drugim je v nadaljevanjih Ivan Renko objavil spomine na začetke partizanstva na Primorskem v Vojkovem vod.

Koprski knjigotržci Librerie-Papirnice niso bili navdušeni, da bi ti spomini izšli v knjigi, zato so hkrati tiskali slikanico Zgodbe o morskem konjičku, v premajhni nakladi in, razumljivo, v štiribarvnem tisku, ki je bil izredno drag glede na naklado. Tako so porabili ves dobiček od prodaje prejšnjih knjig in tudi znatno subvencijo republiškega sklada za pospeševanje založništva. Zato je urednik Slovenskega Jadrana registriral časopis kot založniško podjetje, uredniški odbor pa so tvorili sodelavci – novinarji in profesorji. Izdelali so program in začeli pripravljati posamezne izdaje po knjižnih zbirkah. Prva je izšla pred proslavo na Okroglici – Vojkov vod, v nakladi 8000 izvodov, in je bila razprodana v enem tednu. (Ta knjiga je doživela že drugi ponatis). Uspeh z Vojkovim vodom je preplašil zagovornike nasprotnega, zato so sklicali sestanek, na katerem bi dokazali, da ne potrebujemo v Kopru dveh založb oziroma na katerem bi preprečili delo antagonistične založniške skupine. Prišlo je do sporazuma, po katerem naj bi se založba preimenovala v skupno Primorsko založbo s širokim krogom sodelavcev iz vseh primorskih okrajev in primorskih pisateljev ter s programom ljudske založbe, z izdajami, potrebnimi primorskemu človeku in finančno dostopnimi cenami. Predsednik založbinega odbora (in nikoli odgovorni urednik, kot navajajo v sedanjih dokumentih LIPE!) je postal dr. Bogomir Magajna, tajnik in programski vodja Milko Štolfa, gospodar

Marcel Rožanc in podpredsednik odbora založbe Stane Suhadolnik.²⁵

Temu je sledil sestanek v Sežani, ki so mu prisostvovali predstavniki vseh primorskih okrajev in je potrdil – na jezo knjigotrške miselnosti – osnove Primorske založbe. Ta naj ima široko vodstvo, predstavnike v vseh okrajih: z založbo naj sodelujejo vsi, ki kakorkoli lahko pomagajo. Založba naj izdaja knjige po ljudem dostopni ceni. Prva taka knjiga je bila leta 1954 Zlati čoln Srečka Kosovela. Od zamisli do razprodaje knjige, ki je izšla v 2660 izvodih so potekali manj kot štirje tedni.²⁶

Z odselitvijo tajnika in programskega vodje založbe v Ljubljano so za administrativnega tajnika založbe pridobili Slavka Sušnika, ki naj bi vodil administracijo na sedežu založbe. Sestanki tajništva odbora so bili odtej v prostorih Kmečkega glasa v Ljubljani.²⁷ Začela se je dokaj živahna založniška dejavnost, saj sta bila tako predsednik kot tajnik v Ljubljani in sta imela možnost kontaktirati s posameznimi avtorji in tiskarnami. Iz tega obdobja je precej novih izdaj, vendar je iz programa razvidno, da je vsak član prostorsko ločenega tajništva založbe propagiral svoje prijatelje in znance. Iz tega tudi nov razdor v tajništvu. Ker tajnik in programski vodja ni imel več možnosti vzdržati pri prvotnem konceptu založbe je odstopil, založba pa se je odtej razvijala v samostojno podjetje, sicer ekonomsko pokrito, programsko in kulturno pa zunaj osnovnega cilja, zato je nastopilo skoraj dvajsetletno obdobje „Angelik in Konsalykov“.²⁸ Iz tega obdobja je mogoče zaslediti mnogo časopisnih polemik za in proti takim usmeritvam založbe, ki bi morala imeti specifični pomen, vendar je arhivska dokumentacija od začetkov do tega obdobja, t.j. do leta 1954, skoraj v celoti izginila.

Leta 1955 se je založba združila s trgovskim podjetjem LIPA in nato poslovala pod skupnim imenom Primorska založba Lipa Koper. Od oktobra 1955 je tudi tiskarna Pecchiari poslovala pod imenom Lipa, v okviru trgovskega podjetja Primorska založba Lipa.

Iz poslovnega poročila tiskarne za leto 1979 v arhivu Primorskega tiska je razvidno, da sta 2. marca 1956 sprejela sklep o združitvi delovna kolektiva Tiskarne in knjigovoznice Jadran ter Časopisno-založniškega podjetja Slovenski Jadran in od 1. januarja 1957²⁹ poslujeta kot Časopisno-založniško podjetje Primorski tisk, Koper.

Iz poslovnega poročila za leto 1960 (arhiv ČGP) je razvidno, da je Primorski tisk ustanovil Okrajni odbor SZDL v Kopru. Občinski ljudski odbor je izdal odločbo o spojitvi oziroma ustanovitvi ČZP Primorski tisk pod št. 03/2-6819/1, z dne 28. 12. 1956 ter Okrajni ljudski odbor Koper pod št. 2220/1 z dne 1. 3. 1957. Podjetje je vpisano v register pri Okrožnem gospodarskem sodišču v Kopru od 9. aprila 1957 dalje.

Novejša dejavnost na področju založništva je tudi razširjena registracija ČZP Primorske novice.

Ob zaključku želim opozoriti na naslednje:

1. Ob poskusih rekonstrukcije razvoja založništva v slovenski Istri sem naletela na težave. Dokumentarnega, s tem tudi arhivskega gradiva (razen nekaj finančne dokumentacije in nekaj prepisov zapisnikov!) nismo, kljub izredni pripravljenosti delavcev v skupnih službah, uspeli „odkriti“ za obdobje do leta 1954.
2. Vse dokumentarno gradivo DO ČZP Primorski tisk (razen finančnega dela) je popolnoma neurejeno.

3. Nekako prevladuje mnenje — ker drug od drugega prepisujejo domneve, brez pravega „brskanja po in za dokumenti“ — da se na območju slovenske Istre ali Koprškega, kot območje napačno imenujejo, pred letom 1954 ni nič dogajalo na področju kulture. Že dnevno časopisje iz teh let to tezo izpodbija, saj poroča o izredno živahni in pisani kulturni dejavnosti, tudi na podeželju, ne samo v treh obmorskih mestih. Ta poročila dokazujejo, da je bila prav v tem obdobju kulturna dejavnost, kamor sodi tudi založniška, na občutljivem, tedaj še spornem obmejnem ozemlju med leti 1945 in 1954 mnogo živahnjša kot danes, saj so imeli tri tiskarne, dve založbi, gledališče, dva časopisa (Istrski tednik/Slovenski Jadran in Kmetijski vestnik), nekaj časopisov organov in organizacij. Ustanovljena je bila tudi Študijska knjižnica.
4. Naša prednost, naj bo dokumentarno z arhivskim gradivom na območju Slovenske Istre do leta 1954 v celoti predano Pokrajinskemu arhivu Koper v trenutku zbledi, saj arhiv še danes nima prostorov, kamor bi prevzemal že ostanke neizgubljene ali še ne uničene dokumentacije. Že samo na tem primeru, to je na primeru založništva ugotavljam, da so bili zaradi izgubljene ali odstranjene arhivske dokumentacije po letu 1954 tolikokrat napačno objavljeni podatki, da sem primorana polemizirati in kritično ovrednotiti celo vire, ki sem jih uporabila pri tem prispevku. K sreči so vsi akterji tedanje kulture (razen dveh) še živi.
5. Vsiljuje se mi misel, da je do teh napačnih interpretacij tedanjih dogajanj, hotenj in poslanstva založbene dejavnosti v Slovenski Istri prišlo zaradi nerazumevanja ali nesposobnosti razumevanja istrskih potreb s strani ljudi, ki so v tistih časih intenzivno naseljevali naše območje in so jim bile primorske potrebe, želje in pričakovanja ter zahteve tuje.
6. Nadaljnji raziskovalci tega področja in območja ne bodo mogli mimo ugotovitev, da sta bili tako Pomurska kot Primorska založba specifični, namenski in da je za dolga leta Primorska založba kmalu po letu 1954 konceptualno iztirila in postala samo ekonomska kategorija, ki bi lahko imela svoj sedež kjerkoli. Šele v najnovjšem času so vidni spet nekakšni naporji po približevanju k ustanovnemu konceptu.
7. Kar zadeva arhivsko gradivo, ki ga še nismo prevzeli, bo Pokrajinski arhiv Koper pri izdaji navodila za odbiranje arhivskega gradiva iz dokumentarnega moral upoštevati, da je ČZP Primorski tisk pravni naslednik sedmih delovnih organizacij samo od leta 1946 dalje. V dogovoru s ČDO Primorske novice bo najbrž potrebno doseči soglasje o statusu fonda tistih založniških let, ko sta bili časopisna-izdajateljska ter knjižno-založniška dejavnost pod isto streho. Za točno predstavitev dejavnosti, bo ob historiatu pri fondu, ki je žal preveč razredčen, potrebna še kronološka rekonstrukcija dogajanj ob uporabi razpoložljivih virov pri privatnih imetnikih (korespondenca med dr. Magajno in urednikom o konceptualni rasti in razvoju založbe, ki je v arhivu Primorskega tiska ni več, zapisniki založniškega sveta prvega obdobja, ki se utegnejo najti še pri neka-

terih živečih članih, pa jih tudi ni zaslediti v dokumentarnem gradivu 1952–1954, rokopisi, gradivo tiskovnih konferenc, ocene knjig, izginila je tudi kronika, itd.).

8. Pri kriterijih za izbor nas bo moral voditi kriterij specifičnosti, obmejnosti ter namen in pogoji, v katerih se je porajalo in delovalo založništvo na tem geografskem območju.

Ker ni samo zapisana, ampak tudi tiskana beseda tisti del kulturne dediščine, ki na nekem območju ohranja in utrjuje narodovo identiteto, se v prispevku nisem opirala na kategorije arhivskega gradiva, ki ga založniška in izdajateljsko tiskarska aktivnost ustvarjajo, pač pa sem poskušala osvetliti proces borbe za slovenski tisk, za nacionalno identiteto v tistem delu Slovenije, ki mu je v raziskavah odmerjeno vsekakor premalo prostora.

Opombe

- 1 Roman Savnik, Franjo Ravnik, Bori, jesen 1954, Koper 1954
- 2 Saša Vrtnik, Usoda knjige in kulture na Primorskem, Vestnik št. 6, december 1956, Koper 1956
- 3 Slovenski spisi, Pokrajinski arhiv Koper, SS 1635–1955
- 4 Alojz Kumer, Slovenski tisk na Primorskem, Novi list št. 83–84, december 1955
- 5 Isto kot opomba št. 3
- 6 Prav tam
- 7 Prav tam
- 8 Slovenski spisi, Pokrajinski arhiv Koper, Stampata št. 40 – zadnja stran Pravil
- 9 Prav tam, Stampata št. 41
- 10 Isto kot op. št. 4
- 11 Isto kot op. št. 2
- 12 Informacije, glasilo DS ZGP Primorski tisk, Koper, oktober 1976
Kako se je knjiga dvigala in padala, Vestnik št. 25–26, Koper 1966
- 13 Vestnik Primorske založbe Lipa 1966, št. 25–26, Koper 1966, str. 3
- 14 France Bevk, O naši založbi, Vestnik št. 15–16, Koper, december – marec 1961/62
- 15 Jože Oblak, Partizanski tisk na Primorskem, Primorske novice št. 27 in 31, junij/julij 1960
- 16 Isto kot opomba št. 15 Primorske novice, št. 27, 29. junija 1960
- 17 Urednik je bil Milko Štolfa, ki je bil junija 1950 z odločbo poslan na Vojaško upravo Jugoslovanske ljudske armade v Koper, kjer je bil zadolžen za politična, kulturna in šolska vprašanja
- 18 Istrski tednik, leto II., št. 14, str. 4
- 19 Milka Štolfa, Kako se je rojevala Primorska založba, Rokopis
- 20 Jadran d. d. v Kopru je bila ustanovljena 14. 2. 1949 kot tiskarna in knjigovoznica in je bila l. l. 1954 ukinjena. Iz slavnostnega govora Franca Lenarča ob 30-letnici tiskarne (arhiv ZGP) dne 9. 3. 1979 izhaja, da je marca 1949 začela tiskati prve tiskovine. Naslednje leto je tiskala že trojezični Uradni list IOLO, leta 1951 pa že Martina Krpana z Vrha. Leta 1960 se je že v novih prostorih tiskarni pridružila še klišarna. Od izvedene likvidacije kot delniška družba, je tiskarna Jadran s knjigovoznico nadaljevala delovanje. Izvolili so nov delavski svet in upravni odbor. (Iz zapisnika okrajnega ljudskega sodišča v Kopru, dne 21. decembra 1953, opr. št. R781/53, arhiv Založbe Lipa)

- 21 Isto kot op. št. 19
- 22 Prav zaradi izgubljenega začetnega arhiva (ali pa odtujenega?) vsi viri, tudi Zbornik Primorske založbe in jubilejne publikacije navajajo podatke iz napačno tolmačenega zapisnika odseka za prosveto IOLO. Celo ustanovni zapisnik je ohranjen v nekakem prepisu.
- 23 Leta 1946 je Ljudska založba iz Trsta v takratni coni B ustanovila več knjigarn in papirnic. Te so bile v Kopru, Izoli, Piranu, Umagu, Bujah in Novigradu. Postovale so ločeno do l. 1947. Družba z omejeno zavezo „Li-Pa“ s sedežem v Kopru od l. 1947 dalje, pa je prevzela vse poslovalnice Ljudske založbe v bivši coni B. To knjigotrdiško podjetje je delovalo vse dokler se ni leta 1955 združilo z založbo Lipa v Primorsko založbo LIPA.
- 24 Isto kot op. št. 19
- 25 Jernej Humer in Ida Gec, ustni vir, enako kot v rokopisu pri op. št. 19
- 26 Isto kot op. št. 19
- 27 Arhiv ZGP Primorski tisk
- 28 Isto kot op. št. 19
- 29 Do 31. 12. 1956 sta ločeno poslovala ČZP Slovenski Jadran s tiskarno Jadran in ČZP Primorska založba Lipa s poslovalnicami in svojo tiskarno LIPA. Delavska sveta založniškega podjetja Primorska založba Lipa in Časopisno-založniškega podjetja Slovenski Jadran sta sprejela sklep o združitvi in od 1. 1. 1957 poslujeta kot časopisno založniško podjetje Primorski tisk Koper

- 11 Radivoj REHAR — Saša VRBNIK, Vloga in program založbe LIPA, Vestnik 1956, št. 4, str. 2
- 12 Milko ŠTOLFA, Kako se je rojevala Primorska založba, rokopis.
- 13 France BEVK, O naši založbi, Vestnik št. 15–16, Koper 1961/62.
- 14 PRIMORSKE NOVICE, Priloga ob 30-letnici, 30. december 1977, št. 6
- 15 INFORMACIJE, glasilo DS ZGP Primorski tisk Koper
- 16 Aleš ŽELEZEN, Odnosi založbe Lipa pri menjavi z avtorji knjig in ostalih izdelkov, dipl. delo I. stopnje VEKŠ, Maribor, v Kopru 1984
- 17 ISTRSKI TEDNIK, Koper 1950, 1951
- 18 SLOVENSKI JADRAN, Koper 1952, 1953, 1954
- 19 ARHIVSKO in dokumentarno gradivo ZGP Primorski tisk, Koper
- 20 Pokrajinski arhiv Koper, Slovenski spisi 1635–1955

Viri

- 1 Pavel PLESNIČAR, Narod naš dokaze hrani. Bibliografski pregled slovenskega tiska na Primorskem do konca prve svetovne vojne. Ljubljana 1940.
- 2 SLOVENSKA KNJIGA, Seznam po stanju in prodaji, dne 30. 6. 1939. Izdala in založila Organizacija knjigarstev Dravske banovine, Ljubljana 1939
- 3 A. KOLERIC — M. PERTOT, Bibliografija slovenskega tiska v Italiji, Narodna in študijska knjižnica Trst. I. del od 1. 5. 1945–31. 12. 1954, Trst 1969 in II. del od 1. 1. 1955
- 4 Alojz KUMER, Slovenski tisk na Primorskem, Novi list št. 83, 22. december 1955, in št. 84, 29. december 1955.
- 5 Jože OBLAK, Partizanski tisk na Primorskem, Primorske novice, št. 27–31, junij/julij 1960
- 6 Miša ŠALAMUN, Slovensko primorsko časopisje. Zgodovinski pregled in bibliografski opis, Študijska knjižnica v Kopru, Koper 1961
- 7 Saša VRBNIK, Usoda knjige in kulture na Primorskem, Vestnik, brezplačna priloga izdaj založbe LIPE, št. 6, Koper, december 1956
- 8 Milko ŠTOLFA, Primorska potrebuje močno založniško podjetje. Razgovor s predsednikom Primorske založbe, pisateljem dr. B. Magajno, Ljudska pravica — Borba, št. 271, str. 6, 13. november 1954.
- 9 ZBORNİK Primorske založbe LIPA, Koper 1956
- 10 Marjan BRECELJ, Obrobni zapisek o Primorski založbi Lipa, Primorske novice št. 41 (11. 10. 1957) do 43. (25. 10. 1957)

SOMMARIO

LO SVILUPPO DELL' EDITORIA NELL' ISTRIA SLOVENA

Milica Trebše-Štolfa

Molto più tardi che nella Slovenia centrale hanno cominciato a stampare e pubblicare libri ed altri stampati nella lingua slovena anche nel Littorale Sloveno. Nell'Istria Slovena invece abbiamo dovuto aspettare la riunificazione con la madre patria, che si sviluppasse la stampa e più tardi anche l'editoria.

Per primo è cominciato ad uscire il settimanale Istrski tednik. Così s'è sviluppata anche una modesta attività editoriale. Nata e la casa editrice Primorska založba che sotto „la valida protezione“ dell'azienda LI-PA (Libreria-papirnica) ha preso il nome LIPA.

Il fine, propostosi dagli iniziatori della editrice era: supplire al ritardo, riempire il vuoto, lasciato dal fascismo, e costruire un ponte tra la cultura Slovena e quella vicina italiana. Però il concetto, lasciato a realizzare a gente, che non poteva capire il suo significato specifico, e degenerato e l'editrice si è trasformata in casa commerciale.

Irreparabile perdita per lo studio dell'identità nazionale e la realizzazione del programma di convivenza tra le due nazionalità e che gli archivi di questo periodo sono del tutto distrutti, asportati oppure perduti.

IZBRANA VPRAŠANJA IZ ZGODOVINE SLOVENSKEGA FILMA IN O FILMSKEM ARHIVSKEM GRADIVU

Ivan Nemanič

Filmsko arhivsko gradivo smo na zborovanjih arhivskih delavcev že predstavili. Razpravljali smo o njegovem materialnem varstvu, o filmu kot viru za proučevanje nekaterih družbenih dejavnosti in o drugem. Vprašanja, ki jih bom v sestavku zajel, bom povezal z načrti nekaterih ustanov, ki segajo na področje filma in težijo za tem, da bi strnili svoja prizadevanja pri ustvarjanju pogojev za raziskave zgodovine slovenskega filma. Arhivi so s temi težnjami povezani. Z varovanjem arhivskega gradiva ustvarjajo temelj za zgodovinske, tudi filmske. V začetku bom okvirno nanizal temeljne vire, ki naj bi jih upoštevali pri študiju zgodovine slovenskega filma. Nato bom govoril o ustanovitvi slovenskega filmskega podjetja po osvoboditvi in nazadnje bom predstavil filmsko gradivo o narodnoosvobodilnem boju.

Viri za zgodovino slovenskega filma

Letos se spominjamo dveh časovnih mejnikov iz preteklosti slovenskega filma: osemdesetletnice nastanka filmskega prvenca na Slovenskem in hkrati štirideset let filmskega ustvarjanja po osvoboditvi. V osmih desetletjih so posamezniki, ki so že pred vojno ustanavljali svoja filmska podjetja, in nato filmski delavci v okviru filmskih podjetij v pravem pomenu besede, posneli v Sloveniji mnoge dokumentarne in številne igrane filme. Filmski zgodovinar naj bi jim danes sledil s peresom in na knjižnih straneh zajel in opisal njihove stvaritve. Zaradi časovne odmaknjenosti bomo za nekatere filme iz starejšega obdobja, ki se niso ohranili, navedli le naslove. O njih pričajo le skopa časopisna poročila ali drugi viri. France Brenk je zapisal na uvodnih straneh ene izmed svojih publikacij, da je ogrožje slovenske filmske zgodovine že precej trdno, izdelano, da so pa v notranjosti te zgradbe še številne neznanke. Raziskovalec jih bo razkril na temelju proučevanja filmskih zgodovinskih virov. Upošteval bo že objavljene študije, razprave v revijah, številne članke, ocene, kritike in končno pisano in filmsko arhivsko gradivo.

Slovenska bibliografija Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani predstavlja pomembno napotilo tudi raziskovalcem zgodovine filma. V posameznih letnikih objavlja tudi rubrike o filmu in sicer z naslovi: Filmska umetnost splošno, Slovenski film splošno in Jugoslovanski film – ocene (razen slovenskih filmov). V njih prinaša poročila, ocene, kritike itd. posameznih filmov.

Literatura o filmu

V prvem obdobju po vojni domače filmske literature še ni bilo. Zaradi tega začnejo v tem času prevajati tujo filmsko literaturo. Prof. France Brenk je prevedel Zgodovino filma, ki jo je napisal Georges Sadoul. Izdala jo je Cankarjeva založba leta 1960. V dodatku knjige je pripravil pregled zgodovine filma v Jugoslaviji in ga

pozneje prevedel v francoščino pod naslovom *Aperçu de l'histoire du cinema Yougoslave*, Ljubljana 1961. France Brenk je napisal tudi vrsto drugih publikacij o zgodovini slovenskega filma. Leta 1951 je pri Obzorju v Mariboru objavil Zapiske o filmu. V njih je poleg splošnega orisa razvoja filmske umetnosti predstavil jugoslovansko kinematografijo v predvojnem času in po osvoboditvi.

Pozneje je France Brenk raziskal vprašanje o nastanku prvih dveh slovenskih celovečernih filmov. Ugotovitve je strnil v knjižici *Prva dva slovenska dolga filma*, Ljubljana 1980. V njej je zbral in objavil korespondenco z ustvarjalci obeh filmov in z drugimi.

V okviru Dopisne filmske in TV šole DDU Univerzum je France Brenk izdal *Kratko zgodovino slovenskega filma*, Ljubljana 1979. V njej je segel v čas prvih filmskih projekcij na Slovenskem in prikazal razvoj slovenskega filma še v povojnih letih.

V letu 1980 je izšla še druga knjiga prof. Brenka: *Slovenski film s podnaslovom Dokumenti in razmišljanja*. Med slovenskimi avtorji naj omenimo zlasti še Stanka Šimenca, ki je leta 1968 napisal *Pot v filmski svet in Vitka Muska*, *Kratka zgodovina filmske umetnosti*, Ljubljana 1960. Razprave prof. Vladimira Koča bomo omenjali na drugem mestu. Publikacije drugih avtorjev navajajo zlasti filmografije.

Dejan Kosanović, profesor na Fakulteti dramskih umetnosti v Beogradu je v knjižici *Uvod u proučevanje istorije jugoslovenskog filma*, ki jo je izdala Mala biblioteka v Beogradu leta 1976 v glavni št. črtah orisal tudi zgodovino slovenskega filma. V dodatku je objavil bibliografijo pomembnejših člankov in literature o slovenskem filmu. Pri tem navaja le temeljna dela.

Pomemben vir za zgodovino filma predstavljajo revije, ki pišejo samo o filmu ali pa namenjajo filmskim vprašanjem le po nekaj strani v vsaki številki. Oglejmo si jih po kronološkem redu. V petdesetih letih sta izhajali revija *Filmski vestnik* in nato *Film*. V teh je ravnatelj Slovenskega gledališkega muzeja Janko Traven objavil *Pregled razvoja kinematografije pri Slovencih*. Ker mu je uredništvo odreklo gostoljubje, kakor ugotavlja prof. Brenk, pomembna študija ni bila natisnjena v celoti.

Slovenski gledališki in filmski muzej v reviji *Dokumenti SGFM* prinaša razprave tudi o filmu. V njej je npr. France Brenk objavil daljši članek *Slovenski NOB film*, št. 25 in 26.

Zveza kulturnih organizacij Slovenije je leta 1962 ustanovila revijo *Ekran* s podnaslovom *Revija za film in televizijo*. V rubriki *Prispevki k zgodovini slovenskega filma* objavlja revija razprave s področja teoretične in publicistične dejavnosti, poroča o filmski proizvodnji, distribuciji, kinematografiji, filmski vzgoji, periodičnem in dnevnem tisku. Prinaša kritične ocene in zapise, spremlja radijske in televizijske oddaje o filmu, objavlja razprave o zgodovini filma, bibliografijo člankov o filmu itd. V *Ekranu* je izšla vrsta pomembnejših razprav. Naj omenimo le nekatere:

Tine Arko, *Filmografija slovenskega filma od leta 1945 dalje*, I.–VI. del,

Pregled slovenskih igranih filmov (do leta 1972), št. 100–103;

Igor More, *Karl Grossmann ali fenomen filma*, št. 74–75.

Stanko Šimec, *Bibliografija slovenske literature o filmu*, I. verzija, št. 55–56, II. izpopolnjena verzija, št. 100,

Prvi koraki slovenskega filma (razprava o dr. Karlu Gross-

mannu);
 France Štiglic, Stari bomo dvajset let, I. del, št. 16–17, II. del, št. 18, III. del, št. 23–24;
 Toni Tršar, Osnove filmografije jugoslovanskega filma, št. 51–52.

Slovenski gledališki in filmski muzej posveča del svoje dejavnosti izdajanju samostojnih publikacij o filmu in slovenskih filmskih delavcih. V zbirki Slovenski film so v preteklih letih izšle naslednje monografije:

František Čap, Ljubljana, 1981. Poleg zapisov o režiserju Čapu je v prilogi objavljena filmografija njegovih filmov in bibliografija člankov in kritik v slovenskih, jugoslovanskih in tujih časopisih in revijah.

Publikacija France Štiglic, Ljubljana 1983, predstavi najprej življenjsko pot režiserja, nato filme, pri katerih je sodeloval Štiglic kot scenarist, režiser itd., sledi filmografija njegovih filmov in bibliografija člankov o njih v slovenskih, jugoslovanskih ter tujih časopisih in revijah. Muzej pripravlja monografijo o dr. Karlu Grossmannu, ki bo izšla v bližnji prihodnosti.

V letu 1982 je Slovenski gledališki in filmski muzej izdal Filmografijo etnološkega filma 1905–1980, ki jo je sestavil Naško Križnar. V njej poleg tega, da je zajel slovenske etnološke filmske zapise do začetka osemdesetih let, navaja podatke o ustanovah, ki hranijo etnološke filme.

V času četrtega balkanskega filmskega festivala v Ljubljani sta Slovenski gledališki in filmski muzej v Ljubljani in Inštitut za film v Beogradu pripravila in izdala v Ljubljani leta 1980 Bibliografijo jugoslovanske filmske literature 1945–1979.

Na Slovenskem posveča del svoje dejavnosti izdajanju publikacij o filmu tudi dvorana Jugoslovanske kinoteke v Ljubljani. V njih so prispevali študije, kritike in zgodovinske razprave zlasti Vitko Musek, Vladimir Koch in Matjaž Klopčič.

Inštitut za film v Beogradu zbira podatke o filmih za vso državo. Objavil je Filmografijo jugoslovanskega filma, I. zvezek 1945–1965, II. zvezek 1966–1970. Posamezni filmi so predstavljeni s kratkim povzetkom vsebine, s podatki o sodelavcih in tehničnih značilnostih. Filmografiji je dodano abecedno kazalo filmov in imensko kazalo.

Pisno in filmsko arhivsko gradivo

Raziskovalci so okvirno podobo slovenskega filma v preteklosti že izoblikovali. Vendar pa ostajajo nekatera vprašanja se vedno neraziskana. Zgodovinarji jih bodo lahko osvetlili ob proučevanju arhivskega gradiva, pisanih virov in filmskih posnetkov. Arhiv SR Slovenije je do zdaj prevzel poleg filmskega tudi spisovno gradivo Triglav filma, ki je urejeno, popisano in obsega 72 fasciklov. Tudi Viba film je izročil arhivu del svojega spisovnega gradiva, 27 fasciklov.

Filmski podjetji nista svojega arhiva varovali tako, kot določajo predpisi. Med izročeni spisi arhivu pogrešamo zlasti scenarije, snemalne knjige, plakate in še nekatere kategorije gradiva, ki bi prikazale in predstavile dejavnost obeh slovenskih filmskih podjetij v celoti in omogočile študij posameznih filmov v popolnosti.

Okrog leta 1950 je bilo v Ljubljani ustanovljeno filmsko podjetje Agrofilm. Posnelo je vrsto filmov s področja kmetijstva. Spisi tega podjetja, ki je delovalo približno pet let, niso ohranjeni. Po pripovedovanju nekaterih

sodelavcev Agrofilma, so arhiv podjetja poslali v Vevče. Tako sklepamo o njegovi dejavnosti le na temelju proučevanja filmskih posnetkov.

Pred nedavnim je naprosil Arhiv SR Slovenije slovenske filmske delavce, da bi mu izročili v varstvo svoje zapise o snemanjih in drugem sodelovanju pri filmih. Dopise smo preko Društva slovenskih filmskih delavcev poslali na več kot 60 naslovov. Večina Arhivu sploh ni odgovorila. Del svojih beležk so nam izročili le trije izmed naprošenih. Zlasti so za raziskovanje pomembni zapisi režiserja Ernesta Adamiča. Ta je vodil snemanja filmske serije Kronika. Podrobno si je zapisoval potek snemanja posameznih portretov, sodelavcev pri posnetkih, datum snemanja itd. Zapiski Ernesta Adamiča so nam bili dragocen vir pri obdelavi filmskega gradiva. Poleg tega, da omogočajo študij gradiva Kronike, popolneje predstavljajo del filmskega ustvarjanja režiserja Adamiča.

Pomemben vir za zgodovino filma predstavlja tudi spisovno gradivo upravnih organov. V preteklosti so le redki raziskovalci segali po njem. Med njimi je npr. Srdjan Knežević iz Beograda, tudi na osnovi spisovnega gradiva v Arhivu SR Slovenije ugotavljal, kdaj je bil posnet prvi film na ozemlju Slovenije. Svoje ugotovitve z navedbo virov je objavil v Ekranu, št. 9, 10, leto 1984.

Pri obdelavi filmskega gradiva v Arhivu SR Slovenije sem nekatera vprašanja, npr. pojasnilo o odkritju Napoleonevega spomenika, pojasnil na osnovi pregleda gradiva takratnih upravnih organov.

Filmsko gradivo – vir za proučevanje zgodovine slovenskega filma

Filmske posnetke vrednotimo kot primarni vir za študij zgodovine filma. Raziskovalci filma so v preteklosti sestavili vrsto filmografij slovenskega filma od njegovih začetkov do novejšega časa.

Kljub temu, da se filmografije v zasnovi med seboj razlikujejo, večina od njih navaja podatke o producentu filma, sodelavcih, vsebini, tehničnih značilnostih in drugem. Nekateri dodajajo podatke o arhivih, ki hranijo filmsko gradivo in kopije za uporabo. S tem so postale kašipot vsem, ki raziskujejo zgodovino slovenskega filma. Opozarjajo jih na posamezne filme, hkrati jim sporočajo temeljne podatke o njih. Zakonski predpisi, zlasti zakon o naravni in kulturni dediščini, je zavezal arhivsko službo, da skrbi za ohranitev tudi slovenskega filmskega gradiva. Vemo, da je to delo prevzel Arhiv SR Slovenije. V nekaj manj kot dveh desetletjih je prevzel večino ohranjenih slovenskih filmov, jih obdelal in pripravil za uporabo. Mnogi so prepričani, da so bili s tem ustvarjeni pogoji za pisanje zgodovine slovenskega filma. Vendar nas na tem področju čakajo v prihodnosti še zahtevne naloge. V filmskem arhivu bomo morali zbrati vse slovenske filme in jih usposobiti za uporabo. Šele potem bomo lahko pisali zgodovino filma v celoti. Pri evidentiranju smo ugotovili, da hranijo poleg Arhiva SR Slovenije slovenske filme še drugi arhivi doma in v tujini. Snemalci Filmskih novosti so po osvoboditvi pogosto prihajali v Slovenijo in snemali razne dogodke, da so o njih seznanjali jugoslovansko javnost. Gradivo Filmskih novosti, ki se nanaša na Slovenijo, sega po do zdaj znanih podatkih od osvoboditve do začetka osemdesetih let. Poleg drugih filmov hranijo Filmske novosti zbirki filmov o Edvardu Kardelju in Borisu Kidriču. Ker

tega gradiva do zdaj še nismo prekopirali, nam ostaja več ali manj nedostopno za uporabo. Slovensko filmsko gradivo v arhivu Jugoslovanske kinoteke smo že večinoma prekopirali, toda zaključili ga še nismo. Direktor arhiva Jugoslovanske kinoteke mi je pred dnevi na Cetinju povedal, da obstaja med gradivom Triglav filma veliko krajših dokumentarnih posnetkov, ki še sploh niso pregledani in evidentirani. Pomembne filmske zapise iz časa NOB hranijo tuji arhivi v ZRN, na Inštitutu Luce v Rimu, v ZDA in v SZ. Še vedno upamo, da bomo v prihodnosti uvrstili v filmsko zbirko Arhiva SR Slovenije posnetke Čora Škodlarja o bojih na Primorskem, ki jih še vedno hranijo v SZ.

V novejšem času ugotavljajo filmski kritiki, da se nivo amaterskega dokumentarnega filma približuje dosežkom poklicnih filmskih delavcev. Arhiv SR Slovenije načrtuje, da bi z evidentiranjem zajel tudi amaterski film in ga pozneje prevzel v svojo filmsko zbirko.

Nastanek slovenskega filmskega podjetja

Ustanovitev samostojnega slovenskega filmskega podjetja je tesno povezana z zmago revolucije. Vodstvo NOB je že med vojno na osvobojenem ozemlju oblikovalo in predvidevalo smernice za razvoj slovenskega filma po osvoboditvi. Po tej zamisli naj bi snemali filme o pomembnih družbenih dogodkih, poljudnoznanstvene in kulturne filme, igrane filme po literarnih predlogah in scenarijih z aktualno tematiko.

Pogoj za to pa je bila tudi ustanovitev samostojnega slovenskega filmskega podjetja. Prvi filmski oglas po osvoboditvi v Sloveniji je bil objavljen 16. maja v Slovenskem poročevalcu. Vabil je na predstavo filmskih tehnikov. Predvajal jih je oddelek pri Propagandni komisiji IOOF v kinu Matica in Sloga. Predstave so bile dopoldne in ob 18. uri. Kmalu za tem je bila v okviru Državnega filmskega podjetja ustanovljena Podružnica za Slovenijo, in sicer z dopisom, ki ga je Propagandni komisiji pri IOOF poslalo Državno filmsko podjetje v Beogradu, 20. maja 1945. Podružnica je bila podrejena Ministrstvu za prosveto in Propagandni komisiji pri IOOF. Njen vodja je bil hkrati referent za kinematografijo. V okviru podružnice so oblikovali naslednje oddelke: vodstvo podružnice, oddelek za organizacijo in upravo državnih kinematografov. Tehnični oddelek je prevzel opremo in laboratorije Emona filma, jih izpopolnil ter začel s popravili poškodovanih kinoaparatur. Po 3. juliju 1945 je izšla uredba o ustanovitvi Filmskega podjetja DFJ in Podružnica za Slovenijo se je spremenila v direkcijo.

Že v maju 1945 se je začelo poddržavljanje kinematografov. Zaključeno je bilo ob koncu leta 1946. Hkrati se je porajala zahtevna naloga o usposobitvi filmskih delavcev, ki naj bi obvladali načrte kinematografije po osvoboditvi.

Že 11. maja 1945 je bilo ugotovljeno, da so posamezniki ob osvoboditvi posneli prihod osvoboditeljev v slovensko prestolnico in slovensko filmsko podjetje je izdalo svoj prvi film Ljubljana pozdravlja osvoboditelje.

Ob koncu leta 1945 je Filmsko podjetje, Direkcija za Slovenijo upravljalo 27 kinematografov. V privatni lasti jih je bilo še enako število. Filmsko podjetje je težilo za tem, da bi v svoji upravi zajelo vse kinematografe na območju Slovenije. Lastniki manjših kinodvoran so izročili svoja podjetja Filmskemu podjetju in jih upravljali

naprej kot uslužbenci podjetja. Medtem so se večji podjetniki še vedno oklepali „svojih pravic“. V Ljubljani je bilo največje kinematografsko podjetje v lasti Milana Khama. V maju 1939 je v družabništvu s Prosvetno zvezo ustanovil Emona film, ki je združeval kino Union in podjetje za proizvodnjo in izposajo filmov. V njem sta sodelovala zlasti Rudi Omota, strokovnjak za tonske zapise, in dr. Marijan Foerster, ki si je filmsko znanje pridobil pri družbi UFA (Union film Aktiengesellschaft) v Nemčiji. Emona film je že pred vojno začela snemati film o Prešernovem rojstnem kraju, O, Vrba, ki je bil objavljen po osvoboditvi.

Podružnica za Slovenijo in pozneje Direkcija za Slovenijo v okviru Državnega filmskega podjetja sta imeli v začetku pomanjkljivo tehnično opremo. Tudi ni bilo usposobljenih strokovnih delavcev za uresničevanje začrtanih nalog. Po drugi strani so ovirali razvoj in rast podjetja neurejeni odnosi s centralo v Beogradu. Državno filmsko podjetje je imelo monopol pri nakupu in prodaji filmov, pri nakupu tehničnih pripomočkov in materiala. Centralističen načrt je predvideval, da naj bi tudi Direkcija za Slovenijo z vsemi močmi sodelovala pri izgradnji centralnih filmskih laboratorijev in ateljev. V njih naj bi vsak izmed jugoslovanskih narodov ustvarjal in snemal svoje nacionalne filme. O tej problematiki so razpravljali na sestankih, pisali razprave itd. Končno se je sredi leta 1946 Državno filmsko podjetje DFJ, Direkcija za Slovenijo, delilo na Podjetje za proizvodnjo filmov, Triglav film s sedežem v Ljubljani in Državno filmsko podjetje za razdeljevanje filmov. Odločba o tem je bila objavljena v Uradnem listu LRS, dne 13. septembra 1946.

Osamosvojitve slovenskega filmskega podjetja je predstavljala temelj za nadaljnji razvoj in uresničevanje dotodanjih načrtov in teženj na področju filmske dejavnosti na Slovenskem. Kmalu za tem so razpisali natečaj za prvi slovenski umetniški film.

Filmsko gradivo o narodnoosvobodilnem boju v Sloveniji

Večino ohranjenih filmskih zapisov o NOB na Slovenskem sta posnela Stane Viršek in Božidar Jakac, manjši del pa Čoro Škodlar. Ti filmi so bili posneti na 16 mm traku. Po osvoboditvi so jih v čeških laboratorijih prekopirali na široki filmski trak in jih izročili v varstvo Triglav filmu. Poimenovali so jih Partizanski dokumenti. Ti so razdeljeni na 11 delov in merijo 2138 m. Arhiv SR Slovenije jih je med drugim gradivom Triglav filma tudi prekopiral. Kopijo Partizanskih dokumentov smo v Arhivu SR Slovenije podrobno pregledali in v sodelovanju z avtorji ugotovili vsebino posnetkov. Božidar Jakac in Stane Viršek sta soglasno ugotovila avtorstvo posameznih delov dokumentov, ki so podrobno predstavljani v Inventarju filmskega gradiva Arhiva SR Slovenije.

Med ohranjenimi Partizanskimi dokumenti je Čoro Škodlar posnel porušeni železniški most na Otovcu, panoramo Bele krajine v snegu (II. del), grad Turjak in sekvenco v V. delu, kjer Stane Viršek snema s kamero enoto borcev. V ospredju sta komisar VII. korpusa Janez Hribar in komandant 4. operativne cone NOV Slovenije Mile Kilibarda. Čoro Škodlar je snemal številne dogodke na osvobojenem ozemlju po razpadu Italije v letu 1943, zlasti pa v letu 1944 pri IX. korpusu. Do

jeseni 1944 je s kamero spremljal borbe 30. in 31. divizije, manjše partizanske akcije, posnel spopade z Nemci in njihove poraze na Trnovski planoti, življenje v vseh partizanskih bolnicah na Primorskem, gradnje bolnic, operacije in prenos ranjencev iz bolnic na Primorskem na letališče Babno polje in v Belo krajino, partizanske mitinge in druge kulturne prireditve, delo v partizanskih obrtnih delavnicah, izdelavo in preizkušanje partizanskega orožja (partop), itd. Zlasti so bili zanimivi posnetki o napadu na Baško grapo, o borbi za Lokve in Predmejo ter uničenje izredno utrjene belogardistične postojanke Črni vrh. Borbo za Črni vrh je Čoro Škodlar snemal med borci v prvih vrstah do zavzetja postojanke. V tem filmu je pokazal značilnosti partizanskega bojevanja in življenja. V letu 1944 se je udeležil bitke pri Litiji. Med bojem se je s kamero priplazil pred položaje partizanov in jih snemal, ko so streljali preko njega. Do jeseni 1944 je Čoro Škodlar posnel na 16 mm traku okrog 2000 m črno-belega in delno barvnega filma. V štabu IX. korpusa so razmišljali, kako bi posnete filme shranili in jih ohranili do osvoboditve. Odločili so se, da filme izročijo sovjetski vojaški misiji. Prevzel jih je major Ribačenko, ki se je proti jeseni 1944 vračal z letalom v Moskvo. Po osvoboditvi so predstavniki naše države večkrat zahtevali, naj SZ filme vrne. Vsa prizadevanja niso rodila sadu.

Partizanske dokumente iz arhiva Triglav filma so že večkrat predvajali v javnosti. Prof. Jože Gale je pripravil izbor iz dokumentov in montiral verzijo Partizanskih dokumentov v dolžini 617 m, ki jih navaja Filmografija jugoslovenskog filma 1945–1965. Pri tem je težil, da bi zajel vse pomembnejše posnetke v izvirnem arhivskem gradivu, ne da bi jih okrnili kot celoto.

Ob 20-letnici osvoboditve je Stane Viršek pripravil novo kopijo Partizanskih dokumentov, ki jo hrani RTV Ljubljana. V njej je združil vse svoje posnetke iz NOB. Dodal jim je fotografsko gradivo in pa krajše filmske zapise iz časa okupacije, italijanskega in nemškega izvoru. Kopija je posneta na 16 mm traku in v dveh delih meri 455 m, kar ustreza dolžini 1137 m na 35 mm traku. V njej se prepletajo fotografije, ki so bile večinoma že objavljene, in pa filmski posnetki. V I. delu prikazuje fotografije: predstavniki Jugoslavije podpisujejo pristop k trojnemu paktu, prva žrtev nemškega nasilja v Kranju, Rašica v plamenih, izseljevanje Slovencev in požiganje slovenskih vasi ter zbiranje zdravil med vojno v Ljubljani. Sledijo filmski posnetki: nemška letala bombardirajo Beograd, prelet letal nad Savo, prodiranje nemške vojske proti Mariboru, most čez Dravo v Mariboru, Hitler obišče Maribor, jugoslovanski vojaki odhajajo v ujetništvo, okupacija Beograda, podpis kapitulacije in prve žrtve v Beogradu, tiskanje letakov v partizanski tiskarni (posneto po osvoboditvi v rekonstruirani tiskarni za Muzejem ljudske revolucije v Ljubljani), Italijani postavljajo okoli Ljubljane bodečo žico (kratek izviren posnetek), racije v Ljubljani (iz filma Partizani in tisk) in boji na vzhodnem bojišču.

Drugi del obsega fotografije: italijanske racije v Ljubljani, Italijani požigajo slovenske vasi, ljubljanski škof dr. Gregorij Rožman in visoki komisar Ljubljanske pokrajine Emilio Grazioli, streljanje talcev, Gramozna jama, četniški zločini, Tončka Čečeva, zemljevid koncentracijskih taborišč v Italiji in Nemčiji, generala Leon Rupnik in Ervin Rösener, Simonova četa na Dolenjskem, sabotaže na Dolenjskem, fotografije Jožeta Petka

s pohoda XIV. divizije na Štajerskem, Ljubno ob Savinji po zavzetju postojanke, Trst in Rižarna v Trstu, Zbor odposlancev slovenskega naroda v Kočevju in zasedanje Avnoja. Filmski posnetki pa prikazujejo napad na Drvar (nemški posnetki), borbo po desantu (igrani film Bosna filma) in prihod osvoboditeljev v Ljubljano po Prešernovi cesti. Vsi drugi posnetki se ujemajo z Virškovim filmskim gradivom v kopiji dokumentov Arhiva SR Slovenije.

Partizanski dokumenti kažejo dogodke med narodno-osvobodilnim bojem večinoma v Beli krajini in na območju Kočevskega Roga. V istem času je na Štajerskem propagandist v Šlandrovi brigadi Stane Lenardič posnel tri filmske zapise o življenju in akcijah brigade konec 1943. leta in v letu 1944. Ti filmi so med filmskimi posnetki o narodnoosvobodilnem boju edini ohranjeni posnetki bojev partizanskih enot in prikazujejo prisego Šlandrove brigade na Menini planini v novembru 1943 ter zasedo in napad brigade na nemško motorizirano kolono na cesti Ljubljana-Celje pri Krašnji. Pri tem je bila kolona razbita, uničenih je bilo okrog 13 kamionov. Med akcijo je Stane Lenardič posnel načelnika glavnega štaba NOV in POS Dušana Kvedra-Tomaža in člana sovjeteke vojaške misije Borisa Bogomolova. Konec julija 1944 so šlandrovci napadli nemško postojanko Ljubno ob Savinji. Film o tej akciji prikazuje boje in Ljubno po zavzetju. Projekcija Lenardičevih filmov, ki so bili posneti na 8 mm traku in pozneje prekopirani na 16 mm film, traja 11 minut.

Mnogi filmi iz narodnoosvobodilnega boja niso ohranjeni. Tako so izgubljeni posnetki Dušana Fortiča, ki jih je snemal na Primorskem. Potem, ko so jih skrili v nekem gozdu, je za njimi izginila vsaka sled.

Dogodke med NOB so gotovo snemali tudi člani zavznih misij. Božidar Jakac se spominja, da je od časa do časa portretiral nekatere med njimi in da so mu ti nato izročili filmski trak, ki ga je uporabil za snemanje. V letu 1944 sta se borbe pri Litiji udeležila tudi člana ameriške misije major James Goodwin in reporter Lifa Phillips, ki naj bi bil med bitko posnel film.

O slovenskih filmih iz časa NOB smo povpraševali v beograjskih filmskih arhivih. Medtem ko so pri Filmskih novostih in v arhivu Predsedstva SFRJ, ki hrani filme predsednika republike, zagotovili, da njihove evidence ne obsegajo slovenskih filmov iz obdobja NOB, hranijo v arhivu Jugoslovanske kinoteke Partizanske dokumente Triglav filma, ki jih je Arhiv SR Slovenije že prekopiral. Film o narodnoosvobodilnem boju sporočajo mnoge podatke iz revolucije, ki jih bomo izluščili ob proučevanju filmskih posnetkov v projekciji in ob pregledovanju fotografij. Predstavijo nam dogajanja na osvobojenem ozemlju po kapitulaciji Italije, ko ljudske množice gradijo in oblikujejo svojo oblast na zasedanju Zbora odposlancev slovenskega naroda v Kočevju in na zasedanju SNOS v Črnomlju. Prikazujejo množico drobnih dogodkov med NOB, ki so vtakani v celoto osvobodilnega boja. Ob predstavi Partizanskih dokumentov bomo dojel mnoge žrtve in napore, ki jih je ljudstvo vložilo v boju za osvoboditev. Začutili bomo neuničljivo moč ljudskih množic, ko se pred kamero vrstijo kolone enot osvobodilne vojske, ki je takrat že prerasla v redno armado. Končno bomo znova doživeli zmago-slavje ob prihodu osvoboditeljev v Ljubljano.

Deveti maj 1945 predstavlja zgodovinsko časovno prelomnico. Filmske kamere izpričujejo zadnje dejanje oborožene revolucije s filmom Ljubljana pozdravlja

osvoboditelje. Vendar pa so filmi onstran te časovne ločnice v naslednjih letih tesno povezani z NOB v preteklosti. Mnogi režiserji so v povojnih letih segali po snov za svoje stvaritve v NOB. Pri tem so uporabili avtentično dokumentarno gradivo, posneli so številne kraje, osebe, znane iz revolucije in tako prispevali gradivo – vir za proučevanje dogodkov iz NOB. Med njimi naj omenim tri filme režiserja Zvoneta Sintiča: Partizanske bolnice v Sloveniji, Partizani in tisk in Partizanski kurirji. V prvem je Sintičeva filmska ekipa posnela številne kraje, skrite partizanske bolnice, zgradbe, ki so se ohranile v povojni čas, mnoge zdravnike in druge, ki so skrbeli za partizanske ranjence v Ljubljani, v Kočevskem Rogu, na Primorskem, Gorenjskem, Štajerskem in v Žumberku. Tudi drugi film je dragocen. Na podoben način prikazuje objekte, kjer so skrivaj tiskali letake, časopise in drugo propagandno gradivo. Prenašali so ga partizanski kurirji. Ti so ubirali skrivna pota iz kočevskih gozdov do Vrhovnega štaba in v vse dele Slovenije pa tudi preko njenih meja. Film o partizanskih kurirjih je ohranil živ spomin na številne TV postaje, javke in kraje, kjer so se ti shajali in si predajali sporočila. Končno so se 3. avgusta 1969 zbrali kurirji na srečanju v Kropi in med množico je na slovesnosti mogoče prepoznati mnoge borce, ki so prenašali kurirsko torbo po skritih poteh, postajah in javkah.

LES QUESTIONS CHOISIES DE L'HISTOIRE DU FILM SLOVÈNE ET LES MATÉRIAUX DU FILM D'ARCHIVES

Ivan Nemanič

L'article représente le cadre de la littérature de la cinématographie slovène, particulièrement les œuvres du

professeur France Brenk, fait nommer les revues sur le film: Courier de film, Film, Ekran et Documents du musée de film et de théâtre slovène. Plusieurs traites et articles sur le film etc. y ont été publiés. Recemment les monographies de quelques signifiants cinéastes slovènes sont parues dans le recueil Le film slovène. Les études sur le film sont publiées aussi par la Cinémathèque yougoslave à Ljubljana. L'aperçu des films slovènes mis en scène dans les dernières dix années a été publié à la Cinématographie du film yougoslave par l'Institut du film à Belgrade. Les chercheurs découvriront les données sur le film aussi dans le matériel écrit d'archives des organes administratifs et des entreprises cinématographiques. Dans l'Archive de la RS de Slovénie se trouve le matériel de Triglav film et de Viba film qui pourtant n'est pas complet. En plus, quelques cinéastes ont remis ses propres notes sur les films, mis en scène par eux-mêmes, à l'archive. La source principale pour l'histoire du film est sans doute le matériel cinématographique recueilli et gardé pour le territoire de la Slovénie par l'Archives de la RS de Slovénie. Plusieurs films slovènes sont conservés par les Nouveautés de film et par la Cinémathèque yougoslave à Belgrade et par les archives cinématographiques étrangers. L'entreprise cinématographique de Triglav film, fondée en Slovénie après la libération, a permis le développement ultérieur de la cinématographie slovène.

Les documents de la lutte des partisans et le matériel filme sur la guerre de la libération nationale ont été filmés par Božidar Jakac, Čoro Škodlar et Stane Viršek. Après la libération plusieurs cinéastes slovènes ont choisi pour le thème de leurs films la guerre de la libération nationale; mentionnons surtout Zvonimir Sintič avec Hôpitaux de partisans, Partisans et la presse et Courriers de partisans.

ZAKONODAJA, KI UREJA POSLOVANJE RADIJSKE IN TELEVIZIJSKE DEJAVNOSTI

Katarina Udovič

Študij razvoja organiziranosti in sistemov predpisov, ki urejajo radijsko področje in kasneje televizijsko, nas pelje v leto 1923, ko je Ministrstvo PTT Jugoslavije 25. 7. 1923 sprejelo zakonski predpis o uporabi radijskih sprejemnikov.

Pregled zakonskih predpisov s področja radiodifuzije za obdobje 1923 do 1941 in 1946 do 1969 (glej prilogo I.) je študijsko zanimiv, ker lahko po njem sledimo razvoju radia in televizije. Zakonodaja, ki danes ureja celotno dejavnost radia in televizije tako s tehnične kakor programske plati, vsebuje tri zakone:

1. Zvezni zakon o temeljih sistema zvez (Uradni list SFRJ, 24/74) urejuje tehnični in tehnološki razvoj

radia in televizije (glej prilogo II.). Republiškega zakona ni. V pripravi je nov zvezni zakon o temeljih sistema zvez, temu pa bo sledil republiški.

2. Republiški zakon o javnem obveščanju (Uradni list SRS, 7/73) v četrtem poglavju Radiodifuzija, od 62. člena naprej urejuje ustvarjanje in posredovanje radijskega oziroma TV sporeda, namenjenega javnosti (glej prilogo III.). V tem poglavju v 70. členu prvič naletimo na pojem „hranjenje zapisov sporočil“ – tokrat še prav nič z vidika varovanja kulturne dediščine. 76. člen govori o opremi filmskih novic. Pripravljen je nov zakon – usklajen z ustavo in zakonom o združenem delu.

3. Republiški zakon o naravni in kulturni dediščini (Uradni list SRS, 1/81) globoko zaorje v neobdelano ledino. Tudi v nestrokovnih delovnih organizacijah budi in razvija zavest o pomenu naravne in kulturne dediščine in njenega varstva in končno botruje tudi srečanjem, kot je današnje. Tako bogati predvsem nas, ki imamo opravka z dediščino in delamo zunaj

strokovnih organizacij. Z 58. in 98. členom ter drugimi neposredno zavezuje tudi RTV, da varuje svoje posamezne dosežke (glej prilogo IV.).

Notranja zakonodaja RTV Ljubljana, ki zadeva varovanje dediščine, je prav tako nastala v skladu z republiškim zakonom o naravni in kulturni dediščini, je pa še v povojih in sovпада s pričetkom muzejske dejavnosti v delovni organizaciji RTV v letu 1984 (glej prilogo V.). Odsotnost druge interne zakonodaje pa seveda ne pomeni, da v delovni organizaciji že pred zakonom o naravni in kulturni dediščini ni bilo gradiva, ki bi sodilo v varstvo in služb, ki bi nad njim bedele. Posamezne službe so nastajale z internimi akti, odločbami ipd., ti pa žal niso ohranjeni.

Kje v delovni organizaciji RTV torej nastaja gradivo, ki ga je potrebno varovati? Podrobno je to vprašanje obdelal v svoji študiji že Ivan Nemanič, predstavnik Arhiva SRS, ki varuje vse arhivsko gradivo (tudi filmsko) RTV Ljubljana.

V matični hiši so naslednje službe za gradivo, ki sodi pod varstvo.

1. Poslovni arhiv
2. Uredništvo muzejske zbirke
3. Notni arhiv
4. Dokumentacija in knjižnica
5. Fonoteka in diskoteka
6. TV dokumentacija 1957.

Za lažje razumevanje, kje in kdaj je lahko nastajalo in nastaja gradivo, ki ga je potrebno varovati, navajam nekaj mejnih datumov, pomembnih za tehnični in programski razvoj RTV Ljubljana.

1. 1924 – Ing. Marij Osana začne v Ljubljani poskusne oddaje oddajnika, ki ga sestavi sam.
1. 1925 – 8. marca – radioamaterji iz Ljubljane posredujejo prek svojega oddajnika program na Bled.
1. 1926 – 26. januarja – ing. Marij Osana organizira prvi radijski prenos koncerta Glasbene matice iz Ljubljane.
1. 1928 – 1. septembra – oddajnik Radia Ljubljana začne s poskusnim obratovanjem. Oddaja na valu 578 m z močjo 2,5 kW.
– 28. oktobra – začetek rednega programa.
1. 1931 – 3. novembra – v program radia Ljubljana so uvedene šolske ure. Moč oddajnika je povečana z 2,5 kW na 5 kW.
1. 1939 – Sklenjena je pogodba o razširitvi in okrepitevi Radia Ljubljana. Novi oddajnik naj bi imel 20 kW. Zgradili naj bi relejno radijsko postajo v Mariboru z močjo 5 kW. Vojna prepreči te načrte.
1. 1941 – 11. aprila – nemško letalstvo uniči oddajnik Radia Ljubljana v Domžalah. Radio Ljubljana prevzame italijanska radijska družba EIAR.
1. 1941 – 17. novembra – v okupirani Ljubljani začne delovati ilegalna radijska postaja Osvobodilne fronte Kričič. Vsak ponedeljek, sredo in soboto ob 20. uri oddaja 15 minut programa in poziva na odpor proti okupatorju. Oddaja na valovni dolžini 27 metrov. Ilegalni radio Kričič oddaja iz 23 stanovanj ōziroma stavb.
1. 1942 – 7. februarja – posebna oddaja radia Kričič, posvečena pesniku Francetu Prešernu. Traja uro in je vnaprej napovedana. Italijanski oku-

pator z več tisoč vojaki in z 20 avtomobili opremljenimi z goniometri išče radio.

– aprila 1942 – ker italijanski okupator ne more preprečiti delovanja Kričiča, zapleni vse radijske sprejemnike in zahteva, da odstranijo radijske antene. Izvršni odbor OF sprejme sklep o prenehanju delovanja radia Kričič.

1. 1944 – Na osvobojenem ozemlju v Beli krajini je ustanovljena ROF – radijska postaja Osvobodilne fronte.

– ROF od 7. avgusta oddaja program dvakrat dnevno. Postaja deluje na valu 45 m in 45,7 m. Studio in oddajnik sta v Črnomlju. Poleg informativnih programov oddaja tudi glashbene in umetniške. Nastopajo solisti, zbori in orkestri, igralci in znanstveniki. Posreduje predstave partizanskega gledališča in igralskih skupin. V intervjuju in pripovedih govorijo borci NOV.

– ROF pošilja sredi okupirane Evrope v eter celovit, informativno in umetniško bogat radijski program. Oddaja tudi v italijanščini in nemščini.

1. 1945 – 27. aprila – ROF začne oddajati celodnevne programe z Ravne gore v Gorskem kotaru.

– 1. maja – enote JLA osvobodijo Trst in zasedejo radijsko postajo. Radio Trst začne oddajati v slovenščini in italijanščini.

– 9. maja – na dan osvoboditve Ljubljane začne oddajati Radio svobodna Ljubljana. Istega dne začne delovati v Ljubljani tudi oddajnik ROF.

– 11. maja – v Mariboru začne delovati Radio svobodni Maribor.

1. 1946 – Ustanovljena je radijska direkcija za Slovenijo, Radio Ljubljana in Radio Maribor. Naziv se konec leta spremeni v Radio Ljubljana, Maribor in Slovensko primorje.

– oktobra – usposobljena je oddajna postaja v Ajdovščini.

1. 1949 – 1. aprila – v Ljubljani je ustanovljen laboratorij za televizijo pri Inštitutu za elektro-zveze.

– 24. maja – začel je delovati Radio Koper z naslovom Radio jugoslovanske cone Trsta – Radio Trieste – zona jugoslava. Oddaja v slovenščini, italijanščini in hrvaščini.

– 15. septembra – začetek samoupravljanja s prvo sejo delavskega sveta. Konec leta je izvoljen tudi upravni odbor delavskega sveta.

1. 1950 – 24. novembra – spremenjeno je ime zavoda v Radio Slovenija (studio Ljubljana, studio Maribor, studio Ajdovščina).

1. 1951 – 25. marca – v Domžalah začne obratovati novi oddajnik z močjo 135 kW.

– 18. aprila – ukinjene so oddaje Radia Slovensko primorje v Ajdovščini.

– decembra – začetek drugega radijskega programa. Najprej poteka od 5.30 do 7.30 in nato od 12.00 do 23.00.

– 30. decembra – Radio Slovenija je proglašen za gospodarsko ustanovo s samostojnim financiranjem in z imenom Radio Ljubljana.

1. 1952 – Ob šestih dnevni informativnih oddajah je uveden tudi večerni radijski dnevnik.

1. 1953 – Začne delovati UKV oddajnik na ljubljan-

- skem gradu. Poskusi na UKV potekajo že vse leto 1952.
1. 1955 – Začnejo obratovati UKV oddajniki na Nanosu, Kumu in Pohorju.
1. 1956 – 6. marca – izvoljen je prvi svet radia Ljubljana. V njem so predstavniki družbenopolitičnih organizacij, javnih in kulturnih ustanov in delavci Radia Ljubljana.
– 4. – 16. avgusta – prvi javni TV program v Sloveniji na Gospodarskem razstavišču, z začasnim oddajnikom.
1. 1957 – Prvi program Radia Ljubljana traja 19 ur dnevno. Drugi program traja od 2 do 5 ur na dan. Radio Koper oddaja dnevno 8,2 ure lastnega programa. Radio Maribor oddaja 2 uri lastnega programa.
– 14. februarja – na Krvavcu začne delovati prvi TV oddajnik.
– 7. – 15. decembra – so poskusne televizijske oddaje na Gospodarskem razstavišču. V devetdnevem TV poskusnem programu je skupina za TV posredovala 51 televizijskih oddaj. Od tega je bilo 36 živih oddaj iz improviziranega studia.
– 23. decembra – radijski svet zaradi sklepa o uvedbi TV spremeni ime Radio Ljubljana v Radiotelevizija Ljubljana.
1. 1958 – 14. februarja – prvi neposredni prenos programa italijanske TV.
– 22. – 26. aprila – 7. kongres ZKJ v Ljubljani. Vsak dan po 20 minut TV dnevnika, pripravljenega v Ljubljani, oddajo ga iz zagrebškega studia.
– 11. oktobra – začne se redni poskusni televizijski program iz TV studia v Ljubljani.
– 28. novembra – je začetek skupnega jugoslovanskega TV programa, v skupni program prispeva TV Ljubljana 30% oddaj.
1. 1959 – TV studio posreduje 237 oddaj ali 231 ur programa.
1. 1960 – TV studio oddaja lasten program 5 dni na teden. TV prenos smučarskih skokov iz Planice – prvi prenos iz Jugoslavije za Evrovizijo.
1. 1961 – Prvi radijski program RTV Ljubljana poteka prek srednjega vala in novih UKV oddajnikov na Krvavcu, Pohorju, Kumu in Nanosu.
1. 1963 – V Sloveniji deluje 14 srednjevalovnih oddajnikov. TV program Ljubljana se je povečal na 532 ur.
Prve poskusne stereofonske oddaje.
1. 1964 – 25. maja – odprt je nov radijski dom v Kopru. TV program se poveča na 871 ur. Dokončana je izgradnja osnovne mreže TV oddajnikov Krvavec, Nanos, Plešivec, Pohorje, Kum.
1. 1966 – V SR Sloveniji je 21 srednjevalovnih in 25 UKV oddajnikov. Deluje tudi deset lokalnih radijskih postaj: Brežice, Celje, Jesenice, Murska Sobota, Ptuj, Radlje, Slovenj Gradec, Šmarje pri Jelšah, Trbovlje, Trzin.
V SR Sloveniji deluje 9 TV oddajnikov in 53 TV pretvornikov.
– 9. oktobra – prvi poskus in barvni TV program.
1. 1968 – 15. aprila – uveden je redni TV dnevnik v slovenščini.
– 17. oktobra – začetek rednih stereo oddaj.
1. 1971 – aprila – začne delovati TV studio Koper – Capodistria.
1. 1973 – Kot organ družbenega upravljanja je uvedena dvodomna skupščina RTV Ljubljana. Skupščina ima družbeni zbor, v njem so predstavniki družbenopolitičnih organizacij in delavski svet.
1. 1975 – Zgrajen novi RTV center s štirimi studiji za TV (te postopno opremljajo) in ustreznimi uredniškimi in tehničnimi prostori. Oblikujejo se programski sosveti pri posameznih programih ali oddajah
1. 1977 – V RTV Ljubljana je 43 programskih sosvetov. V SRS delujejo trije osrednji radijski programi, program Radia Koper v italijanščini in slovenščini, program Radia Maribor, 15 lokalnih radijskih programov, TV program v Ljubljani in Kopru. V okviru RTV Ljubljana deluje produkcija kaset in plošč.
1. 1978 – Radio v Sloveniji praznuje petdesetletnico obstoja, televizija pa dvajsetletnico.

Radio ima tri osrednje programe, ki trajajo skupaj 40 ur dnevno, in dva regionalna programa: Koper – 16 ur dnevno, Maribor – 4 ure dnevno.

Delo še 15 lokalnih radijskih postaj.

TV program iz Ljubljane traja povprečno 7,25 ur dnevno. Oddajniška mreža za radio in televizijo ima že prek 270 oddajniških enot.

V skladu z zakonom o združenem delu se delavci RTV organizirajo v 8 tozdov in dve delovni skupnosti.

V temeljnih organizacijah so uvedeni programski sveti kot družbeni organi.

Začetek priprav za samoupravno interesno skupnost RTV.

Preden se vrnem k malo širšemu opisu TV dokumentacije, fonoteke in diskoteke še kratek skok v preteklost.

S pojavom avdiovizualnih sredstev komuniciranja, nekje na začetku našega stoletja, se je pojavil problem, kako urediti ogromne količine avdiovizualnega gradiva, ki se je nezadržno kopičilo zaradi proizvodnje filmov, najprej tistih za kinematografijo, kasneje tudi za TV, in drugih avdiovizualnih sredstev (plošč, magnetofonskih trakov, magnetoskopskih trakov, video kaset itd.). Po namembnosti so nastajali različni arhivi. Pri kinematografskih podjetjih arhivi, tesno povezani z distribucijo filmov, in sicer arhivi igranih in dokumentarnih filmov. Nastajali so državni, nacionalni arhivi, potem arhivi filmskih vesti in izobraževalnih programov. Tako predvsem na Zahodu. Proti koncu štiridesetih in v petdesetih letih našega stoletja pa se že osnujejo prvi televizijski filmski arhivi. Izkušnje knjižnic in pravih arhivov so bile vsem delavcem v nastajajočih arhivih, ob upoštevanju posebnosti novih medijev, v veliko pomoč. Začetek našega TV filmskega arhiva (TV dokumentacija) sega v leto 1958, ko je pričela z rednim delom slovenska televizija. Daljnovidnosti in razumevanju prvega programskega vodstva naše TV se lahko zahvalimo, da je ob ustanavljanju tehnične in programske baze naše TV ustanovilo tudi službo, ki prav od vsega začetka delovanja zbira in

ureja sadove svojega programskega snovanja. S tem so se izognili kopičenju gradiva in urejanju za nazaj.

V zvezi s TV dokumentacijo je treba povedati nekaj o funkciji službe, selekciji, manipulaciji, izvlečkih vsebine in popisov kadrov, o spremnem gradivu, o katalogiziranju, o tem kako se gradivo najde, o depojih, kadrih in kako načrtujemo za naprej. Med večje probleme, na katere pri svojem delu naletimo, sodi izbor (selekcija) gradiva, ki ga odberemo za obdelavo. Ne hranimo tehnično slabih filmov, ne delovnih trakov, ne ostankov filma. Osnovni vodili sta kvaliteta filma oziroma posnetka in njegova vrednost za naš arhiv. Pri krajših filmskih posnetkih in agencijskih vesteh so izkušnje dokumentaristov in temeljito poznavanje lastnega gradiva najboljša vodila za izbor. Pri daljših oddajah pa se mora odločiti širše programsko telo. Na tem področju bo verjetno potrebno — ob upoštevanju zakona o naravni in kulturni dediščini — navezati najtesnejše sodelovanje med nami in strokovno institucijo, ki bedi nad izvajanjem zakona. Selekcijo je moč opravljati sproti ali za nazaj. Prvo je bolj priporočljivo, saj se tako izognemo kopičenju neobdelanega gradiva. Časovni odmik pa ima pri izboru tudi določene prednosti.

S filmom se pri nas ukvarjajo filmski manipulanti, ki se v filmski montaži spoznajo z osnovami dela s filmom. Delajo na montažni in previjalni mizi. Filme označujejo s številkami. Predvajajo jih na montažni mizi bodisi za novinarje ali naše lastne potrebe. Pripravljajo filme za ponovno predvajanje, za kopiranje v laboratoriju ali za presnemavanje na magnetoskopski trak. Skrbijo za ustrezne razmere v filmskih depojih, opravljajo manjše montažne posege na arhiviranih filmih.

Za pravilno sistemsko razvrščanje gradiva so povzetki vsebine in popisi kadrov zelo pomembno opravilo. Opravljamo ga dokumentaristi na osnovi priloženega tekstovnega gradiva, če je točno opisan video del, ali po pregledu filma na montažni mizi. Vsak film mora vsebovati naslednje osnovne podatke: naslov avtorja, metražo oziroma minutažo, vrsto posnetka, opis posnetka in oznako za ton. Obstajajo podrobne mednarodne standardizirane oznake. Za popise kadrov in izčrpane povzetke vsebine so dokumentaristu v pomoč enciklopedije, priročniki za različna področja in druga literatura, ki ga o posameznem problemu informira hitro in v zgoščeni obliki.

Spremeni materiali, to so teksti oddaj ter ovitki s podrobnimi opisi ustvarjalcev in izvajalcev oddaj, zavzemajo poseben fond in so spravljani v fasciklih in na razpolago uporabnikom pred ogledom filmskega gradiva. Veasih uporabnikom zadošča že, da si ogledajo tekst in jim iskanega filma ni potrebno predhodno pregledovati. Tekstovna dokumentacija zahteva ogromno prostora, zato bi nam bilo pri tem mikrofilmanje v veliko pomoč.

Katalogiziranje (šifriranje — klasificiranje)

Izbrane filme imamo pregledane, ustrezno oštevilčene (na filmu in na škatli); položene v pločevinke (oz. embalažo, ki je v rabi) in lahko jih odpeljemo v depo. V arhivne knjige smo vpisali kratko vsebino, popisali smo kadre, spremno dokumentacijo smo vložili v fascikle. Dokumentarist in tisti, ki piše kartoteke, fizično s filmom nima več opravka.

Na vrsti je razporejanje obdelanega gradiva, tako da je čim hitreje in iz različnih vidikov dostopno uporabnikom. Za vsak film, ki ga hočemo pravilno razporediti, si moramo odgovoriti na naslednja vprašanja:

- kdaj se je zgodilo (datum),
- kje se je zgodilo (kraj),
- kaj se je zgodilo (dogodek),
- kdo je bil navzoč (osebnosti).

Odgovori na zastavljena vprašanja so šifre, so ključne besede, na osnovi katerih bomo našli iskana slikovna gradiva. Šifriranje (klasifikacija) krajših vesti se nekoliko razlikuje od šifriranja daljših, izobraževalnih ali kulturno-umetniških oddaj, vendar razporejamo pri nas vse slikovno gradivo, filmske in elektronske posnetke, fotografije in diapozitive po enakem sistemu. Za razporejanje dogodkov uporabljamo šifrant (katalog oziroma fond ključnih besed, ki nam bo, tako upamo, v bližnji prihodnosti olajšal prehod na avtomatsko obdelavo podatkov), po katerem je vsa problematika neke države izražena v številkah in se deli v naslednje skupine:

- politika,
- gospodarstvo,
- znanost in tehnika,
- kultura,
- šport.

Posamezna poglavja so zelo natančno obdelana.

Uporabnik lahko najde slikovno gradivo po dogodku ali tematiki, po kraju, v katerem je dogodek potekal, po osebnostih, ki so bile tam prisotne, in seveda po datumu, če mu je ta znan. Katalog smo prav na začetku našega dela prevzeli od časopisne dokumentacije Dela. Prilagojen je novinarskim potrebam in dopušča lastne popravke ob družbenopolitičnih spremembah ali novih pojnih. (Sistem gesel je že dokazal svojo uporabnost pri avtomatski obdelavi podatkov na TV Zagreb). Pomankljivost našega načina razporejanja je ta, da je kljub napisanim ključnim besedam (geslom, šifram) mogoč subjektivni pogled na razporejanje določene snovi. Ob vsaki nejasnosti je zato potreben pogovor vseh dokumentaristov, saj je napačno šifriran posnetek takorekoč izgubljen (oziroma ni dosegljiv). Sistem ni dober za razporejanje in iskanje specialnih motivov.

Gradivo je zdaj razporejeno in na vrsti je izdelovanje in vlaganje kartotečnih lističev. Specializirana administracija skrbi za sprotno tipkanje in vlaganje v kartotečne predale.

Kolikor je šifer (gesel), toliko mora biti kartotek, vsaka od teh pa mora biti vložena na ustrezno mesto (podčrtavanje). Uporabnike pri iskanju v kartotekah iz praktičnih (varnostnih) razlogov vedno spremlja nekdo iz dokumentacije.

Kar zadeva skladiščenje in vzdrževanje smo po dvajsetih letih končno dobili ustrezne prostore v novem RTV centru. Za naše potrebe so najbolj primerne vodoravno položene škatle (za film) v depojih s temperaturo okrog 18 stopinj C in relativno vlago 40 do 60 % ter Primatovi drsni regali za filme in elektronske trakove.

Za laboratorijsko vzdrževanje starih (filmskih) materialov žal zaenkrat ni materialnih niti kadrovskih zmožljivosti.

Kadri

Tehničnomanipulativni delavci oziroma filmski arhivarji skrbijo za vse tehničnomanipulativne posle v zvezi s filmskimi in magnetoskopskimi trakovi. Priporočljivo je čimboljše poznavanje dela s filmom, da se izognemo morebitni škodi, smisel za red in kar največja zanesljivost pri delu s številkami.

V oddelku imajo najvažnejšo vlogo dokumentaristi.

Sedanja zasedba ima predizobrazbo različnih smeri in je svoje dokumentaristično-arhivsko znanje pridobila izkustveno, ob delu. Za naprej pričakujemo najboljše od usmerjenega izobraževanja, ki s pojmom arhiv seznanja že celo srednješolce. Tudi Priročnik za strokovno usposabljanje pomeni korak naprej.

Dokumentacijski tehniki oziroma specializirana administracija morajo zelo dobro poznati sistem, po katerem vlagajo kartotečne listke. Ti morajo biti napisani natančno in vloženi strogo po sistemu. Napaka kateregakoli člena v našem skupinskem delu lahko pomeni, da gradiva ne bomo našli.

Pogled v prihodnost

Teško bi z gotovostjo rekli, v katero smer bo šel razvoj TV arhivov slikovnih informacij (film, foto, elektronski trakovi). Sedaj vemo, da je film obstojen – ob pravilnem vzdrževanju – že skoraj sto let. Za magnetni zapis elektronske slike pa vemo, da je slabše obstojen (pri nas imamo z njimi 20-letne, v svetu pa nekaj več kot 25-letne izkušnje). Bogate televizije vse važnejše dogodke snemajo na filmski trak. Kar zadeva evidenco, bomo verjetno prav kmalu imeli avtomatsko obdelavo podatkov.

Fondi gradiva obsegajo kratke filmske (v zadnjih letih tudi elektronske) zapise o življenjskem utripu v naši ožji domovini (dnevnoinformativni program). Fond pokriva prav vsa področja družbenopolitičnega dogajanja. Ta so razdeljena v pet glavnih skupin (politika, gospodarstvo, kultura, znanost in tehnika ter šport) in pomenijo najdragocenejše gradivo. S filmsko kamero že 28 let stalno sledimo spremembam v našem političnem življenju, sledimo vzponom pa tudi padcem v našem gospodarstvu. Spremljamo zgrešene in uspešne investicije. Čudimo se dosežkom kulture. Samokritično ugotavljamo, kaj in kako smo posneli. Zadovoljni ali z gnevom sledimo urbanističnim preobrazbam naših naselij. Veselimo ali jezimo se ob uspehih ali neuspehih naših športnikov.

Fond obsega okrog 130.000 metrov letno od začetka rednega oddajanja TV dnevnika v aprilu 1968.

Omenili smo kratke filmske zapise. Povejmo nekaj besed še o daljših filmskih zapisih, to je oddajah kulturno-političnega programa. V teh se ustvarjalci z različnih področij s tematiko ukvarjajo bolj poglobljeno. Fond obsega 15.000 naslovov oddaj (kar pomeni 15.000 pločevink s filmi in ustrezno število pločevink z izvirnimi trakovi).

Zelo pomemben za delo na TV je fond zunanjepolitičnih informacij, je pa s stališča varovanja povsem nezanimiv – zavzema pa velik delež naše dejavnosti. Obsega 8000 pločevink (300 m) in 600 video kaset.

Fototeka obsega 350.000 negativov z ustreznimi kontaktnimi kopijami in diapozitivov. Njena poglobljena vrednost je v fotodokumentaciji nastajanja TV programov in v pestrosti tem, ki jih s pridom izkoriščajo ustvarjalci programov. Urejena je po enakem sistemu kot filmoteka.

Hranimo tudi okrog 2000 arhivskih magnetoskopskih trakov s posnetki dram, glasbenega, mladinskega in posebnega programa.

Fond tekstov za oddaje obsega 41.200 enot in pomeni celovito tekstovno dokumentacijo TV oddaj z vsemi ustreznimi izvedbenimi podatki.

Fonoteka – diskoteka

Radio Ljubljana hrani tonske posnetke v fonoteki. Glasbene in govorne posnetke sprejemamo, vpišemo, opremimo, vložimo v police, od tu pa jih potem vsak dan izposojamo trem programom:

1. program oddaja 24 ur,
2. program 16 ur,
3. program pa 8 ur dnevno.

Za vse programe fonoteka hrani tonsko gradivo v svojih skladiščih. Danes je fond precej obsežen, saj vsebuje v glasbenem delu 100.000 trakov in 27.000 plošč, v govornem pa 24.000 trakov, 10.000 plošč ter 30.000 kaset. Arhiv radia ima shranjenih tudi 5684 efektov.

Radio Ljubljana je začel oddajati leta 1929, vendar fonoteke takrat še ni bilo in so si plošče izposojali. O prvi urejeni fonoteki lahko govorimo v letu 1939. Znano je tudi, da je ob koncu vojne radijska fonoteka hranila 2.000 tonskih posnetkov. Zanimiv je podatek, da je med vojno radio prejemal po 50 kg plošč na mesec. Za ilustracijo: za opero, ki je danes posneta na treh, štirih ploščah, je bilo takrat potrebnih 32 plošč. Skladiščne prostore ima fonoteka v kletnih prostorih radijske hiše in RTV centra. Za arhiviranje so potrebne ustrezne razmere, predvsem pa moramo skladišče zavarovati pred elektromagnetnimi vplivi, pred zvišano temperaturo, ki povzroča učinek kopiranja, in previsoko vlago. Posnetke večkrat previjemo, da ohranijo kvaliteto. Trakovi so vloženi v police po signaturah, to je po tekočih številkah posameznih zvrsti.

V glasbenem delu fonoteke arhiviramo vse zvrsti glasbe: resno, mladinsko, jazz, zabavno, narodno, in narodnozabavno. Posnetki so na trakovih in ploščah. Posebno vrednost imajo posnetki domačih izvajalcev in avtorjev (Dubrovka Tomšič, Miloš Mlejnik, trio Lorenz in mnogi drugi, posnetki skladateljev Primoža Ramovša, Alojza Srebotnjaka, Vinka Globokarja – in še bi lahko naštevati).

Hranimo tudi posnetke že umrlih pevcev – Jožeta Gostiča, Friderika Lupše, Vere Lacič, Julija Betetta, skladateljev Marjana Kozine, Blaža Arničiča in drugih.

Hranimo posnetke koncertov in oper – mnogih pomembnih dosežkov slovenske glasbe. Najdemo jih v kartoteki, ki je urejena po abecednem redu avtorjev in izvajalcev.

V govornem delu arhiviramo radijske igre, literature, izobraževalne, mladinske, aktualnopolitične, dokumentarno-feljtanske oddaje in dokumentarne posnetke. Oddaje so tonski posnetki predvajani na radijskih valovih. Poleg arhiviranih oddaj opremljamo in pošiljamo na program tudi dnevne in tedenske oddaje, ki se po predvajanju uničijo oziroma brišejo. Med dokumentarnimi posnetki hranimo 240 Titovih govorov, govore slovenskih, jugoslovanskih in tujih javnih delavcev, tu lahko slišite glas Franca Jožefa, glasovno vas popeljemo v čas 2. svetovne vojne, slišite lahko, kako so prepevali na začetku stoletja, prisluhnete glasovom igralcev, književnikov.

Podatke hranimo v kartoteki, ki je urejena po naslovih in kronološko. Z novim načinom z računalniško obdelavo pa bo možno priti do podatkov na različne načine. Kartoteka bo urejena po avtorjih, naslovih, po izvajalcih, geslih, kronološko in številčno.

Trenutno sta tekstovni in zvočni zapis shranjena na različnih mestih, v različnih službah, toda upamo, da

bo oboje kmalu skupaj.

Informacije iz kartoteke dobijo uslužbeni RTV in zunanji sodelavci. Tesno sodelujemo z radijskimi postajami v Jugoslaviji. Novosti objavljamo v časopisu Bilten, v njem so objavljeni vsi posnetki, ki pridejo v glasbeni del fonoteke, arhivske oddaje govorne fonoteke in novosti v naši knjižnici.

Slovenska televizija je v 25 letih takole videla in predstavila javnosti Ormož

Od maja 1960 do poletja 1985 je bilo v Ormožu posnetih 200 prispevkov. Naj jih omenim le nekaj:

Proslava 15-letnice osvoboditve – maja 1960,
 Nov sodobni klavni obrat – februarja 1962,
 Kombajni – leta 1962 dvakrat, sadna letina leta 1964, vinogradi,
 Limonovci in pomaranče v rastlinjaku F. Šunaka – julija 1964,
 Gradnja vinske kleti – maja 1963, vinske gorice – marca 1962,
 Sladkorna pesa, puljenje – oktobra 1960,
 Leseni most čez Dravo so zaprli novembra 1961 in zgradili novega leta 1964, oktobra 1965 je spet ogrožen, za pešce je zaprt januarja 1966. Most vidimo spet marca 1967, februarja 1968 in aprila 1968,
 Ormoška gostišča smo obiskali v avgustu 1967,
 Toča je uničila posevek v občini v juliju 1966,
 Gospodarstvu, posebej tovarni J. Kerenciča, je posvečenih 12 prispevkov.
 Vinski kleti je posvečenih 11 prispevkov
 Novi hotel so gradili in zgradili v letu 1968 in 1969,
 Sodobno kopaljšče so dobili septembra 1968,
 Razstava Ormož skozi stoletja – oktobra 1967,
 Z gospodarstveniki občine sta se maja 1970 pogovarjala F. Popit in A. Marinc,
 Aprila 1973 so se v Ormožu pripravljali na 700-letnico mesta,
 Vodovod so napeljevali julija 1973,
 Kako so gradili stanovanja – junija 1972, asphaltirali ceste – oktobra 1974,
 Kako je s turizmom, izvemo v letih 1970, 1972, 1974
 Najbolje opremljeno trgovino v občini so dobili decembra 1969,
 Lokalna radijska postaja je začela s poskusnim delom januarja 1970, srednje valovni radijski oddajnik pa so izročili namenu v decembru istega leta,
 Otroškemu varstvu in šolam je v letih 1969 do 1974 posvečenih šest prispevkov
 Najboljši pevci (zbori) iz severovzhodne Slovenije so se srečali v Ormožu junija 1972,
 Junija 1973 so na slavnostni seji občinske skupščine proslavili 700-letnico kraja, julija 1973 spremljamo množično zborovanje ob 700-letnici kraja,
 Junija 1973 dr. Anton Slodnjak odkrije spomenik Stanku Vrazu,
 33-krat se na TV zaslonih pojavlja Ormož s svojo Tovarno sladkorja, in sicer v letih od 1973 do 1984 (temeljni kamen decembra 1977),
 Ormoška mladina nastopa s svojo problematiko v mladinski oddaji v letih 1976 in 1978,
 V letih 1974, 1975, 1976, 1977, 1980, 1983 poroča TV več kot 15-krat o gospodarskih dosežkih v Ormožu, o stabilizacijskih prizadevanjih, o ustanavljanju tozdov,

o stanovanjski gradnji, o zaposlovanju ipd.,
 Junija 1975 teče na TV beseda o gospodarskem razvoju občine,

Avgusta 1975 zadiši kruh iz nove pekarnice v Ormožu, aprila 1977 pospešeno izboljšujejo zemljišča v občini, Redno sledimo kmetijskim prizadevanjem v Ormožu bodisi v dnevnoinformativnih ali kmetijskih oddajah,
 Junija 1977 dobi Ormož novo sodobno veterinarsko postajo,

Maja 1981 obišče Ormož Janez Zemljarič – tudi ob tej priložnosti teče beseda o kmetijstvu,

V decembru 1980 izvemo nekaj o delu knjižnice v Ormožu,

Občina posveča posebno skrb otroškemu varstvu. V letu 1980 je bil referendum za šolo preložen na marec 1981,

Dejavnost kulturno-prosvetnega društva zabeleži TV samo dvakrat, in sicer januarja 1976 in aprila 1977, ko so razstavljali likovniki,

O športni dejavnosti v občini govori športna oddaja aprila 1981.

Viri in literatura

Zakonodaja: Uradni list SFRJ, Uradni list SRS, Godišnjak ČGP Delo – TOZD Gospodarski vestnik, stran 237; Ustna pojasnila v zvezi z zakonodajo: Komite za informiranje IS SRS.

Ostalo: Helen P. Harrison, Film Library Techniques, Focal Press, London and New York 1973; „RTV Ljubljana“ publikacija ob 50-letnici radia in 20-letnici televizije v Sloveniji – izdala RTV Ljubljana, Moše Pijade 10, Ljubljana 97. str.; Maja Bezjak – Andreja Može, prispevek o fonoteki in diskoteki Radia Ljubljana; Krajevni katalog TV dokumentacije (za poglavje o Ormožu).

SUMMARY

RTV ACTIVITY AND TV DOCUMENTATION DEVELOPMENT AND SURVEY

Katarina Udovič

In the introductory part the authoress describes the legislation regulating the operations of the RTV activity from 1923 until 1985.

The historical survey of the data, important for technical and programme development of RTV Ljubljana presents the first beginnings of its development and ends with the at last restored RTV net at the end of the seventies. A short description of different archives coming into existence is followed by the presentation of the TV film

archive – TV documentation of RTV Ljubljana: film-selection, handling with them, contents abstracts and cadres listing, accompanying documents, classification, repositories and cadres.

Presenting the records groups the authoress describes the film and magnetoscope archive, photo archive and emission texts.

SLOVENSKI NARODNOOSVOBODILNI TISK O ŠOLSTVU, ZDRAVSTVU IN KULTURI

Marijeta Čampa

Arhivsko zborovanje v Ormožu je obravnavalo štiri sklope vprašanj; v tem okviru skušam dodati gradivo iz narodnoosvobodilnega tiska. Na kratko bom prikazali omenjeni tisk (periodiko, neperiodiko in drobn tisk), ki se izključno nanaša na šolstvo, zdravstvo ter kulturo in ga hrani arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani. (Otroško varstvo med NOB pa nima svojega prav posebnega tiska.) Tukaj ne mislim zajeti tovrstnih člankov oziroma prispevkov v glasilih, ki so pokrivala vsa področja življenja med NOB na Slovenskem (Slovenski poročevalec, Ljudska pravica, Delo, Delavska enotnost, Slovenski partizan – Naša vojska, Kmečki glas, Naša žena, Partizanski dnevnik itd.).

ŠOLSTVO: V tej skupini so 3 listi za šolnike, 7 pa za mladino: od Prosvete, Učiteljskega svetovalca do Mladega rodu in Mladega puntarja, Slovenskega pionirja in Mladine.

Zaradi kvalitete in dokumentarnosti bi kazalo nadaljevati oziroma pripraviti vsaj te reprinte mladinskega tiska: Mladino (1944–1945), Slovenskega pionirja (centralna izdaja 1943–1945), Mlado pest (SKOJ 1943–1944), Mladega puntarja (ZSM za Primorsko 1943).

Prav zanimiva bi bila tudi faksimilirana izdaja abecednika Šolo smo odprli. To je edina tovrstna publikacija, ki je izšla med NOB. Vzbudila je zanimanje tudi pri nemškem okupatorju! Po Bobičevi knjigi Preljubo veselje, o kje si doma jo je priredil profesor Ivan Bertonec, ilustrirala pa Anka Bertonec, izdal POOF za Gorenjsko, odsek za prosveto in šolstvo 1944. (Naklada 500 izvodov, format 8°, VI + 35 str. ciklostil, tiskan le ovoj in naslovna stran, Titov linorez je prispeval ing.

→ Maks Stupica). *TEHNIKA TIPA SK. letka*
V arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja hranimo še 28 naslovov šolskih brošur in učbenikov: Breznikovo Slovensko slovnico, Slovenski pravopis, Golievo Latinsko vadnico, Šafarjevo Rusko čitanko, Pirnikove Otroške pesmi, Kozinov Pregled glasbene teorije. Izšel je priložnik za zemljepis, učbenik za strojepisje, izšle so slovenske čitanke, Gregorčičeve pesmi, uporabljali so Zwittrov Pregled zgodovine Slovencev itd.

V širšem smislu spada tudi slovarček tujk med šolske

The photo archive and the discotheke show the musical and speaking part of this kind of radio activity and the way of its functioning.

The report ends with the chronicle of the town Ormož as it has been seen and presented to the public in the last 25 years by the slovene TV.

izobraževalne tekste in zato enega navajam: 1944. leta ga je izdal Pokrajinski odbor ZSM za Gorenjsko in vsebuje kar 20 strani tujk (od „absolutno“ do „žurnala“) in 2 strani kratic (od AVNOJ do RSDDS – Ruske socialdemokratske delavske stranke).

Omenim naj še tako imenovani drobn tisk: predsedstvo SNOS – odsek za prosveto je poskrbel tudi za tiskovine – razna šolska „izpričevala“ in „izkaze“.

ZDRAVSTVO: Periodični zdravstveni tisk s svojimi 12 enotami izvira iz let 1944–1945; le glasilo slovensko – hrvatske bolnice v Žumberku je izhajalo že 1943. leta. V arhivu hranimo glasila partizanskih bolnic (Franja, Pokljuka, Snežnik, Borovec na Kočevskem, Žumberak, Mašun, blok SCVPB na Dolenjskem) in ambulante B Kokrškega odreda na Gorenjskem ter glasilo bolničarskega voda 5. prekomorske brigade. Partizanski zdravstveni vestnik je med njimi osrednje glasilo: izdajal ga je Sanitetni odsek oziroma Sanitetni oddelek Glavnega štaba NOV in POS od januarja 1944 do aprila 1945. V njegovih desetih številkah najdemo sodelavce – zdravnike (Marijan Ahčin, Bogdan Breclj, Mirko Černič, Pavla Jerina, Marijan Južnič, Janez Kanoni, Bogomir Magajna, Franc Novak, Milan Perušek i. dr.) pa tudi člane sovjetske in britanske vojaške misije (zdravnike). Glasilo je celovito predstavil prof. dr. Bogdan Breclj v Zdravstvenem vestniku (1979, str. 1–25 do 1–28, letnik 48), Marijeta Čampa je sestavila bibliografijo lista (Borec, 1982, str. 301–304, letnik 34), Jože Novak je uredil faksimilirano izdajo glasila (v prilogi 4. knjige Zbornika dokumentov in podatkov sanitetne službe v narodnoosvobodilni vojni na Slovenskem 1941–1945, Ljubljana, Partizanska knjiga 1985).

V arhivu imamo tudi 18 naslovov neperiodike: od prve pomoči (Stanko Lajevc) do najvažnejših zdravilnih rastlin, od problematike ranjencev in anatomije ter fiziologije (Janez Milčinski, Igor Tavčar) do vojne kirurgije in epidemiologije ter farmakologije (Igor Tavčar). Zanimive so tudi Slike iz partizanske bolnišnice Milene Mohoričeve (1944) in snopič pesmi Bolniškega lista bolnice Franja (10. štev., 1945). Izšla so začasna pravila podmladka Rdečega križa Slovenije (1944 in 1945).

Drobn tisk je lepo zastopan: kartotečni listi ranjencev, bolniški listi, prijave in objave o nalezljivih boleznih, potrdila o cepljenju proti tifusu, tetanusu, kozam, napotnica v bolnico, odpustnica iz bolnice, razna poročila o ranjencih in kje se nahajajo, mobilizacija zdravnikov, kartotečni listi osebja v bolnicah, pohvale za osebje bolnice, pohvale in priznanja sanitetnega oddelka Glav-

nega štaba NOV in POS.

V tem tisku je zastopan tudi Rdeči križ Slovenije: glavni odbor, ustanovno zborovanje 1944. leta, ustanovna listina, okrožnice Rdečega križa, tedni RK, zbiralne akcije RK v Beli krajini, na Primorskem, na Koroškem, nabiralne pole darovalcev za RK, potrdila RK Slovenije o opravljenem tečaju, obrazec za poizvedbo o pogrešanih osebah, dvojezični obrazci za poizvedovanje preko Mednarodnega komiteja Rdečega križa v Ženevi. Vmes so ilustrirani letaki o nevarnosti širjenja raznih nalezljivih boleznih, pa tudi lepaki, ki pozivajo na zbiralne akcije za Rdeči križ in v tem okviru za partizansko vojsko, nekatere med njimi so oblikovali likovniki (Dore Klemenčič, Ive Šubic, i. dr.).

KULTURA: Za uvod bom navedla okrožnico IOOF o obveznem pošiljanju literature Znanstvenemu inštitutu in drugim ustanovam (10. 3. 1944). Predsedstvo SNOS je izdalo odlok o zaščiti knjižnic, arhivov in kulturnih spomenikov (objavljen 27. 1. 1945) in odlok o proglasitvi dneva Prešernove smrti za kulturni praznik slovenskega naroda (1. 2. 1945).

Gledališče: Za njegove potrebe v najširšem pomenu te besede je poskrbelo kar 48 naslovov NOB tiska. Prvenstveno so ti teksti propagandnega značaja. Tu so zastopani avtorji od Milana Apiha, Mateja Bora (Vladimirja Pavšiča) do Marijana Kozine, Mileta Klopčiča, Vinka Šumrada, Toneta Seliškarja, Vitomila Zupana i. dr. Med njimi so tudi sovjetski avtorji: A. Glehov, V. Ljevšin, A. Mašistov, Konstantin Paustovski. Slovensko narodno gledališče na osvobojenem ozemlju v Črnomlju je uprizarjalo dela Mateja Bora, Vitomila Zupana, Jožeta Bona in Mileta Klopčiča; igrali so tudi Cankarja, Linharta, Nušiča, Čehova, Molièra. Klasičnih gledaliških tekstov pa v tej skupini tiska ne zasledimo. Vsebinsko so to igre, skeči, prizori, ki predstavljajo upor, smešenje Hitlerja in Mussolinija, obravnavajo problem bele garde,

domobranstva, ubežnike, skrivače. Govorijo pa tudi o srečanju z Rdečo armado, o pionirskih igrah, problematiki žensk v NOB, kritizirajo birokratske tendence itd. Vmes je zanimiva enodejanka s petjem Vsi v partizane!, ki jo je napisal Radovan Codec (1944). Pevski vložki so vzeti iz Pahorjeve in Pirnikove pesmarice.

Drobni tisk vsebuje vabila za mitinge, slavnostno akademijo v čast oktobrske revolucije, za obletnico ustanovitve Rdeče armade, praznovanje 1. maja, proslavljanje Tedna slovenske kulture (februar 1945). Vmes so vabila za predstave Slovenskega narodnega gledališča, Frontnega gledališča, za Lutkovno gledališče itd.

Knjižnica: Jože Udovič je bil bibliotekar Znanstvenega inštituta in je objavil Gradivo za bibliografijo slovenskega osvobodilnega tiska v Slovenskem zborniku, Ljubljana, 1945, DZS, str. 659–696 (periodični in neperiodični tisk). Dušan Moravec je ob razstavi NOB tiska aprila 1945 zbral gradivo za bibliografijo slovenskega osvobodilnega tiska (periodični tisk); publikacijo je izdala propagandna komisija pri IOOF, 1945.

Fotografija: Milan Štok je izdal Fotografski priročnik pri propagandnem odseku VII. korpusa (verjetno 1944. leta). Brošurica ima 55 strani, ciklostil, in je namenjena fotoreporterjem „v NOV“: lepo je popisano, kaj naj fotoreporter prvenstveno slika, da imajo prednost prizori iz borb in akcij, da pa so zanimivi tudi trenutki iz notranjega življenja enot in da utegne biti dokument časa slika intendanta, kuharja, partizanke.

Radio: Zelo veliko je ohranjene tovrstne periodike, razne radijske vesti, radijska poročila itd. Zato se bom omejila samo na en naslov – Radio vestnik Osvobodilne fronte slovenskega naroda (1942–1944). Zanimivo bi bilo analizirati te radijske vesti tako po vsebini kot po časovnem intervalu, saj so bile pomemben vir informacij pa tudi propagande.

REFERATI NA SLOVENSKO BAVARSKEM ARHIVSKEM DNEVU, LJUBLJANA, JUNIJA 1985

NALOGE IN TEŽIŠČE DELA BAVARSKIH ARHIVOV

Walter Jaroschka.

Če naj predstavim naloge in težišče dela državnih arhivov na Bavarskem, potem bi rad na prvem mestu povdaril programsko ugotovitev: klasična naloga arhivov, namreč prevzemanje spisovnega gradiva, ki je nastalo v upravi in ki ima zgodovinski, splošno kulturni ali pravni pomen, strokovno hranjenje urejanje in popisovanje ter izdelava pripomočkov za uporabo, za potrebe zgodovinske vede in pravne varnosti države in vsakega njenega državljana, ima za nas absolutno prednost. Ta naloga, ki ji posveča državni arhivar v življenju večino svojega

delovnega časa, in naj bi jo zaradi tega tudi z veseljem opravljal, mora tudi vnaprej označevati značilnosti njegovega poklica.

Takšne značilnosti poklica so posledica že samih aktualnih zahtev: Ob celotnem fondu, ki trenutno obsega blizu 150.000 tekočih metrov arhivskega gradiva, prevzemajo sedaj Bavarski glavni državni arhiv (Das Bayerische Hauptstaatsarchiv) in osem državnih arhivov na Bavarskem na leto povprečno 2.000–2.500 tekočih metrov novega arhivskega gradiva. Ker ne obstojijo prehodni arhivi, gre tu kljub naknadnim izločanjem v bistvu za končno arhiviranje, ki pa predpostavlja posebno zavest odgovornosti pri vrednotenju dokumentarnega gradiva. Obvezna tipska navodila za odbiranje obstojijo doslej le za nekaj upravnih področij, poleg tega pa tudi roki izročanja za večino od njih še niso dokončno

Gobec

34

določeni. Zaradi tega se zahteva od arhivarja še toliko bolj sposobnost, da presoja od primera do primera; za usklajevanje skrbi poseben referat za odbiranje arhivskega gradiva pri Generalni direkciji bavarskih državnih arhivov.

Seveda delamo že dalj časa tudi na obsežnih uredbah, ki bodo zamenjale zastarele predpise. Nujen predpogoj se nam zdi bavarski arhivski zakon, ki je v pripravi in na podlagi katerega bo mogoče izdati ustrezne pravne predpise.

Arhivska zakonodaja je v Zvezni republiki Nemčiji šele v povojih: niti Zveza niti nobena dežela še nima arhivskega zakona, čeprav se je že prej delalo na tem. Prej so bili v ospredju vidiki varstva kulturne dediščine, ki mora v naši družbeni ureditvi upoštevati ne le dualizem Zveza-dežele, marveč tudi skrajno liberalen pojem lastnine. Od konca sedemdesetih let je pod vtisom zakonodaje o varovanju podatkov in zaradi vedno večje potrebe po upoštevanju osebnostnih pravic postajala zahteva po arhivskem zakonu vedno glasnejša. V pojasnilo teh pojmov, ki verjetno za vas niso tako razumljivi: pod pojmom „varovanje podatkov“ se razume zaščita državljana pred razširjanjem njegovih osebnih podatkov, v kolikor so na voljo v „kartotekah“, predvsem v avtomatizirani obliki. „Zaščita osebnosti“ se nanaša na vse viře s podatki, ki se nanašajo na določeno osebo, deluje pa drugače kot varovanje podatkov še tudi po smrti prizadetega. Gre torej predvsem za to, da bi bili lahko spisi, ki zadevajo takšne pravice, na voljo raziskovalcem sodobne zgodovine. Bavarski zakon o varovanju podatkov iz leta 1978 zahteva na primer v ta namen pravno normo. Medtem je bil v nemškem Bundestagu predložen zakon o varstvu in uporabi arhivskega gradiva Zveze, v Baden-Württembergu se je začel postopek za sprejem zakona, Bavarska, Berlin, Bremen, Hamburg, in Severno Porenje-Vestfalija pripravljajo osnutke zakonov.

V vseh deželah Zvezne republike predstavlja posebno težavo vključevanje komun, zlasti mest, občin in občinskih združenj v načrtovane deželne arhivske zakone. Kot javno-pravne korporacije se seveda na njih nanaša tudi zakon o varovanju podatkov. Po drugi strani pa se branijo, na podlagi njihove avtonomije, ki jim jo zagotavlja ustava, da bi urejali ta vprašanja s pomočjo državnega arhivskega zakona. Podobno velja za univerze, gospodarske zbornice in druge korporacije, ki so podvržene pravnemu nadzoru države, kolikor imajo lastne arhive. Arhivi na področju gospodarstva še vedno iščejo takšno organizacijsko obliko, za katero bi lahko bili vzor gospodarski arhivi za Porenje, Vestfalijo in od nedavnega tudi za Baden-Württemberg, ki so organizirani kot ustanove. Tudi na Bavarskem načrtujejo sedaj v sodelovanju z državno arhivsko upravo osrednji gospodarski arhiv.

Tu, kot tudi pri vseh nedržavnih arhivskih imetnikih je možnost vplivanja države omejena v najboljšem primeru na strokovne nasvete. Pa še ta dejavnost je urejena le pri tako imenovani komunalni skrbi za arhive; v okviru te skrbi nastavlja državna arhivska uprava sodelavce, ki imajo to častno nalogo, da podpirajo občine pri urejanju in skrbi za njihove arhive. V nasprotju z drugimi zveznimi deželami, na Bavarskem zaenkrat ni posebnih okrožnih arhivov, ki bi prevzemali arhivsko gradivo okrožja kot komunalne območne korporacije in – na prostovoljni podlagi – tudi arhive občin z območja okrožja.

Medtem ko je arhivska dejavnost cerkva na splošno dobro organizirana, pa nam povzročajo precejšnje skrbi številni arhivi plemstva, ki so še v privatnih rokah. Če lastniki sami ne zmorejo ustrezno skrbeti za svoje arhive, jih poskuša arhivska uprava pripraviti do tega, da jih prodajo državi ali pa vsaj deponirajo v regionalno pristojnem državnem arhivu s tem, da ostanejo še vedno lastniki. Le v malo primerih je izrecno določena pravica države do nadzora.

Skrb za privatno arhivsko gradivo, ki je v javnem interesu in jo zato državni arhivi obravnavajo kot zakonito nalogo, zajema tudi pisno zapuščino politikov, vidnih uradnikov in vojaških oseb. Naša vedno večja konkurenca na tem področju so arhivi ustanov, ki so povezane s strankami in ki v zapustniku vidijo vedno najprej pripadnika stranke. Čeprav se med arhivarji in knjižničarji še vedno bije ostra teoretična razprava o načelno arhivskem značaju pisne zapuščine vsake vrste, se v praksi omejujemo na pridobivanje političnih zapuščin v najširšem pomenu, medtem ko literarne in umetniške zapuščine prihajajo v knjižnice ali v idealnem primeru v ustrezne posebne arhive, kot sta Nemški literarni arhiv v Marbachu na Neckarju (Deutsches Literaturarchiv) ali Arhiv za upodabljanje umetnosti pri Nemškem narodnem muzeju (Archiv für Bildende Kunst beim Germanischen Nationalmuseum) v Nürnbergu.

Poleg klasičnih oblik zapisov – bodisi da v državne arhive organsko dotekajo prek urejenega odbiranja spisov pri državnih organih, bodisi da jih načrtno pridobivajo od privatnikov – se danes pojavljajo nove vrste virov, ki so na meji arhivskega in bibliotečnega gradiva: drobni tiski, izrezki iz časopisov in revij, slike, plakati. Dopolnjujejo in bogatijo izpoved spisov, nabirajo pa se v okviru arhivske zbiralne dejavnosti; zaradi tega se temu ustrezno imenujejo „zbirke, ki dopolnjujejo fonde“. Zaradi podobnega načina pridobivanja – ne v obliki predpisanega in zato do neke mere „pasivnega“ prevzemanja, temveč z „aktivno“ politiko pridobivanja – kot tudi zaradi tega, ker jim je skupna značilnost svobodna pristojnost, je bilo gradivo zbirk skupaj z zapuščinskimi gradivom v Bavarskem glavnem državnem arhivu združeno v posebnem oddelku „zapuščine in zbirke“. Njihovo sedanje težišče dela je na urejanju in popisovanju več kot 20.000 kosov obsegajoče zbirke političnih plakatov do leta 1945, največje zbirke te vrste v Zvezni republiki Nemčiji. To delo finančno podpira ustanova tovarne Volkswagen.

Že za vse te naloge, ki jih zahteva sedanji trenutek, bi potrebovali vse kadrovske moči bavarske arhivske uprave. Toda dolgoročno imamo še vedno opraviti s problemi, ki so posledica napačnega razvoja v 19. stoletju in do katerega je prišlo v tej obliki med nemškimi arhivi le na Bavarskem. Že nekaj let se s premagovanjem te preteklosti spopada mlada generacija arhivarjev, ki je zrasla v času, ko so se začela postavljati vprašanja posledic napačnega razvoja in je bila v tem duhu tudi šolana. Pri tem dosega presenetljiv uspeh. Kajti na Bavarskem se lotevamo in smo že daleč napredovali s ponovno vzpostavitvijo arhivov zgodovinskih individualnosti (v skladu s provenienco), ki so jih med seboj pomešali po deduktivnih vidikih, po partinenci, ko so prišli v velike arhive države na začetku 19. stoletja. Ločitev fondov v takem obsegu pa je v zgodovini arhivov edinstvena, nikjer pa tudi ni bila tako potrebna, kot ravno pri nas.

Radikalno, hkrati pa popolnoma nedosledno razbijanje arhivskih celot med osrednjim arhivom v Münchnu, ki je izbiral gradivo iz fondov in med regionalnimi arhivi, ki so kljub temu ostali življenjsko sposobni ali pa so to zopet postali, kakor tudi mešanje vseh provenienc predvsem v ogromnih mešanih fondih Bavarskega glavnega državnega arhiva, je doslej oviralo predstavitev bavarskih državnih arhivov v preglednih inventarjih fondov, katere bi že davno potrebovali. „Kratki vodniki državnih arhivov Bavarske“, ki izhajajo že od leta 1977, kažejo nasploh sedanje aktualno stanje urejanje in ločevanje fondov v vsej Bavarski. Šele potem, ko bodo uresničeni ti ukrepi v arhivih samih – za to pa je treba računati vsaj na deset let – bo (po fazah) mogoče objaviti zbirne inventarje (vodnike) bavarskih državnih arhivov. To pa ni ovira, da ne bi delne rezultate predstavljali javnosti sproti. Kot primer tematskega inventarja je treba omeniti 16 zvezkov „Widerstand und Verfolgung in Bayern 1933–1945“ („Odpor in preganjanje na Bavarskem 1933–1945“). Prvi zvezek inventarja tistega dela spisov državnega komornega sodišča, ki si odpadli na Bavarsko (z okoli 15.000 številkami je to največji tovrstni fond v Nemčiji), bo kmalu izšel. V pripravi je nova vrsta razmnoženih pripomočkov za uporabo fondov, ki so postali provenienčno enotni. „Bayerische Archivinventare“ („Bavarski arhivski inventarji“), ki so se medtem povečali na 42 zvezkov, vsebujejo poleg inventarjev pretežno nedržavnih arhivov tudi inventar ročno risanih kart v staro bavarskih državnih arhivih do leta 1650 in kot prvi celoten pregled fondov nekega bavarskega državnega arhiva, namreč Državnega arhiva Coburg.

„Archivalische Zeitschrift“ („Arhivski časopis“), strokovno glasilo na mednarodni ravni, „Mitteilungen für die Archivpflege in Bayern“ („Obvestila arhivskega varstva na Bavarskem“), ki so daleč prerasla svoj skromni naslov in postala samostojen strokovni časopis bavarske arhivske dejavnosti ter aktualno glasilo z obvestili „Nachrichten aus den staatlichen Archiven Bayern“ („Vesti iz bavarskih državnih arhivov“), ki so jih medtem začele posnemati ostale nemške arhivske uprave, vplivajo tako na znanstveni svet kot tudi na široko javnost. Kot izobraževalno delo na področju zgodovine je treba šteti razstavno dejavnost bavarskih državnih arhivov. Edini v Zvezni republiki se lahko pohvalijo z doslej 19 razstavnimi katalogi.

München je, poleg Marburga, izobraževalno središče za arhivski naraščaj v Zvezni republiki. Bavarska arhivska šola, ki – vsaj v nepopolni obliki – obstoji že od leta 1821 (od leta ustanovitve pariške Ecole des chartes), izobražuje bavarske arhivarje z visoko izobrazbo, kakor tudi arhivske uradnike s srednjo izobrazbo po programu, ki je bil sprejet leta 1973 edino za Bavarsko. Teoretično izobraževanje za arhivarje z višjo izobrazbo se vrši sicer na Bavarski strokovni visoki šoli za uradnike, ki je pristojna za vse podobne strokovne usmeritve, toda le formalno, kajti dejansko ga, enako kot praktično izobraževanje, izvajajo sodelavci arhivov. Ti predavatelji, ki delajo izključno izven svoje redne obveznosti, imajo na Bavarski upravni šoli tudi tečaje za registratorje državnih in komunalnih organov, kot tudi za arhivarje v občinski upravi; na ta način bodo postopoma za vso deželo ustvarjeni ustrezni strokovni predpogoji.

Vodilna funkcija vzorno urejenih restavratorskih delav-

nic Bavarskega glavnega državnega arhiva v Münchnu se je dolga leta izražala tudi pri izobraževanju restavratorjev za vso Zvezno republiko. Na podlagi deželnega zakona naj bi to nalogo v prihodnje za Bavarsko prevzela strokovna šola za restavratorje, pri kateri naj bi imel Bavarski glavni državni arhiv poleg Grafične zbirke in Inštituta za restavriranje knjig pri Bavarski državni biblioteki, oba tudi v Münchnu, posebno nalogo pri izobraževanju restavratorjev pisnega gradiva. Ker je doslej edina, osrednja restavratorska delavnica bavarskih državnih arhivov v Münchnu, le do določene mere zadovoljevala potrebe regionalnih državnih arhivov, bo še letos – posebej za frankovske državne arhive – urejena druga restavratorska delavnica v izpostavi Državnega arhiva Nürnberg, v Lichtenau-u. Ta izpostava v Lichtenau-u, v trdnjavi državnega mesta Nürnberg, ki je bila zgrajena v 16. stoletju in smo jo odprli oktobra 1983, simbolizira srečno obdobje gradnje arhivov na Bavarskem, ki ga je začel moj predhodnik, generalni direktor Bernhard Zittel. Poleg zaključka izgradnje osrednje arhivske zgradbe v Münchnu, v kateri so Generalna direkcija, Glavni bavarski državni arhiv in Državni arhiv München, ki je pristojen za Gornjo Bavarsko, so bile urejene izpostave državnih arhivov München in Würzburg v spomeniško zaščitenih zgradbah, prej knezoškofovskih dvorcih, v Eichstädtu in Würzburgu. Za Državni arhiv Amberg se gradi prizidek, poleg tega pa tudi izpostava v nekdanjem wittelsbachovskem gradu pri Sulzbachu v Oberpfalzu. Državni arhiv Coburg zapušča svoje neprimerno zatočišče v mestnem gradu nekdanjih vojvod Sachsen-Coburg-Gotha in se seli v drugo zgodovinsko zgradbo, ki je bila popolnoma preurejena za potrebe arhivske dejavnosti. Državni arhiv za Švabsko, ki je trenutno še v gradu pri Neuburgu na Donavi, bo prestavljen v Augsburg, kjer bo dobil moderno namenisko zgradbo v univerzitetnem kompleksu. Tako je ob koncu tega desetletja Bavarska vodilna v Zvezni republiki na področju gradnje arhivov.

Za vse opisane naloga pa je na voljo razmeroma malo kadra. Celotna bavarska arhivska uprava zaposluje le 250 sodelavcev, od tega 51 z visoko izobrazbo. Cilj mojega predhodnika Zittla je bil, da bi vzpostavili med visoko, višjo in srednjo izobrazbo razmerje 1 : 2 : 4. Danes, v času splošnega krčenja delovnih mest, pa smo lahko veseli, da smo s povečanjem števila delovnih mest to razmerje vsaj približali relaciji 1 : 1 : 1.

Dovolite mi, da ob zaključku stavim še nek predlog: v okviru naših mednarodnih stikov, ki so nas leta 1983 vodili na Dunaj, leta 1984 pa v Budimpešto in ki smo jih lani na bonnskem arhivskem kongresu lahko poglobili v smeri jugovzhodnega evropskega prostora, bi lahko stike s Slovenijo označili že kot tradicionalne. Nimajo pa še institucionalne oblike. Direktorji arhivov dežel in regij alpske delovne skupnosti, ki ji pripada tudi Bavarska, se vsako leto srečujejo na strokovnem posvetu. Predlagam, da se to arhivsko sodelovanje razširi tudi na dežele delovne skupnosti Alpe–Jadran.

ZUSAMMENFASSUNG

DIE AUFGABEN UND DER ARBEITSSCHWERPUNKT DER BAYERISCHEN STAATSARCHIVE

Walter Jaroslchka

Der Autor stellt die heutige Lage der Tätigkeiten in den Staatsarchiven Bayerns dar. Der Schwerpunkt liegt in der Vorbereitung des bayerischen Archivgesetzes, auf dessen Grundlage wird es möglich sein, die entsprechenden Rechtsvorschriften zu erlassen. Eine besondere Schwierigkeit gibt es in der Einschließung der Kommunen, insbesondere der Städte, Gemeinden und Gemeindevereinigungen in die entworfenen Landesarchivgesetze. Dasselbe gilt für die Universitäten, Wirtschaftskammern und andere zwischenstaatliche Institutionen. Sie sind schon weit gekommen mit der Wiederherstellung Bestände der geschichtlichen Individualitäten (im Einklang mit der Provenienz), die am Beginn des 19. Jahrhunderts der Pertinenz nach unter sich gemischt wurden. Die kurzen

Übersichten der Staatsarchive Bayerns und die Serie Bayerische Archivinventare stellen die Archive und ihr Archivgut dar. Die Fachorgane Archivalische Zeitschrift, Mitteilungen für die Archivpflege in Bayern und die Mitteilung Nachrichten aus den staatlichen Archiven Bayern beeinflussen die wissenschaftliche Welt und breitere Öffentlichkeit.

München ist mit seiner Bayerischen Archivschule, nebst Marburg, der Ausbildungsmittelpunkt für den Archivnachwuchs in der Bundesrepublik Deutschland. Die Restaurierungswerkstätte des Bayerischen Hauptstaatsarchivs in München üben die leitende Funktion aus.

Zukünftig sollte diese Aufgabe von der Fachschule für die Restauratoren übernommen werden. Eine Restaurationswerkstatt ist auch in der Expositur des Staatsarchivs Nürnberg in Lichtenau eingerichtet worden.

Der Autor schlägt auch vor, daß die traditionellen Formen der Zusammenarbeit Bayerns und Sloweniens im Archivbereich auch die institutionelle Form innerhalb der Arbeitsgemeinschaft der Alpen-Adria Länder annimmt.

ZGODOVINA, ORGANIZACIJA IN FONDI BAVARSKIH DRŽAVNIH ARHIVOV

Albrecht Liess

Arhivi neke države ne ohranjajo le njenega pisnega izročila, ampak s svojimi fondi in v svoji organizaciji odražajo tudi njeno spremenljivo zgodovino, so posledica in rezultat te zgodovine. Zgodovina Bavarske je v najnovejšem času najprej zgodovina sedanje svobodne države od revolucije leta 1918 (pri čemer je treba kot svobodno državo razumeti nemški prevod pojma republika), poprej zgodovina kraljevine Bavarske od leta 1806, volilne kneževine od leta 1623 in končno vojvodine Bavarske od zgodnjega srednjega veka. Kot ena najstarejših evropskih držav je Bavarska skozi stoletja vedno delila usodo vsakokratne nemške državne tvorbe in je danes ena od 10 zveznih držav Zvezne republike Nemčije. Za razliko od ostalih „dežel“ Zvezne republike se lahko Bavarska pohvali z neprekinjeno zgodovinsko in državno kontinuiteto, kontinuiteto, ki velja tudi za njen teritorialni obseg. Jedro moderne bavarske države je srednjeveška vojvodina in v novem veku volilna država Bavarska, ki jo je leta 1806 Napoleon povzdignil v kraljevino. Takrat je dobila vse do danes veljavne meje in notranjo upravo, ki še danes deluje. V tej novi Bavarski so v času Napoleona v letih 1803–1815 nastali številni samostani, razvili so se posvetni državni stanovi povsem različnih zgodovinskih dimenzij. Tudi arhivi teh institucij in gospodstev so pripadli bavarski državi, ki je poleg osrednjega jedra države v obsegu stare bavarske vojvodine in volilne kneževine zajela tudi velike dele starega frankovskega in švabskega državnega okrožja. Njene meje segajo od takrat na zahodu do Bodenskega

jezera, na vzhodu do rek Salzaca in Inn in na severu preko reke Main. Pripadlo ji je tudi Porenje (Rheinpfalz), ki je bilo leta 1815 sestavljeno iz različnih historičnih enot in naj bi Bavarsko in njeno vladarsko hišo oškodovalo za izgubo nekdanje volilne kneževine Pfalz (Kurpfalz). Po drugi svetovni vojni se mu je moral odpovedati. Poznavanje tega zgodovinskega ozadja je nujno potrebno za razumevanje zgodovine bavarskih arhivov.

Kot posledica državnih sprememb v začetku 19. stoletja so se na Bavarskem izoblikovala različna arhivska deželna območja: „bavarska“ v ožjem smislu ali tudi *starobavarska*, ki temelji na wittelsbachovskih arhivih in registraturah iz 18. stoletja; *švabska*, ki je sedaj – kot bomo še slišali – tesno povezana s starobavarsko, in končno veliko *frankovsko* arhivsko deželno območje. Tem arhivskim deželnim območjem ustreza od leta 1837 do danes skoraj nespremenjena upravna razdelitev države na vladne okraje (prej okrožja): Gornja Bavarska, Spodnja Bavarska in Gornji Pfalz, ki v bistvu pokrivajo ozemlje stare vojvodine oziroma volilne kneževine Bavarske v začetku 19. stoletja; Švabska, sestavljena iz velikega števila institucij in državnih stanov starega švabskega državnega okrožja, ki so po letu 1803 pripadli Bavarski, in končno trije frankovski vladni okraji Gornja, Srednja in Spodnja Frankovska, ki so sestavljeni iz različnih državnih stanov nekdanjega frankovskega državnega okrožja.

Posvetimo se najprej jedru državne arhivske dejavnosti na Bavarskem, arhivom wittelsbachovskih deželnih gospodov v Münchnu. Wittelsbachovci so leta 1180 dobili v fevd vojvodino Bavarsko in jo v naslednjih stoletjih večkrat delili: tri velike delitve so se zvrstile v letih 1255, 1349 in 1392. Šeasoma so druga poleg druge hkrati obstajale štiri delne vojvodine. Ko so do leta

1503 izumrle vse linije razen münchenske in je bil razsojen spor z Wittelsbachi iz Pfalza o dediščini zadnjega vojvode iz Landshuta, je lahko vojvoda Albrecht IV. v Münchnu prevzel oblast v državi, ki po sprejetem primogeniturnem zakonu odtlej ni bila več deljiva. Pfalške zahteve po dediščini pa so potešili z ustanovitvijo nove kneževine Pfalz-Neuburg. Arhiva zadnjega vojvode Landshuta niso v celoti poslali pravnemu nasledniku v München, saj ga je veliko prevzel neuburški deželni gospod v svoj arhiv. Še danes je v bavarskem glavnem državnem arhivu v sklopu arhiva Pfalz-Neuburg. K Bavarski niso spadala od leta 1329 volilni kneževini Pfalz (Kurpfalz) prisojena posestva Wittelsbachovcev na severu, vojvodine v Nordgau. To ozemlje, ki ga zaradi njegove pripadnosti k volilni kneževini Pfalz (Kurpfalz) na Renu imenujejo Gornji Pfalz (Oberer Pfalz ali Oberpfalz), je šele v leti 1623/28 skupaj z volilno častjo prešlo na bavarskega vojvodo, v svojem glavnem mestu Ambergu pa je še vedno imelo svoj lastni arhiv, ključno celico današnjega državnega arhiva Amberg.

V Münchnu sta se v 16. stoletju izoblikovala dva deželno gospostvena arhiva: tako imenovani Notranji ali Tajni arhiv, v bistvu arhiv listin in tako imenovani Zunanji ali Deželni arhiv, ki vsebuje predvsem spise in uradne knjige. Po ponovni združitvi volilne kneževine Pfalz (Kurpfalza) in Pfalz-Neuburga z Bavarsko v letu 1777 (od nje sta bila ločena od leta 1329) je Notranji arhiv postal „Glavni arhiv združene volilno pfalško-bavarske dežele. („Hauptarchiv der vereinigten kurpfälz-bayerischen Lande“). Kljub temu so še naprej obstajali deželno gospostveni arhivi v nekdanjih prestolnicah Mannheim, Neuburg in Amberg. Temeljni poseg je leta 1799 izvedel novi volilni knez Maximilian IV. Jožef iz veje Pfalz – Zweibrücken, ko je osrednji arhiv, ki je bil do tedaj v Münchnu, razpustil in ga razdelil na tri novo urejene arhive. Razdelil jih je po principih tedanjega časa po snovi (realna partinenca): Nastali so za notranjo deželno upravo in odnose s posameznimi nemškimi državnimi stanovi pristojni Tajni deželni arhiv, Tajni državni arhiv za odnose Bavarske z državo in s tujino in Tajni hišni arhiv kot za Hišo Wittelsbach v najširšem smislu pristojni arhiv. Ti arhivi so do nove organizacije bavarskega glavnega državnega arhiva od 1. januarja 1978 sestavljali njegove oddelke I Splošni državni arhiv, II Tajni državni arhiv in III Tajni hišni arhiv.

Potem ko je bila Bavarska leta 1806 povzdignjena v kraljevino, je Tajni deželni arhiv leta 1812 postal „das königliche Allgemeine Reichsarchiv“ („kraljevski splošni državni arhiv“), v katerega naj bi se združili vsi arhivi v kraljevini. V Münchnu pa sta se še naprej obdržala dva preostala osrednja arhiva, Tajni državni arhiv in Tajni hišni arhiv. V okrožjih, današnjih vladnih okrajih, pa naj bi vsi ostali arhivi prenehali obstajati. Postali so podružnice državnega arhiva in dobili označbo arhivski konservatorij oziroma registraturna deponija. Prav kmalu se je pokazalo, da je bila zaradi položice gradiva iz arhivov priključenih območij tako močna centralizacija mogoča le ob najstrožjem izločanju. Tako so v tedanji terminologiji razlikovali med „arhivskim“ in „nearhivskim“ gradivom. K prvim so spadale listine in njim enakovredne uradne knjige in uradni spisi („literalijske“). Veliko uradnih spisov so ocenili kot „nearhivske“ in so zato ostali v arhivskih konservatorijih oziroma registraturnih deponijah. Tako so predvsem iz Amberga v Gornjem Pfalzu in švabskih arhivskih konservatorijev Kempten in

Dillingen velike množine listin, uradnih knjig in izbranih uradnih spisov prišle v državni arhiv. Ta je imel za gradivo nekdanjih volilnobavarskih osrednjih oblasti lastni arhivski konservatorij, iz katerega je izšel današnji državni arhiv München, ki je pristojen za vladni okraj Gornje Bavarske. Iz frankovskega arhivskega območja pa je bilo v Münchnu razmeroma malo centraliziranega. Državni arhiv je prevzel le listine do leta 1400, ki so še danes v bavarskem glavnem državnem arhivu. Znana cesarska sekta v Münchnu je zato večinoma sestavljena iz diplom nekdanjih frankovskih arhivov. Zaradi te centralizacije imajo današnji frankovski državni arhivi listine šele od leta 1401. V vsakem od sedmih okrožij, ki so leta 1837 dobili še danes veljavna imena (od leta 1938 vladni okraji), je končno ostal arhiv, arhivski konservatorij oziroma registraturna deponija: v Gornji Bavarski München, v Spodnji Bavarski Landshut, v Gornjem Pfalzu Amberg, v Gornjem Frankovskem Bamberg, v Srednjem Frankovskem Nürnberg, v Spodnjem Frankovskem Würzburg in na Švabskem Neuburg na Donavi. V Porenju je bil arhivski konservatorij v Speyerju. Vse skupaj so leta 1852 enotno poimenovali arhivski konservatorij, od leta 1875 pa okrožni arhiv. Leta 1921 so dobili do danes veljavno označbo državni arhiv (okrožni arhiv München šele leta 1960). Ti arhivi so postali pristojni za izročanje uradnih spisov srednjih in nižjih oblastev njihovega vladnega okraja in imajo tako od tedaj stalen arhivski okoliš.

Kot rezultat arhivske zgodovine 19. stoletja imamo danes dve zgodovinski arhivsko deželni območji Frankovsko in Starobavarsko-Švabsko.

Frankovski arhivi hranijo vse nedeljene zgodovinske arhive razen listin pred letom 1401, shranjene v bavarskem glavnem državnem arhivu.

Najpomembnejši fondi so: v državnem arhivu Bamberg: stolnica Bamberg in Hohenzollerniška mejna grofija Brandenburg-Kulmbach-Bayreuth; v državnem arhivu Nürnberg: državno mesto Nürnberg, iz arhiva katerega je izšel današnji državni arhiv; Hohenzollerniška mejna grofija Brandenburg-Ansbach, stolnica Eichstätt, različna manjša državna mesta in frankovska balija nemškega viteškega reda; v državnem arhivu Würzburg: stolnica Würzburg, iz tega arhiva je zrastel državni arhiv, kot tudi nadškofija Mainz.

Starobavarsko deželno arhivsko območje je vse do danes še tesno povezano s švabsko. Iz švabskih arhivov v Kemptnu in Dillingenu so bile skoraj vse listine in večji del uradnih knjig in fondov prinesene v München, kjer so še danes: tu bo pričakovana nova zgradba državnega arhiva v Augsburgu prinesla temeljno spremembo. Tako bo tudi vladni okraj Švabsko dobil arhiv, ki bo sprejemal tudi zgodovinske arhive starega švabskega državnega okrožja, kolikor so od leta 1803 pripadli Bavarski. Državni arhiv Neuburg na Donavi, zaenkrat še za ta vladni okraj pristojni državni arhiv, ki je danes zaradi območne reforme pred 13 leti celo v Gornji Bavarski, bo potem razpuščen v korist arhiva v Augsburgu, kamor bodo prešli njegovi fondi.

V Münchnu so na podlagi arhivskega statuta Maximilijana IV. Josepha iz leta 1799 razdelili narasle fonde izoblikovanih fondov, vendar je bila delitev zaradi pomanjkljivega načela samovoljna in pogosto popolnoma slučajna. Poleg tega so to načelo uporabili tudi za Wittelsbachovske arhive iz Mannheim, Neuburga in Amberga, ki so jih v teh letih deloma ali v celoti prepeljali v München. V Tajnem deželnem arhivu so bili

urejeni po načelu pertinence spisi in zato medseboj pomešani tudi arhivi inštitucij iz ozemlja starobavarsko-švabskega prostora, ki so v letih po letu 1803 zaradi sekularizacije in mediatizacije pripadli Bavarski. Zaradi razlikovanja med „arhivskim“ in „nearhivskim“ gradivom je bilo veliko uradnih spisov volilnobavarskih srednjih in centralnih oblastev razdeljenih med splošni državni arhiv in njegov arhivski konservatorij in kasnejši okrožni arhiv (za „okrožje“, kasneje vladni okraj Gornja Bavarska); tudi tu je bilo gradivo prav tako pomešano z gradivom drugih ustvarjalcev.

Po revoluciji leta 1918 in koncu kraljevine si je mlada svobodna država Bavarska ustvarila nov centralni arhiv: Z organizirano združitvijo münchenskih osrednjih arhivov, splošnega državnega arhiva, Tajnega državnega arhiva in Tajnega hišnega arhiva kot tudi tedanjega okrožnega arhiva München je leta 1921 nastal Bavarski glavni državni arhiv. Vodil ga je generalni direktor državnih arhivov, ki je imel, tako kot do tedaj direktor državnega arhiva, tudi strokovni nadzor nad tedaj takò imenovanimi državnimi arhivi v okrožjih (vladnih okrajih). Oddelek „Tajni arhiv“ bavarskega glavnega državnega arhiva je s sklenitvijo pogodbe o premoženjskopravni poravnavi svobodne države Bavarske z nekdanjo kraljevsko hišo dobil leta 1923 poseben status: arhivalije so prešle v last takrat urejene ustanove „Wittelsbacher Ausgleichsfond“ (Witelsbahovski poravnalni sklad), pod pogojem, da bodo očistili fonde, kar še do danes ni bilo uresničeno. Uprava arhiva kot oddelka bavarskega glavnega državnega arhiva je ostala pri bavarski državi, vsakokratni šef hiše Wittelsbach pa je dobil pravico privolitve za uporabo arhiva. To velja še danes.

Uničenje prvotnih fondov, ki jo je povzročila organizacija arhivov leta 1799, je v nasprotju z načelom proveniencije, to je urejanja arhivalij po njihovem izvoru, ki je od 19. stoletja vedno znova zahtevano in danes kot načelo arhivskega urejanja splošno priznано. Izboljšanje takšnega stanja se je dalo le pogojno doseči z ureditvijo bavarskega glavnega državnega arhiva leta 1921. Posamezni oddelki glavnega državnega arhiva so ostali v starih prostorih, do večjih očiščevanj fondov ni prišlo. Storjen pa je bil prvi korak k obnovi zgodovinskih provenienc, in sicer s tem, da je bilo načelo proveniencije najprej uporabljeno pri *listinah*. To je bilo mogoče zato, ker so bile listine starobavarsko-švabskega arhivskega območja skoraj vse shranjene v tedanjem oddelku I. glavnega državnega arhiva (prejšnjega Tajnega deželnega arhiva, od leta 1812 splošnega državnega arhiva). Tako so fondi listin danes spet urejeni, predvsem zahvaljujoč ureditvi delom, ki so bila izpeljana pred preselitvijo glavnega državnega arhiva v nove prostore. Na ta način je bilo obravnvanih blizu 400.000 listin od leta 1777 do konca 18. stoletja. Obnovitev zgodovinskih *fondov spisov in uradnih knjig* pa je bila odvisna od določitve nedvoumni pristojnosti za zgodovinske fonde v starobavarskem arhivskem območju. Spisi in uradne knjige namreč niso bili razdeljeni le med münchenskimi osrednjimi arhivi, temveč tudi med njimi in državnimi arhivi, predvsem v Münchnu in Landshutu. Tako je bila v povezavi s preselitvijo bavarskega glavnega državnega arhiva v novo zgradbo v Schönfeldstrasse jeseni 1977 prvič tudi za zgodovinske fonde v starobavarskem območju določena ureditev nedvoumne arhivske pristojnosti.

Po načelu, da naj bi bil glavni arhiv neke države pri-

stojen za osrednja oblastva svojega zgodovinskega ozemeljskega jedra – pristojnost za moderna osrednja oblastva kraljevine in svobodne države (torej predvsem za gradivo ministrstev) je bila določena že prej – so bile arhivalije volilnobavarskih osrednjih oblastev kot predhodnic današnjih ministrstev dodeljene bavarskemu glavnemu državnemu arhivu, medtem ko je bilo gradivo vojvodskih in volilnoknežjih srednjih in nižjih oblastev kot predhodnic modernih oblastev srednje in nižje stopnje dodeljeno pristojnim pokrajinskim arhivom, ki so bili za gradivo slednjih pristojni že od 19. stoletja, torej v tem primeru predvsem državnim arhivom München in Landshut.

Za arhivalije prav v današnji Gornji in Spodnji Bavarski tako številnih samostanov in stolnic, ki so ob sekularizaciji pripadle bavarski državi, je pristojen le bavarski glavni državni arhiv. Znanstveni svet v veliki meri ceni bavarski glavni državni arhiv prav zaradi tega gradiva, ki sega vse do zgodnjega srednjega veka (v glavnem listine in uradne knjige). Navedimo le dva primera: arhivalije nekdanjih stolnic Freising in Passau so danes v bavarskem glavnem državnem arhivu. Za gradivo, ki je v Freisingu zaradi upravljanja njegovih posestev v današnji Sloveniji, je torej pristojen le glavni državni arhiv.

Tako je leto 1978 za bavarski glavni državni arhiv postalo trikrat zgodovinskega pomena: arhiv se je po številnih letih v provizoričnih prostorih (zaradi popolnega uničenja stare arhivske zgradbe leta 1943) preselil v novo zgradbo na Schönfeldstrasse; pristojnosti za zgodovinske fonde v stari Bavarski so bile nedvoumno in prepričljivo določene. Posledica tega je bilo obsežno očiščevanje fondov, ki je logično privedlo do popolnoma nove organizacije samega glavnega arhiva. Glavna vsebina tega očiščevanja je bila združitvev fondov, ki so bili po načelih iz leta 1799 razdeljeni na nekdanja oddelka I (splošni državni arhiv) in II (Tajni državni arhiv) in njihova razčlenitev v po en oddelk za starejše in novejše fonde s časovno ločnico okolo leta 1800. Za moderno arhivsko gradivo in politične zapuščine, torej gradivo, ki ga arhivi ne dobivajo zaradi pristojnosti, je oblikovan poseben oddelk. Doslej še ni bil omenjen po obsegu in vsebini pomembni oddelk glavnega državnega arhiva, vojni arhiv. Urejen je bil leta 1885 kot bavarskemu generalštabu podrejeno oblastvo in hrani predvsem spise bavarske vojske. Po koncu druge svetovne vojne je bil v letih 1946/47 kot samostojen oddelk priključen bavarskemu glavnemu arhivu. Tako ima bavarski glavni državni arhiv od 1. januarja 1978 poleg oddelka za centralne zadeve naslednje arhivske oddelke: Oddelk I – Starejši fondi, Oddelk II – Novejši fondi (19./20. stoletje), Oddelk III – Tajni hišni arhiv, Oddelk IV – Vojni arhiv in Oddelk V – Zapuščine in zbirke.

Kot rezultat raznolike in ne vedno v ravni črti potekajoče zgodovine arhivov v 19. in 20. stoletju, je danes bavarska državna arhivska dejavnost pregledna in logično razčlenjena celota: vseh devet državnih arhivov z določenimi pristojnostmi in arhivskimi okolišči, ki so oblastva nižje stopnje, je podrejenih osrednjemu strokovnemu oblastvu generalni direkciji bavarskih državnih arhivov, ustanovljeni l. 1971, ki je pristojna za vso Bavarsko in je urad osrednje stopnje formalno v okviru pristojnega državnega ministrstva za pouk in bogočastje. Državni arhivi so: državni arhivi za sedem vladnih okrajev svobodne države v Münchnu, Landshutu, Ambergu,

Bambergu, Nürnbergu, Würzburgu in Neuburgu; državni arhiv Coburg za območje nekdanje vojvodine Sachsen-Coburg, današnjega deželnega okrožja Coburg, ki je postala del Bavarske šele leta 1920, in končno Bavarski glavni državni arhiv v Münchnu, ki je največji bavarski arhiv in eden največjih v Zvezni republiki Nemčiji in je glede določenih fondov pristojni osrednji arhiv za vso Bavarsko.

Literatura:

Liess, Albrecht: Das Jahr 1978 in der Gesichte des Bayerischen Hauptstaatsarchiv. v: Mitteilungen für die Archivpflege in Bayern 24 (1978) s. 1–8 (z navedbo literature). — Jaroscha, Walter: Die Wiederherstellung historischer Provenienzen im Bayerischen Hauptstaatsarchiv v.: Der Archivar 32 (1979) s 41–50 (z navedbo literature).

ZGODOVINA, ORGANIZACIJA IN ARHIVSKI FONDI V ARHIVIH V SLOVENIJI

Ema Umek

Od 12. stoletja do 13. stoletja so se na slovenskih tleh oblikovale dežele: Kranjska s središčem v Ljubljani, ki je obsegala osrednji del slovenskega ozemlja, Štajerska s središčem v Gradcu, Koroška s središčem v Celovcu in Goriška s središčem v Gorici. Ko so sredi 13. stoletja izumrle v moški liniji vse fevdalne rodbine, ki so bile deželni gospodje v Kranjski, Štajerski in Koroški, jih je češki kralj Přemisl Otakar II. od 1260–1269 pridružil svojim češkimi deželam. Poraz pri Dürnkrutu l. 1278 in izumrtje dveh velikih plemiških rodbin, Celjskih in Goriških, je omogočil Habsburžanom, da so od 13. stoletja do začetka 16. stoletja združili v svoji posesti vzhodnoalpske dežele, med njimi tudi vse slovensko ozemlje, to je dežele Štajersko, Kranjsko, Koroško, nadalje Trst, Goriško in Tolminsko ter nekdanje ozemlje celjskih grofov. Meje zgodovinskih dežel so se ustalile v glavnem okoli l. 1500, taka ureditev je ostala z nekaterimi spremembami do leta 1918, do razpada Avstro-Ogrske.

V habsburških dednih deželah so se do začetka 15. stoletja uveljavili deželni stanovi, ki so jih sestavljali fevdalci, zastopniki mest in prelati, ti so odločali zlasti o davkih in postali tako poleg deželnega kneza pomemben faktor v deželni upravi. V vsaki deželi sta bili urejeni deželna in deželnoknežja uprava, na nižjih stop-

ZUSAMMENFASSUNG

DIE GESCHICHTE, ORGANISIERUNG UND DIE BESTÄNDE DER BAYERISCHEN STAATSARCHIVE

Albrecht Liess

Der Autor stellt die Geschichte der bayerischen Staatsarchive und deren Bestände dar. Im 16. Jahrhundert bestanden in München das Innere oder Geheime Archiv und das Äußere oder Landesarchiv. Im Jahre 1777 wurde das Innere Archiv zum „Hauptarchiv der vereinigten kurpfalz-bayerischen Lande“, dazu bestanden auch die Landesarchive in Mannheim, Neuburg und Amberg. In 1799 wurde das Hauptarchiv auf drei neu eingerichtete Archive aufgeteilt: das Geheime Landesarchiv, das Geheime Staatsarchiv und das Geheime Hausarchiv. Das Geheime Landesarchiv wurde in 1812 zum „königlichen Allgemeinen Reichsarchiv“. Die Archive in den Kreisen wurden zu den Archivkonservatorien in 1875 und die Kreisarchive zu den Staatsarchiven in 1921.

Im Jahre 1921 entstand das Bayerische Hauptstaatsarchiv. Außerdem gibt es noch die Staatsarchive in München, Landshut, Amberg, Bamberg, Nürnberg, Würzburg, Neuburg und Coburg. Alle sind der Generaldirektion der bayerischen Staatsarchive untergeordnet.

njah pa se je sodstvo naslanjalo na zemljiška gospodarstva in organe mestne samouprave. Močna zemljiška gospodarstva so bila v rokah cerkvenih fevdalcev, tako na primer gospodarstvo Škofja Loka, ki je bilo last freisinskih škofov. Ta upravni sistem je veljal do reform cesarice Marije Terezije v prvi polovici 18. stoletja, ko se je zmanjšala moč deželnih stanov in so bili v vsaki deželi ustanovljeni državni upravni organi, tako na deželni ravni kakor na nižji stopnji. Ustanovitev Ilirskih provinc 1809–1813 je pomenila začasno združitev dela slovenskega ozemlja (Goriška, Kranjska, Koroška), z nekaterimi hrvaškimi deželami v eno upravno enoto. Po obnovi avstrijske oblasti l. 1816 so Goriška, Kranjska in Koroška postale sestavni del kraljevine Ilirije, vendar so predstavljali gubernijsko upravno enoto.

Arhivi so kot posebne institucije, ki varujejo arhivsko gradivo, nastali na slovenskem ozemlju v 19. stoletju, čeprav najdemo sledi organiziranega varovanja dokumentarnega gradiva pri primorskih mestih Kopru in Piranu že v 13. stoletju, pri deželnoknežjih uradih, deželnih stanovih in mestih v notranjosti pa so taka prizadevanja od 16. stoletja dalje. Pri urejanju dokumentarnega gradiva so upoštevali nekatera pravila. Iz takih osnov je leta 1632 objavil Baltazer Bonifacij, kasnejši škof v Kopru delo *De Archivis*.

Spremembe v upravi v sredini 18. stoletja (ukinitev starih deželnoknežjih uradov, nastanek državne uprave, reorganizacija deželne uprave in posegi države v cerkveno organizacijo) so postavili vprašanja, kam z dokumentarnim gradivom, če je njegov ustvarjalec prenehal

delovati. Zgodovinsko gradivo so iz Kranjske poslali v Dvorno biblioteko ali pa v Hišni, dvorni in državni arhiv na Dunaju ali pa ga je v času 1767–1787 hranila na Kranjskem Družba za kmetijstvo in koristne umetnosti, drugo gradivo pa so pustili pri novo nastalih upravnih organih. Fonde ukinjenih uradov so pogosto preurejali glede na vsebino.

Sistematično zbiranje arhivskega gradiva se je začelo v prvi polovici 19. stoletja skupaj s spoznanjem, da je arhivsko gradivo pomemben zgodovinski vir. Arhivsko gradivo so zbirali nastajajoči deželni muzeji (deželni muzej v Gradcu, ustanovljen leta 1811, deželni muzej v Ljubljani, ustanovljen 1821 in Muzejsko društvo za Kranjsko, Historična društva za Kranjsko, Koroško in Štajersko ter nekateri posamezniki, najbolj pomemben med njimi je bil Jožef Kalasanc Erberg, lastnik graščine Dol pri Ljubljani). Zbirali so predvsem listine, rokopisne knjige in bibliografije. Sredi 19. stoletja se je zbiranje razširilo tudi na spisovno gradivo institucij, kar pa je presegalo naloge muzejev in zahtevalo, da se za varstvo arhivskega gradiva ustanove posebne institucije arhivi. Na Dunaju je namreč že od l. 1749 deloval Hišni, dvorni in državni arhiv, vsaka dežela pa naj bi dobila svoj deželni arhiv, ki bi sprejemal gradivo, ki je nastalo pri poslovanju upravnih institucij v deželi. Na Kranjskem je l. 1859 Historično društvo dalo pobudo, da se ustanovi v Ljubljani deželni arhiv po vzgledu moravskega stanovskega arhiva v Brnu. Pobuda ni bila uresničena, pač pa je pripomogla, da so začeli l. 1866 urejati gradivo ljubljanskega mesta. L. 1868 je bil v Gradcu ustanovljen štajerski deželni arhiv, ki je pokrival del današnjega slovenskega ozemlja. Naslednje leto si je notranje ministrstvo na Dunaju začelo močno prizadevati, da bi uredilo arhivsko službo v Avstriji. Zahtevalo je, da mu dežele vlade oziroma namestništva poročajo o zgodovinsko pomembnem gradivu, ki ga hranijo upravni uradi. Več pozornosti za ohranitev arhivskega gradiva so izkazali l. 1873, ko so ustanovili arhivsko sekcijo pri Centralni komisiji za proučevanje in ohranitev umetnostnih in zgodovinskih spomenikov. Končno je l. 1887 dobila tudi Kranjska deželni arhiv, ki pa se je vedno bolj vključeval v organizacijsko strukturo Deželnega muzeja v Ljubljani. Kranjski deželni arhiv je prevzel fonde uprave dežele do konca 18. stoletja. Prizadevanja, da bi se poleg deželnega arhiva ustanovil še arhiv, ki bi prevzemal gradivo državnih organov, na Kranjskem niso bila uresničena, pač pa je Štajerska dobila 1906, v Gradcu arhiv Deželnega namestništva. Tudi po ustanovitvi arhivov so deželni muzeji v manjši meri še vedno zbirali arhivsko gradivo predvsem od posameznikov in društev. Na slovenskem delu Štajerske je zbiralo arhivsko gradivo Zgodovinsko društvo v Mariboru (ustanovljeno l. 1903) in s tem preprečevalo koncentracijo gradiva v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu.

V Ljubljani pa je nastal mestni arhiv (1898) kot nasledek tedaj že slovenske mestne uprave, ki je želela tudi na tem področju uveljavljati narodno politiko. Na obalnem območju so arhivsko gradivo mest Pirana in Kopra pridružili mestnim knjižnicam (v Piranu l. 1887, v Kopru l. 1900). Arhivsko gradivo mest in nižjih upravnih in sodnih provenienc, graščin in privatnikov so zbirali tudi nastajajoči mestni muzeji.

V obdobju od nastanka deželnih arhivov do l. 1918 je vsaj na območju Kranjske, prevladovalo pri arhivskem delu najprej zbiranje gradiva, pri urejanju pa je že velja-

lo načelo izvora in upoštevanja prvotne ureditve fonda. Z razpadom avstroogrske monarhije je nastala nova država, Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev, ki je v svojih mejah združevala večji del slovenskega narodnega ozemlja. Zunaj nje so ostala središča nekdanjih dežel Koroške, Štajerske, Goriške, kar je pomenilo, da je ostal zunaj slovenskega (jugoslovanskega) ozemlja tudi precejšen del arhivskega gradiva, ki je pomembno za našo zgodovino, pa tudi gradivo, ki so ga koncentrirali deželni arhivi in je po izvoru iz našega ozemlja. Da bi to gradivo vrnilo, je sklenila Kraljevina SHS l. 1923 z republiko Avstrijo poseben sporazum o njegovi vrnitvi. Sporazum se izvaja še danes.

Od ustanovitve do razpada Jugoslavije (1918–1941) arhivsko varstvo ni bilo zakonsko urejeno. Poleg Državnega arhiva v Ljubljani, ki je bil ustanovljen leta 1926 kot naslednik Deželnega arhiva Kranjske in Mestnega arhiva ljubljanskega je deloval še Banovinski arhiv v Mariboru (ustanovljen 1929, začel delovati 1933). Državni arhiv je predvsem prevzemal arhivsko gradivo, za urejanje pa skoraj ni imel delavcev.

Okupacija slovenskega ozemlja v letu 1941 in njegova ozemeljska razdelitev med nemškimi rajhom, Italijo in Madžarsko ni prizanesla arhivskemu gradivu. Prek celovškega in graškega arhiva (Reichsgauarchiv) je šla akcija koncentracije arhivskega gradiva iz Banovinskega arhiva v Mariboru, pa tudi mestnih, občinskih in cerkvenih fondov.

Varovanju in zbiranju arhivskega gradiva so pripisovali velik pomen med narodnoosvobodilnim bojem 1941–1945. Že ob kapitulaciji Italije 1943 se je zbiralo gradivo italijanskih civilnih in vojaških oblasti in hranilo na osvobojenem ozemlju. Ko je bil januarja 1944 ustanovljen Znanstveni inštitut pri Predsedstvu Slovenskega narodnoosvobodilnega odbora (zametku slovenske vlade), je bila njegova naloga med drugim zbiranje in skrb za varovanje arhivskega gradiva. Januarja 1945, torej še pred koncem vojne, je SNOS izdal odlok o zaščiti knjižnic, arhivov in kulturnih spomenikov, ki predstavljajo na slovenskem ozemlju prvi predpis o varstvu arhivskega gradiva.

Po osvoboditvi je bil oktobra 1945 ustanovljen Osrednji državni arhiv Slovenije, ki je prevzel gradivo ukinjenih državnih oblastev in ustanov na območju Slovenije, zbirke arhivalij in arhive, ki so prešli v last države ter gradivo prejšnjega Državnega arhiva. Poleg njega so zbirali arhivsko gradivo tudi Federalni zbirni center, okrožni zbirni centri, muzeji (v Celju, Mariboru in Ptujju) ter knjižnice (v Kopru in Piranu). Leta 1950 je izšel prvi jugoslovanski arhivski zakon, Splošni zakon o državnih arhivih, ki je predvidel poleg republiških osrednjih arhivov še ustanovitev mestnih in posebnih arhivov. Tako sta poleg Državnega arhiva Ljudske republike Slovenije delovala v Sloveniji še dva arhiva, arhiv v Mariboru (1952), sprva kot podružnica Državnega arhiva LRS, nato kot samostojna ustanova, in Mestni arhiv Ljubljane. V petdesetih letih se je začela decentralizacija. Skrb za varstvo arhivskega gradiva teritorialnega izvora je prehajala na drugostopenjske upravne enote, okraje, s tem pa je bila dana podlaga za nastanek regionalnih arhivov, ki so se večinoma še vedno imenovali mestni arhivi. Tako so nastali leta 1955 mestni arhivi v Piranu in Ptujju, 1956 v Kopru in 1957 v Celju.

V skladu z razvojem komunalnega sistema po l. 1955, ki je prenesel mnoge pristojnosti, ki so prej sodile

zveznim in republiškim organom na občine, je l. 1966 izdani prvi republiški zakon o arhivskem gradivu in arhivih določil, da gradivo, ki ima pomen za republiko varuje Arhiv Slovenije, za drugo arhivsko gradivo pa morajo skrbeti arhivi, ki jih ustanove za svoje območje občine. Praviloma ustanovi arhiv več občin skupaj. To je pomenilo prelomnico v organizaciji arhivske dejavnosti in izoblikovana je bila mreža regionalnih arhivov. Po dopolnitvi tega zakona v letu 1973, ki je posledica ustavnih sprememb in s tem okrepljenega položaja republik, opravljajo regionalni arhivi varstvo arhivskega gradiva za vse organe in organizacije, ki imajo sedež na območju občin – ustanoviteljic z izjemo tistega gradiva, ki je z zakonom določeno, da spada v pristojnost Arhiva SR Slovenije in federacije.

Danes dajejo pravno podlago za varstvo arhivskega gradiva v Sloveniji l. 1981 izdani Zakon o naravni in kulturni dediščini in na njem sloneči izvedeni predpisi. Ti pa so: Pravilnik o odbiranju in izročanju arhivskega gradiva, Pravilnik o načinu in pogojih za uporabo arhivskega gradiva, Pravilnik o sestavi in vodenju evidenc arhivskega gradiva, Pravilnik o strokovni usposobljenosti delavcev, ki delajo z arhivskim in dokumentarnim gradivom, Pravilnik o pripravi in opravljanju strokovnih izpitov za delavce v arhivih in Pravilnik o strokovnih in tehničnih pogojih za začetek dela strokovnih organizacij (ta določa tudi pogoje za začetek dela arhivov, ki jih ustanove občine). V pripravi pa sta še dve navodili in to: navodilo o načinu vzdrževanja in varovanja arhivskega gradiva pred poškodbami, uničenjem in izgubo in navodilo o strokovni obdelavi arhivskega gradiva (Erschließung), izdelavi inventarjev in drugih pripomočkov za uporabo (Findmittel).

Organizacija varstva arhivskega gradiva izhaja iz sistema družbenopolitičnih skupnosti, tako imamo danes v Sloveniji Arhiv SR Slovenije, ki je del republiške uprave, in arhive, ki so jih ustanovile občine. Ti so: Zgodovinski arhiv Celje, Pokrajinski arhiv Koper, Zgodovinski arhiv Ljubljana z enotami v Kranju, Novem mestu in Škofji Loki, Pokrajinski arhiv Maribor, Pokrajinski arhiv v Novi Gorici in Zgodovinski arhiv Ptuj.

Arhiv SR Slovenije opravlja naloge varstva arhivskega gradiva predvsem republiških organov in skupnosti in bivših državnih organov na stopnji dežele ali na podobni stopnji, organov družbenopolitičnih skupnosti na ravni republike in filmskega arhivskega gradiva, vodi tudi zbirno evidenco (Register) arhivskega gradiva in evidenco (Register) arhivskega gradiva, ki je zunaj območja SR Slovenije in v tujini ter zadeva SR Slovenijo, vodi INDOK center za arhivistiko, organizira in vodi usklajevanje metod in postopkov za delo v arhivih in razvija in usmerja raziskovalno delo v zvezi z arhivistiko.

Poleg splošnih arhivov imamo v Sloveniji tudi nekatere posebne arhive. Ti so: Zgodovinski arhiv Centralnega komiteja ZKS, Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, arhiv Republiškega sekretarata za notranje zadeve, arhiv Republiškega sekretariata za ljudsko obrambo ter arhiv Republiškega štaba za teritorialno obrambo, ki opravljajo varstvo arhivskega gradiva svojega izvora. Rimskokatoliška cerkev ima organizirano lastno službo: Nadškofijski arhiv v Ljubljani, Škofijski arhiv v Kopru, Škofijski arhiv v Mariboru. Splošni arhivi v Sloveniji hranijo danes okrog 40.000 tm arhivskega gradiva, ki ga strokovno obdeluje nekaj manj kot 100

delavcev, pri tem so vsote vse izobrazbene strukture od osnovne šole do doktorjev znanosti. Arhivisti z visokošolsko izobrazbo imajo predvsem diplomo zgodovinskih ved, pred petimi leti pa so uvedli na oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani arhivistiko tudi kot študijski predmet v 2. in 4. letu študija, na Pedagoški akademiji v Mariboru pa fakultativna predavanja o arhivski teoriji in praksi.

Arhivi v Sloveniji hranijo arhivsko gradivo, ki sega v razdobje od leta 1163 do sedemdesetih let 20. stoletja. Arhiv SR Slovenije hrani listine od l. 1163 dalje, rokopise in urbarje od 14. stoletja dalje, matične knjige od 1578 dalje (razen za območje Slovenskega Primorja) in filmsko arhivsko gradivo od leta 1909 dalje. Najstarejši fondi Arhiva SR Slovenije izvirajo iz poslovanja kranjskih deželnih stanov (1493–1861) in vicedomskega urada (upravnika deželno knežjega imetja) za Kranjsko (1492–1747), obsežni so fondi državnih in avtonomnih oblastev (1747–1918), organov za Slovenijo, Dravsko banovino in Ljubljansko pokrajino (1918–1945), organov Ljudske republike in Socialistične republike Slovenije, ter nižjih upravnih organov (okrajnih glavarstev in občin). Arhiv hrani tudi gradivo starejših davčnih katastrof od sredine 18. stoletja do začetka 19. stoletja le za Kranjsko, po tem času pa za vse območje Slovenije. Obsežni so tudi fondi s področja sodstva (od 15. stoletja dalje), med njimi je najpomembnejši fond Deželnega sodišča za Kranjsko z deželno desko, in fondi nekaterih okrajnih sodišč s staro zemljiško knjigo (1769–1880). Od fondov gospodarstva naj omenimo gradivo Zbornice za trgovino, obrt in industrijo (1850–1948), Kmetijske družbe za Kranjsko (1767–1787, 1814–1945), fonde podjetij kot na primer Zoisov, Ruardov, Kranjske industrijske družbe. Nadalje ima Arhiv fonde republiških organov nekaterih družbenopolitičnih organizacij od osvoboditve dalje. Pomembni so še fondi zemljiških gospodstev, društev ter oseb oziroma družin. Izmed regionalnih arhivov hranita starejše arhivsko gradivo predvsem Pokrajinski arhiv Koper in Zgodovinski arhiv Ljubljana. V Pokrajinskem arhivu Koper sta dva najstarejša fonda na Slovenskem: fond mesta Piran (listine se začnejo leta 1186, notarske knjige od 1282 dalje) in del fonda mesta Koper od l. 1330 dalje. Večji del fonda mesta Koper je bil med drugo svetovno vojno odpeljan v Italijo, od koder še ni vrnjen. V Zgodovinskem arhivu Ljubljane je najstarejši fond mesta Ljubljane (listine od l. 1320, zapisniki mestnega sveta pa od 1521 dalje). Arhivsko gradivo do srede 19. stoletja je v večini arhivov ohranjeno le v manjši meri, to so predvsem fondi zemljiških gospodstev in cehov. Po l. 1848 se količina arhivskega gradiva močno poveča, ohranjeni so fondi okrajnih glavarstev (oziroma sreskih načelstev), občin, okrožnih in okrajnih sodišč z zemljiško knjigo, podjetij, trgovin, posojilnic, hranilnic šol in društev. Iz obdobja po letu 1945 hranijo regionalni arhivi gradivo okrajnih, mestnih, krajevnih in občinskih ljudskih odborov, skupščin občin, okrajnih in občinskih odborov družbenopolitičnih organizacij, podjetij, zadrug, šol in društev.

Od posebnih arhivov hranita posebej pomembno gradivo Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja in Zgodovinski arhiv Centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije. Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, katerega predhodnika sta Znanstveni inštitut pri Predsedstvu Slovenskega narodnoosvobo-

dilnega sveta in arhivski oddelek Muzeja ljudske revolucije, hrani predvsem gradivo iz obdobja 1941–1945, ki je nastalo iz delovanja vojaških, političnih in oblastnih organov narodnoosvobodilnega gibanja. Zlasti pomembni so fondi Glavnega štaba narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije, Izvršnega odbora Osvobodilne fronte in predsedstva Narodno osvobodilnega sveta Slovenije. Po gradivu partizanskega oziroma narodnoosvobodilnega izvora je to najbogatejši arhiv v Jugoslaviji. Ta arhiv pa hrani tudi gradivo italijanskega okupatorja, predvsem gradivo vojaških enot in nemških oblastvenih organov na zasedenih območjih. Zgodovinski arhiv Centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije hrani gradivo Centralnega komiteja od l. 1941 dalje, osebne fonde vidnejših partijskih delavcev in nekaj gradiva 1919–1941, ki se nanaša na delovanje Komunistične partije Slovenije.

Literatura

Sergij Vilfan s sodelavci, 60 let Mestnega arhiva ljubljanskega, Ljubljana 1959. – Splošni pregled fondov Državnega arhiva LRS, Ljubljana 1960.

Vodnik po arhivih Slovenije, Ljubljana 1965 – Arhivski fondi in zbirke v arhivih in arhivskih oddelkih v SFRJ, SR Slovenija, Beograd 1984

TEŽIŠČE DELA IN STROKOVNI PROBLEMI ARHIVOV V SLOVENIJI

Jože Zontar

Prikaz težišča dela in strokovnih problemov arhivske dejavnosti v Sloveniji smo razdelili na štiri dele. Najprej bomo govorili o delu na arhivskem gradivu, nato o publicistični dejavnosti ter o izobraževalni in vzgojni dejavnosti, v zadnjem delu pa o skrbi arhivov za strokovni razvoj. Ker je naš čas omejen, smo se morali osredotočiti le na najpomembnejše probleme, zato pa seveda ne predpostavljamo, da bi bil ta prispevek v vsakem oziru tudi izčrpen.

Ne bi mogli reči, da je težišče dela v arhivih v Sloveniji izrazito na gradivu, ki je nastalo po drugi svetovni vojni, ker so veliki zaostanki pri obdelavi še na gradivu iz starejših obdobj. Pri tem nas – v metodološkem pogledu – intenzivno zaposlujeta predvsem dve vprašanji, in sicer (tako kot drugod po svetu) vrednotenje dokumentarnega gradiva, mimo tega pa še urejanje in popisovanje arhivskega gradiva. Pojem vrednote-

ZUSAMMENFASSUNG

DIE GESCHICHTE, ORGANISIERUNG UND ARCHIVBESTÄNDE IN DEN ARCHIVEN SLOWENIENS

Ema Urnek

Die Archive sind als besondere Institutionen, die das Archivgut aufbewahren, auf dem slowenischen Gebiet im 19. Jahrhundert entstanden. Das slowenische Gebiet wurde bis zum Jahre 1918 in mehrere Verwaltungseinheiten – Länder eingeschlossen. Diese hatten eigene Landesarchive, in denen das Archivgut gesammelt wurde. Im Jahre 1887 wurde in Ljubljana das Krainer Landesarchiv gegründet – der Vorgänger des Staatsarchivs in Ljubljana (gegründet in 1926) und des heutigen Archivs der SR Sloweniens.

Die Aufbewahrung des Archivgutes der Städte wurde von den Stadtarchive durchgeführt (Piran seit 1887 und Koper seit 1900 samt der Bibliothek, Ljubljana seit 1898). Zwischen den beiden Weltkriegen wurde seit 1933 auch das Banatarchiv in Maribor tätig. Die heutige Organisation der Archive: Archiv der SR Sloweniens, Historisches Archiv Celje, Landesarchiv Koper, Historisches Archiv Ljubljana, Landesarchiv Maribor, Landesarchiv Nova Gorica und Historisches Archiv Ptuj. Außer der allgemeinen Archive gibt es noch die speziellen: Historisches Archiv des Zentralkomitees des Bundes der Kommunisten Sloweniens, Archiv des Instituts für die Geschichte der Arbeiterbewegung, Archiv des Sekretariats für innere Angelegenheiten der SR Sloweniens, Sekretariat für Volksverteidigung der SR Sloweniens, Stab für territoriale Verteidigung der SR Sloweniens.

nje dokumentarnega gradiva ima pri nas dvojen pomen. Glede na našo družbeno ureditev, po kateri je večina proizvodnih sredstev družbena lastnina, je tudi arhivsko gradivo pretežno večine vseh ustvarjalcev dokumentarnega oziroma arhivskega gradiva družbena lastnina. Prvič pomeni vrednotenje določitev tistih ustvarjalcev dokumentarnega oziroma arhivskega gradiva, ki bodo arhivsko gradivo izročali pristojnemu arhivu, drugič pa določanje, kateri deli dokumentarnega gradiva imajo lastnosti arhivskega gradiva.¹ Metodološka izhodišča za vrednotenje dokumentarnega gradiva, ki so se pri nas izoblikovala, so enaka ali pa zelo podobna tistim, ki so bila predstavljena na 25. mednarodni konferenci Okroglice mize arhivov, ki je bila leta 1983 v Bratislavi.² V praksi poskušamo pospeševati kvaliteto vrednotenja dokumentarnega gradiva na dva načina: Prvič z organizacijo dela v arhivih, ki naj temelji na resorjih arhivskih fondov (upravni, sodni, gospodarski, šolski, kulturne dejavnosti itd.). To omogoča specializacijo, s tem pa boljše poznavanje gradiva. Predpogoj pa je ta, da se arhivist ukvarja z zgodovino resorja, na čigar arhivskih fondih dela, ker bo na ta način poznal tudi odgovarjajoče historične probleme. Drugo sredstvo pa je preuč-

vanje notranje strukture ustvarjalcev dokumentarnega gradiva ter izdelava seznamov arhivskega gradiva oziroma kriterijev za odbiranje za tipične primere ustvarjalcev. Prvi rezultati so sicer že vidni, zahtevnejše študijske analize pa bi hile še kako potrebne.

Ob tako enormnih količinah, ki nastajajo v najnovejšem času, je močna selekcija dokumentarnega gradiva zagotovo na mestu. Poleg tega pa že dolgo ni arhivsko gradivo edini vir za preučevanje preteklosti. Problemi valorizacije pa so številni. Pristuhnilo smo npr. opozorilo zgodovinarjev, da izgubljajo na pomenu analitična gradiva, ki nastajajo pri organih na višjih stopnjah. Saj pridemo do mnogo bolj resnične zgodovinske slike nekoga stanja oziroma razvoja na podlagi preučevanja razmer na več manjših območjih, rezultate pa nato primerjamo oziroma posplošujemo. Tudi opozarjajo na to, da terja preučevanje novih tem, ki so vzete iz dnevnega življenja, večsili zelo podrobne oziroma specifične podatke. Naloga zgodovine je iskati podobo človeka v vseh njegovih razmerjih, ne le v sivi posplošenosti. To je vzrok, zaradi katerega se obrača zgodovinarje k monografijam družin, poklicev, vasi, mestnih četrti in drugih organizmov, torej k bolj konkretni, bolj živi podobi preteklosti vse do našega časa³.

Kakšno arhivsko gradivo se nam bo ohranilo, odvisi v veliki meri od ravnanja ustvarjalcev z dokumentarnim gradivom. Končno pričakujemo od njih tudi določeno sodelovanje pri odbiranju arhivskega gradiva. Zakon o naravni in kulturni dediščini (objavljen je bil leta 1981)⁴, ki ureja tudi varstvo arhivskega gradiva, nalaga povsem konkretne obveznosti ustvarjalcem, ki pa jih v praksi le delno izpolnjujejo. Zato je vsak arhiv dolžan njihove delavce, ki delajo z dokumentarnim gradivom s tečaji izobraževati, kako je treba izpolnjevati gornje obveznosti. V ta namen je tudi republiški upravni organ, pristojen za kulturo, Republiški komite za kulturo, v preteklem letu objavil knjižico z naslovom Priročnik za strokovno usposabljanje delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom. Priročnik predstavlja pripomoček za pripravo na obvezne preizkuse znanja, s področja varstva arhivskega gradiva, ki jih morajo polagati ti delavci. Govori o dokumentarnem gradivu na splošno, o njegovi ureditvi, o arhivskem gradivu in njegovem varstvu, o obveznostih ustvarjalcev dokumentarnega oziroma arhivskega gradiva, o varstvu dokumentarnega gradiva pred uničenjem, izgubo in poškodbami, o odbiranju arhivskega gradiva, o ureditvi, tehnični opremljenosti in izdelavi seznama arhivskega gradiva ter o izročanju arhivskega gradiva arhivu. Gre torej za vsa vprašanja, kjer se povezuje delo arhivov s poslovanjem ustvarjalcev dokumentarnega gradiva. Dodanih je tudi nekaj napotkov glede rokov hranjenja dokumentarnega gradiva, kar sicer ne sodi v sklop varstva arhivskega gradiva, je pa z odbiranjem arhivskega gradiva tesno povezano in za praktično delo zelo koristno.⁵ Omenimo naj tudi, da se višji že od 1979 dalje vsako leto v organizaciji Pokrajinskega arhiva v Mariboru v Radencih, posvetovanja, namenjena izboljšanju poslovanja z dokumentarnim gradivom, kar naj bi se v pozitivnem smislu odrazilo tudi na arhivskem gradivu.⁶

Zelo pomembno arhivsko gradivo nastaja v privatni sferi, to pa le malokdaj najde pot v arhive. Tako gradivo je treba zbirati, kar terja poseben pristop, ki je bistveno različen od prevzemanja, pa tudi več kadrov. Povedali smo že, da je le del ustvarjalcev dokumentar-

nega gradiva dolžan pristojnemu arhivu izročati arhivsko gradivo. Ostali pa so dolžni sami poskrbeti za svoje arhivsko gradivo. Pri arhivih sicer ti imetniki lahko dobijo določene napotke za svoje delo. Pogrešamo pa knjižico, v kateri bi bile zbrane smernice za varstvo arhivskega gradiva. Predvsem bi morala vsebovati tudi mnogo praktičnih nasvetov.

Glavni problem pri urejanju in popisovanju arhivskega gradiva pri nas je v tem, da smo imeli in da še imamo pri državni upravi sistem poslovanja, ki temelji na spisih, ki zadevajo posamezni primer, v kombinaciji z zelo podrobnimi spisovnimi evidencami (delovodniki, kartotečna kazala). Medtem ko so imeli od konca 18. stoletja dalje vsaj pri organih na višji stopnji spise združene po registraturnem načrtu, pa je po letu 1918 v celoti prevladal enostavni kronološko-numerični sistem. Šele v zadnjih dvajsetih letih se spisi (zadeve) ponovno grupirajo po klasifikacijskem načrtu, ki uporablja signature, temelječe na decimalni klasifikaciji. Omenimo naj, da pa je bil v uporabi drugačen sistem poslovanja s spisi na delu Slovenije, ki je pripadel po prvi svetovni vojni Italiji, pa na delu Slovenije, ki je bil v letih 1941 do 1945 pod nacistično okupacijo.⁷ Gotovo ni dežele v Evropi, kjer bi morali arhivisti poznati toliko vrst pisarniškega poslovanja, kot ravno v Sloveniji.

Kadar so uporabljali ustvarjalci registraturne oziroma klasifikacijske načrte, lahko prevzamemo pri urejanju v arhivu kot arhivske enote skupine, ki imajo za osnovo enako materijo. Kot pripomoček za uporabo služijo pisarniški pripomočki, ali pa arhivske enote popišemo. Pri kronološko-numeričnem sistemu pa se je treba — ob upoštevanju vrste faktorjev, ne na zadnje tudi faktorja ekonomičnosti — odločiti bodisi zato, da obdržimo kronološko-numerično ureditev in uporabimo pisarniške pripomočke kot arhivske pripomočke, ali pa da gradivo prerazporedimo po skupinah (na podlagi funkcij ustvarjalca) in s tem ustvarimo primerno velike arhivske enote ter jih popišemo. Gre torej za različne rešitve ob različnih pogojih. Dosledna enotnost ni mogoča in bi bila celo škodljiva. Toda potrebna so določena načela. Za sedaj pa obstoji še zelo neenotna praksa ne le med arhivi — marveč celo v okviru posameznih arhivov — ne le glede urejanja, marveč tudi glede načina popisovanja. Zato štejem kot prioriteto nalogo, da pripravimo Priročnik za urejanje in popisovanje arhivskega gradiva, ki bi obravnaval oblikovanje arhivskih fondov in arhivskih zbirk, strukturo arhivskih fondov oziroma zbirk, načela urejanja in načela popisovanja arhivskega gradiva, arhivski inventar, arhivski vodnik ter dokumentacijo, ki jo je treba voditi ob strokovni obdelavi arhivskega gradiva. Želeli bi, da bi to navodilo izšlo prihodnje leto.⁸

Kar zadeva uporabo računalnikov v arhivih poskušamo za sedaj spremljati rezultate, k so jih dosegli drugi arhivi, predvsem v tujini. Morda je realnosti še najbližji načrt, po katerem bi vodili s pomočjo računalnika register arhivskih fondov in zbirk, to je evidenco arhivskih fondov in zbirk na območju republike, po nekaterih načrtih pa skupno za vso državo. Omenimo naj, da pa izražajo nekateri pomisleke, če je to ekonomično. Zahtevnejši pa so načrti, da bi začeli uporabljati računalnike tudi pri popisovanju arhivskega gradiva.

V preteklosti je pripadala Slovenija Avstro-Ogrski, deloma pa tudi Italiji. V času druge svetovne vojne v letih 1941 do 1945 je bila Slovenija razdeljena med tri države. Zato so bila številna upravna središča, katerih ob-

močja so segala v večjem ali manjšem delu na današnje Slovenijo, izven njenih meja. Podobno je bilo v preteklosti tudi s cerkvenimi središči. Izredno dragoceno arhivsko gradivo za zgodovino Slovenije in Slovencev je na ta način v številnih arhivih (centralnih, deželnih in drugih) v tujini.⁹ Prizadevamo si, da bi dobili pregled nad tem gradivom in da bi postopoma vsaj za del gradiva imeli tudi mikrofilme ali kako drugo ustrezno reprodukcijo, v ožji domovini. Tej nalogi pripisujemo Slovenci kot majhen, a kulturno dokaj osveščen narod, še posebno težo, saj zadeva nacionalno kulturno dediščino, torej nacionalno bit. Pobude za evidentiranje arhivskega gradiva v tujini, cilji evidentiranja, pa tudi nosilci so različni. Zato so trenutno naši glavni naporji usmerjeni v to, da ustvarimo stalen razvid nad evidentiranim gradivom in da vnesemo več načrtnosti v samo evidentiranje, ki poteka iz večjega števila centrov v Sloveniji (včasih pa tudi paralelno iz centrov v drugih republikah), med drugim tudi na ta način, da bi se evidentiranje sočasno izvajalo za potrebe vse Slovenije. Ostaja pa še nerazčiščena dilema, kaj predvsem in koliko mikrofilmati ter koliko in kako se naj povezuje načrtno mikrofilmanje s tekočimi potrebami historičnega raziskovalnega dela.

Publicistična dejavnost arhivov ima tudi pri nas več vidikov in je na splošno v zadnjih letih v porastu. V letu 1959 do 1965 smo dobili prvi pregled arhivskih fondov v arhivih v Sloveniji. Sestavljali so ga splošni pregled fondov Mestnega arhiva Ljubljanskega (objavljen v publikaciji: 60 let Mestnega arhiva ljubljanskega), Splošni pregled fondov Državnega arhiva LRS ter Vodnik po arhivih Slovenije.¹⁰ Lansko leto smo dobili nov vodnik Arhivski fondi in zbirke v arhivih in arhivskih oddelkih v SR Sloveniji, ki je izšel v skupni jugoslovanski seriji arhivskih vodnikov, urejenih po republikah oziroma pokrajinah, samostojen zvezek pa je posvečen tudi zveznim arhivom oziroma gradivu federacije (Beograd 1980).¹¹ Podrobnejše vodnike so objavili tudi nekateri arhivi.¹² Cerkveni arhivi v vodniku Arhivski fondi in zbirke v arhivih in arhivskih oddelkih v SR Sloveniji niso zajeti. Na razpolago imamo sicer Vodnik po župnijskih arhivih na območju SR Slovenije, objavljen leta 1975 (v dveh zvezkih, drugi zvezek v dveh delih),¹³ ki pa je deloma že zastarel.

Arhivske inventarje so pričeli objavljati arhivi v Sloveniji pred dobrimi desetimi leti. Najobsežnejša je serija Arhiva SR Slovenije, ki obsega doslej 11 zvezkov, od teh dva zvezka inventarja filmskega arhiva, ki je pri Arhivu SR Slovenije.¹⁴ Posebno mesto zavzema Vodnik po matičnih knjigah za območje SR Slovenije,¹⁵ pri čemer gre v bistvu za zbirni inventar matičnih knjig, ki se hranijo v različnih institucijah, in bi brez tega pripomočka pregled nad njimi nemogoč.

V zadnjem času stagnirajo raziskovanja na podlagi arhivskega gradiva. Izjema je obdobje narodnoosvobodilnega boja v letih 1941 do 1945. Razlogi za to stagnacijo so lahko različni.¹⁶ Sprašujemo pa se zato, ali ne bi kazalo dati prioriteto objavljanju arhivskih virov, arhivske inventarje pa bi objavljali le izjemoma.

Leta 1972 sta Slovenska akademija znanosti in umetnosti ter Arhivsko društvo Slovenije objavila program edicij virov za slovensko zgodovino.¹⁷ Program naj bi vzpodbudil večjo angažiranost arhivov na tem področju, do česar pa — vsaj v željenem obsegu — ni prišlo. Doslej je bilo v arhivih glavno težišče objavljanja na gradivu za

zgodovino srednjega veka (Ljubljana in Maribor), 16. stoletja (kranjski deželni stanovi), druge polovice 19. in začetka 20. stoletja (Ljubljana, Škofja Loka, pa tudi širša Slovenija) in za zadnje obdobje Avstro-Ogrske (politično preganjanje Slovencev 1914—1917). Težišče objavljanja arhivskih virov za čas po letu 1918 je pri inštitutu za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani. pri čemer je pri tem delu udeležen tudi z inštitutom povezani arhiv. V metodološkem oziru velja opozoriti na objavo, ki nosi naslov Arhivska zapuščina Petra Grassellija 1842—1933, ker predstavlja kombinacijo prepisov dokumentov (v celoti ali delno) in registrov (kadar ne gre za najbolj pomembne dokumente).

Ne na zadnjem mestu želimo omeniti tudi objavljanje zgodovinskih del v publikacijah arhivov. Na tem področju izstopa Zgodovinski arhiv Ljubljana s svojo serijo zgodovinskih del, ki se nanaša na Ljubljano, Dolenjsko in Belo Krajino ter Škofjo Loko.¹⁹ Ni pa seveda objavljanje v lastnih publikacijah edino merilo za delo arhivov na področju zgodovinopisja.

Približno trideset let se že pojavljajo slovenski arhivi v javnosti tudi z razstavami. Ta dejavnost je odigrala brez dvoma pomembno vlogo, saj so na mnogih območjih Slovenije v tem času teritorialni arhivi šele nastajali in se prebijali skozi začetne težave, zavest o pomenu arhivskega gradiva pa je bila (žal je pogosto tudi še danes) na nizki stopnji. Razstava pa daje možnost, da vzpostavimo kontakt med javnostjo in arhivom ter da širimo zavest o pomembnosti arhivskega gradiva. Druga smer razvoja pa so bile vsebinsko bogatejše razstave, ki zahtevajo obsežne študijske priprave in objavo zahtevnejšega kataloga. Glede izbire tematike za take razstave so arhivi v splošnem pred težavo, ker arhivski predmet pač ni muzejski predmet, ki bi bil zanimiv po svoji obliki in lepoti, marveč je zanimiv bolj po svoji vsebini. Zanimivost po vsebini pa je stvar razprav in člankov, ne pa zgolj vizuelnega učinka. Tako je moč prirediti razstavo oblikovno zanimivih dokumentov, ki pa bo tematsko nepovezana in vsebinsko revna, ali pa prirediti tematsko razstavo vsebinsko pomembnih dokumentov, ki pa bo vizuelno neprivlačna.²⁰

Tematika razstav, ki so jih prirejali slovenski arhivi, je silno pestra in sega od srednjega veka do časa po drugi svetovni vojni.²¹ Pretekli mesec je odprl Zgodovinski arhiv Ljubljana stalno razstavo Ljubljana na starih fotografijah in pri tem objavil tudi obsežen katalog.²² Pokrajinski arhiv v Mariboru pripravlja razstavo o graščinskih arhivih v Sloveniji. Čez dve leti bo imel Arhiv SR Slovenije, ob stoletnici svojega delovanja, razstavo na temo Slovenci na tujem, Pokrajinski arhiv Koper pa v istem letu razstavo Statuti slovenskih istrskih mest v beneškem obdobju.

Kar želimo doseči z razstavami arhivskega gradiva, to je širiti in utrjevati zavest o pomenu arhivskega gradiva, bi kazalo doseči tudi v drugi obliki, in sicer s pomočjo obsežnejše in bogato ilustrirane publikacije, ki bi prikazovala (v sliki in zanimivem besedilu) najpomembnejšo slovensko pisano kulturno dediščino.

Posebna vrsta izobraževalne in vzgojne dejavnosti arhivov se odvija v sodelovanju s šolami v obliki, da prihajajo učenci na učne ure zgodovinev arhive. Osnova take učne ure mora biti v tem, da učenci arhivske dokumente berejo. Pri tem je pomembno, da so ti dokumenti izbrani iz okolja, od koder učenci prihajajo in da ponazarjajo konkretna dogajanja, ne pa splošni

razvoj. Zato smo začeli razmišljati o tem, da bi pripravili krajevno prirejena arhivska berila.

V zadnjih letih se odvija še druga vrsta sodelovanja s šolami in sicer s tistimi srednjimi šolami, ki imajo kot učni predmet tudi arhivistiko (družboslovne in kulturološke srednje šole). Po učnem načrtu imajo namreč te šole predvidene nekaj ur vaj v arhivu.²³

Arhivistika je v zadnjem času pri nas znatno napredovala. K temu je brez dvoma pripomoglo tudi dejstvo, da je od šolskega leta 1978/79 arhivistika učni predmet na oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani. Leta 1973 je izšel v Sloveniji prvi priročnik iz arhivistike.²⁴ V preteklem letu smo dobili učbenik za predmet Arhivistika za potrebe srednjega izobraževanja.²⁵ Od leta 1978 ima stroka tudi lastno glasilo (Arhivi).²⁶ Ne le velike razlike v arhivskem gradivu na območju male Slovenije, ki so pogojene z njenim zgodovinskim razvojem in geografskim položajem na stiku treh svetov – germanskega, romanskega in slovanskega – terjajo od posameznih arhivov razreševanje marsikaterih metodoloških problemov, ki jih tudi najboljša teorija ne more predvideti (istočasno pa seveda ta dognanja še kako oplajajo teorijo). Po drugi strani pa zaradi omejenih kadrovskih možnosti močno računamo na sodelovanje arhivov tudi kadar gre za raziskave, ki zahtevajo samo arhivsko gradivo, vključno s preučevanjem razvoja ustvarjalcev dokumentarnega oziroma arhivskega gradiva.²⁷

Ne na zadnje skušajo arhivi tudi na področju konservacije in restavracije arhivskega gradiva vsaj kolikor je mogoče ujeti korak z razvojem v svetu.²⁸ Naši specifični problemi so materiali, knjigoveški kader za ročne vezave (ta poklic izumira) ter pomanjkanje organiziranega raziskovalnega dela, ki bi moralo biti seveda skupno za vso državo. Same tekoče potrebe – pogojene s problemi skladiščnih prosotov – pa silijo arhive tudi v spremljanje razvoja na področju tehnike urejanja skladiščnih prostorov ter skladiščne opreme (tovrstne teme so pogosto na dnevni redih arhivskih posvetovanj tudi v Radencih), nadalje v spremljanje razvoja tehnike mikrofilmiranja ipd.

Opombe:

- 1 Vladimir Žumer, Kriteriji valorizacije dokumentarnega gradiva družbenih pravnih oseb in društev, katerih arhivsko gradivo prevzema Zgodovinski arhiv Ljubljana, Arhivi V, št. 1–2, Ljubljana 1982, str. 14–23 in tam navedena literatura
- 2 Actes de la XXIe Conférence internationale de la Table ronde des Archives (Bratislava, 1983), The archivist and the inflation of contemporary records
- 3 Bogo Grafenauer, Usklajevanje dela arhivov s programi zgodovinskega, Arhivi, Ljubljana 1978, št. 1, str. 11–13
- 4 Uradni list SRS, št. 1/81. Prim. Jože Zontar, Predpisi, ki urejajo arhivsko dejavnost, Arhivi IV, št. 1–2, Ljubljana 1981, str. 5–36
- 5 Priročnik za strokovno usposabljanje delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom, Republiški komite za kulturo, Uradni list SRS, Ljubljana 1984, 136 str.
- 6 Arhivi '79, '80, '81, '82, Sodobni arhivi '83, '84, '85, I.–VIII. posvetovanje, Arhivsko društvo Slovenije – Pokrajinski arhiv Maribor, Maribor 1979–1985
- 7 Sergij Vilfan, Tipologija upravnih registratura, Arhivist XX, št. 2, Beograd 1970, str. 95–99; Sergij Vilfan – Jože

- Zontar, Arhivistika, Arhivsko društvo Slovenije, Arhivski priročnik, zv. 2, Ljubljana 1973, str. 31–47
- 8 Nekaj problemov in prispevku Jože Zontar, Urejanje in popisovanje arhivskega gradiva – temeljna vprašanja metodologije in postopka, Arhivi V, št. 1–2, Ljubljana 1982, str. 5–14 in tam navedena literatura. V učbeniku (op. 25) so nekatera stališča tudi bolj jasno formirana, deloma pa tudi dopolnjena
- 9 Prim. prispevke v Arhivi I, Ljubljana 1978
- 10 Sergij Vilfan s sodelavci, 60 let Mestnega arhiva ljubljanskega, Ljubljana 1959, 219 str.; Splošni pregled fondov Državnega arhiva LRS, Ljubljana 1960, 171 str.; Vodnik po arhivih Slovenije, Društvo arhivarjev Slovenije, Ljubljana 1965, 615 str.
- 11 Arhivski fondovi in zbirke v arhivih in arhivskih oddelkih v SFRJ (Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ), Zveza (društev) arhivskih delavcev Jugoslavije: Zvezni arhivi (Savezni arhivi), Beograd 1980, 206 str.; SR Slovenija, Beograd 1984, 636 str.
- 12 Vodnik po fondih Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Gradivo in razprave 2, Ljubljana 1980, 381 str.; Skozi Zgodovinski arhiv v Ptuj 1955–1980, Ptuj 1980, 98 str.; Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, Publikacije 2, Nova Gorica 1982, 123 str.
- 13 Vodnik po župnijskih arhivih na območju SR Slovenije, Skupnost arhivov Slovenije, Vodniki, 2. zvezek, I. Ljubljana 1975, 395 str.; II. Ljubljana 1975, str. 397–750
- 14 Prim. seznam v: Arhivski fondovi in zbirke v arhivih in arhivskih oddelkih v SR Sloveniji, str. 631–632
- 15 Vodnik po matičnih knjigah za območje SR Slovenije, Skupnost arhivov Slovenije, Vodniki, 1. zvezek, I. Ljubljana 1972, 382 str.; II. Ljubljana 1972, str. 393–888, III. Ljubljana 1974, str. 891–1379
- 16 Opozorila na tako stanje so bila izražena že večkrat ob priliki raznih posvetovanj
- 17 Program edicij virov za slovensko zgodovino, Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana 1972
- 18 Prim. seznam v: Arhivski fondovi in zbirke v arhivih in arhivskih oddelkih v SR Sloveniji, str. 632–634; Štuki France, Zapisniki in drugi izbrani dokumenti iz arhiva občine Škofja Loka 1861–1918, Škofja Loka, Zgodovinski arhiv Ljubljana, 1979, 156 str. Gradivo in razprave 1; Gradivo za zgodovino Maribora, VII. zvezek, Listine 1446–1465, Maribor, Pokrajinski arhiv Maribor 1981; Gradivo za zgodovino Maribora, VIII. zvezek, Listine 1466–1477, Maribor, Pokrajinski arhiv Maribor 1982; Jože Mlinarič – Anton Ožinger, Župnija in dekanija Hoče 1146–1945; Maribor, Pokrajinski arhiv Maribor, 1982, 55 str., Inventarji 1; Marjan Drnovšek, Arhivska zapuščina Petra Grassellija 1842–1933, Ljubljana, Zgodovinski arhiv Ljubljana, 1983, 522 str., Gradivo in razprave 6; Nada Jurkovič, Mestni odbor Osvobodilne fronte Ptuj 1945–1952 – Brane Oblak, Okrajni premogovniki Ptuj 1947–1959, Publikacije Zgodovinskega arhiva v Ptuj, Zvezek 1, Ptuj 1983, 59 str.; Slavica Tovšak, Okrajni odbor Socialistične zveze delovnega ljudstva Murska Sobota 1945–1963, Maribor, Pokrajinski arhiv Maribor, 1983, 119 str., Inventarji 2; Vanda Bezek, Analitični inventar fonda občine Izola, IV. del, Obdobje od 1919–1929, Koper, Pokrajinski arhiv Koper, 1984, 252 str.; Nada Jurkovič, Varia 1634–1983, Ptuj, Zgodovinski arhiv v Ptuj, 1984, 119 str., Inventarji 3, zvezek 2
- 19 Prim. seznam v: Arhivski fondovi in zbirke v arhivih in arhivskih oddelkih v SR Sloveniji, str. 634; dodati: Zorka Skrabi, Hranilništvo na Dolenjskem in v Beli Krajini – France Štuki, Hranilništvo v Škofji Loki – Ljubljana; Zgodovinski arhiv Ljubljana, 1983, 143 str., Gradivo in razprave 5; Štuki France, Knjiga hiš v Škofji Loki II – Škofja Loka, Zgodovinski arhiv Ljubljana, 1984, 221 str., Gradivo in razprave 7
- 20 Sergij Vilfan s sodelavci, 60 let Mestnega arhiva ljubljanskega, str. 53–54
- 21 Prim. seznam razstavnih katalogov v: Arhivski fondovi in zbirke v arhivih in arhivskih oddelkih v SR Sloveniji, str. 634–635, dodati: Portorož – 100 let organiziranega turizma, Koper, Pokrajinski arhiv Koper, 1985, 35 str., Katalogi zv. 7, Sprehod skozi čas; Viri za zgodovino gozda in gozdarstva, Razstava Arhiva SR Slovenije ob gozdarstvih študijskih dnevih 1985, Ljubljana, V TOZD za gozdarstvo Biotehniške fakultete, 1985, 17 str.

- 22 Marjan Drnovšek, Ljubljana na starih fotografijah, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Ljubljana 1985, 148 str.
- 23 Jože Zontar, Izobraževanje, poklici in delovna mesta v arhivih, Sodobni arhivi '84, VI. posvetovanje, Arhivsko društvo Slovenije - Pokrajinski arhiv Maribor, Maribor 1984, str. 135-146.
- 24 Sergij Vilfan - Jože Zontar, Arhivistika, Arhivsko društvo Slovenije, Arhivski priročniki, zv. 2, Ljubljana 1973, 170 str.
- 25 Jože Zontar, Arhivistika, Dopisna delavska univerza Univerzum, Ljubljana 1984, 170 str.
- 26 Arhivi, Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije, došlejš 6 letnikov, Ljubljana 1978-1983
- 27 Prim. Zbornik Arhivsko gradivo v Sloveniji po osvoboditvi, Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana, 1978, 144 str.; Arhivi II. št. 1-2, Ljubljana 1979, str. 13-68. V ta sklop sodi tudi prispevek: Jože Prinčič, Slovenski narodnoosvobodilni svet (1944-1946), Organizacija, pristojnosti in arhivsko gradivo, Arhivi III. št. 1-2, Ljubljana 1980, str. 8-12; Arhivi IV. št. 1-2, Ljubljana 1981, str. 49-100; Arhivi VI. št. 1-2, Ljubljana 1983, str. 35-99.
- 28 Arhivska tehnika, Arhivsko društvo Slovenije, Arhivski priročniki; zvezek 1, Ljubljana 1972, 223 str.; Arhivi '79, '80, '81, '82, Sodobni arhivi '83, '84, '85, I.-VIII. posvetovanje Arhivsko društvo Slovenije - Pokrajinski arhiv Maribor, Maribor 1979-1985; Konservatorsko-restavratorska dejavnost v Arhivu SR Sloveniji, Razstava ob dnevu arhivov 20. oktobru, Ljubljana 1984, 25 str.

ZUSAMMENFASSUNG

DIE ARBEITSCHWERPUNKTE UND DIE FACHPROBLEME DER ARCHIVE IN SLOWENIEN

Jože Zontar

Dieser Beitrag spricht über die das Archivgut betreffende Arbeit, die publizistische Tätigkeit, Ausbildung und

Erziehungstätigkeit, sowie über die Sorge der slowenischen Archive für die Fachentwicklung. Vom methodologischen Gesichtspunkt aus betrachtet liegt der Arbeitsschwerpunkt vor allem in zwei Fragen, und zwar in der Frage der Dokumentenbewertung und in den mit der Archivgutordnung und -beschreibung gebundene Fragen. Da im großen Maße vom Handeln der Registraturbilder abhängt, welches Archivgut aufbewahrt wird, begannen die Archive systematisch die Arbeiter auszubilden, die mit dem Registraturgut zu tun haben. Der Hauptproblem der Archivgutordnung und -beschreibung in Slowenien liegt im System der Kanzleigeschaftsführung, die auf den einzelnen Angelegenheiten beruht. In der Vergangenheit gehörte Slowenien zu Österreich-Ungarn, teils aber auch zu Italien. Während des Zweiten Weltkrieges wurde es unter drei Staaten aufgeteilt, darum bemühen sich die slowenischen Archive, die Übersicht über das Slowenien und die Slowenen betreffende und sich im Ausland befindende Archivgut zu gewinnen. Die publizistische Tätigkeit der Archive umfaßt die Gesamtinventare, Archivinventare, Quellenveröffentlichung, sowie auch verschiedene Werke mit der geschichtlichen Thematik. Die Thematik der von den slowenischen Archiven organisierten Ausstellungen ist sehr verschieden und reicht vom Mittelalter bis zur Zeit nach dem Zweiten Weltkrieg. Die Archivwissenschaft machte in letzter Zeit bedeutende Fortschritte, was auch aus den veröffentlichten Quellen zu erkennen ist. Die Archive versuchen auch im Bereich der Konservierung und Restaurierung soviel wie möglich der Entwicklung in der Welt folgen.

Iz zbirke INVENTARJEV, ki jih izdaja Arhiv SR Slovenije so na voljo še:

Splošni pregled fondov DAS, 1960	razprodano
Smole Majda, Glavni intendant Ilirskih provinc 1809-1813, Ljubljana 1973	300.- din
Umek Ema, Samostani Kostanjevica, Pleterje in Stična, Ljubljana 1974	300.- din
Kološa Vladimir, Banski svet Dravske banovine 1931-1941, Ljubljana 1980	300.- din
Smole Majda, Graščina Ribnica, Ljubljana 1980	300.- din
Smole Majda, Graščina Škofja Loka, Ljubljana 1980	300.- din
Graščina Šrajbarski turn, Ljubljana 1980	300.- din
Graščina Turn ob Ljublanici, Ljubljana 1980	300.- din
Nemanič Ivan, Filmsko gradivo Arhiva SR Slovenije, 1. in 2. del, Ljubljana 1982	1.200.- din skupaj
Prinčič Jože, Predsedstvo SNOS-a, prezidij SNOS-a, prezidij ustavodajne skupščine LRS 1944-1947, Ljubljana 1982	300.- din
Marija Verbič, Deželnozbornski spisi kranjskih stanov I 1499-1519, Ljubljana 1980	1.000.- din

Pohitite z naročili!

Med publikacijami, ki jih je izdal Zgodovinski arhiv Ljubljana so tudi naslednje razprave in katalogi:

- I. Vlado Valenčič, Agrarno gospodarstvo Ljubljane do zemljiške odveze, Ljubljana 1958 50.- din
  - II. Iz starejše gospodarske in družbene zgodovine Ljubljane (Zbornik razprav), Ljubljana 1971 razprodano
  - III. Ljubljanska obrt od srednjega veka do začetka 18. stoletja (Zbornik razprav), Ljubljana 1972 razprodano
  - IV. Ljubljanska obrt od začetka 18. do srede 19. stoletja (Zbornik razprav), Ljubljana 1977 100.- din
  - Ljubljana, Podobe iz njene zgodovine, Ljubljana 1962 (broširana, žepna izdaja) 50.- din
  - Ljubljana, Podobe iz njene zgodovine, Ljubljana 1965 (trijezična izdaja) 200.- din
  - Gradivo o razvoju Ljubljane v prvem desetletju po osvoboditvi 1945-1955, Ljubljana 1965 100.- din
  - Ljubljana 1945-1970, Ljubljana 1970 100.- din
  - 60 let Mestnega arhiva ljubljanskega, Ljubljana 1959 100.- din
  - Razstavniki katalog: Starejša ljubljanska industrija Ljubljana 1973 50.- din
  - Razstavniki katalog o arhivskem gradivu od začetka 14. stol. do danes, Ljubljana 1982 razprodano
  - Razstavniki katalog: Ljubljana na starih fotografijah, Ljubljana 1985 razprodano
- Kot vidite jih je nekaj še mogoče dobiti oziroma naročiti.

obvestila o pomembnejšem gradivu v domačih in tujih arhivih

LJUBLJANA Z OKOLICO V LUČI JOŽEFINSKIH DEŽELNIH MERJENJ

Ema Umek

V vojnem arhivu na Dunaju so v Zbirki kart pomembne karte, ki doslej verjetno še niso bile predmet obravnave naših raziskovalcev. Tu predvsem opozarjam na dvojice takih skupin: jožefinska deželna merjenja (Josephinische Landesaufnahme) in franciscejska deželna merjenja (Franziseische Landesaufnahme). Prve sestavlja 4685 listov, ki se nanašajo predvsem na Avstrijo, Češko, Moravsko, Šlezijo, Galicijo, Bukovino, Ogrsko, Sedmograško, Hrvaško, Slavonijo, Avstrijsko Nizozemsko in vsa mejna področja. Izdelali so jih vojaški inženirji v letih 1764–1785 za vojaške namene. Kasneje pa so delo nadaljevali do leta 1806 in tedaj so posneli še območja južnozahodne Nemčije, Basel, Mainz, Mannheim, severne dele Švice, dele Francije, južno Tirolsko, Benetke in Zahodno Galicijo. Franciscejska deželna merjenja, ki so nastala v letih 1806–1869, so obsegala naslednja območja: Avstrijo, Češko, Moravsko, Šlezijo, Galicijo, Bukovino, Ogrsko, Sedmograško, Hrvatsko, Slovenijo, Primorje, Dalmacijo, Tirolsko, Vorarlberg, Liechtenstein, Ilirijo, Vojno Krajino, Vlaško, Lombardijo in Benečijo, Parno, Modeno, Toskano in papeško državo. Tudi ta so delo vojaških inženirjev. Vseh franciscejskih deželnih merjenj je 3333 listov.

Za nas so zanimiva jožefinska deželna merjenja, ki so prvi kartografski posnetki ozema slovenskih dežel v merilu 1:28000 in obsegajo sekcije št. 106–248, torej 142 listov. Velikost posameznega lista je 120 cm x 80 cm. Na njem so slovensko-nemška imena krajev, tlorisi krajev z objekti: cerkvami, gradovi, znamenji, mlini, gozdnimi kompleksi; posebej so navedeni vsi rudniki in suzine. Za lažjo orientacijo je dodan skelet kart, ki nam daje lep vpogled v upravno razdelitev na kresije.

Poleg kart so izdelali isti vojaški inženirji tudi opise (Landesbeschreibungen) za posamezne sekcije. Opisi so v obliki rubrik, ki vsebujejo naslednje podatke: ime kraja, oddaljenost od bližnjih krajev v urah hoda, pomembnejše stavbe, vode, močvirja, barja, pota, ceste, gore in vrste gozdov. Pri poslopljih navajajo možnost nastanitve številnih vojakov.

Ljubljana z okolico spada v sekcijo 190; meril in opisal jo je višji poročnik Werthenpreis. Opis je naslovljen „Vojaški opis krajev in podelov, ki so v mojih deželnih merjenjih“. Ljubljano in okolico opiše takole:

1. Ljubljana, deželnoknežje in glavno mesto Kranjske je od Šiške oddaljena 1/3, od Vodmata 1/3, Gline 1/3 in od Rudnika in Male vasi 3/4 ure hoda. Je deželnoknežje glavno mesto, v katerem so: nadškof s kapituljem, deželna hiša – lantovž, kresijski urad, poleg solidno grajenih cerkva, diskalateatski in kapucinski samostan, ima solidno grajena poslopja. v predmestjih pa tudi lesene hiše. Na grajskem hribu je grad, ki je bil sedež deželnega kneza;

utrjen na star gradbeni način, sedaj se uporablja le za zapore. V predmestju Št. Peter je vojaška kasarna, v kateri je nastanjen bataljon. V samostanu klarisij je špital in proviantno skladišče, enako je tudi v avguštinskem samostanu. Nadalje je na Bregu ob Ljubljani Glavni bankalni urad za vso deželo.

Reka Ljubljana deli mesto na dva dela; je široka 60–70 korakov, ima dva lesena mosta: Čevljarski in Špitalski most, ki povezujeta oba dela. Reka je plovna od izvira do Ljubljane, z na poseben način izdelanimi čolni, s katerimi se transportira blago od Vrhnike in obratno; je 1 1/2–2 sežnja (seženj je 1,9 m) globoka, dno je močvirno in ima položen breg med Trnovim in Krakovom.

Potok Gradaščica ali Mala Ljubljana se izliva v Ljubljano, široka je 2–3 sežnje, globoka 3–4 čevlje (čevlj je 0,316 m), ima poševno dno, ni plovna . . .

Skozi mesto Ljubljana gre glavna in komercialna cesta od Gradca do Trsta, ki je v dobrem stanju; široka je 10–12 korakov, sicer pa ima Ljubljana same ozke ulice. Grajski hrib dominira nad mestom in nad okolico. Na njem so utrdbe prejšnjih časov. Mali hrib Rožnik s cerkvijo, jelkami in smrekami je dosegljiv s konji, ne pa z vozili.

Gozd Log ob Mali Gradaščici je smrekov in jelkov in zaradi poplave barja ni vedno dosegljiv s konji.

Cekinov grad (Leopoldsdruhe) je soliden, lahko prenoči dve kompaniji, grad Področnik (Rosenbühl) skupaj z leseno grajeno pristavo 1 kompanijo. Cerkev sv. Marije na Rožniku je solidna, enako tudi cerkev sv. Krištofa na Tržaški cesti, kjer je tudi pokopališče. (Gruberjev) kanal je prekop, ki so ga naredili, da bi izsušili Barje in je 1–2 sežnja globok. Most preko kanala je 100 korakov dolg, 10 širok, zgrajen je iz kamna. Na Karloški cesti je pod kanalom zapornica, da zadržuje vodo in da Ljubljana ne poplavlja. Koristi tega kanala niso ustrezne stroškom in obljubam . . .

2.3. Krakovo in Trnovo sta vasi in predmestji Ljubljane. Mala Gradaščica se izliva v Ljubljano 500 metrov pod Trnovim. Kadar je poplava, morajo ljudje s Trnovega in Krakovega zapustiti svoje hiše.

4. Vas Spodnja Šiška je oddaljena od Ljubljane 1/3 ure hoda, od Jame 1/8 ure hoda; cerkev je iz kamna. Skozi Zgornjo Šiško gre cesta od Ljubljane do Celovca, široka je 10–12 korakov, ima na obeh straneh majhen graben, ki odvaja deževnico in je uporabna v vseh časih. Tudi vse druge, v načrtu načrtane ceste, so vedno uporabne . . .

5.6.7. Vasi Jama in Zgornja Šiška, Koseze niso

- oddaljene ena od druge niti 1/8 ure hoda in tvorijo takorekoč eno vas. Jama ima 2 dvorca iz kamna, v vsakem od njih se lahko nastani ena kompanija pešcev. V Kosezah je cerkev iz kamna.
5. Vasica Mala vas je oddaljena od Ljubljane 1 uro hoda, od Tomačevega 1/4, od Kosez, Zgornje Šiške in Jame 3/4 ure hoda. Hiše so lesene. Hiše ležijo na terasi 2–3 sežnja višine nad Savo, zato jih ta poplavlja. Sava je v tem področju vijugasta in ima prodnate sipine. Pri visoki vodi vsako leto poplavlja, pri nizki vodi pa je globoka 3–4 čevlje. Tu se ne uporabljajo splavi. Dno je peščeno. Ceste so uporabne v vseh letnih časih in z vsemi vozili. . . Gozdova Brod in Prodne sta smrekova in jelkina in sta poleti vedno dostopna peš ali na konju.
6. Tomačevo je oddaljeno od Male vasi 1/4, od Jarš 1/8 in od Ljubljane 3/4 ure hoda. Cerkev in nekaj hiš so zidane.
- 7.–10. Jarše, Obrije, Šmartno in Hrastje so oddaljene od Tomačevega 1/8 ure hoda, od Vodmata, Sela in Most pa 1/2 ure hoda. Vasi sledijo ena za drugo. V Šmartnem je zidna cerkev in nekaj hiš.
11. Sneberje je oddaljeno od Hrastja 1/6 ure hoda, od Zgornje Zadobrave 1/8, od Fužin 1/2 ure hoda.
- 12.–13. Zgornja in Spodnja Zadobrava sta oddaljeni od Sneberja 1/8, od Fužin pa 1/2 ure hoda, sestavljata skoraj eno vas. V Zgornji Zadobravi je zidana cerkev. Sava ima v tem področju iste lastnosti kakor pri Mali vasi.
14. Zalog je oddaljen od Spodnje Zadobrave 1/2 ure hoda, Kaple vasi 1/8, Spodnjega Kašlja 1/4 ure. Gostilna in mitnica sta leseni, poleg gostilne je obzidan kanal, Ljubljanica je tu globoka 5 korakov, široka 60 korakov.
15. Kapla vas je z Zalogom skoraj ena vas.
16. Spodnji Kašelj je oddaljen od Zaloga 1/4 ure, Zgornjega Kašlja 1/4, Spodnje Zadobrave 1/2 ure hoda.
17. Zgornji Kašelj je oddaljen od Spodnjega Kašlja 1/4, Slap 1/4 in Spodnje Zadobrave 1/2 ure hoda. Cerkev sv. Antona je med Zgornjim in Spodnjim Kašljem.
18. Slape so oddaljene od Fužin 1/4, Zgornjega Kašlja 1/4, Zadobrave 1/2 ure. Osemsto korakov od tod je župnija Marija Polje, ima zidano cerkev in župnišče, kapela sv. Jakoba je tudi zidana. Pod vasjo Slape sta na Ljubljanici dva mlina, eden je zidan; tu ni broda.
19. Fužine ali Studenec je oddaljen 1/4 ure od Slapa, 1/2 ure od Zadobrave, 1/3 ure hoda od Most. Grad Fužine je zidan, v njem in v njegovi pristani se lahko nastani 1 kompanija. 700 korakov od gradu je živalski vrt, zidano poslopje in prazen mlin, obdan z zidom. V živalskem vrtu je majhen ribnik. Ljubljanica je široka 60 korakov. Ob gradu je majhen slap z zatvornico in 4 mlini. Ljubljanica ni plovna.
- 20.21. Moste in Kašelj sta oddaljena od Vodmata 1/4 ure, Fužin 1/3 ure, Hrastja ali Šmartna 1/2, od Zadobrave 3/4 ure hoda. Tu je suknarna, kjer sta lahko nastanjeni 2 kompaniji. Grad Kodeljevo je majhen zidan gradič, kjer je prostor za 2 voda. Pri gradu teče voda po kanalu iz Ljubljanskega barja v Ljubljanico. Ceste so vedno uporabne.
22. Vodmat, oddaljen od Ljubljane 1/3 ure, Sel 1/4, Šmartna 1/2 ure hoda. Blizu sta dva mlina, ki sta zidana.
23. Brinje, oddaljeno od Soteske 1/8, Podgorice 1/4, Pšate 1/2, Beričevega 1/2 ure hoda. Cerkev v Podgorici je zidana. Na Savi je brod.
24. Soteska, oddaljena od Brinja in Podgorice 1/8 ure hoda. Sava ima tu polno proda in ima vse lastnosti kot pod točko 5. Soteški hrib je dostopen s konji. Gozd je smrekov in jelkov.
25. Podgorica, oddaljena od Soteske 1/8 ure, Pšate 1/3, Brinja 1/4 ure hoda. Ceste so uporabne.
26. Pšata je oddaljena od Podgorice 1/3, Beričevega 1/4 ure hoda. Reka Pšata je široka 20 korakov, ima močvirnata tla in položen breg, globoka je 2–3 čevlje, ni prehodna s konji. Most je slab. Potok Bobovk se izliva v Pšato 600 korakov od cerkve; je 8–10 korakov širok.
27. Beričevo, oddaljeno od Brinja 1/2, Pšate 1/4 ure hoda. Ima zidano cerkev in mlin.
28. Glince, oddaljene od Ljubljane 1/3, od Viča 1/8 ure hoda. Imajo zidan grad in tobačni mlin. Potok Glinščica se izliva 300 korakov od tržaške komercialne ceste poleg vasi Glince v potok Gradaščico. Je široka 2–3 sežnje in 2–3 čevlje globoka in se da prečkati s konji. Cesta od Glince do Velikih Kozarij je uporabna za prevoz z domačimi vozili, za tržaški prevoz ni uporabna.
29. Vič, oddaljen od Glince 1/8 ure, Vrhovcev 1/4, Kozarij 1/3 ure hoda, zidana cerkev Sv. Egidija.
30. Vrhovci, oddaljeni od Kozarij 1/8 ure, Utika 1/2, Viča 1/4 ure hoda. Tisoč korakov od te vasi je grad Bokalce s pristavo, kjer lahko nameste 1 kompanijo. Pod tem gradom se izliva Šujica v Gradaščico. Mostovi preko obeh rek so leseni in niso primerni za težak promet.
31. Utik, je raztreseno naselje. Ne more se navesti oddaljenost od drugih naselij. Hrib Utik je srednje gričevje, ki ni prehodno. Poraščen je z mladimi smrekami in gostim grmičevjem.
32. Velike Kozarje, oddaljene od Vrhovcev 1/8, Šmartna 1/3, Viča 1/8 ure hoda. Potok Gradaščica je 2–3 sežnje širok, globok 2–3 čevlje, ima 2 čevlja visok breg in ni primeren za prehod s konji. Most pri Kozarij preko Gradaščice ni za težak prevoz.
33. Male Kozarje, oddaljene od Velikih Kozarij 1/4, Šmartnega 1/6, Komanije in Draževnika po 1/4 ure hoda.
34. Šmartno, oddaljeno od Velikih Kozarij 1/6 ure, Komanije 1/6, od gradu Bokalce 1/3 ure hoda; cerkev sv. Martina je zidana. Cesta od potoka Šujica pri mlinu do potoka Gradaščica ob velikem dežju ni prehodna, kakor tudi ne druge ceste. Cesta od Dobrave preko Šmartna je vedno uporabna. Hrib Šujica je neprehoden s konji. Gozd je mlada smreka in gosto

- grmičevje. Kozarski hrib je neprehoden s konji, večinoma porasel z visokim drevjem raznih vrst.
- 35.36.37. Šmarje, Draževnik in Razori so nepomembne vasi, ki imajo le 2–3 hiše.
38. Dobrova, oddaljena 1/3 ure od Šujice, 1/2 ure od Stranske vasi, 1/4 ure hoda od Razorov. Zidana župna cerkev sv. Marije in župnišče. Potok Šujica je širok 5–8 korakov, ima kamenito in peščeno dno, do 2 čevlja visok breg, tako da ni prehodni s konji. Potok Gradaščica ima enake lastnosti. Mlin pri Dobrovi je kamnit. Spomladi potok poplavlja.
39. Šujica, oddaljena od Dobrove 1/3 ure, Stranske vasi 1/3 ure hoda; ima nekaj kamnitih hiš.
40. Stranska vas, oddaljena od Šujice 1/3 ure, Dobrove 1/2 ure, gradu Bokalce 1/2 ure hoda.
41. Brezovica, oddaljena od Raden 1/4 ure, Gorice 1/2 ure; ima zidano cerkev sv. Antona.
42. Radna, oddaljena od Brezovice 1/4 ure, Gorice 1/2 in Viča 3/4 ure hoda.
43. Gorice, oddaljene od Brezovice 1/2 ure, Raden 1/2 ure hoda. Imajo zidano cerkev. Na potoku 800 korakov pod vasjo je mlin. Cesta v Brezovico in Radne je uporabna, v času poplav je kraj odrezan od okolice. Goli vrh, Gaberje in Detschenze so mali griči nad Barjem. V Detschenze so smreka in jelov gozd.
44. Jezero, oddaljeno od Tomišlja 1, od Matene 1 1/3 ure hoda. Cerkve so oddaljene: Sv. Ane 1/2, Sv. Lovrenca 1/4 in Sv. Janeza 3/4 ure hoda in vse tri zidane. Jezero, bolje rečeno ribnik, nastaja iz izvirov v tej dolini. Dolgi graben je 2 čevlja širok, 2–3 čevlje globok in je akvedukt Iške. Iška je 2–3 korake široka, teče po ravnini med Mateno in Tomišljem. Je globoka 2 čevlja. Poti od Jezera do Matene in Loke imajo enake lastnosti, nimajo mnogo komunikacij. Griča Završje in Srobonik sta osrednja griča; gosto porasla z jelkami in smrekami.
45. Matena je oddaljena od Jezera 1 1/4 ure, od Loke 1/4 ure hoda; cerkev sv. Martina.
46. (Iška) Loka, oddaljena od Jezera 1/4 ure hoda. Oba ta kraja nimata nobene povezave s kraji onstran Ljubljane. Potok Lokica je enak kot ostali. Potok Iška je širok do 4 korake, ima močvirno dno, je meja ljubljanske, novomeške in postojnske kresije. Potok Struga izvira v gričevju in je 3 korake širok. Barje ni prehodno niti za ljudi niti za konje.
47. Štepanja vas, oddaljena 1/2 ure od Ljubljane, 1/4 ure od Hrušice, od Sela in Most 1/4 ure hoda; ima cerkev sv. Štefana. Ljubljana poplavlja spomladi. Ceste so v vsakem času uporabne. Hribi Golovec, Rudnik, Česnjica in Zadvorski hrib niso primerni za prevoz. Porasli so z jelkami in smrekami.
- 48.49. Zgornja Hrušica in Spodnja Hrušica sta oddaljeni od Štepanje vasi 1/4 ure, Bizovika 1/4 in Fužin 1/4 ure hoda.
50. Bizovik, oddaljen od Hrušice 1/4 ure, Dobrunj 1/4 in Fužin 1/3 ure hoda. Cerkvi sv. Nikolaja in sv. Ulrika sta zidani. Pri vasi Dobrunje je grad Turn, zidan in ima obzidje.
51. Dobrunje, oddaljeno 1/4 ure od Bizovika, 1/4 ure od Zadvora in 1/4 ure hoda od župnije sv. Lenarta.
52. Sv. Lenart. Cerkev in župnišče sta zidana. 400 korakov od cerkve je zidana tovarna smodnika, 3 mlina za smodnik so leseni.
53. Zadvor, oddaljen od Dobrunj 1/4 ure, Zavogelj 1/6, od župnije sv. Lenarta 1/4 ure hoda.
- 54.55. Zavoglje in Sostro, oddaljeni od Zagradišča 1/2, od Česnjice 1/3, Sv. Lenarta 1/4, od Zadvora 1/8 ure hoda; cerkev sv. Ulrika. Potoki Česnik, Dobrunjca in drugi potoki so nepomembni in jih prekorači konj. Ceste od Zavogelj do Sostro do Zagradišča so kamnite, enako od Česnjice do Podlipoglava, so prevozne za domača vozila, ne pa za vojsko. Griči Molnik, Breznik in Kašeljski grič niso prehodni za konje. Gozd je hrast, jelka, smreka.
56. Zagradišče, oddaljeno od Sostro 1/2 ure, Česnjice 1/6, Podlipoglava 1/4 ure hoda.
57. Česnjica, oddaljena od Št. Lenarta 1/3 ure, od Zagradišča 1/6 ure in od Podlipoglava 1/6 ure hoda.
58. Podlipoglav, oddaljen od Česnjice 1/6 ure, Zagradišča 1/6, Šentpavla 1/3 ure, Brezja 1/2 ure hoda.
59. Brezje, oddaljeno od Podlipoglava 1/2, Šentpavla 1/3 in Pleš 1/2 ure hoda.
60. Šentpavel, oddaljen od Brezja 1/3 ure, Podlipoglava 1/2, Pleš 1/2, Dol 3/4 ure hoda.
61. Pleše, oddaljene od Šentpavla 1/2 ure, Brezja 3/4 ure hoda.
62. Koisari (?)
63. Podmolnik, raztresene hiše. Potok Struga je prehodni s konji. Deželna cesta na Karlövec je široka 10–12 korakov, je v dobrem stanju in v vseh časih uporabna. V gričevju, v katerem sta najvišja Rudnik in Molnik, so jelke, smreke in hrasti.
- 64.–66. Zagričem, Podgorje, Na Gmajni (danes deli Podmolnika) so redke hiše.
67. Reber, oddaljen od Dol 1/3 ure, Lanišča 1/3 ure hoda.
68. Lanišče, oddaljeno od Dol 1/4 ure, Rebra 1/3 in gradu Lisičje 1/6 ure hoda. Cerkev iz kamna, grad Lisičje je zidan, vanj se lahko vseli 1 kompanija.
69. Dole, oddaljene od gradu Lisičje 1/4 ure, Rebra in Lanišča 1/3 ure hoda.
- 70.–72. Dolnja vas (danes del Lavrice), Srednja vas, Sela, so skoraj ena vas, oddaljene od (Babne) Gorice 1/3 ure hoda.
73. Gorenja vas (naselje med Srednjo vasjo in Seli), oddaljena od Orli 1/2 ure, Lanišča 3/4 ure hoda.
74. Babna Gorica, oddaljena od Lanišča 1/2 ure, Srednje vasi 1/3 ure hoda; z (Iško) Loko nima nobene povezave.
75. Lavrica, oddaljena od Dolnje vasi 1/8 ure, (Babne) Gorice 1/4 ure hoda, obstoji le iz posameznih hiš na deželni cesti. Hrib Golovec je skoraj enake višine z ljubljanskim gradom, porasel je s smreko in jelko.

76. Orle, oddaljene od Sela 1/3 ure, Dolnje vasi 1/2 ure, Rudnika 1/3, Sv. Lenarta 1 1/4 ure hoda.
77. Rudnik, oddaljen od Orle 1/3 ure, Dolnje vasi 1/4 ure, Kurje vasi 3/4 ure hoda, cerkev

sv. Nikolaja je zidana.

78. Kurja vas, oddaljena od Ljubljane 1/6 ure, od gradu Rakovnika 1/4 ure hoda. Grad Rakovnik je zidan, primeren za prenočitev 1 kompanije.

KARTA EVROPA MIRU

Roman Savnik – Ema Umek

Arhiv SR Slovenije je pridobil za zbirko načrtov in kart nov zemljevid, ki ga je podaril prof. dr. Roman Savnik. Našel ga je leta 1950 med odpadnim gradivom na dvorišču v Kopru. Na zemljevidu ni nobene beležke o prejšnjih lastnikih.

Zemljevid je naslovljen *Das Europa des Friedens – L'Europe de la Paix*; izdala ga je založba bratov Schmitt v New Yorku leta 1866. Zemljevid je zložen na osem delov v zvitek velikosti 16 cm x 24,5 cm, razgrnjen pa meri 63,5 cm x 49 cm. Zemljevid sam meri 44,5 cm x 44 cm. Na njem ni merila, a po primerjavi je merilo 1:10.000.000. Na notranji strani se v levem zgornjem delu napis *Das Europa des Friedens – L'Europe de la Paix* ponovi, na desni zgornji polovici je dvoglavi orel s krono, York chez Schmitt freres 1866.

Osrednje mesto gre nemški državi, ki jo sestavlja Nemčija, del Belgije z Liegem, južni Schleswig, Luksemburg, del Poljske z Gdanskom in vzhodno Prusijo, avstrijska polovica avstroogrske monarhije, torej češke dežele, sedanja Avstrija, Slovenija, Istra in zaledje Ogleja. Nemška enotna država meji na Jadransko morje v Tržaškem in Kvarnerskem zalivu, sega od Baltika do Jadrana in tako razdeli Evropo na dva dela.

Avstro-Ogrska se premakne proti vzhodu in obsega današnjo Madžarsko, Hrvaško, Bosno in Hercegovino, Srbijo, Črno goro, Bolgarijo, evropski del Turčije, vključno s Carigradom, Romunijo, Bukovino, Moldavijo, Galicijo z Lvovom in del Poljske s Krakovom. Meji na Jadransko in Egejsko morje, glavno mesto Avstrije je Pešta. Poljske države ni. Nemčija in Avstrija mejita na vzhodu na Rusijo, ki obsega ozemlje dela Poljske, baltičkih držav, zmanjšana pa je za Finsko in Laponsko. Celoten Skandinavski polotok s Finsko, Laponsko in Dansko je država Skandinavija s sedežem v Stockholmu. Francija obsega poleg današnjega ozemlja še valonski del Belgije. Flamski del Belgije je dan Holandiji. Italija obsega ves Apeninski polotok, vključujoč tridentinsko in papeško državo; glavno mesto je Rim. Pirenejski polotok pokriva pirenejsko kraljestvo s sedežem v Madridu. Edino Anglija ostaja v starih mejah. Grčija obsega poleg Grčije še Albanijo, Makedonijo in Kosovo. V Evropi ni več turškega cesarstva, to obsega današnjo Turčijo in del Sirije ter vse ozemlje od Egipta do Tunizije. V tem turškem ozemlju je enklava Cerkvena država, ki obsega del Sirije, Izrael in del Jordanije in otok Ciper.

Karta predstavlja politično razdelitev Evrope, kakor so si jo predstavljali velikonemški liberalci, nasledniki idej revolucije iz leta 1848 in je rezultat idej krogov nemških emigrantov v Združenih državah Amerike, ki jim je pripadal tudi naš radovljiški rojak dr. Anton Fuster.

Sporočamo vam, da je Pokrajinski arhiv v Novi Gorici od ustanovitve leta 1972 do danes izdal naslednje publikacije:

- Skripta „O varstvu arhivskega in registraturnega gradiva“, 1976
  - Publikacija 1, 1972
  - Publikacija 2, 1982
- Katalog o zgodovinski razstavi „Občine na Gorškem od srede 19. stol. do druge svetovne vojne“, 1986
- Skripta in publikaciji niso več na zalogi, na voljo je še nekaj primerkov kataloga.

PUBLIKACIJE SKUPNOSTI ARHIVOV SLOVENIJE:

- Vodnik po matičnih knjigah za območje SR Slovenije, Ljubljana 1972–1974, I–III 400.– din vsak del 2 karti 100.– din vsaka karta
  - Vodnik po župnijskih arhivih za območje SR Slovenije I–II, Ljubljana 1975 400.– din vsak del 800.– din komplet
- Publikacije lahko dobite in naročite v Arhivu SR Slovenije na Zvezdarski 1 (tel.: 216-564).

Das EUROPA des FRIEDENS

L'Europe de la paix.

Arhiv SR Slovenije — osrednji republiški arhiv ima pa voljo še naslednje kataloge:

Slovenščina v dokumentih skozi stoletja, Ljubljana 1971	razprodano
Nacionalni in socialni programi pri Slovencih, Ljubljana 1975	300.— din
Ivan Cankar in delavsko gibanje, Ljubljana 1976	razprodano
Komunistična partija v Sloveniji 1919—1941, Ljubljana 1979	300.— din
Iz roda v rod — Pričevanja o slovenskem jeziku, Ljubljana 1982	400.— din
Viri za zgodovino gozda in gozdarstva, Ljubljana 1985	150.— din
Arhiv SR Slovenije 1945—1985, Ljubljana 1985	400.— din

V Zgodovinskem arhivu na Ptuju je možno dobiti:

1. Katalog 600 let ustavne in upravne zgodovine mesta Ptuja, Ptuj 1979;
2. Katalog in brošura 20 let delavskih srečanj bratstva in prijateljstva — 20 godina radničkih susreta bratstva i prijateljstva, Ptuj 1982;
3. Inventarji 1, 2: Nada Jurkovič: Mestni odbor OF Ptuj 1945—1952; Brane Oblak: Okrajni premogovniki Ptuj 1947—1959. Ptuj, 1983.
4. Inventarji 3: Nada Jurkovič: Varia 1634—1983, Ptuj 1984;
5. Vodnik po fondih in zbirkah Zgodovinskega arhiva Ptuj, Ptuj 1985.

Naslov: Zgodovinski arhiv Ptuj, Mestni trg 1, telefon (062) 771-619

EVIDENTIRANJE FILMSKEGA GRADIVA V INŠTITUTU LUCE V RIMU

Ivan Nemanič

V dneh od 18. in 19. februarja 1985 sem se pridružil delovni skupini RTV Ljubljana, ki se je napotila v rimski filmski arhiv, da bi v njem odkrila filmske posnetke o dogodkih vojnega časa v Sloveniji in jih uporabila v svojih oddajah. Tudi Arhiv SR Slovenije, ki zbira podatke o filmskem gradivu, pomembnem za zgodovino Slovencev, je načrtoval obisk v Inštitutu Luce. Potovanja so se udeležili Beno Hvala z RTV, ki je skupino vodil, Vanja Martinčič iz muzeja NOB, Igor Košir z Akademije za gledališče, radio, televizijo in film ter Ivan Nemanič iz Arhiva SR Slovenije. Poleg gradiva, ki je nastalo v Sloveniji, smo evidentirali tudi filmske posnetke z območja Dalmacije, Hrvaške in Črne gore. Najprej smo si ogledali posamezne filme v projekciji, potem smo pregledali kataloge (knjige) filmskega gradiva, ki jih hranijo v Inštitutu Luce.

1/En dan v Ljubljani (Un giorno a Lubiana), črno-bel, zvočni, 310 m. Film je bil posnet verjetno poleti 1941. leta. Režiral ga je Domenico Paolella, posnel Emanuel, uglasbil pa Šijanec. Film kaže značilnosti mesta Ljubljane. Režiser išče v njem sledi rimske arhitekture v podobi in ureditvi mesta. Poleg tega je predstavil Ljubljano kot urejeno, mimo mesto. Življenje v njem teče dalje, kot da sploh ne bi bilo vojne in upornega duha med prebivalci. Najprej film predstavi Tromostovje, sledijo Plečnikove Zale, prikaže panoramo mesta s pogledom z nebotačnika, Narodno in univerzitetno knjižnico, Barje, Vrhniko, Horjul, Bellevue, Zmajski most, hotel Slon, Univerzo in Prešernov spomenik. Film je zanimiv zaradi režije in načina snemanja.

2/Posnetki operacij italijanske vojske proti partizanom. Verjetno so ti filmi režirani in igrani. Krajev, kjer so bili posneti, ni bilo mogoče ugotoviti.

3/Plitvice, ovce, čreda na pašniku, delo na njivi, spomeniki v Dalmaciji, katedrale, notranjost neznane cerkve, cerkev sv. Marka v Zagrebu, detajli cerkve v notranjosti, črno-bel; 35 mm, 200 m, I. rola.

II. rola. Slap Plive pri Jajcu, spomenik Jelačiću, panorama Sarajeva, minareti, džamije, tramvaj, ulice v mestu, utrdbe. Tržnica v Zagrebu, Ilica, obred v cerkvi, ples folklorne skupine v narodnih nošah, mlačev, žetev, nastop ustašev, Pavelić, žitno polje; 35 mm, črno-bel, zvočni, 300 m.

4/Dalmacia nostra. Berseljeri na motornih kolesih, ustaši, italijanski vojaki na kamionih, neki otok, slapovi pri Skradinu, utrdbe, ostanki arheoloških izkopenin, reliefi, ulica v dalmatinskem mestu, tržnica, portali hiš, stopnišča, katedrala v Splitu, frančiškani, notranjost cerkve. Katedrala v Šibeniku. Spomenik Grgurja Ninskega v Splitu. Boka Kotorska, panorama obale; 35 mm, črno-bel, nemi, 300 m.

DNEVNIKI – GIORNALI

5/št. 395. Boji italijanskih enot. Italijanski vojaki v zboru. Govor oficirja. Množica v cerkvi. Tesarji pri delu. Pohod italijanskih enot po snegu v gozdu, juriš, borba v neki vasi, skupia partizanov se preda Italijanom, narodne noše, koncert, delavci na predstavi; 35 mm, črno-bel, nemi, 200 m.

6/št. 398. Tankisti med operacijo, Nemci in Italijani na

bloku, osebni avto in tanki med bojem v dolini. Kolona italijanskih vojakov ob cesti, streljanje, borba, topničarji. Nemci zaslišujejo ujetnika; 35 mm, črno-bel, nemi, 110 m.

7/Nemški vojaki med akcijo, borba, letala, 35 mm, črno-bel, nemi, ca 100 m.

8/Italijanski vojaki v taborišču, negativ.

9/št. 402. Oklepni vlak, vojaške enote, berseljeri v akciji, tanki, motoristi, železnica, most; 35 mm, črno-bel, negativ, 60 m.

10/št. 389. Italijanski vojaki na železniških vagonih nekje na Primorskem, negativ, ca 60 m.

11/št. 415. Fronta adriatica, v liniji berseljerov, 28. oktobra 1944, 35 mm, črno-bel, negativ.

12/št. 136. Okupacija Ljubljane, 35 mm, črno-bel, negativ, 116 m.

13/št. 137. Italijanske enote na Ohridu, 35 mm, črno-bel, negativ.

14/št. 138. Zagreb, film ni ohranjen.

15/št. 357. Obisk na Kosovu, film ni ohranjen.

16/št. 138, 139, 140. Dalmacija, Črna gora, film ni ohranjen.

17/št. 136. Jugoslovanska fronta, fašisti korakajo, zmagovit pohod, okupacija Ljubljane, 35 mm, črno-bel, 116 m.

18/št. 137. Jugoslovanska fronta, napad letalskih lovcev, napredovanje enot 9. armade, srečanje italijanskih in nemških enot na Ohridu; 35 mm, črno-bel, 101 m.

19/Jugoslovanska fronta, bombardiranje morske baze v Kotoru, prošnja za premirje, izkrcanje ujetnikov, pogled na Boko Kotorsko, 113 m, film ne obstaja.

20/št. 139. Jugoslovanska fronta, Dubrovnik, diviziji, ki sta zmagali pri Skadru, Split, kralj Piemonta in vojaške enote, panorama Splita, film ni ohranjen, 101 m.

21/št. 140. Italijanska Dalmacija, posnetki otoka Korčule, v kanalu Senja potopljena jugoslovanska ladja, 52 m.

22/Črna gora, Cetinje, dviganje zastave, glavni delovni centri.

23/št. 142. Ljubljana, nova provinca priključena k Italiji, 23 m. Razpad Jugoslavije, uničeni Mostar, porušene utrdbe, zaplenjeni vojni material.

24/št. 144. Ljubljana, prvi italijanski vlak na progi Postojna–Ljubljana, vojaška manifestacija ob proslavljanju dneva italijanske vojske, 95 m.

25/št. 147. Karlovac, general Ambrosio, komandant II. armade pregleduje enote, ki so se borile na juljski fronti, 46 m.

26/št. 172. Kolesarska dirka Gorica–Ljubljana–Trst, 54 m.

27/št. 187. Velesejem v Ljubljani, otvoritev 20. velesejma, 36 m, film ni ohranjen.

Resume

Preteklo leto je Arhiv SR Slovenije evidentiral filmsko gradivo v Inštitutu Luce v Rimu, ki je bilo posneto v času vojne na območju Slovenije. Pri tem smo ugotovili dokumentarni film En dan v Ljubljani. Poleg tega smo popisali tudi filmske posnetke, ki so nastali v istem času v Dalmaciji, Črni gori in na Kosovem.

iz prakse za prakso

POMEMBNE ZGODOVINSKE OBLETNICE IN ARHIVI

Marija Oblak-Čarni

Naši arhivi vsako leto vsaj ob pripravljanju delovnih načrtov razmišljajo o pomembnih datumih iz slovenske zgodovine, svojega kraja, obletnicah arhivske službe, arhiva in drugih pomembnih datumih, ki bi jim bilo treba nameniti del časa v delovnih načrtih in seznaniti javnost z arhivskim gradivom in podatki, ki ga o takem dogajanju hranijo. Glede na zanimanje in odziv kaže to dejavnost razvijati, čeprav zahteva razmeroma dosti dela, najsi gre za razstavo, objavo ali drugačno prezentacijo arhivskih dokumentov.

Poglejmo, kako o tem razmišljajo sovjetski arhivisti. Ti to dejavnost štejejo med uporabo arhivskega gradiva, ki ji posvečajo znatno pozornost. Menijo, da ni dovolj gradivo varovati in strokovno obdelati in ga dati v uporabo raziskovalcem, ki sami najdejo pot v arhiv, ampak je potrebno potencialne raziskovalce informirati o vsebini gradiva, ki ga hranijo. Zato razvijajo v praksi takoimenovano iniciativno informiranje o dokumentih, sestavi in vsebini fondov in o novih pridobitvah. V ta namen pripravijo tudi vsako leto vnaprej koledar spominskih in pomembnih datumov. S pripravo takega koledarja sem se seznanila pri beloruskih kolegih in v naslednjem kratko podajam njihovo prakso.

Pri pripravi koledarja sodeluje vsa arhivska služba v republiki, vsi centralni in oblastni arhivi in njihove podružnice. Vsak arhiv izdelava predlog, kamor vključi datume glede na gradivo, ki ga hrani. Centralni državni arhiv Oktobrske revolucije pripravi za koledar datume, ki osvetljujejo dogajanja družbeno-političnega, gospodarskega in kulturnega življenja republike, Centralni državni arhiv-muzej literature in umetnosti iz zgodovine kulture, Centralni državni arhiv znanstveno tehnične dokumentacije iz zgodovine znanosti in tehnike, gradbeništva in arhitekture, Centralni državni zgodovinski arhiv iz starejše beloruske zgodovine, oblastni arhivi in njihove podružnice pa iz zgodovine svojih področij. Oddelek za znanstveno uporabo in informiranje Glavne arhivske uprave Beloruske republike zbere vse te predloge in sestavi skupen koledar.

Zbiranje podatkov začno s pregledom literature in arhivskih informativnih sredstev. Za koledarje ne pregledujejo gradiva in ne evidentirajo posameznih dokumentov. Zbirajo pa podatke za koledar ob drugih opravilih v arhivu, npr. pri obdelavi fondov, pri zbiranju dokumen-

tov za objavo, ali pri reševanju pismenih prošenj za podatke iz arhivskega gradiva. Pri pripravi koledarjev so zelo uporabni različni vladni in partijski odloki, enciklopedije, kronologije, zborniki dokumentov, centralni in lokalni časopisi, revije i.p. Ko so podatki zbrani, se lotijo izbora najpomembnejših, ki pridejo v koledar. Po že izoblikovanih kriterijih pridejo v poštev najpomembnejša in zanimiva dogajanja, ki karakterizirajo zgodovinsko preteklost Belorusije, za tem razni kongresi in srečanja, partijski in sindikalni kongresi, kongresi sovjetov, delavcev različnih vej človekovega delovanja, gospodarstva, znanosti, literature in umetnosti, konference, razstave; ustanovitve mest, industrijskih podjetij, pedagoških, kulturnih in znanstvenih ustanov pa tudi datum iz življenja in dela politikov in državnikov, revolucionarjev, učenjakov, pisateljev in umetnikov, igralcev itd. V republiški koledar poleg podatkov iz zgodovine Belorusije vnesejo tudi datume vsezveznega pomena, ki se nanašajo tudi na Belorusijo, kot so 8. marec, 1. maj, 7. november in druge. Koledarji za oblasti vsebujejo večino podatkov iz krajevne zgodovine. V koledarje vključijo tudi jubileje in spominske datume, ki se začenjajo z 10-letnico določene dogajanja ali 50-letnico rojstva pomembne osebnosti. V seznamih, ki jih zbira Glavna arhivska uprava, je pri vsakem datumu naveden tudi vir podatkov za določeno dogajanje. Podatki pa so v koledarju sistemizirani tako, da so najprej navedena dogajanja, ki so datirana samo z letnico, nato pa natančneje datirana po mesecih in dnevih.

Glavna arhivska uprava razpošlje nato sestavljen koledar arhivom. Za nekatere datume po koledarju pa pripravi t.im. informativna pisma o gradivu, ki ga arhivi hranijo in jih pošlje akademiji znanosti in inštitutom, ki so zanje zainteresirani. To je tudi pobuda za sodelovanje, za skupne raziskave, objave virov i.p. V proslavo 40-letnice osvoboditve so npr. pripravili znanstveno srečanje akademija znanosti in arhivi. Arhivi dosti uporabljajo koledarje spominskih in pomembnih datumov pri načrtovanju uporabe dokumentov: za izbiro tem za iniciativno informiranje, za pripravo člankov, radijskih in televizijskih oddaj, raznih predavanj in učnih ur za dijake in študente. Pošiljajo jih redakcijam časopisov, bibliotekam, radiu in televiziji in drugim organizacijam. S tem vzbujajo zanimanje za zgodovinska dogajanja, prispevajo k njihovega poznavanju in razumevanju ter širijo krog uporabnikov podatkov iz arhivskega gradiva in s tem tudi poznavalcev pomena in vrednosti arhivov.

delo arhivov in arhivskih organizacij

ARHIV SR SLOVENIJE

Delovno poročilo za leto 1985

1. Delovne naloge v zvezi s pripravo podzaložinskih aktov na podlagi Zakona o naravni in kulturni dediščini:

- proučitev elementov popisa za fonde republiške uprave po l. 1945
- priprava predloga pravilnika o načinu vzdrževanja in varovanja arhivskega in dokumentarnega gradiva pred poškodbami, uničenjem in izgubo.

2. Ugotavljanje in odbiranje arhivskega gradiva iz dokumentarnega gradiva

- ugotavljali in valorizirali smo arhivsko gradivo pri 24 ustvarjalcih
- pripravili pisna navodila za odbiranje arhivskega iz dokumentarnega gradiva za 13 ustvarjalcev.

3. Pridobivanje arhivskega gradiva.

- po čl. 66 ZNKD smo prevzeli . . . tm arhivskega gradiva
- gradivo je darovalo Arhivu ali dalo v depozit 9 občanov
- . . . študijskih kopij filmskega arhivskega gradiva
- Arhiv je prevzel gradivo na podlagi Sporazuma o vračanju arhivskega gradiva iz Avstrije iz l. 1923 in Protokola iz l. 1958

4. Analitična strokovna obdelava arhivskega gradiva:

- prevod Heylovega repertorija za spise Publico politico Vicedomskega urada za Kranjsko in časovna opredelitev spisov
- Deželni stanovi za Kranjsko I., popis dosjejev v fasc. 103–108
- Deželni zbor in odbor 1861–1918, popis (nadaljevanje)
- Komisija za prodajo štajerskih in koroških državnih posestev 1816–1825, popis
- Komisija za agrarne operacije v Ljubljani 1889–1945, pripravljen inventar fonda
- I. oddelek Banske uprave Dravske banovine 1929–1941, popis personalnih dosjejev, črke C–H
- okrajno glavarstvo, sresko načelstvo Radovljica, urejanje gradiva po registraturnem načrtu (nadaljevanje)
- Narodna vlada LRS 1945–1953, popis sejnih zapisnikov
- Ministrstvo za kmetijstvo in gozdarstvo LRS 1945–1950, popis
- Oddelek za narodno obrambo 1918–1921, popis
- Inštitut za ekonomiko, statistiko in demografijo, anketa iz l. 1963 o strukturi in pariteti cene, inventar
- Ministrstvo za prosveto LRS 1945–1950, ureditev (začetek)
- Komisija za revizijo gradbenih načrtov in komisija za pregled investicijskih programov, ureditev in popis (delno)

- Okrožno sodišče v Ljubljani, prej Deželno sodišče v Ljubljani 1898–1945, ureditev (delno)
- Okrajno sodišče Podgrad 1910, ureditev (delno)
- Okrajno sodišče Ilirska Bistrica 1896, ureditev (delno)
- Okrajno sodišče Vrhnika 1898–1901, ureditev (delno)
- Okrajno sodišče Ljubljana 1898, 1909–1917, 1942, ureditev (delno)
- Delavske knjižice, črka B, ureditev in popis
- Graščina Turn pod Novim gradom, dodatek gradiva k fondu, ureditev
- dr. Felecher Jurij, ureditev in popis (delno)
- Republiški svet Zveze sindikatov Slovenije 1945–1949, izdelan historiat fonda in popis za inventar
- Zbirka filmskega arhivskega gradiva, priprava podatkov za inventar in kopiranje študijskih kopij

Tehnično urejanje dela konvolutov deželne vlade.

5. Vodenje evidenc arhivskega gradiva na podlagi pravilnika o sestavi in vodenju evidenc v arhivih: prevzemna knjiga: evidenca mikrofilmov, na katerih je posneto gradivo zaradi varnosti: prepis prevzemne knjige za arhivsko gradivo, ki ga je v letih 1821–1825 prevzel Deželni muzej; register fondov v arhivu in dosjeje fondov in zbirk. Za zbirno evidenco so poslali kopije registra fondov in zbirk: Zgodovinski arhiv Celje, Zgodovinski arhiv Ptuj, Pokrajinski arhiv Nova Gorica, Pokrajinski arhiv Koper. Vodili smo Kroniko Arhiva.

6. Evidentiranje arhivskega gradiva za zgodovino Slovencev v tujini je potekalo v okviru programa kulturnega sodelovanja v Centralnem državnem arhivu v Rimu, izven tega programa pa v Državnem osrednjem arhivu v Pragi in v Istituto Luce v Rimu (filmi).

7. Uporaba arhivskega gradiva se je izvajala v smislu Pravilnika o uporabi arhivskega gradiva. V letu 1985 je bilo v čitalnici 492 obiskovalcev (5 % več), obiskov 2183 (+ 15 % več), izposojenih je bilo 4924 enot arhivskega gradiva (– 5 %) in 332 zvitkov mikrofilmov (– 20 %). Za upravne in poslovne namene je bilo 153 vlog, od tega 62 za podatke iz matičnih knjig.

Za potrebe uporabe je bilo izdelanih 69.000 kserokopij A3 in A4 formata. Strokovni delavci so dajali raziskovalcem tudi informacije.

Izposodili smo 355 filmov (407 škatel) 21 uporabnikom v študijske namene, za predvajanje in za izdelavo novih filmov.

Arhivsko gradivo smo izposodili za razstave: Ljubljana 1945 (Mestni muzej Ljubljana), Hrvatski narodni prepórod (Povijesni muzej Hrvatske, Zagreb), Železnice na Slovenskem (Železniško gospodarstvo Ljubljana).

8. Materialno varstvo arhivskega gradiva: tehnično smo opremljali arhivsko gradivo, pripravljali skladiščni inventar, sortirali in razmeščali arhivsko gradivo v skladiščih, previjali mikrofilme in filme, merili tem-

peraturo in vlago v skladiščih.

9. Biblioteka. Inventarizirali, klasificirali in katalogizirali smo 596 bibliotečnih novonabavljenih knjig in periodike, katalogizacija in klasifikacija 1061 enot starega knjižnega fonda in periodike, izmenjavali smo publikacije s 34 institucijami, izposodili 454 knjig in 262 revij.
10. Kulturnoprosvetna dejavnost:
  - sodelovali smo s šolami pri izvajanju izobraževalnega programa, imeli predavanja na srednje, višje in visoke šole
  - delovna praksa 3 skupin dijakov družboslovne in kulturološke smeri
  - razstavna dejavnost: pripravili smo naslednje razstave: Viri za zgodovino gozda in gozdarstva v okviru Gozdarskih študijskih dnevov 1985 (s katalogom); Primož Trubar in njegov čas ob obisku pevskega zbora Primož Trubar iz Tübingena; Arhiv SR Slovenije 1945–1985 ob 40-letnici delovanja (s katalogom)

Postavili smo razstavo Zhou – Enlaj, življenje in delo, ki jo je posredoval Arhiv Jugoslavije

  - predstavitev arhivskega gradiva, ki smo ga dobili od Avstrije na podlagi sporazuma iz leta 1923 in protokola iz l. 1958.
  - predstavitev filmskega arhivskega gradiva: pripravili smo štiri celovečerne predstave dokumentarnih filmov v Cankarjevem domu. V okviru Študijskih dnevov gozdarstva 1985 smo imeli projekcijo dokumentarnih filmov na temo Gozd in gozdarstvo. Za srednjo šolo družboslovne smeri je bila v Cankarjevem domu projekcija filmov Metoda Badjure.
  - Dan odprtih vrat Arhiva SR Slovenije 21. 10. 1985, kjer smo pokazali 150 občanom najdragocenejše arhivsko gradivo in jih seznanili z delom Arhiva.- 11. Znanstvenoraziskovalno delo. Arhiv SR Slovenije se vključuje preko Znanstvenega inštituta Filozofske fakultete v URP Arhivistika v PORS-10 z raziskovalnimi nalogami: – Osnove valorizacije arhivskega gradiva republiške uprave od leta 1945 dalje.
  - Priprava za objavo Dnevnika dr. Bogumila Vošnjaka
  - priprava za objavo zbranih del dr. Antona Fistra
  - priprava za objavo Zbornika dokumentov revolucije VII (sodelovanje)
- 12. Vsklajevanje arhivske službe v republiki in sodelovanje z drugimi institucijami. Spremljali smo pripravo Zakona o arhivskem gradivu federacije, Programa srednjeročnega razvoja 1986–1990 SR Slovenije in Program srednjeročnega razvoja, ki ga je pripravila Kulturna skupnost Slovenije 1986–1990, in dajali pripombe. Vključevali smo se v delo republiškega komiteja za kulturo in dajali predloge glede arhivske dejavnosti. V odboru za koordinacijo slovenskih arhivov smo razpravljali o problematiki arhivske dejavnosti, bili sta dve seji. Za boljše obveščanje smo izdali prvo številko Obvestila.

informacije, dokumentacijo, INDOK in materialno varstvo arhivskega gradiva:

1. Priprava podzakonskih aktov na podlagi Zakona o naravni in kulturni dediščini:
  - a) Navodilo o strokovni obdelavi, izdelavi inventarjev in drugih pripomočkov za uporabo, sodelovanje pri pripravi,
  - b) Pravilnik o načinu vzdrževanja in varovanja arhivskega in dokumentarnega gradiva pred poškodbami, uničenjem in izgubo.
2. Odbiranje arhivskega gradiva iz dokumentarnega gradiva:

Valorizacija arhivskega in dokumentarnega gradiva republiških upravnih organov in drugih družbenih pravnih oseb; priprava navodil za odbiranje arhivskega iz dokumentarnega gradiva za 26 imetnikov arhivskega gradiva in nadzor nad odbiranjem.
3. Nadzorovanje materialnega varstva arhivskega in dokumentarnega gradiva pri imetnikih in dajanje navodil za urejanje gradiva.
4. Pridobivanje arhivskega gradiva:
  - a) Načrtujemo prevzem arhivskega gradiva naslednjih imetnikov: Republiški sekretariat za pravosodje in upravo 1952–1970, Republiški sekretariat za finance 1945–1970, Republiški komite za vzgojo in izobraževanje ter telesno kulturo 1951–1970, Republiška geodetska uprava 1929–1980 (sumarni podatki o površinah in katastrskem dohodku), Zavod SR Slovenije za statistiko (štetje prebivalstva 1971), Hidrometeorološki zavod Slovenije (dnevna merjenja meteoroloških postaj v Sloveniji 1976–1980), Javno tožilstvo SR Slovenije 1945–1955, Služba družbenega knjigovodstva – Centrala Ljubljana, Univerzitetni klinični center v Ljubljani – DSSS 1945–1974, Republiški svet Zveze sindikatov Slovenije 1975–1976, Raziskovalni center samoupravljanja 1970–1977, Skupna komisija ZKS in RS ZSS za gradnjo stanovanj 1973–1977, Republiški odbori ZSS za tekstilno in usnjarsko predelovalno industrijo, za kemijo, za papirno in grafično industrijo 1974–1977, filmi Viba filma 1975–1984, Slovenska Matica 1863–1960, Kmetijski inštitut Slovenije 1888–1950.
  - b) Arhiv bo prevzemal arhivsko gradivo republiških društev, ki bodo dala arhivsko gradivo v varstvo.
  - c) Arhiv bo pridobival arhivsko gradivo tudi na podlagi nakupa, darov in depozitov. Odkup gradiva se bo opravljal na podlagi ocenitve.
  - č) Evidencialni bomo filmsko arhivsko gradivo, ki nastaja pri občanah in pripravili pogoje za njegovo pridobitev.
  - d) Dopolnjevali bomo arhivske fonde in zbirke z gradivom, ki ga bomo dobili iz Avstrije na podlagi Sporazuma iz leta 1923 in Protokola iz leta 1958 ter Italije na podlagi Osimskih sporazumov.
  - e) Fonde in zbirke bomo dopolnjevali tudi s kopijami arhivskega gradiva, ki se nanaša na SR Slovenijo in ga hranijo arhivi v SFRJ in v tujini.
5. Strokovna obdelava arhivskih fondov in zbirk, izdelava in objava inventarjev ter drugih znanstveno-informativnih sredstev:

Vicedomski urad za Kranjsko, I. publico-politico

Delovni program za leto 1986

Sektor za varstvo arhivskega gradiva in oddelek za

(1492–1747): izdelava kartotečnega kazala (stvarno, imensko, krajevno) na podlagi popisa; Deželni stano-
vi za Kranjsko, reg. I. (1493–1782): popis zadev,
fasc. 90–167; Deželna vlada za Kranjsko
(1850–1918): tehnična ureditev 15 fasc.; Gubernij v
Ljubljani, reg. VII. a (1813–1814): popis 35 fasc.
gradiva (8 tm); Deželni zbor in odbor za Kranjsko
(1861–1918): ureditev in popis skupin zadev (200
skatel); Okrajno glavarstvo Logatec (1849–1941):
ureditev in popis 20 fasciklov; Sresko načelstvo –
Okrajno glavarstvo Radovljica (1849–1941): uredi-
tev po vnaprej določenem načrtu (80 fasc.); Banska
uprava Dravske banovine v Ljubljani, Visoki komi-
sariat Ljubljanske pokrajine, Šef Pokrajinske uprave
Ljubljanske pokrajine I. odd. (1918–1945): popis
personalnih dosjejev, črke K–Ž (15 tm); Narodna
vlada LRS, Sekretariat (1945–1953): popis gradiva
(4 tm); Ministrstvo za prosveto LRS (1949–1951):
ureditev gradiva po numeričnem principu in po
svobodnih dosjejih (2 tm), izdelava inventarja fonda
1945–1951; Ministrstvo za prosveto LRS
(1949–1951): ureditev gradiva po numeričnem prin-
cipu in po svobodnih dosjejih (2 tm), izdelava
inventarja fonda 1945–1951; Ministrstvo za kmetij-
stvo LRS (1945–1951): ureditev gradiva, izdelava
popisa urejenega gradiva (5 tm) in zgodovinskega
uvoda; Državni sekretariat za gospodarstvo, Repub-
liška komisija za revizijo programov in projektov
1953–1956, Komisija za revizijo projektov
1957–1958: ureditev po tekočih številkah, popis
gradiva (30 tm); Komisija za strokovne izpite grad-
benih inženirjev in arhitektov pri Sekretariatu za
industrijo in gradbeništvo (1956–1963): ureditev in
popis gradiva (2 tm); Svet za prosveto in kulturo
LRS (1951–1956): ureditev in popis gradiva
(4,5 tm); Okrožno sodišče v Ljubljani, prej Deželno
sodišče v Ljubljani (1898–1945): ločitev gradiva od
gradiva Okrajnih sodišč, ureditev in popis (160
skatel); Skupnost pokojninskega in invalidskega za-
varovanja v SR Sloveniji, serija delavske knjižice
(1890–1952): ureditev po abecednem redu črka A,
D–M (10.000 knjižic); Republiški svet Zveze sindi-
katov Slovenije (1950–1954): ureditev in popis
gradiva (70 fasc.); Graščinski arhiv Turn pod Novim
gradom: (izdelava inventarja); Privatni arhiv dr. Julij
Felacher: dokončna ureditev (fotografije, gradivo
Luke Kramolca, Deželna vlada na Koroškem – 5
skatel), priprava zgodovinske beležke o fondu, popis
gradiva; Privatni arhiv Ivan Mohorič: ureditev (10
skatel), popis gradiva; Zbirka načrtov, zemljevidov in
kart: popis; Zbirka filmskega arhivskega gradiva:
ureditev evidenc za novo kopirane in pridobljene
filme, strokovna obdelava filmskega arhivskega gradi-
va Božidarja Jakca (cca 4000 tm, identifikacija vsebi-
ne in popisa filmov, pregled študijskih kopij), strokov-
na obdelava filmskega arhivskega gradiva, prevzetega
po letu 1977, priprava programa kopiranja filmov za
študijsko in arhivsko kopijo.
Pri urejanju bo evidentirano arhivsko gradivo, ki ga
bo treba restavrirati in konservirati in izdelati pred-
loge za izločitev nepomembnega dokumentar-
nega gradiva.

Urejene fonde in zbirke bomo tehnično opremili,
gradivo bomo vložili v arhivske škatle, ki bodo
opremljene z nalepkami. Škatle filmskega gradiva

bomo opremili z etiketami.

Nadaljevali bomo s pregledom nerazvrščenega arhi-
vskega gradiva, sortirali bomo gradivo po fondih,
ugotovljeno gradivo bomo postavili na ustrezna
mesta v arhivskem skladišču.

Izdelali bomo metodologijo dela in elemente za
izvedbo Vodnika po arhivskih fondih in zbirkah
Arhiva SR Slovenije in pripravljali podatke za popis
fondov.

6. Vodenje evidenc arhivskega gradiva.

Nadaljevali bomo vodenje prevzemne knjige arhi-
vskega gradiva, evidence mikrofilmov, na katerih je zaradi
varnosti posneto arhivsko gradivo, registra fondov v
arhivu, registra fondov izven arhiva, evidence arhi-
vskega gradiva, ki ga bo prevzemal arhiv in zbirne
evidence arhivskega gradiva v SR Sloveniji. Nadalje-
vali bomo vodenje dosjejev dokumentacije o fondih
in zbirkah arhiva. Vodili bomo evidenco o arhivskem
gradivu, ki je izven območja SR Slovenije in zadeva
SR Slovenijo in Slovence. Nadaljevali bomo z eviden-
tiranjem arhivskega gradiva v madžarskih kulturnih
institucijah, italijanskih arhivih in v Avstrijskem
državnem arhivu na Dunaju. Vodili bomo Kroniko
Arhiva SR Slovenije.

7. Uporaba arhivskega gradiva:

Arhivsko gradivo bomo dajali uporabnikom za razis-
kovalne, študijske, upravne, poslovne in druge potre-
be. Izdajali bomo tudi overovljene prepise, kopije in
izpise iz dokumentov. Gradivo bomo dajali v upora-
bo v čitalnici arhiva, le izjemoma tudi iz arhiva (npr.
za razstave).

Dopolnili bomo Pravilnik o uporabi arhivskega gradi-
va, pripravili seznam zaupnega arhivskega gradiva in
popisov arhivskega gradiva.

Obsežnejše informacije za raziskovalne in študijske
namene bodo uporabnikom dajali arhivski strokovni
delavci za svoja področja, splošne informacije o
arhivskem gradivu pa predvsem čitalniška služba.
Dajali bomo podatke iz arhivskega gradiva za poslov-
ne in upravne namene. Upabnikom bomo omogo-
čili kserokopiranje dokumentov in poskrbeli za
mikrofilmanje arhivskega gradiva zunaj arhiva.

8. Materialno varstvo arhivskega gradiva:

Strokovno obdelano arhivsko gradivo bomo tehni-
čno opremili, vzdrževali red in čistočo in ustrezno
mikroklimo v skladiščih, previjali filme in mikrofil-
me zaradi možnega pojava plesni, pregledovali vse
filme zaradi ugotavljanja morebitnih poškodb in
varnostno mikrofilmali posebno pomembno gradivo.

9. Biblioteka arhiva:

Dopolnjevali bomo knjižni fond z arhivsko periodiko,
s publikacijami s področja arhivarstva, objav virov,
razprav, ki so pisane na podlagi arhivskega gradiva in
zadevajo zgodovino Slovencev. Inventarizirali, kata-
logizirali in klasificirali bomo po UDK sistemu nove
pridobitve in zaostanek knjižnega fonda iz prejšnjih
let. Pripravili bomo mesečni seznam novo pridoblje-
nih knjig in revij. Vodili bomo INDOK center za
arhivistiko. Pripravili bomo bibliografijo člankov v
arhivski periodiki in centralni katalog arhivskih
publikacij v SR Sloveniji. Izmenjavali bomo strokov-
ne publikacije z drugimi institucijami.

10. Kulturna in prosvetna dejavnost:

a) Sodelovali bomo s šolami pri pouku zgodovine
in arhivistike. Pripravili bomo za dijake srednjih

- šol ter študente v višjih in visokih šolah predavanja o arhivih in o arhivskem gradivu. V arhivu bodo dijaki kulturološke in družboslovne smeri na obvezni delovni praksi. Vključili se bomo v izobraževalni program osnovnošolskega pouka zgodovine eksperimentalne šole Franceta Bevka v Ljubljani.
- b) Razstavna dejavnost: postavili bomo razstavo Primož Trubar in njegov čas v dokumentih Arhiva SR Slovenije. Začeli bomo s pripravljalnimi deli za razstavo Slovenci na tujem. Sodelovali bomo pri razstavi „Naši Španci 1936–1941 v pesmi, pismih in fotografijah“, ki jo pripravlja Arhiv Jugoslavije.
- c) Filmski odsek arhiva bo predstavil v posebnem ciklu dokumentarne filme in zbirke filmskega gradiva v Cankarjevem domu.
- d) Za stik z občani bo arhiv 20. oktobra imel Dan odprtih vrat. Sodelovali bomo v Svetu za tradicije pri RK SZDL in odboru za muzeje, arhive in spomeniško varstvo pri istem svetu.
1. Znanstveno-raziskovalna dejavnost arhiva:
- a) V usmerjenem raziskovalnem programu Arhivistika Znanstvenega inštituta Filozofske fakultete so prijavljene naslednje teme: Nacionalni in socialni programi pri Slovencih 1848–1890, Osnove valorizacije arhivskega gradiva za preučevanje republiške uprave od leta 1945 dalje, Viri za zgodovino Slovencev v madžarskih kulturnih institucijah. Razvoj arhivske službe v SR Sloveniji po letu 1945.
- b) Sodelovanje pri znanstveno-raziskovalnem delu drugih znanstvenih ustanov: Viri za zgodovino narodnega izdajstva in kontrarevolucije na Slovenskem 1942–1943, Raziskovanje zgodovine Slovencev 1945–1976, Dnevnik dr. Bogumila Vošnjaka, Bibliografija institucij za ozemlje Kranjske, Primorja, Štajerske in Koroške do leta 1918, Objava del dr. Antona Fuštra (Filozofska fakulteta, oddelek za zgodovino), Urbarji na Slovenskem, Zbornik dokumentov revolucije VII.
12. Izdajateljska dejavnost: Arhiv bo pripravil za izdajo v letu 1986; dr. Marija Verbič, Deželnozborski spisi kranjskih deželnih stanov II, 1516–1519 in kazalo k I. in II. zvezku in prevod povzetkov; inventarja fondov in zbirke pripravljena v letu 1985 in 1986; katalog k razstavi; Majda Smole, Inventar vicedomskega urada za Kranjsko, oddelek Ecclesiastica, lit. A–F.
13. Vsklajevanje arhivske službe v republiki in sodelovanje v republiških strokovnih organizacijah in organih: Arhiv bo koordiniral strokovno delo arhivov v odboru za koordinacijo dela arhivov, ki ima sedež v Arhivu SR Slovenije. Ta bo obravnaval tudi vse tekoče probleme arhivske dejavnosti, skrbel za koordinacijo strokovnega dela in mednarodno menjavo arhivskih delavcev. Arhiv sodeluje pri izobraževanju delavcev drugih arhivov (seminarji, koordinacija programov za pripravnike, delovna praksa). V arhivu je sedež izpitne komisije za strokovne delavce v arhivih in komisij za preizkus strokovne usposobljenosti za delavce, ki delajo z dokumentarnim gradivom. Arhiv opravlja vsa dela in naloge v zvezi z delom teh komisij. Arhiv sodeluje pri izobraževanju delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom in v medresorski komisiji republiške uprave za pisarniško poslovanje.
14. Sodelujemo tudi pri izvajanju programa Arhivskega društva Slovenije (v arhivu je sedež Arhivskega društva Slovenije in uredništvo revije Arhivi) ter pri delu strokovnih komisij Zveze arhivskih delavcev Jugoslavije in Sveta arhivov Jugoslavije.
15. Naloge s področja SLO in DS ter CZ so opredeljene s posebnim programom dela: organiziranje in izvajanje obrambnih priprav in družbene samozaščite ter ukrepi za zavarovanje arhivskega gradiva v izrednih razmerah; kategorizacija arhivskega gradiva Izvršnega sveta Skupščine SR Slovenije, ki ga je potrebno posebno zaščititi v primeru izrednih razmer in v vojni; vsklajevanje nalog SLO in DS v arhivski dejavnosti v Sloveniji v koordinaciji z Zavodom za varstvo naravne in kulturne dediščine.
16. Naloge v zvezi z vračanjem arhivskega gradiva iz Avstrije po Sporazumu iz leta 1923 in Protokola iz leta 1958 in iz Italije po Osimskih sporazumih so predmet posebnega programa.
- Služba za konservacijo, restavracijo in reprodukcijo arhivskega gradiva:
1. V letu 1986 bomo restavriral 12000 listov arhivskega gradiva na papirju, 50 pergamentov, laminirali 1000 listov in prevezali 100 starih knjig.
  2. Posvetili se bomo tudi reševanju naslednjih strokovnih problemov: izpopolnitev postopka nevtralizacije, uvedba brezvodnega postopka nevtralizacije, uvedba mehanskega načina restavriranja, izpopolnitev postopkov na pergamentu, izpopolnitev postopkov na pečatih.
  3. Če bo arhiv v letu 1986 pridobil opremo za mikrofilmski laboratorij, bo ta pokrival sledeče dejavnosti Arhiva SR Slovenije: predvsem zaščitno mikrofilmsko snemanje, poleg tega pa še fotografsko dokumentacijo k zbirki filmov, izdelavo fotografij za potrebe Arhiva SR Slovenije (razstave) in izdelavo reprodukcij iz mikrofilma ali originala za zunanje uporabnike.

ZGODOVINSKI ARHIV CELJE

Delovno poročilo za leto 1985

1. Izhodišča za delo Zgodovinskega arhiva v Celju v letu 1985 je bil okvirni družbeno potrjeni letni delovni načrt za leto 1985, ki je temeljil na veljavnem srednjeročnem načrtu za obdobje 1981–1985. Zgodovinski arhiv v Celju je opravljal svoje naloge na podlagi zakona o naravni in kulturni dediščini za občine ustanoviteljice arhiva: Brežice, Celje, Hrastnik, Krško, Laško, Mozirje, Sevnica, Slovenske Konjice, Šentjur pri Celju, Šmarje pri Jelšah, Trbovlje, Titovo Velenje, Zagorje ob Savi in Žalec.

2. Ob standardnih in normativnih, ki so bili v kulturni skupnosti Slovenije sprejeti leta 1985 ugotavljamo, da je bil srednjeročni razvojni načrt več kot skromen v kadrovskem in materialnem pogledu, letni program za posamezna leta tega obdobja pa za arhiv optimalno in strokovno zahteven ter po vsestranski zahtevnosti nekaj nad kadrovskimi in materialnimi zmogljivostmi arhiva.
3. V kadrovskem pogledu je arhiv deloval kot v letu 1975; ni dosegel planskih prizadevanj za leto 1985 – 18 delavcev, niti zaradi gospodarskih težav znižanega plana – 16 delavcev. Kljub prizadevanjem se arhiv srečuje z veliko fluktuacijo strokovnega kadra – samo v obdobju 1980–1985 je opravljalo pripravništvo kar 7 arhivistov.
4. Poleg kadrovskih se arhiv srečuje tudi z izjemno težkimi prostorskimi problemi (skladišča ne omogočajo niti osnovnega materialnega varstva, delovni prostori so neustrezni), ki naj bi jih ob izteku naslednjega srednjeročnega obdobja rešil z novogradnjo. Ob obstoječem stanju in zahtevah stroke ugotavljamo, da bi arhiv, če bi se ustanavljal v letu 1985, ne mogel doseči verifikacije.

Kljub prej omenjenim težavam so delavci arhiva skoraj v celoti izpolnili delovni plan za leto 1985:

- Izdelali smo anketo z vprašalnikom in navodili za odbiranje arhivskega gradiva iz dokumentarnega gradiva za 1100 imetnikov. Odgovore smo prejeli samo od 217 imetnikov. Osnovan je bil odbor za izdajo Vodnika po fondih in zbirkah Zgodovinskega arhiva v Celju, pripravljeni strokovni teksti in ostalo gradivo za tisk. Predvidoma bo izšel meseca decembra 1985.
- Opravljena so bila arhivistična dela na že prevzetih fondih in izdelani inventarji: Celjska čitalnica, Srbska pravoslavna parohija v Celju, Župnija sv. Frančiška Radmirje, Samostan Nazarje, Cerkveni konkurenčni odbor Celje, Zavod za socialno delo Trbovlje, krajevni ljudski odbori s področja občin Šmarje, Slovenske Konjice, Hrastnik in Trbovlje, Okrajni ljudski odbor Trbovlje, Občinski ljudski odbor Celje 1964, 1965, krajevni uradi na področju občine Žalec, ukinjena podjetja Občinski ljudski odbor Mozirje, Metka Celje, Vajenska šola Mozirje, Delavska univerza Mozirje, Društvo prostovoljcev borcev za severno mejo in Notariati za Vrnsko in Kozje.
- Zaradi pomanjkanja skladiščnih prostorov je bilo prevzetega samo 0,2 tm ogroženega gradiva – Društvo prijateljev mladine in nekaj dokumentov Jura Kisslingerja.
- Sodelovanje z imetniki arhivskega gradiva (zunanja služba, nasveti) in izvajanje preizkusov znanja za delavce, ki delajo z dokumentarnim gradivom.
- Priprava in izvedba seminarja za delavce, ki delajo z dokumentarnim gradivom za področje občine Sevnica.
- Priprava in izvedba seminarja za dokumentaliste in predsednike društev na področju Zveze kulturnih organizacij Celje in Zveze kulturnih organizacij Titovo Velenje.
- Dajanje gradiva v uporabo za znanstvene in raziskovalne namene.
- Znanstveno-raziskovalno delo na področju arhivistike in zgodovine in objavljanje prispevkov na podlagi arhivskega gradiva.

- Strokovno izpopolnjevanje na seminarjih in s pomočjo arhivske literature.
- Izvajanje materialnega varstva (razpraševanje, zračenje, sušenje vlažnega gradiva . . .).
- Popisovanje arhivskega gradiva (virov), pomembnega za slovensko zgodovino v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu.
- Varnostno mikrofilmanje in restavriranje gradiva.
- Opravljanje nalog s področja upravne dejavnosti.
- Opravljanje nalog na področju samoupravljanja in delegatskega sistema.
- Opravljanje nalog na področju SLO, DS in CZ.

Delovni program za leto 1986

1. Naloge v zvezi z odbiranjem arhivskega iz dokumentarnega gradiva in s prevzemanjem in zbiranjem arhivskega gradiva
  - 1.1. Prevzemanje izjemno ogroženega arhivskega gradiva, ki je nastalo pred letom 1945 in ima poseben pomen za znanost in kulturo. S skrajno racionalizacijo bi se pridobilo nekaj tm polic.
  - 1.2. Pregledi arhivske kulturne dediščine pri ustvarjalcih oziroma imetnikih, katerih arhivsko gradivo bo prevzemal arhiv po ključu za področje vseh 14 občin. Ker gradiva ne moremo prevzemati, moramo toliko bolj skrbeti za materialno varstvo pri imetnikih.
  - 1.3. Dopolnitev seznamov družbeno pravnih oseb in društev, katerih arhivsko gradivo bo prevzemal arhiv in urgencia pri občinah, ki odločb še niso izdale.
  - 1.4. Sodelovanje v obliki svetovalne dejavnosti s komisijami ustvarjalcev v zvezi z odbiranjem arhivskega in dokumentarnega gradiva po navodilih, ki jih izdelata arhiv.
  - 1.5. Odbiranje arhivskega gradiva iz starejšega dokumentarnega gradiva, ki ga morajo organi in organizacije v celoti izročiti arhivu (10. člen pravilnika o odbiranju . . .).
  - 1.6. Izobraževanje in preizkusi znanja delavcev družbeno pravnih oseb ter članov društev, ki delajo z dokumentarnim gradivom.
  - 1.7. Popisovanje arhivskega gradiva (virov), pomembnega za slovensko zgodovino v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu.
  - 1.8. Reproduciranje gradiva celjskih provenienc v tujini (kopije in mikrofilmi) za kompletiranje fondov.
  - 1.9. Odkup arhivskega gradiva, ki ni družbena lastnina (nadaljevanje akcije Fototeka Pelikan).
2. Naloge v zvezi s pripravo arhivskega gradiva za uporabo
  - 2.1. Administrativna urejevalna dela na gradivu uprave in sodstva po l. 1945.
  - 2.2. Arhivistična urejevalna dela na gradivu uprave, sodstva, gospodarstva, šolstva, kulture.
  - 2.3. Izdelava inventarjev in drugih pripomočkov za uporabo gradiva.
  - 2.4. Izdelava kartoteke fototeke Pelikan, Gornji grad in starejših celjskih fotografov.
  - 2.5. Objave inventarjev arhivskih fondov.

- 2.6. Priprava razstave ob 30-letnici ustanovitve Zgodovinskega arhiva Celje.
- 2.7. Posredovanje informacij in gradiva za študijske in raziskovalne namene.
3. Naloge v zvezi z ohranjanjem arhivskega gradiva
  - 3.1. Tehnična oprema arhivskega gradiva – ovitki, mape in arhivske škatle.
  - 3.2. Redno – dvakrat letno – razprševanje deponiranega gradiva.
  - 3.3. Izbor gradiva za restavriranje (Mestna občina Celje 1850–1918).
Po sprejetih normativih in standardih za arhivsko dejavnost naj bi restavrirali letno 0,2 % gradiva. Zaradi omejenih finančnih sredstev pa načrtujemo restavriranje 0,0004 % gradiva.
  - 3.4. Izbor gradiva za varnostno mikrofilmanje (restitucija). Varnostno bomo mikrofilmali 0,006 % gradiva, odstop od normativov in standardov (0,2 % gradiva) zaradi finančnih omejitev.
  - 3.5. Izdelava pozitivov iz fotografskih plošč Fototeke Pelikan.
  - 3.6. Izdelava negativov za obstoječe pozitive in kontaktnih kopij fototeke starejših celjskih fotografov, Fototeke Gornjega gradu in Fototeke Pelikan po izboru.
  - 3.7. Vodenje z zakonom predpisanih evidenc in posredovanje podatkov za republiško zbirno evidenco arhivskih fondov:
    - evidenca fondov v arhivu
    - register fondov zunaj arhiva
    - evidenca arhivskega gradiva, ki ga bo prevzemal arhiv
    - evidenca mikrofilmov
    - katalog mikrofilmov
    - akcesijska knjiga
  - 3.8. Sodelovanje z verskimi skupnostmi in občani, katerih dokumentarno gradivo je bilo razglašeno za arhivsko gradivo.
  - 3.9. Svetovalna dejavnost za družbene pravne osebe in društva, ki ne izročajo arhivskega gradiva arhivu (predvsem napotki, katero dokumentarno gradivo ima lastnosti arhivskega gradiva)
4. Naloge v zvezi z razvojem arhivistike
  - 4.1. Permanentno strokovno izobraževanje in udeležba na strokovnih posvetovanjih.
  - 4.2. Podiplomski študij (arhivistika, zgodovina).
  - 4.3. Objavljanje arhivskega gradiva in razprav na podlagi arhivskega gradiva.
  - 4.4. Strokovne razprave iz področja arhivske dejavnosti.
  - 4.5. Seznanjanje dijakov in študentov o pomenu arhivskega gradiva, sodelovanje s srednjim usmerjenim izobraževanjem.
5. Upravne, administrativne in finančne naloge
  - 5.1. Izdajanje potrdil, prepisov in kopij na podlagi dokumentov.
  - 5.2. Vodenje evidence o opravljenih preizkusih znanja delavcev družbeno pravnih oseb ter članov društev, ki delajo z dokumentarnim gradivom.
  - 5.3. Tajniška dela.
  - 5.4. Knjigovodska in računovodska dela.

6. Naloge s področja družbene samozaščite in ljudske obrambe
  - 6.1. Klasifikacija gradiva za mogočo evakuacijo.
  - 6.2. Varnostno mikrofilmanje gradiva. (glej 3.4. in 3.6.)
  - 6.3. Usposabljanje delavcev za opravljanje nalog SLO in DS.
  - 6.4. Izboljšanje varnostnih razmer.
  - 6.5. Sodelovanje v akcijah (NNNP in podobno).
7. Samoupravne naloge
  - 7.1. Opravljanje samoupravnih dolžnosti, ki izhajajo iz združenega dela.
  - 7.2. Izpolnjevanje samoupravnih funkcij.

POKRAJINSKI ARHIV KOPER

Delovno poročilo za leto 1985

Pokrajinski arhiv Koper opravlja dejavnost na območju šestih južnoprimorskih občin. Sedež arhiva je v Kopru. V Piranu je organizacijska enota.

Strokovno službo opravlja deset strokovnih delavcev, med njimi trije arhivisti, dva strokovna sodelavca, štiri referenti in manipulant (opravlja tudi referentska dela). Glede reševanja naše prostorske problematike se je komite za družbene dejavnosti Skupščine občine Koper skupno s Kulturno skupnostjo Koper dogovoril, da se prostorska problematika arhiva rešuje s sanacijo kompleksa samostana sv. Klare v starem jedru Kopra. Strokovna komisija Arhiva SR Slovenije in Pokrajinskega arhiva Koper je ocenila lokacijo kot primerno za adaptacijo za arhivsko stavbo.

1. Varstvo arhivskega gradiva

- A. Izvajanje zakona in podzakonskih aktov
  1. Dopolnjevanje evidence arhivskega gradiva, ki ga bo prevzemal arhiv (kartotečni register, mape).
  2. Vodenje evidence arhivskega gradiva v arhivu (kartotečni register in mape) in prevzemne knjige.
  3. Pošiljanje tipskih in delno priprava osnutkov dokončnih navodil za odbiranje arhivskega iz dokumentarnega gradiva po odredbah o družbeno pravnih osebah in društvih, katerih gradivo bo prevzemal arhiv.
  4. Zaradi premajhnega števila prijav delavcev družbeno pravnih oseb in članov društev v občini Hirska Bistrica je seminar za preizkus strokovne usposobljenosti delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom, po že poslani urgenci preložen na april 1986.
  5. Terensko delo v vseh šestih južnoprimorskih občinah: evidenca o stanju in zaščiti arhivskega in dokumentarnega gradiva pri ustvarjalcih; dajanje strokovnih navodil, nasvetov, pojasnil za hranjenje in varovanje

arhivskega gradiva ter pri odbiranju arhivskega iz dokumentarnega gradiva.

6. Strokovna komisija arhiva je imela 12 sej, na katerih je obravnavala 52 vlog delovnih organizacij in posredovala navodila, opozorila za odbiranje posameznih kategorij arhivskega iz dokumentarnega gradiva ter sestavljanje popisov gradiva.
- B. Strokovna obdelava arhivskega gradiva**
1. Izdelava vzorcev popisov italijanskih upravnih fondov za Arhiv SR Slovenije.
  2. Urejanje fonda Občina Izola, 1930–1940. Urejeno je gradivo od leta 1932/Kat. IX do 1935/Kat. VII, 11 škatel, 104 strani inventarja.
  3. Občina Piran – predbeneško obdobje: prevajanje notarskih pergamentnih listin, 1173–1283:6 listin, 13 strani prevoda.
  4. Pregled in usklajevanje mikrofilmskih posnetkov listin beneškega obdobja piranske občine (gradivo Arhiva SRS) s kartoteko, ki je izdelana v piranskem arhivu: pregledano 1650 posnetkov, popis 80 strani.
  5. Dopolnjevanje z naknadno najdenim gradivom Občine Piran: beneško obdobje – processi vari, spisi avstrijske provizorične vlade, 1797–1805, francoskega obdobja, 1806–1813 ter drugega avstrijskega obdobja, 1814–1900. Urejeno je 100 škatel, 10 tm, 130 strani inventarja – do leta 1880.
  6. Skupščina občine Piran – povojno obdobje 1945–1973: pregled gradiva za izločanje, urejanje Krajevnega ljudskega odbora Sečovelje, 1948–1952, o, 4 tm, inventar.
  7. Okrajni ljudski odbor Koper – Zavod za statistiko, Statistični urad pri OLO Sežana, 1945–1966: splošna statistika, demografska statistika, statistika dela, prosvetna in kulturna statistika, statistika industrijske obrti, politična statistika, kmetijska statistika. 1945–1954, 64 škatel, 6,4 tm, 54 evidenčnih listov inventarja.
  8. Libis Ilirska Bistrica, 1969–1974; 2 škatli, 0,2 tm, 1 stran inventarja.
  9. Gospodarska zbornica Postojna, 1966–1977, 7 škatel, o, 7 tm, 1,5 stran inventarja.
  10. Fructus Koper, 1947–1963, 11 škatel, 1,1 tm, 21 strani inventarja.
  11. Gimnazija Piran, 1961–1984; 23 škatel, 2,3 tm, 6 strani inventarja.
  12. Osnovna šola Izola, 1853–1944, 19 škatel, 1,9 tm, 29 strani inventarja.
  13. Osnovna šola Dvori, 1924–1944, 1 škatla, 0,1 tm, 2 strani inventarja.
  14. Osnovna šola Malija, 1923–1944, 1 škatla, 0,1 tm, 1 stran inventarja.
  15. Osnovna šola Baredi, 1934–1943, 1 škatla, 0,1 tm, 1 stran inventarja.
  16. Osnovna šola Škocjan, 1892–1962, 9 škatel, 0,9 tm, 28 strani inventarja.
  17. Osnovna šola Puče, 1945–1959, 1 škatla, 0,1 tm, inventar.
  18. Zasebna dekliška šola zavoda šolskih sester v Tomaju, 1898–1945, (tehnična ureditev) 14 škatel, 1,4 tm, inventar.
  19. Poklicna šola Piran (Scuola second. di Avviamento al lavoro – tipo commerciale), 1929–1952, 42 škatel, 4,2 tm, 6 strani inventarja.
  20. Tehnična šola Piran (Scuola tecnica Pirano), 1921–1923, 1 škatla, 0,1 tm, 1 stran inventarja.
  21. Delavska univerza Tone Tomšič Ilirska Bistrica, 1963–1984, 12 škatel, 1,2 tm, 14 strani inventarja.
  22. Okrajni odbor LMS Sežana, 1947–1949, 1 škatla, 0,1 tm, 13 strani inventarja.
  23. Okrajni odbor OF Sežana (vaški odbori), 1951–1952, 2 škatli, 0,2 tm, 4 strani inventarja.
  24. Okrajni odbor OF Sežana, 1948–1953, 5 škatel, 0,5 tm, 17 strani inventarja.
  25. Okrajni odbor SZDL Sežana 1954, 1 škatla, 0,1 tm, 1 stran inventarja.
  26. Italijanska nacionalna zveza (Lega Nazionale) Koper, 1889–1913, 1 škatla, 0,1 tm, 1 stran inventarja.
  27. Žensko italijansko iredentistično društvo Italia fara 'da se 1919–1921, 1 škatla, 0,6 tm, 1 stran inventarja.
  28. Istrsko politično društvo (Società politica Istriana), 1884–1907, 5 škatel, 0,5 tm, 1 stran inventarja.
- II. Raziskovalna in publicistična dejavnost**
1. Nadaljevanje paleografske obdelave listin za publikacijo iz serije VIRI za ZGODOVINO PIRANA – LISTINE I 1173–1283.
  2. Nadaljevanje pripravljanja materiala za publikacijo ANALITIČNI INVENTAR FONDA OBČINE IZOLA 1930–1940 (104 strani inventarja).
  3. Nadaljevanja dela na vodniku po šolskih fondih Pokrajinskega arhiva Koper.
  4. Katalog razstave PORTOROŽ – 100 let organiziranega turizma.
  5. Nadaljevanje zbiranja virov za raziskovalno nalogo RAZVOJ ŠOLSTVA NA OBALI OD RAZPADA BENEŠKE REPUBLIKE DO 1945: izpiski iz šolskih fondov v arhivu in iz upravnih fondov občin Koper in Izola. Začetna dela pri evidentiranju v tržaškem državnem arhivu.
  6. Viri za zgodovino izseljenštva – ekonomska migracija iz Slovenske Istre v 19. in 20. stoletju: zbiranje in branje strokovne literature, razmnoževanje gradiva o problematiki izseljenštva v Kanadi, osnove kartoteke za to in drugi dve raziskovalni nalogi – 516 kartic.
  7. Referat: Arhivi in dokumentarno gradivo knjižnic – Osrednja knjižnica Srečka Vilharja v Kopru.
  8. Koreferat: Razvoj založništva v Slovenski Istri.
  9. Priprava arhivske dokumentacije za računalniško obdelavo (nadaljevanje).
  10. Študijsko bivanje v Kanadi: mag. Milica Trebše-Štolfa, 5.–21. decembra 1985.
- III. Kulturno-prosvetna dejavnost**
1. Postavitev razstave PORTOROŽ – 100 let organiziranega turizma s katalogom SPREHOD SKOZI ČAS, 7. zv. (Gostovanje razstave ob simpoziju novinarjev FIGET v Portorožu (razstava dopolnjena z angleškimi in francoskimi podnapisi).
  2. Gostovanje razstave o življenju in delu Zhou Enlaia iz LR Kitajske s priložnostnim katalogom.
  3. Dogovori o selekciji materiala za razstavo STATUTI KOPRA, IZOLE IN PIRANA (evidentiranje koprskih dukalov).
  4. Predavanja učencem osnovnih šol Lucija, Piran, Sečovelje in dijakom 3. letnika Srednje ekonomske šole iz

Kopra, dijakom 3. in 4. letnika gimnazije z italijanskim učnim jezikom iz Kopra.

5. Sodelovanje v širši akciji ob 40-letnici osvoboditve: Obnova šolstva v Slovenski Istri 1868–1954: pomoč pri zbiranju arhivskih razstavnih eksponatov. Seznam arhivskih virov o šolstvu v domačih in tujih arhivih.

IV. Mikrofilmanje in restavriranje arhivskega gradiva

1. Priprava srednjeročnih in letnih programov.
2. Priprava gradiva za varnostno mikrofilmanje: IX. Skupina starega koprškega občinskega arhiva, 11 skatel, pribl. 7000 posnetkov (Iskra Ljubljana).
3. Dogovor in dovoljenje Državnega arhiva v Trstu oz. Centralne arhivske uprave v Rimu in državnega arhiva v Benetkah za mikrofilmanje arhivskega gradiva v Državnem arhivu v Trstu.
4. Sušenje poškodovanega gradiva v Piranu, ki ga je povzročila nizka zimska temperatura – 140 vicedomskih knjig (marec-junij) in prioritarno restavriranje treh najbolj poškodovanih vicedomskih knjig.

V. Prevzemi arhivskega gradiva

1. Gimnazija Piran, 1961–1984, 2,3 tm
2. Avtokovinarstvo Ilirska Bistrica, 1969–1970, 0,12 tm
3. Libis Ilirska Bistrica, 1969–1974, 0,2 tm
4. Okrajno sodišče Piran, 1822–1918 pribl. 150 tm
5. Arhiv G. Tartini Piran, 1692–1770, 0,2 tm

VI. Arhivska čitalnica in knjižnica

1. Evidenca raziskovalcev: 40 raziskovalcev je opravilo 147 obiskov, pregledali so arhivsko gradivo iz 56 fondov in zbirk (Koper), 27 raziskovalcev v Piranu je opravilo 34 obiskov ter pregledalo 12 fondov.
2. Strokovna knjižnica je pridobila 42 enot.
3. Signirali smo nov knjižni fond in nadaljevali popis periodike.
4. Uporaba arhivskega gradiva v civilno-pravne namene: v Kopru je bilo rešenih 35, v Piranu 40 vlog.

VII. Samoupravna dejavnost

1. Pregledali smo pravilnika o varstvu pri delu.
2. Sprejem pravilnika o uresničevanju samoupravne delavske kontrole Pokrajinskem arhivu Koper.
3. Ažuriranje pravilnika o knjigovodstvu.
4. Ažuriranje in sprejem popravkov pravilnika o določenih materialnih izdatkih, ki so jih imeli delavci Pokrajinskega arhiva Koper za opravljanje določenih nalog po programu dela.

VIII. Investicijsko vzdrževanje in nabava opreme

1. Adaptacija skladišča v cerkvi sv. Jakoba (obloga podstrešja).
2. Nabava in montaža signalovarnostnih naprav v istem skladišču.
3. Nabava dveh mikročitalcev.
4. Nabava petih steklenih vitrin za razstave.
5. Nabava vozička za prevoz arhivskega gradiva iz cerkve sv. Jakoba v čitalnico arhiva.

Delovni program za leto 1986

Prostorska in kadrovska problematika

Prostorska problematika Pokrajinskega arhiva Koper bi morala biti začrtana v temeljih plana šestih južnoprimorskih občin za srednjeročno obdobje 1986–90. V letu 1986 bi se pričel postopek za pridobitev gradbeno-lokacijske dokumentacije za adaptacijo kompleksa samostana sv. Klare s cerkvijo.

V Piranu se bo nadaljevalo investicijsko vzdrževanje arhivske stavbe. Število delavcev bi se povečalo za enega arhivista.

I. Varstvo arhivskega gradiva

A. Izvajanje zakona in podzakonskih aktov

1. Vodenje evidence arhivskega gradiva, ki ga bo prevzel arhiv. Vodenje evidence arhivskih fondov in zbirk v arhivu (kartotečni registri in mape) in prevzemne knjige.
2. Vodenje evidence arhivskega gradiva do leta 1954 za pripravo prioritetnega prevzema (bodoča adaptirana skladišča).
3. Začetna dela na registru fondov zunaj arhiva.
4. Postopna izdelava dokončnih navodil za odbiranje arhivskega iz dokumentarnega gradiva po odredbah o družbeno pravnih osebah in društvih, katerih gradivo bo prevzemal arhiv.
5. Terensko delo po občinah: evidenca o stanju in zaščiti arhivskega in dokumentarnega gradiva, strokovna pomoč.
6. Organizacija seminarja in opravljanje preizkusa strokovne usposobljenosti delavcev družbeno pravnih oseb in članov društev, ki delajo z dokumentarnim gradivom.

B. Strokovna obdelava arhivskega gradiva

1. Nadaljevanje urejanja fonda občine Izola, 1936–1940 in priprava za publikacijo AIFI IV/2.
2. Nadaljevanje urejanja fonda Statistika OLO Koper, 1945–1964.
3. Nadaljevanje obdelave listin piranskega občinskega arhiva za objavo publikacije VIRI ZA ZGODOVINO PIRANA – LISTINE I. 1173–1283 – mentor dr. Darja Mihelič, SAZU.
4. Nadaljevanje urejanja fonda Občine Piran – avstrijsko obdobje: kontrola obstoječe ureditve, vlaganje naknadno najdenega gradiva od leta 1900–1945. Podrobno urejanje gradiva od leta 1892–1918 (inventar).
5. Nadaljevanje urejanja fonda Skupščina občina Piran, 1945–1973 (inventar).
6. Razvrščanje in tehnična zaščita fonda Delamaris Izola, 1893–1945 (sumarni popis).
7. Nadaljevanje zbiranja in urejanja zbirke NOB in memoarskega gradiva.
8. Dopolnjevanje in urejanje zbirk načrtov, zemljevidov, kartografskih map.
9. Nadaljevanje zbiranja in urejanja fotomateriala za fototeko Pokrajinskega arhiva Koper.
10. Nadaljevanje zbiranja in urejanja mikrofilmov (varnostnih in za kompletiranje).
11. Začetek urejevalnih del družbenopolitičnih organizacij: Okrajni komite ZMS Koper, 1945–1965 (inventar).

12. Nadaljevanje urejanja preostalih manjših upravnih fondov do leta 1945 (občine, carinarnice, davčni uradi, kapitanije itd.).
13. Urejanje dodatka starega koprskega arhiva (kartoteka). Predvideno ob nemestitvi arhivista za staro gradivo.
14. Urejanje italijanske poklicne šole – kmetijske smeri Gian Rinaldo Carli v Kopru, 1930–1952.
15. Urejanje ostalih manjših šolskih fondov.

II. Raziskovalna dejavnost

1. Nadaljevanje paleografske obdelave materiala za publikacijo LISTINE I.: transkripcija, regesti, indeksi, mentor dr. Darja Mihelič.
2. Priprava in začetek del na drugi knjigi iz serije VIRI ZA ZGODOVINO PIRANA – LISTINE II.
3. Izdelava vodnika po upravnih fondih Pokrajinskega arhiva Koper.
4. Priprava za izid vodnika po fondih družbeno političnih organizacij v Pokrajinskem arhivu Koper.
5. Priprava razstave ob 110-letnici arhiva v Piranu in 30-letnici arhiva v Kopru STATUTI KOPRA, IZOLJE IN PIRANA z uvodno študijo (tretje leto štiriletne naloge).
STATUTI KOPRA – nosilec Filozofska fakulteta, PZE – zgodovina, izvajalec dr. Janez Peršič (prvo leto dvoletne naloge).
STATUTI IZOLE – nosilec ZRC SAZU, izvajalec dr. Janez Šumrada (drugo leto dvoletne naloge).
6. RAZVOJ ŠOLSTVA NA OBALI OD RAZPADA BENEŠKE REPUBLIKE DO LETA 1945 (arhivski viri). Nadaljevanje zbiranja virov v domačih in tujih arhivih.
7. Kulturno prosvetna dejavnost med borci prekomorskih brigad in drugih prekomorskih enot (delovni naslov) v sodelovanju z Osrednjim odborom Prekomorcev-borcev NOVJ pri RO ZZB NOV Slovenije.
8. Viri za zgodovino izseljenštva – ekonomska migracija iz Slovenske Istre v 19. in začetku 20. stoletja – nadaljevanje.
9. Priprava arhivske dokumentacije za računalniško obdelavo – nadaljevanje.

Navedene naloge so vključene v raziskovalni program Kultura na narodnostno mešanem ozemlju Slovenske Istre za zgodovino Slovencev.

Študijska bivanja doma in v tujini v skladu s sprejetim programom dela v okviru raziskovalnih projektov in odobrenih finančnih sredstev.

III. Publicistična dejavnost

1. Priprave za tisk samostojne publikacije VIRI ZA ZGODOVINO PIRANA – LISTINE I. 1173–1283.
2. Priprava vodnika po upravnih fondih Pokrajinskega arhiva Koper.
3. Priprava za izid ANALITIČNEGA INVENTARJA FONDA OBČINE IZOLA 1930–1940, IV/2.
4. Izid 1. zvezka iz serije Slovenske istrske vasice – Padna, priprava za tisk: vasice Dvori in Krkavče.

IV. Mikrofilmanje in restavriranje arhivskega gradiva

- A. Varnostno mikrofilmanje: nadaljevanje mikrofilmanja IX. skupine starega koprskega občinskega arhiva in pregled mikrofilmanega gradiva Pokrajinskega arhiva Koper v Arhivu SR Slovenije za morebitno dupliranje.

- B. Mikrofilmanje za kompletiranje arhivskih fondov in zbirk arhiva: nadaljevanje mikrofilmanja in evidentiranja v Državnem arhivu v Trstu, Diplomatskem arhivu v Trstu, Državnem arhivu v Benetkah, Zgodovinskem arhivu v Pazinu in Reki.
- C. Konserviranje in restavriranje – 20 vicedomskih knjig starega piranskega občinskega arhiva (prioriteta).

V. Samoupravna dejavnost

1. Izdelava pravilnika o osnovah in merilih za oblikovanje in delitev sredstev za osebne dohodke in skupno porabo (po sprejetju samoupravnega sporazuma o osnovah in merilih za oblikovanje ter delitev sredstev za osebne dohodke in skupno porabo za arhivsko dejavnost v Sloveniji).

ZGODOVINSKI ARHIV LJUBLJANA

Delovno poročilo za leto 1985

Strokovna obdelava arhivskega gradiva in izdelava pripomočkov za uporabo

Strokovno smo obdelali predvsem naslednje gradivo iz navedenih obdobij: upravnih enot oz. družbenopolitičnih skupnosti 1586–1982, skupnosti 1961–1982, organizacij združenega dela 1945–1985, nekaj zadržug 1947–1961, šol: osnovnih 1827–1980, poklicnih 1834–1983, srednjih 1896–1981, društev 1893–1984, družbenopolitičnih organizacij 1945–1980 ter fizičnih oseb 1772–1978.

Drugo strokovno delo

Nadaljevali smo z delom na navodilih za odbiranje arhivskega gradiva iz dokumentarnega; v tem letu smo pripravili navodila za krajevne skupnosti. Pripravili smo vse potrebno za razglasitev zapuščin skladateljev Marija Kogoja in Marjana Kozine za kulturno dediščino.

Z Železarno Jesenice smo podpisali pogodbo, po kateri Železarna oz. njen tehniški muzejčasno hrani gradivo železarne iz obdobja do zadnje vojne. V tem letu smo začeli in v veliki meri tudi zaključili z delom na izdelavi registra fondov, ki jih hranimo v arhivu.

Raziskovalno delo delavcev

Z arhivi v Celovcu, Gradcu, Gorici in Trstu smo sodelovali pri pripravi Bibliografije imenikov in kart za upravne strukture v Notranjih avstrijskih deželah do leta 1918.

Nadaljevali smo z evidentiranjem virov in raziskovalnim delom pri preučevanju zgodovine Ljubljane.

Pripravili smo teze za proučevanje upravne in gospodar-

ške zgodovine za obdobje od konca druge svetovne vojne do leta 1950.

Začeli smo z raziskovanjem možnosti uporabe računalnika pri delu in uporabi arhivskega gradiva.

Pripravili smo zgodovinski tekst za načrt mesta Škofja Loka.

V zvezi z navodilom o strokovni obdelavi arhivskega gradiva smo pripravili informacijo o problemih v zvezi s tem ter zbrali gradivo za pripravo navodila.

Razstava

Pripravili smo stalno razstavo z naslovom Ljubljana na starih fotografijah. Ob tej priložnosti je izšel tudi katalog razstave.

Pedagoška dejavnost

Organizirali smo predavanja za učence več razredov srednje družboslovne šole in za učence litostrojske šole v Ljubljani.

V Kranju smo pomagali učencem zgodovinskega krožka osnovne šole v okviru akcije Pionirja, za prve letnike srednje šole ekonomske in družboslovne usmeritve smo pripravili več učnih ur iz arhivistike.

V Škofji Loki so nas obiskovali učenci osnovnih šol, srednje šole in centra slepih in slabovidnih.

Tudi v tem letu je bilo več učencev srednjega usmerjenega izobraževanja na delovni praksi v posameznih enotah arhiva.

Popularizacija arhivske dejavnosti

S to dejavnostjo želimo približati našo dejavnost javnosti. Tako smo, poleg pedagoškega dela, ki prav tako predstavlja obliko popularizacije dejavnosti, sodelovali na seminarju o arhivski dejavnosti, ki ga je organizirala Kulturna skupnost Slovenije občinske kulturne skupnosti. Ob odprtju poslovalnice Ljubljanske banke smo spregovorili o hranilništvu v Škofji Loki pred zadnjo vojno, pripravili smo javno predstavitev Knjige hiš v Škofji Loki II.

Uporaba arhivskega gradiva

Vsako leto je več strank, ki potrebujejo gradivo za raziskovanje ali pa potrebujejo izpiske oz. potrdila iz gradiva. S prevzemanjem relativno mladega gradiva iz šestdesetih, sedemdesetih ali celo osemdesetih let je teh zadnjih vse več.

Pripravili smo gradivo za več razstav, tako za razstavo Gorenjska 1945–1950. Osvoboditev Ljubljane, Zgodovina Šentjakobske fare, Gasilstvo v Ljubljani; z zbirko razglednic smo sodelovali pri izdaji publikacije Pozdrav iz Ljubljane. Raziskovalci so uporabljali gradivo družbenopolitičnih skupnosti in gospodarstva iz povojnega obdobja, raziskovali so razvoj šolstva, filma, muzikologije, stavb, mostov, več raziskovalcev je bilo tudi s področja etnologije.

Strokovno usposabljanje delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom

Nadaljevali smo z organiziranjem izobraževanja teh delavcev tako, da smo organizirali tri enodnevnne seminarje in poseben seminar za člane društev, pripravili smo tudi priročnik za varovanje arhivskega gradiva društev, ki bo izšel v letu 1986.

Rezultati naših prizadevanj na tem področju so že vidni

pri odbiranju in izročanju arhivskega gradiva. Že 70 % vseh delavcev družbenih pravnih oseb, ki delajo z dokumentarnim gradivom, je opravilo preizkus strokovne usposobljenosti.

Sodelovali smo tudi na seminarju za zbiralce dokumentarnega gradiva in pisce kronik v organizacijah združenega dela, ki ga je organizirala ZSS Občinski svet Novo mesto.

Sodelovanje delavcev arhiva z drugimi organizacijami in društvi

Sodelovali smo z referatoma posvetovanju arhivskih delavcev v Ormožu in na posvetovanju Sodobni arhivi v Radencih. Prav tako smo sodelovali na Slovensko-Bavarskih dnevih v Cankarjevem domu v Ljubljani, na okrogli mizi o problematiki krajevnega zgodovinopisja v okviru sekcije za krajevno zgodovino pri Zgodovinskem društvu Slovenije, pri okrogli mizi o uvajanju domoznanstvenih oddelkov pri nekaterih slovenskih knjižnicah, na seminarju o sodobnih pogledih na organiziranje strokovnih služb organizacij združenega dela, ki sta ga organizirala Višja upravna šola v Ljubljani in Gospodarski vestnik.

Ob desetletnici Obrtnega združenja v Škofji Loki smo sodelovali v jubilejni publikaciji z objavo arhivalij.

Pripravili smo obsežne pripombe in predloge v zvezi z „arhivskimi poklici“ v osnutku nomenklature poklicev za raziskovalne dejavnosti Slovenije.

Prostori za opravljanje dejavnosti

Zaključili smo I. fazo adaptacije dodatnih prostorov za depoje v Ljubljani, Ciril-Methodov trg 21; s tem smo pridobili približno 120 m² dodatnih prostorov.

Za hranjenje gradiva z območja občine Trebnje smo dobili nove prostore v zaklonišču nove osnovne šole Trebnje.

PROGRAM DELA V LETU 1986

Strokovna obdelava arhivskega gradiva in izdelava pripomočkov za uporabo

Strokovno bomo urejali največ gradivo upravnih enot in družbenopolitičnih skupnosti (KLO, MLO, ObLO, OLO, občine) iz 16. stoletja in od 1860–1980; v zvezi s tem bomo izdelali pripomočke za uporabo in eno stvarno kartoteko, katero bomo tudi pripravili za objavo.

Poleg teh pa še: gradivo gospodarskih zbornic 1945–1970, ljudske, osnovne in srednje šole od 19. stoletja do leta 1980, družbenopolitične organizacije (okrajni in občinski odbor ZZB NOV, občinski odbor VVI in mestni komite ZKS) 1950–1962, gradivo društev in zvez društev 1944–1980 ter zasebna fonda 1913–1966. Poleg tega bomo v glavnem uredili tudi gradivo, ki ga bomo v tem letu prevzeli.

Prevzemanje arhivskega gradiva

Prevzemali bomo le odbrano gradivo glede na potrebe na terenu in naše možnosti, v prvi vrsti pa: v Ljubljani gradivo družbenopolitičnih skupnosti, matičnih in podružničnih šol, nadaljevali bomo s prevzemi s področja gospodarstva in društev, prevzeli notarske fonde; v izvenljubljskih občinah bomo prevzemali predvsem fon-

de s področja gospodarstva in društev; na Gorenjskem bomo prevzeli nekaj fondov s področja gospodarstva, nadaljevali pa bomo s kontinuiranim prevzemanjem fondov (npr. Železarna Jesenice, Občina Kranj), s področja Škofje Loke bomo prevzeli nekaj manjših fondov.

Imetniki arhivskega gradiva

Dopolnili in spremenili bomo seznam družbenih pravnih oseb, od katerih arhiv prevzema arhivsko gradivo.

Za delavce, ki delajo z dokumentarnim gradivom, bomo organizirali dva seminarja.

Raziskovalna dejavnost

Nadaljevali bomo s preučevanjem ljubljanske zgodovine, študije Društveno življenje v Ljubljani po letu 1945, z raziskovanjem zemljiške posesti v Ljubljani v srednjem veku, s preučevanjem uporabe računalnika pri delu v arhivu ter s pripravami za izdajo zgodovinskih čitank za posamezne občine.

Raziskovali bomo prednike Obrtnega združenja v Škofji Loki po zatonu cehov ter razvoj zemljiške knjige do druge svetovne vojne. Sodelovali bomo pri pripravi publikacije o arhivskih zakladih Slovenije.

Popularizacija dejavnosti

Naše delo bomo predstavljali v občinskih in drugih glasilih. Z našo dejavnostjo in arhivskim gradivom bomo seznanjali tudi učence osnovnih in srednjih šol. Javnost bomo seznanjali z našo dejavnostjo še na druge ustrezne načine.

Prostori za izvajanje dejavnosti arhiva

Nadaljevali bomo z drugo fazo adaptacije dodatnih prostorov v Ljubljani.

POKRAJINSKI ARHIV MARIBOR

Delovno poročilo za leto 1985 (do septembra)

Arhivska urejevalna dela:

- obdelava listin, odbranih iz fondov, ki jih hrani referat za starejše gradivo, vpisi v inventarno knjigo, izdelava registrov ter vpis v kartoteko listin,
- kontrola tehnične urejenosti in delno dopolnjevanje inventarja Mestne občine Maribor, pregled gradiva in dopolnitev inventarja,
- ureditev gradiva in izdelava inventarja Kapucinskega samostana v Celju za čas od leta 1664–1939,
- nadaljevalo se je urejanje fonda Krajevni ljudski odbor Ruše in tehnična ureditev fonda Okrajni ljudski odbor SZDL Murska Sobota,

- kronološka ureditev fonda F 16 (Stolni kapitelj), razgrinjanje in razpraševanje gradiva, razvrščanje po kategorijah, oblikovanje enot, tehnična obdelava gradiva in izdelava inventarja ter ureditev fonda F 37 (pastirski listi),
  - temeljito čiščenje in razpraševanje gradiva, vlaganje v škatle po zaporednih številkah naslednjih fondov: Okrajni ljudski odbor Maribor, občinski komiteji ZKS Petrovci-Salovci, Grad, Cankova, Martjanci, Melinci, Lendava, Mestni komite ZKS Maribor, Medobčinski svet ZKS Maribor, Komite ZKS višjih šol Maribor, Občinski komite ZKS Ravne na Koroškem, Občinska konferenca SZDL Ravne na Koroškem, Občinski komite ZKS Dravograd, Obrtna zbornica Maribor,
  - tehnično smo opremili gradivo fondov Občinske konference ZSMS Maribor (1955–1965), Občinskega odbora SZDL Maribor (1952–1965) in gradivo Uprave nepremičnin Maribor.
- Vse očiščeno gradivo je bilo preloženo v 885 skatel.

Varstvo in evidentiranje arhivskega gradiva (zunanja služba) pri:

- izvajanje nadzora arhivskega gradiva (obiski) v delovnih organizacijah: MTT Maribor, EM Hidromontaža Maribor, SNG Maribor, Ina-Nafta Lendava, Gorenje Muta in delovne organizacije koroške in pomurske regije, Mariborska plinarna, Tovarna mesnih izdelkov Košaki-Maribor, Tovarna stikalnih naprav Maribor, Svila Maribor, Dravska tiskarna Maribor, Lilet Maribor, Strojkoplast Maribor, Strojna Maribor, Kristal Maribor, Vodno gospodarstvo Maribor,
- obiski pri Mestnem svetu ZSS Maribor, Mestni konferenci SZDL Maribor, Mestnem odboru RK Maribor, Osnovni šoli Janko Padežnik, Pokrajinskem muzeju revolucije v Slovenj Gradcu, OOS Slovenj Gradec, Občinski konferenci ZSMS Slovenj Gradec, Občinski organizaciji RK Slovenj Gradec, Mestnem svetu ZSSS Maribor in Mestni konferenci SZDL Maribor ter družbenopolitičnih organizacijah v Murski Soboti,
- obiski pri Skupščini mesta Maribor, skupščinah občin Radlje in Slovenj Gradec, Krajevni skupnosti Poljčane ter pri valoriziranih ustvarjalcih arhivskega in dokumentarnega gradiva na območju Maribora in Murske Soboti: Temeljnem sodišču Murska Sobota, enota v Murski Soboti, Zdravstvenem centru v Murski Soboti, krajevnih skupnostih Anton Aškerc in Ivan Cankar.

Študijsko, znanstveno-raziskovalno delo ter publikacije

- evidentiranje gradiva v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu: državno namestništvo, Centralna uprava deželnega odbora za Štajersko,
- priprava objave o evidentiranju arhivskega gradiva v madžarskih arhivih,
- priprava Gradiva za zgodovino Maribora X. in XI. zvezek,
- priprava referatov o lokalni zgodovini Malečnika,
- sestava teksta Viri I za gradbeno zgodovino Maribora,
- priprava gradiva v okviru projekta o zgodovini Maribora,
- priprave za sodelovanje pri proslavi 1000-letnice Razvanja,
- delo pri raziskovalni nalogi o urbanih zasnovah trgov in mest v Prekmurju in na Koroškem,

- zbiranje gradiva za zgodovino gospodarstva in uprave med obema vojnama,
- izdaja publikacije SODOBNI ARHIVI '85 (referati VII. posvetovanja).

Druge strokovne naloge:

- organizacija in izvedba VII. posvetovanja o strokovnih in tehničnih vprašanih v arhivih SODOBNI ARHIVI '85 z zvezno in mednarodno udeležbo,
- postavitev razstave Življenje in delo Zhou Enlaia (gostujoča razstava iz Arhiva Jugoslavije iz Beograda) (1126 obiskovalcev),
- priprava razstave Listine in rokopisi v svetu barv (1554 obiskovalcev),
- sodelovanje pri razstavi TITO – misel, beseda in delo v Ljutomeru,
- sodelovanje pri izvedbi 3. ciklusa predavanj ob 750-letnici Malečnika,
- sodelovanje pri komisiji za arhivsko restitucijo in konvencijo,
- kontroliranje projekta pri Ina-nafta Lendava,
- priprava projekta YU Archivum,
- sodelovanje pri komisiji za določitev geslovnika za avtomatsko obdelavo podatkov za arhivsko literaturo v arhivskih knjižnicah,
- izdelava elaborata za koriščenje stavbe Vojašniški trg 4 za namene arhiva,
- priprava publikacij za vezavo,
- inventarizacija in katalogizacija 340 prispelih knjig, pisanje katalognih listkov ABC, priprava seznamov nabave domače in tuje literature,
- knjižnično in arhivsko gradivo je uporabljalo 252 uporabnikov in 48 uporabnikov informacij,
- priprava teksta za katalog k razstavi Meščanski špital v Slovenj Gradcu.

Izobraževalna dejavnost

- predavanja na seminarjih za delavce, ki delajo z dokumentarnim gradivom,
- predavanja arhivistike (dveh delavcev) na Srednji usmerjeni šoli družboslovne smeri.

Upravne naloge

- V devetmesečnem obdobju je Pokrajinski arhiv Maribor izdal 280 potrdil, prepisov ali kopij, ki služijo za dokazovanje delovne dobe ali osebnega dohodka pri urejanju pravic iz naslova pokojninskega in invalidskega zavarovanja, šolske izobrazbe, urejanja premoženjsko pravnih zadev ter osebnih zadev posameznikov.
Na osnovi zahtevkov pravnih oseb ali upravnih organov je bilo izposojenih 30 spisov-zadev s področja premoženjsko-pravnih razmerij. Poleg običajnega iskanja, dviga in ponovne odložitve spisa je bil opravljen še pregled in popis dokumentov, ki jih vsebuje ter vodenje posebne evidence o izposoji.
- V zvezi z različnimi podatki je arhiv obiskalo okrog 600 strank in prav toliko je bilo posredovanih informacij po telefonu.
- Vodimo akcesijo – evidenco o novih pridobitvah arhiva, le-ta je bila v letošnjem letu dokaj skromna, saj je zaradi pomanjkanja skladiščnih kapacitet Pokrajinski arhiv Maribor lahko prevzel le 4 fonde.

- Dokončan je bil register fondov v arhivu (za 1327 fondov).
- Za prvih 650 fondov je izdelana dokumentacija k registru.
- Izdelan je bil seznam valoriziranih imetnikov arhivskega gradiva za vse mariborske občine (v fazi potrjevanja).

Sodelovanje arhiva s strokovnimi in drugimi organizacijami in društvi

- udeležbe na sestankih in sodelovanje z Arhivskim društvom Slovenije ter Zvezo arhivskih delavcev Jugoslavije,
- recipročna izmenjava arhivskih strokovnjakov iz Velike Britanije,
- sodelovanje z Elkom-Primat Maribor, Radensko Radenci, Sladkogorsko Sladki vrh ter Arhivom Jugoslavije Beograd,
- sodelovanje z drugimi slovenskimi in jugoslovanskimi arhivi,
- sodelovanje na posvetovanju arhivskih delavcev v Šent Vidu na Glini.

Mikrofilmanje in restavriranje arhivskega gradiva

- v dvojniku so bili izdelani 3 zvitki filmov iz madžarskih arhivov s krajepisnimi podatki za del Prekmurja, ki je spadal do leta 1918 v Železno županijo in 3 mape arhivalij fonda Trg Ljutomer,
- restavrirane so bile listine Meščanskega špitala Slovenj Gradec.

Ob pregledu realizacije delovnega programa za leto 1985 smo ugotovili, da bistvenih odstopanj ni bilo in da so bila planirana dela za obdobje januar–september opravljena. Poleg tega je bilo opravljenih še veliko del, ki so jih narekovala sprotne delovne potrebe.

Program dela za leto 1986

Arhivska urejevalna dela

- generalno popisovanje in evidentiranje arhivskih fondov in zbirk z ažuriranjem podatkov o fondih, količini gradiva, izdelanih informativnih pomagalih, tehnični opremi gradiva ter nahajališču fondov in zbirk v mrežnem planu,
- razvrščanje, popisovanje, tehnično opremljanje fonda Gospoščina Gornji grad od 16.–19. stoletja,
- evidentiranje in strokovna obdelava gradiva za zgodovino Maribora od leta 1150–1599 (GZM–XII)
- urejanje fondov: Prezidialni spisi 1846–1922, Cirilova tiskarna v Mariboru, fond F 107 (Koroška), fond F 108 (Štajerska), fond F 109 (vizitacije – Koroška), fond F 110 (vizitacije – Štajerska),
- obdelava zapuščinskih spisov patrimonialnih sodišč do leta 1850 (za Maribor),
- inventarizacija spisov murskosoboškega okraja za leto 1904,
- inventarizacija in ureditev fonda Občina Košaki do 1941 (nadaljevanje),
- evidentiranje kategorij gradiva v fondu Hidrocentrala Fala (1918–1945) (nadaljevanje),
- izdelava sumarnega seznama za Kmetijsko zadruogo Črenševci,

- urejanje fondov: Mestni komite ZKS 1945-1955 (nadaljevanje), Okrožni ljudski odbor Maribor 1945-1946 (nadaljevanje), Okrajni ljudski odbor RKS Maribor-mesto 1945-1955,
- sprotno tehnično opremljanje naštetih fondov,
- čiščenje in tekoče zamenjavanje dotrajane tehnične opreme arhivskega gradiva.

Varstvo in evidentiranje arhivskega gradiva

- izvajanje nadzora nad arhivskim gradivom,
- opravljanje zunanje službe pri valoriziranih ustvarjalcih, družbenopolitičnih organizacijah in pri ostalih ustvarjalcih arhivskega gradiva,
- sodelovanje pri odbiranju arhivskega od dokumentarnega gradiva,
- izdelovanje navodil,
- nadzor nad odbiranjem dokumentarnega gradiva, ki ima značaj arhivskega gradiva,
- intervencijsko prevzemanje arhivskega gradiva v majhnih količinah,
- evidentiranje in zbiranje kopij gradiva za zgodovino Slovencev v domačih in tujih arhivih (Arhivu Hrvatske, Arhivu Jugoslavije, v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu, v fondu Državno namestništvo in centralna uprava deželnega odbora za Štajersko od leta 1888 do 1918, v Župnijskem arhivu v Szombathelyju in drugod).

Publikacije ter študijsko in znanstveno-raziskovalno delo

- priprava in izdaja Gradivo za zgodovino Maribora XII. zv. (arhivsko gradivo od leta 1150 do 1599),
- priprava VIRI za gradbeno zgodovino Maribora od leta 1850 do 1918 II. zv.,
- izdaja INVENTARJI III fond: Jareninski dvor (od 12. stoletja do leta 1941),
- priprava informacijsko-dokumentacijskega vodnika po arhivskih fondih in zbirkah Pokrajinskega arhiva Maribor.

Raziskovalno delo

- sodelovanje pri projektu Zgodovina Maribora - kulturna in politična zgodovina Maribora do leta 1848,
- Posest Reinske opatije na Štajerskem in Kranjskem od 12. stoletja do leta 1600,
- Cerkevna zgodovina 18. stoletja za slovensko etnično ozemlje (vizitacije),
- sodobne arhivske zgradbe, sodobna arhivska oprema in procešna tehnika v arhivih,
- arhivske, zgodovinske, umetnostno-zgodovinske in podobne razprave.

Razstavna dejavnost

- razstava Dravograd ob 800-letnici,
- občasna razstava Incunabule Pokrajinskega arhiva Maribor (ob kulturnem prazniku) v razstavišču Archivum,
- občasna razstava Gospodarstvo v Mariboru od začetka 19. stoletja do leta 1941 v razstavišču Archivum,
- razstava Arhivski dokumenti gosposčin (za slovenski prostor) s katalogom,
- posredovanje arhivskih dokumentov za razstave drugih inštitucij,
- gostovanje razstave Incunabule Pokrajinskega arhiva

Maribor v Arhivu Jugoslavije v Beogradu in Arhivu Makedonije v Skopju.

Izobraževalna dejavnost

- sodelovanje pri vzgojno-izobraževalnem procesu srednjega usmerjenega izobraževanja in na Pedagoški akademiji,
- VIII. posvetovanje o strokovnih in tehničnih vprašanjih v arhivih,
- organizacija seminarja za usposabljanje delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom,
- strokovno izpopolnjevanje delavcev arhiva na strokovnih srečanjih in udeležba na posvetovanjih Arhivskega društva Slovenije, Zvezi arhivskih delavcev Jugoslavije in na arhivskih mednarodnih srečanjih,
- organiziranje in izvedba delovne prakse dijakov Srednje šole družboslovne smeri.

Knjižnica

- inventarizacija in katalogizacija knjižnega gradiva 500 enot ter urejanje drobnih tiskov,
- dopolnjevanje knjižnega fonda z nakupi, zamenjavami in obnovo, spremljanje tekočih izdaj strokovne literature ter nabave,
- sodelovanje pri razstavni dejavnosti in izdaji publikacij,
- delo z uporabniki v čitalnici: informacije, izposoja arhivskega in knjižnega gradiva,
- opravljanje del v Arhivskem informativnem centru,
- izdelava predmetnega kataloga knjižnega fonda.

Upravne naloge

- izdajanje potrdil (prepisov ali kopij) na podlagi podatkov iz arhivskega in dokumentarnega gradiva, ki ga hrani arhiv v svojih depojih. Arhiv bo predvidoma v naslednjem letu izdal okrog 300 takih dokumentov, ki zadevajo šolsko izobrazbo, delovno dobo, premoženjsko pravne zadeve,
- posoja posameznih spisov oz. zadev, ki se nahajajo v arhivu, posameznim upravnim organom ter pravnim osebam ter vodenje evidence o izposoji,
- vodenje evidence: register fondov v arhivu, register fondov zunaj arhiva (predvideva se, da bo za mariborsko področje izdan odlok o valoriziranih imetnikih arhivskega gradiva in bo ob tem potrebno urediti celoten register), vodenje akcesije za tekoče leto,

Mikrofilmanje, restavracija in konservacija

- mikrofilmanje arhivskega gradiva zaradi varnosti in funkcionalne uporabe gradiva v arhivski čitalnici,
- kopiranje mikrofilmov,
- restavracija in konservacija najbolj poškodovanih arhivskih dokumentov.

Sodelovanje arhiva s strokovnimi in drugimi organizacijami ter društvi

- delavci arhiva bodo sodelovali v Arhivskem društvu Slovenije, Zvezi arhivskih delavcev Jugoslavije in v njenih komisijah,
- sodelovanje s TKO Primat, Sladkogorsko in TOZD Lepenka Ceršak, Iskra-Delta v zvezi z arhivsko tehnično opremo in Radensko iz Radencev,
- sodelovanje z arhivi in posameznimi arhivskimi stro-

kovnimi delavci na osnovi meddržavne kulturne izmenjave: Avstrija, Italija, Madžarska, ZR Nemčija in Nemška demokratična republika, Bolgarija, Romunija, Francija, Velika Britanija, Čehoslovaška, Španija in Venezuela,

- izvedba VIII. posvetovanja o strokovnih in tehničnih vprašanjih v arhivih SODOBNI ARHIVI '86 z zvezno in mednarodno udeležbo,
- stalno strokovno sodelovanje z jugoslovanskimi arhivi in Arhivom Jugoslavije ter sorodnimi društvi in organizacijami doma in v tujini.

Popularizacija arhivske dejavnosti

- za predstavitev arhivske dejavnosti širši družbeni skupnosti bo arhiv pripravil štiri razstave ter organiziral dan odprtih vrat,
- delavci arhiva bodo s članki v lokalnih glasilih in glasilih širšega področja ter s prispevki preko RTV predstavljali svoje osnovno poslanstvo.

Splošna in tehnična opravila

- poleg zakonsko obveznih opravil si bo arhiv prizadeval realizirati vsa določila zakona o naravni in kulturni dediščini in podzakonskih aktov ter uveljavitev, normativov in standardov za arhivsko dejavnost,
- usklajevanje samoupravnih splošnih aktov z novim statutom,
- posebna skrb bo posvečena nalogam v zvezi z SLO in DS,
- nabava sredstev za osebno zaščito in opremo CZ po programu,
- tekoče usposabljanje delavcev za naloge SLO in DS,
- vezava knjig, časnikov in časopisov,
- tekoče tehnično vzdrževanje stavbe ter čiščenje delovnih in ostalih prostorov.

Prostorska problematika

- arhiv je skupaj z ustanoviteljem pridobil hišo Vojašniški trg 4, ki jo bo potrebno usposobiti tako, da bo odgovarjala minimalnim standardom materialnega varovanja in vzdrževanja arhivskega gradiva Pokrajinskega arhiva Maribor.

POKRAJINSKI ARHIV V NOVI GORICI

Delovno poročilo za leto 1985

Sanacija v poplavi prizadetega arhivskega gradiva

V prostore Doma šolskih centrov v Novi Gorici, pridobljene decembra 1984, smo v začetku leta preselili posušeno gradivo, ki je bilo uskladiščeno v stavbi Doma upokoencev na Gradišču.

Tu so potekala dela na ponovni postavitvi gradiva po prvotni tektoniki in dela v zvezi z zamenjavo dotrajane in poškodovane tehnične opreme gradiva fondov okrajnih, občinskih in krajevnih narodno-osvobodilnih in ljudskih odborov našega območja. Gradivo smo ponovno usposobili za uporabo.

Prizadevanja za rešitev prostorske problematike

V letu 1985 so se intenzivno nadaljevale priprave za novogradnjo Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici, kot nadomestnega objekta v zvezi s sanacijo naravne katastrofe – poplave oktobra 1983. Naročena in izdelana je bila vsa urbanistična in investicijsko-tehnična dokumentacija za objekt v obsegu 2025 m², od tega 596 m² za potrebe Ljubljanske banke Temeljne banke v Novi Gorici. Izbran je bil izvajalec gradbenih del SGP Gorica, ki je ponudil ceno za izgradnjo objekta:

Pokrajinski arhiv	211.845.663.– din
LB-TB Nova Gorica	88.222.730.– din

Skupaj	300.068.393.– din
--------	-------------------

Gradbeni odbor, ki vodi investicijo, si je prizadeval pri zagotavljanju finančnih sredstev, ki bodo na razpolago v letu 1985 in 1986. Z gradnjo bomo pričeli v decembru 1985 in jo dokončali v letu 1986.

Strokovne naloge arhiva

A. Naloge v zvezi s prehodom dela dokumentarnega gradiva v arhivsko gradivo in v zvezi s prevzemanjem in zbiranjem arhivskega gradiva:

- Izdelana so bila pisna navodila za odbiranje arhivskega iz dokumentarnega gradiva za gradivo organov občinskih skupščin in krajevnih skupnosti, za pravosodne organe, Vzgojno-varstveno organizacijo Marinke Ribičič v Novi Gorici in za Pokrajinski arhiv v Novi Gorici.
- Večini valoriziranim ustvarjalcem, ki so že prejeli pisna navodila za odbiranje, so bili dani strokovni napotki pred pričetkom odbiranja, pri nekaterih ustvarjalcih pa je tudi potekalo sodelovanje arhivista ob odbiranju.

- Glede usposabljanja delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom, smo organizirali preizkuse strokovne usposobljenosti delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom s predhodnimi konsultacijami s kandidati. Preizkuse je opravilo 74 delavcev valoriziranih ustvarjalcev.

Za člane kulturnih društev v okviru Zveze kulturnih organizacij Nova Gorica je bilo organizirano predavanje o pomenu arhivskega gradiva društev, o obveznostih in nalogah, ki jih imajo društva v zvezi z arhivskim gradivom.

- Prostorska stiska nam onemogoča redno prevzemanje arhivskega gradiva. V letošnjem letu smo prevzeli le 15 tm arhivskega gradiva.

- V zvezi s popisovanjem arhivskega gradiva, ki je zunaj SR Slovenije, je bil realiziran 7-dnevni študijski obisk našega arhivista v Centralnem državnem arhivu v Rimu.

B. Naloge v zvezi z usposabljanjem arhivskega gradiva za uporabo in uporaba:

- Odbiranje, urejanje in popisovanje je potekalo na naslednjih fondih in delih fondov, ki jih hranimo: občine avstrijske uprave (Ajba, Avče, Bovec, Črniče, Drežnica, Gorenja Trebuša, Grahovo, Idrsko, Kanal, Kred, Ponikve, Srpenica, Solkan, Soča, Volče in Tolmin), občine italijanske uprave (Kanal, Soča), Okrajni komite SKOJ Tolmin, Okrajni odbor LMS Tolmin, Okrajni odbor SZDL Gorica, Okrajni ljudski odbor Gorica, Slovenski Rdeči križ – poverjenišтво Gorica, Osnovna šola Tolmin, Učiteljske Tolmin, šolske ustanove društva Šolski dom v Gorici, Zveza svobod in prosvetnih društev okraja Gorica, Kmetijsko društvo Šempeter, Čebelarsko društvo Gorica in Čebelarska zadruga Gorica, Remontno podjetje Dobrovo, Komunalno podjetje Dobrovo.
- Pripravljena je razstava Občine na Goriškem od srede 19. stoletja do druge svetovne vojne. Razstava bo prikazana v vseh treh občinah februarja 1986. Dela za razstavo so vključevala: pregled in evidentiranje gradiva ter študij literature v Državnem arhivu v Trstu, Deželnem arhivu v Gorici, Posoški državni knjižnici v Gorici, Narodnem muzeju v Ljubljani, Inštitutu za narodnostna vprašanja v Ljubljani, Goriškem muzeju, zbiranje in pripravo pečatov posameznih občin, pripravo zgodovinskih kart ter teksta za katalog k razstavi.
- Na zborovanju arhivskih delavcev v Ormožu smo sodelovali z dvema referatoma na temo arhivske problematike gradiva zavodov za varstvo naravne in kulturne dediščine ter problematike arhivskega gradiva izobraževalnih ustanov.
- Šestnajstim uporabnikom arhivskega gradiva je bilo v tem letu nudeno gradivo za potrebe seminarskih in diplomskih nalog, za razstave, objave ter drugo. Stotim uporabnikom pa so bila na podlagi dokumentov, ki jih hranimo, izdana potrdila predvsem za potrebe uveljavljanja delovne dobe in urejanja lastništev, zemljiško-knjižnih stanj ter gradbenih zadev.
- Arhivsko gradivo je služilo tudi pri pripravi učnih ur in predavanj dijakom. Pripravljenih je bilo dvaindvajset učnih ur s področja zgodovine in arhivistike za srednješolske in osnovnošolske skupine dijakov.

C. Naloge v zvezi z ohranjanjem arhivskega gradiva:

- Poleg zamenjave v poplavi poškodovane tehnične opreme gradiva je potekalo tudi tehnično opremljanje arhivskega gradiva fondov avstrijske in italijanske uprave (preko 1000 enot).
- V restavracijo in ponovno vezavo smo restavratorsko-konservatorskemu oddelku Arhiva SR Slovenije predali del gradiva fonda Zemljiško gospodarstvo Lože ter del sejnih zapisnikov Občinskega ljudskega odbora Gorica.
- Trem nevaloriziranim ustvarjalcem s področja gospodarstva in dvema s področja družbenih dejavnosti so bili dani napotki, katero dokumentarno gradivo, ki pri njih nastaja, ima lastnosti arhivskega gradiva.
- Pričeli smo z zbiranjem podatkov za evidence arhiv-

skega gradiva zunaj arhiva. Poleg podatkov o gradivu, ki izvira iz našega območja, smo zbrali tudi podatke o gradivu, ki se nanaša na naše območje in ga hrani Inštitut za narodnostna vprašanja v Ljubljani, Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani, Narodni muzej v Ljubljani, Slovenski šolski muzej, Muzej revolucije ter Nadškofijski arhiv v Ljubljani. Nadaljevali smo z zbiranjem podatkov za evidence arhivskega gradiva, ki ga bo arhiv prevzemal po sodnem registru pri Temeljnem sodišču v Novi Gorici.

D. Skrb za razvoj strokovnega dela arhiva:

Strokovni delavci so se udeležili naslednjih predavanj, zborovanj, posvetovanj in seminarjev: posvetovanje o strokovnih in tehničnih vprašanjih arhivov Arhivi 1985 v Radencih, zborovanje arhivskih delavcev Slovenije v Ormožu, slovensko-bavarski arhivski dan, posvet komisije za razvijanje tradicij delavskega gibanja pri občinskih svetih ZSS v Lipici, seminar o normativih in standardih za arhivsko dejavnost, ki ga je organizirala Kulturna skupnost Slovenije v Cankarjevem domu v Ljubljani, seja komisije za proučevanje zgodovine ZK pri CK ZKS v Ljubljani. Obiskali smo Deželni arhiv v Gorici in Državni arhiv v Benetkah.

Arhivistka, ki strokovno obdeluje gradivo iz italijanske uprave se udeležuje nadaljevalnega tečaja iz italijanskega jezika.

Strokovna knjižnica arhiva

Na novo je bilo inventariziranih in katalogiziranih 88 knjižnih enot ter opravljen popis periodičnega tiska, ki ga prejema naš arhiv po enotnih katalogizacijskih kartončkih za potrebe bodočega informacijskega centra pri Arhivu SR Slovenije.

Delovni program za leto 1986

Sanacija v poplavi prizadetega arhivskega gradiva

Nadaljevali bomo z zamenjavo ob poplavi poškodovane tehnične opreme gradiva in z urejevalnimi deli za ponovno usposobitev prvotnega stanja gradiva. Določili bomo del gradiva za restavracijo, konservacijo in ponovno vezavo.

Naloge v zvezi s preходом dela dokumentarnega gradiva v arhivsko gradivo in v zvezi s prevzemanjem in zbiranjem arhivskega gradiva

- priprava predlogov za spremembe in dopolnitve odredb o družbeno pravnih osebah in društvih, katerih arhivsko gradivo bo prevzemal arhiv,
- izdelava posameznih navodil za odbiranje pri tistih valoriziranih ustvarjalcih, za katere še niso bila izdelana,
- ugotavljanje občanov, ki hranijo arhivsko gradivo in predlaganje občinskemu upravnemu organu, pristojnemu za kulturo v razglasitev,
- nadaljevanje dela komisije za preizkuse znanja delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom ter seminar-sko usposabljanje kandidatov pred preizkusi,
- nadaljevanje priprave seminarjev za člane društev, ki

- delajo z dokumentarnim gradivom v okviru zvez društev,
- organizacija in sodelovanje pri predavanjih s področja zgodovine in arhivistike,
- sodelovanje pri odbiranju in pripravi arhivskega gradiva za izročitev pri tistih ustvarjalcih, ki bodo v letu 1986 odbirale arhivsko gradivo,
- zbiranje in odkupovanje arhivskega gradiva, ki ni družbena lastnina,
- evidentiranje in zbiranje arhivskega gradiva pri posameznikih, ki še hranijo arhivsko gradivo avstrijske in italijanske uprave in gradiva izobraževalnih ustanov,
- evidentiranje arhivskega gradiva, ki se nanaša na območje Goriške in se hrani v Državnem arhivu v Trstu in Državnem ter Deželnem (pokrajinskem) arhivu v Gorici,
- prevzem gradiva šol, nastalega do leta 1947.

Naloge v zvezi z usposabljanjem arhivskega gradiva za uporabo in uporaba

- strokovna obdelava arhivskega gradiva:
- ureditev in popis gradiva Zemljiško gospostvo Lože (1757–1850),
- dopolnitev ureditve in popisa fonda dr. Karla Podgornika (1911–1947),
- dokončna ureditev in pričetek popisovanja arhivskega fonda Sv. Lucije v času avstrijske uprave,
- dopolnitev popisov fondov občin avstrijske uprave,
- dokončna ureditev in popis fonda Občine Soča (1892–1945),
- dopolnitev popisa Občine Trenta (1872–1928),
- odbiranje, urejanje in popisovanje fondov občin: Log (1921–1928), Čezsoča (1921–1928), Žaga (1918–1928) in Srpenica (1918–1928),
- odbiranje ter končno urejanje in popisovanje fondov Šolska oblast za Julijsko Benečijo pod Zavezniško vojaško upravo – Gorica (1945–1947),
- odbiranje ter končno urejanje in popisovanje predhodnikov Okrajnega ljudskega odbora Gorica (1944–1947),
- ureditev gradiva Okrajnega ljudskega odbora Gorica – vojna škoda (1945–1948),
- urejanje fonda Krajevni ljudski odbor Budanje (1945–1951),
- urejanje fonda Krajevni ljudski odbor Goče (1945–1951),
- dokončna ureditev in popis fonda Okrajnega in Občinskega odbora LMS Tolmin (1946–1963),
- nadaljevanje urejanja in popisovanja gradiva Okrajnega odbora SZDL Gorica (1947–1965),
- odbiranje in urejanje gradiva sindikalnih organizacij v Gorici (1946–1955),
- odbiranje ter končno urejanje fondov Obnovitvenih zadrug Šempeter pri Gorici in Volčja draga (1946–1950),
- dajanje gradiva v uporabo v znanstvene, kulturne in splošno-informativne namene,
- izdajanje prepisov dokumentov in potrdil na podlagi dokumentov,
- postavitve razstave Občine na Goriškem od srede 19. stoletja do II. svetovne vojne (Ajdoščina, Nova Gorica, Tolmin),
- priprava priložnostne razstave ob 15-letnici Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici,

- izdelava idejne zasnove in pripravljalna dela za razstavo ob 40. obletnici priključitve Slovenskega primorja k Jugoslaviji (1987),
- priprava učnih ur ter predavanj s področja zgodovine in arhivistike,
- mentorsko delo za delovno prakso dijakov srednjih šol – družboslovne usmeritve,
- objavljanje strokovnih prispevkov s področja zgodovine in arhivistike v strokovni literaturi in sredstvih javnega obveščanja,
- vključitev v program dela komisije za ohranjanje tradicij delavskega gibanja pri Občinskem sindikalnem svetu Nova Gorica,
- zbiranje arhivskega gradiva o primorskih železničarjih v NOB od začetkov delavskega gibanja na Slovenskem do priključitve Primorske k Jugoslaviji.

Naloge v zvezi z ohranjanjem arhivskega gradiva

- zamenjava dotrajane arhivske opreme,
- določanje arhivskega gradiva fondov, ki bodo v obdelavi za restavracijo, konservacijo, oziroma za vezavo,
- določanje najdragocenejšega arhivskega gradiva fondov, ki jih hranimo za varnostno mikrofilmiranje,
- dajanje napotkov družbenim pravnim osebam in društvom, ki ne izročajo arhivskega gradiva arhivu,
- ažuriranje vseh zakonsko določenih evidenc arhivskih fondov,
- nadaljevanje zbiranja podatkov po registru Temeljnega sodišča v Novi Gorici za evidence arhivskega gradiva, ki ga bo arhiv prevzemal.

Druge strokovne naloge arhiva

- sodelovanje pri delu Arhivskega društva Slovenije, Zgodovinskega društva za severno Primorsko in Zgodovinskega društva Slovenije, sodelovanje v uredniškem odboru glasila Arhivi in Viri in sodelovanje pri delu komisij in odborov za razvijanje tradicij NOB in delavskega gibanja,
- udeležba na posvetovanjih o strokovnih in tehničnih vprašanjih pri delu arhivov in na drugih zborovanjih s področja zgodovine in arhivistike,
- študijski obisk arhivista v Public Record Office v Londonu.

ZGODOVINSKI ARHIV V PTUJU

Delovno poročilo za leto 1985

Zgodovinski arhiv v Ptujju svojo z zakonom določeno dejavnost opravlja za območje občin Ptuj in Ormož. Strokovno delo je v arhivu v tem letu opravljalo osem

strokovnih delavcev in pri njihovem delu ni prišlo do večjih izpadov pri izrabi letnega delovnega časa. V sklopu planiranja za naslednje srednjeročno obdobje smo poleg delnih kadrovskih okrepitev pristopili k reševanju prostorskih problemov – pridobiti nove prostore za depoje. Tako načrtujemo, v kolikor bo to združeno delo zmoglo, adaptirati kletne prostore pod sedanjim arhivom, za področje občine Ormož pa je namenjena adaptacija prostorov za arhiv v gradu pri Veliki Nedelji. Z izvršitvijo teh del bi za daljše obdobje rešili probleme depojev in v celoti ažurirali prevzem arhivskega gradiva, ki nastaja pri ustvarjalcih gradiva.

Stalne strokovne naloge

V skladu z zakonom in sprejetim delovnim programom je arhiv po referatih opravil sledeče:

- urejevalno delo na fondu zemljiških gospostev – popis hrastovskih urbarjev
- urejanje fonda Okrajni ljudski odbor
- urejanje fonda SDK Ptuj (zaključni računi)
- ureditev fonda tovarne Jože Kerenčič Ormož 1960–1978
- vodil evidenco arhivskega gradiva v arhivu in zunaj arhiva, izdal 63 prepisov in potrdil iz arhivskega gradiva, v arhivski čitalnici je arhivsko gradivo proučevalo in strokovno raziskovalo 151 uporabnikov, nadalje je opravljal upravne naloge, ki jih v skladu z zakonom opravlja arhiv.

Delo z ustvarjalci dokumentarnega gradiva

Delavci arhiva so opravljali nadzor nad ustvarjalci arhivskega in dokumentarnega gradiva.

Sodelovali so pri odbiranju arhivskega in dokumentarnega gradiva, izdajali navodila za odbiranje, dajali strokovne napotke ter praktično sodelovali.

Poseben poudarek je bil dan gospodarskim organizacijam, predvsem s področja industrije in trgovine.

Prav tako se je nadaljevalo usposabljanje delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom. Preizkus strokovne usposobljenosti je opravilo 13 delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom.

Študijsko in raziskovalno delo

V sklopu proslave 30-letnice obstoja in dela Zgodovinskega arhiva v Ptujju je bila pripravljena razstava, ki je prikazala delo arhiva v tem času in posamezne kategorije gradiva.

Ob obrtniškem sejmu, kjer je bil na podlagi arhivskih dokumentov prikazan razvoj obrti v Ptujju in vloga drobnega gospodarstva v razvoju občine Ptuj, je arhiv pripravil manjšo razstavo.

Najpomembnejša akcija v tem letu je bila priprava in izdaja vodnika po fondih Zgodovinskega arhiva v Ptujju. To delo je zahtevalo strokovni pristop in je prineslo tudi vrsto rezultatov, najpomembnejše pa je to, da bo vodnik nudil uporabnikom prve in najosnovnejše podatke o gradivu, ki se nahaja v arhivu, hkrati pa jih bo usmerjal h gradivu, ki se nanaša na to področje, vendar se nahaja drugod.

Razširjena in dopolnjena je bila stalna arhivska razstava v Ormožu.

Arhiv pripravlja izdajo prevoda Povodne Meščanske čitanke.

Druge naloge

Delavci arhiva so v smislu popularizacije arhivske dejavnosti:

- sodelovali v lokalnem časopisu in radijskih oddajah
- sodelovali na posvetovanjih arhivskih delavcev v Radencih in Ormožu.

Mikrofilmanje in restavracija

Opravljal se je varnostno mikrofilmanje fonda Arhiv mesta Ptujja. Izdelano je bilo 10.301 posnetkov v kopiji. Restavrirano je bilo najbolj ogroženo gradivo in sicer: dve knjigi in 62 kosov listinskega gradiva.

Delovni program za leto 1986

V sklopu redne dejavnosti, ki jo opredeljujemo v zakonu o naravni in kulturni dediščini, v ustanovitvenih in samoupravnih aktih in srednjeročnem planu arhiva, bo Zgodovinski arhiv v Ptujju v letu 1986 opravljal naslednje naloge:

Arhivska urejevalna dela

- nadaljevanje urejevalnih del na fondu zemljiških gospostev,
- ureditev fonda Ptujjska bolnica,
- nadaljnje urejanje fonda SDK (zaključni računi),
- urejanje fondov upravnih organov po letu 1945
- izdelava inventarja Denarni zavodi Ormoža.

Evidentiranje arhivskega gradiva

- stalni nadzor nad ustvarjalci dokumentarnega gradiva,
- sodelovanje pri odbiranju arhivskega gradiva,
- evidentiranje in zbiranje kopij tistega gradiva v arhivih, v tujini in doma, ki se nanaša na področje ptujjskega arhiva, odnosno ima pomen za splošno zgodovino Slovencev,
- intervencijski prevzemi arhivskega gradiva, kjer se bo pokazala potreba.

Študijsko in raziskovalno delo

- aktivno sodelovanje pri reševanju teoretičnih in praktičnih problemov s področja arhivistike,
- izdaja Virov – Simon Povoden, Bürgerliches Lesebuch,
- izdelava inventarja IV,
- priprava razstave Stare ptujjske ulice s študijskim katalogom,
- sodelovanje pri izdelavi turističnega vodiča,
- delo na nalogi ovrednotenja zvrsti gradiva – gospodarstvo in družbene dejavnosti v 19. stoletju,
- proučevanje možnosti vključevanja arhivov v sodobni informativni sistem.

Upravna dejavnost

- izdajanje potrdil in kopij na osnovi dokumentov, ki jih hrani arhiv,
- izposoja gradiva za študijske in raziskovalne naloge,
- ažuriranje evidenc,
- v sklopu tega referata se bo urejala tudi knjižnica, kjer bo težnja pridobiti čimveč strokovne literature.

Mikrofilmanje in restavracija

- nadaljnje varnostno mikrofilmanje - Arhiv mesta Ptuja
- restavriranje in konserviranje najbolj ogroženih dokumentov

ARHIV INŠTITUTA ZA ZGODOVINO DELAVSKEGA GIBANJA V LJUBLJANI**Delovno poročilo za leto 1985**

Arhiv je organizacijska enota Inštituta za zgodovino delavskega gibanja in opravlja naloge varstva arhivskega gradiva, ki ga hrani na osnovi 101. člena zakona o naravni in kulturni dediščini, po katerem zavodi, ki proučujejo zgodovino delavskega gibanja in ljudske revolucije, opravljajo varstvo za arhivsko gradivo, ki ga sami hranijo. Zato je to specializiran zgodovinski arhiv, ki ima tri večje odseke: arhiv delavskega gibanja do leta 1941, arhiv narodnoosvobodilnega boja in ljudske revolucije 1941-1945 ter arhiv po letu 1945. V sestavi arhiva je tudi oddelek narodnoosvobodilnega, okupatorjevega, kontrarevolucionarnega, zavezniškega in drugega tiska. Arhiv ima svoj mikrofilmski laboratorij in mikroteko.

V arhivu je bilo v letu 1985 zaposlenih devet arhivskih delavcev.

Strokovna obdelava arhivskega gradiva in izdelava informacijskih sredstev

Pregledani, urejeni in delno tehnično opremljeni so bili fondii in zbirke: Slovenske vojne partizanske bolnišnice (SVPB), glavna uprava 1943-1945 (31 skatel), dopolnilne enote IV. Jugoslovanske armade 1945 (21 skatel), pokrajinski komite KPS za Primorsko 1943, 1944 (2 skatli), podružnica Tanjuga za Slovenijo 1944-1945 (1 skatla), politični komisar za deželno okrožje - deželni svetnik Kranj 1941-1945 (115 fasciklov), Informativni urad šefa pokrajinske uprave Ljubljana 1943-1945 (40 fasciklov), Divizija Granatieri della Sardegna 1941-1943 (22 fasciklov), italijanska fašistična organizacija (PNF) 1941-1943 (31 fasciklov), Poverjeništvo pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora Ajdovščina (personala, industrija in rudarstvo, socialno skrbstvo) 1945-1947 (50 fasciklov).

V oddelku NOB in drugega tiska se je nadaljevalo z urejanjem kontrarevolucionarnega in okupatorjevega tiska: letakov in lepakov (10 fasciklov) 1941-1945. Dopolnjevale so se tudi kartoteke in katalogi NOB in drugega tiska.

Nadaljevalo se je z dopolnjevanjem raznih arhivskih pripomočkov, predvsem tematskih, kronoloških, imenskih in drugih kartotek, seznamov, pregledov, bibliografij itd. Urejena je bila kartoteka medvojnih spominov in izjav 1941-1945.

V mikrofilmskem oddelku je bilo v varnostne in zaščitne namene izdelanih 17.998 mikroposnetkov NOB tiska - neperiodike. Za posneto gradivo je bil izdelan mikrofilmski inventar in posebna kartoteka.

V restavracijo in konservacijo je bilo oddanih 321 dokumentov.

Uporaba arhivskega in drugega gradiva v znanstveno-raziskovalne, študijske, upravne in druge namene

V arhivski čitalnici je bilo v letu 1985 evidentiranih 210 uporabnikov, 933 obiskov in 2233 izposojenih tehničnih enot. Narodnoosvobodilni tisk je uporabljalo 93 uporabnikov, izposojenih pa 343 enot tiska. Za uporabnike je bilo izdelanih 17.105 kseroks kopij, 262 mikroposnetkov in 833 fotopovečav.

Arhiv je izdal 397 potrdil posameznikom, upravnim in družbenim organom in organizacijam o udeležbi oseb v NOV, sodelovanju v NOG, aretacijah, izganjanju, ujetništvu, prisilnem delu itd. v času druge svetovne vojne. Poleg tega je arhiv posredoval gradivo in podatke iz gradiva za razstave, radijske in televizijske oddaje, filme, razna obeležja, spominske sobe, dokazno gradivo za sodišča, časopisne prispevke itd.

Znanstveno raziskovalno delo

Arhivski strokovni delavci so v zvezi z nalogami raziskovalnega programa Inštituta za zgodovino delavskega gibanja sodelovali pri pripravi 7. knjige Dokumentov ljudske revolucije v Sloveniji 1941-1945, pri projektu Zbrana dela Edvarda Kardelja 1941-1945, pri izdaji virov za zgodovino narodnega izdajstva in kontrarevolucije na Slovenskem 1941-1945 in pri medrepubliškem projektu Jugoslovani v fašističnih zaporih, ujetniških in koncentracijskih taboriščih in odporniških gibanjih evropskih držav v času druge svetovne vojne. Za informatiko inštituta so dokumentirali dvanajst revij. Za objavo so pripravili dvanajst prispevkov. Na zborovanju arhivskih delavcev v Ormožu oktobra 1985 so sodelovali z dvema referatoma oz. koreferatoma.

ZGODOVINSKI ARHIV CK ZK SLOVENIJE**Predaja arhivskega gradiva**

V skladu s sklepom Sekretariata CK ZK Slovenije iz leta 1973, da arhivsko gradivo Zveze komunistov Slovenije, ki je nastalo z delovanjem občinskih in bivših okrajnih komitejev ter medobčinskih svetov ZKS, prevzamejo, hranijo, urejajo in dajejo v uporabo (splošni) pokrajinski arhivi, je Zgodovinski arhiv CK ZK Slovenije v začetku novembra letos izročil Zgodovinskemu arhivu Ljubljana arhivsko gradivo Zveze komunistov Slovenije z območja

vseh občin in bivših okrajev, ki sodijo v območje tega arhiva. To je območje naslednjih bivših in sedanjih občin: Bled, Bohinj, Jesenice, Kranj, Radovljica, Škofja Loka, Tržič, Žiri, Cerknica, Cerkno, Črnuče, Dobrova, Domžale, Grosuplje, Idrija, Ivančna gorica, Kamnik, Kočevje, Litija, Ljubljana-Bežigrad, Ljubljana-Center, Ljubljana-Moste, Ljubljana-Polje, Ljubljana-Rudnik, Ljubljana-Šentvid, Ljubljana-Šiška, Ljubljana-Vič, Logatec, Loška dolina, Medvode, Ribnica, Velike Lašče, Videm-Dobrepolje, Vrhnika, Črnomelj, Metlika, Mirna, Mirna peč, Mokronog, Novo mesto, Semič, Straža-Toplice, Šentjernej, Trebnje. Temu gradivu so priključeni še fond Komiteja KPS Vladnih ustanov, mestnih ustanov, Ljudske milice, UDB za Slovenijo ter Univerzitetnega in Železniškega komiteja KPS, ki so delovali na območju Ljubljane.

Skladno s tem bo Zgodovinski arhiv Ljubljana v bodoče prevzemal gradivo občinskih komitejev in medobčinskih svetov ZKS neposredno od ustvarjalcev na svojem območju. Za uporabo arhivskega gradiva Zveze komunistov Slovenije, ki ga je arhiv že prevzel in ga bo prevzemal v prihodnje, veljajo enaka določila kot v Zgodovinskem arhivu CK ZKS. To predvsem pomeni, da morajo uporabniki za gradivo, ki je mlajše od 30 let, dobiti predhodno pisмено soglasje ustvarjalcev, to je sedanjih

občinskih komitejev ali medobčinskih svetov ZKS. V tem soglasju mora biti razvidno, za kakšen namen bo zahtevano arhivsko gradivo uporabljeno in kdo ga bo obdeloval. Ob tej priložnosti morebitne uporabnike arhivskega gradiva Zveze komunistov Slovenije obveščamo, da sta pred več leti arhivsko gradivo Zveze komunistov Slovenije s svojega območja prevzela že tudi mariborski in ptujski arhiv. Za uporabo tega gradiva veljajo ista določila.

Praksa nas opozarja, da veliko uporabnikov gradiva občinskih in okrajnih komitejev ZKS išče podatke o zaposlitvi, funkcijah, delovni dobi in dohodkih posameznikov. V zvezi s tem opozarjamo, da je tovrstne podatke razen v pokrajinskih arhivih možno najti tudi v okviru finančnih arhivov občinskih in okrajnih komitejev ZKS, ki se še vedno v glavnem hranijo v okviru finančnega arhiva CK ZKS.

Arhivsko gradivo občinskih in okrajnih komitejev ZKS na območju celjskega, koprškega in novogoriškega pokrajinskega arhiva še vedno hrani Zgodovinski arhiv CK ZKS, ker ti trije arhivi še nimajo prostorskih možnosti za prevzem. Gre za gradivo iz obdobja 1945–1968, gradivo iz naslednjih let pa je še vedno pri ustvarjalcih (občinskih komitejih in medobčinskih svetih ZKS).

POROČILO O DELU ARHIVSKEGA DRUŠTVA SLOVENIJE ZA ČAS OD 1. 1. 1985 DO 24. 10. 1985

Kristina Šamperl-Purg

Delo društva je potekalo v skladu s pravili. O glavnih aktivnostih smo se tudi v tem obdobju dogovarjali na sejah izvršnega in uredniškega odbora. Vseh sej izvršnega odbora je bilo 5. 27. februarja je bil občni zbor oz. programska konferenca z ogledom filma *Moderni arhivi*.

Društvu je v tem času uspelo izdati *Arhive 7*; *Viri 3* še niso realizirani, vendar bodo po zagotovitvi tov. Umekove do konca leta 1986 in sicer Vošnjakovi spomini.

Skoraj vsaka seja se je dotaknila mednarodne izmenjave. Osnovana je bila komisija v sestavi: vsakokratni predsednik arhivskega društva, član iz Arhiva SRS, ki se posebej s tem ukvarja in še en član društva. Naloga komisije je zbiranje prijav posameznih arhivov, posredovanje teh ZAMTES in informiranje o realizaciji posameznih izmenjav.

Društvo je izvedlo tudi bavarsko-slovenske arhivske dneve od 23. do 25. junija 1985. 24. januarja 1985 smo imeli srečanje v Cankarjevem domu, kjer o bili prebrani tudi

štirje referati: dr. Žontar, Umekova, dr. Jaroshka in A. Liess.

V septembru je bil izdelan in oddan program dela na Kulturno skupnost in Raziskovalno skupnost Slovenije. Pet članov društva se je udeležilo tudi 2. kongresa arhivskih delavcev v Cetinju od 10. do 12. oktobra 1985. Priprava filma o dr. Franu Zwitterju ob njegovi 80-letnici je v teku, projekcija bo pred 29. novembrom.

V tem času tečejo glavne priprave za 12. posvetovanje arhivskih delavcev Slovenije na temo: arhivsko gradivo družbenih dejavnosti. Oglašali smo se tudi v časopisih, npr. *Delo*, 20. 4. 1985 – Z arhivskimi viri proti izkrivljanju zgodovine, itd.

Arhivsko društvo Slovenije je podelilo priznanje Zgodovinskemu arhivu v Ptuj za 30 let uspešnega dela.

Izvršni odbor je razpravljal tudi o gradivu za razpravo o kulturi (*Komunist* 11. 1. 1985). Imenoval je komisijo za izdelavo pripomb na samoupravni sporazum o delitvi dohodka, čistega dohodka, ... in sicer Curk, Koglot, Žumer, Purg, Marinič. Izoblikovali smo pripombe na gradivo in jih odposlali.

Sodelovanje z Zvezo arhivskih delavcev Jugoslavije je zadovoljivo.

10. MEDNARODNI KONGRES ARHIVOV (BONN, 17. DO 21. SEPTEMBRA 1984)

Jože Zontar

Na 10. mednarodni kongres arhivov je prišlo v Bonn preko 1000 udeležencev iz več kot 100 dežel. Beethovnova dvorana s številnimi večjimi in manjšimi dvoranami in sejnimi sobami je nudila ugodne možnosti, da so istočasno lahko potekale različne seje in drugi programi. V času kongresa je bil tu tudi sejem arhivske opreme in literature.

Program je imel generalno temo: Izziv arhivom – naraščajoče naloge pri omejenih sredstvih. Tema je bila izbrana z namenom, da bi javnost bolje spoznala ta načelni in aktualni problem javnih arhivov današnjega časa. Ob otvoritvi so pozdravili udeležence zvezni notranji minister dr. Friderich Zimmermann, minister za kulturo dežele Nordrhein-Westfalen Hans Schwier, nadžupan Bonna dr. Hans Daniels ter generalni direktor Unesca Amadou-Mathar M'Bow.

Na prvi plenarni seji je bil glavni referat, ki ga je imel Osear Gauye (Švica), posvečen vzrokom naraščajočih nalog arhivov. Ugotavljal je, da prihaja do družbenih sprememb na vseh področjih modernega življenja. Stalno se večajo naloge državne uprave, ki se zaradi tega razširja in vse bolj deli po področjih. Gradivo, ki ga morajo arhivi prevzemati, silno narašča, finančna sredstva pa ostajajo omejena. Kot prvi koreferent je nastopil Fjodor M. Vaganov (ZSSR), ki je poudarjal naraščajoči družbeni pomen državnih arhivov v Sovjetski zvezi. Nove velike in komplicirane naloge, ki se postavljajo pred sovjetske arhive, intenzivno preučujejo in analizirajo. Nato je imel Jose Manuel Mata Castillón (Španija) nalogo, da govori o tem, kako decentralizacija v državi vpliva na decentralizacijo upravljanja arhivov. Za izhodišče je vzel situacijo v Španiji. Norma de Goes Monteiro (Brazilija) je pripravila prispevek, ki se je nanašal na izziv arhivom z vidika zvezne države. Posebej je tožila o slabem položaju arhivske dejavnosti v Braziliji, obenem pa je izrazila tudi upanje, da bosta arhivski zakon in smernice za delo v arhivih, ki jih pripravljajo, pripeljala do izboljšanja stanja. Jean-Pierre Bitoumbou (LR Kongo) je imel nalogo, da opiše izgradnjo arhivske dejavnosti v deželah v razvoju, to je programski model za ustanovitev nacionalnega arhiva. Lily Tan (Singapur) je obravnavala kot primer razširitve funkcij arhiva, zbiranje in ohranjanje ustnih izročil. Utemeljevala je načelno potrebo, da zbirajo in ohranjajo ustna izročila. Iz predkolonialnega časa v Južni Aziji pisani viri namreč pogosto manjkajo, ali pa so redko ohranjeni in jih je treba nadomestiti ali pa dopolniti. Omenjala je probleme, ki so povezani s pridobivanjem, hranjenjem in uporabo ustnih virov. Ti pa so finančne in strokovne narave.

Preko 20 diskutantov se je bolj ali manj v svojih prispevkih navezovalo na glavno temo kongresa. Gérard Ermisse (Francija) se je spraševal, zakaj se ne morejo postaviti arhivi v bran sedanjim problemom. Glavni vzrok naj bi bil ta, ker niso uspeli prepričati javnosti o tem, da je arhivsko poslanstvo nujno za splošno korist. Brezmejne komunikacijske zahteve sodobne družbe so vodile do nastanka modernih komunikacijskih kanalov, neodvisnih od sistema arhivov, s čimer so se arhivi omejili na hranjenje zastarelih in težje dostopnih informacij. Naslednji Francoz, Arnaud Ramière de Fortanier, je opozarjal,

da bo krepitev samouprave in kulture v francoskih regijah, do česar je prišlo kot posledica decentralizacije, privedla tudi do krepitev položaja regionalnih arhivov, kar bo le v korist arhivski dejavnosti v celoti. Tudi v novih okoliščinah je treba zagotoviti smiselno in plodno sodelovanje arhivov, predpogoj za to pa so enotno izobraževanje, enak položaj arhivskih kadrov, obstoj organa za reševanje skupnih arhivskopolitičnih vprašanj in strokovno združenje. Na Madžarskem iščejo pravo mero decentralizacije na področju organizacije arhivov (Agnes Ságváry). Vojteh Sykora (ČSSR) je poudarjal posebne naloge, ki jih imajo okrajni in mestni arhivi ter arhivi podjetij za delo na področju prosvetne dejavnosti. Aleksandru G. Mitjukovu (ZSSR) se je zdelo, da postavlja naraščajoči priliv novih nosilcev informacij v arhive pod vprašaj podedovane arhivske metode in sisteme. Han Huyu iz LR Kitajske je posredoval podatek, da je na Kitajskem v teku izgradnja arhivskega sistema, ki obsega preko 2.800 arhivov vseh kategorij. Rainer Stahlschmidt (ZRN) je menil, da je treba zapisovanje in zbiranje spominov prepustiti zgodovinarju, ki se je za določeno temo specializiral in ima potrebne izkušnje za intervjuje. Sam sem v razpravi poudaril, da so globlji vzroki sedanje situacije arhivov različni po posameznih področjih sveta. Upoštevati je treba tudi razlike, kako je organizirana arhivska dejavnost, v odvisnosti od družbenega sistema. Poudaril pa sem tudi, da so bili arhivi v socialističnih deželah v preteklosti že postavljeni pred izjemno velik izziv in sicer tedaj, ko se jim je ob spremembi družbenega sistema v teh deželah, silno razširilo področje dela. Tedaj je namreč prišlo do izredno široke koncentracije arhivskih fondov v državnih arhivih, kar ni slučaj na Zahodu. Spremembe, ki smo jim priča povsod po svetu v zadnjem času, v mnogočem vplivajo tudi na arhivsko gradivo, ne le v smislu njegovega obsega, marveč tudi glede njegove kvalitete. Silna razširitev informacijske dejavnosti je imela za posledico nastanek številnih novih virov, ki ne prihajajo v arhive in ki so enostavnejši za uporabo kot pa arhivsko gradivo.

Druga plenarna seja naj bi ponudila prvi odgovor na izziv in sicer na podlagi uporabe organizacijskih metod in tehničnih pripomočkov. Glavni referent Michael Swift (Kanada) je s tem v zvezi obravnaval možnosti uporabe sodobnih metod vodenja in organiziranja, ki so se obnesle v gospodarstvu, tudi v arhivih ter možnosti, ki jih nudijo sodobna tehnična sredstva. Tudi arhivi morajo pri vodenju in organiziranju uporabljati metode, ki obsegajo definiranje nalog inštitucije, kratkoročno in dolgoročno določanje ciljev, določanje načelnih strokovnih smernic, standardizacijo, delovno in finančno planiranje, finančno preverjanje ter delo, namenjeno javnosti. Na področju uporabe sodobnih tehničnih sredstev je videl referent rešitve v razvoju konservatorske dejavnosti in računalniške obdelave podatkov. Posebej pa je poudarjal, da je treba reprografijo, kot sredstvo konservacije, razumeti v dvojnem pomenu in sicer kot sredstvo varnosti in kot sredstvo preventive za zaščito originalov zaradi uporabe. Sodobna metoda uporabe arhivskega gradiva je povezana s pogostim kopiranjem originalov, kar ima za posledico obsežno škodo na gradivu.

Kot koreferent je bil prvi na vrsti Colin Pitson (Avstralija). Govoril je o izkušnjah in spoznanjih, ki so jih do sedaj dobili v zvezi z reformo avstralske arhivske uprave, ki so jo pričeli izvajati leta 1980. Avstralska arhivska uprava je namreč v veliki meri prevzela skrb za poslovanje

z dokumentarnim gradivom pri državnih organih in pri tem začela uporabljati tudi sodobne metode vodenja in organiziranja. James E. O'Neill (ZDA) je imel koreferat o uporabi računalniške obdelave podatkov pri izdelavi arhivskih pripomočkov. O teh vprašanjih je govoril zelo na splošno, zanimiva pa je njegova ugotovitev, da se računalniška obdelava podatkov pri izdelavi pripomočkov za uporabo arhivskega gradiva ne izplača toliko časa, dokler ima arhiv za cilj enak rezultat, kot pri izdelavi pripomočkov z običajnimi postopki. Koreferat o konceptu in načrtu konservatorskega programa v arhivu (Rajesh Kumar Perti, Indija) je obravnaval probleme konservacije v tropskem klimatskem območju. Koreferat o vodenju in upravljanju malih arhivskih institucij z lokalno in regionalno pristojnostjo je pripravil Marjan Rastić, direktor Historijskega arhiva v Zagrebu. Pri tem je vzel za osnovo jugoslovansko ureditev regionalnih oziroma medobčinskih arhivov.

Na drugi plenarni seji ni bilo nič manj diskutantov kot na prejšnji. Poskušali bomo zajeti glavne poudarke, ki so bili vsebovani v razpravi. Pretirana izgradnja modernega poslovnega sistema v arhivu lahko izčrpa toliko energije in kapacitet ter lahko daje prednost takim dejavnostim, da bo pravo arhivsko delo, zaradi katerega obstajajo arhivi, odrinjeno na drugo mesto (Donald Brech, Avstralija). Če bi zahtevali od arhivarjev, da morajo poznati sodobne metode vodenja in organiziranja, potem bi bilo bolje, da bi nastavljali v arhivih tovrstne specialiste (Charles Uyisenga, Ruanda). Če se arhiv odloča za obsežna dela, ki so nujenjena za javnost, potem ima to za posledico škodo pri temeljni arhivski dejavnosti (Horst Romeyk, ZRN). Urejanje in popisovanje arhivskega gradiva, izdelava pripomočkov za uporabo ter dobra oskrba uporabnikov z informacijami še ne zadoščajo, da bi se arhivom izboljšali pogoji. Arhivi morajo razvijati propagandno delo v treh smereh: preko medijev, s katerimi je treba vzdrževati stalne in intenzivne stike, z osebami, ki odločajo v državni upravi in s pomočjo razstav, četudi so dela za javnost problematična (Tilman Koops, ZRN). Wilfred Smith (Kanada) je bil mnenja, da je treba predvsem prepričati odločujoče ljudi, da je zagotovitev zadostnih sredstev arhivom dobra družbena investicija. O vprašanjih arhivske statistike kot instrumenta za merjenje arhivskih storitev in programov pa je govoril Eric Ketelaar (Nizozemska).

Vrsta govornikov je navezovala svojo razpravo na vprašanja računalniške obdelave podatkov. Z uporabo računalnikov je prišlo do popolnega preoblikovanja ureditve dokumentarnega gradiva. Poleg te ugotovitve je Francesca Morandini (Italija) postavljala tudi vprašanje, kaj narediti, da bi zapisi, nastali na nosilcih računalniške obdelave podatkov postali koristni tudi za znanost. Wolfram Werner (ZRN) je svaril pred prevelikimi pričakovanji na račun uporabe računalnikov v arhivih. Mnogo važneje se mu zdi vprašanje konservatorske obdelave modernih masovnih spisov, ki rapidno propadajo. Sodobne reproduktske tehnike omogočajo namreč uporabnikom, da naročajo velike množine kopij in mikrofilmov. Kopiranje in mikrofilmanje za potrebe uporabnikov pa je uničevalni faktor prve kategorije. Pogosto uporabljeni fondi bodo čez nekaj desetletij povsem izrabljeni. Lucia Principe je pripomnila, da v Italiji vedno bolj širijo metodo, po kateri dobi uporabnik — kadar gre za pogosto uporabljano gradivo — namesto originalov mikrofilm ali mikrofiš. Toda razpoložljiva sredstva zadoščajo komaj za to, da na

leto pošnamejo v ta namen okrog 10 % tistih količin gradiva, ki bi jih morali. Karl Griep (ZRN) je opozarjal, da je uporaba videokaset problematična. Trak v kasetah se ni zanesljivo nadomestilo za originalne nosilce informacij. Vprašljivi se mu zdijo tudi magnetni zapisi slik. Za uporabnike je problematično tudi dejstvo, da obstajajo zelo različni sistemi slikovnih zapisov.

Tretja plenarna seja je bila posvečena možnostim, ki jih nudijo človeške rezerve, kot odgovor na izziv arhivom. Glavni referent Botho Brachmann (NDR) se je posvetil vprašanju v zvezi s šolanjem arhivskih kadrov. Zavzel se je za to, da je treba v načelu obdržati enotno temeljno šolanje, specializacija pa je stvar dodatnega usposabljanja po končanem rednem šolanju. Vse večjim in vse bolj diferenciranim nalogam arhivov ni mogoče zadostiti brez povečanja števila kadrov in dviga njihovih kvalitativnih zmoglosti. Pri tem je opozarjal tudi na mnogo večji kadrovski razmah, ki so ga v novjšem času dosegle biblioteke in dokumentacijske službe v primerjavi z arhivi. Specialne zahteve glede šolanja arhivarjev, ki delajo na področjih literature in umetnosti, novinarstva, filma ali tehnike, je treba reševati pragmatično glede na potrebe in dane možnosti. Povdarjal pa je velik pomen znanja, kot npr. gospodarske zgodovine, literarne znanosti, novinarstva, informatike oziroma dokumentalistike, bibliotekarstva in zgodovinskih pomožnih ved za delo v arhivih. Potrebo po interdisciplinarnosti pa vidi tudi v obratnem smislu in sicer tako, da mora biti v bibliotekah shranjeno arhivsko gradivo urejeno po arhivskih načelih in da morajo bibliotekarji, ki delajo s tem gradivom, poznati arhivska načela.

Prvi koreferent Michael G. Cook (Velika Britanija) je govoril o kombiniranih bibliotekarskih in arhivskih šolah. Izhajal je iz ugotovitve, da v doglednem času ne bo mogoče ustanoviti novih samostojnih arhivskih šol. Toda arhivi vseh vrst in velikosti dolgoročno niso sposobni za življenje niti za razvoj brez rednega in zadostnega dotoka redno šolanih strokovnih moči. Ob tem je sicer imel tudi pripombo na račun arhivskih šol, da prihajajo iz njih absolventi s premalo praktičnega znanja. Arhivska znanja je razdelil na tri osnovne predmete: na specifične arhivske predmete, na predmete, ki so skupni vsem informacijskim znanstvenim disciplinam in na predmete, ki so povezani z drugimi disciplinami in ki jih uporabljajo arhivi kot osnovo za svoje raziskave. Cooku se zdi problematičen sistem šolanja, po katerem bi bili arhivi enostransko navezani na določeno orientacijo, pri čemer je mislil na zgodovino. Rešitev pa vidi v šolanju, ki bi bilo povezano z bibliotekarskimi ali informacijskimi strokami. Naslednji koreferat je govoril o vlogi arhivskih združenj pri strokovnem izpopolnjevanju (Johannes Petrus Sigmund, Nizozemska). Velik pomen pripisuje referent permanentnemu strokovnemu izobraževanju, kajti to zelo vpliva na obseg in na kvaliteto dela. Strokovna združenja pa so naravnost poklicana, da opravljajo to nalogo. Toda potrebno je, da delujejo v povezavi z institucijami, ki skrbijo za redno šolanje arhivskih kadrov. Izobraževanju kadrov, ki delajo z dokumentarnim gradivom, je bil posvečen naslednji koreferat. Pirkko Rastas (Finska) je izhajala iz ugotovitve, da je treba a relaciji arhivi—imetni—ki dokumentarnega gradiva, doseči funkcionalno delitev dela, če naj bi bilo njihovo sodelovanje smotno. Zato imajo arhivi tudi določene naloge pri izobraževanju kadrov, ki delajo z dokumentarnim gradivom. Ne zdi pa se ji splošno veljavna le ena metoda izobraževanja kadrov,

ki delajo z dokumentarnim gradivom. Na vsak način pa je treba razlikovati šolanje kadrov, ki že delajo z dokumentarnim gradivom, pa nimajo ustreznega znanja in šolanje kadrov, ki pričenjajo tu z delom. Poseben koreferat je bil namenjen izobraževanju arhivarjev, ki delajo v arhivih medijev, to je v arhivih s področja tiska, radia, televizije in filma (Friedrich P. Kahlenberg, ZRN). V svetu obstojijo različne rešitve glede organiziranja takih arhivov. Ponekod so se razvili specialni arhivi, drugod pa gre razvoj v smeri, da se iz internih arhivov razvijajo zgodovinski končni arhivi, ki imajo javni značaj. Referent je navajal prizadevanja, katerih cilj je določiti profil poklica arhivar v arhivih medijev in zahteve glede njegovih kvalifikacij, preko teh ugotovitev pa bi prišli tudi do spoznanja, kakšno naj bo njihovo šolanje. Za sedaj ima še največ realnih izgledov dopolnilno izobraževanje, v katerem bi bile integrirane metode dokumentalistike, bibliotekarstva in arhivistike.

Razprava po referatu in koreferatih je bila zopet zelo raznolika. Elio Lodolini (Italija) je zagovarjal kot osnovno orientacijo pri temeljnem arhivskem šolanju povezavo z zgodovino, dopolnjeno s pravom. Upravna zgodovina se mu zdi integralni del arhivskega izobraževanja. Bruno Delams (Francija) je nasprotoval temu, da bi imeli arhivarji in bibliotekarji skupno osnovno izobraževanje. Po njegovem temelji predlog referenta Cooka na zmotnem vrednotenju učnih predmetov. To, kar naj bi bilo skupno, so iz arhivskega gledišča le pomožne funkcije dejavnosti. Eckhart G. Franz (ZRN) je navajal primere uspešnega skupnega šolanja dokumentalistov, bibliotekarjev in arhivarjev. Kadar je to potrebno, se je treba zadovoljiti tudi s pragmatičnimi rešitvami. Opozarjal pa je na drugo skrajnost. Arhivar, ki ne bi znal brati in ne bi razumel dokumentov iz prejšnjih stoletij, ki so mu zaupani, bi bil povsem neuporaben. Miloš Milošević (Jugoslavija) je predlagal, naj sekcija poklicnih združenj pri Mednarodnem arhivskem svetu dobi večjo vlogo pri dopolnilnem izobraževanju s tem, da bi skrbelo za posredovanje praktičnih informacij, ki so važne za arhivsko delo in izvirajo iz različnih nacionalnih območij, posameznim arhivskim nacionalnim združenjem. Naj dodamo, da je bil doslej Miloš Milošević predsednik te sekcije. Bernhard Woelderink (Nizozemska) se ni strinjal s tem, da si morajo arhivi in uprava deliti naloge pri izobraževanju kadrov, ki delajo z dokumentarnim gradivom. Strokovna odgovornost arhivarjev naj bi segala vse od rojstva dokumentov dalje. Paola Carucci (Italija) pa je menila, da problem slabe urejenosti dokumentarnega gradiva nima toliko svojih korenin v nezadostnem šolanju kadrov, ki z njim delajo, marveč v premajhni skrbi državnih organov za pisarniško poslovanje. Siegfried Büttner (ZRN) pa je poudarjal, da je treba iskati odgovor na ta problem v akutni krizi poklica ljudi, ki delajo z dokumentarnim gradivom. Ker ne vidijo pomena svojega poklica, niso stimulirani za delo. Benjamin Haspel (Izrael) je pripomnil, da bi morale šole, ki izobražujejo administrativne delavce, posvečati več pozornosti vprašanju poslovanja z odloženim dokumentarnim gradivom. V zvezi s šolanjem kadrov za arhive medijev se je Maura Piccialuto Caprioli (Italija) najprej vprašala, ali je mogoče glede na stalen in hiter razvoj specializacije sploh še govoriti o enotnem poklicu arhivarja? Če je temu tako, tudi ni mogoče uskladiti enotnega šolanja.

V okviru kongresa je bila 21. septembra izredna plenarna seja, ki je bila posvečena mednarodnim skupnim projek-

tom za izmenjavo reprodukcij arhivskega gradiva. Referent (Lajos Körmendy, Madžarska) je govoril o ciljnih zbiranju reprodukcij v arhivih, vzrokih za pospeševanje in o ovirah pri svobodni mednarodni izmenjavi reprodukcij arhivskega gradiva, o arhivskih strokovnih nalogah, povezanih z izmenjavo oziroma izročitvijo reprodukcij, o različnih oblikah, pravnih problemih ter smernicah razvoja tovrstnega mednarodnega sodelovanja. Koreferati pa so imeli naslednje naslove: Projekt mikrofilmanja spisov federacije med Rodezijo in Malavijem, Poljske izkušnje na področju izmenjave reprodukcij arhivskega gradiva z drugimi državami Južnoazijski program izmenjave mikrofilmov, katerega nosilec je indijski Library and Records Office, Izmenjava mikrofilmov med Indonezijo in nizozemskimi Antili, O projektu mikrofilmanja spisov ameriške vojaške uprave v Nemčiji ter O usodi nemških sodobnih virov po drugi svetovni vojni.

V tem poročilu s kongresa je bilo mogoče opozoriti le na nekatere bistvene vidike razprav. Ob tem pa je treba poudariti, da se tudi na velikih mednarodnih arhivskih zborovanjih priglašajo k besedi številni udeleženci z diskusijami, pri katerih je komaj mogoče ugotoviti povezavo z naslovom referata ali pa govorijo na splošno o razmerah v svoji deželi. Gotovo je tudi, da od mednarodnih kongresov ni mogoče pričakovati konkretnih rešitev problemov, velja pa pozorno spremljati razvoj v svetu in napraviti tudi kak konkreten sklep za domačo rabo.

Skupščina Mednarodnega arhivskega sveta je poslušala vrsto poročil o delu sveta in njegovih organov v minulem obdobju. Med bodočimi nalogami Mednarodnega arhivskega sveta naj omenimo pripravo srednjeročnega načrta za obdobje 1988 do 1992, v katerem bodo imela prednost naslednja vprašanja: strokovno in tehnično izobraževanje, konservacija arhivskega gradiva, arhivsko gradivo, ki nastaja pri računalniški obdelavi podatkov ter spisovno gradivo, ki nastaja pri delu uprave.

Prioriteta je bila priznana tudi izmenjavam strokovnih izkušenj in tehničnih novosti. Predsednik Mednarodnega arhivskega sveta je postal Hans Booms, predsednik nemškega Zveznega arhiva v Koblenzu, podpredsednik pa Jean Favier, generalni direktor francoske arhivske uprave v Parizu ter Angelina Kambe, direktorica Nacionalnega arhiva Aimbabve v Harareju. V nadaljevanju je sprejela skupščina priporočila, ki so izhajala iz programa kongresa:

1) Arhivi in arhivska združenja naj razširijo svojo izmenjavo informacij na mednarodni ravni. Z drugimi institucijami ter kulturnimi in znanstvenimi organizacijami naj razvijajo redno sodelovanje s ciljem, da bi pospeševali razumevanje pomena arhivov.

2) Unesco in Mednarodni arhivski svet naj podpirata države pri posodabljanju arhivskih infrastruktur, da bi lahko – na podlagi bolj racionalnega izkoriščanja virov sredstev – sistematično pripravljali realne arhivske programe. Unesco naj poveri Mednarodnemu arhivskemu svetu izdelavo študije, ki naj bi – na podlagi izkušenj različnih dežel – izdelala smernice in modele, ki naj pokažejo, kakšne indirektno posledice imajo na arhive sedanje strukturalne in administrativne tendence k centralizaciji oziroma decentralizaciji.

3) Arhivske ustanove naj dajejo prednost uvajanju takih metod uporabe nove tehnologije, da bi lahko svoje pripomočke racionalneje uporabljali. Priporočila pozivajo nacionalne arhivske uprave in Mednarodni arhivski svet,

naj s pomočjo raziskav izdelajo smernice in metode za merjenje in vrednotenje učinkovitosti delovnih programov. Sodobne metode vodenja in organiziranja naj bodo kot učni predmet vključene tudi v osnovno arhivsko izobraževanje. V program študijskih projektov je potrebno vključiti tudi temo o razvoju smernic za uvajanje sodobnih metod vodenja, in organiziranja v lokalnih arhivih.

4) Obstoječe izobraževalne ustanove ne zmorejo zadovoljiti vseh potreb po kvalificiranem arhivskem kadru v deželah v razvoju. Zato so potrebni novi napor za razširitev obstoječih in izgradnjo novih izobraževalnih ustanov na nacionalni, regionalni in mednarodni ravni, da bi na ta način vsem deželam zagotovili dostop do arhivske strokovne izobrazbe. Pet organizacij, ki delujejo na področju avdiovizualnega arhivskega gradiva, naj osredotoči svoj skupni program na izobraževanje arhivarjev, ki delujejo na področju medijev.

5) Arhivska stroka naj bo udeležena pri izdelavi norm glede kvalitete (trajnosti) materiala, ki se uporablja kot pisna podlaga za spise, ker je kvaliteta materiala predpogoj za ohranitev arhivskega gradiva. V deželah, kjer so ustna izročila glavni zgodovinski vir, naj arhivske uprave uvrstijo v svoj program zbiranje teh izročil. Izmenjava arhivskega gradiva na mikrofilmu oziroma mikrofišu je najboljšo sredstvo, da bi lahko uveljavili načelo, naj vsaka dežela hrani na svojem ozemlju vse arhivske vire za svojo zgodovino. Na ta način bi lahko tudi poravnavali mednarodne spore glede arhivskih virov. V tej zvezi je bila

tudi izražena želja, naj odgovarjajoče mednarodne ustanove izdelajo pogodben instrument, s katerim bi bilo mogoče na arhivsko strokovno sprejemljiv način urejati take spore.

6) Unesco je bila izražena zahvala, ker je nekaj desetletij do zaključka podpiral program objave vodnikov k virom zgodovine nacij. Mednarodni arhivski svet pa sedaj priporoča regionalnim arhivskim zvezam, naj začno s pripravo regionalnih projektov po vzoru Regionalnega vodnika k virom za azijsko zgodovino. (Pri tem projektu sodeluje 12 dežel in zanj prispeva sredstva tudi Unesco.) Ob zaključku je generalni direktor francoskih arhivov Jean Favier v imenu svoje vlade povabil arhivarje na XI. mednarodni kongres arhivov. Ta bo na temo Novi arhivi (mišljeni so novi nosilci zapisov) od 22. do 26. avgusta 1988 v Parizu.

V času kongresa so imele svoje seje tudi razne sekcije in odbori Mednarodnega arhivskega sveta, tako sekcija arhivskih strokovnih združenj, komisija za razvoj arhivov, odbor za računalniško obdelavo podatkov (ta je pred kongresom organiziral v Koblenzu poseben seminar o uporabi računalnika v arhivih), odbor za reprografijo, odbor za pečate, komite za gospodarske arhive, komite za arhive s področja literature in umetnosti, odbor za konservacijo in restavracijo ter sekcija arhivarjev mednarodnih organizacij.

Del udeležencev je imel tudi možnost, da si je ogledal novo impozantno poslopje Bundesarchiva v Koblenzu, ki je v gradnji.

POROČILO O OBISKU POLJSKIH ARHIVSKIH STROKOVNJAKOV V ARHIVU SR SLOVENIJE

Marija Oblak-Čarni

V dneh od 4. do 14. marca 1985 sta bila na podlagi programa kulturnoprosvetnega in znanstvenega sodelovanja med SFR Jugoslavijo in LR Poljsko gosta Arhiva SR Slovenije namestnik generalnega načelnika poljskih arhivov mag. Edward Fracki iz Varšave in direktorica Vojvodskega arhiva v Kielcach mag. Elwira Szczepaniak. To je bil prvi uradni obisk predstavnikov poljskih arhivov v SR Sloveniji.

Pripravili smo jima program bivanja na osnovi pisno sporočenih želja, ki smo ga nato po razgovorih z njima še dopolnili. Zanimala ju je organizacija arhivske službe v SR Sloveniji, organizacija republiškega arhiva, šolanje arhivistov, naša izdajateljska dejavnost, arhivistična zakonodaja, valorizacija arhivskega gradiva ter konservacija in restavracija arhivskih dokumentov. Predstavili smo jima zgodovino naših arhivov in arhivske službe. Organizirali smo razgovore s posameznimi arhivskimi strokovnjaki. Opozorili smo ju tudi na arhivsko gradivo o povezavah Poljske s Slovenijo, zlasti v prejšnjem stoletju (Korytko idr.) ter med NOB, ko so se tudi poljski tovariši vključevali v naše partizanske enote. Poleg Arhiva SR

Slovenije so obiskali še Zgodovinski arhiv Ljubljana in arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja.

Gosta sta na našo željo pripravila predavanje o arhivski službi in arhivih na Poljskem in posebej še o vojvodskem arhivu v Kielcach. Na predavanje smo povabili delavce vseh arhivov v Ljubljani. Arhivska služba na Poljskem je dobro razvita in ima tradicijo. Ima pa svojo specifiko glede na težko poljsko zgodovino. Prva naloga poljskih arhivistov po prvi svetovni vojni je bila poiskati in zbrati poljske arhivske dokumente; vsak mednarodni sporazum je tedaj obravnaval tudi vračanja arhivov. Niso jih še zbrali v celoti, ko je Poljsko že zadela ujma druge svetovne vojne. Poljski arhivi so v letih 1939–1945 v celoti delili usodo poljskega človeka: okupator jih je neusmiljeno uničeval ali odnašal. Po vojni so ponovno vložili velike napore, da bi zbrali ali rekonstruirali svoje arhivsko bogastvo, vendar jim to do danes še do polovice ni uspelo. V mnogočem smo videli podobnost usode slovenske pisne kulturne dediščine. Izredno zanimivo predavanje je bilo dobro sprejeto in poljska gosta sta rada odgovarjala na številna vprašanja ljubljanskih arhivistov, ki so sledila predavanju. Poleg arhivskega programa smo gostoma razkazali Ljubljano in ju povabili v Cankarjev dom na večer Badjurovih filmov (Iz zakladnice Arhiva SR Slovenije) ter v Muzej ljudske revolucije Slovenije. Na soboto smo jima organizirali ogled slovenske obale: Kopra, Pirana in Portoroža.

Pred koncem obiska je gosta povabila na delovno kosilo direktorica Arhiva SR Slovenije.

Dogovorili smo se za zamenjavo strokovne arhivistične literature in jima izročili naše publikacije. Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja jima je izročil nekaj kseroks kopij gradiva o udeležbi poljskih tovarišev v NOB.

Naše arhivske strokovnjake so povabili, naj obišejo Poljsko. S posredovanjem Edwarda Frackega bo restavratorska služba Arhiva SR Slovenije vzpostavila kontakte z znano restavratorsko delavnico v Torunu na Poljskem.

RAZSTAVA VIRI ZA ZGODOVINO GOZDA IN GOZDARSTVA

Vladimir Kološa

Dne 15. marca 1985 je bila v prostorih Arhiva SR Slovenije odprta razstava arhivskega gradiva, ki vsebuje podatke za proučevanje zgodovine gozda in gozdarstva. Predstavljeno je bilo le gradivo, ki ga hrani Arhiv SR Slovenije. Razstava ni imela namena skozi arhivske dokumente prikazati zgodovinskega razvoja človekovih posegov v naše največje naravno bogastvo — gozd, ampak je skušala predstaviti predvsem najpomembnejše vrste arhivskega gradiva, ki je vir za proučevanje zgodovine gozda in gozdarstva in opozoriti na fonde, ki vsebujejo o tej problematiki največ podatkov. Časovno zajema obdobje od 11. stoletja (v prepisu listin iz 14. stoletja) do leta 1945, s tem, da so za čas NOB razstavljeni le dokumenti narodnoosvobodilnih, ne pa tudi okupatorskih organov.

Razstavljenih je bilo 56 eksponatov: trije iz srednjega veka (listine, ki vsebujejo podatke o gozdovih), 19 od začetka 16. stoletja do srede 18. stoletja (urbarji, rudarski in gozdni redi, patenti, poročila o gozdnih zadevah v arhivih Vicedomskega urada za Kranjsko in raznih graščin), 8 od srede 18. do srede 19. stoletja (predvsem spisovno gradivo vseh treh zemljiških katastrov), 6 od srede 19. stoletja do leta 1918 (gradivo veleposestev in Komisije za pogozdovanje Krasa), 9 iz

Sporazumevanje je bilo zlasti spočeta nekoliko težje, ker smo govorili vsak v svojem jeziku. Le na predavanju je prevajal prof. Tone Pretnar s Filozofske fakultete v Ljubljani.

Obisk je bil vsekakor koristen. V razgovorih smo spoznali vrsto sorodnih problemov, ki jih vsak zase rešujemo; od strokovne obdelave gradiva, do raziskav virov za lastno zgodovino v tujih arhivih in vračanja arhivov po mednarodnih pogodbah. Menimo, da je obisk dal osnovo za nadaljnje sodelovanje slovenskih in poljskih arhivistov.

obdobja stare Jugoslavije (spisi Gozdarskega odseka banske uprave Dravske banovine), 4 iz obdobja NOB (iz predsedstva SNOS-a) ter 7 kart iz druge polovice 18. ter prve polovice 19. stoletja, ki vsebujejo podatke o gozdovih (med drugim tudi katastrske mape franciscjskega katastra). Prevladuje torej gradivo, ki je nastalo kot posledica delovanja različnih upravnih organov, v katerih pristojnost so spadale gozdne zadeve v najširšem smislu, in njihovih specializiranih enot, medtem ko arhivsko gradivo strokovnih in gospodarskih organizacij s področja gozdarstva na razstavi ni bilo predstavljeno, ker Arhiv SR Slovenije takega gradiva nima. Ekspoziti so izbrani tako, da so kljub temu, da Arhiv SR Slovenije za preteklost do leta 1945 ne hrani arhivskega gradiva za vse ozemlje današnje SR Slovenije, z njimi zastopane vse slovenske pokrajine.

Razstava pomeni nov korak v približevanju dejavnosti arhivskih organizacij uporabnikom arhivskega gradiva, saj je bila pripravljena za udeležence Gozdarskih študijskih dnevov s temo Pomen zgodovinske perspektive v gozdarstvu, ki jih je pripravila Biotehniška fakulteta — VTOZD Gozdarstvo v dneh od 14. do 16. marca 1985. (Kasneje so si jo lahko ogledali tudi drugi obiskovalci, saj je bila odprta preko tri mesece.) Pobudo zanjo je dal organizator študijskih dnevov doc. dr. Boštjan Anko, pripravili pa so jo Ema Umek, Peter Ribnikar in Vladimir Kološa. Avtorji razstave so pripravili tudi spremljajoči katalog, katerega je izdal VTOZD za gozdarstvo Biotehniške fakultete, ki je polovico njegove naklade odstopil prireditelju razstave.

RAZSTAVA V LJUBLJANI: ZHOU ENLAI, ŽIVLJENJE IN DELO

Marjan Župančič

Muzej revolucije Ljudske republike Kitajske v Pekingu je pripravil razstavo Zhou Enlai, življenje in delo in jo je s pomočjo Arhiva Jugoslavije iz Beograda posredoval v našo državo. Pred tem pa je Arhiv Jugoslavije posredoval

v Peking razstavo o predsedniku Titu. Pred postavitvijo v Ljubljani je bila razstava že postavljena v Beogradu, Zagrebu in Mariboru.

Otvoritev razstave je bila 26. marca 1985 v Cankarjevem domu v Ljubljani. Razstavo o postavili delavci Arhiva SR Slovenije in Cankarjevega doma. Ob prisotnosti velikega števila obiskovalcev, predstavnikov družbenopolitičnega in kulturnega življenja in gostov iz LR Kitajske sta na otvoritvi govorila kitajski veleposlanik v Jugoslaviji Xie Li

in predsednik mestnega komiteja ZKS Ljubljane tovariš Janko Smole. Nekaj besed je spregovorila tudi direktorica Arhiva SR Slovenije Ema Umek. V kulturnem delu otvoritve je nastopal Akademski pevski zbor Tone Tomšič. Arhiv SR Slovenije je pripravil tudi manjši katalog.

Razstava prikazuje življenje in delovanje ene največjih osebnosti sodobne kitajske zgodovine Zhou Enlajja, ki je znana kot velik marksist in revolucionar, voditelj komunistične partije in ljudske armade Kitajske in pomemben politik, strateg in diplomat.

Rodil se je 5. marca 1898 v pokrajini Jiangsu, v okraju Huaian. Že v mladosti je študiral na Japonskem, sodeloval v domoljubnem študentskem gibanju, potem je odšel v Evropo, kjer se je vključil v komunistično partijo Kitajske in je bil vodja študentske partijske celice. Po prihodu na Kitajsko je sodeloval pri izgradnji ljudske revolucionarne armade v času koalicije Kuomintanga in komunistične partije Kitajske. Po prvem razpadu te

koalicije je sodeloval v vodstvu te armade. Veliko je prispeval k enotnemu odporu proti japonskim imperialistom in se boril proti politiki Kuomintanga do Japoncev. Po zmagi nad Japonci je bil še naprej zastopnik komunistične partije Kitajske v pogajanjih z Kuomintangom. V osvobodilni vojni je bil pomočnik komandanta Mao Zedonga. Po ustanovitvi Ljudske republike Kitajske je bil vse do svoje smrti leta 1976 premier Kitajske in je odločilno sodeloval pri gospodarski, politični, kulturni in obrambni izgradnji Ljudske republike Kitajske. Velike zasluge ima tudi pri ustvarjanju enotnosti Kitajske, pri oblikovanju zunanje politike in sploh politike miroljubnega sožitja med narodi.

Razstava je na zanimiv način prikazala najvažnejše dogodke iz njegovega življenja in s tem sodobne Kitajske s fotografijami, diagrami, knjigami, muzealijami in arhivskim gradivom.

SODOBNI ARHIVI: POSVETOVANJA O STROKOVNIH IN TEHNIČNIH VPRAŠANJIH V ARHIVIH

Branko Šuštar

Razmišljanje o posvetovanjih o strokovnih in tehničnih vprašanjih v arhivih, zastavljeno tudi kot poročilo o Sodobnih arhivih '85, je bilo napisano in oddano konec aprila leta 1985. Ker je o sedmem posvetovanju že izšel zapis v prav tako sedmem letniku Arhivov, je sestavek zaključen s pregledom vsebine Sodobnih arhivov '86.

Posvetovanja Sodobni arhivi, posebej pa še zborniki prispevkov teh arhivističnih srečanj, so si s sedemletnimi prizadevanji pridobili ugledno mesto v arhivski stroki. Zbornik posameznih vsakoletnih posvetovanj o strokovnih in tehničnih vprašanjih pomeni v slovenski arhivistični periodiki razveseljiv primer rednega izhajanja, saj nam že od leta 1979, navadno vsako pomlad še pred pričetkom posvetovanja, ponudi v branje vrsto pestrih strokovnih prispevkov.

V prvih dveh letih je bilo posvetovanje res namenjeno le tehničnim vprašanjem v arhivih. Ob spoznanju, da teh ni mogoče reševati brez pritegnitve strokovne problematike, je leta 1981 razširilo vsebinski koncept tudi na to. Potreba po dodatnem izobraževanju arhivskih delavcev, posebej arhivarjev iz arhivov ustvarjalcev, je združila posvetovanje še z izpopolnjevalnim seminarjem. Z vključevanjem arhivskih strokovnjakov iz države in tujine, pa so dobila posvetovanja še jugoslovanski in celo mednarodni značaj. Ob tako široko zasnovanem konceptu posvetovanj je zaživela tudi misel o institutu, najprej za tehnična vprašanja arhivistike, nato pa takem, ki bi lahko ustrezno združeval arhivsko teorijo in prakso.

Na vsebino posvetovanj so vplivali problemi arhivistike, posebej tisti, ki so bili nakazani pri delu okroglih miz, kjer so v pogovorih z arhivarji po sekcijah (zlasti gospodarstvo – negospodarstvo) prišla na dan vprašanja njihove prakse. Zastavljen okvir posvetovanj – strokovna

in tehnična vprašanja v arhivih – zajema praktično celotno arhivistično problematiko, zato lahko raznolikost obravnavane tematike zastira pregled nad obravnavano vsebino. Poleg uvodnih referatov, ki navadno nudijo pregled razvoja posvetovanj in dveh ocen teh arhivističnih srečanj, je v publikacijah o strokovnih in tehničnih vprašanjih arhivov še vrsta prispevkov. Te bi poskusili urediti po vsebinskih sklopih v osem ali deset skupin, da bi bila vsebinska plat posvetovanj bolj vidna.

In katera tematska področja so torej obravnavana v zbornikih posvetovanj Sodobni arhivi?

Vprašanja **tehnične opreme** (sem bi sodila tako obravnava arhivske opreme in stavb, kot tudi standardi za tehnična vprašanja) in **tehnične zaščite** (s konzervacijo vred) so se pojavljala na vseh dosedanjih posvetovanjih, posebej prvih treh in na šestem (leta 1984), z večjim poudarkom na temah s področja tehnične opreme. Tretje posvetovanje (leta 1981) je pomenilo razširitev vsebine na še štiri tematske sklope: **arhivi delovnih organizacij** (z vprašanji statusa arhivskih delavcev), ki so bili obravnavani še na petem posvetovanju in na sedmem; **pravno varstvo gradiva**, ki mu sledimo nato praktično na vseh posvetovanjih; kakor podobno pogosto slede tudi obravnave vprašanj **mikrofilma** in kot četrti sklop **ožje arhivistične problematike** v zvezi s škartiranjem, odbiranjem in problemi različnih vrst gradiva oz. različnih fondov. Ravno ta sklop vprašanj je, po številu referatov sodeč, dobival vedno večji poudarek do leta 1985.

Četrto posvetovanje leta 1982 je vsebinsko paleto posvetovanj dopolnilo s tematiko o **izobraževanju**, o čemer se je govorilo še na dveh (1984, 1985), in s široko temo **arhivi-uporabniki-informacijski sistem**, ki je bila predmet prispevkov v zadnjih letih. Vsebinska novost posvetovanja leta 1984 je bila (v okviru prejšnjega sklopa) tematika **avtomatske obdelave podatkov** in pa posebej **zdravstvena problematika**.

Poskus takšnega vsebinskega pregleda kaže, da se je tematska zasnova posvetovanj dopolnjevala do danje

širine obravnave strokovnih in tehničnih vprašanj v sodobnih arhivih. Pri taki usmeritvi posvetovanj prihaja često do obravnave istih vprašanj, ki pa prinašajo večasih premalo novih odgovorov ali pogledov. Hkrati pa vsakoletno načenjanje spektra vprašanj sili k misli, da bi tematsko ožje začrtan okvir, pa zato z vsakoletnimi spremembami, nemara prispeval h kvalitetnejšim, pa tudi celovitejšim rezultatom.

Zlasti program strokovnega izpopolnjevalnega seminarja za arhivarje je pri takem konceptu zasnovan preširoko, večasih bolj za zraven, saj posebnosti problematike posameznih dejavnosti niso obravnavane celovito. Čeprav posvetovanja izpostavijo določen problem, vezan na tehnična oz. strokovna vprašanja ter ga obravnavajo bodisi kot ozko vprašanje enkrat ali pa kot širše zastavljeno problematiko večkrat, pa taka obravnava izven celote problematike uprave, sodstva, gospodarstva ali družbenih dejavnosti, ne najde pravega mesta.

Izobraževanje arhivarjev bi veljalo zasnovati na temelju Priročnika za delavce, ki delajo z dokumentarnim gradivom najbrž v okviru posameznih dejavnosti, podobno kot so zasnovane sekcije in okrogle mize na posvetovanjih.

Na teh je navadno posebej obravnavana problematika dela v arhivih gospodarstva, tudi uprave, manj pa sodstva, šolstva ali družbenopolitičnih organizacij in zdravstva. Delavce, ki delajo z dokumentarnim gradivom v različnih dejavnostih, bi lahko pritegnili k izobraževalnemu seminarju s tematiko, ki bi obravnavala njihove specifične probleme čim bolj celostno. Če bi se po štirih ali petih letih znova lotili posameznega področja oz. dejavnosti, bi bil tak pristop obogaten z novimi spoznanji teorije in z rezultati praktičnega dela. Prispevki pa bi bili vsebinsko bolj konkretni, namenjeni arhivarjem posameznih dejavnosti in določeni arhivski problematiki.

Kljub temu pa ostajajo vprašanja, ki presegajo ozko problematiko posamezne dejavnosti, kakor npr. prav tehnična oprema, mikrofilm in avtomatska obdelava podatkov. Verjetno bi tudi tu ob vsebinsko zaokroženih obravnavah določenih vprašanj, ki bi jih razreševali različni avtorji na enem od posvetovanj, dobili jasnejše in konkretnije odgovore.

Če bi se v tako tematsko zaokrožena posvetovanja vključevali še arhivisti iz ostale Jugoslavije in tujine, bi nam sklop vprašanj uprave, gospodarstva ali družbenih dejavnosti, ki bi se ga lotili, osvetlili še s svojimi izkušnjami.

Tudi sedmo posvetovanje (1985) ni odstopalo od zasno-

ve, ki sta jo začrtali tretje in četrto posvetovanje. 16 prispevkov sedmih slovenskih, osmih avtorjev iz ostale Jugoslavije in gosta iz Bavarske se je tako lotilo vprašanj tehnične opreme (2), statusa arhivarjev, izobraževanja, zdravstva (po en referat), pa tudi ožje arhivistične problematike (4) in mikrofilma (2). Štirje referati pa so se dotikali široke tematike arhivi – uporabniki – informacijski sistem.

Osmo posvetovanje (1986), ki se je odvijalo v znaku osnovanja Arhivskega centra za strokovnotehnična vprašanja (o njegovem nastanku in delovanju je uvodoma govoril P. Klasinc) in hkrati z evropskim arhivskim simpozijem, osnovne usmeritve v omenjene tematske sklope ni spreminjalo. V ospredju so bila vprašanja tehnične opreme. V to klasično temo sodijo prispevki o opremi arhivskih skladišč (I. Kosi), standardih za arhivska skladišča v Veliki Britaniji (Ken Hall), materialnem varstvu gradiva na Kosovem (J. Osmani) in o makedonskih arhivih (A. Lape), referat s področja tehnične zaščite pa je predstavil reševanje poplavljenega gradiva (M. Dobernik).

Tema arhivi delovnih organizacij je bila zastopana z referatom o tehnologiji dela z dokumentarnim gradivom v Savi Kranj (A. Kežar) – tudi s predstavitevjo avtomatske obdelave podatkov – in referatom o ureditvi tehnične dokumentacije projektivnega biroja (P. Klasinc). Mikrofilmsko tematiko, ki ji sledimo na posvetovanjih od leta 1981 naprej, je predstavil prispevek M. Modrušana, temo arhivi – uporabniki – informacijski sistem, posebej avtomatsko obdelavo podatkov pa so obravnavali trije referati: o računalniškem urejanju dokumentarnega gradiva (M. Brejc), računalniško zasnovanih informacijskih sistemih (A. Kovačič) in o tezaursu (M. Milenković). Ožjo arhivsko problematiko valorizacije je zastopal le referat o gradivu, ki nastaja s samoupravljanjem (O. Giler). K temi, ki se dotika arhivov delovnih organizacij kakor vprašanj zbiranja in uporabe arhivskega gradiva pa je prispeval razmišljanje M. Drnovšek.

Posvetovanja Sodobni arhivi so torej doživela zanimiv razvoj od obravnave le tehničnih vprašanj pa do sedanjega zanimanja za strokovne in tehnične problematike arhivov, posebej še za vprašanja dela v arhivih ustvarjalcev. Ali bo sedanja raznovrstnost obravnavanih tem prešla v bolj tematsko in zato tudi bolj poglobljene prikaze arhivske problematike, zares namenjene izobraževanju delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom, pa bo pokazala praksa posvetovanj v prihodnjih letih.

POROČILO O STROKOVNEM POTOVANJU V RIM IN FIRENCE OD 15.–25. APRILA 1985

Marjan Dobernik

Na italijansko povabilo sem v okviru meddržavne izmenjave obiskal dve ustanovi z namenom, da spoznam delovanje restavratorske dejavnosti v Italiji ter postopke, ki jih uporabljajo. V ta namen je bil obisk razdeljen v dva dela, s tem, da sem v Firencah spoznal praktični, v Rimu pa bolj teoretični del.

Na lastno pobudo sem obiskal še Biblioteko Vatikana in njen oddelek za restavracijo pisnega gradiva ter Istituto per patologia del Libro Alfonso Gallo.

1. Centro di fotocoproduzione legatura e restauro degli archivi di stato

je edini in vodilni inštitut za področje hranjenja, restavracije in konzervacije arhivskega gradiva v Italiji. Ima pedagoško (za arhivske delavce), inštitutsko in praktično restavratorsko-konzervatorsko vlogo. Kot tak ima glavne oddelke:

- Analitski oddelek, ki je zelo dobro opremljen, saj ima vse aparature za merjenje fizikalnih lastnosti papirja, aparature za umetno staranje papirja, plinski in tekočinski kromatograf itd. Ta oddelek se ukvarja predvsem s proučevanjem obstoječih in novih postopkov konzervacije in restavracije (tako kemijskih kot bioloških). Trenutno je glavno področje proučevanje pozitivnih in negativnih vplivov dezinfekcije s CO₂ ter proučevanje sedanjih in novih postopkov deacidifikacije papirja. V okviru tega oddelka so posamezni visokokvalificirani delavci za papir, pergament, biološke metode in analitiko. Pod okrilje tega oddelka spada tudi proučevanje konzervatorsko-restavratorskih postopkov na mikrofilmu, ki pa je še relativno novo.
- Konzervatorsko-restavratorski oddelek, kjer so v izvajanju posamezne faze dela v grobem; mokro čiščenje s skoraj obvezno deacidifikacijo – ročno restavriranje z japonskim papirjem – knjigoveška dela. V okviru tega oddelka so posebni prostori za restavriranje velikih kart, kjer je posebnost ta, da so vse dimenzije (miz, kadi, stiskalnic) večje kot ponavadi. Tukaj je tudi locirana naprava za mehansko dopolnjevanje s pulpo.
- Pedagoški oddelek s posebno dvorano za predavanja in predvajanja filmov.
- Drugi oddelki, med katerimi je vreden omenbe še oddelek za fotoreprodukcijo.

Praktični del je potekal dnevno po isti shemi: najprej prikaz filmov, praktični prikaz in diskusija.

V primerjavi z našim oddelkom lahko rečemo:

- Raziskovalnega dela v takšnem obsegu, kot je na tem inštitutu si mi ne bomo mogli privoščiti nikoli, ne bi pa bilo slabo, če bi del tega le pričeli. Seveda bi bila tudi za majhne raziskave potrebna sredstva, ki pa za Arhiv SR Slovenije ne bi bila majhna.
- Postopki se v bistvu dosti ne razlikujejo od naših, so pa bolj dovršeni zaradi velike izbire tehničnih pripomočkov, predvsem pa izbire materialov. Tu predvsem mislim na lepila, različne vrste papirja, pergamentov, usnja in fibrativov za topne pisave. Razlika je zelo očitna, saj imamo doma od naštetih materialov samo usnje.
- Na vsak način je potrebno nabaviti ali skonstruirati aparature za mehansko dopolnjevanje s pulpo, ker s tem postopkom pridobimo predvsem časovno (kar je velike ekonomske vrednosti), ne da bi izgubili na kvaliteti restavriranja. Na tem inštitutu tovrstno aparature imajo (je španskega izvora) in po njihovem pripovedovanju je časovni prihranek približno 50 %.

2. Laboratorio di legatoria e restauro dell' archivio di stato di Firenze

je eden večjih te vrste v Italiji in se ima za svojo velikost zahvaliti tudi poplavi leta 1966, ko je bilo poplavljen približno 6 km gradiva samo v Mestnem arhivu.

V tem laboratoriju delajo v glavnem po navodilih omenjenega centra v Rimu, tako da je obisk potekal v podrobnejšem poznavanju posameznih postopkov. Ne bi našteval podrobnosti (ki so sicer bistvene pri tovrstnih restavratorskih posegih), omejil bi se le na bistvene razlike in podrobnosti glede na naše delo in to so:

- Zelo je v uporabi postopek deacidifikacije (res pa je, da je njihov arhivski material pisan s t.i. fero-galovimi

črnili, ki so kislja in poškodujejo papir).

- Ročno restavriranje z japonskim papirjem je zelo podobno našemu, le da včasih uporabijo „moker način“ (pri nas „suho“).
- Uporabljajo t. i. „hladno laminacijo“, to je poleg ostalega dela še ojačitev papira s svilenim japonskim papirjem, namočenim v umetnem lepilu. Postopek uporabljajo, kadar je papir precej slab.
- V uporabi imajo že nekatere nove metode, ki pa so v preizkusni fazi (npr. encimsko odstranjevanje lepila itd.).
- Knjigoveško delo poteka po enakih principih in s podobnim orodjem kot pri nas.
- Pri pergamentu poteka delo podobno, le da v Firencah uporabljajo drugačne raztopine.
- Pečatov ne restavrirajo.
- Predvsem pa je bila opazna velika izbira raznovrstnih materialov za dela v laboratoriju.

V okviru obiska so mi omogočili tudi obisk v LABORATORIO RESTAURI DISEGNI E STAMPE DEGLI UFFICI, to je restavratorski delavnici galerije Uffizi in sicer v papirnem oddelku, kjer se je pogovor in prikaz čiščenja vrtil predvsem okrog odstranjevanja plesni, nevtralizacije slik pri vodotopnih risbah ipd.

Tako v centru v Rimu kot v laboratoriju arhiva v Firencah in Galeriji Uffizi sem pregledal veliko literature in najvažnejše tudi fotokopiral. Ob tem sem prišel v stik z vodilnimi strokovnjaki v Italiji na tem področju. V tem pogledu so mi šli zelo na roko in domenili smo se tudi za nadaljnje sodelovanje.

3. Konzervatorski oddelek vaticanske biblioteke

Obisk je bil nekoliko okrnjen zaradi pleskarskih del. Iz razgovora je bilo razbrati, da se držijo ustaljenih postopkov, ki jih uporabljajo že 60 let in jih tudi ne nameravajo spreminjati. Glede na obiska v Centru di fotoproduzione in Alfonso Gallo, me je ta obisk nekoliko razočaral, vseeno pa je bil koristen, ker je restavracija pisnega gradiva gledana nekoliko v drugačni luči, za katero ne moremo reči, da je nepravilna.

4. Istituto del libro Alfonso Gallo

Obisk je bil ravno tako okrnjen zaradi dopustov in pleskarskih del. Inštitut je zelo podoben, če ne večji od Centra di fotoproduzione . . . , vsekakor pa je bolj znan in deluje že dlje. Inštitut je raziskovalno-pedagoško usmerjen. Tematika raziskovalnega dela je podobna. Obisk je bil vezan tudi na njihov bibliotečni oddelek, kjer sem pregledal nekaj literature.

Zaključek

Strokovno potovanje mi je zelo koristilo, ker sem:

- spoznal in izmenjal izkušnje pri posameznih konzervatorsko-restavratorskih postopkih,
- spoznal raziskovalno delo,
- spoznal tako raziskovalce kot druge delavce s tega področja in se z njimi dogovoril za nadaljnje sodelovanje,
- ocenil stopnjo razvitosti naše konzervatorsko-restavratorske dejavnosti v primerjavi s svetovno.

POROČILO O STROKOVNEM POTOVANJU V RIKSARKIVET (NACIONALNI ARHIV) V OSLU OD 27. MAJA DO 5. JUNIJA 1985

Marjan Dobernik

V okviru kulturne izmenjave med Jugoslavijo in Norveško je tudi predvidena izmenjava konzervatorskih in restavratorskih strokovnjakov arhivskega gradiva med Riksarkivetom v Oslu in Arhivom SR Slovenije. Namen obiska je bil izmenjati izkušnje na področju konzervacije in restavracije arhivskega gradiva.

Riksarkivet je zelo moderen arhiv (zgrajen 1978. leta), lociran na obrobju mesta, s podzemnimi klimatiziranimi skladišči ter drugimi modernimi napravami. Kapaciteta hranjenja je 90.000 tekočih metrov.

Arhiv ima praktično vse, kar moderen arhiv potrebuje: klimatske naprave (posebej za skladišča, upravno zgradbo in prostore za mikrofilmjanje), čitalnico, mikrofilmski oddelek, oddelek za slikanje eksponatov, oddelek za kemijo in biologijo (v izgradnji), konzervatorsko-restavratorski oddelek.

Prav tako se pripravljajo na računalniško obdelavo podatkov.

Konzervatorsko-restavratorski oddelek je po velikosti in kadrovski zasedbi podoben našemu, lahko bi ga razdelili na štiri dele: knjigovoznico (vezava arhivskega materiala in gradiva za biblioteko), mokri del (deacidifikacija in

mehansko dopolnjevanje s pulpo), suhi del (laminacija in ročna restavratorska dela na papirju in pergamentu) ter konzervacija in restavracija pečatov. V izgradnji je biološko-kemijski del, ki bo imel preventivno-raziskovalni značaj (proučevanje starega papirja ter proučevanje plesni in drugih bioloških činiteljev).

Podrobno sem se spoznal z uporabljenimi metodami, s posebnim poudarkom na restavraciji in konzervaciji pečatov.

Ker se ne ukvarjajo s konzervacijo in restavracijo slik, so mi omogočili obisk pri papirnih konzervatorjih v Nasjonal Galleriet in Munch Museum, kjer sem spoznal marsikatero novost pri restavraciji slik. Prav tako sem se zanimal za restavracijo in konzervacijo fotografij in drugega fotografskega materiala, ki je pri nas še v povojih in v tem pogledu dobil obilico literature.

Strokovno potovanje mi je koristilo, ker sem:

- spoznal in izmenjal izkušnje pri posameznih konzervatorsko-restavratorskih postopkih;
- pridobil znanje na področju restavracije in konzervacije pečatov;
- spoznal problematiko restavriranja fotografij in drugega fotografskega materiala, ki je pri nas šele na začetku;
- spoznal tako raziskovalce kot druge delavce s tega področja in se z njimi dogovoril za nadaljnja sodelovanja.

POROČILO O RAZSTAVI V SPOMIN PRIMOŽU TRUBARJU

Marija Grabnar

Nekoliko svojstvena razstava, a morda prav zato zasluži predstavitev. Razstava prvotno ni bila namenjena širšemu občinstvu. Vsebinsko, ne po izboru dokumentov, ni osvetlila ničesar nam neznanega, a to tudi ni bil njen namen. Razstavljenih enaindvajset arhivskih dokumentov in nekaj faksimil je skušalo gostujočim pevcem iz Tübingena približati našega Trubarja.

V dneh od 27. do 29. maja 1985 je gostoval v Kranju in Ljubljani mešani pevski zbor Primož Trubar iz Tübingena. Gostitelj, Akademski pevski zbor France Prešeren iz Kranja, je prosil našo ustanovo, da jim bivanje v Ljubljani popostrimo z manjšo razstavo o Primožu Trubarju.

Originalni dokumenti so bili v dveh dnevih opremljeni z nemškimi registri in razstavljeni v naših vitrinah. Kratke vsebinske predstavitve posameznih eksponatov in nekaj uvodnih besed o Primožu Trubarju so lahko ponesli pevci iz Tübingena s seboj v obliki skromnega kataloga. Celotno razstavljeno arhivsko gradivo smo naknadno poslali v kserokopijah v Tübingen za priložnostno razstavo. Predstavljeni dokumenti spadajo v naše upravne arhivske fonde in sicer v stanovski arhiv. Razstavljena faksimilirana dela smo si sposodili v Slovanski knjižnici.

Arhivske eksponate bi lahko razdelili na tri različne vrste:

1. tiste, ki govorijo o Trubarju in osvetljujejo njegovo delovanje,
2. dokumente, ki so neposredni proizvod njegovega delovanja, to je korespondenca z ostalimi protestantskimi pisci in s predstavniki tedanje oblasti. V faksimilirani izdaji so bila predstavljena njegova temeljna dela Katekizem, Abecednik in Cerkvena urednina ter dela ostalih protestantskih piscev Dalmatinske Biblije in Bohoričeve Zimske urice.
3. S tretjo vrstjo dokumentov pa smo skušali opozoriti na sočasno rabo slovenskega jezika v upravno-pravne namene. Pokazali smo Recljeve Gorske bukve iz leta 1582 in Zapovedni list o vinskem davku iz leta 1570. Razstavo smo začeli s prvim znanim zapisom o Trubarjevem predniku, lastniku mlina Linhartu Trubarju, 1509. leta omenjenem v urbarju gospostva Turjak. Strnili pa smo jo z zapisom o smrti Trubarjevega vnuka Primoža, leta 1584 v protestantski matični knjigi. Razstava zaradi že opisanega namena ni imela naslova. Dobila pa ga je kasneje, ko smo povabili nanjo učence osnovnih šol in skušali vsaj nekoliko ugoditi željam pedagogov, s katerimi že nekaj časa kontaktiramo. Kljub iztekanju šolskega leta si je razstavo ogledalo preko sto ljubljanskih osnovnošolcev. Predstavljeni dokumenti so bili zanimivi tudi udeleženi-

cem seminarja slovenskega jezika na Filozofski fakulteti v začetku julija. Priložnostna razstava je krasila našo avlo še ves naslednji mesec, predvsem zato, da bi poletnim turistom popestrila ogled Grubarjeve palače. Zaradi naglice ob pripravi in spreminjanja namena razstave so se pojavile tudi napake. Nemški prevodi registrov so zveneli

preveč slovensko, v katalogu se je pojavilo nekaj nepotrebnih tipkarskih napak.

Ob kritiki pa se moramo ozreti na prvoten namen razstave, to je ustreči želji gostitelja in razveseliti gosta. To pa so navsezadnje pevci iz Tübingena tudi potrdili.

POROČILO O OBISKU ARHIVSKIH INŠTITUCIJ V SOVJETSKI ZVEZI (17.–27. junij 1985)

Vladimir Kološa

Z namenom seznaniti se z informacijsko dejavnostjo, evidencami in uporabo arhivskega gradiva v arhivski službi ZSSR sva z Marijo Oblak-Čarni obiskala glavno arhivsko upravo pri Svetu ministrov ZSSR in se o navedenih vprašanjih pogovarjala s F. H. Vaganovom (direktor), M. J. Kapranom in J. T. Turiščevom (namestnika direktorja) ter s V. M. Rassypnovom (načelnico oddelka za uporabo arhivskega gradiva in znanstvene informacije). V znanstveno-raziskovalnem oddelku glavne arhivske uprave pa so naju seznanili z dejavnostjo in problemi v zvezi s publiciranjem dokumentov za različne namene (namestnik direktorja K. K. Mironova).

Ogledala sva si tudi računski center pri glavni arhivski upravi, kjer so nama demonstrirali restavratorstvo poškodovanih fotografij in zvočnih zapisov s pomočjo sodobne tehnike.

Nato sva obiskala sledeče arhive:

1. Centralni državni arhiv starih aktov, kjer nama je direktorica in načelnica oddelka za uporabo arhivskega gradiva M. J. Avtokratova, razlagala uporabo arhivskega gradiva za nadaljnji razvoj zgodovinske znanosti.
2. Centralni državni arhiv narodnega gospodarstva, kjer sta naju V. V. Caplin (direktor) in N. M. Hvostenkova seznanila z vrstami znanstvenih pripomočkov za uporabo arhivskega gradiva in z nameni uporabe arhivskega gradiva.
3. Kot primer uporabe arhivskega gradiva za popularizacijo v obliki arhivske razstave sva si v Centralnem državnem arhivu sovjetske armade ogledala razstavo Velika domovinska vojna Sovjetske zveze 1941–1945 v dokumentih državnega arhivskega fonda ZSSR in izdajah dokumentov, ob vodstvu direktorja razstave M. V. Stjoganceva.
4. V Centralnem državnem arhivu literature in umetnosti nama je direktorica N. B. Volkova razlagala vprašanja uporabe arhivskega gradiva za znanstvene in kulturne namene.
5. V Centralnem državnem arhivu RSFSR sva se pogovarjala o vprašanjih uporabe arhivskega gradiva za potrebe narodnega gospodarstva.
6. V Centralnem državnem arhivu oktobrske revolucije

nama je A. V. Dobrovskaja razlagala vprašanja uporabe arhivskega gradiva družbenih organizacij za politične namene.

Poleg tega sem v času, ko je M. Oblak-Čarni odpotovala v Minsk, obiskal tudi Zvezni znanstveni inštitut za dokumentalistiko in arhivsko službo, kjer nama je namestnik direktorja A. J. Čugunov razlagal metode prognoziranja uporabe arhivskega gradiva v bodoče, kar je pomembno pri prioriteti strokovne obdelave in objavljanja arhivskega gradiva. Tu me je V. F. Privolov informiral tudi o pogojih za materialno varstvo arhivskega gradiva, ki so predpisani v Sovjetski zvezi.

Ob obisku so v glavni arhivski upravi pripravili sestanek, na katerem so bili prisotni med drugimi tudi skoraj vsi direktorji arhivov s sedežem v Moskvi, kjer je Marija Oblak-Čarni seznanila sovjetske kolege z delom in problemi slovenske arhivske službe. Za to priložnost so pripravili tudi razstavo slovenskih arhivskih publikacij, ki jih hrani glavna arhivska uprava.

Obisk navedenih inštitucij je bil koristen, ker sva se seznanila z nekaterimi področji informacijske dejavnosti in uporabe arhivskega gradiva, ki pri nas še niso razvita. Gre predvsem za t.i. aktivno (iniciativno) informiranje oz. informiranje o arhivskem gradivu na pobudo arhiva, npr. po vnaprej pripravljenem koledarju pomembnih dogodkov, obletnic in podobno, najsi gre za družbenopolitično, kulturno, gospodarsko ali kako drugo področje dejavnosti. S tem je povezana prognostika – prognoziranje bodoče uporabe arhivskega gradiva, s čimer se pri nas še ne ukvarjamo, a bi se morali. Na žalost pa so za tako delo potrebni številni strokovni in znanstveni kadri, ki jih v Sloveniji ni. V Sovjetski zvezi je arhivska služba številčno in strokovno tako močna (naj omenimo le inštitut za arhivistiko in arhivsko službo, kjer preko 300 delavcev teoretično rešuje strokovna in znanstvena vprašanja za vso Sovjetsko zvezo), da kakršnakoli primerjava s stanjem v SR Sloveniji ni mogoča.

S prognostiko uporabe in iniciativnim informiranjem je ozko povezana strokovna obdelava arhivskega gradiva ter kot njen zaključek izdelava in objava informativnih sredstev ter še posebno publikacij arhivskega gradiva, s katerih različnimi oblikami za različne namene sva se seznanila bolj informativno. Publikacije dokumentov pomenijo v sovjetskih arhivih mnogo večji delež uporabe arhivskega gradiva kot pri nas, pogoj za njihovo izdelavo pa so spet v prvi vrsti številni strokovni in znanstveni kadri.

POROČILO O OBISKU ARHIVSKIH INSTITUCIJ V MINSKU

Marija Oblak-Čarni

V dneh 21. do 24. junija 1985 sem bila v okviru programa prosvetno-kulturnega sodelovanja med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo v Minsku gostja Glavne arhivske uprave Beloruske socialistične sovjetske republike.

Želela sem se seznaniti z organizacijo arhivske službe v BSSR in delom arhivov. Pogovarjala sem se z direktorjem Glavne arhivske uprave Vladimirjem V. Laškevičem, namestnikom Aleksandrom N. Minčenkem, načelnikom oddelka za uporabo Vasilijem A. Martyšenkom, načelniki drugih oddelkov in nekaterimi drugimi delavci Glavne arhivske uprave. Razložili so mi organizacijo in način dela Glavne arhivske uprave, organizacijo službe v republiki, šolanje arhivskih delavcev v zgodovinskih arhivih in v arhivih registratur, dopolnilno izobraževanje, norme in planiranje, znanstveno raziskovalno delo in sodelovanje z Glavno arhivsko upravo v Moskvi in z VNIDAD (Vse-zvezni znanstveno raziskovalni inštitut za dokumentalistiko in arhivistiko), načine uporabe arhivskega gradiva, objavlanje arhivskih virov.

Obiskala sem tudi nekatere arhive in se pogovarjala z direktorji in načelniki oddelkov:

V Centralnem državnem arhivu Oktobrske revolucije, kjer hranijo gradivo po letu 1917 so mi v nekajurnem razgovoru podrobno razložili organizacijo arhiva in delo posameznih oddelkov, tako sodelovanje z ustvarjalci arhivskega gradiva, delo t.i.m. gospodarskih grup, prevzemanje gradiva v arhiv, urejanje, pripravo znanstveno-informativnih sredstev, režim v depojih, v čitalnici itd.

V Centralnem državnem zgodovinskem arhivu, kjer hranijo gradivo do revolucije 1917, sem se seznanila z zgodovino arhiva in arhivskega gradiva, načini uporabe in oblikami aktivnega informiranja o arhivskem gradivu. Podrobneje so mi razložili evidence raziskovalcev, ki delajo v čitalnici in obdelave na podlagi teh evidenc. Tu sem zaprosila za podatke o Gabrijelu Gruberju, graditelju kanala v Ljubljani, ki je konec 18. stoletja deloval v Belorusiji. Obljubili so, da bodo podatke poiskali.

V Minskem državnem oblastnem arhivu, enem od šestih oblastnih arhivov v BSSR, so mi razložili predvsem delo pri dopolnjevanju arhivskih fondov, selekciji ustvarjalcev in gradiva.

V kratkem času, ki mi je bil na voljo, sem uspela le v grobih obrisih spoznati organizacijo arhivske službe ene sovjetskih republik. Čeprav je bila arhivska služba tu med drugo svetovno vojno zelo prizadeta, arhivi uničeni, odpeljani od okupatorja, in le delno evakuirani, so se v povojnih letih hitro organizirali. Arhivisti so zbrali gradivo, ki ga je bilo mogoče rešiti, strokovno obdelali in že pri obnovi domovine so lahko pomagali s podatki iz arhivskega gradiva. Obnovili in na novo so zgradili tudi arhivske stavbe. Danes imajo šest centralnih državnih arhivov: Zgodovinski arhiv v Minsku in Mogilevu za gradivo pred revolucijo, arhiv Oktobrske revolucije za gradivo po letu 1917 in arhiv kinofotofonodokumentacije, ki so bili ustanovljeni že pred vojno. Od leta 1960 imajo še arhiv literature in umetnosti, leta 1976 organiziran v arhiv-muzej literature in umetnosti ter od leta 1968 tudi arhiv znanstveno tehnične dokumentacije. Imajo šest oblastnih arhivov s 16 podružnicami, ustanovljenimi leta 1963 namesto rajonskih in mestnih arhivov in

arhive vaških sovetov. V arhivih dela okrog 700 delavcev, povečini z visoko izobrazbo.

Na čelu arhivske službe v republiki je Glavna arhivska uprava (GAU) pri Svetu ministrov BSSR z oddelki za organizacijo in metodologijo dela, za znanstveno informativna sredstva, za kompletiranje arhivskih fondov (za prevzemanje gradiva v arhiv), za delo z ustvarjalci in njihovimi arhivi ter oddelkom za znanstveno uporabo in informiranje. Od leta 1974 imajo kolegij, postavljen z vladnim odlokom, ki ga sestavljajo poleg arhivskih strokovnjakov tudi predstavniki drugih znanstvenih institucij. Kolegij usmerja arhivsko službo, saj na sejah obravnava vsa najpomembnejša vprašanja organizacije službe, metodologije, znanstveno-raziskovalnega dela in drugo. Posamezna področja arhivske dejavnosti načrtno spremljajo oddelki GAU, kjer povečini delajo strokovnjaki z daljšo prakso v enem od arhivov. Pripravljajo navodila in napotke za strokovno delo, bodisi, da prilagode domači praksi tipske predloge, ki jih dobe od Glavne arhivske uprave iz Moskve, ali jih pripravijo sami in predlože v obravnavo kolegiju. V oddelku za organizacijo in metodologijo imajo vsa taka doslej izdana navodila t.i.m. republiški SIF (podatkovno informativni fond). Več tisoč enot obsegajoči SIF je urejen in opremljen s stvarnim katalogom.

Glavna arhivska uprava skrbi za dopolnilno izobraževanje arhivistov. V ta namen organizirajo prakse, seminarje, predavanja in študij ob delu (največkrat na Inštitutu za zgodovino in arhivistiko v Moskvi). Poleg tega organizirajo vsako leto enomesečni izobraževalni tečaj. Predavanja so razdeljena po naslednjih usmeritvah: varstvo arhivskega gradiva, delo z ustvarjalci, znanstveno informativna sredstva in uporaba arhivskega gradiva ter delo z grupami, ki delajo na stroške gospodarstva (posebne skupine strokovnih delavcev, ki v arhivih obdelujejo dokumentarno gradivo nekaterih ustvarjalcev na stroške teh ustvarjalcev). Seminarje pripravljajo tudi za delavce, ki delajo v arhivih ustvarjalcev.

V Glavni arhivski upravi vodijo republiški katalog fondov in posredujejo podatke za centralni katalog fondov pri Glavni arhivski upravi v Moskvi. V oddelku za znanstveno uporabo in informiranje razvijajo metodo iniciativnega (aktivnega) informiranja in posredovanja podatkov za raziskovalne, gospodarske, kulturnoprosvetne, popularizacijske in druge vrste uporabe. Pripravljajo republiški koledar pomembnih in spominskih datumov. Organizirajo znanstveno raziskovalno delo, tako npr. z Vse-zveznim inštitutom za arhivistiko in dokumentalistiko v Moskvi, kjer trenutno sodelujejo v treh raziskovalnih temah. Z belorusko akademijo in drugimi znanstvenimi inštituti pa pripravljajo simpozije in znanstvena srečanja. Sodelujejo pri zveznih in republiških izdajah virov. Izdali so dokumente, ki so jih zaplenili Nemci, zbornike dokumentov o razvoju umetnosti v beloruski republiki, dokumente o razvoju arhivske službe 1918–1965. V načrtu imajo izdajo dokumentov o razvoju beloruskega gospodarstva 1943–1950. Za koordinacijo izdajanja virov imajo poseben znanstveni svet, s tem izključijo podvajanje izdaj in zagotovijo, da bodo to delo opravili najboljši strokovnjaki. Za druga pomembna področja imajo preveritvene (kontrolne) komisije npr. za določitev kriterijev za prevzem gradiva, za metodološka vprašanja idr.

Poleg strokovnih razgovorov so beloruski kolegi za obisk pripravili tudi kulturni program. Oglejala sem si mesto Minsk in njegove kulturne in zgodovinske spomenike,

obiskala Muzej I. kongresa RSDRP (kjer je med spomini na pomembne obiske razstavljena tudi knjiga o Sloveniji – dar slovenske delegacije), Muzej Velike domovinske vojne, razstavo dosežkov gospodarstva BSSR, obiskala sem tudi memorialni kompleks Hotyn in Kurgan Slave v okolici Minska. Ogledala sem si predstavo v Gledališču opere in baleta. Beloruski kolegi so bili dobri gostitelji. Zelo so se potrudili, da bi bilo moje bivanje prijetno in uspešno. Strokovni program so pripravili čimbolj po mojih željah

in z veseljem so me tudi na soboto in nedeljo spremljali po Minsku in njegovi okolici.

Obisk je bil uspešen in koristen. V glavnih obrisih sem se seznanila z arhivsko prakso v beloruski republiki. V razgovorih smo glede na sodelovanje med SR Slovenijo in Belorusko SSR načeli vprašanje možnosti sodelovanja tudi na arhivskem področju. Z njihove strani je bila izražena pripravljenost za to. Mnenja sem, da bi bilo sodelovanje koristno.

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

POROČILO O KULTURNI IZMENJAVI Z ITALIJO V ČASU OD 1.–7. OKTOBRA 1985

Mateja Jeraj – Ema Umek

Na podlagi dogovora med Arhivom Jugoslavije in Centralnim uradom za arhive pri Ministrstvu za kulturne in ambientalne dobrine v Rimu so obiskali Ema Umek, Mateja Jeraj in Jurij Rosa Centralni državni arhiv v Rimu. Prvi in zadnji dan obiska so jih sprejeli dr. Manino, vodja mednarodne menjave, in dr. Marija Pia Marianni, vodja razvojnega programa italijanskih arhivov. Izmenjali so

izkušnje s področja računalniške obdelave podatkov in valorizacije arhivskega gradiva.

V centralnem državnem arhivu v Rimu so nadaljevali evidentiranje arhivskega gradiva za zgodovino narodov in narodnosti SFRJ na podlagi inventarjev in drugih pripomočkov, ki so na razpolago v čitalnici. Pregledali so inventarje ali prevzemne popise naslednjih fondov: Notranje ministrstvo kabinet, generalno direkcijo civilne uprave, generalno direkcijo javne varnosti, generalni oddelek za demografijo in raso, kabinet podsekretarja Finzi-ja, Generalno direkcijo za bogočastje, Generalno direkcijo za splošne in personalne zadeve, Glavno

direkcijo javne varnosti za obmejno policijo in transport, glavno direkcijo za zdravstvo, javna varnost, nacionalni svet za raziskave, predsedstvo sveta ministrov (centralni urad za nove pokrajine), ministrstvo ljudske kulture, vojno ministrstvo (cenzurni urad), ministrstvo za komunikacije, ministrstvo financ, ministrstvo zaklada, ministrstvo za osvobodene zemlje, justično ministrstvo, obrambno ministrstvo (aeronavtika), Partito nazionale fascista, najvišje vojaško sodišče in najvišje kasacijsko sodišče.

Jurij Rosa pa je evidentiral tudi gradivo za temo: Primorski železničarji in njihov delež v NOB in ljudski revoluciji od začetkov delavskega gibanja na Slovenskem do priključka Primorske k Jugoslaviji.

V Centralnem državnem arhivu v Rimu so našim strokovnjakom pripravili tudi prikaz uporabe računalnika pri popisovanju fonda Casellario Politico Centrale (Direzione Generale della PS, Sezione I.), ki vsebuje predvsem osebne dosjeje političnih osumljencev. Casellario Politico Centrale je postal leta 1926 poseben urad podrejen sekciji I. oddelka Affari Generali e Riservati notranjega ministrstva. Gradivo obsega čas od 1896–1945. Dosjeji obsegajo biografske podatke s pripadajočimi poročili, zapisnike, informacije, korespondenco, zaplenjenje časnik in drug zaplenjeni tisk. Obsega 5538 škatel s 120.000 dosjeji, ki so abecedno urejeni. S pomočjo računalnika so gradivo popisali in ga pripravili za uporabo elementov. Program popisa obsega naslednje osnovne podatke: 1) arhivsko enoto, številko škatle in fascikla, 2) podatke o osebi: ime in priimek, očetovo ime, datum rojstva, kraj in občino rojstva, državljanstvo, kraj bivanja, državo, politično oznako, poklic, ukrepe (npr.: Internacija, posebno sodišče, zapor).

Druga avtomatska obdelava podatkov je veljala kartoteki raziskovalcev in vsebuje naslov raziskave, ime raziskovalca, namen raziskave in fonde, ki jih je raziskovalec uporabljal.

Raziskovalec v čitalnici izpolni od ministrstva predpisan obrazec za vsako raziskavo posebej. Če raziskava presega časovno dovoljen vpogled v dokumente (40 let), mora raziskovalec zaprositi dovoljenje pri Notranjem ministrstvu. Dovoljenje ministrstva za vsako temo ni časovno omejeno. Na obrazec se vpisuje vse izposojeno gradivo. Za fotokopiranje je potrebna posebna vloga in posebej se vodi seznam fotokopij.

Letno ima arhiv za cca 1000 prošenj za raziskave, 1/3 od teh je takih, ki presegajo datum, dovoljen za raziskave. V čitalnici posredujejo letno cca 30.000 informacij. Vse to ni bilo mogoče ažurno voditi in so bili v triletnem zaostanku. Rezultati avtomatske obdelave podatkov so: raziskovalec ima na voljo kontrolo uporabljenega gradiva in zahtev fotokopij, opredelitev uporabe fondov, programiranje bodočih interesentov, olajša se delo za statistična poročila.

Valorizacija arhivskega gradiva je tudi ena pomembnejših nalog italijanskih arhivov. Leta 1963 je začel veljati v Italiji nov zakon o arhivih, ki ureja način predaje arhivskega gradiva iz arhiva ustvarjalca („archivio di deposito“) v zgodovinski arhiv („archivio storico“). Rok za predajo gradiva je štirideset let in velja še danes. Poleg daljšega roka za predajo so s tem zakonom italijanski arhivi dobili še drugo funkcijo, ki pomeni novost v italijanski zakonodaji in sicer nadzor nad vsem dokumentarnim gradivom, ki nastaja pri državnih uradih. Ta nadzor izvajajo posebne nadzorne komisije

(„Commissioni di sorveglianza“), ki imajo stalno funkcijo in se ukvarjajo z načinom organizacije in poslovanja z dokumentarnim gradivom pri državnih uradih. Nadzorne komisije se ustanavljajo pri vseh centralnih, pokrajinskih in deželnih uradih državne uprave in sodstva, razen pri Ministrstvu za zunanje zadeve in pri Ministrstvu za obrambo.

Po zakonu iz leta 1963 so bile te komisije sestavljene iz dveh zastopnikov določenega urada in predstavnika centralnega državnega arhiva oziroma ustreznega državnega arhiva. Po dekretu iz leta 1975 so komisije dobile še četrtega člana, predstavnika Ministrstva za notranje zadeve. Osnovne naloge nadzornih komisij so: nadzor nad pogoji hrambe gradiva, načinom ureditve in popisa gradiva, opravljanje funkcij škartirne komisije, nadzor nad uporabo gradiva za fotoreprodukcijo in skrb za celotno pripravo predaje gradiva pristojnemu arhivu. Komisije pri centralnih uradih skrbijo predvsem za sestavo navodila za škartiranje („massimario di scarto“). Komisije so za dobo treh let imenovane z dekretom ministra tistega področja, ki mu posamezni urad pripada. Sestanejo se vsaj dvakrat na leto in vsakič, kadar to zahteva vodja urada ali zastopnik uprave državnega arhiva. Pri svojem delu se komisije srečujejo s številnimi problemi, ki jih pogojujejo različni vzroki:

- nerazumevanje uslužbencev državnih uradov za zgodovinske in kulturne potrebe, ki poizkušajo te komisije izrabiti samo za dela v zvezi s škartiranjem, da bi se čimprej rešili velike količine neuporabnih spisov, ki so se tekom let nakopičili v skladiščih ustvarjalcev
- pomanjkanje primernih kadrov in prevoznih sredstev, ki so nujni za izvedbo škartiranja in predaje gradiva
- slabi pogoji hrambe gradiva, pogosto v neustreznih prostorih, ki komisijam otežujejo ugotavljanje arhivskega gradiva

Zaradi boljšega in hitrejšega reševanja teh problemov je Centralni državni arhiv v Rimu poizkusil poživiti dejavnost nadzornih komisij tako, da je začel pošiljati skupine mladih arhivistov v arhive posameznih centralnih državnih uradov. Tak način dela, ki ga je omogočil večji prirastek mladega arhivskega kadra v zadnjih letih, je pokazal zelo dobre rezultate, saj so bile številne pomembne serije dokumentov, ki so jih do sedaj iz različnih vzrokov hranili ustvarjalci sami, izročene državnim arhivom.

Zelo pomembna naloga nadzornih komisij je sestavljanje navodil za škartiranje, ki jih predložijo Centralnemu arhivskemu uradu pri Ministrstvu za kulturne dobrine (Ministero per i beni culturali) v pregled in potrditev. Navodila vsebujejo seznam gradiva, predvidenega za škartiranje in seznam gradiva trajne vrednosti. Do danes še ni bilo izdelanih veliko takih navodil, v glavnem le za tiste urade, pri katerih nastaja določen tip dokumentacije (npr. finančno gradivo). Nekatera navodila so izšla v obliki publikacije (že tiskana), nekatera pa hrani arhiv v tipkopisu.

Ker pa je arhivist le eden od članov nadzorne komisije, ima velikokrat zelo težko delo, ker ostali člani skupine pogosto nimajo enakega mnenja o pomembnosti posameznih kategorij gradiva. Povsem drugače bi bilo, če bi gradivo odbirala skupina arhivistov potem, ko gradivo ne bi bilo več potrebno za tekočo uporabo. Možnost rešitve tega problema vidijo v formiranju neke vrste vmesnih oziroma prehodnih arhivov.

POROČILO O XII. ZBOROVANJU ARHIVSKIH DELAVCEV SLOVENIJE – ORMOŽ, 24. DO 26. OKTOBRA 1985

Varstvo arhivskega gradiva, njegova preglednost, informiranost o njem in strokovna obdelava

Kristina Šamperl-Purg

Ta zbir misli dr. Ive Curkove je bil poleg drugih ugotovitev sprejet med zaključke 12. posvetovanja slovenskih arhivskih delavcev, ki je bilo od 24. do 26. oktobra 1985 v hotelu Jeruzalem Ormož v Ormožu.

Posvetovanje je pozdravila in odprla predsednica Arhivskega društva Slovenije Kristina Šamperl-Purg, ki je na kratko predstavila delo društva, način iskanja krajev posvetovanj, oblikovanja tem teh posvetovanj, osvetlila mrežo arhivov in podčrtala pomen arhivskega gradiva kot kulturne dediščine. Ravnatelj Zgodovinskega arhiva v Ptujju Ivan Lovrenčič je pozdravil udeležence v imenu arhiva gostitelja. Predsednik Skupščine občine Tone Luskovič, kot pokrovitelj, v svojem sproščnem govoru ni pozabil omeniti, da smo vsi dobrodošli v Ormožu, na drugem koncu Slovenije. Zborovanje je pozdravila tudi Marica Fajt v imenu SZDL za Podravje in v imenu republiške konference SZDL, namesto tov. Šetincea.

Peter Klasinc, ravnatelj Pokrajinskega arhiva Maribor, nas je takoj nato popeljal skozi zgodovinski razvoj mesta Ormoža, namenjen predvsem udeležencem od drugod in gostom. Anton Ožinger, arhivist, pa je iz podatkov, ki jih zbira za doktorsko disertacijo zelo otipljivo in na široko orisal delovanje nemškega viteškega reda in komende Velika Nedelja.

Popoldanski del je bil v znamenju referatov. Delovno predsedstvo: Krista Koglot – Nova Gorica, Ema Umek – Arhiv SRS, predsednik, Metka Gombač – Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja Ljubljana, Brane Oblak Zgodovinski arhiv Ptuj je uspešno opravilo svoje delo.

Področje OTROŠKEGA VARSTVA IN SOCIALNEGA SKRBSTVA je Janez Persič iz Filozofske fakultete Ljubljana predstavil skozi zgodovino tako plastično, da smo začutili probleme otrok od rimskih časov do razsula kapitalizma. Debata je potem pokazala še na probleme kmečkih otrok, ki so morali na tlako. Nada Jurkovič iz Zgodovinskega arhiva v Ptujju je skušala predočiti na eni strani zgodovinski razvoj otroškega varstva na ptujskem področju od 19. stoletja naprej, na drugi pa pokazati probleme arhivskega gradiva, ki je še v glavnem na terenu. Metka Gombač je na primeru stotih fasciklov gradiva, ki ga hrani Inštitut za zgodovino delavskega gibanja orisala socialno varstvo v Slovenskem primorju od leta 1945 do 1947.

Področje ŠOLSTVA IN IZOBRAŽEVANIE je na tem posvetovanju izzvalo najmanj burnih polemik. Mag. Andrej Vovko iz Šolskega muzeja v Ljubljani je orisal nekaj problemov s področja šolstva skozi zgodovino. Vlasta Tul iz Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici se je izredno natančno lotila arhivske problematike gradiva izobraževalnih ustanov v Sloveniji, postavila številna vprašanja in na nekatera nakazala tudi odgovore. Nada Kobal iz Arhiva Inštituta za zgodovino delavskega gibanja Ljubljana se je lotila šolstva pod Italijo in sicer v glavnem za področje Ljubljanske pokrajine.

Naslednji sklop, ZDRAVSTVO, je vzpodbudil burnejšo debato. Marko Polenšek – Zgodovinski arhiv Ljubljana – enota Novo mesto – je prikazal organizacijo javne

zdravstvene službe od konca 19. stoletja dalje. Mojca Grabnar – Arhiv SRS – je obdelovala valorizacijo zdravstvene dokumentacije na primeru Univerzitetnega kliničnega centra v Ljubljani, Boris Rozman iz Zgodovinskega arhiva Ljubljana je načel problematiko arhivskega gradiva zdravstvenih domov. Debata je tekla v glavnem o problemih originalne zdravstvene dokumentacije, ki se uničuje bodisi zaradi mikrofilmanja, zaradi ponovne uporabe materialov, npr. rentgenske slike, mikrofilmi, ali ker posamezniki vzamejo iz gradiva nekaj dokumentov, ki jih potrebujejo bodisi za študij, raziskave ali kaj podobnega in s tem uničijo celoto gradiva.

Sledil je občini zbor društva. Izvoljeno je bilo tudi novo vodstvo in sicer je mesto predsednika prevzela Ivanka Zajc-Cizelj iz Zgodovinskega arhiva Celje, podpredsednika sta ostala ista in sicer Ema Umek in dr. Vasilij Melik, tajnik Brane Kozina iz Arhiva SRS in blagajnik Mihaela Knez iz Zgodovinskega arhiva Ljubljana. Večina članov izvršnega odbora je ostala istih. Menjal se je tudi uredniški odbor časopisa ARHIVI.

Delovno predsedstvo: Peter Klasinc, Ivanka Zajc-Cizelj, Maruša Zagradnik, Marjetka Legat in Nada Jurkovič so vodili naslednji dan, ki je bil namenjen KULTURI. Jasna Horvat iz Narodnega muzeja v Ljubljani je podala zgodovino muzejev in muzejskih ustanov in predstavila dokumentacijo, ki nastaja pri delu v muzejih. O arhivskem gradivu muzejev je govoril referat Antoše Leskoveca iz Pokrajinskega arhiva v Mariboru. Prebrala ga je Slavica Tovšak. Področje gledališča je obravnaval samo en referat in sicer nam je Ivanka Zajc-Cizelj – Zgodovinski arhiv Celje – predočila strukturo, valorizacijo, prevzeme in arhivistično obdelavo gradiva, ki nastaja pri delovanju gledališč.

Razvila se je burna razprava predvsem v zvezi z dokumenti, ki nastajajo v temeljni dejavnosti, npr. fotografije predstav, scenariji, skice scen, plakati... Vse to je namreč skupaj z gradivom upravne dejavnosti – zapisniki, ustanovitveni akti... fond nekega gledališča, torej tista celota, ki govori o delu neke institucije. Knjižničarji so bili mnenja, da scenarij spada v knjižnico, plakat v gledališki muzej, skica scene v galerijo, če jo je naslikal npr. akademski slikar itd. Dosedanja praksa je namreč pri nas res taka. To je posledica zgodovinskega razvoja, ko so nastale vse institucije s tega področja prej, kot arhivi. Vendar naša naloga ni, da bi reševali zatečeno stanje, ampak, da bi od sedaj naprej delali tako, kot predvideva zakon o varstvu naravne in kulturne dediščine.

Ravno tako je za področje spomeniškega varstva dr. Iva Curkova iz Republiškega zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine ugotavljala nepoznavanje zgodovinskega razvoja in prepočasno reagiranje pri reševanju dediščine. Jurij Rosa in Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici se je lotil arhivske problematike gradiva zavodov za varstvo naravne in kulturne dediščine. Osnovna ugotovitev je bila, da bi se dokumentacija, ki nastaja pri tej dejavnosti morala hraniti pri ustvarjalcu dalj časa, kot ji ga namenja arhivska služba oz. zakon. Področja knjižničarstva in založništva so se lotili: dr. Branko Berčič iz Škofje Loke, Maruša Zagradnik iz Pokrajinskega arhiva Koper in mag. Milica Trebše-Štolfa, prav tako iz Kopra. Za področje filmske dokumentacije je referiral Ivan Nemanič iz Arhiva SRS. Razvoj in pregled RTV dejavnosti ter TV dokumentacije je želela predstaviti Katarina Udovič, vendar zaradi pomanjkanja časa referat ni bil prebran, kot vsi drugi pa bo objavljen v glasilu Arhivskega društva

Slovenije ARHIVI in bo izhodišče za eno od dveh planiranih posvetovanj v letu 1986.

Popoldne je sledila okrogla miza na temo Arhivski fondji kot celote. Vodila jo je Ema Umek. Celotno razpravo je snemala Vida Topolovec z Radia Ormož in bo v celoti posredovana javnosti. Komisija za zaključke v sestavi: Ema Umek, Marjan Drnovšek, Peter Klasinc, Kristina Šamperl-Purg, Jurij Rosa je sprejela naslednje zaključke, ki so jih vsi prisotni tudi sprejeli:

1. Vsi referati bodo objavljeni v ARHIVIH 8, glasilo slovenskih arhivov, ki ga izdaja Arhivsko društvo Slovenije.
2. Na podlagi strokovnih navodil pristojnih arhivov naj institucije s področja družbenih dejavnosti, tudi tiste, ki na posvetovanju niso bile posebej predstavljene oz. obdelane, same popišejo gradivo, ki ga hranijo. Gre namreč za gradivo muzejev, knjižnic, galerij, . . . torej vseh tistih, ki hranijo tudi arhivsko gradivo.
3. Posledica te akcije mora biti izdaja enake publikacije kot so jo izdali vsi jugoslovanski arhivi v okviru posameznih republik in sicer: Arhivski fondji in zbirke v SFRJ. Tovrstna publikacija bi naj zajela vse arhivsko gradivo zunaj arhivov, popisano po načelih arhivistike.
4. Izobraževanje delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom, naj bo za vse enotno in obvezno ne glede na to, kje delajo. Vse arhivsko gradivo ne glede na to kje se hrani, mora biti obdelano po enotni metodologiji, da bo možna vključitev v enotni informacijski sistem.
5. Nujno je potrebnih več posvetovanj. Ormoško posvetovanje je namreč pokazalo, da pravzaprav zelo malo poznamo delo posameznih institucij s področja družbenih dejavnosti, zato bi se morali večkrat srečati na strokovni ravni.
6. Več neposrednega sodelovanja pri reševanju strokovnih in tehničnih problemov, ki prizadenejo arhive in vse ostale.
7. Na posvetovanju čez dve leti moramo pregledati realizacijo naštetih sklepov in zaključkov.
8. Predlog izvršnemu odboru Arhivskega društva Slovenije: referat Katarine Udovič Zakonodaja, ki ureja poslovanje RTV dejavnosti, zaradi pomanjkanja časa

ni bil prebran na posvetovanju, zato naj bo izhodišče za eno od strokovnih posvetovanj, planiranih za leto 1986.

Sledil je ogled Ormoža, ki ga je organizirala Vida Topolovec. Župnik Košar je razkazal župno cerkev sv. Jakoba. Žal je tema udeležence prikrajšala, da bi si lahko bolje ogledali uspelo urbanistično ureditev mesta, ki je bila izvedena pod strokovnim vodstvom inž. Muškona.

V razstavni dvorani ormoškega gradu, kjer je že več kot 10 let razstava ORMOŽ skozi stoletja, so delavci Zgodovinskega arhiva v Ptujju pripravili predstavitev gradiva, vrnjenega iz Avstrije. Gre za fond Arhiv mesta Ormoža, 35 tehničnih enot za čas od 15. do 19. stoletja. Član komisije ekspertov za vračanje arhivskega gradiva iz tujine dr. Jože Mlinarič nam je orisal pot vračanja teh arhivov in spregovoril tudi o fondih, ki se bodo nemara še vrnili.

Sprejem pri predsedniku Skupščine občine Ormož se je vsem udeležencem vtisnil globoko v spomin. Odlični mošt, orehi, kruh, zaseka, jabolka in med ter pozdrav in zdravica obarvani z mehko liriko Ksavra Meška so dali piko na i.

Naslednji dan smo se odpravili na ekskurzijo na Borl, kjer nam je Ramšek iz Zavoda za spomeniško varstvo Maribor s pomočjo diapozitivov pokazal, kam so „vtaknili“ tri stare milijarde, pa se od zunaj skoraj nič ne vidi.

Preko Lepoglave smo prispeli na Trakoščan, kjer nas je vsaj tiste, ki smo že bili kdaj tu, presenetila urejenost, tako v gradu kot v okolici. V Krapini smo si morali ogledati krapinskega pračloveka. In že skoraj v mraku smo prispeli v Klanjec, kjer smo si ogledali Augustinčičevo galerijo. Požirek dobrega mošta nas je nato razposlal vsakega na svoj konec Slovenije.

V imenu Arhivskega društva Slovenije kot organizatorja posvetovanja hvala pokrovitelju Skupščine občine Ormož in še posebej predsedniku Tonetu Luskoviču, kolektivu Hotela Jeruzalem Ormož, vsem delavcem Zgodovinskega arhiva v Ptujju, Zavodu za spomeniško varstvo Maribor, Pokrajinskemu arhivu Maribor in vsem sodelujočim.

POROČILO O ŠTUDIJSKIH OBISKIH NA ČEŠKO-SLOVAŠKEM LETA 1984 IN 1985

Peter Ribnikar

Na podlagi 57. člena programa kulturno-prosvetnega sodelovanja med Jugoslavijo in Čehoslovaško sem bil od 5. do 13. novembra 1984 gost arhivske uprave ČSSR v Pragi. Program študijskega obiska je vseboval seznanjenje s čehoslovaško arhivsko prakso, zlasti o organiziranju čehoslovaške arhivske službe, valorizaciji dokumentarnega gradiva ter strokovne obdelave arhivskega gradiva, del programa pa je bil namenjen evidentiranju arhivskega gradiva, ki se nanaša na Slovenijo in Slovence. Organizacijo izvedbe programa kulturne izmenjave je arhivska uprava ČSSR zaupala Kveti Kuližovi, ki je organizirala

razgovore z arhivskima strokovnjakoma Tomasom Fialo, vodjem I. oddelka in dr. Jaromírom Charousom, vodjem II. oddelka arhivske uprave ČSSR in obisk v štirih praških arhivih: Državnem osrednjem arhivu ČSSR, Literarnem arhivu, Arhivu Karlove univerze ter Arhivu Narodnega muzeja v Pragi.

Vodja II. oddelka dr. Jaromir Charous me je seznanil s čehoslovaško arhivsko zakonodajo, z organizacijo arhivske službe in o valorizaciji dokumentarnega gradiva. Čehoslovaška je dobila arhivski zakon leta 1954, ki so ga dopolnili leta 1974. V njem je uzakonjena t.i. zunanja služba arhivov v dveh členih in sicer v členu, ki določa skrb za arhivsko gradivo pred prevzemom v arhiv ter v členu, v katerem je zajeta pristojnost arhivske uprave ČSSR v zvezi z izvajanjem nadzora nad nastajajočim arhivskim gradivom. Arhivska uprava ČSSR je prenesla

naloge nadzora nad arhivskim gradivom na državne arhive, zadržala pa je nadzor nad delovanjem specialnih arhivov. Na Češkoslovaškem je določen delokrog posameznih arhivov in sicer v okviru obstoječe mreže arhivov. V zvezi z valorizacijo dokumentarnega gradiva je dr. Charous povedal, da še nimajo enotnih kriterijev za izvajanje te pomembne arhivske strokovne naloge in da imajo le predpis za postopek izvedbe izločanja nepomembnega dokumentarnega gradiva, le-ta je bil izdan leta 1974. Poleg tega imajo še navodila za izločanje zaupnih dokumentov. V zvezi z izločanjem ostalega dokumentarnega gradiva pa so izdelali nekaj list dokumentarnega gradiva in sicer za področne dejavnosti, kot so npr. gradbena in projektna dokumentacija, gradivo s področja kmetijstva in gozdarstva, gradivo s področja komunalnega gospodarstva. Pri valorizaciji dokumentarnega gradiva obvezno upoštevajo poleg zgodovinskega interesa tudi interes ustvarjalca dokumentarnega gradiva. V primeru, da ustvarjalec takega posebnega interesa nima, se nepomembno dokumentarno gradivo lahko izloči. Nadalje mi je dr. Charous dejal, da na Češkoslovaškem že uvajajo mikrofilmiranje dokumentarnega gradiva, za katerega je rok hranjenja krajši od 15 let. Mikrofilmarno gradivo se lahko izloči in uniči. Dr. Charous je menil, da imajo zelo stroge kriterije glede ohranjanja arhivskega gradiva in glede izločanja dokumentarnega gradiva pri ustvarjalcih. Nadalje so izvedli tudi valorizacijo ustvarjalcev dokumentarnega gradiva. To valorizacijo so opravili na nivoju okrajev, mest, narodnih odborov, društev, šolstva, zdravstva, socialnega skrbstva in gospodarstva. Zaradi izredno velike inflacije nastajanja dokumentarnega gradiva so za ohranjanje gradiva navedenih provenienc začeli uporabljati vzorčni kriterij in z njim skušajo rešiti vprašanje hranjenja enakega in vsebinsko podobnega dokumentarnega gradiva, ki nastaja pri številnih ustvarjalcih. Po vzorčnem kriteriju valorizirajo tudi statistično gradivo. Od statističnega gradiva so v celoti ohranili le štetje prebivalstva za leti 1930 in 1950, to je zadnji popis prebivalstva pred vojno in prvi popis po vojni, izmed ostalih štetij prebivalstva po vojni pa ohranjajo kompletno gradivo le za en okraj v vsakem okrožju. Personalno dokumentacijo prevzemajo v arhiv ter jo v arhivu izločajo z ozirom na pomembnost osebe po dogovorjenih kriterijih.

S Tomasom Fialo, vodjem I. oddelka, sem imel razgovor o strokovni obdelavi arhivskega gradiva in o znanstveno-raziskovalnem delu v arhivih. Na Češkoslovaškem doktorat znanosti ni merilo za znanstveno delo v arhivu. Vsi delavci s končanim študijem na univerzi morajo opravljati znanstveno-raziskovalno delo na področju arhivistike in zgodovine ter sodelujejo pri objavljanju virov za zgodovino. Pri strokovni obdelavi arhivskega gradiva delajo tudi delavci z doktoratom znanosti. V zadnjem času so tudi začeli z računalniško obdelavo arhivskega gradiva. Pripravili so geslovník za arhivsko gradivo s področja kmetijstva in gozdarstva. Pri tem delu so sodelovali tudi področni strokovnjaki, ki ne delajo v arhivih.

O strokovni obdelavi in materialnem varstvu arhivskega gradiva sem se pogovarjal tudi z arhivskimi strokovnjaki v Arhivu Karlove univerze v Pragi ter v Arhivu Narodnega muzeja, kjer so mi tudi pokazali svoja arhivska skladišča. Predstojnik Arhiva Karlove univerze doc. dr. Karel Litsch in arhivist dr. Michael Svatoš sta me seznanila z organizacijsko strukturo tega arhiva ter z gradivom, ki ga hrani ta arhiv. V Arhivu Karlove univerze hranijo arhivsko

gradivo slovenskih in drugih jugoslovanskih študentskih društev, ki so obstajala in delovala v Pragi od leta 1848 dalje. Dr. Aleš Chalupa, predstojnik Arhiva Narodnega muzeja, me je seznanil z vlogo tega arhiva kot specialnega arhiva posebnega družbenega pomena, ki ima predvsem nalogo zbiranja zapuščin vidnejših osebnosti češkega družbenega in kulturnega življenja.

Evidentiranje virov za zgodovino Slovencev sem po programu opravil v Literarnem arhivu, kjer sem pregledal inventar zapuščin pomembnih čeških političnih, kulturnih in javnih delavcev. V teh zapuščinah se nahaja korespondenca s slovenskimi in drugimi jugoslovanskimi kulturnimi in javnimi delavci od leta 1791 do 1951. Izdelal sem popis slovenskih korespondentov s češkimi ter sumarni popis zapuščine dr. Matije Murka, ki je shranjena v tem arhivu.

V Arhivu Narodnega muzeja sem pregledal inventarne popise gradiva, v katerih je gradivo, ki se nanaša na Slovence in druge jugoslovanske narode. Pregledal sem inventarje za naslednje fonde: Narodni muzej v Pragi, Češka Matica 1831–1955, zapuščina František Ladislav Rieger 1818–1903, zapuščina František Hlavaček, zapuščina dr. Karel Kramar, zapuščina Odon Para, zapuščina dr. A. Uhlir, zapuščina Milan Hodža ter zbirko gradiva za leto 1848. Pri delu v tem arhivu mi je pomagal dr. Aleš Chalupa.

V Arhivu Karlove univerze v Pragi hranijo gradivo naslednjih študentskih društev: Adrija 1907–1912, Slovenski tehnični klub 1905–1906, Ilirija 1902–1912, Jugoslovanska akademska mladina 1919, Jugoslavija 1918–1933, Tehničar, podporno društvo jugoslovanskih tehnikov 1883–1938 in Podporno društvo za slovenske slušatelje visokih šol v Pragi 1906–1913. Za nas se nahajajo še podatki v arhivskem fondu Mednarodni študentski kongres 1924–1950 ter v spisih posameznih fakultet, inštitutov in komisij, med katerimi so knjige matrik slušateljev, knjige matrik doktorjev, sejni zapisniki fakultet ter personalni spisi zaposlenih oseb na univerzi v Pragi.

Največ arhivskega gradiva, ki zadeva Slovence in druge jugoslovanske narode, hrani Državni osrednji arhiv ČSSR v Pragi. V tem arhivu je že izdelan inventarni popis fondov in dokumentarnega gradiva, ki se nanaša na Jugoslavijo in češkoslovaško-jugoslovanske stike. Na osnovi inventarnega popisa sem evidentiral gradivo za obdobje 1850–1938, ki se nahaja v številnih arhivskih fondih: Predsedstvo češkega namestništva 1850–1920, Češko namestništvo 1856–1900, Predsedstvo Policijskega ravnateljstva 1853–1915, Policijsko ravnateljstvo v Pragi 1888–1905, Ministrstvo za notranje zadeve na Dunaju 1896–1918, Ministrstvo za trgovino na Dunaju 1908–1917, Ministrstvo za obrt, trgovino in rokodelstvo 1919–1942, Ministrstvo za pravosodje 1921–1948, Ministrstvo za socialno skrbstvo 1921–1949, Ministrstvo za šolstvo in narodno prosveto 1937–1940, Ministrstvo za načrtovanje 1926–1934, Ministrstvo za notranje zadeve 1919–1939, Ministrstvo za vere 1918–1942, Ministrstvo za zdravstvo 1918–1938, Ministrstvo za preskrbo prebivalstva 1918–1933, Predsedstvo ministrskega sveta 1919–1940, Predsedstvo ministrstva za notranje zadeve 1918–1940, Predsedstvo Policijskega ravnateljstva 1916–1940, Predsedstvo urada za podpore 1919–1940, Urad za zunanjo trgovino 1920–1922, Svet narodnih žena 1923–1942, Češkoslovaška sokolska občina 1919–1952.

S kulturno izmenjavo je Arhiv SR Slovenije navezal stike s štirimi arhivskimi ustanovami v Pragi. Arhivom gostiteljem sem v imenu Arhiva SR Slovenije izročil več naših publikacij: arhivski strokovni časopis Arhivi VI (1983), Deželnozbornske spise kranjskih stanov I (1499–1515) dr. Marije Verbič, Politično preganjanje Slovencev v Avstriji 1914–1917 zv. I. in II. dr. Janka Pleterskega, Arhiv SR Slovenije, kulturni in naravni spomeniki Slovenije, zv. 119, katalog razstave Iz roda v rod, pričevanja o slovenskem jeziku, Ljubljana, 1982. Dogovoril sem se za zamenjavo strokovnega časopisa Arhivi za češki strokovni časopis Arhivni časopis. Gostitelji čeških arhivov in arhivske uprave ČSSR so mi poklonili več njihovih publikacij, s katerimi je Arhiv SR Slovenije obogatil strokovno biblioteko. Arhivska uprava ČSSR me je tudi povabila na ogled znamenitega gradu Karlštejn.

Z realizirano kulturno izmenjavo so bili postavljeni temelji za nadaljnje sodelovanje med Arhivom SR Slovenije, arhivsko upravo ČSSR ter obiskanimi arhivi v Pragi, ki naj bi se nadaljevali tudi v letu 1985.

Po dogovoru med Arhivom SR Slovenije in arhivsko upravo ČSSR sem od 3. do 10. novembra 1985 nadaljeval z evidentiranjem arhivskega gradiva v Državnem osrednjem arhivu ČSSR v Pragi. V imenu arhivske uprave ČSSR je organizacijo obiska posredovala arhivistka Kobsova, evidentiranje virov v Državnem osrednjem arhivu ČSSR pa sta mi posredovali dr. H. Sykorova in Zapletalova. V štirih dneh sem evidentiral arhivsko gradivo v naslednjih arhivskih fondih: Predsedstvo policijskega ravnateljstva 1853–1915, Arhiv češke krone, Staro češko namestniš-

tvo, Predsedstvo češkega gubernija, Provincialna zdravstvena komisija za zatiranje kolere na Češkem, Glavarstvo čeških fevdov, Deželni odbor, Deželni zbor, zbirka listin in urbarjev ukinjenih samostanov na Češkem, Nadškofija v Pragi, Domoljubne gospodarske družbe, Zveza slovenske agrarne mladine, Češki poljedelski svet, Ministrstvo za poljedelstvo London, Ministrstvo za poljedelstvo – sekretariat protektoratnega ministrstva, Osrednji poljedelsko-gozdarski arhiv, Zveza češkoslovaških veleposestnikov, Državni zemljiški urad, Češkoslovaška poljedelska akademija.

Ob evidentiranju virov leta 1985 sem naknadno zajel v popis še gradivo od leta 1939 dalje. To gradivo sem namreč ob evidentiranju leta 1984 izpustil. S tem sem zajel v evidenco vse gradivo, ki zadeva Slovenijo in Jugoslavijo in ga hranijo v Državnem osrednjem arhivu ČSSR v Pragi. Ob evidentiranju gradiva sem tudi pregledal nekatere dosjeje, v katerih se nahaja arhivsko gradivo za zgodovino Slovencev. Pri pregledu gradiva sem ugotovil, da hrani Osrednji državni arhiv ČSSR zelo dragocene vire za našo zgodovino. Za pridobitev tega gradiva bi bilo treba izdelati načrt mikrofilmanja arhivskih dokumentov v Državnem osrednjem arhivu ČSSR v Pragi.

Ob obisku Državnega osrednjega arhiva v Pragi me je sprejel tudi direktor arhivske uprave ČSSR dr. Vaclav Sykora, ki je izrazil željo po nadaljnjem poglobljanju sodelovanja med češkimi in slovenskimi arhivskimi delavci.

ARHIV SR SLOVENIJE: RAZSTAVA OB 40-LETNICI SAMOSTOJNEGA DELOVANJA

Marjan Drnovšek

Mnogo premalo so širši javnosti poznani arhivi kot zakladnice slovenskega zgodovinskega spomina, ujetega v arhivske dokumente – če uporabim besede direktorice arhiva Eme Umek – zato so predstavitve dela posameznih arhivov ne samo stvar jubilejnega trenutka, temveč tudi nujna potreba pri seznanjanju javnosti o smotru in delu arhivskih delavcev pri ohranjanju in strokovni obdelavi arhivskega gradiva kot pomembnega dela slovenske kulturne dediščine. Pritrdimo lahko besedam dr. Matjaža Kmecla, predsednika komiteja za kulturo SR Slovenije, ki jih je izrekel na otvoritvi razstave: „Še naprej si moramo v naši družbi trmasto in vztrajno dopovedovati, da so stvari, ki jih ne bo postoril nihče namesto nas... Med njimi je prav gotovo tudi gospodarjenje z dokumenti svojega dela in obstajanja. Ne smemo dopustiti, da bi nam zanamci lahko očitali krivdo za družbeno sklerozo ali izgubo spomina, do česar lahko pripelje družbo odsotnost ali zanemarjenost zgodovinoslovja vsakršne vrste“. Arhivi se ne smejo zadovoljiti samo z nalogo varovanja arhivskega gradiva in njegovega nudenja uporabe relativno

ozkim krogom uporabnikov strokovnjakov, ampak morajo poskrbeti tudi za popularizacijo gradiva in arhivskega dela, za širjenje vedenja o tem pomembnem pisnem delu kulturne dediščine. Le na ta način se bo spremenil tudi odnos širših krogov ljudi do pisne dediščine, ki jo sami ustvarjajo in konec koncev odvajajo tudi denar za njeno varovanje.

Ob 40-letnici samostojnega delovanja dne 7. novembra 1985 je Arhiv SR Slovenije pripravil v svojih prostorih razstavo s katalogom, ki ju je zasnoval Vladimir Kološa. S pomočjo originalnih dokumentov, fotografij in raznih ponazoril se na kratko, toda nazorno in izčrpno, seznanimo z bogato delovno potjo arhiva po letu 1945. Razstavo in poglavje v katalogu z naslovom Sprehod po razstavi je avtor razdelil na naslednje skupine: prostorsko vprašanje, kadri, varstvo arhivskega gradiva pred prevzemom, njegovo prevzemanje in strokovna obdelava, znanstveno-raziskovalno delo, uporaba gradiva, arhiv in javnost, vračanje arhivskega gradiva iz tujine ter konservacija, restavracija in reprodukcija arhivskega gradiva. V katalogu je tudi seznam vseh razstavljenih dokumentov ter delavcev zaposlenih po letu 1945 v tem arhivu.

Nedvomno nas presenetijo določeni kvantitativni kazalci v razvoju arhiva, ki je v prvih letih svojega obstoja imel 250 tm gradiva, 217 m² prostorov in do leta 1950 šest delavcev; danes ima 15.000 tm gradiva, 2400 m² prosto-

rov in 39 delavcev. Ali drugače povedano: danes pride na vsakega delavca v arhivu 10 x več arhivskega gradiva kot leta 1950. Zato se kot večni refren ponavlja ugotovitev, da imajo slovenski arhivi premalo prostorov (depojev) in delavcev, kar vpliva tudi na uspešnost dela. Ponovno lahko pritrdimo besedam dr. Matjaža Kmecla, da se stvari premikajo, da je družba bolj naklonjena zahtevam arhivov vendar po mojem mnenju — še vedno prepočasni. Še vedno

LE BARBAR SE LAHKO ROGA PRETEKLOSTI (Filmski portret dr. Frana Zwittra)

Kristina Šamperl-Purg

S tem rekom Antona Gustava Matuša se zaključuje filmski portret uglednega univerzitetnega profesorja, slovenskega znanstvenika in akademika dr. Frana Zwittra. Slovenci smo se z realizacijo tega dokumentarca vsaj malo izognili črnogledi vsebini tega reka in sicer zato, ker smo se vendarle odločili snemati film o znanstveniku s področja zgodovinarstva in ker smo ga z združenimi močmi uspeli realizirati.

Pobuda Ivana Nemaniča, da bi počastili jubilanta — častnega člana Arhivskega društva Slovenije — s filmskim portretom, je padla na plodna tla. Arhivsko društvo Slovenije je 21. februarja 1984 to pobudo sprejelo in jo uvrstilo v svoj delovni plan. Komisija iz vrst Izvršnega odbora Marjan Drnovšek, Marjan Zupančič, Ivan Nemanič, Kristina Šamperl-Purg, dr. Peter Vodopivec in dr. Janko Pleterški je predlagala Viba filmu naslednje teme oz. iztočnice, s katerimi se je strinjal tudi dr. Zwitter:

- Znanstveni inštitut (pisanje učbenikov, podkrepitve ugotovitve, da tudi vojna vihra ni ugasnila želje in zahteve po znanstvenem delu);
- Boj za naše meje (potek razgovorov, zapleti, spori, rezultati ipd.);
- Pedagoško-znanstveno delo po vojni, predvsem kot predavatelj in mentor;
- Restitucije arhivskega gradiva;
- Statistično-analitično zgodovinarstvo kot metoda dela;
- Pomen in vloga ekonomskih znanosti in zgodovinskega razvoja (širši evropski prostor, ožji slovenski prostor, poudarek na 19. in 20. stoletju);
- Vloga zgodovinarstva v sodobni družbi.

Na podlagi teh tem oz. iztočnic in dejanskih možnosti sta scenarij sooblikovala dr. Janko Pleterški — njegov sodelavec na Filozofski fakulteti — in dr. Peter Vodopivec njegov učenec in nadaljevalec njegovega dela. V osnutku je scenarij zajel Zwitterovo otroštvo, študijska leta v Ljubljani in na Dunaju, v Parizu, njegovo zanimanje za sociološko in nacionalno zgodovino, njegovo učiteljevanje na gimnaziji in sodelovanje v krogu „Sodobnikov“, njegovo delo za OF, pot v partizane, Znanstveni inštitut,

je prešibka zavest o pomenu varovanja arhivske dediščine kot enega od bistvenih pogojev razumevanja razvoja v slovenskem prostoru nekdaj in danes.

Razstava Arhiva SR Slovenije je korak v odkrivanju tančice nad prizadevanji arhiva in s tem arhivov na splošno in s tem korak k boljšemu razumevanju njihovega razvoja in obstoja.

boj za slovenske meje, mirovna konferenca, njegov odnos do slovenstva — koroško vprašanje, udeležba na svetovnih kongresih zgodovinarjev, njegovo pedagoško delo na filozofski fakulteti, aktivno članstvo v komisiji slovenskih ekspertov za vračanje arhivskega gradiva iz tujih arhivov, njegovo povezanost z rodnim Novim mestom, njegovimi konjički — šah . . . , njegov nekoliko hudomušni odnos do sveta, . . .

Tako oblikovane iztočnice so dobile dokončno obliko s sodelovanjem portretiranca, arhivskih posnetkov sodelavcev in filmski portret je zaživel pod spretnim vodstvom režiserja Milana Ljubića in sodelavcev z Viba filma. Projekt je finansirala Kulturna skupnost Slovenije.

Snemanje tega portreta je njegovim domačim in soustvarjalcem vzelo ogromno energije, vendar bo film postal oziroma je že arhivsko gradivo, ki govori o dr. Zwitteru, o njegovem raziskovalnem delu, o dolgoletnem pedagoškem delu in posredno tudi o njegovih prizadevanjih za vračanje naših arhivov iz tujine.

Filmski portret poskuša osvetliti jubilanta in njegovo delo iz različnih zornih kotov, vendar ne iz vseh, ker to fizično ni bilo mogoče, pa tudi vsak od teh zornih kotov oziroma delovnih področij ni enako močno osvetljen, kot na svetu nobena stvar ni povsem dodelana, zaključena, pa tudi umetniški duh je moral dati malo svobode svoji ustvarjalnosti.

Želja vseh, ki smo kakorkoli sodelovali pri tej nalogi je, da bi portret kot prikaz življenja in dela znanstvenika dr. Zwittra, kot tudi prikaz časa in razmer, v katerih je in še ustvarja, ostal dragocen dokument sedanjim in bodočim generacijam, ne le raziskovalcem, temveč vsem, ki jih zanima naša preteklost in boj za samobitnost.

Interna projekcija filma je bila v torek, 29. oktobra 1985 v dvorani Viba filma, javna projekcija pa 18. novembra 1985 v mali dvorani Cankarjevega doma. Dne 2. decembra 1985 ob 18.20 uri je film predvajal I. program RTV Ljubljana kot obrazložitev za nagrado AVNOJ, ki jo je jubilent prejel.

V imenu Arhivskega društva Slovenije hvala dr. Zwitteru, njegovim domačim, dr. Petru Vodopivcu, dr. Janku Pleterškemu, direktorju Viba filma Bojanu Štihu, režiserju Milanu Ljubiću in celotni snemalni ekipi, Jožetu Udoviču, dr. Bogu Grafenauerju, Janku Jarcu in vsem delovnim ljudem, ki so preko Kulturne skupnosti Slovenije prispevali sredstva za snemanje.

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

POROČILO O SEMINARJU ZA ČLANE DRUŠTEV, KI DELAJO Z DOKUMENTARNIM GRADIVOM

Boris Rozman

Ob dejstvu, da mnoga društva še danes ne znajo ceniti gradiva, ki nastaja pri njihovem delovanju in ga zato tudi ne varujejo tako kot bi ga morala oziroma ga sploh ne shranjujejo, je mestna ZKO na pobudo Zveze kulturnih organizacij Slovenije 13. decembra 1985 organizirala seminar za člane društev (kulturnih), ki delajo z dokumentarnim gradivom. Strokovno plat je prevzel Zgodovinski arhiv Ljubljana, saj so bili nanj vabljeni člani kulturnih društev, ki delujejo na njegovem področju. Zgodovinski arhiv v Ptujju in Pokrajinski arhiv Nova Gorica sta podoben seminar že organizirala.

Na seminarju so se člani društev seznanili s pravno ureditvijo društev na Slovenskem (dr. Lovro Šturm), arhivskim gradivom društev in pravnimi osnovami njegovega varstva (dr. Jože Žontar), roki hranjenja dokumentarnega gradiva društev (Ana Zaletelj), pomenom

društev v slovenski in krajevni zgodovini (dr. Vasilij Melik), viri za zgodovino društev in materialnim varstvom arhivskega gradiva (Vladimir Žumer) in z odbiranjem, izročanjem, popisovanjem in urejanjem arhivskega gradiva društev in o tem kako se piše društvena kronika (Boris Rozman). Predavanje tov. Lorbarja Pisarniško poslovanje v društvih je odpadlo, toda v priročniku, ki bo namenjen članom vseh društev, ki delajo z dokumentarnim gradivom in ostalim, bo objavljen.

Seminar je uspel. Skoraj štirideset navzočih je z zanimanjem spremljalo predavanja in po vsakem tudi aktivno sodelovalo v razgovoru. Kot so dejali, jim je seminar v marsičem odprl oči, vendar so bili mnenja, da bo potrebno vložiti še veliko časa in truda za dosledno izpolnjevanje obveznosti. Ni denarja, ni prostorov, prostovoljnega dela, ki ga društva najbolj potrebujejo, pa je vse manj. Največja pomanjkljivost je vsekakor neosveženost. Celu za mnoge predsednike in tajnike društev je pojem arhivskega gradiva neznanka.

Upajmo, da si ga bodo kmalu razjasnili.

ocene, poročila o publikacijah

ARHIVSKI VJESNIK, XXVII, Arhiv Hrvatske, Zagreb
1984

Darinka Drnovšek

Dvestošestdeset strani obsegajoči XXVII. letnik Arhivskega vjesnika je pravzaprav nadaljevanje tematske številke XXVI. letnika, ki je objavil vire o hrvatski zgodovini za leto 1941. Pričujoči zvezek pa v štirinajstih prispevkih prinaša pregled gradiva o letu 1942, ki ga hranijo posamezni arhivi na Hrvatskem. Ker je to v bistvu nadaljevanje omenjene tematske številke in je po enakem načelu tudi obdelano gradivo, ki se nanaša na razvoj narodnoosvobodilnega gibanja in socialistične revolucije, na tem mestu ne bi podrobneje opozarjala na vsebino in način pregleda posameznih prispevkov.

Za arhiviste sta pomembna zlasti članka Delovanje manjših-občinskih oziroma regionalnih arhivov (Marijan Rastić) in arhivski informacijski sistem (AIS) v arhivih SR Hrvatske (Miljenko Pandžić). Prvi članek najprej definira kaj je to manjši – lokalni oziroma regionalni arhiv. V posameznih evropskih državah je organizacija arhivske mreže različna. Na XI. mednarodnem kongresu Okrogla miza v Bukarešti leta 1969 je glavni referent R. H. Bautiera v referatu Les archives des collectivités locales obdelal pet evropskih tipov arhivov lokalnih skupnosti (britanski, jugoslovanski, francoski, skandinavski in sovjetski tip). Bautier meni, da je najboljši centralistični, to je sovjetski tip. Jugoslovani pa smo prav nasprotnega mnenja. Mi imamo lokalne oziroma regionalne arhive, ki se naslanjajo na občino kot osnovno družbenopolitično skupnost in na načelo samoupravljanja v ustanovah (arhivi so samostojne ustanove, ki medsebojno usklajujejo svoje delovanje). Osnovne značilnosti manjšega regionalnega arhiva predstavljajo: značaj arhivskega gradiva, ki ga tak arhiv hrani, število strokovnih delavcev v odnosu do nacionalnega arhiva ter stopnja opremljenosti za izpolnjevanje osnovnih nalog. Delovanje opisanih arhivov se urejuje z zakonskimi predpisi, z načinom zbiranja finančnih sredstev in s sistemom notranje organizacije dela. Avtor meni, da je naloga občinskih oziroma regionalnih arhivov v več pogledih težja, kot naloga nacionalnih arhivov, ki imajo večje možnosti v pogledu statusa, sestavljanja timov

strokovnjakov, zbiranju finančnih sredstev in potrebne sodobne opreme, vključno z naj sodobnejšimi elektronskimi napravami.

Miljenko Pandžić pa v svojem članku pove, da določa osnovne značilnosti arhivskega informacijskega sistema samoupravni sporazum o arhivski informativni dejavnosti v SFRJ. Potrebno pa bo tako v celotni Jugoslaviji kot tudi na Hrvatskem še veliko dela, da bi ta sistem dosegel tisto stopnjo strokovnosti in učinkovitosti, ki jo vsi pričakujemo in jo potrebujemo. Članek najprej da pregled najpomembnejših posvetovanj v svetu, kjer so to temo obravnavali. Sledi pregled strukture dokumentacijsko-informacijskih centrov v Jugoslaviji. Arhivi imajo tudi odprta vrata za informacijske sisteme z avtomatsko obdelavo podatkov, vendar tudi na tem področju še nismo dosegli zaželenih uspehov. Za dober informacijski sistem je zelo pomembno mikrofilmanje gradiva in seveda ustrezno urejena mikroteka. Načrt strukture informacijskega sistema v SR Hrvatski kot tudi v drugih jugoslovanskih republikah mora nujno upoštevati povezanost z drugimi sistemi v znanosti in kulturi, ker taki sistemi nikakor ne smejo biti izolirani, če hočemo, da dosežejo svoj namen.

Standarde in norme v specialnih knjižnicah, s po-udarkom na arhivskih knjižnicah, je obdelala Ružica Kolarević-Kovačić, dokazno vrednost mikrofilmov pa Frano Glavina. Nada Klaić objavlja nadaljevanje iz XXVI. številke o Matiji Ivaniću – vojvodi Janku in stoletni borbi hrvatskih tlačanov za politične pravice.

Leta 1978 je bila ustanovljena pri Arhivu Hrvatske Kinoteka Hrvatske, katere osnovna naloga je zbirati, hraniti in strokovno obdelovati filmsko gradivo, nastalo na področju SR Hrvatske (prva kinopredstava v Zagrebu je bila že leta 1896, prvi stalni kinomagnetografi so bili odprti v Zagrebu in v Pulju leta 1906). O skrbi za zbiranje filmske dediščine v SR Hrvatski piše Mato Kukuljica. Arhivsko gradivo na področju Zgodovinskega arhiva v Splitu, kot vira za zgodovino likovne umetnosti in zaščito spomenikov, je obdelal Cvito Fisković.

Zadnji del publikacije predstavljajo stalna rubrike Pri-kazi in recenzije, Vesti ter In memoriam, v katerem se arhivski delavci spominjajo svojih kolegov oziroma sodelavcev: dr. Kamila Firingerja, Anteja Usmanija, Bartola Zmajića in Stanka Ljubeka.

ARHIVSKI PREGLED, GLASILO DRUŠTEV ARHIVSKIH DELAVCEV IN SKUPNOSTI ARHIVOV SR SRBIJE, Beograd, 1981, 1982, 1983

Jelena Malbašić

Strokovno glasilo Društev arhivskih delavcev in skup-

nosti arhivov SR Srbije Arhivski pregled v uvodniku za leto 1981 objavlja poročilo o že tradicionalnem letnem medrepubliškem srečanju arhivskih delavcev iz SR Srbije in SR Makedonije. V okviru srečanja je bilo največ pozornosti namenjeno referatoma B. Draškića in M. Petrovića. Pregled navodil za selektivni pristop k eviden-tiranju in nadaljnjemu spremljanju registratur ter Potreba

noveliranja znanstveno-informativnih sredstev za arhivsko gradivo L. Popovića. Prvi prispevek se nanaša na opredelitev novih načinov zaščite gradiva v registraturah kot potencialnega vira arhivskega gradiva, drugi pa poudarja potrebe po intenzivnejšem delu na informativnih sredstvih, s čimer bi se omogočila boljša informiranost o vsebini gradiva v manjših arhivskih enotah.

Pomembnost razstav kot oblik uporabe arhivskega gradiva za kulturno-prosvetne ter agitacijsko-propagandne namene, zlasti kot oblik masovne popularizacije arhivskega gradiva, je poudarjena v referatu K. Krajčinovića. Razstava arhivskih dokumentov. Uveljavljanje kulturno-prosvetne funkcije arhivskih institucij obravnava M. Todorović v Analizi kulturno-prosvetne dejavnosti arhivskih ustanov v SR Srbiji ter ugotavlja, da se, predvsem zaradi objektivnih okoliščin, to je deponiranja gradiva v prvih povojnih letih in angažiranja arhivskih delavcev predvsem na urejanju gradiva, ta funkcija ni razvila na znanstveni ravni. Kljub dejstvu, da je že leta 1958 na III. letni seji Zveze društev arhivskih delavcev FNRJ sprejet sklep, da so arhivi „... kulturne ustanove kompleksnega značaja, ki opravljajo v prvi vrsti strokovno arhivsko delo za potrebe zgodovinske znanosti, vendar v katerih je treba hkrati še bolj razvijati kulturno-prosvetno ter znanstveno dejavnost.“

Med letom 1981 je prišlo do vsebinskih sprememb in dopolnitev zakonodaje, ki ureja zaščito gradiva zunaj arhivov v SR Srbiji, o čemer obvešča M. Petrović v Pregledu sprememb in dopolnitev zakonskih predpisov o zaščiti gradiva izven arhivov SR Srbije.

Stalna rubrika Iz arhivskega gradiva prinaša prispevek O. Radulovića O zgodovini ustanovitve, razvoja in dela Narodnega pozorišta v Beogradu ter B. Majdanca o sodelovanju bratov Ribar v Akademskem gledališču beograjske univerze v obdobju 1935–1940. V zvezi s podpisovanjem samoupravnega sporazuma o razvoju arhivske dejavnosti na področju SR Srbije brez pokrajin za obdobje 1981–1985 D. Čirović ugotavlja, da je ustvarjena priložnost, da se v tem obdobju z izvajanjem določb zakona o združenem delu skozi svobodno menjavo dela izboljšajo materialni pogoji dela arhivov in dvigne strokovna raven zaščite in uporabe arhivskega gradiva kot skupni cilj enotne razvojne politike arhivov v SR Srbiji.

Dvojna številka Arhivskega pregleda za leto 1982 prinaša kratko poročilo ter referate z medrepubliškega srečanja arhivistov SR Srbije in SR Makedonije, na katerem so obravnavane teme, ki se nanašajo na urejanje ekonomskih odnosov arhivskih institucij v naši družbi. Prispevek D. Čirovića Družbenoekonomski odnosi v arhivu skozi predstavitev načina pridobivanja dohodka, načina razporejanja čistega dohodka, sredstev za osebne dohodke, skupno porabo, materialno osnovo dela in rezerve ter ovrednotenja rezultatov dela v arhivih prikazuje vpliv delovanja naše zakonodaje na ustvarjanje ekonomskih pogojev za izvajanje temeljnih funkcij arhivskih institucij. Prostorski problematiki je posvečen referat skupine avtorjev O profilu arhivske zgradbe.

V tej številki so objavljeni tudi znaki notarskih knjig Zgodovinskega arhiva v Kotorju (N. Fejića) ter dokument iz arhiva Srbske akademije znanosti in umetnosti,

spis Djordja Protića, *Obraz kneza Miloša in njegove vladavine*. Oba prispevka sta zanimiva, ker obravnavata manj znano gradivo.

Dejavnost Društva univerzitetno izobraženih žensk Beograda v obdobju 1927–1941 je bilo, kakor pravi V. Kolaković, zelo razgibana in progresivna za čas, v katerem je društvo delovalo.

Večji del dvojne številke za leto 1983 je posvečen republiškem posvetu arhivskih delavcev SR Srbije in V. seji konference Društev arhivskih delavcev Srbije.

Na posvetu so obravnavane naslednje teme:

- zaščita, urejanje, obdelava in predstavitve arhivskega gradiva družbenopolitičnih organizacij;
- delovno in samoupravno povezovanje med arhivi, arhivi in združeno delo.

V uvodnem delu Aktualna vprašanja zaščite, urejanja, obdelave in prezentiranja arhivskega gradiva družbenopolitičnih organizacij I. Pudlo poudarja pomen ter vrednost tega gradiva, zlasti z zgodovinskega vidika. Med tem gradivom predstavljajo dokumenti Zveze komunistov najpomembnejše vire za pisanje zgodovine Zveze komunistov in glede na vse večje zanimanje znanosti in družbe za to problematiko poskuša na več načinov razrešiti vprašanja prevzemanja, zaščite in dela z gradivom iz arhivov družbenopolitičnih organizacij. Razprave drugih udeležencev so pokazale, da je problematika fondov družbenopolitičnih organizacij enaka na območju SR Srbije z avtonomnima pokrajinama. Zaradi tega je M. Petrović predlagal, da se na posvetu sprejme sklep o izdelavi ustreznega strokovnega navodila za urejanje gradiva družbenopolitičnih organizacij, s katerim se bodo opredelili:

- kriteriji za oblikovanje fonda,
- principi urejanja gradiva,
- povezava med urejanjem gradiva istega fonda v registraturi in arhivu.

R. Lekić in M. Jakovljević sta v svojih prispevkih opozorila na problematiko pri pridobivanju in urejanju memoarskega gradiva.

D. Čirović, ki se je na posvetu predstavil s tremi prispevki, posvečenim zaščiti, urejanju, obdelavi in predstavitvi arhivskega gradiva družbenopolitičnih organizacij, opozarja na zahtevnost pristopa h gradivu družbenopolitičnih organizacij, zlasti zaradi tega, ker:

- gradivo ni bilo prevzeto do leta 1960,
- gradivo ni bilo v celoti v izvorni obliki,
- v teoriji in praksi še zmeraj niso enotno opredeljeni kriteriji o obsegu in vsebini arhivskega fonda družbenopolitičnih organizacij.

Pri drugi strokovni temi so bili obravnavani deli projekta Profil sodobnega arhiva v SFRJ.

Na V. seji konference Zveze društev arhivskih delavcev SR Srbije je, razen obravnave poročila o poslovanju v letu 1982, programa dela Zveze za leto 1983, sprejet tudi statut Zveze, ki je usklajen z novo zakonodajo na tem področju.

Rubrika Iz dela arhivov in arhivskih organizacij je bila posvečena jubilejem Arhiva v Titovem Užicu in Zgodovinskega arhiva v Nišu. V rubriki Dokumenti... pa je prikazana administrativno-upravna delitev ozemlja, ki ga je Srbija osvobodila leta 1913.

ARCHIVNÍ ČASOPIS, VÝDÁVÁ ARCHIVNÍ SPRÁVA
MINISTERSTVA VNITRA ČSR, letník 1981–1983
(31–33), Praga (ISSN 004–0398)

Ljudmila Bezlaj-Krevel

Archivni časopis, letník 1981 (31), zvezek 4

Četrty zvezek 31. letnika obsega strani od 193 do 256 in ima standardne rubrike: članki, poročila in literatura. Strokovni prispevki so brez dvoma zanimivi tudi za naše arhivske delavce.

V prvem Vladimír Smetáček obravnava možnosti uvedbe računalniške obdelave gradiva v arhivih (Výpočetní technika a zpřístupňování archiválií). Avtor najprej ugotavlja, da se računalniška tehnika sicer počasi, vendar nezadržno uveljavlja tako v praksi kot zavesti arhivarjev, čeprav med slednjimi prevladuje bojazen, da prinaša težave, zvišuje stroške dela in manjša delež individualne ustvarjalnosti, ne da bi pri tem bistveno izboljšala izsledke arhivske znanosti. Nasprotniki avtomatizacije lahko kot zastrašujoče primere navedejo nekaj neuspešnih poizkusov uvedbe avtomatizacije v arhivski dejavnosti, pokažejo lahko na več slabo delujočih avtomatiziranih sistemov upravljanja v gospodarskih podjetjih in na pomanjkljivosti v delovanju avtomatiziranih informacijskih sistemov knjižnic. Kljub večji ali manjši upravičenosti teh očitkov pa je to tema, ki ji je treba posvetiti vso pozornost, kajti avtomatizacija vztrajno prodira v industrijo, v vsa področja uprave in informacijskih dejavnosti. Ker arhivi niso niti prvi niti edini, ki se ukvarjajo z informacijami in dokumenti in se morajo ob tem spoprijeti z uvedbo računalniške tehnike na področju svoje dejavnosti, predlaga Smetáček, da se naslonijo na izkušnje tistih institucij, ki so že pred njimi pričele s poskusi uvedbe avtomatizacije, v prvi vrsti so to one, ki se ukvarjajo z demografsko statistiko, slede knjižnice in informacijski centri različnih podjetij. Njihove temeljne izkušnje je strnil v nekaj točk, iz katerih lahko arhivi ugotove predvsem nujnost natančnega popisa fondov in njihovih uporabnikov ter na podlagi teh podatkov določijo gradivo, ki je interesantno za avtomatsko obdelavo in ima zanjo realne možnosti. Poleg izbora fondov se je sočasno treba privaditi na misel, da vsaka dosledna avtomatizacija privede k pojavu novih profilov delavcev, ki poleg arhivistike obvladajo tudi računalniško in komunikacijsko tehniko, k spremembi organizacije in rutiniranih postopkov dela v stroki. Pri tem pa je jasno, da je predpogoj vsake izgradnje avtomatizacije zagotovljenost brezhibne tehnične opreme. Specifičnost dejavnosti arhivov nasproti drugim institucijam, ki obdelujejo informacije in dokumentacijo pa je tolikšna, da seveda ni mogoče sprejeti temeljne koncepcije sistema avtomatizacije katerekoli med njimi. Konceptna in projektna dela na izgradnji avtomatiziranega informacijskega sistema v arhivistiki (ARCHAIS), ki potekajo v osrednjem državnem arhivu in pri arhivski upravi notranjega ministerstva ČSR, so šele na začetku. V naslednjih petih letih bo potekalo delo predvsem na potrditvah možnih postopkov in eksperimentalnem iskanju rešitev.

V prispevku Zpevňení papíru impregnací roztoky polyakrilamidu a polyvinylbutyralu avtorji Miloš Procházká, Hana Horáková in Karin Dobiášová objavljajo

nadaljevanje izsledkov pri poizkusih konservacije papirja s polimernimi snovmi, ki so jih delno objavili že v drugem zvezku tega letnika (Výber optimálního zpevňovacího prostředku pro papír, AČ, 1981, str. 93–100). Poudarjajo pomen raztopine poliakrilamida (PAA) in polivinilbutirala (PVB) v konservatorstvu. Obe raztopini se ne izražata na vseh tipih papirja enako, v večini primerov se bolje obnese raztopina PAA v tekočem etanolu kot PVB. Tako PAA kot PVB je mogoče s papirja odstraniti z izpiranjem v razredčilih. Optimalna koncentracija uporabljene raztopine je 1–2%, tedaj impregnacija ne spremeni niti izgleda niti barve papirja. Večja koncentracija ni priporočljiva, ker lahko pri nekaterih vrstah papirja poveča njegovo krhkost. Gustav Hofmann v članku Metrologické poznámky z Horšovsko tynska tako kot že v več svojih predhodnih prispevkih opozarja, da je v češki historični metrologiji še vrsta problemov in neznank. Tokrat predstavi nekaj različnih merskih enot, ki so bile v veljavi na ozemlju gospodstva Horšovský Týn. Kot vir sta mu služila urbar gospodstva Horšovský Týn iz let 1607 do 1620 in kronika mesta Horšovský Týn, pisana v letih 1539 do 1767.

Sledi rubrika Poročila (Zpravy), ki nas seznanja najprej s potekom strokovnih zasedanj in posvetovanj v tujini, ki so se jih udeležili tudi češkoslovaški arhivski strokovnjaki: o XX. mednarodni arhivski konferenci Table ronde des Archives na Norveškem, o petem posvetovanju arhivskih delavcev centralnih arhivov komunističnih in delavskih strank socialističnih dežel na Poljskem, o konferenci o vlogi diplomatike v zgodovinskih vedah, ki je bila v SSR. Temu slede poročila o akcijah posameznih arhivov, o organizaciji izobraževanja kadrov in njihovega izpopolnjevanja, čemur slede še nekrologi in zapisi ob pomembnih življenjskih jubilejih arhivskih delavcev. Po ustaljeni praksi zaključuje zvezek rubrika Literatura z recenzijami domačih periodičnih in drugih arhivskih izdaj (Slovenská archivníka, 15, 1980; I. severomoravské archivní sympozium, Sborník příspěvků, Opava 1980; Květoslava Haubertová, O nejstarších tepelských listinách, Plzeň 1981; Vlastivedný sborník Podbrdská 15, 16, 1979 ter pomembnejših tujih arhivskih del. (Michael Cook, Archives and the Computer, London, Butterworths, 1980; Augusto Antonella, L'archivio comunale postunitario, Firenze 1979; Karl E. Demandt, Laterculus notarum, Marburg 1979; Martin Dallmeier, Quellen zur Geschichte des Europäischen Postwesens 1501–1806, Teil I., Teil II., Kallmünz 1977).

Archivni časopis, letník 1982 (33), zvezek 1–4

32. letnik AČ je izšel po ustaljeni praksi v štirih zvezkih na skupno 256 straneh. Uvodni članek tega letnika: Výsledky práce na vědeckovýzkumných úkolech 1976–1980 je prispeval Jaromír Chareus (str. 1–8) in govori o realizaciji petletnega programa češke arhivistike v obdobju 1976–1980. Ta si je med drugimi nalogami določil za cilj čimbolj prispevati tako k rešitvi nekaterih nalog češkoslovaškega državnega znanstveno raziskovalnega programa kot tudi skupnega programa arhivske raziskovalne dejavnosti dežel socialistične skupnosti. Arhivska uprava pri notranjem ministrstvu ČSR je formirala s tem v zvezi več delovnih skupin, ki so jih sestavljali kvalificirani in za posamezna področja tudi osebno zainteresirani arhivski delavci ter nekateri stro-

kovnjaki od drugod, ki sicer delajo na akademijah, visokih šolah in različnih znanstvenih inštitutih. Izsledki delovanja posameznih skupin v tem obdobju so bili že v veliki meri publicirani ali pa se njihova izdaja pripravlja. Miloslav Belohlávek se je v svojem prispevku Spolupráce archivu a školy (str. 9–19) povrnil k temi, o kateri je že pred desetimi leti pisal (AČ, 1971, str. 193–198), to je sodelovanju med šolami in arhivi. Nove metode dela na šolah in uvedba novega predmeta informatike nudijo možnosti za nove, poglobljene oblike sodelovanja. Belohlávek uvršča 'sodelovanje s šolami med izredno pomembne naloge arhivov, saj je s tem mogoče predstaviti učenecem in dijakom pomen kulturnih in znanstvenih vrednot, da jih bodo ti, ko odrastejo, znali varovati in ceniti, črpati iz njih življenjsko moč in inspiracijo, ne glede na to, da velika večina med njimi ne bodo postali zgodovinarji.

V prispevku Využití enzymů pre konzervační účely (str. 20–23) opiše Hana Horáková poizkuse odstranjevanja starih lepil z uporabo encimov. Ta metoda se je v tujini v zadnjem času zelo razširila in literatura navaja, da jo je mogoče uporabljati brez večjega rizika. Pri odstranjevanju lepil se uporabljajo, glede na potrebe, dve osnovni skupini encimov. V prvi so beljakovinski encimi (proteazi) in z njimi se razgrajujejo lepila na bazi proteina kot npr. živalski klej, želatina ali kasein. V drugo skupino sodijo amilazi, ki jih uporabljamo pri razgrajevanju škrobovih lepil iz moke, riža in drugih dekstrinskih lepil. Opisani poizkusi so bili izvedeni na podlagi poročil iz tuje literature o odstranjevanju lepil na bazi proteinov s pomočjo encimov Pancreatic Trypsin NOVO in Esperase 4 OM in so dali zelo dobre rezultate.

Milada Polišenská s člankom Počátky Antonína Gindelyho v českém zemském archivu (str. 23–31) osvetli pomen bogate korespondence človeka, ki si je dopisoval z najvidnejšimi predstavniki kulture, politike in znanosti svojega obdobja.

V drugem zvezku je na prvem mestu objavljena resolucija, sprejeta na petem zasedanju čeških in slovaških zgodovinarjev leta 1982: Rezoluce V sjezdu československých historiků (str. 65–69). V sprejetem kratkočrtnem programu zgodovinskih raziskav bo imela prednost novejša zgodovina, predvsem raziskave zakonitosti in razvoja socialistične skupnosti in internacionalnih razmerij znotraj svetovnega socialističnega sistema; predvsem gre za teme, ki jih bo mogoče reševati v sodelovanju z zgodovinarji drugih socialističnih dežel, v prvi vrsti s sovjetskimi. Za slovenske arhiviste bo prijetno slišati, da pozivajo češki zgodovinarji pri realizaciji svojega programa na pomoč v prvi vrsti arhiviste in da v svoji programski resoluciji posvečajo veliko pozornost razvoju arhivov in njihovi materialni in kadrovski izpolnitvi.

Z istega zasedanja je bil poslan mirovni poziv zgodovinarjem vsega sveta in vsem onim, ki jim je draga mirna človeška bodočnost: Mírová výzva československých historiků (str. 69–70). V njem navajajo, da kot zgodovinarji zelo dobro poznajo probleme, ki so jih narodi v preteklosti reševali z nasiljem in iz tega nasilja povzročene tragedije.

Sledi uvodni referat, ki ga je na zasedanju zgodovinarjev, v sekciji zgodovinskih pomožnih ved in arhivistike, predaval Vojtech Sykora Uloha archivů při výstavbě rozvinuté socialistické společnosti (str.

70–76). Pisan je v duhu slavnostnih uvodnih referatov, o vlogi arhivov pri graditvi razvite socialistične skupnosti pa razvija enake misli, kot so že navedene v resoluciji. O delu in življenju nenadno preminulega akademika prof. dr. Zdenka Fiale piše Zdeněk Bakovský: Odkaz Zdeňka Fialy (str. 77–79).

Za naše bralce je zanimiv prispevek Eve Šmilauerove Skartace třídních výkazů základních škol (str. 79–84). Avtorica je kot članica posebne delovne skupine, formirane pri arhivski upravi notranjega ministrstva ČSR, skupno s kolegi proučevala izločanje šolskih katalogov, kasnejših razrednih izkazov osnovnih šol. Tovrstna dokumentacija je bila večinoma prevzeta v arhive že v prvi polovici petdesetih let in je zaradi svojega velikega obsega že tedaj opozarjala na potrebo izbora. Vprašanje dokumentarne vrednosti šolskih katalogov je ponovno postalo aktualno po letu 1977 in vzkliko je več predlogov. Od teh so se najradikalnejši zavzemali za enostavno izločitev vseh katalogov, strpnejši pa so bili proti popolnemu uničenju te dokumentacije, zlasti so se zavzemali za ohranitev katalogov iz druge polovice 19. stoletja. Najdosledneje so se s problemom izločanja šolskih katalogov ukvarjali delavci okrajnega arhiva v Litomyšli. V svojem elaboratu so proučili podatke, ki jih je mogoče najti le v katalogu (pričetek šolanja učenca, podatki o cepljenjih, uspehu, obnašanju učenca in njegovih karakternih lastnosti) in podatke, ki jih poleg katalogov vsebuje tudi druga šolska dokumentacija (ime šole, ravnatelja, učiteljev, statistični pregledi o obisku pouka, ime, rojstvo in veroizpoved dijaka, njegova narodnostna in državljanska pripadnost; ime poklic in bivališče staršev dijaka in kdo je poučeval posamezne predmete). Za informacije, ki jih v drugi šolski dokumentaciji ni mogoče dobiti, so avtorji litomyšlskega elaborata menili, da so zanimive le v izjemnih primerih. Zato so predlagali, da se opravi izbor katalogov osnovnih in meščanskih šol, ki se bodo hranili kot vzorčni primerki, ostale pa se uniči. Delovna skupina, ki o njenih izsledkih poroča avtorica, se je osredotočila predvsem na rešitev dveh vprašanj: vprašanje izločanja starih šolskih kronik osnovnih in meščanskih šol, ev. po letu 1948 ljudskih in srednjih šol do leta 1953, ki so že sprejete v arhive in na vprašanje izločanja razrednih izkazov osemletnih in desetletnih šol po letu 1953, ki jih arhivi doslej še niso prevzeli. Skupina je ugotovila, da bi jih bio neprimerno izločiti in pustiti le vzorčne primerke katalogov podeželskih šol, ki so že bili sprejeti v arhive, torej do leta 1953, ker nudijo podatke o učencih, njihovi usodi in izpopolnjevanju, ki izhajajo iz najširših plasti ljudskih množic in niso zajeti v nobeni drugi dokumentaciji. Lažje je izločati šolske kronike meščanskih šol, toda tudi tu je treba upoštevati politične, gospodarske in kulturne značilnosti posameznih regij. V celoti je treba ohraniti šolske kataloge iz narodnostno mešanih področij in iz izjemnih obdobj, konkretno iz let 1938 do 1950. Preprostejša je rešitev vprašanja izločana razrednih izkazov nastalih po letu 1953, saj se vsi podatki v njih duplirajo s podatki v drugih dokumentih šolskih fondov in fondov šolskih odborov. Te je mogoče brez škode izločiti ter ohraniti le nekaj reprezentativnih vzorcev, kar pomeni, da se določi nekaj šolskih ustanov različnih tipov za ohranitev njihovega celotnega registraturnega gradiva, nastalega v določenem časovnem obdobju. Ivan Štoviček v prispevku Sovětská archeografie v sedmdesátých letech (str. 84–93)

prikaže pomemben razcvet sovjetske arheografije od druge polovice petdesetih let tega stoletja dalje, saj je v obdobju od 1956 do 1970 izšlo v SZ tisoč dvesto zbornikov dokumentov in okoli sedemsto del s področja teorije in prakse izdajanja virov in reševanja metodičnih problemov arheografije.

Václav Babička se v tretjem zvezku tega letnika zamisli nad razvojem arhivske vede in razvojem osebnosti arhivistov v kontekstu sprememb, izzvanih s tehnično revolucijo: Vědeckotechnická revoluce a archivnictví (str. 129–144). Konstatira, da sta znanost in tehnika dve sestavini znanstveno-tehnične revolucije, ki tvorita skupaj dialektično enoto, pri čemer pa je arhivska tehnika podrejena arhivski znanosti kot njen sestavni del. V svojem sestavku negira uvrstitev arhivistike med pomembne zgodovinske vede, saj „raison d'être“ arhivistike ni v pomoči zgodovini, temveč v znanstvenem reševanju problematike svoje, torej arhivske dejavnosti. Če to pripelje h kvalitetnejšemu zadovoljevanju informacijskih potreb uporabnikov arhivalij pa poudarja, da le-ti niso zgolj zgodovinarji, temveč strokovnjaki vseh področij, ki se pri svojem delu poslužujejo zgodovinskih, statističnih, načrtnih in prognostičnih metod. Razvoj arhivske znanosti in tehnike pa ni edini pokazatelj upada znanstveno-tehnične revolucije na področju arhivistike. Ker deluje le-ta na vseh področjih človeške dejavnosti, deluje na arhivistiko še z dodatnimi faktorji, eden od njih je vsekakor avtomatizacija, ki se vse bolj uveljavlja v upravi in vseh področjih administracije in ustvarja nove tipe dokumentov. Poleg tradicionalnih registratur so vzniknili različna dokumentacijska središča, specialne depoziture, razne banke podatkov, kar bo brez dvoma privedlo do sprememb dela arhivov in profilov delavcev, zaposlenih v njih. Toda Babička je v svoji viziji osebnosti bodočega arhivista optimist, to bo visoko kvalificirani, osvobojeni, samostojni strokovnjaki; njegova intelektualna in tehnična ustvarjalnost ter intenzivnost dela pa bosta vplivali tudi na njegovo psiho in utrdili v njem zavest o pravi vrednosti njegovega dela.

Jindřich Růžička v članku Archivy a regionální historie (str. 144–148) ugotavlja, da je vloga arhivov in arhivarjev pri porastu zgodovinskega v kraji in okrožjih svojega delovanja precej večja, kot so jo napovedovali v seriji člankov pred devetnajstimi leti v AČ in to ne glede na dejstvo, da je pisanje zgodovine le del dejavnosti arhivov in to niti ne najvažnejši del.

Vlastimil Vondruška opozarja na številne podatke, ki so v katastrofi in jih je mogoče uporabiti pri etnografskih raziskavah: Možnosti etnografské interpretace duplikátu stabilního katastru (str. 148–154). Analiza gradiva katastrof iz prve polovice 19. stoletja nudi številne in precizne podatke o ljudski porabi v tem obdobju ter možnosti kompleksnejše obdelave razvoja ljudske kulture v času narodnega prebujenja.

Tudi v tem zvezku je Milada Polišenská objavila prispevek k biografiji Antonína Gindelyho: Neznámá korespondence Antonína Gindelyho (str. 155–160) in v njem opozorila na najdbo doslej neznane korespondence v arhivu v Litoměřicích (glej še AČ, 32, 1982, zv. 1, str. 23–31).

Ker bo le malokateri med slovenskimi arhivisti imel priložnost priti v Tokio, je za nas gotovo zanimiv članek Zdenke Vasiljevoje o japonskem državnem arhivu: Japonský Státní archiv (str. 160–166). Japonski državni arhiv (Kokuricu kobunšokan) je v letu 1981 slavil deset-

letnico svojega obstoja in je najmlajša kulturna institucija na Japonskem. Nameščen je v namensko zgrajeni, železobetonski stavbi v strogem centru Tokia. Celotna površina prostorov, ki jih ima na razpolago, znaša 11.500 m² kapaciteta skladišč pa omogoča prevzem in hranjenje 40.000 tm gradiva. Depoiji, ustrezne delavnice in laboratoriji ter prostori za sprejem gradiva so pod zemljo, nad njimi so uprava, delovni prostori, čitalnica, oddelek s katalogi in restavratska delavnica. Razstavna dvorana je v prvem nadstropju. Avtomatske klimatske naprave vzdržujejo v celi stavbi ves čas temperaturo 22°C in vlažnost zraka 55%. Za varnost gradiva pred požari skrbe najmodernejše naprave, stavba ima tudi lastno transformatorsko postajo in generator. Takoj po prevzemu v arhiv arhivalije dezinficirajo v posebnih komorah s plinom metylbromida. Japonska dezinfekcija učinkuje 120 let. Svoje dokumentarno gradivo predajajo arhivu vlada, urad predsednika vlade, ministrstva in vsi vladni uradi z izjemo ministrstva za zunanje zadeve in obrambnega urada, ki imata svoj lasten arhiv. Državni arhiv se deli na tri oddelke: administrativni oddelek, arhiv, ki je najboljše in tako imenovano vladno knjižnico. Pri slednjem gre za specialni knjižni fond osnovan leta 1884, v njem so hranjene predvsem knjige, prinesene iz Evrope in Združenih držav Amerike do konca 19. stoletja, ki naj bi služile vladnim uradnikom pri spoznavanju politične in gospodarske organizacije tedanjih svetovnih velesil, ki si jih je Japonska vzela za zgled. Zelo kmalu je bil mikrofilman celoten arhivski fond in uporabnikom so za študij v čitalnici na razpolago le kopije gradiva oziroma mikrofilmi. Delavci arhiva posvečajo največjo pozornost katalogizaciji gradiva in objavi katalogov in količina obdelanega in katalogiziranega gradiva v prvem desetletju obstoja arhiva je tolikšna, da pri povprečnem evropskem arhivskem delavcu ne vzbudi le presenečenja, temveč kar strah, saj gre do številke v več desetletjih. V razstavni dvorani je dvakrat letno pripravljena nova razstava. Izsledke svoje raziskovalne in znanstvene dejavnosti pa izdajajo arhivisti v časopisu Kitanomaru Kokuricu kobunšokanpo, ki izhaja dvakrat letno, v letniku Kokuricu kobunšokan nenpo pa podaja arhiv natančen pregled svoje dejavnosti. Poleg teh dveh periodičnih publikacij in že omenjenih številnih izdaj katalogov, je izdal arhiv v desetih letih tudi deset tematskih zbirk virov. Naj na koncu še dodam, da je v poročilu navedeno, da je bilo leta 1981 nameščenih, skupaj z administrativnim in tehničnim osebjem, v arhivu le 46 delavcev.

Katařina Smutná v svojem prispevku Zabezpečení komplexní dokumentace období výstavby socialismu v jihomoravských podnikových archivech (str. 193–197) poroča o zavarovanju celotne dokumentacije iz obdobja graditve socializma v južnomoravskih arhivih podjetij, kot to zahteva sklep vlade št. 234, sprejet leta 1980, o zavarovanju tovrstne dokumentacije v ČSR.

Věra Helešicová objavlja nekaj izkušenj in dognanj, pridobljenih ob delu pri izdaji novega vodnika po fondih in zbirkah osrednjega državnega arhiva v Pragi, v članku: Zamyšlení nad pojetím archivních průvodců (str. 198–202).

V naslednjem prispevku Ludmila Kubátová analizira najstarejše četrletne rudniške obračune iz Krušnohoří: Rozbor nejstarších čtvrtletních dolových účtů z Krušnohoří (str. 202–210).

Članke letnika 1982 zaključuje prispevek Pavle Burdove

k historiatu arhiva Češke krone: O sedmi ključeh (str. 210–215).

Rubrika Poročila nas v tem letniku seznanja s kongresom, ki je potekal leta 1981 v Moskvi in je bil posvečen uvedbi avtomatizacije v arhivih (str. 32–37); o seminarju organiziranem v Plznu ob 60-letnici Komunistične stranke ČSR (str. 38–39); o V. zasedanju južnomoravskih arhivistov (str. 39–43); o petem zasedanju češkoslovaških zgodovinarjev (str. 94–102); o prispevku okrožnega arhiva v Litomyšlu ob 1000-letnici prvega podatka o obstoju tega mesta (str. 102–104); o V. zasedanju zahodnočeških arhivistov (str. 167–168); o simpoziju ob 550-letnici znamenitega diplomatskega uspeha husitov v Chebu (str. 168–170); o razstavi, ki jo je pripravil restavratorski in konzervatorski oddelek srednje grafične šole v Pragi (str. 170–171); o dnevu odprtih vrat v arhivu podjetja Texlen (str. 172–173), čemur sledijo poročila o življenjskih jubilejih arhivskih delavcev in nekrologi. V rubriki Literatura so objavljeni pregledi in recenzije domače in tuje arhivske periodike, edicij virov in izdaj o teoriji in praksi arhivskega dela (str. 51–64, str. 109–128, str. 176–192, str. 233–256).

Archivni časopis, letnik 1983 (33), zv. 1, 2, 3–4

Uporaba računalniške tehnike na področju arhivske dejavnosti in možnosti, ki jih le-ta daje, je tema, ki tako kot naše vznemirja tudi češke arhiviste, ki tej problematiki posvečajo v svojem glasilu veliko pozornost. Josef Žabka v prvem članku 33. letnika: Spojeni mikrofilmu a počítače (str. 1–17) opozarja na nove možnosti, ki jih ponuja razvoj mikrofilmske in računalniške tehnike.

Prispevek Eliške Čánové Rekonstrukce rodin (str. 17–23) prinaša nekaj tehničnih dopolnitev metodike zgodovinsko-demografskih raziskav, do katerih se je avtorica dokopala pri delu na sprejetem srednjeročnem programu o temeljnih problemih populacije prebivalstva.

Ivan Hlaváček pod naslovom Několik dodatků k regestum listin Albrechta II. (str. 23–30) objavlja nekaj dopolnil k delu J. F. Bähmer, Regesta imperii XII. Albrecht II. 1438–1439. Bearbeitet von Günther Hödl. Wien–Köln–Graz, 1975.

Glede na to, da je eden od univerzalnih problemov današnje arhivistike arhivsko izrazoslovje, katerega doslej nepremagljiva različnost ima brez dvoma korenine v dejstvu, da arhivistika dolga leta ni bila upoštevana kot samostojna veda, temveč le kot privesek administrativnim in upravnim sistemom, ki so si ustvarili svoj lastni uradni jezik, v katerega so sčasoma proniknili tudi nekateri izrazi iz knjižničarske in muzejske stroke, opozarja Gabriela Čechová v prispevku K české archivní terminologii (str. 65–72) na nekaj vprašanj, ki se porajajo pri obsežnem delu ob pripravah za izdajo novega češkega arhivskega slovarja.

Leto 1983 je posvečeno češkemu gledališču in arhivi so za počastitev obletnice Narodnega gledališča pripravljali zgodovinsko dokumentacijo o gledališčih, pri čemer se je pokazalo, da je v arhivih velika množina zanimivih in dragocenih dokumentov ne le o delovanju gledališč, temveč tudi o odmevnosti tega delovanja v širšem okolju. Miloslav Bělohávek v članku Dejiny divadla a Archiv města Plzně (str. 72–83) na podlagi gradiva v plzenskem arhivu opiše historiat gledališkega arhivskega fonda in poda kratek zgodovinski pregled gledališča

mesta Plzen.

O šestdesetletnici ustanovitve arhiva mesta Ostravy piše Karel Jiřík: 60 let Archivu města Ostravy (str. 83–86). Arhiv je ena od najstarejših kulturnih inštitucij tega mesta in obenem najmlajši arhiv med arhivi čeških vele-mest. Ustanovljen je bil šele po propadu monarhije leta 1923 in je v kratki dobi po ustanovitvi prerasel v moderno arhivsko ustanovo, ki ni služila le upravnim, kulturnim in znanstvenim potrebam svojega mesta, temveč je s svojo dejavnostjo pokrivala celotno ostravsko in še sosednje tešinsko področje. Zasluga za ta razcvet gre prvemu mestnemu arhivarju prof. Adamusu, ki je osnoval pri arhivu še priročno knjižnico in postavil temelje znanstveno-raziskovalne in izdajateljske dejavnosti arhiva. Adamusova bibliografija obsega 30 samostojnih zgodovinskih publikacij in prek 300 daljših študij in člankov, vrhunec njegovega dela v arhivu pa predstavlja izdaja zbirke listin mesta in osnovanje lastnega arhivskega časopisa: Věstník archivu a musea ostravskeho kraje. Z njegovim odhodom leta 1935 je arhiv stagniral in tudi po osvoboditvi leta 1945 je bilo potrebnih več let, da se je arhiv kadrovske, prostorske in organizacijsko razvil, tako da je po letu 1960 spet v polni meri nadaljeval delo, ki ga je zasnoval njegov prvi arhivar. S člankom Pamatce docenta Karla Kazbudy (str. 86–91) je Zdeněk Šamberger počastil spomin umrlega arhivista ministrstva za zunanje zadeve in pomembnega češkega zgodovinarja sodobne zgodovine, nosilca več častnih odlikovanj, dr. Karla Kazbude.

Članke v drugem zvezku zaključuje poročilo, ki sta ga pripravila Ivan Štarha in Kateřina Smutná Vlastivědný sborník Jižní Morava (str. 91–98) o razvoju, obsegu in pomenu zbornika Jižní Morava. Zbornik izhaja že 18 let in v tem času je izšlo 21 zvezkov s skupno 4386 stranmi teksta, 102 stranmi slikovnih prilog in 4 prosto vloženi tabelami. Njegov predhodnik je bil letnik okrajnega arhiva Břeclav: Ročenka Okresního archivu pro okres Břeclav v Mikulově, katerega prvi zvezek je izšel leta 1965, tri leta kasneje pa so k izdaji zbornika pristopili še ostali južnomoravski okrajni arhivi in zbornik je dobil svoj današnji naslov. Tedaj je izšel tudi prvi zvezek druge edicije Knihnice Jižní Moravy, ki je doslej izšla v sedmih zvezkih s 500 stranmi teksta, 38 stranmi slikovnih prilog in z devetimi posebej vloženi zemljevidi.

Na prvem mestu v tretjem zvezku je članek, v katerem Ivan Hlaváček ob stoletnici rojstva zgodovinarja Václava Vojtiška poda pregled širokega registra njegovega znanstvenega delovanja: Sto let od narozeni Václava Vojtiška (str. 129–137). Slednje obsega področje zgodovine čeških mest, predvsem Prage, zgodovine univerz in znanstvenih ustanov, posega na področje diplomatike, heraldike s sfragistiko in arhivistike. Brez dvoma bo tudi za naše arhiviste zanimiv prispevek Zdenka Šambergerja o dejanski uporabni vrednosti arhivskih informativnih pripomočkov za raziskovalce: K vypořádání hodnotě archivních pamětek (str. 137–150). S tem vprašanjem se je več let ukvarjala posebna delovna skupina, ki se je pri delu povezala tudi z nekaterimi arhivi sosednjih držav. Pozornosti vredna je že začetna ugotovitev, da je zanimanje raziskovalcev v posameznih državah pogojeno z zgodovinskimi obdobji. V ČSSR se 40% raziskovalcev zanima za arhivske fonde nastale pred letom 1848, prav toliko procentov se jih zanima za zgodovino od leta 1848 do 1945, za gradivo, nastalo

po letu 1945 se zanima 20 % raziskovalcev. Na Poljskem raziskuje zgodovino do začetka 19. stoletja 35 % raziskovalcev, 45 % se jih zanima za obdobje od leta 1800 do 1945, zgodovina po letu 1945 pa zanima 20 % raziskovalcev. Na Madžarskem je za 41 % uporabnikov gradiva zanimivo obdobje do začetka 19. stoletja, za 56 % pa obdobje od leta 1800 do 1945, za gradivo, nastalo po letu 1945 se zanima borih 3 % uporabnikov. V Sovjetski zvezi se 35 % raziskovalcev zanima za gradivo, nastalo pred oktobrsko revolucijo, 65 % pa za gradivo, nastalo po revoluciji. Pri pretresu dejanske uporabne vrednosti arhivskih informativnih pripomočkov za raziskovalce je bilo ugotovljeno, da veljavni sistemi informacijskih pomagal v svojem bistvu ustrezajo prizadevanjem po objektivni upodobitvi obsega in vsebine fondov, vendar ne gre zanemariti vplivov različnih objektivnih in subjektivnih dejavnikov pri končnem oblikovanju informacijskega aparata arhiva. Kajti objektivna vrednost informacijske upodobitve arhivskega fonda je nujno omejena z vrsto faktorjev, eden med njimi je globina poznavanja strukture in vsebine fonda, vključno z njegovim nastankom tistega, ki je informacija izdelal in z njegovim subjektivnim pristopom k obdelavi informacije. Pravzaprav je paradokso dejstvo, da je individualizacija tem večja, čim večje je prizadevanje za podrobnejšo informacijo. Temeljna informacija je torej limitirana s poznavanjem fonda in njegovega nastanka, z razčlenitvijo notranje strukture fonda in transformacijo te razčlenitve v učinkovit informacijski sistem. Poleg tega pa je izdelava informacijskih pomagal pogojena še s časovnim faktorjem in v nič manjši meri s tehničnimi možnostmi. V perspektivi je treba računati s tem, da se že izdelani delni registri spoje v integrirane medfondne registre po skupinah fondov enega arhiva in v medarhivske registre, ki predstavljajo temelj eventualnega generalnega registra, kar pa že nakazuje pristop k kasnejši avtomatizaciji. Glede na potrebe današnjega časa pa je treba za začetek izdelati predvsem enoten geslovnik, ki bo omogočal združevanje pojmov, imeti pa je treba pri tem pred očmi, da bo znanstveno-tehnična revolucija povzročila razmah ne-tradicionalnih dokumentov in zato je treba pripraviti razmere za tekoč prehod na bodoče avtomatizirane informacijske sisteme.

V prispevku Zamyšlení nad I. dílem Regest z doby Václava IV. (str. 151–158) poroča Zdenka Hledíková o ediciji prvega dela regest iz obdobja Vaclava IV., ki je pričela leta 1967 in je bila zaključena z izdajo poslednjega snopiča v letu 1982.

Izdanih je bilo vsega 7556 regest od 1. decembra 1378 do kona leta 1400. Ivan Štarha in Kateřina Smutná v poslednjem članku tretjega zvezka razparavljata o vprašanjih izdaje vodnika po arhivskih fondih industrijskih podjetij—K otázce průvodců po archivních fondech průmyslových podniků do znárodnění (str. 159–163). Emil Hošek v četrtem zvezku objavlja prispevek Zpracování a význam historie lesů (str. 193–206) in v njem

opozarja na obdelavo in pomen zgodovine gozdov, ki ima na Češkem že skoraj stoletno tradicijo.

Jaroslav Douša v članku Archivy a kroniky (str. 206–213) razglablja o pomenu mestnih kronik v zgodovnopisju in poda kratek pregled novodobne kronikarske tradicije, ki je na Češkem vzniknila koncem 18. stoletja. Pri tem poudarja, da morajo današnjim kronistom pri prikazu preteklosti pomagati zgodovinarji, muzeji, predvsem pa arhivi.

O predarhivskem varstvu gradiva urada za normalizacijo in merjenje piše Ivana Krausová: Průdarchivní péče v Úřadu pro normalizaci a měření (str. 213–217). Zadnji prispevek v rubriki člankov je predstavitev električnih signalnovarnostnih naprav, ki zagotavljajo varnost v arhivskih depojih pred vlomi in jo podaja Jarmila Srkalová: Ochrana archivů elektrickou zabezpečovací signalizací (str. 217–219).

Rubrika Poročila seznanja bralce o konferenci o znanstveno-tehnični dokumentaciji, ki je bila leta 1982 v Sofiji (str. 30–33); o strokovnem izobraževanju arhivarjev podjetij bombažne industrije (str. 33–36), o seminarju o zavarovanju sodobne dokumentacije na južnem Moravskem (str. 36–39), o heraldičnem simpoziju v letu 1982 (str. 38–42), o razstavi ob 250-letnici chebskega arhiva (str. 42–44), o razstavi, ki je bila leta 1982 v Pragi in je prikazovala razvoj znanosti v SZ (str. 44–45), o konferenci ob 60-letnici časopisa Sovjetski arhivi (str. 99–100), o razstavi posvečeni gledališču v Plznu (str. 100–102), o mednarodnem posvetovanju o znanstveno-tehnični dokumentaciji, ki je bilo tega leta v Moskvi (str. 164–166), o izobraževalnih tečajih za arhiviste (str. 166–168), o vsedravnem seminarju za restavratore in zgodovinarje (str. 168–173), o VI. srečanju južnomoravskih arhivarjev (str. 174–175), o VI. konferenci arhivov akademij znanosti socialističnih dežel v Budimpešti (str. 220–221), o izidu referatov s V. zasedanja češkoslovaških zgodovinarjev v publikaciji Karlove univerze: Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 5, Studia historica XXIII (str. 221–222), o ciklusu predavanj o lingvističnem in informacijskem zavarovanju avtomatiziranih informacijskih sistemov (str. 223–226). Rubriko v vsakem zvezku zaključujejo osebne vesti o čeških arhivskih delavcih.

Seznanjanju arhivistov s strokovno literaturo posveča časopis veliko pozornost. V vsakem zvezku je rubriki Literatura prepuščena približno tretjina strani (od 47 do 64, od 108 do 128, od 180 do 192 in od 238 do 256). Na prvem mestu so vselej poročila o domačih strokovnih periodičnih publikacijah in zbornikih posameznih arhivov, čemur sledijo recenzije domačih strokovnih del, ki so jih izdali arhivi sami ali pa se tako ali drugače dotikajo arhivistike. Publicistična dejavnost čeških arhivistov je presenetljivo velika. Prav na koncu vsakega zvezka je nekaj strani namenjenih poročilom in ocenam pomembnih arhivskih edicij v tujini, kjer prevladuje nemška, francoska in italijanska literatura.

SCRINIUM, ZEITSCHRIFT DES VERBANDES
ÖSTERREICHISCHEN ARCHIVARE, Wien 1983*28

Majda Ficko

Članki celotnega zvezka se nanašajo na največji avstrijski arhiv, Vojni arhiv na Dunaju, in so jih njegovi sodelavci napisali ob 65-letnici življenja dvornega svetnika dr. Otta Winterja, direktorja Vojnega arhiva, namestnika generalnega direktorja Avstrijskega državnega arhiva in dolgoletnega podpredsednika zveze avstrijskih arhivistov.

Med dejavnostmi, ki jih je opravil dr. Winter v Vojnem arhivu, so tudi jugoslovansko-avstrijska pogajanja. Predpriprave za ta pogajanja so prinesle nekatere arhivsko-znanstvene obdelave arhivskih fondov, ki so bili do sedaj komaj obdelani. K tem spada tudi Posebni fond (Sonderbestand) v okviru spisov z bojišč (Feldakten). Med 168 fascikli in 169 delovodniki tega fonda sta se našla tudi 2 fascikla spisov in 2 knjigi delovodnikov registrature Oddelka za vojaške državne akte, ki nas vodita k izvoru arhivskih pogajanj.

Peter Broucek v članku Oddetek za vojaške državne akte (1918–1920) razlaga, da je bil to poseben oddelek pri Vojnem arhivu, ustanovljen na željo oblasti, da bi zbral, pripravil in obdelal potrebno gradivo za mirovna pogajanja in državno pogodbo po prvi svetovni vojni. Prvenstveno bi moral oddelek arhivirati spise vojne pisarne, armadnega vrhovnega poveljstva, „zaupne spise“, spise oddelka za cenzuro pri vojnem ministrstvu in sekcije za mornarico pri vojnem ministrstvu. Poiskati so morali materiale o udeležbi Čehov in Poljakov v vojni, o odnosih, med Tirolei in Italijani itd. Vendar so materiali le malo vplivali na mirovno konferenco. Objavljena pa so bila tudi nekatera vojnogodovinska dela, ki so ob tem nastala. Pisec na zanimiv način navaja razne podrobnosti v zvezi z delovanjem oddelka in vplivi nanj. Leta 1920 je bil oddelek razpuščen, državni spisi so bili razdeljeni med oddelek za nove vojne akte, mornariški arhiv in arhiv vojaškega sodišča.

V sestavku Ernest Welling, arhivar Dvornega vojnega sveta v Pragi nas Reiner Egger seznanja z dejstvom, da je imel dvorni vojni arhiv regulatorja, ki je bil hkrati tudi arhivar že leta 1611, kar je razvidno iz personalnega statusa Dvornega vojnega arhiva, in ne šele 100 let kasneje, ko je cesar Jožef I. izdal odredbo o ustanovitvi arhiva pri Pisarni dvornega vojnega sveta na Dunaju.

Članek Ericha Hilbranda Wachau v kartovni upodobitvi fondov vojnega arhiva nas opozarja na topografske karte

tokov rek, kjer je kot najpomembnejša predstavljena Donava, z ožjim ali širšim bregom v predelu Wachaua. Karte izhajajo iz 17. do 20. stoletja.

Avtor Ernest Rutkowski v prispevku Svetal primer dolžnosti in zvestobe – s podnaslovom Ženske v vojnem sestavu 1914–1918, spremlja usodo nekaterih žensk v prvi svetovni vojni, ki so se kot prostovoljke borile z ramo ob rami z moškimi, npr. v Ukrajinski legiji, ali sodelovale kot telegrafistke, zdravnice in medicinske sestre. Vojaško poveljstvo si ženskim osebam večkrat ni usodilo pripeti odlikovanja. Vprašanje je rešil šele cesar Franc Jožef z odredbo leta 1915.

Cristopf Tepperberg objavlja članek Cesarsko-kraljevi šef rezerve in njegov arhiv. Leta 1917 je cesar Karel I. imenoval šefa rezerve za vse oborožene sile, medtem ko sta prej to delo opravljala vodstvo armade in vojno ministrstvo. Ta centralni urad so sestavljali: lastni centralni urad, izvršilni organi in kontrolne komisije. Centralni urad je bil še nadalje razdeljen v skupine in te v resorje. Personalno stanje šefa rezerve je bilo v določenem obdobju naslednje: 48 oficirjev, 25 pisarjev, 19 pisark, 8 pomožnih moči, 22 kurirjev, skupaj 422 oseb. Posebnost pisarne šefa rezerve je bila v označevanju prispelih spisov s tekočimi številkami po amerškem šestštevilkem sistemu, npr.: 3.23.027/II (1917) kar pomeni: 3-marec, 23-dan, 27-tekoča številka spisa tistega dne, II-spis obdelan v drugi skupini. Spise so odlagali po stvarnih rubrikah, le del skupine, ki zadeva žetev oziroma letino in spisi personalne skupine 1918 so odloženi po tekočih številkah. Dne 3. novembra 1918 je bil šef rezerve razrešen, centralna pisarna je bila priključena ukinjenemu vojnemu ministrstvu.

Posebnost arhivskega fonda je dnevnik šefa rezerve, ker podobnega vira ni za noben vojaški centralni urad v svetovni vojni. Vodili so ga v predsedstvenem oddelku od 15. februarja 1917 do 30. aprila 1918. Posebno pomembni spisi so priključeni dnevniku. Dnevnik je zanimiv vir za prikaz odnosov med centralnimi uradi in vsebuje dragocene podatke za vojno gospodarstvo.

Walter Wagner nas v zadnjem sestavku Artilerijski arhiv v vojnem arhivu na Dunaju vodi po arhivu, ki hrani načrte, narise, tabele, razno spisovno gradivo, kakor tudi modele, plošče in razne predmete, denar, štampiljke od 1779 dalje, ko je bila artilerija v državi reorganizirana. Avtor podaja natančen pregled fonda z oznakami stvarnih skupin arhivalij po obdobjih. Za raziskovanje je uporabnih preko 50 000 primerkov.

Tej številki Scriniuma je Edith Wohlgenuth dodala obširno bibliografijo člankov, ki se kakorkoli nanašajo na Vojni arhiv na splošno, na njegovo zgodovino, fonde, ki jih hrani ali delavce v arhivu v zadnjih treh desetletjih.

MITTEILUNGEN DES STEIERMÄRKISCHEN
LANDESARCHIVS. Folge 34, Graz 1984

Nada Jurkovič

Vsebina:

Gerhard Pferschy: Delovno poročilo Štajerskega deželnega arhiva za leto 1983

Heinrich Purkarthofer: Dodatek: V letu 1983 podeljeni štajerski občinski grbi

Gerhard Pferschy: Franz Pichler in štajerska arhivistika
Werner Pfeiler: Empirična dognanja k izbiri ustrezne prostorske klime v arhivskih skladiščih za preprečevanje glivičnih bolezni

Josef Riegler: Posest samostana Admont v Stiefingtalu in na severovzhodnem Lipniškem polju

Gerlad Gänser: Opombe k domačim in družinskim imenom področja Aflenz in Veitsch v 14. in 15. stoletju
 Walter Brunner: Zgodnještajerski svobodni kmetje
 Karl Spreitzhofer: Svobodna posest Sv. Katarina na Offeneggu – Dopolnilo k Štajerskim sodnim popisom
 Franz Otto Roth: Zgodovinska Štajerska in obramba proti Turkom v jugovzhodnem področju. Zgodnje oblike in obrobne cone poznejše Vojne krajine do leta 1578
 Joseph Desput: Posebni pravni položaj trga Fehring od 16. do 19. stoletja
 Heinrich Purkarthofer: Ustanova bratovščine sv. Nikolaja v Brucku in njen obračun v letu 1673
 Dorothea Wiesenberger: Poselska knjižica. Prispevek k štajerskemu služabništvu 1857 do 1922
 Oglas: Objave Štajerskega deželnega arhiva

Prvi prispevek je delovno poročilo Štajerskega deželnega arhiva za leto 1983, ki ga je napisal direktor dr. Gerhard Pferschy in je razdeljeno na 19 poglavij. Sledi prispevek Heinricha Purkarthoferja o občinskih grbih, podeljenih v letu 1983.

V tretjem prispevku predstavi dr. Pferschy arhivarija dr. Franza Pichlerja ob njegovi 70-letnici ter njegov prispevek k štajerski arhivistiki.

V sestavku Wernerja Pfeilerja se seznanimo z vprašanjem ustrezne prostorske klime za zaščito arhivalij pred glivičnimi boleznimi. Odločujoča faktorja sta temperatura in vlaga, ki morata biti takšni, da glivicam onemogočata rast. Poznamo 136 do 200 vrst glivic, ki so škodljive za arhivalije, delno pa tudi za človeka. Za večino od njih je najprimernejša temperatura čez 25°C in relativna vlaga čez 60%. So pa tudi vrste, ki

obstojajo pri nizkih temperaturah in pri relativni vlagi samo 8 do 9%. Sestavek je opremljen s tabelami.

Josef Riegler nam predstavi posest admontskega samostana v Stiefingtalu in severovzhodnem Lipniškem polju od 12. do 19. stoletja.

O domačih in družinskih imenih na področju Aflenza in Veitscha v 14. in 15. stoletju govori prispevek Gerald Gänserja.

Walter Brunner nam v svojem prispevku predstavi zgorneštajerske svobodne kmete. Odprto ostane vprašanje, ali so bili na Štajerskem svobodni kmetje že v času naseljevanja ali pa se ta socialna plast pojavi šele v poznem srednjem veku. Avtor prikaže kako in kdaj je lahko nastala svobodna kmečka posest.

Karl Spreitzhofer v svojem sestavku o svobodni posesti Sv. Katarina na Offeneggu predstavi „pozabljeni“ pravni okoliš na osnovi nedatiranega desetinskega registra gosposčine Stubegg.

Franz Otto Roth nam v 22. točkah predstavi Štajersko v dobi turskih vpadov, Joseph Desput pa govori o posebnem položaju Fehringa od 16. do 19. stoletja.

Heinrich Purkarthofer govori o bratovščini sv. Nikolaja, ki je združevala ladjarje in splavarje. Na podlagi obračuna iz leta 1673 predstavi premoženje bratovščine in kako ter zakaj so ga uporabljali.

Obširen prispevek je pripravila Dorothea Wiesenberger. Lotila se je vprašanja poslov – služabnikov v obdobju od 1857 do 1922. Poselske knjižice so uvedli leta 1857. Avtorica nam predstavi poselsko knjižico z vsemi rubrikami. Predstavi tudi plačilo poslov – navede kaj in koliko so zaslužili, dotakne se tudi vprašanja odpusta poslov in vprašanja bolnih poslov.

LA GAZETTE DES ARCHIVES, Pariz, št. 121–122 in 123, leto 1983

Ivan Nemanic

La Gazette des Archives je v dvojni številki 121–122 pod naslovom Arhivi in decentralizacija v tujini predstavila organizacijo arhivske službe v ZR Nemčiji, Kanadi, Italiji, Španiji, Angliji in Švici s poudarkom na medsebojnem odnosu arhivov na različnih nivojih, na centralizaciji oziroma decentralizaciji arhivskih služb.

Arhivi v ZR Nemčiji

Arhivski sistem v ZR Nemčiji, kakor je bil urejen po letu 1945 (na osnovah, ki pogosto segajo v 19. stoletje), povezuje federalizem s centralizacijo na stopnji dežele. V ZR Nemčiji nimajo arhivske direkcije za vso državo (toda Zvezni arhiv ima skupaj štiri depoje v Koblenzu, Frankfurtu, Freiburgu in St. Augustinu pri Bonnu). V vsaki deželi je po en državni arhiv (centralni, glavni ali okrajni arhiv), ki je pogosto dediščina (ene prejšnjih nemških držav) v 19. stoletju ustanovljenega arhiva. Ti arhivi so neodvisni od ene ali druge zvezne države in od

Zveznega arhiva, toda v okviru dežel so podrejeni pristojnemu ministrstvu in tako centralizirani. Medtem pa se pojavljajo od časa do časa posamezni primeri decentralizacije v marsikateri deželi, kjer so okrožja ustanovila lastne arhive, ki jim tudi krajevne oblasti izročajo državne fonde ter svetujejo občinskim arhivom v svojem okrožju. Pomanjkljivo centralizacijo so izravnali s pomembnimi koordinacijskimi dejavniki: enotno izobraževanje arhivistov samo v dveh šolah v Münchenu in Marburgu, nekaj za celotno ZR Nemčijo veljavnih odredb, ki so jih pripravili voditelji državnih arhivov v stalni konferenci (zaščita podatkov, varnostno mikrofilmanje). To je sicer uspeh delovanja Zveze nemških arhivistov (ustanovljene 1946. leta), ki je s svojimi kongresi, oddelčnimi konferencami in s svojim glasilom Der Archivar poživila temeljno politiko izmenjave strokovnih izkušenj in kontinuiranega izobraževanja arhivistov.

Regionalni arhivski centri v Kanadi

Ob koncu 60-ih let so arhivisti v Kanadi razpravljali o organizaciji arhivske službe in oblikovanju arhivske mreže. Med alternativama, da bi zbrali arhivsko gradivo v enem centru, v Nacionalnem arhivu v Quebecu, ali ga pa hranili tam, kjer je nastalo, v manjših regionalnih

arhivih, so se odločili za decentralizacijo. Poleg Nacionalnega arhiva v Québecu in arhiva v Montrealu so najprej ustanovili tretji arhivski center v Trois Rivièrsu, ki naj bi sprejemal gradivo Francoske kraljeve administracije in nato še šest regionalnih arhivskih centrov.

Dne 3. marca 1975 sta minister za kulturne zadeve in minister za sodstvo sklenila sporazum, ki je predvidel, da je treba dokumente starejše od sto let izročiti v regionalni center Nacionalnega arhiva v Québecu. To je bil prvi dokument, ki je potrjeval program arhivske regionalizacije. Vendar arhivisti iz Nacionalnega arhiva sodelujejo v regionalnih centrih in svetujejo pri reševanju strokovnih vprašanj.

V letih 1971 do 1978 so bili arhivisti v regionalnih arhivih podrejeni neposredno *konservatorju* v Nacionalnem arhivu, ki je vsak mesec skliceval komite za koordinacijo. V njem so se združevali krajevni in potujoči arhivisti. Leta 1979 je Nacionalni arhiv v Québecu postal Generalna direkcija pri Ministrstvu za kulturne zadeve z dvema *konservatorjema*, ki sta dobila kompetence nad posameznimi regionalnimi centri. Do jeseni 1981. leta so se v njenem okviru izoblikovale tri direkcije arhivov: Direkcija centra arhivov v Québecu za gradivo vlade v Québecu, Direkcija centra arhivov v Montrealu, Direkcija sedmih regionalnih arhivov.

Regionalizacija arhivske službe v Kanadi ne pomeni decentralizacije arhivske službe, kajti noben izmed regionalnih centrov ni avtonomen pri svojem delu. Podrejeni so Ministrstvu za javno delo, Direkciji Nacionalnega arhiva v Québecu. Ministrstvu za kulturne zadeve in ustreznemu ministru.

Organizacija arhivov v Italiji

Varstvo arhivske dediščine je uredil zakon iz leta 1963. Italijansko arhivsko službo vodi Generalna direkcija. Tej sta v Rimu podrejena Centralni državni arhiv in Nacionalni inštitut za restavracijo dokumentov in arhivsko tehnologijo (imenujejo ga tudi Center za fotografijo, vezavo in restavracijo Državnega arhiva). Centralni državni arhiv sprejema, hrani in omogoča uporabo gradiva osrednje državne uprave in sodnih organov.

V vsaki provinci obstaja državni arhiv, ki ima lahko sekcije tudi v manjših mestih. Državni arhiv nadzoruje urejanje, hranjenje in izločanje arhivskega gradiva, ki nastaja pri prefekturah, kvesturah, finančni službi in sodstvu v okviru njihovih provinc. Pri sedemnajstih najpomembnejših državnih arhivih obstajajo arhivske šole za arhivistiko, paleografijo in diplomatiko. Državni arhivi nadzirajo tudi arhive, nad katerimi država nima pristojnosti, to so arhivi javnih ustanov in privatni arhivi, ki imajo velik zgodovinski pomen. S temi nalogami se ukvarja poseben organ arhivov, imenovan superintendanca. Obstaja razlika med statusom državnih arhivskih fondov in gradivom, ki pripada javnim skupnostim v regijah, provincah ali občinah. Za svoje gradivo skrbijo skupnosti same. Arhivska zakonodaja se izogiba centralističnih rešitev. Toda ne odreka se nadzoru in težnji, da poenoti zaščito in varstvo kulturne dediščine.

Ureditev arhivov v Španiji

Proces decentralizacije v Španiji na podlagi ustave iz leta 1978 poteka v smeri afirmacije politične avtonomije posameznih narodnosti in regij v okviru enotne španske države. Celoten španski teritorij sestavlja 17

avtonomnih skupnosti (regij) in mesti Ceuta in Mellila. Ustava določa zakonodajne kompetence avtonomnih skupnosti Državnega arhiva pri varstvu arhivskega gradiva. Avtonomne skupnosti in Državni arhiv sprejemajo predpise o varstvu arhivskega gradiva vsak za svoje področje, država pa ureja skupna vprašanja poškodb in tatvin gradiva ter organizira skupni sistem informacij. Zakoni predvidevajo možnosti posebnih dogovorov med avtonomnimi skupnostmi in državo. Do sedaj ni še nobena avtonomna skupnost razglasila svojega arhivskega zakona. Projekt arhivskega zakona, ki naj bi ga bil obravnaval parlament v letu 1984, obsega vse vidike zaščite dokumentarne dediščine na ozemlju celotne države. Zakoni avtonomnih skupnosti se morajo ujemati z državnim zakonom.

Generalna poddirekcija španskih arhivov, ki je sestavni del ministrstva za kulturo, je prenesla upravljanje 50-tih provincialnih arhivov na avtonomne skupnosti. Dogovor o prenosu kompetenc določa:

- zgradbe in dokumenti provincialnih arhivov ohranijo naziv „državni“. Enako velja, če je njihovo upravljanje zaupano avtonomnim skupnostim.
- Generalna poddirekcija ohrani kompetence nad investicijami. Programe sprejema v sodelovanju z avtonomnimi skupnostmi.
- Direktorje provincialnih arhivov izbirajo na osnovi natečaja. Provincialni arhivi ostajajo politično in administrativno centralizirani.

Prenos kompetenc Generalne poddirekcije na provincialne arhive se ne nanaša na nacionalne arhive. Obstaja pet nacionalnih arhivov, ki so med seboj enaki. Noben med njimi ni vključen med provincialne arhive. Glede administracije in v finančnih zadevah so podrejeni Generalni poddirekciji.

Nacionalni arhivski centri za arhivsko sodelovanje so podrejeni Generalni poddirekciji. Ti skrbijo za skladen razvoj arhivov v vsej državi na tehničnem in znanstvenem področju, za konservacijo in restavracijo gradiva, za mikrofilmanje in izobraževanje kadrov, za uporabo gradiva in mednarodne stike na področju arhivistike. Kljub podrejenosti Generalni poddirekciji imajo ti centri določeno avtonomijo.

Državni administrativni arhivi, ki jih organizira Generalna poddirekcija, skrbijo za enotno urejanje, dostopnost in izločanje nastajajočega gradiva za vso državo.

Arhivi v Angliji

Arhivska služba v Angliji in galskih deželah je urejena v treh nivojih:

- Arhiv centralne vlade vodi direktor Nacionalnega arhiva in je podrejen ministru krone.
- Lokalna arhivska služba je organizirana po grofijah. Ti arhivi hranijo gradivo lokalne administracije in gradivo, ki ima krajevni pomen.
- Arhivi zasebnih institucij.

Public Record Office (Nacionalni arhiv)

V Angliji je nastal najstarejši arhiv pri Kraljevi zakladnici in je potoval s kraljevim dvorom. Najstarejši dokument v njem predstavlja Domesday Book iz leta 1086. V teku 12. stoletja so nastali arhivi, ki jih niso hranili pri kraljevem dvoru, v westminstrskem arhivu. Med njimi si je ustvarila svoj lastni arhiv kraljeva pisarna – chancery, ki je bil sprva nastanjen v londonskem Towru, nato pa v današnjem Chancery Lane, v kapeli,

in se zato imenuje Rolls Chapel. Poleg tega je obstajal arhiv v westminstrski opatiji in westminstrski palači. Hranjenje arhivov ni bilo sistematično. Nekateri so si prizadevali, da bi gradivo uredili. Zlasti je bila poznana ureditev Stapledon. Organiziral jo je Walter Stapledon, škof v Exeteru. Njegovi pisarji so preuredili arhiv v Towru (Tour) v Londonu. Poleg tega so zajeli gradivo iz Westminstra, ki pozneje ni bilo vrnjeno v prvotni arhiv in je ostalo ločeno do danes.

Drugo večjo skupino srednjeveškega gradiva predstavljajo fondi finančne uprave in Cour de Justice. V 16. stoletju je kraljevi tajnik, imenovan državni tajnik, postal pomemben dejavnik v administraciji. Sprva so njegov arhiv hranili v lastnem sekretariatu. V letih 1618–1619 je bila ustanovljena Pisarna državnih dokumentov v Whitehallu. Število arhivskih depojev je raslo, pogoji za ohranitev gradiva pa so se poslabšali.

Leta 1838 je bil sprejet zakon o arhivski službi (Public Record Office Act). Predvidel je, da naj shranijo vse uradne arhive v enem depojju. Nadzoroval naj bi ga višji sodnik (Master of the Rolls). Tako so bili vsi uradni arhivi od leta 1838 združeni v Public Record Officeu, vendar shranjeni v petih depojjih. Po letu 1851 so začeli graditi v Londonu nova skladišča Public Record Officea in jih po potrebi večkrat dograjevali. Leta 1877 je bil sprejet zakon, ki je dopuščal, da del gradiva lahko izločijo, a vprašanja prostorov za arhivsko gradivo s tem niso rešili. Končno so leta 1977 dogradili za Public Record Office nova skladišča v Kewiju pri Londonu. V njih hranijo gradivo ministrstev, medtem ko je gradivo iz srednjega veka ostalo v Chancery Lane.

Leta 1910 je bila ustanovljena Kraljeva komisija, ki pripravlja zakone o arhivih, razpravlja o vprašanjih ohranitve in uporabe gradiva, o arhivskih publikacijah in lokalnih arhivih. Za sistem, ki je bil uveden 1958. leta, so značilne centralistične tendence. Direktor Nacionalnega arhiva je bil zadolžen, da nadzoruje vse akcije pri izločanju in hranjenju gradiva v javnih arhivih. Za zadeve izločanja je bil ustanovljen poseben komite. Ministrstva pri izločanju tesno sodelujejo s Public Record Officeom. Organizacije, ki so tesno povezane s centralno vlado, vendar niso njen sestavni del, lahko svoje gradivo izročajo v Public Record Office ali pa oblikujejo svojo arhivsko službo.

Lokalni arhivi so nastajali in se oblikovali na različne načine v posameznih grofijah. Zanje niso obstajali neki skupni predpisi. Komite za lokalne arhive, postavljen 1899. leta, je priporočil oblikovanje krajevnih arhivov. Šele po drugi svetovni vojni je posebna komisija Arhivskega društva Anglije in komisije za zgodovinske rokopise izdelala predlog za nadzor krajevnih arhivov, v katerih so najpomembnejši fondi lokalne administracije in sodne oblasti. Razmere za ohranitev lokalnih arhivov so se izboljšale po letu 1933, ko je bil sprejet nov zakon o lokalni administraciji, ki je zavezal sekretarja grofije za varstvo arhiva v okviru grofije. Varstvo arhivskega gradiva mest je zakon zaupal mestnemu tajniku, gradivo distrikta pa tajniku sveta distrikta. Zakon o lokalni administraciji iz leta 1972 (Goverment Act) je določil, da lokalne oblasti same skrbijo za svoje arhive. Krajevni arhivi hranijo večinoma gradivo gospodstev. Sprejemajo tudi privatne arhive. Krajevne oblasti pa lahko izročijo svoje gradivo tudi v Public Record Officeu. Krajevno arhivsko službo in Public Record Office povezuje funkcionar (Liaison Officer), ki je svetovalec v

vprašanih varstva arhivskega gradiva. Za gradivo administracije v Londonu je bil leta 1963 ustanovljen poseben svet (Greater London Council).

Za cerkvene fonde je odredba iz leta 1929 določila, da župnije same hranijo svoje gradivo. Vendar je mogel škof odločiti, katero cerkveno gradivo naj župnije izročijo škofjskemu ali krajevemu arhivu. Odredba iz leta 1978 je določila, da naj bo v vsaki škofiji škofjski arhiv.

Specialni arhivi

Nekatere ustanove hranijo svoje gradivo same (npr. banke, podjetja, škofije, muzeji, univerze itd.). Te ustanove so oblikovale lastno arhivsko službo.

Posamezne vrste arhivov v Angliji so nastajale brez medsebojne povezave. V sedanjem času se ti arhivi na razne načine strokovno povezujejo. Pomembno vlogo ima komisija za zgodovinske rokopise, ustanovljena 1869, ki je zbirala rokopise, jih objavljala in skrbela za njihovo vzdrževanje ter uporabo. Za strokovno izobraževanje arhivskih delavcev skrbi Društvo arhivistov, ki vsako leto prireja zborovanje in kongres. Poleg tega pripravi številna krajevna srečanja. Društvo izdaja revijo Journal of the Society. Pogoj za članstvo je delo v arhivu. Poleg tega obstaja v Angliji združenje arhivistov grofij. Tretje strokovno organizacijo predstavlja Združenje britanskih arhivov, ki izdaja revijo Archives. Vsako leto prireja kongres in druga srečanja. K poenotenju arhivske službe v Angliji prispeva publikacija Norme za ohranitev arhivskih dokumentov. Arhiviste pa povezuje tudi strokovno izobraževanje (štirje tečaji na stopnji višjega pouka).

Arhivska služba v Angliji nima centralnega nadzorstva. Preko strokovnih društev poizkušajo oblikovati nacionalno arhivsko politiko. Društvo arhivistov grofij je v pred nedavnim izdani publikaciji o nacionalni politiki varovanja arhivske dediščine objavilo priporočila v tem smislu.

Organizacija arhivov v Švici

Poleg arhivov samostanov in škofij ima vsak kanton svojo arhivsko službo, ki temelji na statutu in se razlikuje po velikosti kantona, glede na to, če je centraliziran ali je konfederacija in končno, če je kanton mesto ali obsega podeželje. V mestnih in centraliziranih kantonih se arhiv največkrat imenuje državni arhiv. V drugih kantonih se del pomembne dokumentacije lahko hrani v distriktnih, občinskih ali samostanih. V centraliziranih in administrativno razvitih kantonih oblikujejo državni arhivi arhivsko službo na temelju predpisov. Samo kanton v Ženevi ima arhivski zakon. V drugih kantonalnih arhivih temelji arhivska služba na odloku državnega sveta (izvršni organ v kantonih), dopolnjena z drugimi uredbami o arhivski službi.

Na nivoju občin je sistem arhivske službe tudi decentraliziran in urejen s statuti. Velika mesta v Švici imajo stare svoboščine, razvito administracijo in pomembne arhive. Arhivske zgradbe, tehnična opremljenost, število in usposobljenost arhivskih delavcev v arhivih ustreza gospodarski razvitosti in političnemu pomenu mest. Trgi, vasi in župnije hranijo svoje arhive, katerih starost in pomen se razlikujeta. Občine, imenovane meščanske, po pravicah polprivatne korporacije, hranijo zlasti dokumente o upravljanju njihove gozdne lastnine in planinskih pašnikov. Nanje so se v 19. stoletju oprle po-

litične občine, ki so administrativni pododdelek kantonov z velikimi administrativnimi, socialnimi in kulturnimi kompetencami.

Federalni arhiv je v Bernu in hrani najstarejše in najobsežnejše gradivo v Švici. Ustanovili so ga zakonodajni in izvršni organi konfederacije po svoji ustanovitvi 1798. leta. Arhiv sodstva (zvezni Tribunal) pa je shranjen v Lausanni.

V Švici ni centralne direkcije arhivov. Zvezne, kantonalne in občinske oblasti imenujejo arhiviste v svojih arhivih po svojih kriterijih. Koordinacijo med arhivi izvajajo v okviru privatnega združenja arhivistov Švice, ustanovljenega leta 1922. V njem so včlanjeni arhivisti kantonov, mest, konfederacije, cerkvenih in privatnih institucij.

Arhivisti sami v okviru kantonalnih in občinskih uredb sestavijo lastne normative za ohranitev, izločanje in urejanje gradiva. Arhiviste imenujejo in nagrajujejo kantonalne oblasti. V Švici ni nobene posebne šole za arhiviste. Njihovi nazivi zavisijo od šolske izobrazbe. Večinoma so zgodovinarji in pravniki. V občinskih arhivih sprejemajo tudi dokumentaliste in bibliotekarje. Arhivisti se izobražujejo v seminarju pri univerzi v Bâleju in na tečaju v šoli za bibliotekarje v Ženevi. Poleg tega obiskujejo osemdnevni tečaj, ki ga organizira Društvo arhivistov Švice. Arhive gradijo in opremijo v okviru občin, kantonov in zveze glede na sredstva in potrebe. Izjema je zaščita gradiva v vojni. Gradnjo zaklonišč v občinah in kantonih urejajo zvezni predpisi. V Švici se še ni uveljavil enoten sistem urejanja. Nasploh obstaja velika raznolikost med arhivi pri gradnji skladišč, hranjenju, restavraciji, urejanju, izločanju. Večina arhivistov upošteva načelo provenience, nekateri pa pertinence. Več enotnosti je na nivoju občinskih arhivov istega kantona.

Kantonalne in federalni arhiv povezuje Društvo arhivistov Švice. To je leta 1981 ustanovilo komisijo, ki je pripravila navodilo o izločanju gradiva.

V naslednji rubriki Zapisi, informacije v tem zvezku Noël Becquart razmišlja o arhivih na prehodu v XXI. stoletje in na utopičen način predstavi njihov razvoj.

V *La Gazette des Archives*, št. 123, v članku Finančna sredstva departmajskih arhivov Michel Marechal, direktor arhiva v Allierju, na podlagi ankete Društva francoskih arhivistov v letu 1983, poroča o financiranju departmajskih arhivov v Franciji. Avtor ugotavlja, da so sredstva, ki jih namenijo departmajske oblasti arhivom, zelo različna. Mnogi arhivi krijejo lahko stroške za nakup papirja, knjigovoznice ter restavratorska dela le z investicijskimi krediti za vzdrževanje stavb. Včasih morajo arhivi določene izdatke plačati celo s posojili. Večkrat pa jim financirajo izdatke razna združenja. Le nekaj več kot polovica arhivov si je uspela kupiti lastno vozilo.

V prispevku Vlaga v arhivskih skladiščih, instrumenti in metode merjenja pa je Franz Jayot, arhivist v mestu

Sèvres, najprej obrazložil pomen ustrezne vlage, in temperature v skladišču, opisal naprave za ugotavljanje vlage in temperature – termometer, termograf, psychrometer, higrometer in higrograf ter predstavil kontrolo razvoja vlage v določeni arhivski zgradbi po poplavi. Članku je priložil tabele koncentracije vodnih hlapov v kubičnem metru zraka pri temperaturah od -10 do +100°C.

V rubriki Zapisi, informacije, razmišljanja je generalni inšpektor arhivov Francije Gildas Bernard podrobno opisal in prikazal biblioteko umetnosti in arheologije, ki jo je ustanovil Jacques Doucet in hrani zbirke tiskov, zbirko fotografij in rokopisov.

Catherine Camboulives je v članku Arhiv administracije carine predstavila arhiv Muzeja carine, ki hrani gradivo carine pa tudi gradivo, ki ga je muzej pridobil z nakupi ali darovi. Avtorica članka je osvetlila strukturo arhiva in se pomudila ob vprašanjih sprejema gradiva v arhiv. Rubrika V kratkem objavlja podatke o Arhivu Evropske gospodarske skupnosti v Bruslju in Luksemburgu. Sledijo zapisi o arhivu s področja dela (industrija, trgovina, banke, sindikati, združenja itd.), arhivu obrtne zbornice, Vojaškem arhivu, arhivu pošte, Ministrstva za ekonomijo, finance, proračun, turizem, o uporabi dokumentov in mikrofilmjanju, Direkciji arhivov Francije, publikaciji, ki govori o slikah (srečanje v centru Georges Pompidou), o anketi Direkcije arhivov Francije v zvezi z vzornimi primeri arhivskega gradiva, ki nastaja v sedanjem času; in zapis o uvodu v paleografijo.

V rubriki Kronika je objavljeno poročilo Nacionalnega arhiva v letu 1982, ki obsega podatke o zgradbah, prevzemu gradiva, inventarjih, obisku raziskovalcev gradiva, povečanju števila inventarjev in o urejanju v različnih arhivih Francije.

V okviru rubrike Razno je predstavljeno delo fotografske službe z mikrofilmom, audiovizualni arhiv, centralni depo za mikrofilm (Espéyran), muzej in razstave, biblioteka, center za toponomijo, restavracija in knjigovoznica, informacijska služba, mednarodni tečaj arhivistov in služba za stalno izobraževanje in mednarodno sodelovanje. Sledi poročilo o personalnem stanju v francoskih arhivih.

Na koncu so še ocene publikacij. Michel Duchéin je predstavil publikacije Arhivi 19. stoletja (avtorja Couture in Rousseau). Metodološke direktive, ki se nanašajo na pripravo generalnega vodnika Nacionalnega arhiva (avtor. Hildesmeier Francoise), Cigani (avtor Vaux de Foletier Françoise), Jean Daniel Pariset, Delovanje arhivov javne in zasebne administrativne službe, Ministrstvo za ekonomijo in finance; Chantal de Tourtier-Bonazzi pa je ocenil deli Glasovi, ki prihajajo o preteklosti, 1983, in Glasba Korzičke, 1982.

Končno sledijo poročila o tujih arhivskih revijah: *Archivaria*, 1982, 1983, *Der Archivar*, 1981 in *Archivmitteilungen*, 1981.

VODNIK PO FONDH IN ZBIRKAH ZGODOVINSKEGA ARHIVA V CELJU (Celje) 1985, str. 243

Branko Šuštar

Knjiga s heraldično opremljeno naslovnico, na kateri ne manjkajo tri celjske zvezde, že likovno napoveduje vsebino: o nečem starem s celjskega bo tekla beseda. Pred nami je Vodnik po fondih in zbirkah Zgodovinskega arhiva v Celju (Celje 1985). Izid takšnega informacijskega pripomočka za raziskovalce je praznik za stroko, posebej pa za celjski arhiv, ki je s tem počastil tridesetletnico delovanja in predstavil vodnik kot skupni dosežek sedanjega kolektiva in delavcev, ki so skrbeli za ta del kulturne dediščine od ustanovitve arhiva naprej. Slovenski arhivi so začeli z izdajanjem vodnikov že pred izidom še danes uporabnega Vodnika po arhivih Slovenije (1965), nato pa so s to dejavnostjo nadaljevali v tem desetletju, ko so pripravili pregledne svojih fondov in zbirk Zgodovinski arhiv v Ptuj in Zgodovinski arhiv Ljubljana (oba 1980) ter Pokrajinski arhiv v Novi Gorici (1982). Celotno Slovenijo je spet predstavila knjiga iz serije Arhivski fond in zbirke v SFRJ (1984), ki pa je bila zasnovana precej ožje kot njena skoraj dvajset let starejša vzornica.

Tako prinaša celjski vodnik tretji pregled gradiva Zgodovinskega arhiva Celje. Pravo sliko opravljenega dela in novih pridobitev bi nam pokazala prav primerjava sedanjega samostojnega vodnika z obema objavama v skupnih slovenskih pregledih.

Trije uvodni teksti nas seznanjajo z delom odbora za izdajo vodnika, historiatom skrbi za arhivsko gradivo in celjskega arhiva (ust. 1956). Dodan je seznam zaposlenih delavcev in navodila uporabnikom. Temu pa sledi tako po obsegu kot po vsebini najpomembnejši del z opisi fondov. Med kazalo vsebine knjige in uvodnimi teksti je vstavljeno zelo uporabno krajevno kazalo, ki pa žal moti paginacijo, in bi sodilo prej na konec. Tekst je popestren s fotografijami, od katerih ena upodablja stavbo celjskega arhiva, ostalih trinajst pa (tehnično ne ravno najboljših) arhivsko gradivo.

Uvodna navodila uporabnikom nas opozarjajo tudi na razvrstitev fondov v osrednjem delu vodnika, saj so fondi in zbirke „obdelani po dejavnostih in v okviru teh razvrščeni po pomembnosti ustvarjalca kronološko in abecedno.“ Tako je najprej predstavljena v treh poglavjih uprava (Državni in avtonomni organi, Okupacijski organi, Organi družbenopolitičnih skupnosti) – kar obsega polovico vodnika – nato slede Pravosodni organi, Gospodarstvo, Šolstvo, Kultura, Zdravstvo in socialno varstvo, Družbenopolitične organizacije, Društva, Cerkevne ustanove, Osebni fond in zbirke ter Zbirke in končno Varia.

Na začetku posameznih poglavij je uvod o posameznih vrstah institucij in zadevajoči zakonodaji, temu pa sledijo podatki o posameznem fondu. Ti obsegajo:

- ime fonda,
- mejni letnici gradiva,
- količino gradiva (razen, če ga je manj kot 0,1 tm),
- razvid nad gradivom (popis ali inventar – ta „vsebuje poleg popisa še osnovne podatke o ustvarjalcu in gradivu“,
- historiat ustvarjalca (s podatki o nastanku, reorganizaciji in eventualni ukinitvi ustvarjalca),

- najpomembnejše vrste gradiva ali zadeve z letnicami nastanka,
- opombe.

Ureditev fondov temelji na dejavnosti ustvarjalcev arhivskega gradiva, ne óziraje se na periodizacijo (pred letom 1941, po letu 1945) – razen pri upravi – ali na teritorialne okvire sedanjih občin. To omogoča pregled nad fondi posameznih dejavnosti (gospodarstva, šolstva itd.), ki jih hrani arhiv. Posebej pri sodstvu je področje, na katerega se nanašajo posamezni fondi – pač v zvezi z obsegom nekdanjega celjskega okrožnega sodišča – širše od sedanjih 14 občin, ki jih pokriva s svojo dejavnostjo Zgodovinski arhiv v Celju.

Takšna ureditev pa onemogoča pregled fondov in zbirk po posameznih občinah (kakor arhiv tudi deluje), zato bi krajevno kazalo le še pridobilo s kratko opombo, v katero sedanjo občino sodi posamezen kraj.

Nekoliko tudi moti nedoslednost, ne toliko pri naslovih (enkrat Kultura, drugič Kulturne ustanove), kot pri navajanju podatkov za posamezen fond, saj nam že prvi trije postavljajo vprašanja.

Tudi koristne historiate fonda bi lahko opustili pri večini istovrstnih fondov, ko se ponavlja: „Občina... je bila ustanovljena leta 1849“ ali „Krajevni ljudski odbor... je deloval v obdobju 1945–1952“. Historiati fondov bi bili krajši, a nič manj povedni, saj bi to sodilo v uvod.

Čeravno je terminološko (in vsebinsko) vprašanje razvidov nad gradivom preširoko za takšno obravnavo, pa se vendar zastavlja vprašanje, ali so res narejeni inventarji za fonde, ki obsegajo le eno škatlo? Recimo inventarju inventar, popisu s historiatom pa kar popis s historiatom. Inventar je pripomoček za uporabo arhivskega gradiva ter obsega popis, historiat ustvarjalca in fonda z navedeno literaturo o obeh, različna kazala (oseb, krajev, stvari) in morebitno konkordanco signatur. Tako mnenje se uveljavlja v učbeniku naše stroke (J. Žontar, Arhivistika, Ljubljana 1984; str. 131–132). Kakor slovenski arhivisti doslej še niso pripravili strokovne ocene tega učbenika, tudi temu mnenju ni nihče ugovarjal. In tak inventar bo navadno narejen za obsežnejši fond kot 0,1 tm.

Ker je historiat ustvarjalca, ki sledi navedbi imena fonda, razponu gradiva in razvidu nad gradivom, večkrat obsežen in so našete najpomembnejše vrste gradiva kar premalo pregledno ločene, bi bilo nemara opozorila (o času delovanja ustvarjalca in podobno) moč tiskati z manjšimi črkami, kot npr. v vodniku reškega arhiva. Gotovo pa pri obravnavi posameznega fonda pogrešamo literaturo o fondu ali o njegovem gradivu, posebej pa zaman iščemo podatke o literaturi, arhivu, objavah gradiva (to ima za obdobje do leta 1965 vsaj Vodnik po arhivih Slovenije; str. 83), kar ne bi smelo manjkati v pričujoči knjigi.

V vodnik sodi k navodilom uporabnikom tudi naslov arhiva (Trg svobode 10), saj je fotografija Prothasijevega dvorca drugače edina lokalizacija sedeža arhiva v tej publikaciji.

Ker v arhivistiki izid kakšne publikacije navadno kar tiho preidemo ali pospremimo z neproblematično omembo, se je treba skoraj opravičiti, če se je zapisala kakšna kritična misel.

A če vzamemo opozorila kot spodbudo za premislek, bo takšna ali podobna stvar – pa čeprav le vodnik po fondih enega od naših arhivov – drugič izdelana še

bolje. Saj vsi gradimo na delu, ki je že opravljeno; tega dopolnjujemo, se iz njega učimo.

Sedaj lahko upravičeno pričakujemo, da se bodo z vodniki po svojem gradivu predstavili še arhivi, ki jih — razen v pregledih za vso republiko — še nimajo (Pokrajinski arhiv Koper, Pokrajinski arhiv Maribor) ali pa je že malce zastarel (Arhiv SR Slovenije). Zlasti pa pogrešamo res celosten pregled arhivskega gradiva za zgodovino Slovencev, kakor ga je leta 1965 pripravilo Druš-

tvo arhivarjev Slovenije, ko je upoštevalo tudi fonde, ki jih hranijo druge (nearhivske) institucije.

Kolektivno Zgodovinskega arhiva Celje je zazeleti še nadaljnji strokovni razvoj, saj tako izdaja vodnika, kot razstavna dejavnost pričajo o njihovih prizadevanjih, ob začetku gradnje novogoriškega arhiva pa upamo, da bodo tudi Celjani rešili prostorske težave, na katere opozarjajo tudi v tej svoji publikaciji.

VLADIMIR BYSTRICKÝ, HRUBY VACLAV: PREHLED ARCHIVU ČSR, Praha, 1984

Peter Ribnikar

Arhivska uprava ČSR pri Ministrstvu za notranje zadeve je izdala leta 1984 publikacijo z naslovom Prehled archivu ČSR. Publikacijo sta pripravila arhivska strokovnjaka Vladimír Bystrický in Václav Hruby kot splošni pregled arhivov in arhivskih fondov ter zbirke na Češkem in Moravskem. Publikacija obsega 208 strani. Sestavljajo jo uvodni tekst avtorjev, seznam kratic, poglavje o delu arhivov in arhivski mreži na Češkem, o študiju in raziskovalnem delu v čeških arhivih ter o češki arhivski literaturi. Osrednji del publikacije predstavlja popis arhivov na Češkem, sistemiziran z ozirom na organizacijo arhivske mreže. Razdeljena je na arhive za srednjo, južno, zahodno, severno in vzhodno Češko ter na južno in severno Moravsko. Zaključek publikacije tvorita krajevni in imenski indeks ter vsebinsko kazalo. Publikacija je bila natisnjena v nakladi 3000 izvodov.

V osrednjem delu publikacije so naštetni vsi arhivi, najprej osrednji republiški arhivi, zatem pa arhivi po posameznih pokrajinah. Na območju glavnega mesta Prage deluje 23 arhivskih organizacij republiškega pomena, in sicer Državni osrednji arhiv v ČSR s štirimi oddelki, Arhiv glavnega mesta Prage, arhivi posebnega družbenega pomena, ki jih predstavljajo Biblioteka in arhiv Zvezne skupščine Českoslovaške socialistične republike, Arhiv Češkega narodnega sveta, Arhiv pisarne predsednika ČSSR, Arhiv praškega gradu, Arhiv zveznega ministrstva za zunanje zadeve, Arhiv Karlove univerze v Pragi, Arhiv Češke tehnične visoke šole v Pragi, Osrednji arhiv Českoslovaške akademije znanosti, Arhiv Narodnega muzeja v Pragi, Literarni arhiv spomenikov narodne književnosti, Vojno zgodovinski arhiv, Osrednji arhiv geodezije in kartografije Geodetskega in kartografskega zavoda v Pragi, Osrednji arhiv Českoslovaškega radia, Osrednji arhiv Českoslovaške televizije in Filmski arhiv Českoslovaškega filmskega zavoda. Zatem sledijo arhivi osrednjih gospodarskih podjetij, in sicer: Osrednji arhiv Češke državne zavarovalnice, Arhiv Češke državne hranilnice, Arhiv Českoslovaške gospodarske banke, Arhiv ČKD Praha, Arhiv Investicijske banke v Pragi in Arhiv Državne českoslovaške banke v Pragi.

Na območju srednje Češke so: Državni oblastni arhiv v Pragi, okrajni arhivi v: Benešovu, Berounu, Kladnu, Ko-

linu, Kutni Hori, Melniku, Mladí Boleslavi, Nymburku (sedež Lysa n. Labi), Praga vzhod (sedež Nehvizdy) Praga zahod, Píibram, Rakovník (sedež Petrovice) ter dva arhiva gospodarskih podjetij: Arhiv koncerna rudnikov premoga Kladno in Arhiv podjetja Poldi — združene jeklarne v Kladnu.

Na območju južne Češke delujejo: Državni oblastni arhiv v Třebonu, Okrajni arhivi v: Čeških Budějovicah, Češki Krumlovi, Jindřichovem Hradcu, Pelhřimovu (sedež Červená Rečica), Píseku (sedež Mirovice), Prachaticah, Strakoniceh in Taboru ter Arhiv podjetja Južnočeške pivovarne v Čeških Budějovicah.

Na območju zahodne Češke delujejo: Državni oblastni arhiv v Plznu, Arhiv mesta Plzen, okrajni arhivi v: Domašlicah (sedež Horšovský Týn), Chebu, Karlových Varyh, Klatovych, Plznu (sedež Blovice), Plzen sever (sedež Plasy), Rokycanyh, Sokolovu (sedež Jindřichovice), Tachovu (sedež Stribro) ter arhivi podjetij Škoda v Plznu, Zahodno češke pivovarne v Plznu ter koncern Zdržená podjetja rudnikov rjavega premoga in briketov v Sokolovu.

Na območju severne Češke delujejo: Državni oblastni arhiv v Litomericah, okrajni arhivi v: Češki Lipi, Dečínu, Chomotovu, (sedež Kadan), Jabloncu, Liberecu, Litomeřicah (sedež Terezín), Louny, Mostu, Teplicah, Ustju na Labi ter arhiva podjetij Koncern združenih rudniških podjetij Severno češki premogovniki v Mostu in Industrija maščob Severno češki zavodi za maščobo v Ustju na Labi.

Na območju vzhodne Češke delujejo: Državni oblastni arhiv v Zámrsku, okrajni arhivi v: Havlíčkovem Brodu (sedež Pohled), Hradcu Kralovem, Chrudimu, Jičini (sedež Jeřice), Nachodu, Pardubicah (sedež Rybitva), Rychnovu nad Knežnou, Semilyju (sedež Bystra nad Jizerou), Svitavi (sedež Litomyšl), Trutnovu, Ustju nad Orlicu ter arhivi podjetij Tíby bombažna tovarna v Dvuru Kralovem, Tepny tovarna bombaža v Nachodu in podjetje Škrobaren v Havlíčkovem Brodu.

Na območju južne Moravske delujejo: Državni oblastni arhiv v Brnu, Arhiv mesta Brno, okrajni arhivi v: Blanskem, Brno okolica (sedež Rajhrad), Breclavi (sedež Mikulov), Gottwaldovu, Hodoninu, Jihlavi, Kroměřížu (sedež Holešov), Prostejovu, Třebiču, Uherskem Hradištu, Vyškovu (sedež Slavkov), Znojmu in Ždaru nad Sazavou ter arhiva podjetij Zbrojovka v Brnu in Svit v Gottwaldovu.

Na območju severne Moravske delujejo: Državni oblastni arhiv v Opavi, Arhiv mesta Ostrava, okrajni arhivi v:

Bruntalu, Frydku-Mistku, Karvini, Novem Jičinu, Olomoucu, Opavi, Přerovu, Šumperku, Vsetinu ter arhivi podjetij: Třinecké železárne Velike oktoberske socialistične revolucije v Třinecu, Vitkovice železarna in strojna tovarna Klementa Gottwalda v Ostravi-Vitkovice, koncern Združeni Ostravsko-karvinski rudniki v Ostravi, Združena podjetja Deželna stavbna podjetja Ostrava s sedežem v Olomoucu in podjetje Nova huta Klementa Gottwalda v Ostravi-Kunčiče.

Publikacija je zelo pregleden priročnik za uporabnike arhivskega gradiva, saj vsebuje vse podatke o posameznih arhivih in njihovih arhivskih fondih ter zbirkah, ki jih hranijo posamezni arhivi. Uporabnik dobi v tem priročniku vse glavne podatke: točen naslov arhiva in podatke o času uporabe gradiva za raziskovalce, podatke o ustanovitvi arhiva, glavni literaturi in priročnikih za uporabo arhivskega gradiva, skupno količino arhivskega gradiva ter podatke o posameznih arhivskih fondih. Podatki o fondih vsebujejo naslov fonda in mejne letnice gradiva. Ta zgoščena podatkov ne dopušča niti navedbe količine, niti vrsti gradiva in ure-

ditvenega sistema posameznega arhivskega fonda. Iz publikacije je razvidna pristojnost posameznih arhivskih organizacij glede zbiranja arhivskega gradiva. Državni osrednji arhiv ČSR in arhivi posebnega družbenega pomena zbirajo arhivsko gradivo osrednjih organov uprave, gradivo osrednjih organizacij v ČSR ter gradivo pomembnih oseb političnega kulturnega in javnega življenja. Državni oblastni arhivi zbirajo gradivo, ki je nastalo pri upravnih organih posameznih pokrajin in okrožij, gradivo visokih šol, cerkva, samostanov, graščin, veleposestev, gospodarskih podjetij ter gradivo društev, posameznih družin in posameznih državljanov. Okrajni arhivi zbirajo gradivo, ki je nastalo z delovanjem okrajev, okrajnih narodnih odborov, gradivo mest in občin ter gradivo dekanij in župnij.

Sumarni pregled ohranjenosti zelo bogate češke pisne kulturne dediščine, ki sega v začetek 12. stoletja, bo uporabnika arhivskega gradiva napotil na proučevanje arhivskega gradiva v posamezno arhivsko organizacijo, kjer pa bo dobil ostale napotke za delo v arhivu.

JOŽE ŽONTAR, ARHIVISTIKA, Dopisna delavska univerza Univerzum, Ljubljana 1984, 170 str.

Jelka Melik

Učbenik Arhivistika je namenjen dijakom tretjega letnika vzgojnoizobraževalnega programa družboslovno-jezikovne dejavnosti v družboslovni usmeritvi ter dijakom četrtega letnika splošnega kulturnega vzgojnoizobraževalnega programa v usmeritvi kultura. Vsebina je razdeljena na šestnajst poglavij, razen tega ima predgovor avtorja in navedbo uporabljene literature. Na začetku sta razložena pojma dokumentarno in arhivsko gradivo ter je prikazan pomen arhivskega gradiva kot vira za raziskovanje razvoja družbe. Naslednjih pet poglavij obravnava dokumentarno gradivo: nastanek tega gradiva in njegove vrste, ureditev spisov, ureditev nespisovnega gradiva, vpliv organizacije poslovanja z dokumentarnim gradivom in sestav le-tega in na koncu še način hranjenja dokumentarnega gradiva v preteklosti. V osmem poglavju preide učbenik na arhivsko gradivo. Najprej opiše pravno ureditev varstva arhivskega gradiva nekdanj in danes in nato prikaže pot gradiva od ustvarjalca do arhiva preko vrednotenja dokumentarnega gradiva, odbiranja in izročanja arhivskega gradiva arhivu ter zbiranje arhivskega gradiva. V dvajsetem poglavju nas učbenik popelje na zadnjo postajo, v zgodovinski arhiv. Tu obdela urejanje in popisovanje arhivskega gradiva ter izdelavo pripomočkov za uporabo, ohranjanje in uporabljanje arhivskega gradiva. V zadnjem poglavju, ki nosi naslov Arhivi, zvenijo še o organizaciji zgodovinskih arhivov v Jugoslaviji in Sloveniji, na kratko o gradivu, ki ga hranijo slovenski arhivi ter o pisavi in jeziku, v katerem je to gradivo napisano in o arhivskem gradivu, ki zadeva SR Slovenijo in Slovence, a ga hranijo arhivi zunaj naših republiških meja, Arhiv Jugoslavije in arhivi v inozemstvu.

Učbenik je prvi srednješolski učbenik arhivistike pri nas

in zaenkrat tudi edini na vseh stopnjah izobraževanja. Verjetno bi bila veliko bolj hvalena naloga napisati najprej učbenik za visoko, pa šele potem za srednjo šolo. Arhivistika namreč zadeva zelo raznovrstna področja človekovega družbenega življenja. Njeno razumevanje zahteva poznavanje tako pravnih kot ekonomskih in drugih pojmov, ki pa so vsaj nekoliko bližji študentom kot dijakom. Kot vidimo iz samega besedila, se je tega pisec tudi dobro zavedal in je skušal te vrzeli v znanju nekoliko omiliti, ni pa seveda mogel tega storiti temeljito, saj bi s tem učbenik prerasel meje dovolj nega obsega. Tako najdemo v knjigi nekaj pretirano poenostavljenih definicij in neobičajnih razlag.

Avtor na primer nekoliko nenavadno deli oblastvene organe na predstavnike (zdaj delegatske), izvršilne in upravne (str. 26), namesto na zakonodajne, izvršilno-upravne ter sodne. Na strani 28 najdemo zastarelo definicijo javnega tožilstva, ki je bila z novo slovensko ustavo v 291. členu spremenjena. Za pravno varnost družbenega premoženja že od leta 1952 skrbi predvsem javno pravobranilstvo, izrazi kot predpisi ožje oziroma širše teritorialne enote pa se danes ne uporabljajo več. Avtor piše, da so kazni za prekrške praviloma manjše denarne kazni, izjemoma in v hujših primerih pa tudi zaporne kazni, vendar največ za mesec dni (str. 28). Zakon o prekrških res pravi v 29. členu, da kazen zapora ne more biti daljša kot 30 dni, a dodaja: „Če gre za hujše kršitve javnega reda in mira, se sme predpisati kazen zapora do 60 dni“. Na strani 37 beremo: „Javne listine pa so listine, ki imajo javno vero“. Verjetno bi bilo dijaku bolje povedati, da je bistvo javne listine njena dokazna moč, da se namreč šteje za resnično tisto, kar se v njej potrjuje in določa. Poleg zgodovinske razstave, zgodovinskega predavanja ali zgodovinske čitanke (str. 147) bi bilo dobro omeniti še izdaje virov (Kosovo Gradivo, urbarje, viro NOB itd.). Pri ocenjevanju učbenika moramo upoštevati, da je pisec oral leđino, še več, da jo je oral na najtežjih tleh, kar v veliki meri opravičuje vse spodrsiljave in napake. Zato moramo izid knjige pozdraviti.

OSNOVNYE PRAVILA RABOTY GOSUDARSTVENYH ARHIVOV SSSR. Redakcija: F. M. Vaganov, A. V. Elpatevski, J. G. Turiščev, V. V. Caplin. Glavna arhivska uprava pri Svetu ministrov ZSSR, Moskva 1984, 240 str.

Vladimir Kološa

Osnovna pravila dela v državnih (zgodovinskih) arhivih so normativni in metodični temelj za uspešno in učinkovito izpolnjevanje del in nalog, za katere so ti arhivi zadolženi. Nastala so na podlagi prej veljavnih pravil z njihovo vsebinsko predelavo, z upoštevanjem novih rezultatov proučevanja arhivske teorije in novih strokovnih izkušenj. Po njih se morajo ravnati vsi državni arhivi. Urejajo enotnost varstva arhivskega gradiva, njegove državne evidence, enotno dopolnjevanje fondov in valorizacijo ter uporabo arhivskega gradiva.

Glede na osnovne dejavnosti državnih arhivov so pravila razdeljena na devet poglavij.

Prvo poglavje obravnava vprašanja klasifikacije državnega arhivskega fonda od razporeditve po arhivih do klasifikacije in sistemizacije v okviru arhivskih fondov. Vprašanja v zvezi s formiranjem fondov torej obravnava kot del vprašanj klasifikacije državnega arhivskega fonda. Ker pa bi morali po tem načelu v arhivih preoblikovati mnoge arhivske fonde, ki so bili v preteklosti formirani po drugačnih kriterijih, se dopuščajo izjeme za vse strokovno že obdelane in popisane fonde, saj bi sicer prišlo do zmešnjave pri citiranju arhivskega gradiva, pa tudi že izdelani arhivski pripomočki bi izgubili svojo vrednost.

Materialno varstvo arhivskega gradiva je prikazano v drugem poglavju pravil. Obdelana so vprašanja glede optimalnih pogojev za hranjenje arhivskega gradiva, glede izdajanja gradiva iz arhivskih skladišč, glede kontrole prisotnosti in stanja gradiva (evidentiranje poškodb) v skladiščih in glede formiranja varnostnega fonda posebnih pomembnih dokumentov. Pravila pa ne obravnavajo tistega dela materialnega varstva arhivskega gradiva, za izvajanje katerega so zadolženi konservatoriji in restavradorji arhivskega gradiva, niti ne obravnava posebej arhivskega gradiva, zapisanega na novih nosilcih. V tretjem in četrtem poglavju so obdelana vprašanja državnih evidenc (registra) državnega arhivskega fonda ZSSR ter vprašanja izdelave pripadajočega znanstveno-informativnega aparata. Posebej so obdelane naloge državnih arhivov glede izpopolnjevanja in predelave popisov arhivskega gradiva (izdelanih na stopnji upravnih arhivov) ter glede priprave arhivskih pripomočkov za objavo.

Dela državnih arhivov na področju dopolnjevanja fondov in valorizacije (vrednotenja) arhivskega gradiva ob-

ravnava peto poglavje pravil.

Šesto poglavje je posvečeno vprašanjem organizacijsko-metodološkega vodenja in nadzora dela v arhivih ustvarjalcev (v upravnih arhivih ter v arhivih ustanov, organizacij in podjetij).

Sedmo poglavje pravil obravnava vprašanja organizacije uporabe arhivskega gradiva in znanstveno-publicistične dejavnosti državnih arhivov. Njihove naloge na tem področju obsegajo posredovanje informacij o arhivskem gradivu, ki vsebuje podatke o aktualnih političnih in gospodarskih problemih ter o vprašanih znanosti in kulture državnim, oblastnim in upravnim organom ter drugim zainteresiranim državnim in družbenim organizacijam, reševanje njihovih pismenih vlog, dajanje arhivskega gradiva v uporabo za proučevanje v čitalnicah arhivov, organiziranje arhivskih razstav, objavljanje arhivskega gradiva, itn.

V osmem poglavju pravil so navedena osnovna načela znanstveno-raziskovalnega in metodološkega dela, ki ga v državnih arhivih opravlja zbor vodilnih znanstvenikov s starejšimi in mlajšimi znanstvenimi sodelavci in drugimi specialisti s področja arhivistike, dokumentalistike in arheografije. Ker spada znanstveno delo v dejavnost (državnih) arhivov, ne pa v dejavnost arhivskih uprav, se priporoča ustanavljanje znanstvenih svetov praviloma v državnih arhivih.

Zadnje poglavje je posvečeno organizacijskim vprašanjem v državnih arhivih – upravljanju, planiranju kadrovskim zadevam in organizaciji dela.

Pravila ne pojasnjujejo vprašanj v zvezi z popisovanjem arhivskega gradiva, ker v državne arhive praviloma prihaja urejeno arhivsko gradivo z že izdelanimi popisi v arhivih ministrstev, uprav, ustanov, organizacij in podjetij. Minimalne zahteve za popisovanje arhivskega gradiva, ki jih morajo državni arhivi upoštevati pri izpopolnjevanju in predelavi teh popisov, so navedene v poglavju o sistemu znanstveno-informacijskega aparata. Pravilom je v prilogi dodanih 46 obrazcev, ki se uporabljajo za dokumentiranje dela v arhivih, s predpisanimi rubrikami in formati ter z označeno povezavo s tekstom pravil.

Osnovna pravila dela v državnih arhivih ZSSR so za sovjetskega arhivista izredno uporaben priročnik, saj so poglavja v njem napisana strokovno, sistematično, kratko in jasno, praktično vrednost pa mu povečujejo še priloge. Ker spada arhivistika zaradi svoje vsebine med nacionalne vede, priročnik seveda za nas ni uporaben brez aplikacij in v celoti, vendar je koristen tako zaradi možnosti praktične uporabe na določenih področjih arhivske dejavnosti kot tudi že zaradi dejstva, da je odličen vzorec za izdelavo podobnega priročnika pri nas.

ARCHIVWESEN DER DEUTSCHEN DEMOKRATISCHEN REPUBLIK: THEORIE UND PRAXIS (VOM EINEM AUTORENKOLLEKTIV UNTER LEITUNG BOTHO BRACHMANN. — Berlin: VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften, 1984. — 480 str. ilustr.; 24 cm. Mit 40 Abbildungen, 13 Schemata und einer Karte

Vinko Demšar

Iz kolofona izvemo, da je bila redakcija knjige zaključena sredi leta 1981, leto kasneje pa je Ministrstvo za visoke in strokovne šole delo „proglasilo“ kot učbenik za izobraževanje oziroma nadaljnji študij na univerzah in visokih šolah v DDR.

Uvodoma zvenio, da knjiga prinaša teoretične dosežke marksistično-leninistične arhivistike (Archivwissenschaft) in prakso socialističnega arhivstva (Archivwesen) DDR. Predstavlja stanje te dejavnosti, odpira probleme in bodoče naloge. Dvajset avtorjev je namreč svoje raztresene raziskave, predvsem po njihovem osrednjem arhivskem glasilu, Archivmitteilungen od leta 1950 do 1980, zbralo, dopolnilo in prediskutiralo v tem učbeniku po marksistično-leninističnih načelih. Posebej so poudarjali, da takega dela ne bi zmožel več en sam avtor, temveč je moč to napisati le kot kolektivno delo. Redakcijo je prevzel in vodil Botho Brachmann iz Humboldtove univerze v Berlinu. Sam je tudi avtor obsežnega poglavja o pisarniškem poslovanju, predvsem v zgodovini (Schriftgutverwaltung). Večina (13) avtorjev je iz Potsdama, to je iz Državne arhivske uprave (Staatliche Archivverwaltung), Centralnega državnega arhiva (Zentrales Staatsarchiv) in Državnega arhiva (Staatsarchiv). Drugi avtorji: trije so iz Magdeburga, po en pa iz Merseburga in Weimarja ter dva iz Berlina.

Celotna knjiga je razdeljena na devet oziroma deset poglavij. Posamezno poglavje pa je razdeljeno še naprej na podpoglavja, kjer so zmeraj najprej obravnavani osnovni pojmi oziroma vprašanja (Grundfragen), nato zgodovinski razvoj in potem specifika tistega področja. Pri tem se z bolj konkretnimi nalogami arhivske službe ukvarjajo poglavja od 4 do 9. Po vrsti si slede: Organizacija arhiva (Archivorganisation), Vrednotenje in dopolnjevanje fondov (Bewertung und Bestandergänzung), Varstvo arhivskega gradiva (Sicherung des Archivgutes), Urejanje in popisovanje (Erschliessung), Uporaba (Auswertung) in Vodenje in planiranje arhivskega dela (Leitung und Planung Archivarbeit).

Prva tri poglavja so bolj usmerjena na zgodovinski razvoj arhivistike in njene pomožne vede: (1. Geschichte der Archivwesens der DDR, 2. Schriftgut, 3. Die marxistisch-leninistische Archivwissenschaft, Nachbar- und Hilfsdisciplinen). Zadnje — deseto poglavje — dodatek (Anhang) pa prinaša vse, kar spremlja arhivsko znanost, to je izbrano arhivsko literaturo, ki je grupirana po temah, enako kot so razdeljena poglavja. Seveda pri tem loči mednarodno literaturo ter literaturo v socialističnih in nesocialističnih državah. Naštete ima vse dosedanje mednarodne arhivske kongrese in njih teme ter dvajset mednarodnih konferenc — Table Ronde des Archives 1954—1981.

Posebno vrednost ima 17 shem-tabel, kot so npr. organizacija državnih arhivov v DDR po odredbi iz let 1950 in 1976, organizacija partijskega arhiva, državna nadgradnja (Staatsaufbau), načini pisarniškega poslovanja, pot dokumenta od nastanka do „pravega“ arhiva, vrste arhivskega gradiva (Archivgut), organizacijski pregled

Mednarodnega arhivskega sveta pri UNESCO, potek vrednotenja (arhiviranje ali kasiranje) dokumentov, shema poti arhivskega gradiva od prihoda v arhiv do skladišča v arhivu in pot uporabnika v arhivu, uporaba računalnikov v arhivu; npr. Thesaurus za krajevne državne organe, primeri kartotek, potek reševanja pismenih vlog, ki jih sprejema arhiv. Kot vsako dobro znanstveno delo ima tudi ta učbenik stvarno kazalo.

Za oceno učbenika, bi moral ocenjevalec podrobno preštudirati učbenik v celoti, in poznati druge učbenike arhivistike. Šele potem bi lahko ugotovil, v katerih ozirih nam ta prinaša novosti. Šele potem bi lahko primerjali tudi z našo slovensko teorijo in prakso. Kdor ni nikoli pogledal „čez plot“, v dežele realnega socializma, bo težko razumel politizacijo še tako enostavnega opravila arhivarja v teh deželah. („Tako se bo oziral arhivar pri osnovnem vrednotenju arhivske zapuščine (Ueberlieferung) iz časa kapitalizma na razredno strukturo meščanske družbene ureditve in na antagonistični značaj odnosov med delavskim razredom in buržuazijo. Iz tega sledi, da bo prvenstveno kot arhivsko gradivo tista zapuščina, ki se tiče delavskega razreda . . .“). Tu se samo potrjuje, da je, hočemo ali ne, vsaka znanost, veda, dejavnost pod vplivom politike in ideologije in da tudi znanstveno delo odraža oseben (ne)pristen odnos do družbene ureditve. Nekateri zahodni ocenjevalci knjige to takoj že na začetku omenjajo, kako se poudarja marksistično-leninističen pristop k obravnavani snovi, kar po njihovem mnenju delo močno obremenjuje. Drugače pa gledajo na to arhivski kolegi iz Čehoslovaške (Archivni časopis, Ročnik 1985 (35), 4, str. 227—231). Kljub politizaciji snovi, pa učbeniku to ne more vzeti visokega znanstvenega nivoja.

V DDR to ni prvo teoretično arhivsko delo, saj so že za peti mednarodni arhivski kongres v Bruslju 1964 pripravili enoten priročnik Ordnungs- und Verzeichnungsgrundsätze für die Staatliche Archive DDR. K temu so dodali še štiri dopolnitve: 1. in 2. zvezek: Tisk, zemljevidi in plani (tlorisi), 1970. leta, 3. zvezek so načela o filmih iz leta 1972 in 4. zvezek priročnik za hranjenje in popisovanje listin. Tako imamo sedaj v bistvu v DDR dvoje, priročnik in učbenik. Zanimivo je, da se pri tem učbeniku pojavljajo čisto nova imena v nasprotju s pisci knjige pod vodstvom F. Kahlenberga: Deutsche Archive in West und Ost s podnaslovom Zur Entwicklung des Staatlichen Archivwesens seit 1945, Düsseldorf, 1972. To delo je doslej veljalo kot učbenik. Pregled literature nam pove, da je bilo v DDR že veliko napisanega na to temo in zato je bilo tudi lažje (ali pa ne!) napisati pregledno delo. Zanimivo je primerjati obravnave iste snovi med tem učbenikom in italijansko Archivistica: Prinsipii e problemi Elia Lodolinija, ki je izšla v Milanu prav tako leta 1984.

Prav gotovo se lahko marsikaj koristnega naučimo iz tega učbenika, saj nudi poglobljeno razmišljanje o arhivski službi. V evropskem oziru je novost, saj prinaša nov način popisovanja s pomočjo deskriptorjev in tesaura. V nekaterih naših arhivih se o tem tudi že konkretno razmišlja. Prav pa je tudi, da vemo, da nekatera področja prakse in teorije v DDR ni moč enostavno primerjati z našim delom, ker je tudi način poslovanja pri njih zgodovinsko in sedanje čisto drugače pogojen. Kdor je le malo večš nemškega jezika, mu vsekakor priporočam, da ga vzame v roke in si z njim obogati arhivsko znanje.

MIHA BREJC, PETER KLASINC, JOŽE ŽONTAR, PETER RIBNIKAR, ANA ZALETELJ, VLADIMIR ŽUMER: PRIROČNIK ZA STROKOVNO USPOSABLJANJE DELAVCEV, KI DELAJO Z DOKUMENTARNIM GRADIVOM, Republiški komite za kulturo, ČZ Uradni list SR Slovenije, Ljubljana, 1984, 136 str.

Mojca Grabnar

Zakon o naravni in kulturni dediščini skuša za arhivsko gradivo kot del kulturne dediščine poskrbeti tudi v tem, da zahteva hitrejši dotok v pristojni arhiv. Roki predaje so krajši od nekdanjih pa tudi vloga ustvarjalcev in prevzemnikov v določanju in odbiranju arhivskega gradiva je jasneje določena. Imetniki arhivskega gradiva po zakonu določijo delavca, ki skrbi za dokumentarno gradivo iz katerega je kasneje izbrano arhivsko. Prav temu delavcu je v pomoč namenjen ta priročnik, prvi te vrste in zato še zlasti zanimiv.

Priročnik za strokovno usposabljanje delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom, skuša na 136 straneh seznaniti delavca z najpotrebnejšimi informacijami, dobrodošli pri zahtevanem delu.

Učbenik je delo strokovnjakov iz različnih arhivskih organizacij, ki opravljajo varstvo arhivskega gradiva na najrazličnejših področjih. Zato je prikazana praksa ravnanja z dokumentarnim gradivom v organizacijah, skupnostih, društvih, s posameznih področij gospodarstva, družbenih dejavnosti, uprave, sodstva itd., vse od osnovne do najvišje obstoječe organizacijske oblike.

Priročnik je razdeljen na enajst vsebinskih enot, poglavij, ki so nato še podrobneje razdeljena. Avtorji uporabljajo zakonsko že opredeljene pojme kot so dokumentarno gradivo, arhivsko gradivo, stalna zbirka dokumentarnega gradiva, tekoča zbirka dokumentarnega gradiva. Stari izrazi so enostavnejši in delavcem bližji (arhivar, arhiv v organizaciji, arhiviranje), vendar je sedanji zakon že s poimenovanjem skušal pokazati razdeljenost celotnega varstva med pristojno arhivsko organizacijo in samim ustvarjalcem. Tako se imenuje nekdanji arhiv v organizaciji dokumentarna zbirka, strokovna organizacija za varstvo arhivskega gradiva pa arhiv. Uporabljeni izrazi so omenjeni uvodoma, predstavljeni pa še v posameznih poglavjih.

Iz današnje prakse zlasti opazimo, da ljudje radi zamenjujejo med dokumentarnim gradivom in dokumentacijskim gradivom, porajajočim se v dokumentacijskih službah, oziroma oddelkih za dokumentacijo posameznih organizacij. Avtorji se želijo tej zmedii izogniti in v prvem poglavju jasno naštejejo zvrsti dokumentarnega gradiva.

Ohranjenost dokumentarnega gradiva je v tesni povezavi z organiziranostjo pisarniškega dela. Organizirano poslovanje omogoča pregled nad dokumentarnim gradivom in sprotno selektivnost. V drugem poglavju so predstavljena in poudarjena temeljna organizacijska izho-

dišča in načela, še zlasti zato, ker iz prakse vemo, da pisarniško delo marsikatere organizacije ne ustreza naštetim pogojem.

Organizacija na podlagi predpisanih rokov hranjenja, zastaralnih rokov in praktičnih izkušenj določi roke hranjenja za posamezne zvrsti gradiva. Izhodišča za določanje rokov so dobrodošla vsaki organizaciji, zato so le-ta predstavljena v posebnem poglavju, z naštetimi predpisi, ki vsebujejo roke hranjenja dokumentarnega gradiva.

Posebej je opisano materialno varstvo dokumentarnega gradiva, ogrevanje, prezračevanje, razsvetljava prostorov, preprečevanje požarov, tehnična oprema dokumentarnega gradiva.

Pretežni del učbenika je posvečen arhivskemu gradivu, to je dokumentarnemu gradivu, ki ima za kulturo v najširšem smislu trajen pomen. Bralec je seznanjen s kriteriji, ki določajo trajno vrednost dokumentarnega gradiva, predstavljen mu je celoten postopek odbiranja, izločanja oziroma uničenja nepotrebne gradiva in izročanja pristojnemu arhivu. Za čim plastičneje razumevanje je delavcu na voljo primer pisnega obvestila organizacije pred pričetkom odbiranja arhivskega gradiva arhivu, primer pisne izjave, ki jo pošlje organizacija arhivu po končanem odbiranju arhivskega gradiva, primer zapisnika o izločitvi nepotrebne dokumentarne gradiva, primer zapisnika o izločitvi in prevzemu arhivskega gradiva in primer seznama arhivskega gradiva, ki je sestavni del zapisnika.

Pri prehodu arhivskega gradiva iz organizacije — ustvarjalke gradiva — v pristojni arhiv, sta osvetljena vloga in pomen tako arhivske strokovne organizacije-prevzemnice kot organizacije — imetnice nastalega gradiva. Omenjene so obveznosti organizacij, ki niso dolžne izročati arhivskega gradiva arhivu in imetnikov arhivskega gradiva, ki ni v družbeni lasti.

Učbenik med zadnjimi poglavji delavcu, ki dela ali bo delal z dokumentarnim gradivom, nakaže zahteve, ki mu jih zakon predpisuje (izobrazba, dopolnilno izobraževanje).

V prilogah k učbeniku so dodani predpisi o varstvu arhivskega gradiva, uporabljena literatura in primeri tipskih navodil za odbiranje arhivskega gradiva iz dokumentarnega gradiva. Le-ta so omenjena pri opisu odbiranja arhivskega gradiva.

Priročnik je delo več avtorjev pa so morda zato iste misli večkrat ponovljene, ki učbeniku jemljejo preglednost. „Arhivarjem“, to je delavcem, ki delajo z dokumentarnim gradivom, pomeni dostikrat zahteva po preverjanju strokovne usposobljenosti in stik s predstavljenim priročnikom prvo spoznavanje z varstvom kulturne dediščine in zavestjo, da lahko in morajo vplivati na celotno stanje ohranjenosti tudi sami. Vsak delavec pa ima sedaj na nekaj več kot sto straneh zbrane vse potrebne podatke za zahtevano delo in lahko resnično aktivno poseže v varstvo pisne dediščine naše preteklosti.

ZBORNİK DOKUMENTOV IN PODATKOV SANITETNE SLUŽBE V NARODNOOSVOBODILNI VOJNI NA SLOVENSKEM 1941–1945. Zveza zdravniških društev – Slovensko zdravniško društvo – Sekcija za partizansko saniteto Ljubljana, knjige 1–4 in 4/priloga, Ljubljana 1982–1985

Marjeta Adamič

Slovensko zgodovinopisje je bogatejše še za eno edicijo virov iz obdobja narodnoosvobodilne borbe v Sloveniji, 1941–1945. Tako se je Zborniku dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov, VI. del – Borbe v Sloveniji 1941–1945, Dokumentom ljudske revolucije v Sloveniji 1941–1945, Dokumentom varnostnoobveščevalne službe, narodne zaščite in pravosodja 1941–1945 v Sloveniji, Virom o nacistični raznarodovalni politiki v Sloveniji 1941–1945 pridružila edicija virov, ki v štirih oz. petih knjigah prinaša najpomembnejše dokumente o razvoju, organizaciji in delovanju partizanske zdravstvene službe v narodnoosvobodilni vojni na Slovenskem. Zbornik je izdala Sekcija za partizansko saniteto Slovenskega zdravniškega društva – Zveze zdravniških društev, založila pa Partizanska knjiga v Ljubljani. Posebna zahvala za pripravo in objavo zbornika gre, kot je napisano v uvodu, vztrajnosti in prizadevnosti izvršnega odbora sekcije za partizansko saniteto in njeni predsednici dr. Pavli Jerina-Lah. V uredniškem odboru so bili doc. dr. Ruža Germ-Šegedin, prim. dr. Pavla Jerina-Lah, polkovnik Jože Novak, zdr. svetnik dr. Davorin Valenti, san. polkovnik v pokoju dr. Viktor Volčjak in san. podpolkovnik v pokoju dr. sci. dr. stom. Velimir Vulikić. Gradivo za Zbornik je zbral po arhivih in drugih ustanovah dr. Velimir Vulekić, izbor in redakcijo dokumentov pa opravil dr. Viktor Volčjak. Zbornik je uredil polkovnik Jože Novak, ki je oblikoval in uskladil osnovno dokumentarno gradivo in ga opremil z vseni potrebnimi in zelo izčrpnimi opombami.

Partizanska saniteta v Sloveniji je prav gotovo posebnost naše narodnoosvobodilne borbe in jo štejemo v eno izmed njenih najpopolnejših dejavnosti, v kateri so prišli do izraza ne samo visoka strokovnost, dobra organiziranost, iznajdljivost in izvirnost, ampak tudi izjemna humanost vseh, ki so v najtežjih pogojih prevzeli nase skrb za ranjene in bolne borce, za opravljanje zdravstvene službe sploh.

O delovanju partizanske sanitetne službe je ohranjenega razmeroma veliko arhivskega gradiva, ki ga večino hrani arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani v posebnem fondu Partizanska saniteta pa tudi v fondih posameznih vojaških enot in ustanov NOV in PO Slovenije. Samo fond Partizanske sanitete obsega preko sto tisoč dokumentov. Zato je razumljivo, da je pri objavljenih dokumentih v Zborniku največkrat kot mesto hranjenja naveden arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani. Nekaj gradiva hranijo tudi druge arhivske in muzejske ustanove v Sloveniji in tudi Jugoslaviji, npr. arhiv Vojnomedicinske akademije – Otok za historiju vojnog saniteta v Beogradu, Muzej narodne osvoboditve v Mariboru, Gorenjski muzej v Kranju, Mestni muzej Idrija – oddelek NOB Cerklje itd. Ob tem je potrebno še posebno poudariti, da je uredništvu uspelo pridobiti še precej pomembnega izvirnega gradiva, ki so ga hranili partizanski zdravstveni delavci v

svojih osebnih fondih in uvrstiti v Zbornik še nekatere do sedaj neznane dokumente. Večino tega gradiva je uredniški odbor odstopil arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani in tako obogatil in dopolnil arhivski fond o partizanski saniteti.

Iz tega bogatega arhivskega gradiva so bili za objavo smotrno izbrani le tisti dokumenti, ki v največji meri kažejo razvoj, organizacijo in delovanje sanitetne službe v narodnoosvobodilni vojni na Slovenskem. Predvsem so to zbirna poročila, referati, statistična poročila, raporti, navodila, okrožnice itd. višjih sanitetnih organov oziroma ustanov in enot – sanitetnega oddelka glavnega štaba NOV in POS, korpusov, operativnih con, divizij, vojnih oblasti, Slovenskih vojnih partizanskih bolnišnic in bolniških postojank. Objavljene so tudi vse kronike bolnišnic oziroma bolniških postojank ali pa je navedeno, kje so bile objavljene (npr. kronika SVPB – Franje).

Skupaj je v štirih knjigah objavljenih 417 dokumentov. Dokumenti so urejeni po kronološkem redu, to je po datumih nastanka dokumenta. Uredništvo se je držalo načela, naj bodo besedila takšna, kakršna so bila napisana takrat in je popravilo le najbolj vidne napake. Prav tako je uredništvo obdržalo, kolikor je bilo le mogoče, tudi zunanjo obliko dokumentov in v opombah pri vsakem navedlo, kako je dokument napisan (s črnilom, svinčnikom, pisalnim strojem), kaj pomenijo razne registraturne oznake, ali je dokument poškodovan, deloma nečitljiv itd. in pa seveda, kje dokument hranijo. V ostalih opombah je poleg razrešenih ilegalnih imen, šifer itd., pojasnjeno vse, kar iz besedila ni dovolj jasno razvidno, a je za razumevanje vsebine dokumenta potrebno. Povsod, kjer je potrebno, je navedena tudi dosegljiva literatura, kar daje opombam oziroma Zborniku še posebno vrednost.

Na koncu vsake knjige so dodana kazala in sicer: razrešitev kratic, kazalo osebnih imen, kazalo vojaških enot in ustanov in političnih organov in ustanov, kazalo krajevnih imen in pregled vsebine.

V prvi knjigi Zbornika dokumentov in podatkov sanitetne službe v narodnoosvobodilni vojni na Slovenskem 1941–1945, ki obsega 713 strani, je objavljenih 158 dokumentov za obdobje od septembra 1941 do 30. junija 1944. Seveda je za leti 1941 in 1942 objavljenih le 15 dokumentov, kar je razumljivo, saj so se ranjeni borci v tem obdobju zdravili predvsem še ilegalno v mestnih bolnišnicah, ordinacijah in ambulatah ali pa pri zaupnih ljudeh, kjer so jih zdravili v OF organizirani zdravniki. V to obdobje sodi tudi osnutek poročila dr. Božene Ravnihar-Nataše o delu Matičnega odbora zdravnikov OF v Ljubljani v prvem letu narodnoosvobodilnega boja. Osnutek je kot priloga A objavljen v četrti knjigi zbornika, ker ga je avtorica predala uredniškemu odboru šele po izidu prve knjige.

V drugi in tretji knjigi Zbornika so objavljeni dokumenti, ki pričajo o višku razvoja partizanske sanitete, ko se je razmahnila po vseh slovenskih pokrajinah in dosegla vse bolj popolnejše oblike organiziranosti in delovanja. V drugi knjigi je objavljenih 122 dokumentov za obdobje od 1. julija do 31. oktobra 1944 in obsega 765 strani. V tretji knjigi, ki obsega kar 790 strani, je objavljenih 105 dokumentov za čas od 1. novembra 1944 do 28. februarja 1945.

V četrti knjigi Zbornika je za obdobje od 1. marca do 15. maja 1945 objavljenih 32 dokumentov. Knjigi so

dodani trije dodatki. Dodatek A je že omenjeni Osnutek poročila dr. Božene Ravnihar-Nataše o delu Matičnega odbora zdravnikov v OF v Ljubljani, ki ga je napisala v bolniški postojanki SCVPB – Lesen Kamen, kjer je bila upravnica od novembra 1943 do januarja 1944. Dodatek B je Seznam zdravnikov, medicincev, študentov farmacije in dentistov na Slovenskem, ki so izgubili svoje življenje v narodnoosvobodilni vojni 1941–1945. Dodatek C je Bibliografija o sanitetni službi v narodnoosvobodilni vojni na Slovenskem 1941–1945. Bibliografijo je pripravil in uredil dr. sc. dr. stom. Velimir Vulekić. Četrta knjiga obsega 602 strani.

Zbornik zaključuje samostojna priloga k četrti knjigi, in sicer faksimile Partizanskega zdravstvenega vestnika, glasila sanitetnega oddelka glavnega štaba NOV in POS. Uvod k ponatisu glasila Ob štiridesetletnici Partizanskega zdravstvenega vestnika je napisal akademik, univ.

VIRI ZA ZGODOVINO ZKJ, Izdajateljski center Komunist, Beograd

Martin Ivanič

Zgornji naslov označuje skupno ime za veliko edicijo virov za zgodovino ZKJ, SKOJ in revolucionarnih sindikatov od nastanka teh organizacij do konca njihovega delovanja (SKOJ) oziroma do danes (ZKJ). Gre torej za obsežno tematiko in za še obsežnejše obdobje, saj bo serija dokumentov centralnih organov ZKJ kmalu „pokrivala“ sedem desetletij.

Celotna edicija je namreč razdeljena v tri serije. V seriji A izhajajo dokumenti centralnih organov ZKJ, delo pa je razdeljeno med tri uredništva, ki se ujemajo s predvojnimi, vojnimi in povojnimi obdobjem delovanja KP oziroma ZKJ. V seriji B izhajajo dokumenti centralnih organov SKOJ in jo ureja enotno uredništvo – enako kot serijo C, ki zajema dokumente osrednjih organov revolucionarnih sindikatov. Razen tega je načrtovana tudi serija tematskih izdaj kot npr. ZKJ in kmečko vprašanje, ZKJ in kominterna ali ZKJ in narodno vprašanje itd. Vsaka serija se deli na tome, ti pa na knjige. Tomi so praviloma zasnovani po organizacijskem principu posamične organizacije. Tako imamo tom kongresov in konferenc ZKJ, tom plenarnih sej CK ali sej politbiroja CK ZKJ itn. Za zdaj je na podlagi ocene gradiva načrtovano: v seriji A osem tomov, v seriji B štirje tomi in v seriji C trije tomi. Število knjig v posameznem tomu oziroma seriji je različno; odvisno od obravnavane tematike in časovnega razdobja, v katerem je ustvarjalec deloval. V celoti pa gre za več deset knjig, saj je samo za obdobje NOB v seriji A načrtovanih 23. K skupnemu številu knjig bo precej prispevala objava faksimiliranih partijskih, skojevskih ali sindikalnih glasil.

V času, ko je nastal ta prikaz, je po poročilih odbora,

prof. dr. med. Bogdan Breclj, v katerem je poudaril velik pomen tega strokovnega glasila, ki je postal zanesljiv informator in prinašalec navodil in ukrepov pri organiziranju sanitete tako v operativnih enotah kot v partizanskih bolnišnicah. Od januarja 1944 do aprila 1945 je izšlo 10 števil, v katerih se je zvrstila vrsta aktualnih strokovnih člankov, predvsem o vojni kirurški doktrini in etapnem zdravljenju, ki je bila glavna skrb vojne partizanske sanitete. Bibliografijo prispevkov v Partizanskem zdravstvenem vestniku je sestavil polkovnik Jože Novak.

Urednik Jože Novak in uredniški odbor so za pomembno delo pri znanstveno kritičnem izdajanju virov za zgodovino narodnoosvobodilne borbe prejeli ob dnevu vstaje slovenskega naroda, 22. juliju, posebno priznanje Zveze združenj borcev narodnoosvobodilne vojne.

ki organizira uresničevanje celotnega dela, izšlo 11 knjig v seriji A, 4 knjige v seriji B in 1 knjiga v seriji C.

Priča smo torej nadvse zahtevnemu in gotovo tudi podjetnemu projektu, ki je za naše – pogosto upravičeno kritizirane – razmere na področju znanstvene in kulturno-prosvetne dejavnosti domala presenetljiv. V resnici pa je takšna praksa povsem normalen pogoj slehernega načrtnega historiografskega preučevanja, ki ga pri nas zlasti za obravnavano obdobje vseskozi propagiramo. Ker pa smo se – po krivdi prevladujoče miselnosti in ravnanja zlasti v družbenopolitični praksi – raziskovanja zgodovine (mogoče novejša še najbolj) lotevali nenačrtno, prepogosto ob raznih proslavah ali življenjskih jubilejih, poredkeje pa ob aktualnih domačih ali mednarodnih vprašanjih (npr. vprašanje meja), tudi nekako nismo bili prisiljeni izpolniti pogoja, da je potrebno najprej načrtno objaviti tematske zbirke (ali izbore) dokumentov. In če že moramo resnici na ljubo omenjati izjeme, potem je to kvečjemu čas NOB, ki nam je pač v zavesti in družbenopolitični aktivnosti pomenil zadosten argument, da se načrtnije lotimo tudi publiciranja dokumentov.

Kaj je torej botrovalo odločitvi za ta – lahko bi rekli mamutski načrt? Kakor je znano, je že izšla srbska izdaja Zgodovine ZKJ. Pred izidom je tudi v drugih jezikih; slovensko pričakujemo iz tiskarne vsak trenutek. To delo, ki je bilo zasnovano preveč bučno in podcenjujoč probleme, ki jih je bilo normalno pričakovati, pa je kmalu pokazalo, da je odsotnost celovitejše edicije dokumentov ena hujših zavor. Zato se je čas od načrta do realizacije, v treh ali štirih letih, zavlekel na domala deset let. Seveda so bili enako hudi, če ne še hujši, problemi metodološke narave, politizacija zgodovinskih vprašanj, pomanjkanje raziskovalcev in še kaj. Pokazalo se je tudi, da je – vsaj kar zadeva publiciranje dokumentov – kmalu prevladala zdrava pamet in že leta 1978 so stekle najprej organizacijske, zatem pa tudi strokovne priprave za to delo. Predsedstvo CK ZKJ je

imenovalo odbor za izdajanje virov za zgodovino ZKJ in ta je neposredno izvajanje naloge izročil Arhivu CK ZKJ in Inštitutu za sodobno zgodovino v Beogradu.

Verjetno so bila tudi pri tej nalogi prvotna pričakovanja preoptimistična — vsaj tako bi lahko sklepali po občasnih ocenah in poročilih odbora. Ta je negodoval zlasti na račun zamujanja predvidenih rokov, ki naj bi ga v glavnem povzročili prirejevalci posameznih knjig, ves čas pa upravičeno kritizirala založnika (to je ČZDO Komunist iz Beograda), ki — kakor kažejo poročila sekretarja odbora — ne spoštuje niti sporazumno določenih obveznosti iz pogodbe z odborom. Vendar ta sicer simptomatična vprašanja ne sodijo v pričujoči zapis.

Dejstvo je, da posamezna uredništva (rekli smo, da jih je skupaj pet) opravljajo svoje delo z zelo različno dinamiko. Pri vseh serijah se kot velik problem kaže nezadostno število usposobljenih strokovnjakov. Jasno pa je, da so v tem pogledu med uredništvi velike razlike in tudi, da ne gre le za vprašanje strokovne usposobljenosti, marveč tudi etike — odnosa do dela. Vendar je to nekakšen začaran krog, saj prav zaradi pomanjkanja strokovnjakov, nesolidnih ni mogoče odločno izločiti. Res pa je tudi, da imamo velike rezerve v mladih strokovnjakih, ki sicer še niso uveljavljeni, a bi se ob ustrezno zahtevnih fazah dela lahko uspešno uvajali in uveljavljali. Kaže pa, da gre na eni strani za znano okornost pri pridobivanju novih ljudi, na drugi pa za — tudi znano — nezaupanje vanje, pri čemer „računarji“ njihovo neizkušenost še bolj napihujejo, da bi sebi rezervirali delo za daljši čas.

Naslednji problem so velike razlike v samem gradivu, kjer je zanesljivo najtežavnejše predvojno. Tam prihaja do izraza vsa zapletena dediščina ilegalnega delovanja kominternskih fondov ipd. Prav tako pa se ne bi mogli strinjati z oceno odbora, da so vzroki zamud pri povojnem času izrazito subjektivne narave. Kajti občutljivost nekaterih političnih vprašanj iz (zlasti prvih) povojnih let gotovo ne olajšuje tega dela in tudi ne upoštevanja sicer pogumnih izhodišč (praktično ničesar izpuščati!). Čeprav je to sicer subjektivni problem, dobiva tudi povsem objektivne razsežnosti.

Potem gre seveda tudi za očitne razlike v izkušnjah strokovnjakov za posamezne teme in obdobja. Nikjer nimamo boljših kot za čas NOB in nikjer slabših, kot za povojni čas. Dosedanji rezultati to več kot potrjujejo. In če se še pomudimo pri „kadrovske“ vidiku dela, moramo pritegniti oceni odbora, da nalogo nedvoumno hromi tudi v primerjavi z zahtevnostjo zares neustrezno vrednotenje tovrstnega dela. To pa ima celo vrsto posledic. Najprej je težko pritegniti k njemu kvalificirane strokovnjake. Če pa že sodelujejo, potem ta opravila zlahka odpravljajo v drugi plan in se lotevajo bolj nagrajenih in cenjenih. Brez tveganja pa smemo reči, da vse to vpliva tudi na kakovost dela, zlasti če strokovnjak sam manj ceni svoje delo in ugled, kot pa materialne spodbude zanj.

Ne nazadnje pa celo pri tej nalogi prihaja do določene politizacije. Ponazorimo jo lahko s primerom, s katerim se je soočalo (in se še bo) uredništvo serije A za obdobje NOB. Sprejet je bil namreč dogovor, da bodo v obliki prilog iz vsake republike oziroma pokrajine objavili po enega ali dva dokumenta iz ustreznega časa. Določen je bil tudi „rang“ takšnih dokumentov. Toda po navadi, ki je dopustna v politiki, nikakor pa ne v

stroki, so tam, kjer niso imeli za ustrezen čas dokumenta ustreznega ranga, vztrajali na objavi kakršnega koli dokumenta, samo da bi bili vsi „enakopravno“ zastopani. Tako imamo ob boku dokumenta nacionalnega značaja dokument nekega okrožja!

Načeloma se s takšnim ravnanjem nihče ne strinja. Temeljna strokovna načela so namreč res dokaj solidna, seveda pa ne morejo „predpisati“ vseh primerov. Vendar pa je v njih razločno zapisano, da gre za znanstveno, kritično delo, ki se mora držati pravil stroke — in jih kajpak tudi obogatiti.

Toda v praksi očitno zmanjka prave volje — in rekli bi tudi etike — za spoštovanje načel; jasno pa je, da s tem trpi ne le strokovni, marveč tudi politični ugled in je učinek nenačelnega ravnanja nujno ravno obraten.

S tem nočemo trditi, da je to (navzlic pomanjkljivostim) veliko in prepotrebno delo bistveno razvrednoteno. Kajti poglobitveni smoter je zbrati, strokovno obdelati in predočiti bogato gradivo, ki sicer leži po arhivih premalo izkoriščeno za zgodovinske in širše namene. Ker pa se takih nalog ne moremo lotevati vsakih nekaj let, je pred vsemi sodelujočimi imperativna zahteva, da jo opravijo strokovno na najvišji možni ravni, hkrati pa tudi čimbolj gospodarno — slednje še bolj zaradi naših gmotnih razmer. Zato je neopravičljivo sleherno razmetavanje prostora v dragocenih in (predragih) knjigah. In prav zato ostaja še vedno nerazumljivo, da ni prodrla zahteva, ki smo jo slovenski zastopniki najglasneje poudarjali. Hitro je namreč moč ugotoviti, zlasti pri seriji A, veliko mero istovetnosti številnih dokumentov s prispevki v zbranih delih Josipa Broz-Tita in v nekaterih podobnih delih. Zato se nam je zdelo vseskozi umestno in s strokovnimi merili nič navzkriž, da bi v teh zbornikih dokumente, ki se ponavljajo npr. s Titovimi zbranimi deli preprosto samo citirali z vseni potrebnimi podatki. Ta racionalna zahteva pa ni prodrla (razen redkih izjem kot so npr. depeše CK KPJ Kominterni med NOB) in močno se nam dozdeva, da sklicevanje na „celovitost serije“ ni poglobitveno razlog. Niso redke domneve, da gre, žal, tudi za težnjo dvakrat prodati isto delo.

Delo, ki ga hkrati populariziramo in opozarjamo na ravnopravne hibe (priča smo tudi površnosti in napakam, marsikateri drobni nesmotnosti ipd.) bo še dolgo trajalo. Zato je tudi še priložnost, da marsikaj pri njem izboljšamo. Odbor v sodelovanju z vodji uredništva dejansko pogosto preverja ustreznost temeljnih strokovnih načel in je že predlagal več izpopolnitev.

Dejstvo pa je, da bo ob že omenjenih problemih pri povojni dobi spričo „papirnate hipertrofije“ in pogoste jalovosti oziroma neizvirnosti vsebine številnih dokumentov, velik problem čimbolj primerno odbrati dokumente (tudi njihove inačice), za objavo v delu trajne vrednosti.

Sklenimo z ugotovitvijo, da bo z „Viri za zgodovino ZKJ“ pred nas postopoma prišla bogata zakladnica arhivskega gradiva, ki pa kljub temeljnemu obeležju, da gre za dokumente osrednjih vodstev, ne pomeni samo tega. Bodisi po temeljnih kriterijih bodisi v obliki prilog — in tudi sicer prek sodelovanja predstavnikov več ali manj vseh jugoslovanskih narodov in narodnosti v osrednjih organih — bo predstavljen tudi znaten del arhivskega bogastva iz revolucionarne preteklosti vseh predelov Jugoslavije.

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

IZIDOR CANKAR, LONDONSKI DNEVNIK 1944–1945. Državna založba Slovenije, Založba Lipa, Ljubljana 1985, 143 strani in faksimile Dnevnika

Marjeta Adamič

Dr. Izidor Cankar je gotovo bolj kot politik in diplomat znan kot utemeljitelj slovenske umetnostne zgodovine, njen prvi profesor na ljubljanski univerzi, znanstvenik svetovnega slovesa, avtor temeljnih del s področja likovne umetnosti (Zgodovina likovne umetnosti v Zapadni Evropi, Uvod v razumevanje likovne umetnosti), umetnostnega eseja (Obiski) in potopisnega romana (S poti), urednik, prevajalec, književni kritik. Vendar je bil že leta 1936 imenovan za pooblaščenega ministra in izrednega poslanika kraljevine Jugoslavije v Argentini in leto kasneje še v Braziliji s sedežem v Buenos Airesu. Tu ga je leta 1941 zatekel napad Nemčije, Italije in Madžarske na Jugoslavijo in njena kapitulacija. Leta 1942 ga je jugoslovanska begunska kraljeva vlada odpoklicala iz južne Amerike in ga imenovala za pooblaščenega ministra in izrednega poslanika v Kanadi, v Ottawi.

Čeprav je bil daleč od domovine, je bil dr. Cankar dobro seznanjen z dogajanjem v okupirani Sloveniji in Jugoslaviji pa tudi z delovanjem jugoslovanske begunske vlade v Londonu. Tako v Buenos Airesu kot v Ottawi so se na njegovi mizi znašla številna poročila, informacije, pisma, publikacije, tisk itd., ki jih je prejemal iz različnih uradnih, poluradnih in privatnih virov. Ob tem si je dr. Cankar izoblikoval svojo opredelitev, opredelitev za narodnoosvobodilni boj svojega naroda, za novo socialno pravičnost. Njegova odločitev je bila poštena in zavestna, kar je pozneje v svojih ravnanjih nemalokrat potrdil.

Februarja 1944 je zaradi nestrinjanja s politiko begunske vlade v Londonu in predvsem njenega takratnega predsednika Božidarja Purića, ki je vztrajno podpiral četništvo in njihovega voditeja Dražo Mihailovića v Jugoslaviji, odstopil s položaja pooblaščenega ministra in izrednega poslanika v Kanadi. Kralj Peter II. mu je nato poslal odlok o upokojitvi.

Po podpisu sporazuma med predsednikom Nacionalnega komiteja osvoboditve Jugoslavije Josipom Brozom-Titom in predsednikom jugoslovanske begunske vlade dr. Ivanom Šubašičem na Visu 16. junija 1944, je bil v predlogu za sestavo nove kraljeve vlade za ministra predlagan tudi dr. Cankar. V novi Šubašičevi vladi je bil nato 7. julija 1944 imenovan za ministra prosvete, pošte in telegrafa. Iz Ottawe se je preselil v London in 28. julija 1944 prisegel kot minister za prosveto, pošto in telegraf.

S tem datumom se pričnejo njegovi londonski dnev-

niški zapisi in končajo z 12. februarjem 1945, ko se je pripravljal na odhod v osvobojeni Beograd. To je dragocen in veren dokument časa – obdobja, ko je dobila borba za novo, drugačno Jugoslavijo vse večji mednarodni poudarek. V dnevnik je dr. Cankar kot aktiven, misleč in pošten opazovalec zapisal svoja doživetja, opažanja, spoznanja, zaključke in predvidevanja, ki nas včasih presenečajo zaradi neverjetne jasnovidnosti. Po več kot štirih desetletjih od nastanka prvega in zadnjega zapisa v dnevnik se odpirajo nova spoznanja in vedenja o našem narodnoosvobodilnem boju in ljudski revoluciji in nas silijo k razmišljanju.

Londonski dnevnik dr. Izidorja Cankarja je prvovrsten zgodovinski vir. V njem so zapisana samo dejstva, ki niso doživela nobenih kasnejših avtorjevih popravkov. In prav to mu daje še večjo vrednost.

Poleg dnevniških zapisov je v prilogi za dopolnitev poznavanja diplomatsko – politične usmeritve dr. Izidorja Cankarja objavljenih šest značilnih dokumentov: neodposlana brzozavka dr. Mihi Kreku v Rim, izjava dr. Izidorja Cankarja na Visu 19. avgusta 1944, pismo ljubljanskemu škofu dr. Gregoriju Rožmanu 19. avgusta 1944, zapis pogovora dr. Izidorja Cankarja z Robertom Cranbornom, državnim sekretarjem za britanske domonione 19. septembra 1944, odstopna izjava dr. Izidorja Cankarja s položaja ministra za prosveto, pošto in telegraf 29. septembra 1944 in brzozavka dr. Izidorja Cankarja Josipu Brozu-Titu 21. novembra 1944 o Primorski.

Rokopis dnevnika je kritično obdelal dr. Tone Ferenc in ga opremil s številnimi izčrpnimi pojasnili, ki jim je na koncu dodal še seznam uporabljene literature. Posebej je izdelal imensko kazalo, v katerem je zajetih kar 240 osebnih imen z najpomembnejšimi biografskimi podatki.

Na koncu je dodan še kronološki pregled življenja in dela dr. Izidorja Cankarja, ki ga je tako kot spremno besedo, napisal urednik Lojze Gostiša. Kronološkemu pregledu je dodanih tudi nekaj fotografij.

Posebnost je tudi likovna oprema Londonskega dnevnika 1944–1945, ki jo je prav tako izdelal njegov urednik Lojze Gostiša. V skupnem ovitku sta vloženi dve samostojni publikaciji – faksimile dnevniških zapisov in njegova transkripcija s prilogami. Faksimile je veren tiskarski posnetek izvornika in tehnično osebje tiskarne Toneta Tomšiča je to zahtevno delo odlično opravilo. V njem sta še dva zanimiva dnevniška zapisa iz leta 1946, v katerih je dr. Izidor Cankar na kratko povzel dogajanja v Jugoslaviji po svojem prihodu februarja 1945 v Beograd do obiska Londona koncem maja 1945, ko je, kot je sam zapisal „likvidiral svojo londonsko preteklost“.

ZGODOVINSKI ARHIV V CELJU

Celje – Trg svobode 10, telefon 25-546, 25-552

je izdal naslednje publikacije, ki so še na zalogi:

1. Preteklost Celja v arhivskih dokumentih, Celje, 1982 – cena din 20,00
2. Vodnik po fondih in zbirkah Zgodovinskega arhiva v Celju, Celje, 1985 – cena din 2.000

SREDOJE LALIĆ, ARHIVSKA SLUŽBA V SAP VOJVODINI, 1944–1975, Arhiv Vojvodine Sremski Karlovci, 1984, 166 strani

Marija Oblak-Čarni

Delo obravnava razvoj arhivske službe v SAP Vojvodini v prvih treh povojnih desetletjih, od prvih ukrepov mlade ljudske oblasti za zaščito arhivov do organizirane arhivske službe s sklenjeno mrežo arhivskih ustanov. Razvoj je avtor sistemiziral v osem obdobij in vsakemu posvetil svoje poglavje. Dodal je uvod in krajše zaključno poglavje.

V uvodnem poglavju izvemo, da v Vojvodini do časa med obema vojnama ni bilo samostojne ustanove, ki bi skrbelo za zaščito in zbiranje arhivalij. Šele 5. avgusta 1926 je bil z odlokom Ministrstva za notranje zadeve ustanovljen Državni arhiv v Novem Sadu, ki je do začetka druge svetovne vojne zbral okrog 30 vagonov arhivskega gradiva. Mnogo tega je bilo nato med okupacijo zgubljenega ali uničenega.

Drugo poglavje obravnava povojni čas do leta 1950. Že 11. novembra 1944 je dobila Vojvodina odlok Vojne uprave za Bačko, Baranjo in Banat, ki je urejal tudi zaščito arhivskega gradiva. Odlok Nacionalnega komiteja osvoboditve Jugoslavije o zavarovanju kulturnih spomenikov in dobrin z dne 20. februarja 1945 pa je tudi v Vojvodini postavil temelj preobrazbi statusa arhivov in njihovemu varstvu. Ostanki gradiva, zbranega pred vojno, so bili preneseni iz Petrovaradina v Novi Sad, ustanovljen je bil Vojvodinski arhiv, z delitvijo pokrajine na devet področij s kulturnimi centri, ki so skrbeli tudi za arhive, pa je bila postavljena osnova današnje arhivske mreže v Vojvodini. Ta področja so se kot začetna oblika organizirane družbene skrbi za arhive oblikovala v arhivska središča: strokovno tesno povezana z Vojvodinskim arhivom, so bila začetniki današnjih arhivskih institucij.

Na začetku naslednjega obdobja 1950–1953 sta bila sprejeta Splošni zakon o državnih arhivih (1950) in Republiški zakon o državnih arhivih LR Srbije (1951). Zelo pomembno vlogo pri razvoju strokovnega dela in postavljanju enotnih metodoloških izhodišč je imel Glavni arhivski svet pri Svetu za znanost in kulturo vlade FLRJ, ustanovljen na osnovi Splošnega arhivskega zakona. Z zakonom je bila dana podlaga za ustanovitev Zadružnega arhiva (1951), Zgodovinskega arhiva PK ZKS za Vojvodino (1952), ki je kmalu za tem prerasel v Zgodovinski arhiv PK ZKS za Vojvodino (1954). Oživel je delo Arhiva Srbske akademije znanosti in umetnosti v Sremskih Karlovcih in Matice Srpske v Novem Sadu. Ustanovljeni so bili nekateri mestni arhivi. Strokovni tečaji so prispevali k strokovnosti delavcev v arhivih. Ti so začeli s sistematičnim evidentiranjem registratur in urejanjem dokumentov v arhivih.

Naslednjim letom (1953–1957) je dala pečat uvedba samoupravljanja v arhive in ustanovitev arhivskega društva, ki je s svojimi akcijami bistveno pripomoglo k napredovanju službe. Okrepila se je teritorialna pristojnost arhivov in nadzor nad nastajajočim gradivom v registraturah. Začeli so že enotno evidentirati arhivsko gradivo in načrtovati bolj sistematično objavlanje del iz arhivistike. Arhiv Vojvodine se je leta 1956 preselil iz Novega Sada v ustrežnejše prostore v Sremske Karlovice.

V naslednjem obdobju (1957–1962) pa so se začela sistematična prizadevanja za poenotenje celotnega sistema delovanja arhivske službe.

Kadrovsko in strokovno je bila arhivska služba v obdobju 1963–1967 že toliko trdna, da so začeli s spoznavno delitvijo gradiva med arhivi glede na teritorialno pripadnost, uskladili so raziskovanje in kopiranje arhivskega gradiva v tujini, poenotili so izdajateljsko dejavnost in začeli s sistematičnim objavlanjem informativnih sredstev o arhivskem gradivu. Osnovani so Skupnost arhivov Vojvodine in pododbor Društva arhivskih delavcev Srbije za Vojvodino.

Novi arhivski zakon SR Srbije, sprejet konec leta 1967, je določil pogoje za ustanavljanje arhivov. Za arhivsko službo pa je bila še pomembnejša ustanovitev matične službe pri Arhivu Vojvodine in arhivskega sveta pri Arhivu Srbije. Matična služba je skrbelo za poenotenje strokovnega dela, arhivski svet pa se je ukvarjal z nerešenimi vprašanji metodologije in je izdal vrsto navodil za strokovno delo.

Ustavni amandmaji leta 1973 so dali osnovo, da si je pokrajina samostojno uredila arhivsko službo. Tako je skupščina SAP Vojvodine že konec leta 1973 sprejela prvi pokrajinski zakon o arhivskem gradivu in arhivski službi. Zakon je varstvo arhivskega gradiva postavil na enotne principe, ki so bili v praksi že preizkušeni. Nekateri člani v zakonu so prevzeli iz prejšnjega republiškega zakona, nekateri pa so oblikovali na novo. Zakon je dal solidno osnovo za nadaljnji razvoj in izpopolnitev sistema zaščite arhivskega in dokumentarnega gradiva v Vojvodini.

O tem govori še sklepno poglavje, ki navaja podatke o dejavnosti arhivov do leta 1975. Dodana je še usmeritev, ki naj bi zagotovila, da bi bila arhivska služba še pomembnejši družbeni dejavnik v razvoju znanosti, kulture in družbe v celoti.

Avtor sledi 30-letnemu hitremu razvoju danes vzorno organizirane arhivske službe v svoji pokrajini, ki je po njegovem „posledica ambicij arhivskih delavcev in razumevanja družbe“. Seznan nas s predpisi, ki so službo urejali. Obširneje se pomudi ob delu pionirjev v vojvodinskih arhivih, ki so zavzeto in zagnano gradili temelje službi; ko ni bilo druge možnosti, so celo sami naredili police, da so nanje nameščali in reševali ogroženo arhivsko bogastvo. Prav je, da v knjigi zvmemo tudi za njihova imena. Avtor se dotika metod strokovnega dela in prikaže tudi stranpoti, npr. razbijanje fondov v začetku 50-tih let, ko so gradivo ne glede na izvor podelili po kronologiji in po jezikih, v katerih je bilo napisano. Dotakne se tudi odnosov med arhivi in zavodi za varstvo kulturnih spomenikov, ki jim je zakon naložil, da registrirajo in vodijo evidence tudi o arhivskem gradivu. Tudi v Vojvodini je praksa pokazala, da so zaradi specifičnosti arhivskega gradiva lahko le arhivi nosilci njegovega varstva.

Delo je razširjena magistrska naloga, ki jo je Sredoje Lalić obranil na zagrebški univerzi. Napisana je podrobno in natančno. Iz opomb razberemo, da so viri za prvo obdobje zelo pomanjkljivi, a avtor, sam arhivist, je znal najti podatke in rekonstruirati dogajanja. Knjiga je natisnjena skoraj brez napak, zaslužila pa bi nekoliko lepšo in trdnejšo opremo. Vojvodinski arhivisti so se z njo dostojno predstavili na X. jugoslovanskem arhivskem kongresu oktobra 1984 v Novem Sadu.

novе pridobitve slovenskih arhivov

ARHIV SR SLOVENIJE 1985

Izvršni svet Skupščine SR Slovenije s predhodniki (1945–1952, 0,10 tm)
Republiška konferenca ZSM Slovenije (1980–1981, 5 tm)
Republiški svet Zveze sindikatov Slovenije (1973–1974, 5 tm)
Republiški odbor sindikata delavcev kovinske industrije Slovenije (1974–1977, 3 tm)
Republiški komite za delo (1968–1975, 10 tm)
Republiška geodetska uprava (1822–1983, 19 tm)
Hidrometeorološki zavod SR Slovenije (1951–1970, 5 k.)
Ministrstvo za ljudsko zdravje LRS (1947, 0,5 tm)
Republiški komite za borce in vojaške invalide (1919–1964, 20 tm)
Ministrstvo za socialo politiko LRS (1945, 0,10 tm)
Radio študent (1969–1983, 31 tm)
Planinska zveza Slovenije (1957–1980, 25 tm)
Južni Sokol in Ljubljanski Sokol (1863–1941, 6,5 tm)
Deželni stanovi za Kranjsko (1712–1725, 2 mapi)
Kopije in dub negativi 146 filmov (1930–1955, 433 šk.)
Mikrofilm spisa Predsedstva Ministrstva za delo (1946, 1)
Privatni arhiv dr. Vladimira Škrlaka (1919–1941, 0,5 tm)
Privatni arhiv patra Benvenuta Crobatha (1865–1869, 0,5 tm)
Privatni arhiv Bojana Štiha (1974–1984, 6 tm)
Privatni arhiv Karla dr. Grossmanna (1900–1914, 0,5 tm)
Privatni arhiv dr. Romana Savnika (1957–1958, 0,5 tm)
Plakat: Fotografija v znanosti in tehniki (1985, 1 ks.)
Plakat: Nevarne snovi: (1985, 1 ks.)
Kopija diplome baronatske družine Zois (1760, 3 listov)
Kopija diplome viteštva družine Zois (1739, 24 listov)
Kopija diplome Kmetijske družbe za Slovenijo (1925, 1 ks.)
Kopija plakata Veseli dan ali Matiček se ženi (1848, 3 ks.)
Kopije listin iz Državnega arhiva Madžarske (1322–1688; 10 tm)
Kopija listine 973 junij 30, Tribur (973, 1 ks.)
Kopija urbarja Freisinskega samostana (1291, 1 ks.)
Kopija sodbe sodišča v Kopru (1816, 3 listi)
Zbirka Draga Košmrlja (1951–1978, 0,5 tm)
Zbirka Jože Čopa (1985, 2 ks.)
Zbirka kart in zemljevidov (1973–1985, 8 ks.)
Zbirka voščil in vabil (1984, 45 ks.)
Odlitka pečata Freisinskega škofa Sictusa in Freisinske stolnice (1322–1475, 2 ks.)
Rojstna matična knjiga Koper (1870–1883, 1 k.)
Poročna matična knjiga Koper (1870–1881, 1 k.)
Mrliška matična knjiga Koper (1870–1883, 1 k.)
Rojstna matična knjiga Lazaret (1869–1882, 1 k.)
Rojstna matična knjiga Izola (1870–1881, 1 k.)
Mrliška matična knjiga Izola (1870–1882, 1 k.)

ZGODOVINSKI ARHIV V CELJU 1985

Osební fond Juro Kislínger, nekaj dokumentov kot dopolnilo k že prevzetemu fondu.
Rudnik Zabukovica in Liboje (1885–1948, 0,2 tm)
Zveza prijateljev mladine (1964–1974, 0,3 tm)

POKRAJINSKI ARHIV KOPER 1985

Gimnazija Piran (1961–1984, 2,3 tm)
Avtokovinarstvo Ilirska Bistrica (1969–1970, 0,1 tm)
Libis Ilirska Bistrica (1969–1974, 0,2 tm)
Okrajno sodišče Piran (1822–1918, cc 150 tm)
Arhiv G. Tartini (1692–1770, 0,2 tm)

ZGODOVINSKI ARHIV LJUBLJANA 1985

Občina Kranj (1955–1982, 42 tm)
Občina Lesce (1902–1941, 0,3 tm)
Občina Trzič (1955–1970, 20 tm)
Izobraževalna skupnost Jesenice (1961, 1966–1982, 1 tm)
Skupnost otroškega varstva Jesenice (1975–1982, 0,4 tm)
Občinska zdravstvena skupnost Jesenice (1976–1982, 1,4 tm)
Skupnost socialnega skrbstva Jesenice (1974–1981, 0,6 tm)
Telesnokulturna skupnost Jesenice (1974–1981, 0,7 tm)
Kulturna skupnost Jesenice (1971–1982, 3 tm)
Samoupravna stanovanjska skupnost Jesenice (1974–1982, 0,9 tm)
Samoupravna komunalna skupnost Jesenice (1976–1981, 6 tm)
Beti Metlika (1963–1970, 2,5 tm)
IGM Račje selo (1958–1965, 0,6 tm)
Industrijsko podjetje Apnenica Dobropolje (1956–1980, 0,2 tm)
Rudnik Kanižarica (1960–1965, 1 tm)
Železarna Jesenice (1945–1979, 18 tm)
Potniška postaja Ljubljana (1979–1985, 0,2 tm)
Kulturni dom Ivan Cankar v ustanavljanju, Ljubljana (1977–1984, 0,7 tm)
Kmetijska zadruga Grahovo ((1913) 1947–1960 (1968), 0,7 tm)
Kmetijska zadruga Unec (1947–1962 (1968), 0,2 tm)
Sirarska zadruga Stara Fužina (1850–1961, 0,6 tm)
Osnovne šole:
Brdo pri Lukovici (1929–1979, 0,4 tm)
Borovnica (1875–1976, 0,5 tm)
Bukovo (1894–1970, 0,1 tm)

- Cerkljanski šolski nadzorni okoliš Cerčno (1944–1946, 0,2 tm)
 Cerkljanski vrh (1945–1959, 0,3 tm)
 Dole (1945–1980, 0,2 tm)
 Godovič (1923–1971, 0,5 tm)
 Gorenja Kanomlja (1945–1964, 0,1 tm)
 Gorje (1945–1960, 0,1 tm)
 Ivan Cankar Vrhnika (1952–1973, 0,1 tm)
 Jagršče (1945–1969, 0,1 tm)
 Janka Premrla Vojka Črni vrh nad Idrijo (1945–1965, 2 tm)
 Jesenica (1945–1947, 0,1 tm)
 Jožeta Mihevca Idrija (1945–1965, 3 tm)
 Krnice (1954–1964, 0,3 tm)
 Krtina (1927–1963, 0,1 tm)
 Ledine (1883–1980, 0,3 tm)
 Ligojna (1908–1966, 0,4 tm)
 Masore (1945–1964, 0,2 tm)
 Moravče (1945–1965, 0,5 tm)
 Novaki (1945–1969, 0,1 tm)
 Oblakov vrh (1945–1964, 0,2 tm)
 Orehek (1945–1971, 0,1 tm)
 Otalež (1945–1978, 0,1 tm)
 Ožbolt (1933–1971, 0,1 tm)
 Planina (1945–1947, 0,1 tm)
 Plužnje (1945–1952, 0,1 tm)
 Podlanišče (1938–1972, 0,1 tm)
 Podlipa (1893–1965, 0,7 tm)
 Poljane (1945–1947, 0,1 tm)
 Primskovo (1890–1966, 1,1 tm)
 Ravne (1909–1970, 0,1 tm)
 Reka (1945–1960, 0,1 tm)
 „Spomenik NOB“ Cerčno (1875–1970, 1,1 tm)
 Srednja Kanomlja (1931–1962, 0,4 tm)
 Straža (1945–1956, 0,1 tm)
 Šebrelje (1945–1980, 0,1 tm)
 Travnik (1945–1964, 0,1 tm)
 Trstenik (1879–1966, 0,6 tm)
 Vojkove brigade Spodnja Idrija (1945–1965, 0 tm)
 Vojsko (1925–1980, 0,4 tm)
 Zakojca (1947–1972, 0,2 tm)
 Zakriž (1938–1947, 0,1 tm)
 Zalog pri Ljubljani (1909–1965, 2 tm)
 Zavratac (1924–1975, 0,2 tm)
 Zlato polje (1938–1972, 0,1 tm)
 Poklicna kovinarska šola Ljubljana (1947–1983, 4,2 tm)
 Čipkarska šola Idrija (1945–1972, 1,6 tm)
 Kmetijsko-gopodarska šola Moravče (1948–1958, 0,1 tm)
 Šola za oblikovanje Ljubljana (1946–1983, 1,7 tm)
 Gimnazija Črnomelj (1910–1972, 42 knjig)
 Gimnazija Josipa Jurčiča Stična (1947–1981, 0,1 tm)
 Gimnazija Jurija Vege Idrija (1902–1975, 2,6 tm)
 Gimnazija Škofja Loka (1945–1982, 1,5 tm)
 Čebelarska družina Ljubljana (1938–1977 (1982), 0,3 tm)
 Planinsko društvo Kamnik (1893–1968, 1,2 tm)
 Turistično društvo Kranjska gora (1922–1947, 0,3 tm)
 Zveza športnih društev Slovan Ljubljana (1974–1980, 0,3 tm)
 Zavod za turizem Cerknica (1958–1976, 1 tm)
 Uredniški odbor Zbornika občine Grosuplje (1969–1980, 0,1 tm)
 Odbor za postavitve spomenika Edvardu Kardelju v Ljubljani (1979–1984, 0,2 tm)
 Občinski komite KPS/ZKS:
 Bled (1946–1957, 0,5 tm)
 Bohinj (1945–1957, 0,2 tm)
 Cerknica (1945–1965, 2,3 tm)
 Cerčno (1947–1958, 2,3 tm)
 Črnomelj (1955–1968, 2,4 tm)
 Črnuče (1950–1959, 0,2 tm)
 Dobrova (1952–1960, 2 tm)
 Domžale (1955–1958, 0,1 tm)
 Grosuplje (1952–1962, 1,2 tm)
 Idrija (1948–1961, 1,3 tm)
 Ivančna gorica (1955–1960, 1,1 tm)
 Jesenice (1945–1968, 14,5 tm)
 Kamnik (1955–1960, 1,1 tm)
 Kočevje (1951–1957, 0,4 tm)
 Kranj (1945–1967, 5,6 tm)
 Litija (1955–1958, 0,2 tm)
 Ljubljana Bežigrad (1950–1968, 6 tm)
 Ljubljana Center (1945–1967, 6 tm)
 Ljubljana Moste (1946–1968, 6,5 tm)
 Ljubljana Polje (1945–1957, 0,1 tm)
 Ljubljana Rudnik (1955–1961, 1 tm)
 Ljubljana Šentvid (1952–1960, 10 tm)
 Ljubljana Šiška (1945–1967)
 Ljubljana Vič (1945–1967, 18,5 tm)
 Logatec (1955–1965, 2,6 tm)
 Loška dolina (1955–1961, 0,4 tm)
 Medvode (1948–1963, 1,2 tm)
 Metlika (1953–1968, 3,8 tm)
 Mirna (1955–1958, 0,1 tm)
 Mirna peč (1952–1953, 1 mapa)
 Mokronog (1955–1958, 0,1 tm)
 Novo mesto (1952–1968, 4 tm)
 Radovljica (1955–1957, 0,2 tm)
 Ribnica (1947–1965, 5 tm)
 Semič (1952–1958, 0,2 tm)
 Straža – Toplice (1955–1958, 0,1 tm)
 Šentjernej (1951–1958, 0,1 tm)
 Škofja Loka (1948–1966, 3 tm)
 Trebnje (1954–1968, 1,9 tm)
 Velike Lašče (1958, 1 mapa)
 Videm-Dobropolje (1950–1959, 0,3 tm)
 Vrhnika (1949–1965, 2,6 tm)
 Trzič (1945–1957, 0,5 tm)
 Trebnje (1945–1952, 2 tm)
 Mestni komite KPS/ZKS Ljubljana (1945–1953 in 1966–1968, 9 tm)
 Okrajni komite KPS/ZKS:
 Črnomelj (1945–1955, 6,3 tm)
 Grosuplje (1945–1952, 1,8 tm)
 Jesenice (1945–1950, 2,5 tm)
 Kamnik (1945–1952, 3 tm)
 Kočevje (1945–1957, 0,9 tm)
 Kranj (1945–1962, 7,8 tm)
 Ljubljana (1954–1965, 21 tm)
 Ljubljana okolica (1945–1954, 18 tm)
 Novo mesto (1945–1961, 7,4 tm)
 Radovljica (1950–1954, 1,7 tm)
 Škofja Loka (1945–1947, 0,2 tm)
 Trebnje (1945–1952, 2 tm)
 Komite KPS:
 vladnih ustanov (1945–1950, 1,8 tm)
 mestnih ustanov Ljubljana (1945–1953, 0,4 tm)
 ljudske milice (1950–1951, 0,5 tm)

UDB za Slovenijo (1946–1949, 1 mapa)
 Univerzitetni komite KPS (1945–1952, 0,3 tm)
 Železniški komite KPS (1949–1952, 0,1 tm)
 Občinski odbor ZZB NOV Kranj – posebna doba
 (1945–1975, 4,5 tm)
 ZZB NOV Črnomelj (1958–1965, 1,5 tm)
 Občinska konferenca SZDL Kranj (1955–1980, 20 tm)
 Občinska konferenca ZSMS Kranj (1950–1980, 3 tm)
 Gospostvo Podvin (1840–1850, 0,2 tm)
 Jakob Sajovic, Orehovlje (1901–1932, 1 mapa)
 Marjan Kozina (1913–1966, 1,4 tm)
 Trgovska družina Kokalj, Tržič (do leta 1941, 3 tm)

POKRAJINSKI ARHIV V NOVI GORICI 1985

ObLO in Sob Nova Gorica, ObLO Dobrava, ObLO
 Kanal, Sob Tolmin (1948–1977, 0,5 tm)
 Slovenska čebelarstva zadruga v Gorici (1912–1946, 0,1
 tm)
 Osnovna šola Vladimir Nazor Bovec s predhodniki in
 podružnicami (1922–1947, 0,9 tm)
 Osnovna šola Tolmin s predhodniki in podružnicami
 (1927–1965, 3,5 tm)
 Učiteljske Tolmin (1945–1968, 2,5 tm)
 Šestrazredna dekliška ljudska šola društva Šolski dom v
 Gorici s predhodnikom Zasebna ljudska šola društva
 Sloga v Gorici (1894/95–1914/15, 0,1 tm)
 Petrazredna deška ljudska šola društva Šolski dom v
 Gorici (1899–1914/15, 1 mapa)
 Dekliška pripravnica za učiteljske društva Šolski dom v
 Gorici (1901/02–1914/15, 0,1 tm)
 Obrtno nadaljevalna šola s slovenskim učnim jezikom
 društva Šolski dom v Gorici (1912/13–1913/14, 1
 mapa)
 Petrazredna ljudska šola za dečke in deklice društva
 Šolski dom v Gorici (1914/1915, 1 mapa)
 Deška pripravnica za srednje šole društva Šolski dom v
 Gorici (1914/15, 1 mapa)
 Okrajni odbor Ljudske mladine Slovenije Nova Gorica
 (1958–1962, 0,3 tm)
 Osnovna šola Vipava (1844–1963, 3 tm)
 Osnovna šola Ajdovščina (1946–1962, 2,5 tm)
 Ekonomska srednja šola Ajdovščina (1945–1968, 2,5
 tm)

ZGODOVINSKI ARHIV V PTUJU 1985

Prijava raziskovalne naloge Marjana Berliča (dokument
 predala dr. Štefka Cobej)
 Zazidalni načrt za Rabelčjo vas (dokument predala dr.
 Štefka Cobej)
 SDK v SR Sloveniji podružnice Ptuj, ekspozitura Ormož
 (1924–1981, 3,3 tm)
 Arhiv gosposčine in mesta Ormoža (1331–1867, 35
 enot, 3,5 tm). Prevzeto po Sporazumu iz leta 1923 z
 Avstrijo

Osnovna šola Tomaž pri Ormožu (1886–1940, 4 tm)
 Zdravstveni dom Ptuj in splošna bolnišnica Ptuj
 (1954–1975, 10 tm)

ARHIV INŠTITUTA ZA ZGODOVINO DELAVSKEGA GIBANJA 1985

Denarni zavod Slovenije pri predsedstvu SNOS
 (1944–1946, 0,5 tm)
 Seznam pravnikov v NOB (1945, 5 listov)
 Zveza združenj borcev NOV Slovenije – Krajevna organi-
 zacija Gradišče, Majde Vrhovnik (0,3 tm)
 Podružnica TANJUG za Slovenijo, Tehnični oddelek
 T 31 (1944–1945, 0,1 tm)
 Blagajniška knjiga glavnega odbora Zveze kmetijskih fan-
 tov in deklet (1932–1940, 1 knjiga)
 Predvojni in medvojni letaki (0,01 tm)
 Zbirka dokumentov iz NOV gen. Franca Črnuglja-Zorka
 (1943–1945, 0,01 tm)
 Zbirka Žarka Zavrla (1944–1945, 0,05 tm)
 Okrožni odbor OF Ribnica – Velike Lašče kseroks ko-
 pije rajonskih poročil (maj–junij 1943, 0,01 tm)
 Kseroks kopiji izkaznic Mestnega odbora OF za Ljub-
 ljano (april 1945, 2 lista)
 Izjave Milana Vrtočca, Nade in Antona Komac o golo-
 barskih žrtvah in formiranju Gradnikove brigade
 26. aprila 1943 (1983, 3 listi)
 Škol Leopold: Iznanci – zapis o izgonu ljudstva za
 časa okupacije v Šlezijo ter začetki NOB na območju
 Dol pri Litiji (36 listov)
 Gradivo o Mirdamadu Seidovu – Ivanu, sovjetskemu
 državljanu, udeležencu NOV Slovenije (0,01 tm)
 Gradivo o ženski kaznilnici Fossombrone v Italiji (70
 listov, fotografije)
 Gradivo Vere Šeme o NOB v Ljubljani (0,01 tm)
 Pismo Franca Ivanuška Milanu Šegi (1985, 4 listi)
 Čepe Marica: Skrb in varstvo za žrtve nasilja (36 listov)
 Perovšek Jurij: Država Slovencev, Hrvatov in Srbov kot
 način slovenske samoodločbe 1918 (magistrska naloga
 1985, 325 strani)
 Ferenc Mitja: Partizanska bolnišnica Jelendol v Kočev-
 skem Rogu (diplomska naloga 1985, 67 strani)
 Vida Deželak-Barič: Organizacijski razvoj Komunistične
 partije Slovenije 1941–1943 (magistrska naloga 1985,
 429 strani)
 Razstava ob 40-letnici Znanstvenega inštituta pri pred-
 sedstvu SNOS v Celovcu – Aula Slovenica 27. decem-
 ber 1984 do 11. januar 1985 (16. koroški kulturni
 dnevi)

NADŠKOFIJSKI ARHIV LJUBLJANA 1985

Zapisnik sej šolskih konferenc v zavodu sv. Stanislava
 (1920–1930, ena knjiga)
 Župnijski arhiv Raka (1651–1919, 15 fasc.)

bibliografija arhivskih delavcev 1985

Liljana CIGLAR

Oris razvoja družbenopolitičnih organizacij v Ljubljani po letu 1945 na primeru organiziranosti Zveze sindikatov in Socialistične zveze delovnega ljudstva. — Zgodovina Ljubljane, Prispevki za monografijo, 1984, str. 546–552

Jože CURK

Dravograd — Vodniki 148, Ljubljana 1985, 28 str.

Ob osemstoletnici trga Dravograda — Kronika 1985, št. 1, str. 5–10

800 let Dravograda, Dravograd 1185–1985, Zbornik, Dravograd 1985, str. 24–32.

Uvod, Rogatec ob 700-letnici podelitve trških pravic, Zbornik, Rogatec 1985, str. 7–14.

Kratka zgodovina trgov. Med Bočjem in Bohorjem, Zbornik Šentjur/Šmarje, 1984, str. 103–113.

Ruše, urbano-gradbena skica kraja Ruška kronika, Zbornik Maribor, 1985, str. 82–115.

Viri za gradbeno zgodovino Maribora do 1850, PAM Maribor 1985, str. 160 + 24.

Tisočletnica Razvanja in njene gradbene priče, Razvanje skozi 1000 let, Katalog, Maribor 1985, str. 16–18.

Gradbeni oris mestne župne cerkve in meščanskega špitala v Slovenj Gradcu, Slovenjegraški meščanski špital v srednjem veku, Katalogi 3, PAM Maribor, 1985, str. 15–25.

Valdek in njegovo zemljiško gospostvo, ČZN NV 1985, št. 1, str. 76–82.

Župna cerkev sv. Magdalene in njena umetnostna zgodovina, Oznanila župnije sv. Magdalene od št. 76 v 6 nadaljevanjih, Maribor 1985–86.

O razvojni problematiki mariborskega mestnega jedra, Dialogi, Maribor 1985, št. 1–2, str. 148–151.

Janez CVIRN

Kočevarjeva pisma Vošnjaku, Celjski zbornik 1985, str. 237–248.

Okupacijski organi, Vodnik po fondih in zbirkah ZAC, Celje 1985, str. 35–37

Gospodarstvo, Vodnik po fondih in zbirkah ZAC, Celje 1985, str. 178–196

Marjeta ČAMPA

Obisk Kongresne knjižnice v Washingtonu, Knjižnica 1985, št. 2–3, str. 196–198

Robert L. Clark, Archive — Library Relations, New York — London, R. R. Bowker Company 1976, Knjižica 1985, št. 2–3, str. 244–245, Arhivi 1984, št. 1–2, str. 102–103.

Delavska enotnost, Enciklopedija Jugoslavije III, Zagreb, Jugoslovski leksikografski zavod „Miroslav Krleža“ 1984, str. 405.

Delo, Enciklopedija Jugoslavije III, Zagreb, Jugoslo-

venski leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, 1984, str. 415

France M. DOLINAR

Kriza in rast katoliške vernosti ob vstopu v novi vek, Cerkev v sedanjem svetu 19, 1985, str. 7–9

Srečanje solunskih bratov sv. Cirila in Metoda s Slovenci (poročilo o simpoziju v Ljubljani, 13.–14. februarja 1985), Družina 1985, št. 8, str. 1

Pisma rimskih papežev Hadrijana II., Janeza VIII. in Štefana V. — AES, 1985, št. 7, str. 61–116

Misijonske metode Salzburga in Ogleja in njihove posledice za delo svetih bratov. — BV 1985, str. 139–1953.

Jezus se prikaže svojim učencem. — Družina 1985, št. 16, str. 4.

Peter Schmidt, Das Collegium Germanicum in Rom und die Germaniker — ocena — Tübingen 1984, BV, 1985, str. 216–218; ZČ 1984, str. 224–244, Jugoslawien, Evangelisches Kirchenlexikon.

Prispevek k praznovanju Metodovega leta, Sveta brata Ciril in Metod v zgodovinskih virih. — Družina 1985, št. 35, str. 6.

Marjan DRNOVŠEK

Ljubljana na starih fotografijah: razstava fotografij iz fototeke Zgodovinskega arhiva Ljubljana (Marjan Drnovšek) Ljubljana: Zgodovinski arhiv Ljubljana, 1985, 148 str.

Pozdrav iz Ljubljane: mesto na starih razglednicah (knjigo so pripravili in besedila k razglednicam napisali: Walter Lukan (6–23), Vasilij Melik (24–33), Peter Vodopivec (34–56, 81–92, 174–185), Olga Janša-Zorn (58–79), Marjan Drnovšek (100–107, 143–161)). Ljubljana, Mladinska knjiga, 1985

Novoletni govori župana Ivana Hribarja ljubljanskemu občinskemu svetu 1896–1909, 2. del, Arhivi 1984, št. 1–2, str. 34–46

Oris odnosa ljubljanskega občinskega sveta do mestnega razvoja 1850–1914 s posebnim poudarkom na Hribarjevi dobi, Zgodovina Ljubljane, Prispevki za monografijo, 1984, str. 212–237

Obisk matične službe Arhiva Vojvodine v Sremskih Karlovcih, Arhivi 1984, št. 1–2, str. 82–83, Soavtor: Janez Kopač.

Blaženka FIRST

Ob veduti celjskega mestnega špitala sv. Elizabete, Celjski zbornik 1985, str. 219–226

Metka GOMBAČ

Julij Beltram, Tukaj je Jugoslavija, Goriška 1945–1947, Zgodovinski časopis, 1984, št. 1–2, str. 157.

Jože Pirjevec — Tržaški voz — O zgodovinskih dogodkih

in političnem razvoju v letih 1945–1980. Zgodovinski časopis, 1984, št. 4, str. 334

Denarni zavod Slovenije, podružnica za Slovensko primorje 1945, Zgodovinski časopis, 1985, št. 3, str. 283–288.

Mateja JERAJ

Slavica Tovšak, Okrajni odbor Socialistične zveze delovnega ljudstva Murska Sobota 1945–1963. Arhivi 1984, št. 1–2, str. 100.

Nada JURKOVIČ

Varia 1634–1983. Publikacije Zgodovinskega arhiva v Ptuj, 1984. Inventarji 3, zvezek 2, 119 str.

XVI. Mednarodni kulturnozgodovinski simpozij Modinci '84. Arhivi 1984, št. 1–2, str. 85–86

Mitteilungen des Steiermärkischen Landesarchivs, Folge 33, Graz 1983. Arhivi 1984, št. 1–2, str. 98

Nada KOBAL

Fašizem, fašistične organizacije in združenja. Arhivi 1983, št. 1–2, str. 96–99

Reševanje poplavljenega arhivskega gradiva. Priložnostna razstava Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici. Arhivi 1984, št. 1–2, str. 89

Vladimir KOLOŠA

Viri za zgodovino gozda in gozdarstva. Razstava Arhiva SR Slovenije ob gozdarskih študijskih dnevih 1985. Ljubljana VTOZD za gozdarstvo BF 1985. Soavtorja: Peter Ribnikar in Ema Umek.

Arhiv SR Slovenije 1945–1985, razstava ob 40-letnici samostojnega delovanja. Arhiv SR Slovenije, Ljubljana 1985

Janez KOPAČ

Obisk matične službe Arhiva Vojvodine v Sremskih Karlovcih. Arhivi 1984, št. 1–2, str. 82–83. Soavtor: Marjan Drnovšek

Rudarstvo in metalurška tehnologija v srednjem veku ter odnosi, ki jih ureja jeseniški rudarski red iz leta 1381. Jeklo in ljudje. Jeseniški zbornik 1985, str. 11–28

Kranj prve mesece po osvoboditvi. Kranjski zbornik 1985, str. 207–218

Kranj 1980 do 1985 (kronološki pregled). Kranjski zbornik 1985, str. 342–367

Vida LESKOVŠEK

Državni in avtonomni organi, okrajna glavarstva, okrožni in okrajni organi. Vodnik po fondih in zbirkah ZAC, Celje 1985, str. 21–24

Pravosodni organi. Vodnik po fondih in zbirkah ZAC, Celje 1985, str. 131–177

Zbirke. Vodnik po fondih in zbirkah ZAC, Celje 1985, str. 227–241

Darinka MAROLT

Državni in avtonomni organi, občine 1848–1941. Vodnik po fondih in zbirkah ZAC, Celje 1985, str. 25–34

Milko MIKOLA

Organi družbenopolitičnih skupnosti. Vodnik po fondih in zbirkah ZAC, Celje 1985, str. 39–130

Razvoj oblasti na območju Celje v obdobju 1945–1954. Celjski zbornik 1985, str. 7–28

Iz zgodovine strokovnega šolstva v Celju. Celjski zbornik 1985, str. 79–82

Upravni razvoj Rogatec 1747–1941. Zbornik Rogatec 1985

Pregled razvoja oblasti na območju Rogatec 1945–1964. Zbornik Rogatec 1985

Razvoj obrti na območju Rogatec 1945–1962. Zbornik Rogatec 1985

Gospodarska podjetja na območju Rogatec 1945–1955. Zbornik Rogatec 1985

Razlastitveni ukrepi ljudske oblasti na območju Rogatec 1945–1948. Zbornik Rogatec 1985

Mija MRAVLJA

Pevski zbor v Kranju 1945–1983. Kranjski zbornik 1985, str. 245–262

Petnajst let Akademskega pevskega zbora France Prešern Kranj. Koncertna knjižnica 1984

Ivan NEMANIČ

Valorizacija filmskega gradiva. Arhivi 1984, št. 1–2, str. 27–29

Film kot vir za študij gozdarstva v Arhivu SR Slovenije. V. Pomen zgodovinske perspektive v gozdarstvu: gozdarski študijski dnevi 1985. Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Ljubljana 1985, str. 113–119

Materialno varstvo filmskega gradiva v SR Sloveniji. UNESCO glasnik 36, Zagreb 1984

Albert PUCER

Portorož – 100 let organiziranega turizma. Sprehod skozi čas: katalog k razstavi Pokrajinskega arhiva Koper 1985 (katalog sestavlja in uredil Albert Pucer. Koper). Pokrajinski arhiv 1985, 35 str.

Portorose: 100 anni di turismo organizzato. Ospitalità eccellente paesaggio suggestivo. Panorama 1985, N. 9, str. 21–26

Portorož 100. Timav Koper, 1985, št. 3, 4, 5

O piranskem grbu. Informator Piran 1985, str. 51–52

Peter RIBNIKAR

Kataster in zemljiška knjiga – vira za zgodovino gozda in gozdarstva. V: Pomen zgodovinske perspektive v gozdarstvu: gozdarski študijski dnevi 1985. Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Biotehniška fakulteta Ljubljana, 1985, str. 167–178

Viri za zgodovino gozda in gozdarstva. Razstava Arhiva SR Slovenije ob gozdarskih študijskih dnevih 1985. Ka-

talog. Ljubljana 1985. Soavtorja: Ema Umek in Vladimir Kološa
Diskusijski prispevek na referat Petra Klasince (Arhivsko gradivo – Arhivski fondi gospodarstva). Arhivist 1983, št. 1, str. 125–126

Jurij ROSA

Arhivsko gradivo društev in družbeno političnih organizacij na področju Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici. Arhivi 1984, št. 1–2, str. 29–33. Soavtor: Vlasta Tul.

Boris ROZMAN

Urejanje, odbiranje, popisovanje in izročanje arhivskega gradiva društev arhivu. Arhivi 1984, št. 1–2, str. 47–51
V razmislek. Arhivi 1984, št. 1–2, str. 52

Uredniški odbor glasila Arhivi. Arhivi 1984, št. 1–2, str. 80

Bomo kdaj znali ceniti arhivsko gradivo društev? – Naš časopis, Vrhnika 1985, št. 1, str. 8

Mišli ob prevzemu fonda Zveze športnih društev Sloven. Arhivsko gradivo društev. Naša skupnost, Ljubljana 1985, št. 3, str. 6

Varstvo kulturne dediščine. Varstvo arhivskega gradiva društev. Glasilo občanov, Litija 1985, št. 2, str. 7

Gradivo o društvenem življenju v Logatcu. Logaške novice 1985, št. 3, str. 3

Pripravlja se seminar za člane društev, ki delajo z dokumentarnim gradivom Naš časopis, Vrhnika 1985, št. 121, str. 5

Kako cenimo arhivsko gradivo. Logaške novice, 1985, št. 4, str. 3

Arhivsko gradivo Zveze kulturnoprosvetnih organizacij. Zgovornost zaprašenih papirjev. Dogovori, Ljubljana 1985, št. 7–8, str. 14

Mačehovski odnos do gradiva kulturnih društev. Kulturni poročevalec 1985, št. 71, str. 27

Kaj bi bilo, če ... Naša skupnost, Ljubljana 1985, št. 12, str. 7

Kaj bo z arhivskim gradivom društev? Naša skupnost, Grosuplje 1985, št. 9, str. 5

Kino v Logatcu. Logaške novice 1985, št. 10, str. 7

Kako delamo? Naša skupnost, Ljubljana 1985, št. 15, str. 7

Saša SERŠE

Poročilo z obisa v madžarskem Državnem arhivu v Budimpešti. Arhivi 1984, št. 1–2, str. 94–95

Kristina ŠAMPERL-PURG

Zgodovinsko društvo v Ptujju. Tednik Ptuj, 14. 1. 1982, št. 2, str. 3

Redni občni zbor Zgodovinskega društva v Ptujju, Zgodovinski časopis, 1982, str. 250–251

Muzejsko društvo v Ptujju 1893–1957, Zgodovinsko društvo v Ptujju 1956–1983. Tednik, Ptuj, 13. 1. 1983, št. 2, str. 1

Dediščina Muzejskega društva v Zgodovinskem arhivu Ptuj, str. 41–45

90 let plodnega dela Muzejskega in nato Zgodovinskega društva v Ptujju, str. 3–10

Muzejsko društvo v Ptujju 1893–1956.

Zgodovinsko društvo v Ptujju 1956–1983. Ptuj, 1983
Priznanje Karlu Šepcu. Tednik, Ptuj, 17. 2. 1983, št. 7, str. 7

Iz arhivske zakladnice. Tednik, Ptuj, 24. 3. 1983, št. 12, str. 9

Ali so se uresničile njegove vizije?, (dr. Jože Potrč). Tednik, Ptuj, 21. 4. 1983, št. 16, str. 7

Haloze, Vodnik – dnevnik Haloške planinske poti., Ptuj, 4. 1983, str. 5–13

Sodobni arhivi 1984, Tednik, Ptuj, 26. 4. 1984, št. 17, str. 7

Meseč maj je v društvu v znamenju ekskurzije in Ptujškega zbornika. Tednik, Ptuj, 17. 5. 1984, št. 19, str. 5
Hodil po zemlji sem naši ... Tednik, Ptuj, 24. 5. 1984, št. 20, str. 16

Haloška planinska pot. Planinski vestnik, 1984, št. 4, str. 180–181

Arhivi v današnjem svetu. Delo, 7. septembra 1984, str. 6

Ekskurzija Zgodovinskega društva v Ptujju. Tednik, Ptuj, 18. 10. 1984, št. 41, str. 6

Uporaba in zloraba arhivskega gradiva. Tednik, Ptuj, 8. 11. 1984, št. 44, str. 7

Arhivska dejavnost po svetu danes. Tednik, Ptuj, 6. 9. 1984, št. 35, str. 12

Ob 30. letnici arhivskega društva Slovenije, Tednik, Ptuj, 20. 12. 1984, št. 49, str. 7

Z arhivskimi viri proti izkrivljanju zgodovine. Delo, 20. 4. 1985, Ljubljana, 1985.

Zgodovinski arhiv v Ptujju. Poročilo o delu, Arhivi 1984, št. 1–2, str. 72

Poročilo o delu Arhivskega društva Slovenije za čas od 25. 2. 1983 do 31. 12. 1984. – Arhivi 1984, št. 1–2, str. 74–76

Pozdrav na slovesnosti ob sprejemu častnih članov Arhivskega društva Slovenije, 8. februarja 1984. Arhivi, 1984, št. 1–2, str. 76–77

Ob 30. letnici Arhivskega društva Slovenije. Arhivi 1984, str. 77–78

Uporaba in zloraba arhivskega gradiva, 10. kongres Zveze arhivskih delavcev Jugoslavije v Novem Sadu. – Arhivi 1984, št. 1–2, str. 81–82

Predstavitve arhivskega gradiva vrnjenega iz avstrijskih arhivov na osnovi jugoslovansko-avstrijskega sporazuma iz leta 1923 (Vrnjeno arhivsko gradivo je ZAP prevzel 6. julija 1983, iz Arhiva SRS). Arhivi 1984, št. 1–2, str. 87–88.

Arhivsko srečanje. Tednik, Ptuj, 13. 6. 1985

Karavanke, Tednik, Ptuj, 8. 8. 1985, št. 22, str. 4

Vedrina, počitek in zmerno življenje (Olimlje). Ekskurzija zgodovinskega društva v Ptujju. Tednik, Ptuj, 26. 9. 1985, št. 37, str. 12

Arhivsko gradivo družbenih dejavnosti na Slovenskem, Tednik, Ptuj, 17. 10. 1985, št. 40, str. 3

Portret dr. Frana Zwittera (pojasnilo k zapisu Viba filma), Tednik, Ptuj, 7. 11. 1985, št. 43, str. 5

Zaključki 12. posvetovanja arhivskih delavcev Slovenije v Ormožu, Tednik, Ptuj, 5. 12. 1985, št. 47, str. 4

France ŠTUKL

Knjiga hiš v Škofji Loki II / France Štukl. – V Škofji Loki: Zgodovinski arhiv Ljubljana, 1984, 221 str.

Branko ŠUŠTAR

Tehnična dokumentacija za graditev objektov z vidika rokov hrambe in vrednotenja. Sodobni arhivi 1985, Maribor 1985, str. 63–70

Marjan Drnovšek, Ljubljana v arhivskem gradivu od začetka 14. stoletja do danes. Razstava dokumentov Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Ljubljana 1982, Arhivi, 1984, št. 1–2, str. 101–102

Pozdrav iz Iblane pr Šiški! Podobe mesta na starih razglednicah. Javna tribuna, št. 14 (261), november 1985, str. 3
Konsumno društvo v Starem Trgu 1895–1945. Glasilo Kovinoplastike Lož, december 1985, št. 5, str. 17

Vlasta TUL

Arhivsko gradivo društev in družbenopolitičnih organizacij na področju Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici. Arhivi 1984, št. 1–2, str. 29–33. Soavtor: Jurij Rosa
Vjesnik Historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu, zvezek XXIV, Pazin–Rijeka, 1982, Arhivi 1983, št. 1–2, str. 160–161

Vjesnik Historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu, zvezek XXVI, Pazin–Rijeka, 1983. Arhivi 1984, št. 1–2, str. 97–98

Ema UMEK

Arhivska dejavnost v Sloveniji. V.: Ocena kulturne dejavnosti na področju Slovenije v letu 1984. Kulturna skupnost Slovenije, Ljubljana, 1985, str. 208–212 (Študije in gradiva, 28)

Urbarji – vir za zgodovino gozdarstva. V.: Pomen zgodovinske perspektive v gozdarstvu: gozdarski študijski dnevi 1985. Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Ljubljana 1985, str. 145–150

Viri za zgodovino gozda in gozdarstva, razstava Arhiva SR Slovenije ob gozdarskih študijskih dnevih 1985. VTOZD za gozdarstvo BF Ljubljana 1985. Soavtorja: Vladimir Kološa in Peter Ribnikar.

Ivanka ZAJC-CIZELJ

Dekliška šola šolskih sester 1878–1946. Celjski zbornik 1985, str. 65–78

Šolstvo. Vodnik po fondih in zbirkah ZAC, Celje 1985, str. 197–206

Kultura. Vodnik po fondih in zbirkah ZAC, Celje 1985, str. 207

Zdravstvo in socialno varstvo. Vodnik po fondih in zbirkah ZAC, Celje 1985, str. 208–211

Družbenopolitične organizacije. Vodnik po fondih in zbirkah ZAC, Celje 1985, str. 112–215

Društva. Vodnik po fondih in zbirkah ZAC, Celje 1985, str. 216–219

Cerkvene ustanove. Vodnik po fondih in zbirkah ZAC, Celje 1985, str. 220–222.

Osebnih fondov in zbirk. Vodnik po fondih in zbirkah ZAC, Celje 1985, str. 223–226.

Varia. Vodnik po fondih in zbirkah ZAC, Celje 1985, str. 242–243.

Marjan ZUPANČIČ

Naloga organizacij s področja gozdarstva v zvezi z arhivskim gradivom V.: Pomen zgodovinske perspektive v gozdarstvu: gozdarski študijski dnevi 1985. Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Biotehniška fakulteta Ljubljana, 1985, str. 251–259

Jože ŽONTAR

Kamniško območje od srede 18. do srede 19. stoletja, Kamnik 1229–1979. Kamnik 1986, str. 56–64

Prispevki k zgodovini Kranja med obema svetovnima vojnama. Kranjski zbornik, 1985, str. 118–136.

Ljubljana v 18. stoletju in prvi polovici 19. stoletja. Zgodovina Ljubljane, Prispevki za monografijo, 1984, str. 157–176

Vladimir ŽUMER

Problemi valorizacije zapisov računalniških informacij. Arhivi 1984, št. 1–2, str. 24–26

ARHIVI

– glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije,

Na sedežu Arhivskega društva Slovenije, v Ljubljani, Zvezdarska 1, lahko še vedno dobite naslednje zvezke „Arhivov“:

Arhivi 1/1978, št. 1 –	200 din
Arhivi 2/1979, št. 1–2 –	300 din
Arhivi 3/1980, št. 1–2 –	500 din
Arhivi 4/1981, št. 1–2 –	700 din
Arhivi 5/1982, št. 1–2 –	800 din
Arhivi 6/1983, št. 1–2 –	900 din
Arhivi 7/1984, št. 1–2 –	1000 din

Publikacije lahko naročite in prejmete na sedežu Arhivskega društva Slovenije, prav tako pa tudi po pošti.

osebne vesti

KADROVSKE SPREMEMBE V ARHIVIH ZA ČAS 1. septembra 1980 do 31. januarja 1985

ARHIV SR SLOVENIJE

ODŠLI

Boris Petrovič arhivski manipulant	28. februarja 1982
Jelko Smuk arhivski manipulant	30. novembra 1981
Bogomilj Komelj bibliotekar	15. decembra 1982
Marjan Papež Nada Majcen vodja službe za konservacijo, restavracijo in reprodukcijo	31. decembra 1982 30. aprila 1983
Ljubo Zgonc knjigoveški referent	1. avgusta 1983
Milan Škrabec bibliotekar	31. avgusta 1983
Amalija Koren računovodja finančni referent	31. marca 1983
Jože Prinčič arhivist, samostojni svetovalec	31. decembra 1983
Marija Placer finančni referent	31. marca 1984
Milan Pangerc konservatorski sodelavec	30. aprila 1984
Gregor Kastelic arhivski manipulant	30. junija 1985
Filip Vidic arhivski manipulant	30. junija 1985

PRIŠLI

Jedrt Vodopivec samostojni svetovalec – konservator	1. novembra 1980
Matjaž Casar knjigoveški referent	1. decembra 1980
Seara Usein snažilka	7. januarja 1981
Marjan Dobernik vodja službe za restavracijo, konservacijo in reprodukcijo – pomočnik direktorja	1. julija 1983
Janez Fišter knjigoveški sodelavec	14. novembra 1983
Marija Vera Erjavec bibliotekar	26. decembra 1983
Marta Rau-Selič arhivski referent	1. aprila 1984
Branko Kozina arhivist – svetovalec	15. julija 1984
Drago Trpin samostojni svetovalec – arhivist	24. decembra 1984

Boštjan Smole arhivski sodelavec in upravitelj zgradbe	28. decembra 1984
Gašper Šmid arhivski manipulant	1. septembra 1985
Dejan Habicht arhivski manipulant	1. septembra 1985

ZGODOVINSKI ARHIV CELJE

PRIŠLI

Jasna Majcen arhivski referent	1. septembra 1980
Marija Maček arhivist	4. novembra 1981
Vida Leskovšek arhivist	1. septembra 1982
Milan Mikola arhivist	15. novembra 1982
Ana Sešel arhivski pomočnik	8. aprila 1984

ODŠLI

Tatjana Badovinac arhivist	20. novembra 1982
Rolanda Fugger-Germadnik arhivist	1. maja 1982
Lučka Križaj arhivist	30. junija 1982
Rudolf Koželj arhivist	25. septembra 1983
Terezija Hlupič arhivski pomočnik	30. maja 1984
Andrej Sotošek arhivist	30. septembra 1984
Blaženka First arhivist	14. julija 1985
Darinka Marolt arhivist	31. avgusta 1985
Janez Cvirn arhivist	15. septembra 1985

POKRAJINSKI ARHIV KOPER

PRIŠLI

Jure Igličar, arhivski referent	1. junija 1982
------------------------------------	----------------

ODŠLI

Lucjan Andrioli, arhivski referent	31. oktobra 1982
Marija Butinar čistilka -- upokojitev	30. novembra 1983
Tatjana Bandelj, arhivski referent	31. avgusta 1984

ZGODOVINSKI ARHIV LJUBLJANA

ODŠLI

Tatjana Pirkmajer knjižničar, pisarniški referent upokojitev	14. novembra 1980
Miran Kafol arhivist	31. decembra 1981
Zdravko Kovačič arhivski referent	14. februarja 1982
Traute Sežun arhivski strokovni delavec upokojitev	31. decembra 1983

PRIŠLI

Dušan Bahun arhivist	1. decembra 1980
Đurda Zanki računovodja	21. maja 1981
Vinko Demšar arhivist, bibliotekar	1. julija 1981
Branko Šuštar arhivist	15. februarja 1982
Boris Rozman arhivist	15. marca 1982

Marija Oblak -- Čarni

DR. FRAN ZWITTER -- OSEMDESETLETNIK

Dne 24. oktobra 1985 je praznoval 80-letnico dr. Fran Zwitter, slovenski zgodovinar, zaslužni profesor Filozofske fakultete ljubljanske univerze, član Slovenske akademije znanosti in umetnosti, častni doktor Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani. Rojen je bil v Beli cerkvi pri Novem mestu. Osnovno šolo in gimnazijo je končal v Novem mestu, študiral je v Ljubljani, na Dunaju in v Parizu. Diplomiral (1928) in doktoriral (1929) je v Ljubljani. Bil je najprej profesor na Klasični gimnaziji, leta 1938 je postal docent, leta 1948 pa redni profesor z občo zgodovino novega veka na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Takoj po okupaciji Jugoslavije leta 1941 so ga italijanske okupatorske oblasti zaprle in nato izpustile. Leta 1942 so ga ponovno zaprle in internirale v severno

Žarko Bizjak
arhivist

15. maja 1984

POKRAJINSKI ARHIV V NOVI GORICI

PRIŠLI

Lilijana Vidrih-Lavrenčič, arhivist	1. avgusta 1980
Aleksandra Pavšič-Milost arhivist	1. aprila 1981
Metka Nusdorfer arhivist	1. oktobra 1983
~~Matjaz Grobler~~ ~~ravnatelj~~	1. novembra 1984

ZGODOVINSKI ARHIV PTUJ

ODŠLI

Andrej Fekonja, ravnatelj	1. avgusta 1984
Vera Trafela računovodja-tajnik	30. novembra 1981

PRIŠLI

Zvonka Janžekovič računovodja -- tajnik	1. februarja 1982
Aleksandra Divjak (Čater) arhivski tehnik	22. novembra 1982
Tjaša Mrgolec (Balant) arhivist	2. decembra 1982
~~Ivan Lovrenčič~~ ravnatelj	20. januarja 1985

Italijo. Po kapitulaciji Italije, septembra 1943 se je vrnil v Slovenijo v partizane. Kot borec s puško v roki je preživel nemško ofenzivo oktobra 1943, nato je januarja 1944 postal direktor Znanstvenega inštituta pri Izvršnem odboru Osvobodilne fronte. Še pred koncem vojne je odšel v osvobojeni Beograd v Inštitut za preučevanje mednarodnih vprašanj pri Zunanjem ministertvu. Kot ekspert za mejna vprašanja je sodeloval na mirovnih pogajanjih. Leta 1948 se je vrnil na Filozofsko fakulteto v Ljubljano, kjer je bil upokojen leta 1975.

Področja njegovega dela in udejstvovanja so bila zelo mnogoteri. Ta zapis govori le o arhivih. Ne le, da je bil prof. dr. Fran Zwitter učitelj večine današnjih slovenskih arhivistov, tudi arhivom je posvetil dosti svojega časa, znanja in dela. Poznal je njihovo vrednost. Pred vojno je raziskoval v arhivih že kot študent, in z arhivsko službo se seznanil, ko je bil tajnik Muzejskega društva -- predhodnika Zgodovinskega in Arhivskega društva.

Poznal pa je tudi arhivske službe v tujini, ko je sredi tridesetih let pisal o vprašanju naših arhivov. Opozoril je na njihov pomen kot ene od treh osnov — poleg materialnih ostalin in knjig — na katerih sloni vse naše znanje o preteklosti in razvoju človeštva. Ker je tedaj Državni arhiv v Ljubljani, ustanovljen že leta 1926, deloval še vedno pri Narodnem muzeju in njegova dejavnost bistveno ni prerastla delovanje bivšega deželnega arhiva, je opozarjal na nujnost formiranja osrednje slovenske arhivske ustanove. Ob akciji za ustanovitev univerzitetne biblioteke leta 1935 je zapisal, „da bi morali uvrstiti med prve točke našega kulturnega programa poleg univerzitetne biblioteke in Akademije znanosti in umetnosti tudi ustanovitev Narodnega arhiva“. Dotaknil se je tudi aktualnih strokovnih vprašanj skrbni za nastajajoče arhivsko gradivo in škartiranja, o čemer se tedaj ni dosti razmišljalo. Razgrnil je takrat pred javnostjo tudi problem neizpolnjenega arhivskega sporazuma z Avstrijo iz leta 1923. V partizanih je v pripravah za ustanovitev partizanskega Znanstvenega inštituta pozimi 1943/1944 snoval arhiv narodne osvoboditve za vse slovensko ozemlje. Kot direktor tega inštituta si je prizadeval, da je inštitut skrbno zbiral in hranil zgodovinske vire „da jih kljub vsem težkočam borbe, kar najmanj propade“. Opozarjal je, da je treba skrbno varovati vse dokumente, tako lastne, kot dokumente nasprotnikov in okupatorjev, kajti le tako bodo raziskovalci lahko ustvarili dognano in pravilno sliko obdobja narodnoosvobodilne borbe. Po prizadevanju inštituta je januarja 1945 izšel Odlok o zaščiti knjižnic, arhivov, umetniških, kulturnih in zgodovinskih spomenikov, znanstvenih in umetniških zbirk in prirodnih znamenitosti, da bi se tudi v vojnih razmerah te vrednote zaščitilo takrat, ko uničenje ni bilo nujno. Kratek čas do odhoda v Beograd je predsedoval tudi komisiji za ugotovitev škode na kulturnozgodovinskih predmetih v Sloveniji, ki je skrbel za izvajanje odloka. Po vrnitvi v Ljubljano je bil leta 1948 izvoljen za predsednika Zgodovinskega društva, ki je vključevalo tudi arhivsko sekcijo. Z akcijami za reševanje vprašanj arhivov je nadaljeval. Pod njegovim predsednikovanjem so vprašanja varovanja arhivov, organiziranosti službe, prostorov za Osrednji državni arhiv, vračanja arhivov po mednarodnih pogodbah obravnavali na sestankih in zborovanjih, in opozarjali ustrezne organe in javnost na nujnost njihovega reševanja. Prof. Zwitter je bil med iniciatorji in med podpisniki za ustanovitev Arhivskega društva Slovenije.

Ko je v prvih povojnih letih profesor Zwitter sodeloval kot ekspert na mirovni, pogajanjih je intenzivno spremljal obravnave vračanja kulturnih dobrin in arhivov, za katere so naše delegacije postavile svoje zahteve. Po pogajanjih je analiziral doseženo in posebej vprašanja, varovanja arhivov, organiziranosti službe, prostorov za Osrednji državni arhiv, vračanja arhivov po mednarodnih pogodbah obravnavali na sestankih in zborovanjih, in opozarjali ustrezne organe in javnost na nujnost njihovega reševanja. Prof. Zwitter je bil med iniciatorji in med podpisniki za ustanovitev Arhivskega društva Slovenije. Ko je v prvih povojnih letih profesor Zwitter sodeloval kot ekspert na mirovni, pogajanjih je intenzivno spremljal obravnave vračanja kulturnih dobrin in arhivov, za katere so naše delegacije postavile svoje zahteve. Po pogajanjih je analiziral doseženo in posebej vprašanja, ki so ostala odprta in z njimi seznanil strokovno javnost.

Desetletje za tem je bila podpisana mirovna pogodba z Avstrijo. S tem je bila dana osnova za pogajanja, na katerih sta Jugoslavija in Avstrija reševali medsebojna odprta vprašanja, med njimi vračanje kulturnih dobrin in arhivov. Kot ekspert za ta vprašanja je na pogajanjih sodeloval dr. Fran Zwitter, ki je v razgovorih in doseženem sporazumu prispeval „bistveni vsebinski del“, kot je zapisal pokojni dr. Ivo Murko, ki je protokol v pododboru za arhive podpisal. V Sporazumu, datiranem z 19. aprilom 1958 se je Avstrija glede kulturnih dobrin obvezala, da bo vrnila Jugoslaviji med drugo svetovno vojno z njenega ozemlja odnešeno kulturno dobro in arhive, ki so ostali na ozemlju Avstrije in da bo izpolnila obveznosti po Sporazumu iz leta 1923, z ozirom na to, da še ni bil izpolnjen. Določena je bila tudi procedura za vračanje.

Profesor Zwitter je vodil nato priprave seznamov jugoslovanskih zahtev na podlagi Sporazuma iz leta 1923 in po restituciji med vojno odnešenih kulturnih dobrin, ki so bile marca 1960 pripravljene avstrijski strani. Na pogajanjih, ki so sledila leta 1961, je vodil jugoslovansko delegacijo. Pogajanja so bila kmalu prekinjena za skoro poldrugo desetletje. V tem času je objavil razpravo Arhivska konvencija z Avstrijo in vprašanje njene izvedbe, ki je osnova za vse nadaljnje delo na tem vprašanju. Razpravi tudi avstrijski arhivski strokovnjaki priznavajo „strokovnost“ in „objektivnost“. Sodeloval je v akcijah Arhivskega društva ob 50-letnici podpisa arhivskega Sporazuma leta 1973, udeležil se je vsedržavnega sestanka arhivskih strokovnjakov, o tem vprašanju je pisal v časopisih in govoril na televiziji. Na podlagi sklepa sestanka jugoslovanskih strokovnjakov je napisal tekst Odprtega pisma o neizpolnjenem arhivskem sporazumu z Avstrijo, ki je podpisano od vseh jugoslovanskih republiških in pokrajinskih arhivskih in zgodovinskih društev, skupnosti univerz in akademij znanosti v slovenskem, srbohrvatskem, francoskem in ruskem jeziku bilo v nekaj sto izvodih odposlano na razne domače in tuje naslove. Leta 1975 je prišlo do ponovnega zasedanja jugoslovansko-avstrijske Mešane komisije in do formiranja petih ekspertskih skupin, ki bodo obravnavale posamezne skupine vprašanj. Odtlej je dr. Fran Zwitter član jugoslovanske delegacije v Mešani jugoslovansko-avstrijski komisiji in vodja jugoslovanskega dela ekspertске skupine, ki obravnava vprašanja vračanja arhivov iz Štajerskega deželnega arhiva v Gradcu. Vodi tudi komisijo slovenskih ekspertov, kjer potekajo strokovne priprave za vprašanja, ki zadevajo vrnitev slovenskih arhivov. Vse to desetletje od leta 1975, ko so si sledila pogajanja ekspertskih skupin in Mešane komisije, potovanja na Dunaj, v Celovec, Gradec, v Beograd, ko so bili potrebni elaborati, analize, poročila, ekspertski sestanki, pripravljeno delo, je profesor Zwitter ves čas sodeloval. Pri tem je s poznavanjem zgodovinskih okoliščin in mednarodnih obveznosti Avstrije izjemno pripomogel k razreševanju težkih in zapletenih vprašanj, ki so se sproti pojavljala. Pogajanja, čeprav še niso zaključena, so rodila rezultate. Avstrija je priznala Jugoslaviji dosti njene, zelo dragocene arhivske kulturne dediščine, in velik del te tudi že izročila.

Trditi smemo, da so uspeli pri izvajanju sporazuma iz leta 1923 in Protokola iz leta 1958 v veliki meri tudi zasluga dr. Frana Zwittra, ki je spremljal to problematiko dolga desetletja, nenehno opozarjal nanjo in pripravljen sodeloval, ko se je pokazala prilika za njeno reševanje.

Arhivisti smo mu za to hvaležni. Arhivsko društvo ga je novembra 1983 izbralo za svojega častnega člana. Ob osemdesetletnici mu pristrčno čestitamo! Želimo mu

še delovnih in ustvarjalnih let, želimo tudi, da bi se sodeloval pri zbiranju naše arhivske kulturne dediščine.

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

DR. FRANCE ŠKERL-BREGAR (1909–1985)

Peter Ribnikar

Po dolgotrajni in hudi bolezni je 19. oktobra 1985 umrl dr. France Škerl, slovenski zgodovinar in arhivski organizator v prvih povojnih letih.

Rojen je bil v delavski družini 14. marca 1909 na Ježici pri Ljubljani. Po maturi na klasični gimnaziji v Ljubljani leta 1929 je študiral zgodovino na Filozofski fakulteti v Ljubljani, kjer je diplomiral leta 1934. Po opravljeni diplomski in po odsluženju vojaškega roka je čakal na zaposlitev. Najprej je bil pomožni tajnik na občini Ježica, kjer je urejal starejši občinski arhiv, obenem pa je

aktivno deloval v naprednih delavskih društvih. V tem času se je tudi posvetil raziskovanju slovenske zgodovine in plod uspešnega raziskovalnega dela je bila leta 1938 doktorska disertacija z naslovom Ljubljana v prvem desetletju ustavne dobe 1860–1869. Od leta 1938 je učil na I. državni realni gimnaziji v Mariboru, od koder ga je leta 1941 pregnal nemški okupator. Junija 1941 se je kot zaveden Slovenec vključil v delo Osvobodilne fronte, najprej kot aktivist v Ljubljani, avgusta 1942 je odšel v partizane v Dolomitski odred, decembra 1942 pa na Primorsko, kjer je bil član Pokrajinskega odbora OF. Zatem je bil na Dolenjskem, kjer je bil od julija 1943 urednik Slovenskega poročevalca, nato pa od maja 1944 vodja podružnice Tanjuga za Slovenijo. Novembra 1944 je postal član Znanstvenega inštituta pri Predsedstvu SNOS, kjer je ostal do konca vojne. V znanstvenem inštitutu je ostal tudi po osvoboditvi, kjer je bil višji arhivar in kasneje znanstveni sodelavec, vse do reorganizacije inštituta leta 1948, ko je prešel v Muzej narodne osvoboditve. V muzeju je bil zaposlen do leta 1951. V letih 1951 do 1953 je bil dodeljen svetu za prosveto in kulturo LR Slovenije, od leta 1953 do 1964 je bil znanstveni sodelavec Državnega arhiva LR Slovenije, od leta 1964 do upokojitve leta 1973 pa je bil sprva znanstveni sodelavec, nato pa znanstveni svetnik Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.

Dr. France Škerl je vse svoje življenje posvetil zgodovini in arhivom. Že v času študija na Filozofski fakulteti je pokazal veliko zanimanje za proučevanje arhivskega gradiva. To spričuje tudi dejstvo, da je bil eden redkih zgodovinarjev, ki je pred vojno obrnil disertacijo, temeljeno na arhivskem gradivu. Zato tudi ni naključje, da je na lastno željo postal član Znanstvenega inštituta pri Predsedstvu SNOS, kjer je že med NOB sodeloval pri zbiranju arhivov in obdelavi vprašanj primorske in koroške zgodovine. S svojimi tovariši sodelavci na Inštitutu je med in po vojni trdo zbiral in ohranjal pisno kulturno dediščino, ki ji je vsepovsod pretiilo uničenje. Zasluga delavcev Inštituta je neizmerna, da se je slovenskemu narodu ohranilo toliko dokumentov in pričevanj – partizanskih in okupatorskih – iz najtežjega obdobja zgodovine slovenskega naroda.

Ti arhivi organov Osvobodilne fronte in vojaških enot Narodno osvobodilne vojske, ki so se nam ohranili, so spomenik osvobodilnega boja slovenskega naroda, ki ga je pomagal postaviti tudi dr. France Škerl-Bregar. Arhivski službi in delovanju arhivov v Sloveniji je dr. Škerl posvetil skoraj dve desetletji svojega aktivnega dela po osvoboditvi. Najprej je snoval načrte za organiziranje in napredek arhivske službe v okviru arhivske sekcije Zgodovinskega društva, ki jo je tudi vodil. S prihodom v Državni arhiv LR Slovenije in z ustanovitvijo Arhivskega društva Slovenije, ki ga je sam soustanavljal ter mu tri leta predsedoval, je postal eden izmed nosilcev organiziranja arhivske službe v republiki. Opozarjal je, da arhivi ne morejo posnemati muzejske in bibliotечne organizacije ter da morajo arhivi zaradi značaja arhivskega gradiva, njegove strokovne obdelave in uporabe iskati svoje rešitve. Dr. Škerl si je v prvih povojnih letih močno prizadeval za prostorsko rešitev Osrednjega državnega arhiva Slovenije. Mislil je, da je prostorska rešitev osnova in da bo z njeno zagotovitvijo prišlo tudi do postopne rešitve ostalih arhivskih problemov. Kljub brezupnemu stanju glede reševanja pro-

storske stiske Državnega arhiva LR Slovenije v 50-letih je dr. Škerl vztrajal pri iskanju rešitve tega vprašanja ter je kot član samoupravnega organa v arhivu daljal pobude za organiziranje novih akcij za njegovo reševanje. Kot znanstveni sodelavec v arhivu je sodeloval pri oblikovanju in ustanavljanju strokovne knjižnice v arhivu ter skrbel za nabavo strokovnih publikacij in časopisov. Aktivno je sodeloval pri pripravi arhivske zakonodaje in pri oblikovanju arhivske mreže v Sloveniji. Zelo si je prizadeval, da bi bilo arhivom priznan status znanstvenih ustanov. To prizadevanje je temeljil na dejstvu, da arhivi spadajo med vrhove institucij, ki si jih postavi vsak zrel narod; poleg univerze, akademije in narodne biblioteke naj bi bil tudi republiški arhiv osrednja republiška znanstvena ustanova. Številne naloge arhivov v Sloveniji je dr. Škerl poskušal rešiti preko arhivskega društva Slovenije. V Arhivskem društvu je videl koordinacijsko vlogo za reševanje vseh arhivskih strokovnih problemov v republiki. Kot predsednik društva je izpeljal načrt dopolnilnega izobraževanja arhivskih strokovnih delavcev s posebnimi tečaji, arhive in arhivske delavce je s predavanji in diafilmi vključeval v pouk zgodovine v srednjih šolah, organiziral je popularizacijo arhivov in arhivske dejavnosti, deloma z organiziranjem arhivskih razstav, deloma z objavljanjem člankov v dnevnem časopisju, s katerimi je obveščal javnost o pomenu arhivov. Sodeloval je pri organizaciji in izvedbi arhivskih tednov, ki so bili posvečeni zaščiti arhivskega gradiva na terenu. Dr. Škerl je tudi načrtoval rešiti odnos strokovnega in znanstvenega dela v arhivih, ob tem pa je zagovarjal stališče, da je treba pravično in pravilno ovrednotiti delo arhivskih delavcev. Dr. Škerl je v tem času pomembno obogatil slovensko bibliografijo za področje arhivistike. V svojih člankih je konkretno opozarjal na odprte arhivske probleme.

Dr. France Škerl je poleg raziskave zgodovine in bibliografije narodnoosvobodilnega boja namenil arhivom veliko svojega dela. Njegov prispevek k organiziranju arhivarstva in arhivske službe bo ostal trajen. Zato se ga bomo arhivski delavci hvaležno spominjali.

Bibliografija dr. F. Škerla o arhivski problematiki v Sloveniji

- Poročilo o arhivskem gradivu za slovensko zgodovino v dobi narodnoosvobodilne borbe. Zgodovinski časopis, 1947, str. 162–173
 O perečih problemih naših arhivov. Zgodovinski časopis 1949, str. 165–177
 O nekaterih arhivskih vprašanjih. Ljudski pravnik 1951, št. 1
 Naši arhivski problemi. Naši razgledi 15. december 1952, št. 21
 Za zaključek o naših arhivskih problemih. Naši razgledi 14. februar 1953, št. 3
 Od Muzeja narodne osvoboditve do Zgodovinskega muzeja slovenskega naroda. LdP 14. marec 1953, št. 10
 Ali naj res propadejo dokumenti naše preteklosti. LdP 27. januar 1955.
 Eno leto obstoja Društva arhivskih delavcev v Sloveniji. Arhivist 1955, str. 121–124
 Poskrbimo za dokumente naše preteklosti. LD 11. januar 1956
 Dokumente naše preteklosti uničujejo vlaga, plesen, podgane in mrčes. TT-19. januar 1956, št. 3

Slovenski arhivarji so polagali obračun. LD 4. maj 1956, št. 104

Zgodovinski arhivi imajo znanstven značaj. LdP 27. september 1956

Naši arhivarji. Spor 1956, št. 235

Delovni problemi Društva arhivskih delavcev v Sloveniji v zadnji poslovni dobi. Arhivist 1956, št. 3-4, str. 156-161

O značaju arhivskih ustanov. Arhivist 1956, št. 3-4, str. 38-44

O škartiranju prirednih arhiva (skupno s tov. J. Šor-

nom). Arhivist 1957, št. 1-2, str. 24-29.

Slovenski arhivarji se pripravljajo na arhivski teden. Spor 27. aprila 1957 in LdP 4. maj 1957

Kritika in objektivnost. Ptujski tednik, 12. april 1957
Muzeju narodne osvoboditve v spominsko knjigo. Naši razgledi 1957, št. 15 in 16

Ali so arhivi znanstvene ustanove? Zgodovinski čas 1956/57, str. 299-306.

Nekoliko primedbi ka ocenjivanju naših arhivskih ustanov. Arhivist 1958, št. 3-4, str. 93-97. Iz diskusije na zborovanju arhivistov FLRJ, v Ohridu 1958.

ANTON ŠUBIC (1896-1985)

Peter Ribnikar

30. decembra 1985 smo pospremili dolgoletnega uslužbenca Arhiva SR Slovenije Antona Šubica na zadnji pot na ljubljanskih Žalah.

Anton Šubic je bil rojen 8. junija 1896 v Žirovskem vrhu. Izhajal je iz revne, bajtarske družine in ni imel možnosti, da bi končal srednjo šolo. Po končanem prvem razredu gimnazije se je izučil za trgovskega pomočnika in se zaposlil pri Kmetijskem konzumnem društvu v Žireh. Komaj 18-leten je moral 13. novembra 1914 k vojakom k 17. pešpolku v Ljubljano, od koder je odšel na rusko fronto, kjer je bil ujet 19. junija 1915. V ruskem ujetništvu je prebil do 8. decembra 1920. Po vrnitvi domov ni mogel dobiti zaposlitve v svojem poklicu in je bil nekaj časa brezposelen, dokler ni 14. aprila 1921 nastopil službo pri Policijski direkciji v Sarajevu, daleč proč od rodnih Žirov. Pri policijskih organih je služboval kot policijski podnadrednik v Sarajevu in Nišu. Končal je tečaj za podnadzornika policijske straže in je bil leta 1938 premeščen k Upravi policije v Ljubljani. Tu je služboval do januarja 1942, ko so ga odpustili in zaprli, ker ni hotel priseči italijanskim okupatorskim oblastem. Najprej je bil zaprt v ljubljanskih, nato pa v koprskih zaporih, zatem je bil interniran v Gravedoni blizu švicarske meje, od koder mu je uspelo pobegniti v Švico, kjer je vojni čas preživel v delovnih taboriščih. V domovino se je vrnil k svoji 7-članski družini 26. avgusta 1945. Novembra 1945 se je zaposlil v takrat ustanovljenem Osrednjem državnem arhivu Slovenije. Najprej je bil administrativni manipulant, nato nižji arhivar, od leta 1949 do svoje upokojitve leta 1952, pa arhivski tehnik. Zaradi pomanjkanja strokovnih kadrov in zaradi izkazanih delovnih sposobnosti je ostal na delu v Arhivu Slovenije tudi po upokojitvi vse do konca leta 1969 kot honorarni arhivski pomočnik, ko je zaradi zdravstvenih razlogov prenehal z delom.

Tone Šubic je bil ob nastopu službe pri Osrednjem državnem arhivu Slovenije leta 1945, poleg ravnatelja, edini strokovni delavec v Arhivu. Takoj se je srečal z vsemi tedanjimi arhivskimi strokovnimi problemi in obveznostmi. Vse arhivsko gradivo, ki je bilo zaradi vojne deponirano v muzejskih kletih, je Tone Šubic prenesel v arhivska skladišča in ga namestil na arhivske police v treh velikih arhivskih skladiščih in v čitalnici knjižnice

Narodnega muzeja; s tem je bilo gradivo spet dostopno uporabnikom. Po preselitvi arhivskega gradiva je posvetil večino delovnega časa materialnemu varstvu arhivskega gradiva. Z veliko skrbjo in ljubeznijo je skrbel za opravljanje in hranjenje arhivskega gradiva, izdeloval napise na fasciklih in drugih arhivskih tehničnih enotah. Posredoval je arhivsko gradivo uporabnikom v čitalnici ter skrbel za red in urejenost arhivskega gradiva v arhivskih skladiščih. Ker je cenil arhivsko kulturno dediščino, je z veseljem opravljal najrazličnejša dela v zvezi s hranjenjem, urejanjem in uporabo arhivskega gradiva in je bil nepogrešljiv član takrat številčno majhnega kolektiva Osrednjega državnega arhiva Slovenije. Tone Šubic je sodeloval pri zbiranju in reševanju arhivskega gradiva širom Slovenije na terenu in pri prevzemanju arhivskega gradiva, nastalega pri uradih stare avstrijske in jugoslovanske uprave do leta 1945. Sodeloval je tudi pri zavarovanju arhivskega gradiva republiških upravnih organov za obdobje 1945 do 1952, ki je zaradi reorganizacije republiške uprave ostalo neprevzeto in začasno uskladiščeno v pomožnih arhivskih skladiščih zunaj sedeža Arhiva. Sodeloval je pri selitvah arhivskega gradiva; najprej iz Narodnega muzeja v prostore bivšega kazinskega poslopja na Trgu revolucije 1 in od tam v arhivske prostore na Levstikovem trgu 3. Sodeloval je tudi pri urejanju arhivskih fondov 19. in začetka 20. stoletja, med katerim je bilo gradivo franciscejskega katastra, stare zemljiške knjige, gradivo zemljiške odveze, Zbornice za trgovino, obrt in industrijo. Tone Šubic je izdelal popise urejenega gradiva, ki jih še danes uporabljamo v arhivski čitalnici.

Tone Šubic je bil priljubljen, ne le med strokovnimi delavci Arhiva, temveč tudi pri raziskovalcih in drugih uporabnikih arhivskega gradiva. Ob strokovnih delavcih Osrednjega državnega arhiva Slovenije se je razvil tudi v poznavalca arhivskega gradiva. Številni raziskovalci ga imajo v spominu kot nesebičnega posredovalca arhivskega gradiva v arhivski čitalnici. Mnogim bivšim uslužbencem republiških upravnih organov ter drugim proslcem je rad pomagal pri dokazovanju delovne dobe s tem, da jim je iz neurejenih in skoraj nedostopnih arhivskih fondov poiskal dokumente o njihovi zaposlitvi.

Tone Šubic je s svojim vestnim in zavzetim delom dal prispevek k razvoju in rasti osrednjega slovenskega arhiva. Za to delo je leta 1959 prejel odlikovanje red dela III. stopnje.

METKA GOMBAČ, arhivist, Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja, 61000 Ljubljana, Trg osvoboditve 1, YU

Socialno varstvo v slovenskem Primorju in Trstu 1945–1947

Avtorica opisuje v članku socialno problematiko in predstavi gradivo Komisije za socialne zadeve pri Pokrajinskem narodnoosvobodilnem odboru za Slovensko primorje in Trst za cono A in pri Poverjeništvu pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora Ajdovščina za cono B, v letih 1945–1947, ki se nahaja v Arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja.

ANTON OŽINGER, arhivist, Škofijski arhiv Maribor, 62000 Maribor, Koroška 1, YU

Križniki pri Veliki Nedelji

Avtor obravnava nemški viteški red z ozirom na komend Velika Nedelja. Red je prišel v ta kraj v začetku 13. stoletja sprva kot branilec meje, pozneje a je v drugih dejavnostih ostal navzoč do danes.

NADA JURKOVIČ, arhivist, Zgodovinski arhiv Ptuj, 62250 Ptuj, Muzejski trg 1, YU

Razvoj otroškega varstva na ptujskem področju od 19. stol. do danes

Avtorica predstavi fonde Zgodovinskega arhiva, v katerih je gradivo otroškega varstva. Nato predstavi otroško varstvo od začetkov (19. stol.) do danes. Za konec navede kategorije gradiva Vzgojnovarstvene organizacije Ptuj.

PETER PAVEL KLASINC, profesor-arhivist, Pokrajinski arhiv Maribor, 62000 Maribor, Glavni trg 7

Ormož in okolica skozi stoletja

V prispevku podajam kratek pregled zgodovine Ormoža in njegove ožje okolice. Ormož in njegova okolica sta naseljena že v mlajši kameni dobi. Kontinuiteto naseljenosti lahko spremljamo do prihoda Rimljanov nato Slovanov ter od formiranja feudalne države za časa Karla Velikega. Vloga kolonizacije tega prostora v času od 9. do 13. stoletja se končno izrazi tudi leta 1273, ko se Ormož prvič omenja v arhivskih virih. Mesto se nato razvija v tesni odvisnosti do zemljiških gospodov v času od ustanoviteljev mesta Ptujskih gospodov do poslednjega lastnika mesta Franca Pamerja pl. Ormoškega.

ANTON OŽINGER, Archivist, Diocesan Record Office Maribor, 62000 Maribor, Koroška 1, YU

Križniki by Velika Nedelja

The author deals with the Order of German Knighthood with reference to the commendam Velika Nedelja. The Order has come to this place at the beginning of the 13th century at first as frontier defender, later on, however, it has taken part in other activities as well – up till now.

METKA GOMBAČ, Archivist, Archive of the Institute for History of Workers' Movement, 61000 Ljubljana, Trg osvoboditve 1, YU

Social Welfare Work on the Slovene Coast and in Trieste 1945–1947

The authoress describes the social politics and the records of the Regional National Liberation Committee for Zona A and the Commissionership of the Regional National Liberation Committee Ajdovščina for Zona B in the years 1945–1947, being preserved in the Archive of the Institute for History of Workers' Movement.

PETER PAVEL KLASINC, Professor-Archivist, Regional Record Office Maribor, 62000 Maribor, Glavni trg 7, YU

Ormož and Its Surrounding through the Centuries

The author gives a short survey of the history of Ormož and its close surrounding. Ormož and its surrounding were populated already in the younger Stone Age. The continuity of its being populated can be seen till the arrival of the Romans and later of the Slavs, and since the foundation of the feudal state in the time of Charles the Great. The role of the colonization of this territory in the period from the 9th till the 13th century at last comes to an expression also in the year 1273, as Ormož was mentioned in the archive sources for the first time. The town then developed in close dependence of the land lords from the time of the town founders Ptuj Landlords till its last owner Franz Pamer von Friedan.

NADA JURKOVIČ, Archivist, Historical Record Office Ptuj, 62250 Ptuj, Muzejski trg 1, YU

Development of the Kindergarten Activity in the Ptuj District from the 19th Century till Nowadays

The authoress gives some informations about the archive groups of the Historical Record Office, comprising the documents referring to the kindergarten activity. She describes the development of this activity from its beginnings (19th century) till nowadays and gives the categories of the documents of the Pre-School Children Care and Education Organization Ptuj.

MARKO POLENŠEK, arhivist, Zgodovinski arhiv Ljubljana, enota za Dolenjsko in Belo Krajino, 68000 Novo mesto, Jenkova 1, YU

Organiziranost javne zdravstvene službe od konca 19. stoletja dalje

Avtor poda prikaz organiziranosti zdravstvene službe v Sloveniji in zakonodaje, ki ureja to področje.

VLASTA TUL, arhivist, Pokrajinski arhiv v Novi Gurici, 65000 Nova Gorica, Trg Edvarda Kardelja 1, YU

Arhivska problematika arhivskega gradiva izobraževalnih ustanov

V prispevku je predstavljeno stanje arhivskega gradiva izobraževalnih ustanov v slovenskih regionalnih arhivih, njihova količina in strokovna obdelava ter nekaj problemov, ki se pojavljajo pri šolah in drugih izobraževalnih ustanovah ob valorizaciji ustvarjalcev in vrednotenju njihovega gradiva, prevzemih, formiranju fondov, obdelavi ter uporabi tovrstnega gradiva.

NADA KOBAL, arhivist, Arhiv Instituta za zgodovino delavskega gibanja, 61000 Ljubljana, Trg osvoboditve 1, YU

Slovensko šolstvo v ljubljanski pokrajini 1941—1943

Avtorica obravnava v članku šolstvo v Ljubljanski pokrajini v letih 1941—1943. Članek je razdelila v štiri poglavja. Prvo govori o slovenskem šolstvu v Ljubljanski pokrajini, drugo o šolstvu ob prihodu italijanskega okupatorja, tretje o šolstvu pod italijansko okupacijo. Nazadnje nas seznanja z ureditvijo šolstvom povezanega gradiva in o njegovem hranjenju.

ANDREJ VOVKO, mag., viši kustos, Slovenski šolski muzej, 61000 Ljubljana, Plečnikov trg 1, YU

Nekatera vprašanja iz zgodovine šolstva pri nas

Prispevek predstavlja najpomembnejšo literaturo za zgodovino šolstva na slovenskem ozemlju za obdobje od leta 1848 dalje ter opozarja na najpomembnejše vrzeli v šolskem zgodovinopisju. Razen tega predstavlja tudi najpomembnejšo šolsko zakonodajo za obdobje 1848—1958 ter najpomembnejše oblike osnovnošolske dokumentacije.

VLASTA TUL, Archivist, Regional Record Office in Nova Gorica, 65000 Nova Gorica, Trg Edvarda Kardelja 1, YU

Problems of the Educational Institutions Referring to the Archive Records

The authoress describes the state of the archive records of the educational institutions in the Slovene regional record offices, their quantity and professional treatment, as well as some problems, arising in the schools and other educational institutions at the estimation of the creators and their records, takings over, archive groups formation, treatment, as well as the usage of this kind of records.

MARKO POLENŠEK, Archivist, Historical Record Office Ljubljana, Unit for Dolenjska and Bela Krajina, 68000 Novo mesto, Jenkova 1, YU

Organization of the Public Health Service from the End of the 19th Century Onwards

The author describes the organization of the health service in Slovenia and the legislation, regulating this sphere.

ANDREJ VOVKO, M. A., Superior Custodian, Slovene School Museum, 61000 Ljubljana, Plečnikov trg 1, YU

Some Questions Referring to the History of Educational System in Our Country

The contribution presents the most important literature referring to the history of the educational system in the Slovene territory from the year 1848 on and points out to the most important gaps in the educational system historiography. It also describes the most important legislation referring to the school system for the period 1848–1958 and the most significant types of the elementary school documentation.

NADA KOBAL, Archivist-Specialist, Archive of the Institute for History of Workers' Movement, 61000 Ljubljana, Trg osvoboditve 1, YU

The schooling in the Ljubljana Province

The schooling in the Ljubljana Province in the years 1941–1943 is discussed. The article is divided into four chapters. The first chapter describes Slovenian schooling in the Ljubljana Province, the second one speaks about schooling at the time of the arrival of the Italian occupier, and the third chapter describes the schooling during the time of the Italian occupation. In the last part of the article the regulation and keeping of the archive materials connected with schooling in this period of time are presented.

ANTOŠA LESKOVEC, arhivski svetnik, Pokrajinski arhiv Maribor, 62000 Maribor, Glavni trg 7, YU

Arhivi in dokumentarno gradivo muzejev

V prispevku so obravnavane vrste dokumentarnega gradiva muzejev in vprašanja njihove valorizacije ter odbiranja. Najpomembnejše dokumentarno gradivo mora ostati v muzejih, ker je neobhodno potrebno za njihovo dejavnost, arhivi naj bi imeli zgolj nadzorstvo nad pogoji njegovega hranjenja in odbiranjem.

MOJCA GRABNAR, arhivist, Arhiv SR Slovenije, 61000 Ljubljana, Zvezdarska 1, YU

Valorizacija zdravstvene dokumentacije na primeru Univerzitetnega kliničnega centra

Namen prispevka je predstaviti dosedanje varstvo arhivskega gradiva zdravstvenih organizacij in z valoriziranimi kategorijami danes nastajajočega gradiva postaviti temelje za bodoče varstvo.

JASNA HORVAT, višji kustos, Narodni muzej, 61000 Ljubljana, Prešernova 20, YU

Razvoj muzejstva na Slovenskem

Avtorica opiše razvoj muzejstva na Slovenskem, naloge in dokumentacijo muzejev.

BORIS ROZMAN, arhivist, Zgodovinski arhiv Ljubljana, 61000 Ljubljana, Mestni trg 27, YU

Arhivska problematika zdravstvenih domov

Avtor se v prispevku loti dveh vrst dokumentarnega gradiva, ki nastaja pri delovanju zdravstvenih domov: splošnega in medicinskega gradiva. Na osnovi razgovorov, obiskov in pregledov, ki jih je opravil v mnogih zdravstvenih institucijah, pri katerih se dokumentarno gradivo zdravstvenih domov nahaja, je napravil tudi seznam dokumentarnega gradiva, ki ima lastnosti arhivskega gradiva in s tem trajen pomen za znanost in kulturo.

MOJCA GRABNAR, Archivist, Record Office of the SR of Slovenia, 61000 Ljubljana, Zvezdarska 1, YU

Health Service Documentation Estimation — Illustrated on the Example of the University Clinical Centre

The intention of this contribution is to present the up till now health organizations archive records preservation and through valorized categories of the today arising material set foundations for the future preservation.

ANTOŠA LESKOVEC, Archive Councillor, Regional Record Office Maribor, 62000 Maribor, Glavni trg 7, YU

Record Offices and the Documentary Material

The author deals with the kinds of the museums documentary material and the problems of its estimation and weeding out. The most important documents must stay in the museums, because they are most necessary for their activity. The record offices should only survey the conditions of their preservation and weeding out.

BORIS ROZMAN, Archivist, Historical Record Office Ljubljana, 61000 Ljubljana, Mestni trg 27, YU

Problems of Health Centres Referring to Their Archive Records

The author deals with two types of the documents, arising from the activity of the health centres: the general and the medical one. On the basis of conversations, visits and surveys, he made in many health organizations, where the documents of the health centres have been preserved, he also prepared a list of the documents with the characteristics of the archive material, thus having a permanent importance for science and culture.

JASNA HORVAT, Superior Custodian, National Museum, 61000 Ljubljana, Prešernova 20, YU

Museumship Development in Slovenia

The authoress describes the museumship development in Slovenia, the tasks and documentation of the museums.

Dr. BRANKO BERČIČ, izredni profesor katedre za knjižničarstvo Pedagoška akademija Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani, 64220 Škofja Loka, Groharjevo naselje 64

Razvoj organiziranosti knjižničarstva na Slovenskem in viri arhivskega gradiva o njem

Avtor informativno prikaže razvoj organiziranosti oziroma delovanja knjižnic na slovenskih tleh in ob tem pokaže na nekatere osnovne oblike nastajanja fondov arhivskega gradiva o knjižničarski dejavnosti na Slovenskem.

dr. IVA CURK, svetovalec direktorja, Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine SR Slovenije, 61000 Ljubljana, Plečnikov trg 1, YU

Arhivi in organizacije za varstvo naravne in kulturne dediščine

Varstvo naravne in kulturne dediščine — prikaz temeljnih načel in delovnih metod. Prikaz te dejavnosti kot uporabnika arhivov in kot ustvarjalca arhivskega gradiva. Temeljna načela za valorizacijo arhivskega gradiva — ne glede na to, kje nastaja — ki ima trajno vrednost.

JURIJ ROSA, arhivist, Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, 65000 Nova Gorica, Trg Edvarda Kardelja 1, YU

Arhivska problematika gradiva zavodov za varstvo naravne in kulturne dediščine

Prispevek skuša predstaviti razvoj spomeniškovarstvene dejavnosti na Goriškem, količino, vrsti in vrednotenje gradiva, ki se v zvezi z opravili te službe pojavlja v različnih fondih, podrobneje predstaviti vrsti dokumentarnega gradiva, ki nastajajo pri Zavodu za varstvo naravne in kulturne dediščine v Novi Gorici ter nakazati nekatere poskuse valorizacije tega gradiva.

IVANKA ZAJC-CIZELJ, arhivist, Zgodovinski arhiv Celje, 63000 Celje, Trg svobode 10, YU

Gledališče — ustvarjalec arhivskega gradiva

Pri upravnih in temeljni dejavnosti gledališča nastaja po obliki in vsebini zelo pestro arhivsko gradivo, zato se bomo pri arhivistični obdelavi gradiva odločili za ureditev v okviru posameznih kategorij po letih — kar nam bo olajšalo delo tudi pri tehnični opremljenosti in urejanju gradiva.

IVA CURK, Dr., (manjka prevod besed), Natural and Cultural Inheritance Preservation Institution of the SR of Slovenia, 61000 Ljubljana, Plečnikov trg 1, YU

Record Offices and Organizations for Natural and Cultural Inheritance Preservation

Natural and cultural inheritance preservation — a survey of basic principles and working methods. Presentation of this activity as user of the archive as well as creator of the archive material. Basic principles of documents appraisal — irrespective of the place of its arising — having a permanent value.

BRANKO BERČIČ, Dr., Assistant Professor at the Chair of Librarianship, the Teacher Training College at the University of Edvard Kardelj in Ljubljana, 64220 Škofja Loka, Groharjevo naselje 64, YU

Development of the Librarianship Organization in Slovenia and the Sources of the Archive Material Referring to It

The author informatively gives some data on the development respectively the activity of the libraries in Slovenia, on the development of the librarianship in Slovenia and on the sources of the archive material referring to it and in this context points out to some basic forms of records groups formation referring to the librarianship activity in Slovenia.

IVANKA ZAJC-CIZELJ, Archivist, Historical Record Office Celje, 63000 Celje, Trg svobode 10, YU

Theatre — Archive Records Creator

As to the form and contents arises from the administrative and basic activity of theatres very different archive material, therefore we shall decide at the archival treatment of the material for the classification in the frame of individual categories according to the years — which will facilitate our work also by the equipment and the records classifying itself.

JURIJ ROSA, Archivist, Regional Record Office in Nova Gorica, 65000 Nova Gorica, Trg Edvarda Kardelja 1, YU

The Problems of the Natural and Cultural Inheritance Preservation Institutions Referring to the Archive Material

The author tries to present the development of the monument care and preservation activity in the Gorizia region, the quantity, kinds and estimation of the documents arising from the activity and having been classified in different archive groups. He also tries to describe more in detail the kinds of the documents arising from the activity of the Natural and Cultural Inheritance Preservation Institution in Nova Gorica and present some attempts to appraise them.

KATARINA UDOVIČ, vodja TV dokumentacije RTV Ljubljana, 61000 Ljubljana, Moša Pijadejeva 10, YU

Razvoj in pregled RTV dejavnosti ter TV dokumentacije

Avtorica podaja kratek zgodovinski pregled in obstoječo zakonodajo, ki ureja dejavnost RTV. Članek vsebuje tudi pregled tehničnega in programskega razvoja Radia Ljubljana, kasneje RTV Ljubljana, TV dokumentacije – organizacije, sistem dela in fondi, ki jih urejuje – Fonoteka in Diskoteka Radia Ljubljana, na koncu pa še 25-letno kroniko Ormoža z očmi Televizije.

MILICA TREBŠE-ŠTOLFA, magister, arhivist, Pokrajinski arhiv Koper, 66000 Koper, Čevljarska 22, YU

Razvoj založniške dejavnosti v Slovenski Istri

Avtorica daje kratek pregled razvoja založniške dejavnosti v Slovenski Istri, v okviru razvoja primorske založniške dejavnosti. Hkrati opozori na specifičnost založniškega koncepta mostu med narodoma ob meji in na problematiko ohranjenosti arhivskega gradiva te dejavnosti po drugi svetovni vojni.

IVAN NEMANIČ, višji arhivist, Arhiv SR Slovenije, Zvezdarska 1, 61000 Ljubljana, YU

Izbrana vprašanja iz zgodovine slovenskega filma in o filmskem arhivskem gradivu

Članek predstavlja temeljne publikacije, razprave in arhivsko gradivo za študij zgodovine slovenskega filma. Hkrati opisuje nastanek slovenskega filmskega podjetja po osvoboditvi in filmsko gradivo o NOB.

MARUŠA ZAGRADNIK, arhivist, Pokrajinski arhiv Koper, 64000 Koper, Čevljarska 22, YU

Dokumentarno in arhivsko gradivo osrednje knjižnice Srečko Vilhar v Kopru

V referatu je predstavljena zgodovina, organizacija in arhivsko gradivo Osrednje knjižnice Srečko Vilhar v Kopru. Gradivo, ki nastaja v procesu delovanja in delo knjižnice je ovrednoteno po arhivskih načelih.

MILICA TREBŠE-STOLFA, M. A., Archivist, Regional Record Office Koper, 66000 Koper, Čevljarska 22, YU

Publishing Activity Development in the Slovene Istria

The authoress gives a short survey of the publishing activity development in the Slovene Istria, in the frame of development of this kind of activity on the Coast. At the same time she points out to the specificity of the publishing concept of a bridge between the two nations living along the border, as well as to the problems in connection with preservation of the archive records of this activity after the Second World War.

KATARINA UDOVIČ, Chief of the Documentation, Radio and TV Ljubljana, 61000 Ljubljana, Moša Pijadejeva 10, YU

Development and Survey of the Radio and TV Activity, as well as of the TV Documentation

The authoress gives a short historical survey and the present legislation, regulating the activity of the Radio and TV, a survey of the technical and program development of the Radio Ljubljana, later the Radio and TV Ljubljana, further of the TV documentation — organization, the work system and records groups which it classifies (Phonothèque and Discothèque of the Radio Ljubljana). At the end the authoress gives the 25 years' chronology of Ormož through the eyes of TV.

MARUŠA ZAGRADNIK, Archivist, Regional Record Office Koper, 66000 Koper, Čevljarska 22, YU

Documentary and Archive Records of the Central Library Srečko Vilhar in Koper

The authoress describes the history, organization and archival records of the Central Library Srečko Vilhar in Koper. The records, arising from the process of activity, as well as the activity of the library itself has been estimated according to the archival principles.

IVAN NEMANIČ, Superior Archivist, Record Office of the SR of Slovenia, Zvezdarska 1, 61000 Ljubljana, YU

Some Chosen Questions from the History of the Slovene Film and Some Concerning the Film Archives

The article gives an information about the basic publications, treatises and records for the study of the Slovene film history. At the same time it describes the rise of the Slovene film enterprise after the liberation and the film records on the National Liberation War.

EMA UMEK, arhivski svetnik, Arhiv SR Slovenije, 61000 Ljubljana, Zvezdarska 1, YU

Zgodovina, organizacija in arhivski fondii v arhivih v Sloveniji

Avtorica predstavi razvoj arhivskih institucij, njihovo organizacijo in arhivske fonde.

dr. WALTER JAROSCHKA, generalni direktor Bavarskih državnih arhivov, München, Schönfeldstrasse 5

Naloge in težišče dela bavarskih državnih arhivov

Avtor predstavi stanje v Državnih arhivih Bavarske. Pri tem navaja probleme v zvezi s pripravo bavarskega arhivskega zakona, dela na ponovni vzpostavitvi fondov, izdajanje vodnikov in strokovnih glasil. Prikaže tudi pomen bavarske arhivske šole in restavratske delavnice Bavarskega glavnega državnega arhiva v Münchnu.

dr. ALBRECHT LIESS, direktor Glavnega arhiva Bavarske, München, Schönfeldstrasse 5

Zgodovina, organizacija in fondii bavarskih državnih arhivov

Avtor prikaže zgodovino in današnjo organizacijo bavarskih državnih arhivov in njihove fonde.

MARJETA ČAMPA, bibliotekar — specialist, Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja, 61000 Ljubljana, Trg osvoboditve 1, YU

Slovenski narodnoosvobodilni tisk o šolstvu, zdravstvu in kulturi

Avtorica prikaže ilegalni tisk, ki se nanaša samo na omenjena področja v letih 1941—1945.

WALTER JAROSCHKA, Dr., General Manager of the Bavarian State Record Offices, München, Schönfeldstrasse 5

Tasks and the Main Activities of the Bavarian State Record Offices

The author describes the state in the State Record Offices of Bavaria. He specifies the problems in connection with preparations of the Bavarian Archive Act, the activities referring to the records groups readjustment, publishing of the guides and professional gazettes. He also points out to the importance of the Bavarian archive school and restoration workroom of the Bavarian Head State Record Office in München.

EMA UMEK, Archive Councillor, Record Office of the SR of Slovenia, 61000 Ljubljana, Zvezdarska 1, YU

History, Organization and Archive Groups of the Record Offices in Slovenia

The authoress describes the development of the archive institutions, their organization and the archive groups.

MARJETA ČAMPA, Librarian — Specialist, Archive of the Institute for History of Workers' Movement, 61000 Ljubljana, Trg osvoboditve 1, YU

The Press during the National Liberation War in Slovenia Referring to Education, Health Service and Culture

The authoress represents the illegal press referring only to Education, health service and culture in the years 1941—1945.

dr. ALBRECHT LIESS, direktor Glavnega arhiva Bavarske, München, Schönfeldstrasse 5

History, Organization and Archive Groups of the Bavarian State Record Offices

The author describes the history and the present organization of the Bavarian state record offices.

IVAN NEMANIČ, višji arhivist, Arhiv SR Slovenije, 61000 Ljubljana, Zvezdarska 1, YU

Evidentiranje filmskega gradiva v Inštitutu Luce v Rimu

V letu 1965 je Arhiv SR Slovenije pri evidentiranju filmov v rimskem filmskem arhivu Luce v Projekciji in po katalogih ugotovil 27 filmskih posnetkov, ki so v času druge svetovne vojne nastali na območju Slovenije, poleg tega pa še v Dalmaciji in Črni gori. Za nas je zanimiv zlasti film *En dan v Ljubljani* iz leta 1941. Posnetki boja proti partizanom so očitno igrani in nimajo dokumentarne vrednosti. Nekateri filmi, navedeni v evidencah Luce, se niso ohranili.

EMA UMEK, arhivski svetnik, Arhiv SR Slovenije, 61000 Ljubljana, Zvezdarska 1, YU

Ljubljana z okolico v luči deželnih merjenj v drugi polovici 18. stoletja

Avtorica prikaže na primeru Ljubljane in okolice opis, ki spremlja deželna merjenja za časa Jožefa II.

dr. ROMAN SAVNIK, znanstveni svetnik Slovenske akademije znanosti in umetnosti, 61000 Ljubljana, Miklavčeva 1, YU
EMA UMEK, arhivski svetnik, Arhiv SR Slovenije, 61000 Ljubljana, Zvezdarska 1, YU

Karta Evropa miru

Avtorja prikažeta karto Evropa miru, ki so jo izdali bratje Schmidt 1866 v New Yorku.

dr. JOŽE ŽONTAR, izredni profesor arhivistike na Filozofski fakulteti v Ljubljani, Zgodovinski arhiv Ljubljana, 61000 Ljubljana, Mestni trg 27, YU

Težišče dela in strokovni problemi arhivov v Sloveniji

Prispevek govori o delu na arhivskem gradivu, o publicistični dejavnosti, o izobraževanju in vzgojni dejavnosti ter o skrbi slovenskih arhivov za strokovni razvoj.

EMA UMEK, Archive Councillor, Record Office of the SR of Slovenia, 61000 Ljubljana, Zvezdarska 1, YU

Ljubljana with Its Surrounding in the Light of Country Measurements in the Second Half of the 18^h Century

On the example of Ljubljana and its surrounding the authoress gives a description referring to the country measurements in the time of Joseph II.

IVAN NEMANIČ, Superior Archivist, Record Office of the SR of Slovenia, 61000 Ljubljana, Zvezdarska 1, YU

Film Keeping Record in the Institute Luce in Rome

In 1965 the Record Office of the SR of Slovenia stated on the occasion of the record keeping in the Roman Film Record Office Luce at the projection and through the catalogues 27 film shots, having been taken on the territory of Slovenia during the Second World War. There were also some shots from Dalmatia and Montenegro, also taken during the war. For us is interesting especially the film *En dan v Ljubljani (One Day in Ljubljana)* of 1941. The shots of the battle against the partisans are evidently performed and have therefor no documentary value. Some of the films, stated in the record keepings Luce, however, haven't been preserved.

JOŽE ŽONTAR, Dr., Assistant Professor of the Archive Science at the Faculty of Arts in Ljubljana, Historical Record Office Ljubljana, 61000 Ljubljana, Mestni trg 27, YU

Activity Crucial Point and Professional Problems of Record Offices in Slovenia

The author deals with the work on the records, publicistic activity, education and pedagogic activity, as well as with the care of the Slovene record offices for professional development.

ROMAN SAVNIK, Dr., Science Councillor of the Slovene Academy of Sciences and Arts, 61000 Ljubljana, Miklavčeva 1, YU

EMA UMEK, Archive Councillor, Record Office of the SR of Slovenia, 61000 Ljubljana, Zvezdarska 1, YU

The Map „Europe of Peace“

The authors describe the map „Europe of Peace“, published by the brothers Schmidt 1866 in New York.

MARIJA OBLAK-ČARNI, arhivski svetnik, Arhiv SR Slovenije, 61000 Ljubljana, Zvezdarska 1, YU

Pomembne zgodovinske obletnice in arhivi

Avtorica prikaže prakso sovjetskih arhivistov, ki pripravljajo vsako leto vnaprej koledar spominskih in pomembnih datumov.

V zbirki Gradivo in razprave je Zgodovinski arhiv Ljubljana izdal naslednje zvezke:

- Zvezek 1: Zapisniki in drugi izbrani dokumenti iz arhiva občine Škofja Loka 1861–1918, Škofja Loka 1979 100.– din
- Zvezek 2: Vodnik po fondih Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Ljubljana 1980 300.– din
(za člane arhivskega in zgodovinskega društva) 150.– din
- Zvezek 3: Ljubljanska trgovina od začetka 18. do srede 19. stoletja, Ljubljana 1981 200.– din
- Zvezek 4: Knjiga hiš v Škofji Loki I, Škofja Loka 1981 300.– din
- Zvezek 5: Hranilništvo na Dolenjskem in v Beli krajini; Hranilništvo v Škofji Loki, Ljubljana 1983 250.– din
- Zvezek 6: Arhivska zapuščina Petra Grassellija 1842–1933, Ljubljana 1983 650.– din
- Zvezek 7: Knjiga hiš v Škofji Loki II, Ljubljana 1985 600.– din

Vsi zvezki so že na voljo

Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku (razmnoženo kot rokopis)

I.	Listine 1243–1397, Ljubljana 1956	razprodano
II.	Listine 1299–1450, Ljubljana 1957	50.– din
III.	Listine 1320–1470, Ljubljana 1958	50.– din
IV.	Listine 1471–1521, Ljubljana 1959	50.– din
V.	Listine iz kodeksov Mestnega arhiva v Trstu, 1320–1348	50.– din
VI.	Listine 1444–1499, Ljubljana 1961	50.– din
VII.	Listine 1243–1498, Ljubljana 1962	50.– din
VIII.	Register Krištofove bratovščine v Ljubljani 1489–1518, Ljubljana 1963	50.– din
IX.	Listine 1220–1497, Ljubljana 1964	50.– din
X.	Listine 1144–1499, Ljubljana 1965	50.– din
XI.	Fevdna knjiga Jamskih 1453–1480, Ljubljana 1966	50.– din
XII.	Urbarji 1490–1527, Ljubljana 1968	50.– din

Gradivo lahko naročite v Zgodovinskem arhivu Ljubljana, Mestni trg 27/III, telefon 310-566, p.p. 373

MARIJA OBLAK-ČARNI, Archive Councillor, Record Office of the SR of Slovenia, 61000 Ljubljana, Zvezdarska 1, YU

Significant Historical Anniversaries and Record Offices

The authoress describes the practice of the Soviet Archivist, who each year in advance prepare a calendar of memorial and significant dates.